

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ПАИСИЕВИ ЧЕТЕНИЯ

.....

ЕЗИКОЗНАНИЕ БЪЛГАРО-ПОЛСКИ КОЛОКВИУМ

.....

Пловдив

23 – 24 октомври 2014 г.

НАУЧНИ ТРУДОВЕ
том 52, кн. 1, сб. А, 2014
Филология

**PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
RESEARCH PAPERS – LANGUAGES AND LITERATURE
VOL. 52, BOOK 1, PART A, 2014**

Международна редакционна колегия

проф. д.ф.н. Александър Владимирович Бондарко
проф. д.ф.н. Сергей Иванович Николаев
проф. д.ф.н. Иван Куцаров
проф. д-р Богуслав Желински
проф. д-р Малгожата Коритковска
проф. д-р Михаела Солейман-пур-Хашеми
проф. д-р Рудолф Боден

Отговорен редактор

доц. д-р Жоржета Чолакова

Научен секретар

ас. д-р Ани Маринова

Редакционен екип

проф. д.ф.н. Диана Иванова
проф. д.ф.н. Любка Липчева
доц. д-р Юлиана Чакърва
доц. д-р Татяна Ичевска
доц. д-р Елена Гетова
доц. д-р Христина Тончева
доц. д-р Красимира Чакърва
доц. д-р Борян Янев
доц. д-р Яна Роуланд
гл. ас. д-р Борислав Борисов
гл. ас. д-р Снежа Цонева-Матюсън
гл. ас. д-р Фани Бойкова

Коректор

ас. Гергана Иванова

ISSN 0861–0029

СЪДЪРЖАНИЕ

ЕЗИКОЗНАНИЕ

Стефанка Фетваджиева-Абазова

Езикови нагласи на мъжете и жените към жаргонизмите, вулгаризмите и професионалната лексика в речта на мъжете и жените..... 9

Димитър Попов

Речеви портрети в съвременното българско говорене 23

Велка Попова

Електронен корпус на българска детска реч..... 42

Руси Николов

Тембърът на гласа като фоностилистичен параметър 56

Malina Ditcheva

Mémoire textuelle des syntagmes phonétiques 65

Соня Мекенян

Френският инфинитив и възможните му еквиваленти в съвременния български език..... 72

Борис Вунчев, Ирина Стрикова

Научен проект за изработване на онлайн гръцко-българско-гръцки речник на лингвистични термини..... 81

Златка Червенкова

Методика за изследване на превода на метафори чрез използване на електронни корпуси..... 95

Гергана Петкова

За руските мъжки лични имена, образувани от римско митологично име..... 108

Галина Брусева

Фонетичната вариативност при сегашното страдателно причастие в новогръцки език като отражение на диахронията в синхронията 120

Sashko Pavlov <i>Some aspects of pragmatics and their influence on translation</i>	133
Кристина Крислова <i>Има ли бъдеще за shall в юридическите текстове?</i>	138
Véselka Nénkova <i>Las paremias truncadas: variación y creatividad</i>	151
Jessica Ciabotaru de Manev <i>Historia, cultura y tradición del judeoespañol</i> <i>A través de sus paremias y fórmulas rutinarias</i>	161
Tatyana Ivanova <i>Algunas observaciones sobre la masculinización de la lengua</i> <i>búlgara en tiempos de plena emancipación femenina</i>	168
Rayna Petrova <i>Formación de nombres de acción en búlgaro y Español</i>	179
Presentación Ortega <i>Alfabetización digital. PLE (Personal Learning Environment)</i> <i>En la docencia del español como l2 (caso práctico)</i>	191
Stefka Kojouharova <i>¿Qué sugieren los títulos? (análisis comparativo de la titrología en la</i> <i>prensa española) i parte: “los metatítulos”. Los títulos informativos</i>	208
Ivanka Taneva <i>Die Kurzwörter in der Fachsprache der Wirtschaft –</i> <i>eine exemplarische untersuchung</i>	219
Станислава Илиева <i>За преводимостта на немската модална частица</i> <i>denn в български преводи на немски съвременни текстове</i>	230
Величка Симонова-Гроздева <i>Ловци на сюнгерии от Андреас Каркавицас</i> <i>в прочита на двама български преводачи</i>	243

Докторанти

Здравко Минчев

Към въпроса за корелацията лице – безличност – залог 259

Марияна Карталова

*Актуалност на компаратума в лексикографски регистрираните
сравнителни конструкции
(Изследване върху българския и новогръцкия език)* 269

Гергана Петкова-Заралиева

*Семантика на прилагателното име
в българската и испанската реклама* 276

Таня Найденова

*Добродетелите и пороците на младата жена,
отразени в българските и испанските паремии* 284

Славея Горанова

*Някои консонантни особености
на мексиканския вариант на испанския език* 293

БЪЛГАРО-ПОЛСКИ КОЛОКВИУМ

Диана Иванова

*Въпросът за чистотата на езика в българската националноезикова
програма през Възраждането (в съпоставка с полската)* 303

Adam Bednarek

Trema. Próba analizy semantycznej 321

Вяра Малджиева, Михал Пажишек

*Словообразователните парадигми на прилагателните
имена в полски и български език в съпоставителен план* 327

Лилия Иванова

*За семантиката и функцията на наречието сега
в българския език и еквивалентите му
в полския език* 342

Ваня Зидарова

*Суфиксални пароними в българския език
и техните полски съответствия* 353

Гергана Петкова <i>За полските лични имена, образувани от римски преномен</i>	363
Mariola Walczak-Mikołajczakowa <i>Co porastało płowdiwskie wzgórze? (na materiale powieści Dymitra Kirkowa ХЪЛМЪТ)</i>	378
Жана Станчева <i>Zdrowy chorego nie zrozumie. Концептите zdrowie i chorego в полската езикова картина на света</i>	387
Наталия Длугош <i>Няколко бележки относно словообразователната аналогия в славянското езикознание (в контекста на най-новите безафиксални сложни думи в полския и българския език)</i>	402
Жоржета Чолакова <i>Езерната жена в баладите на Адам Мицкевич</i>	417
Маргрета Григорова <i>Картината като разказ: „Умиращата монахиня“ на Франциско Гоя и Густав Херлинг-Груджински</i>	432

РЕЦЕНЗИИ

Мария Мицкова <i>Диана Иванова. Култура на деловото общуване. Лингвостилистика на деловите текстове</i>	449
---	-----

ЕЗИКОВЗНАНИЕ

**ЕЗИКОВИ НАГЛАСИ НА МЪЖЕТЕ И ЖЕНИТЕ
КЪМ ЖАРГОНИЗМИТЕ, ВУЛГАРИЗМИТЕ
И ПРОФЕСИОНАЛНАТА ЛЕКСИКА В РЕЧТА
НА МЪЖЕТЕ И ЖЕНИТЕ¹**

*Стефанка Фетваджиева-Абазова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**MALE AND FEMALE ATTITUDES TOWARDS SLANG,
VULGARISMS AND PROFESSIONAL VOCABULARY**

*Stefanka Fetvadžhieva-Abazova
St. Kliment Ohridski University of Sofia*

This study examines the gender effect on the attitudes towards slang expressions, two types of vulgarisms, and professional vocabulary. Participants ($N = 663$) evaluated the speakers as well as the appropriateness of four texts, each containing expressions belonging to one of these lexical phenomena. The speaker's gender was manipulated. Participants' gender had an effect on the evaluation of the text's appropriateness and on the speaker's evaluation with regard to slang expressions and both types of vulgarisms. Women disliked them more than men did. The speaker's gender had an effect on the evaluation only when professional vocabulary was used: men were evaluated higher than women. Latent sexism in Bulgarian society is discussed.

Key words: language attitudes, participants' gender, speaker's gender, speaker's evaluation, sexism

Обект на изследване в тази работа са езиковите нагласи към периферни лексикални пластове – жаргонизми, вулгаризми и професионална лексика, и зависимостта на нагласите от пола на говорещия и

---

¹ Анкетното проучване, на което се базират наблюденията и анализите, беше извършено в рамките на проекта „Индивидуални и групови нагласи към неструктурни форми на съществуване на съвременния български език“, финансиран от ФНИ на СУ „Св. Климент Охридски“, договор № 102/19.04.2013 г. Изказваме благодарност за финансовата подкрепа на СУ „Св. Климент Охридски“.

пола на анкетирания. Целта е да проверим дали в днешното българско общество съществуват свързани с пола езикови стереотипи, които биха се проявили в статистически значими различия между нагласите към речта на мъжете и на жените.

Атитюдът (нагласата) е „психологическа тенденция, която се изразява в оценяването на даден обект с някаква степен на благоразположеност или неблагоразположеност“ (Ийгли, Чайкърн 1993: 1). Тясно свързани с нагласите, но различни от тях са стереотипите, които също имат отношение към езиковите явления. Стереотипът е генерализирано убеждение за характеристиките на дадена група, а стереотипизирането е процес, при който на отделен индивид, член на групата, се приписват характеристики единствено въз основа на принадлежността му към нея (Боденхаузен, Ричсън 2010). Част от стереотипите за различни групи и членовете им са свързани с езикови явления, каквито са териториалните диалекти, социолектите, отклоненията от произносителните норми на даден език под влиянието на друг език и т.н. От една страна, на човек, който говори на диалект например, се приписват определени черти, да речем – че не е достатъчно компетентен. От друга страна, самата принадлежност на даден индивид към определена група създава очаквания за езиково поведение, което се смята за присъщо на групата (Гарет 2010). Според предварителната ни хипотеза в българското общество съществуват езикови стереотипи, част от които са свързани с представи и оценки за типично „мъжко“ и „женско“ езиково поведение.

За да установим не само езиковите нагласи към жаргонизмите, вулгаризмите и професионалната лексика, но и наличието или липсата на стереотипи към речта на мъжете и на жените, проведехме анкетно проучване. Подбрахме четири кратки изказвания², всяко от които съдържа стилистично неутрална лексика плюс думи и изрази, принадлежащи към един от лексикалните пластове, които са обект на интересуващата ни нагласа. За да проверим дали в обществото съществува (езиков) сексизъм, решихме да проследим доколко полът на говорещия

---

² Тук и нататък говорим за изказвания, а не за текстове, доколкото изказванията могат да бъдат и писмени, и устни, а текстовете са само писмени. Авторът/авторката на изказването ще бъдат назовавани и с термина „говорещ“. Отчитаме, че е възможно оценките да са повлияни от това, че анкетираните четат изказванията, а не ги слушат. Дали има такова влияние и какво е то, предстои да бъде проверено в друго изследване.

влие върху оценката на анкетираните както за уместността на изказването, така и за говорещия. Затова в част от анкетите изказванията бяха приписани на мъже, а в друга част – на жени, като полът на автора на всяко от изказванията фигурираше във всеки от въпросите.

Изказванията, чиято уместност и чиито автори трябваше да бъдат оценени, бяха:

Изказване, съдържащо жаргонизми: *Ааа, съвсем изпуших вече. Ние оставихме всички мангизи да минават през банката на тоя капут и сега разбрахме, че това са едни гадове, които ни изпързалиха.*

Изказване с вулгаризми от I тип: *Снощи си залях лаптопа с ром и кола... Успях да реагирам навреме... обаче тая сутрин, като реших да го пробвам... цялата клавиатура лепнеше и едно от копчетата се ебаваше с мен. Реших да го разглобя и да видя дали мога да го изчистя. Изчистих го и т.н., обаче шибаната клавиатура май се е преобала.*

Изказване с вулгаризми от II тип: *Всички ли сме роби само на един дебел, грозен, да му еба пътката майна... Всички ли сте роби на такъв изрод, нямате ли смелост...*

Изказване с професионална лексика: *Тази практика е популярна между фирми, при които договорираният срок за плащане е отложен примерно с 50 дена, а в случаите, когато доставчикът си иска по-рано парите, клиентът му дисконтира част от сумата заради нарушените срокове... мога да ти препоръчам за справка и доразясняване да се обърнеш към т.нар. отдели „Контрол по плащанията“.*

Анкетираните бяха помолени първо да определят в каква степен всяко от изказванията е уместно в следните ситуации: интервю по телевизията, разговор с приятели, разговор в семейството, разговор с непознати в автобуса, разговор с колеги, във фейсбук или друга социална мрежа, в интернет форум и в собствен блог. След това трябваше да оценят в каква степен авторът/авторката на изказването притежава качествата *образован/образована, интелигентен/интелигентна, възпитан/възпитана, с високо обществено положение и симпатичен/симпатична*. За оценките беше приложен методът на семантичния диференциал, като беше използвана петстепенна скала.

Анкетата беше проведена сред ученици в 12. клас, студенти, учители, преподаватели, медицински сестри, лекари, пенсионери и др. в София, Пловдив, Варна, Смолян, Благоевград, Шумен, Видин и Елена. Участниците са общо 663 души на възраст от 18 до 68 години. Анкетата не е национално представителна, но резултатите са статистически значими и са валидни за изследваните групи.

Нагласи към четирите лексикални пласта

Анализите на данните показаха, че към всяко от езиковите явления съществува различна нагласа. Тя е най-негативна към грубите вулгаризми. Към жаргонизмите и вулгаризмите от жаргонен тип нагласата е също отрицателна. Значимите разлики между оценките за трите езикови феномена позволяват да говорим за различни отрицателни нагласи. Както може да се очаква, към професионалната лексика има изявен положителен атиюд. Различните нагласи се проявяват както в оценката за уместност на изказванията, така и в оценката за говорещия.

Като най-положителна личност е оценен говорещият с професионализми, а като най-непривлекателен – говорещият с груби вулгаризми. Между тях са оценките за говорещите в другите две изказвания, които са под средата на скалата и показват, че хора, чиято реч се характеризира с употребата на жаргон и вулгаризми, не се възприемат особено позитивно.

Жаргонизмите, полът на говорещия и полът на анкетирания

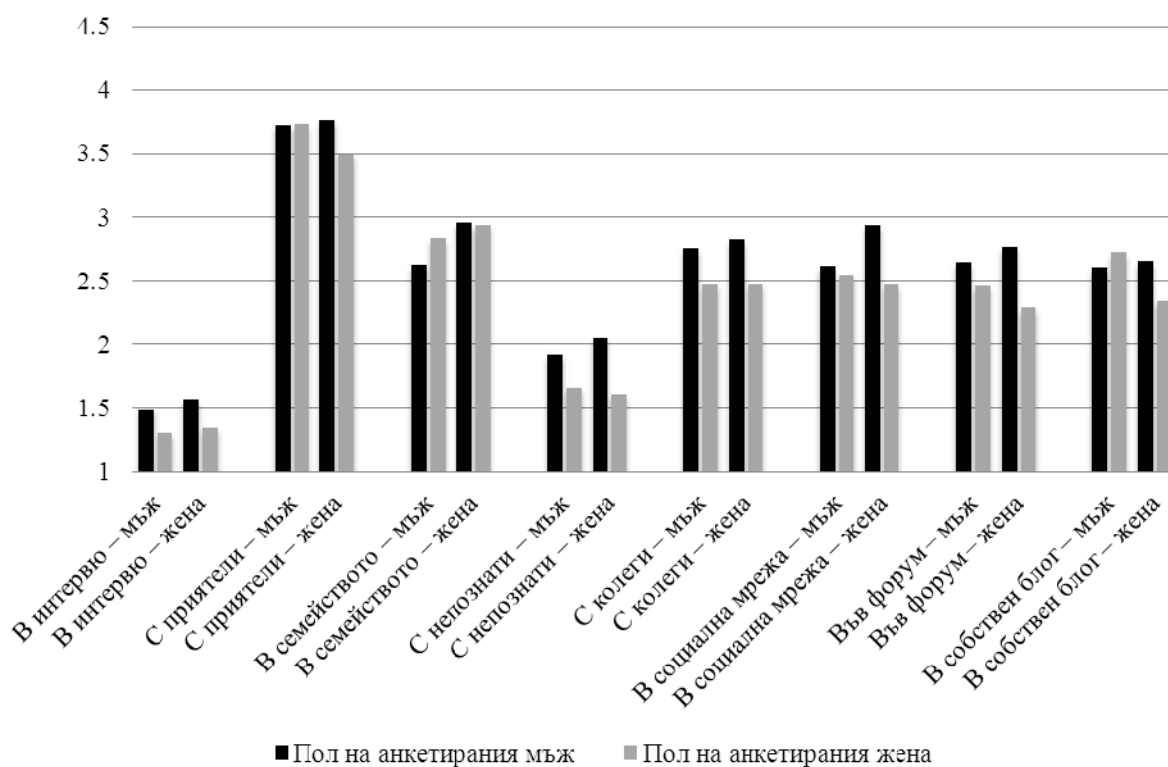
Върху цялостната преценка за уместност на изказването, съдържащо жаргонизми, полът на говорещия има влияние, което е статистически значимо на равнище $p < 0,001$ с малък до среден ефект ($\eta^2 = 0,05$). За отделните ситуации обаче полът на говорещия влияе само върху оценката за уместност на изказването при писане в собствен блог. То се преценява като по-уместно, ако е написано в блога на мъж.

В останалите ситуации, разгледани поотделно, полът на говорещия няма статистически значимо влияние върху разликата в оценките за уместност на изказването. На пръв поглед изглежда, че съществува противоречие между факта, че има статистически значим ефект на пола на говорещия върху оценката за уместност на изказването, и това, че за отделните ситуации този ефект не се проявява. Обяснението е, че във всички ситуации с изключение на ситуацията на общуване в семейството употребата на жаргонизми се оценява по-ниско, ако изказването е на жена. Така слабите, статистически незначими ефекти на пола на говорещия при всяка отделна ситуация като цяло дават статистически значим ефект (Табачник, Фидел 2007: 244).

Полът на анкетирания също оказва влияние върху оценката за уместността на употребата на жаргонизми ($p < 0,001$) със среден ефект ($\eta^2 = 0,06$). Що се отнася до различните комуникативни ситуации, статистически значими разлики между оценките на мъжете и жените има за комуникативните ситуации, в които се очаква спазване на опреде-

лен речев етикет (при телевизионно интервю, в разговор с непознати и с колеги) или за ситуации на писмено общуване (във фейсбук или друга социална мрежа и в интернет форум). За всички тези ситуации жените смятат жаргонните думи за по-неприемливи. На Графика 1 могат да се видят средните оценки за уместността на изказването според пола на говорещия и пола на анкетирувания.

Графика 1
**Оценки на уместността на жаргонизми по ситуация,
 пол на анкетирувания и пол на говорещия**

1 – напълно неуместно, 2 – по-скоро неуместно, 3 – колкото уместно, толкова неуместно, 4 – по-скоро уместно, 5 – напълно уместно

Върху оценката за говорещия, който употребява жаргонизми, неговият пол не оказва влияние, т.е. и мъжете, и жените са възприемани по един и същи начин. Статистически значима разлика при оценката за говорещия обаче се проявява в зависимост от пола на анкетирувания. Мъжете оценяват малко по-толерантно хората, които използват жаргонизми (средна оценка 2,57), докато жените са по-критични (2,24).

Вулгаризмите от I тип, полът на говорещия и полът на анкетирания

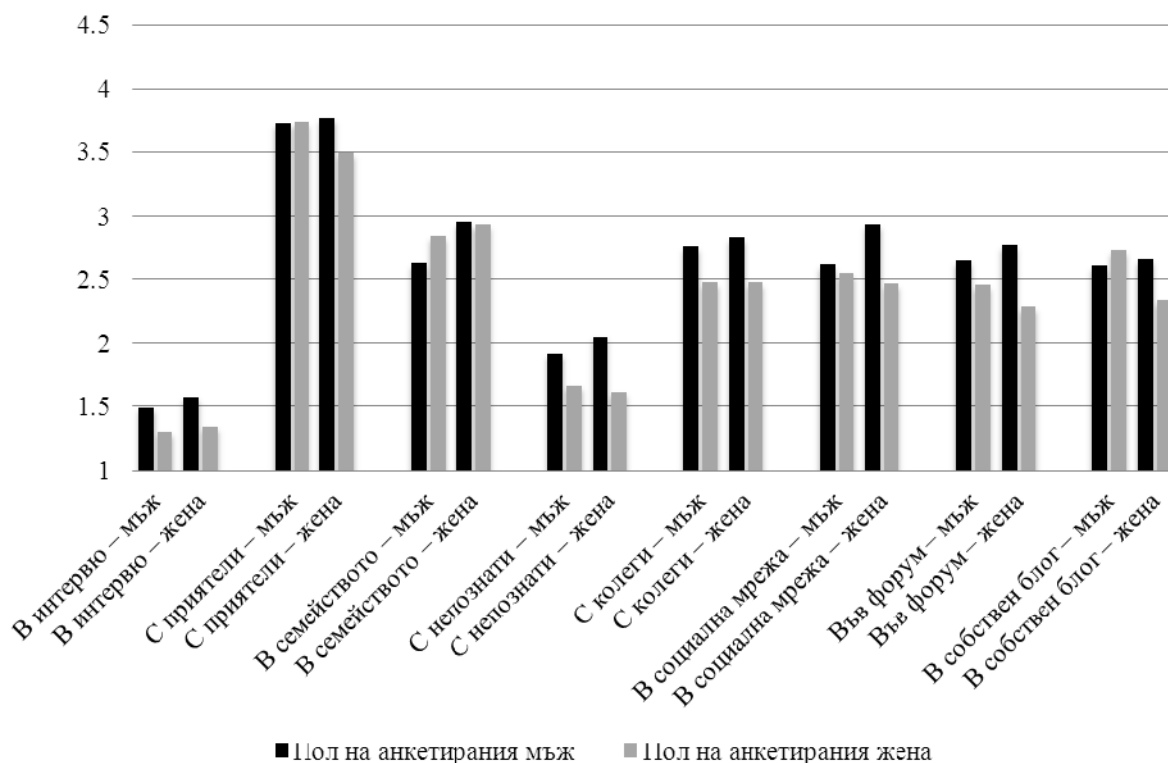
Върху преценката доколко е уместно изказването, съдържащо вулгаризми от жаргонен тип в различните ситуации, полът на говорещия оказва влияние. Разликите, които се наблюдават между оценките за уместност на изказването при говорещи мъже и при говорещи жени, са статистически значими ($p < 0,001$) с малък ефект ($\eta^2 = 0,04$). Във всичките ситуации изказването се приема като по-неуместно, ако е направено от жена. Статистически значими обаче са разликите между оценките за уместност на изказването при разговор с приятели, разговор с непознати в автобуса и при трите интернет ситуации. Както жаргонизмите, така и този тип вулгаризми се възприемат като по-малко неуместни в речта на мъжете, отколкото в речта на жените. Върху оценката за уместността на вулгаризмите от жаргонен тип в останалите ситуации (телевизионно интервю, разговор в семейството и разговор с колеги) полът на говорещия не оказва влияние. Това се дължи на нагласата към комуникативните ситуации. Поради публичния си характер телевизионното интервю се възприема като особено задължаваща ситуация, в която употребата на елементи от ниските стилистични пластове се възприема като недопустима независимо от пола на говорещия. Общуването в семейството според нагласите на анкетираните също така не допуска употребата на никакви вулгаризми.

Полът на анкетирания също оказва влияние върху оценката за употребата на вулгаризми от I тип в избраните ситуации. Разликите са статистически значими ($p < 0,001$) със среден ефект ($\eta^2 = 0,07$). За всички изследвани ситуации с изключение на разговор в семейството анкетираните жени дават по-ниски средни оценки в сравнение с мъжете, т.е. преценяват вулгаризмите от I тип като по-неуместни. Статистически значими разлики между оценките на мъжете и оценките на жените има за три от ситуацияите: интервю по телевизията, разговор с непознати и разговор с колеги. Тези данни показват, че в сравнение с мъжете жените са по-критични към употребата на вулгаризми – особено в ситуации, които предполагат спазването на по-строг речев етикет или поне на известна дистанция между участниците в комуникацията.

На графиката по-долу могат да се видят оценките за уместност на вулгаризмите от I тип според пола на говорещия и пола на анкетирания.

Графика 2

Оценки на уместността на вулгаризми по ситуация,
пол на анкетирания и пол на говорещия

1 – напълно неуместно, 2 – по-скоро неуместно, 3 – колкото уместно, толкова неуместно, 4 – по-скоро уместно, 5 – напълно уместно

При общата оценка за изказването, независимо от конкретните ситуации, анкетираните мъже и анкетираните жени оценяват по различен начин наличието на разглеждания тип вулгаризми в речта на мъжете и в речта на жените. Както може да се види на графиката, жените смятат вулгаризмите в речта на жени за по-неприемливи, отколкото в речта на мъже, докато мъжете оценяват вулгаризмите в речта на жените по същия начин³, както и вулгаризмите в речта на мъжете, т.е. за мъжете колкото са неуместни вулгаризмите в речта на жените, толкова са неуместни и в речта на други мъже. С други думи казано, при оценката за уместността на вулгаризмите от първия тип полът на говорещия не е от значение за мъжете, докато за жените има значение. Подобни наблюдения за разминаване на оценките, които анкетираните мъже и анкетираните жени дават за един и същи текст, има още от края на 60-те години. Известен е експериментът на Голдбърг (1968),

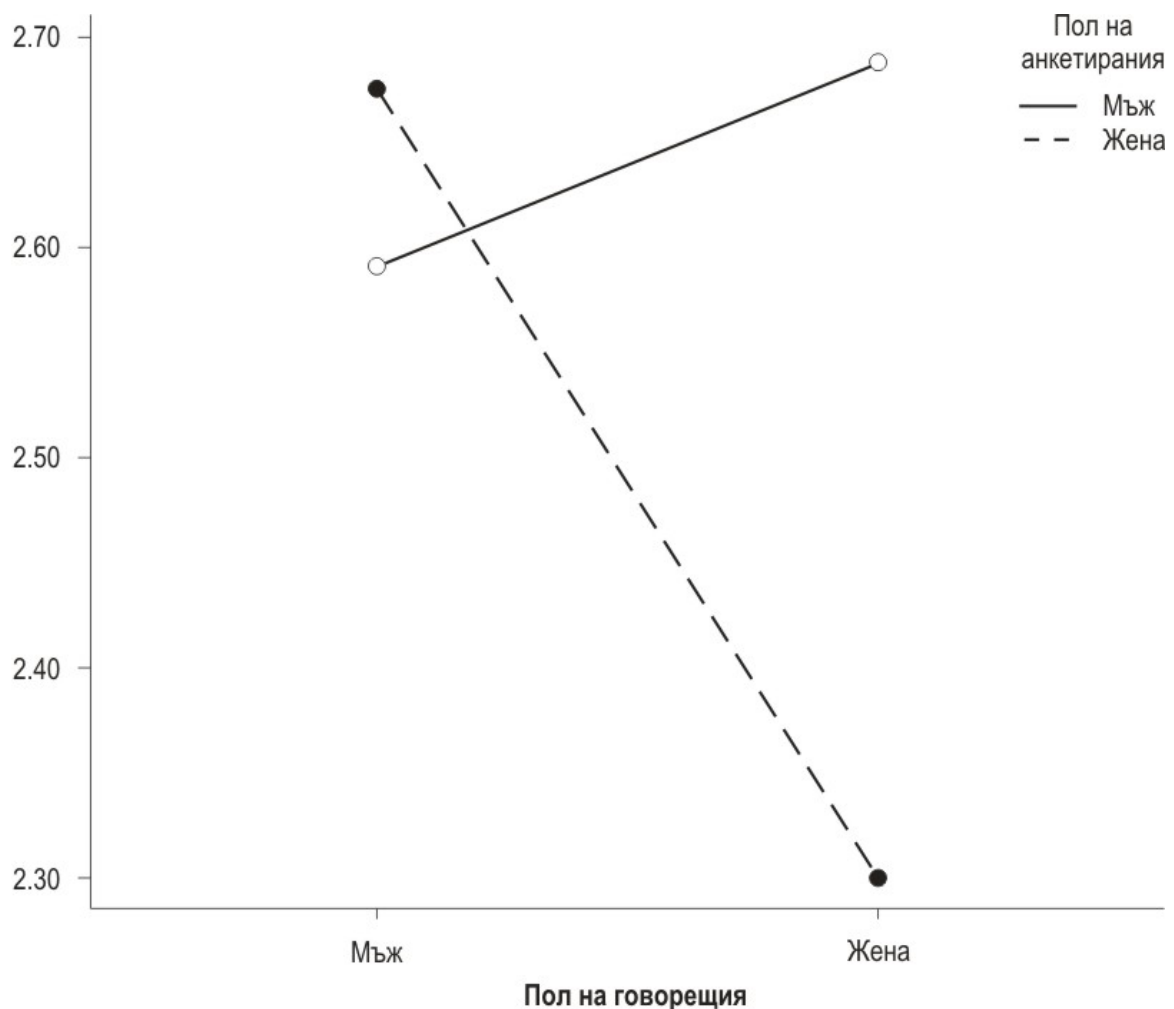
³ Всъщност малко по-високо, но разликата не е статистически значима.

който дава на две групи един и същи текст за оценка. На едната група е представен като текст, писан от жена, а на другата – като писан от мъж. Текстът е бил оценен по-ниско, когато респондентите са мислели, че авторът е жена. При това анкетираните жени са го оценили значително по-ниско, отколкото анкетираните мъже (Голдбърг 1968).

На графиката по-долу може да се види пресичането на оценките за изказването на нашите анкетираните мъже и жени в зависимост от това дали мислят, че оценяват изказване на мъж, или мислят, че оценяват изказване на жена.

Графика 3

Взаимодействие между пол на говорещия и пол на анкетирания при цялостна оценка за изказване с вулгаризми

С непрекъснатата линия са отбелязани отговорите на мъжете, а с прекъснатата – отговорите на жените. В лявата част на графиката с точка са отбелязани оценките за уместност на изказването, когато гово-

рещият е мъж. Черната точка показва средната стойност на оценката за уместност, която дават анкетираните жени (2,66), когато говорещият е мъж, а бялата точка – оценката за уместност на изказването, ако говорещият е мъж, когато анкетираните са мъже (2,59). В дясната част на графиката са отбелязани средните стойности на оценките за уместност на изказването, когато говорещият е жена. При анкетираните мъже тази стойност е 2,68, а при анкетираните жени – 2,31. Посоката на линиите показва разликите между оценките в зависимост от пола на анкетираното лице.

За разлика от оценката за степента, в която вулгаризмите са уместни в речта на мъжете и в речта на жените, при която има статистически значима разлика между двете оценки (вулгаризмите се смятат за по-неуместни в речта на жените), при общата оценка за качествата на говорещия няма такава разлика, тоест хората, употребяващи вулгаризми, се оценяват по приблизително един и същи начин – независимо дали са мъже, или са жени.

Върху оценката на качествата на говорещия влияние оказва полът на анкетирания. Разликата между дадената от мъжете и дадената от жените оценка е статистически значима на равнище $p < 0,001$ със слаб ефект ($\eta^2 = 0,04$), тоест влиянието на пола на анкетирания не е много голямо. Както може да се очаква, жените са по-критични към хората, които използват вулгаризми от първия тип, и съответно дават по-ниска обща оценка на говорещия. Средната стойност на общата оценка за положителните качества на хората, в чиято реч има вулгаризми от първия тип, е 2,40 при анкетираните жени, докато средната стойност на общата оценка при анкетираните мъже е 2,78. Разликата между оценките на анкетираните мъже и на анкетираните жени не е много голяма – и двете групи смятат хората, в чиято реч има този вид вулгаризми, за по-малко от средно симпатични, т.е. може да се говори за негативен атиюд към хората, употребяващи вулгарни изрази. При жените обаче отрицателната нагласа е по-силна, отколкото при мъжете.

Вулгаризмите от II тип, полът на говорещия и полът на анкетирания

Върху оценката за степента на уместност на изказването, съдържащо силно вулгарни думи, полът на говорещия оказва влияние, което е статистически значимо на равнище $p < 0,001$ с малък ефект ($\eta^2 = 0,03$). То се проявява при оценката за уместност в ситуация на общуване с приятели, в семейна среда и в трите ситуации на общуване в интернет. Изказването се оценява като по-неуместно, ако говорещият е же-

на. От друга страна обаче, разликите между оценките за уместност на изказването, свързани с това дали говорещият е мъж, или е жена, не са драстични, т.е. доминиращ е негативният атиюд към лексикалния пласт на грубите вулгаризми и в по-малка степен се проявява влиянието на пола на говорещия.

Полът на анкетирувания също оказва влияние върху неговата преценка за степента, в която е уместно/неуместно изказване, съдържащо много груби вулгаризми. Разликите между оценките на мъжете и на жените са статистически значими на ниво $p < 0,01$ за всички ситуации. Изключение прави ситуацията на общуване в семейството, за която можем да кажем, че негативната нагласа към употребата на вулгаризми е еднакво силна при двата пола.

Жените са по-негативно настроени към употребата на псувни и груби вулгаризми в сравнение с мъжете, затова за всяка ситуация техните оценки за уместността на изказването са с по-ниска средна стойност. Това говори, че жените имат по-отрицателно отношение към грубия и вулгарен изказ и в по-голяма степен го смятат за по-скоро неуместен във всички комуникативни ситуации.

Оценките за уместността на вулгаризмите в различните комуникативни ситуации според пола на говорещия и пола на анкетирувания могат да се видят на графиката по-долу.

Както видяхме, оценката за уместност на изказването зависи от пола на говорещия: то се смята за по-неуместно, ако е изказване на жена. Върху оценката за човека, който използва псувни и силно вулгарни думи, полът на говорещия няма статистически значимо влияние⁴, т.е. и мъжете, и жените се възприемат като по-скоро неприятни – необразовани, не особено интелигентни, невъзпитани, с нисък социален статус и несимпатични.

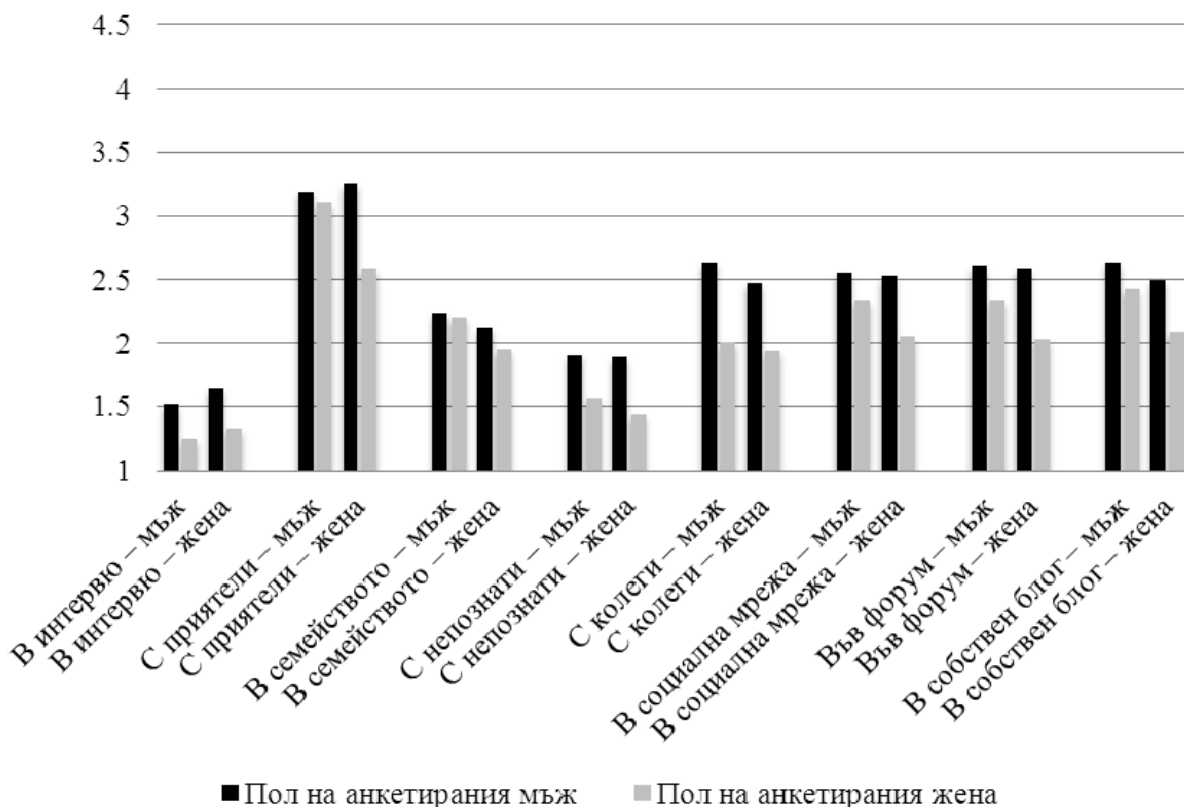
Полът на анкетирувания обаче има статистически значимо влияние ($p < 0,001$) със среден ефект ($\eta^2 = 0,6$) върху оценката за говорещия. Средната оценка на анкетираните мъже за качествата на говорещия е 2,33 и е по-висока в сравнение с оценката на жените (1,87). Това показва, че мъжете гледат малко по-благосклонно на хората, които употребяват груби вулгаризми, докато жените са по-критични, което още веднъж потвърждава факта, че негативната нагласа към ниските стилистични пластове при жените е по-силна.

---

⁴ Жените, които използват груби вулгаризми, са оценени по-ниско в сравнение с мъжете, но разликата е малка и не е статистически значима.

Графика 4

Оценки на уместността на груби вулгаризми по ситуация, пол на анкетирания и пол на говорещия

1 – напълно неуместно, 2 – по-скоро неуместно, 3 – колкото уместно, толкова неуместно, 4 – по-скоро уместно, 5 – напълно уместно

Професионалната лексика, полът на говорещия и полът на анкетирания

Полът на говорещия оказва статистически значимо влияние върху оценката на анкетираните за уместността на професионализмите в различните ситуации ($p < 0,05$) с малък ефект ($\eta^2 = 0,03$). Както като цяло, така и при отделните ситуации изказването се оценява по-високо, т.е. като по-уместно, ако е направено от мъж, отколкото ако е направено от жена. Тази зависимост се вижда от разликата между средно претеглените общи оценки за уместност на изказването за двата пола: 3,74 за мъж и 3,52 за жена. Разликата е статистически значима и тя показва, че професионализмите в речта на мъжете са по принцип по-високо ценени.

Що се отнася до влиянието на пола на говорещия върху оценката на анкетираните за уместността на изказването в различните кому-

никативни ситуации, то е статистически значимо на равнище $p < 0,01$ за ситуациите на разговор с колеги и при общуване във фейсбук или друга социална мрежа и на равнище $p < 0,05$ – при разговор с непознати и в интернет форум.

Изглежда, и у нас съществува стереотип към женското (езиково) поведение, който е причината към жените да се проявява по-голяма взискателност и по-голяма критичност, отколкото към мъжете. Освен това вероятно се смята, че е по-уместно един мъж да демонстрира компетентност, като използва специализирана лексика, докато за жена подобно поведение се възприема като по-неуместно. Резултатите от нашето проучване потвърждават изводите на редица социологически и социалнопсихологически изследвания за наличието на стереотипи, които са причина да бъдат подценявани жените, женското писане и женското говорене (Голдбърг 1968, Мур 1998, Мухарска 2001, Суим, Кембъл 2003, Райт, Тейлър 2007 и др.).

По отношение на оценката за уместност на професионализмите полът на анкетирания не оказва статистически значимо влияние, т.е. анкетираните мъже и анкетираните жени оценяват по приблизително еднакъв начин изказването и доколкото между средните стойности на оценките за уместност на изказването има разлики, те са случайни и на базата на тях не могат да се правят изводи.

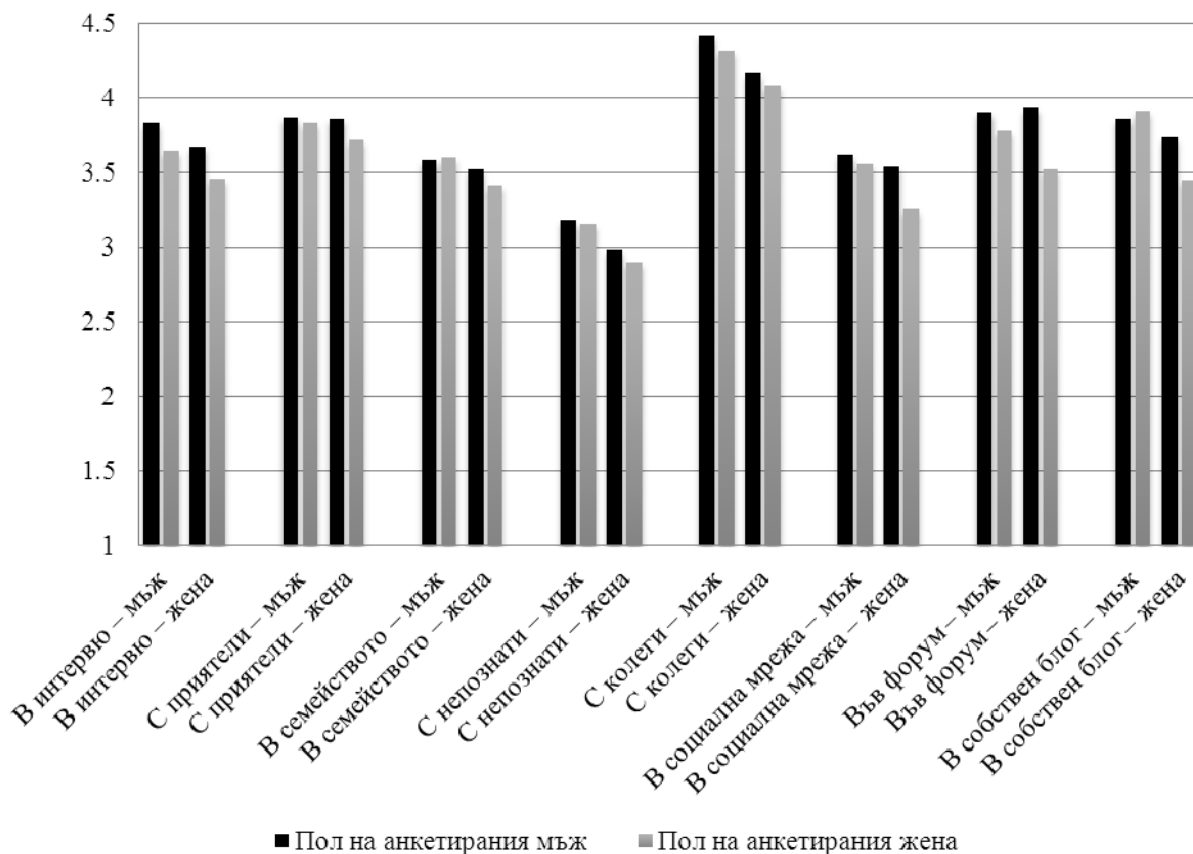
На графиката по-долу могат да се видят средните оценки за уместността на изказването, включващо професионализми, ако то е направено от мъж и ако е направено от жена.

Като обсъждахме влиянието на пола на говорещия върху оценката за уместност на изказването, видяхме, че ако изказването е на жена, то се оценява като по-неуместно. Върху оценката за човека, който употребява професионализми, неговият пол също оказва статистически значимо влияние (на равнище $p < 0,05$) със слаб ефект ($\eta^2 = 0,01$). Средно претеглената оценка за говорещия мъж е 4,31, а за говорещата жена е 4,16. Доколкото равнището на статистическа значимост е ниско и ефектът е малък, можем да говорим за тенденция мъжете, които използват професионализми, да бъдат оценявани по-високо, отколкото жените. Това се дължи на стереотипа, че мъжете говорят за сериозни неща, свързани с професията им, докато за жените са присъщи други теми (срв. Крамър 1974, Крамри 1982 и др.).

Полът на анкетирания обаче няма статистически значимо влияние върху оценката за говорещия, т.е. анкетираните мъже и анкетираните жени оценяват по един и същи начин хората, които употребяват професионализми.

Графика 5

Оценки на уместността на професионализми по ситуация,
пол на анкетирания и пол на говорещия

1 – напълно неуместно, 2 – по-скоро неуместно, 3 – колкото уместно, толкова неуместно, 4 – по-скоро уместно, 5 – напълно уместно

Изводи

Към ниските стилистични пластове (жаргонизми и вулгаризми) жените имат по-силно негативен атитюд, докато към професионализмите нагласата на мъжете и на жените е в една и съща степен положителна. Когато има статистически значими разлики между оценките за уместност на изказванията, те се възприемат като по-неуместни, ако анкетираните смятат, че оценяват изказвания на жени. Оценката за говорещия в изказванията, които съдържат жаргонизми и вулгаризми от двата вида, не се влияе от пола на говорещия, докато оценката за говорещия с професионализми се влияе, като жените са по-ниско оценени от мъжете. Всички тези данни говорят за наличие на латентен езиков сексизъм в днешното българско общество.

ЛИТЕРАТУРА

- Боденхаузен, Ричсън 2010:** Bodenhausen, Galen, Jennifer Richeson. Prejudice, Stereotyping, and Discrimination. // *Advanced Social Psychology. The State of the Science*. Ed. Roy F. Baumeister, Eli J. Finkel. Oxford University Press, 2010, pp. 341 – 383.
- Гарет 2010:** Garrett, Peter. *Attitudes to Language. Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 2010.
- Голдбърг 1968:** Goldberg, Philip. Are women prejudiced against women? // *Trans-action*, April 1968, Volume 5, Issue 5, pp. 28 – 30.
- Ийгли, Чайкън 1993:** Eagly, Alice, Selly Chaiken. *The psychology of attitudes*. Orlando: Harcourt Bruce, 1993.
- Крамри 1982:** Kramarae, Cheri. Gender: How she speaks? // *Attitudes towards language variation*. Ed. Howard Giles, Ellen Ryan. London: Edward Arnold, 1982, pp. 84 – 99.
- Крамър 1974:** Kramer, Cheri. Stereotypes of women's speech: the word from cartoons. // *Journal of popular culture*, 8, 1974, pp 622 – 638. http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0022-3840.1974.0803_624.x/abstract
- Мур 1998:** Moore, Melanie, Richard Trahan. Evaluating an excerpt about gender: does sex of an author matter? // *Psychological Reports*, Volume 82, Issue, pp. 247 – 253. <http://www.amsciepub.com/doi/abs/10.2466/pr0.1998.82.1.247>
- Мухарска 2001:** Мухарска, Ралица. Род и език. // *Теория през границите*. Ред. Милена Кирова. София: Полис, 2001, 105 – 120.
- Райт, Тейлър 2007:** Wright, Stephen, Donald Taylor. The Social Psychology of Cultural Diversity: Social Stereotyping, Prejudice, and Discrimination. // *A Century of Social Psychology. Individuals, Ideas, and Investigations. A SAGE handbook of Social Psychology*. Ed. Michael Hogg, Joel Cooper. SAGE Publications LTD, 2007, pp 310 – 331.
- Суим, Кембъл 2003:** Swimm, Janet, Bernadette Campbell. Attitudes, Beliefs and Behaviors. // *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes*. Ed. Brown, Gaertner, Blackwell Publishing, 2003.
- Табачник, Фидел 2007:** Tabachnick, Barbara, Linda Fidell. *Using Multivariate Statistics*. Pearson International Edition, 2007.

РЕЧЕВИ ПОРТРЕТИ В СЪВРЕМЕНОТО БЪЛГАРСКО ГОВОРЕНЕ

Димитър Попов
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

SPEECH PROFILES IN CONTEMPORARY BULGARIAN SPOKEN DISCOURSE

Dimitar Popov
Konstantin Preslavsky University of Shumen

Speech activity represents a conglomeration of specific features of the person which manifest themselves in the flow of speech through our anthropophonic features, pronunciation habits, and the way we think and speak. The speech profiles are presented as verbal, paraverbal and extraverbal components which are studied in the field of applied sociophonetics. The article discusses iconic representations of speech as online performance in the sphere of standard, substandard and nonstandard contemporary Bulgarian pronunciation, signaled by a combination of different prosodic features manifested in specific aural images.

Key words: applied sociophonetics, speech profiles, prosody, speaking styles, bulgarian pronunciation, iconicity

Изучаването на понятието *речев портрет* се свързва с представата за фонетичните портрети, направени от руския учен М. В. Панов през 60-те години на XX век, когато той анализира произношението на отделни личности и характеризира книжовната норма в диахронен аспект, създавайки поредица от фонетични портрети на писатели, учени и политически дейци (срв. Панов 1990). При подобни проучвания някои изследователи препоръчват в хода на анализа на речта на говорещия „да бъдат фиксирани ярките диагностициращи петна“, симптоматични за неговата личност (срв. Николаева 1991: 73).

Речевата активност на говорещия представлява съвкупност от специфични свойства на индивида, които се проявяват в потока на речта чрез особеностите на антропофонията, произносителните нави-

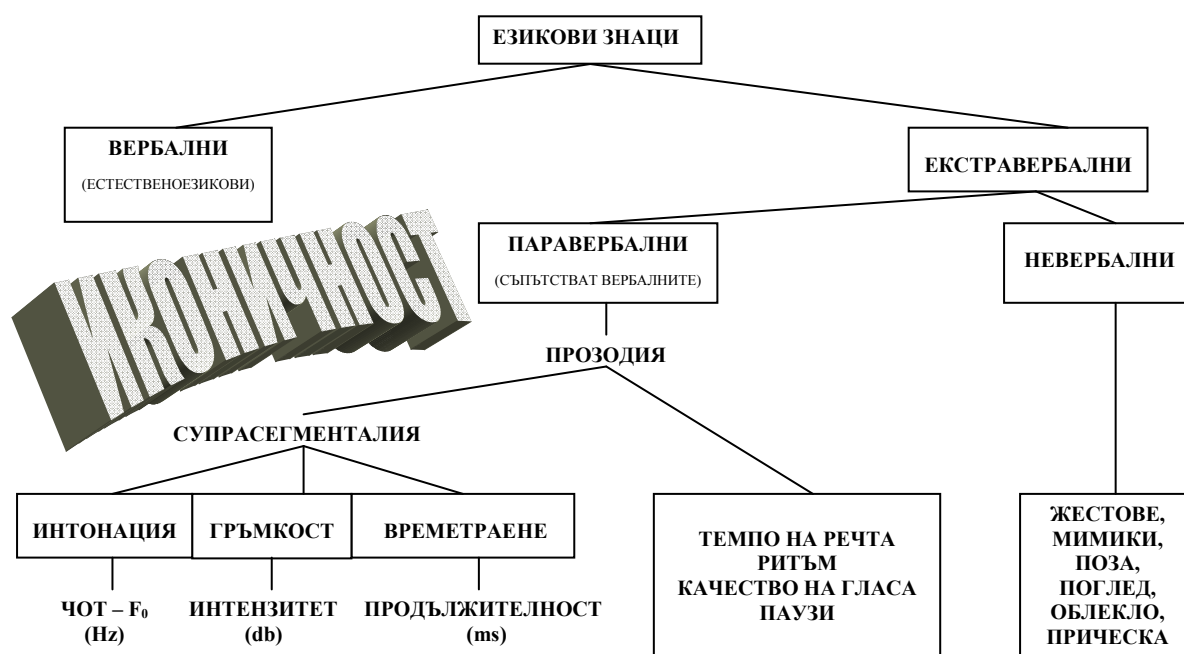
ци, спецификата на мислене и маниера на говорене. „Речевият портрет на говорещия включва вербални, паравербални и екстравербални съставки. Към вербалните средства се отнася използваният в процеса на комуникацията езиков код (родният/неродният език, билингвизмът, диалектът, жаргонът, сленгът, просторечието и др.). За всеки индивид са характерни като употреба определени устойчиви (предпочитани и обичайно използвани) признаци, които представляват звукови и смислови доминанти от неговия вербален репертоар: използване на аналогични варианти на фонемите в еднакви позиции, склонност към поставяне на ударението върху определена сричка в състава на думата или в еднотипни думи, използване на аналогични варианти на интонационните конструкции в едни и същи позиции и пр. Вербалните речеви признаци дават възможност да се определят такива компоненти на „речевия портрет“, като напр. социалният произход на говорещия; неговото образование; социалният му статус (принадлежността му към една или друга социална група); семейното положение; родителите (включително техният роден език/диалект, произход, социален статус); икономическият статус (доходи, начин на живот); факторите, свързани със свободата на личността (неосъждан/с условна присъда/излежаващ присъда/под домашен арест); равнището на владеене на езиковите средства; професията; равнището на развитие на интелектуалния му потенциал. Екстравербалните признаци се съотнасят по правило с такива аспекти, като напр. антропометричните (устройството на речевия апарат, неговия обем, големина), физиологическите (пола, възрастта, нормата/патологията) и аудиологическите данни (състоянието на слуха); наличието на хронични/нехронични заболявания; невропсихологическите (типа темперамент, емоционално-волевата регулация) и интелектуалните (спецификата на мисленето, когнитивните равнища) данни; наличието/отсъствието на музикални/артистични данни; спецификата на гласа (трениран, певчески, тютюнджийски и др.). Тези въпроси са свързани и с биометричните изследвания, и по-точно – тези на съдебната и приложната фонетика (виж Потапова, Потапов 2006; Танер 2008; Потапова, Комалова 2011). Речевото портретиране (англ. *speech profiling*) е уникално изследване за характеризиране и типизиране на личността въз основа на специфичния ѝ начин на говорене и изразяване.

Речта принадлежи към групата на органичните знаци и като чисто аудиален времеви сигнал се характеризира със своята прекъсваема „гранулирана“ структура именно поради реализацията на дискретните си единици във времето чрез средствата на прозодията.

От трите категориално автономни езикови знаци – иконичните знаци, знаците индекси и знаците символи, предложени в семиотиката от Ч. С. Пърс, предмет на внимание в настоящото изследване са иконичните репрезентации на речта в нейния реален режим на употреба (on-line performance) в сферата на стандарта, субстандартата и нон-стандартата на съвременната българска произносителна практика, сигнализирани чрез комбинирането на различни прозодични елементи и обобщени в конкретни слухови образи. Тези звукови гещалти на речта имат силно изразен иконичен характер, защото чрез съответните си прозодични огласовки сигнализират подобие между слуховия образ, от една страна, и от друга – изразената емоция; възрастовата, социалната и регионалната принадлежност на говорещия; половата му идентичност, стила на говорене и пр. В този смисъл подобие на нещо с нещо друго или иконичното отношение между signans и signatum на базата на общност по някакво свойство в речта се изобразява по добавящ начин чрез нейната прозодия.

Мястото на речевата прозодия сред останалите иконични знаци може да бъде показано в следната схема:

Тук прозодията се разглежда като независима от граматиката автономна сигнализираща система и се интерпретира като обобщаващо понятие за онези супрасекментни аспекти в речта, които произтичат от едновременното взаимодействие на акустичните параметри: честота на основния тон (F_0), интензитет и времетраене в рамките на

сричката и в по-крупните единства. Към прозодията се отнасят и аудитивни феномени, като интонацията, т.е. реализацията на височината на тона от речевия поток във времето, чрез гръмкостта, дължината и паузите, както и свързаните с тях по-комплексни феномени, като скоростта на изговора и ритъма.

Прозодията, като основно понятие на супрасегментната фонология, е представена като континуум от различни функции и ефекти, чиято реализация се осъществява както чрез нелингвистични средства (екстралингвистични признаци, като напр. качеството на гласа), така и с помощта на паралингвистични компоненти (напр. звуковите средства за изразяване на емоции или някои прояви на междуличностното общуване, като напр. изразяването на агресия, успокояването, помиряването, подигравката, степента на ангажираност в разговора и др.), и чрез собствено лингвистични средства (като напр. признаците на ударението или на акцентната изтъкнатост в интонационната фраза, съответните тонални характеристики и пр.). Такива непрекъснато вариращи състояния или отношения на говорещия имат иконичен характер и се изразяват директно в речевия му репертоар чрез последователни вариации на акустичните параметри, напр. смяната на темпото на речта, на нейната гръмкост и качеството на гласа. Във връзка с това се застъпва мнението, че прозодични феномени (независимо от това дали са основни, или атитудиални), които се контролират регулярно от структурите на дискурсивните реализации, могат и трябва да бъдат разглеждани като важни и съществени лингвистични феномени, т.е. необходимо е да бъдат анализирани с формалнолингвистични средства.

Произносителните практики на съвременния българин свидетелстват за една изключително богата вариативност, която се реализира в различни типове дискурс с помощта на разнообразни сегментни и супрасегментни средства. Вербалните огласовки на тези реализации способстват за изграждането на галерия от речеви портрети (икони), в които се открояват елементи на разнообразни стилове на произношение в сферата на стандарта, субстандарта и нонстандарта.

Във фокуса на изследователското внимание попадат предимно инхерентните и атитудиалните средства на прозодията в качеството им на фоностилистични маркери, сигнализиращи експресивни конотации на разнообразни дискурсивни практики, които диференцират речевите репертоари на говорещите по социална и регионална принадлежност, по полова идентичност и по възраст. Съвкупността от подобни фоностилистични параметри дава основание за отнасянето на отделните слу-

хови образи към стандарта, субстандарта (по диатопичен и диастратичен признак), нонстандарта и техните междинни формации.

Йерархичният модел на трихотомията *стандарт – субстандарт – нонстандарт* предоставя добри възможности за диференцирането на речевите разновидности по хоризонтала и по вертикала.

Многостепенният модел на българската реч може да бъде представен графично по следния начин:

1. Вариативност на българското произношение

Българската реч в реалния режим на нейното произнасяне се реализира в процеса на комуникативната интеракция именно под формата на различни *стилистични регистри*, чрез които се оформя речевото поведение на носителите на езика.

В трудовете по фонология нееднократно се упоменава наличието на социално-стилистични алофони. Така например Н. С. Трубецкой отбелязва, че факултативните алофони (по терминологията на Н. С. Трубецкой – варианти) се разпадат на стилистично съществени и стилистично несъществени. В групата на стилистично съществените алофони се включват физиономичните алофони, с чиято помощ могат да бъдат обозначени социалните стилове на речта (Трубецкой 1960: 54). Алофоните се подразделят на три типа: 1) основни (типични); 2) второстепенни (комбинаторни и позиционни) и 3) свободни (стилистични).

Свободните варианти (сегментни и супрасегментни) се разглеждат във връзка със социалната норма, която се обуславя от процеса на условията на общуването и се реализира в речта, докато основните и второстепенните варианти се разглеждат във връзка с обективната норма, която се обуславя от системата на езика (Попов 1992).

Стилът на произношение отразява реализацията на закономерностите при функционирането на фонетичните средства в различ-

ни форми и типове на устната реч, т. е. в различни типове дискурс (напр. в сценичната реч на театъра, ораторската реч на политици, диалога на токшоуто, проповедта на свещеника, спонтанния разговор между близки хора, шептенето в неформална и формална ситуация, речитатива на рекламния дискурс и др). Възникването на термина е резултат от междудисциплинарната координация за изследване на езика, появила се вследствие на взаимодействието между стилистиката, фонетиката, социолингвистиката, акустиката и др. (Попов 2004).

Фонетичните особености на произносителния стил се определят както въз основа на сегментните, така и въз основа на супрасегментните единици на речта. Ясният и отчетлив изговор на звуковете, тяхното изпускане или вмъкване, допълнителната лабиализация, назализация и др. определят до голяма степен фонетичното съдържание на един или друг произносителен стил. Както беше изтъкнато вече, най-важно значение за определяне на произносителния стил има употребата на свободните варианти, които за разлика от основните и второстепенните (комбинаторни и позиционни) не са обусловени от позицията. Така например на сегментно равнище редуцията на гласните може да бъде по-силно или по-слабо изразена. По-силната редуция се схваща като белег на разговорност (с наличие на фонетични диалектизми), а по-слабата редуция маркира по-изискания, по-грижливия изговор (напр., произносителния стил на тържествената реч).

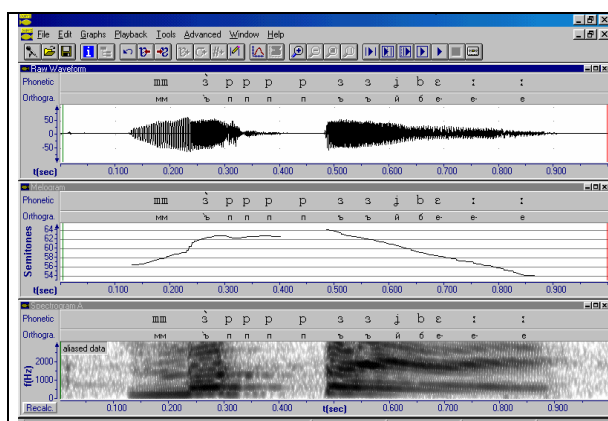
Интонационното оформяне на речта (чрез нейните компоненти – мелодика, пауза, интензитет, темп) е извънредно необходимо за прозодичното обособяване на един или друг произносителен стил. Прозодията е призвана да диференцира различните типове дискурс с оглед на социалните особености в изговора, с оглед на регионалния или чуждия акцент, половата принадлежност и професионалната детерминираност на говорещия. В този смисъл М. М. Бахтин пише, че интонацията е социална *par excellence* (Волошинов 2000: 80).

В българската лингвистика е разпространено схващането, че произносителният стил трябва да се разглежда като неделимо единство от сегментни и супрасегментни единици, съчетани по определен начин. От гледище на фонетичната организация както на сегментните, така и на супрасегментните единици се говори най-общо за съществуването на два основни произносителни стила – **маркиран** и **немаркиран** (Тилков 1974).

В зависимост от целите на изказването и обстановката, в която протича речта, произносителните стилове от своя страна предлагат различен брой подстилови разновидности.

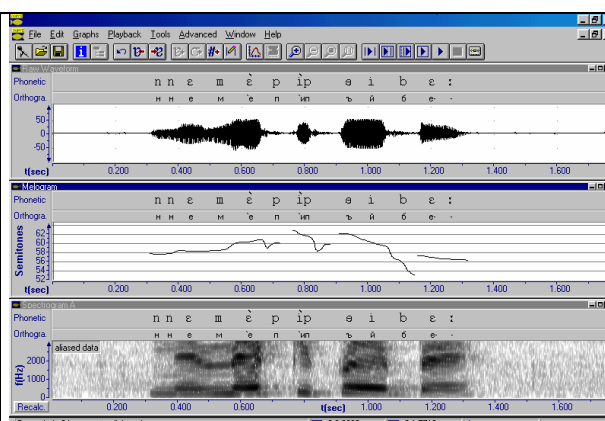
Под *маркираност* и *немаркираност* тук се разбира обработеност или необработеност на звуковите средства, възкрателно или невзкрателно произношение, изговор, близък или отдалечен от право-ворните норми. На Фигура 1 и Фигура 2 са представени за сравнение слуховите образи съответно на небрежен изговор (нонстандарт) и на възкрателен (книжовен) изговор (стандарт) на фразата *Не ме тупай, бе!* в речта на един и същ говорещ (тийнейджър).

Наблюдавайки спектрите на двата изговора и изхождайки от субективното слухово възприятие, веднага ще забележим както сегментните им диферентори (напр. консонантната геминация, удължаването и др. в небрежното произношение), така и техните прозодични различия (в мелодиката, паузирането и броя на интонационните групи, скоростта на произношението, напрегнатата/отпуснатата фонация и др).

Фиг. 1. Небрежен изговор на фразата *Не ме тупай, бе* (нонстандарт):

mm z r r r r z z j b e : :
mm ъ п п п п ъ ъ й б е е е

Фиг. 2. Книжовен изговор на фразата *Не ме тупай, бе* (стандарт):

nn e s e r i p e i b e :
н н е м е п ѝ п ъ й б е -

2. Изговорни стилове в българската реч

Разпределението на изговорните стилове на българската реч в сферите на стандарта, субстандартата и нонстандартата може да се илюстрира със следната таблица:

2.1. Маркиран произносителен стил

Маркираният стил от гледище на реализацията се характеризира с обработеност на фонетичните компоненти на фразата и със значителна напрегнатост на говорния апарат, обуславящ оптималната артикулация на звуковете в речта. *Това е произносителният стандарт на съвременния българин.* На сегментно равнище неударените гласни се редуцират в по-малка степен, не се допуска изпадане на съгласни и т.н. От друга страна, изискванията на правоговорната норма се спазват максимално. Маркираният стил се използва преди всичко при монологичната форма на езиково общуване. В зависимост от съдържанието на езиковото съобщение и търсения ефект на неговото въздействие маркираният стил може да зазвучи тържествено или по-спокойно и делово, т.е. да се обособи в два произносителни подстила – *тържествен* и *неутрален*.

2.1.1. Тържественният произносителен подстил се използва за съобщаване на изключително важни събития. За неговото фонетично оформяне основна роля играе интонацията с особено и нарочно подчертаване на нейните компоненти – темп, мелодика, паузи и обща интензивност. Този подстил се характеризира най-общо със следните интонационни особености:

а) Подчертано накъсване на фразата с обособяване на голям брой синтагми;

б) Изобилие на мелодични контури за незавършеност с подчертаване на възходящата мелодика, които създават впечатление за патетика на речта;

в) Голям брой паузи, които в повечето случаи са удължени както на границата на синтагмите, така и в края на съобщението;

г) Бавен темп на речта, създаващ понякога и впечатление за известна монотонност;

д) Ярво открояване чрез тонална емфаза на логическите ударения, които се употребяват от говорещия почти във всяка фраза;

е) Обща засиленост на изговора на цялото съобщение, т.е. повишена интензивност.

2.1.2. Неутралният произносителен подстил се използва от говорителите по радиото и телевизията, от докладчици по събрания, учители, изобщо от всички тези, които по един или друг начин се включват в процеса на масовата комуникация. Неутралният стил не означава неутрално отношение към предмета на изказването. Определението „неутрален“ е само от гледище на фонетичната реализация.

Неутралният стил се определя като подстил на маркирания преди всичко с обработеността на фонетичните компоненти, т.е. тази обработеност е негов основен белег, поради което той също се включва в сферата на *стандарта*. В същото време обаче в сравнение с тържественния подстил той е неутрален именно с липсата на подчертаните и нарочно търсени ефекти на интонационните компоненти. Най-общо той може да бъде характеризиран по следния начин:

а) Липса на удължени паузи;

б) Среден темп на изговор (нито бавен, нито бърз);

в) Умерена сила на изговора;

г) Комбинирано използване на възходящата, равната и низходящата мелодика.

Изговорът на отделната дума съвпада с нейното писмено отбелязване. Не се допускат изпадания и сливания на отделни звукове и срички, които не се препоръчват от гледище на правоговорната норма. Неутралността на интонационната огласовка понякога създава впечатлението за монотонност на речта (липса на интонационна релефност).

2.2. Немаркиран произносителен стил

Немаркираният стил, наричан още *непълен, битово-разговорен, непринуден*, е произносителната практика на ежедневието – в сферата на битовото общуване и трудовата дейност, в семейството, в компания сред приятели и т.н. Нарича се немаркиран заради липсата на обработеност на фонетичните компоненти, поради което той представлява *произносителната практика на субстандарта и нонстандарта*, реализирана в различни типове дискурс. Обичайната форма на неговата реализация е диалогичната (чрез последователности от реплики), при която събеседниците не полагат особени усилия за грижлив изговор на сегментните единици. Отделните реплики се отличават с краткост и опростени синтактични конструкции.

От гледище на произношението немаркираният стил се характеризира с липса на отчетливо артикулиране на звуковете, сливане на отделни звукове в един звук и най-вече с изпадане на звуковете от състава на думата (напр. *тва* вм. *това*, *тримесчие* вм. *тримесечие*, *матрълна база* вм. *материална база*, *идьот* вм. *идиот*, *виши военни* вм. *висши военни*, *ткъв* вм. *такъв*, *отиъмси* вм. *отивам си*, *шходтили* вм. *ще ходите ли* и др.), изобщо с това, което обикновено се нарича небрежен изговор. Интонационните характеристики на немаркирания стил са извънредно разнообразни и трудно се поддават на описание поради неизчерпаемостта на речевите ситуации и многообразието на целите на изказването. В най-обобщен вид те биха могли да бъдат охарактеризирани по следния начин:

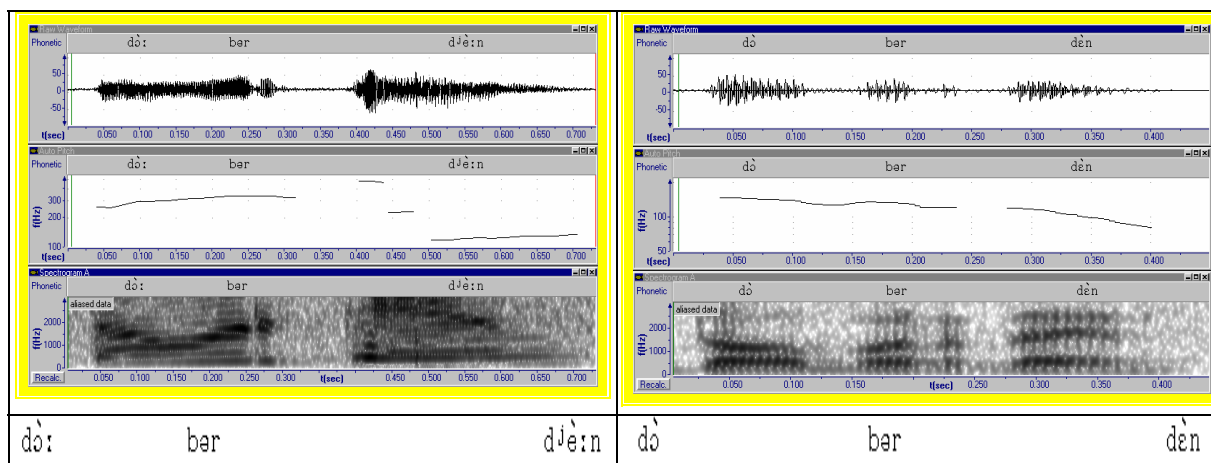
- а) Слабо изразено членение на фразата на отделни синтагми;
- б) Наличие на хезитационни паузи (за колебание);
- в) По-малък брой и скъсено времетраене на реалните (лингвистичните) паузи в сравнение с броя и времетраенето на тези при маркирания стил;
- г) Темпът на речта е неравномерен – ту забавен, ту забързан, в зависимост от обстановката и целта на съобщението;
- д) Неравномерна е и силата на изговора на отделните съобщения;
- е) Сравнително по-малки интервали между мелодичните контури на отделните синтагми.

3. Иконизъм в регионалните изговорни типове

Регионалните фонетични особености на родния диалект често съпътстват книжовното произношение. Въз основа на влиянието на диалектите се обособяват две основни регионални произносителни практики: от *източнобългарски* и от *западнобългарски* произносителен тип. Диалектното регионално разнообразие от произносителни практики оформя сферата на *субстандартта*.

Екстремните прояви на палатализираност на съгласни пред *е* и *и* (срв. разликата между екстремно мекия изговор в сравнение с книжовния на Фиг. 3а и Фиг. 3б) и редукцията в източния произносителен тип в редица случаи стават обект на насмешка (срв. напр.: *д'ет'иту* вм. *детето*, *мумич'ънциътъ* вм. *момиченцата*, *Ний см'и ут' дъл'еко*, *щот' гувор'им м'еку*). В западнобългарския произносителен тип като некоректна изговорна практика и белег на немаркиран стил се окачествява твърдият изговор на някои граматични форми (глаголни окончания и определителен член, напр.: *говоръ*, *спъ*, *мислъ* вм. *говор'ъ*, *сп'ъ*, *мисл'ъ*; *учителъ*, *писателъ*, *зетъ* вм. *учител'ъ*, *писател'ъ*, *зет'ъ*).

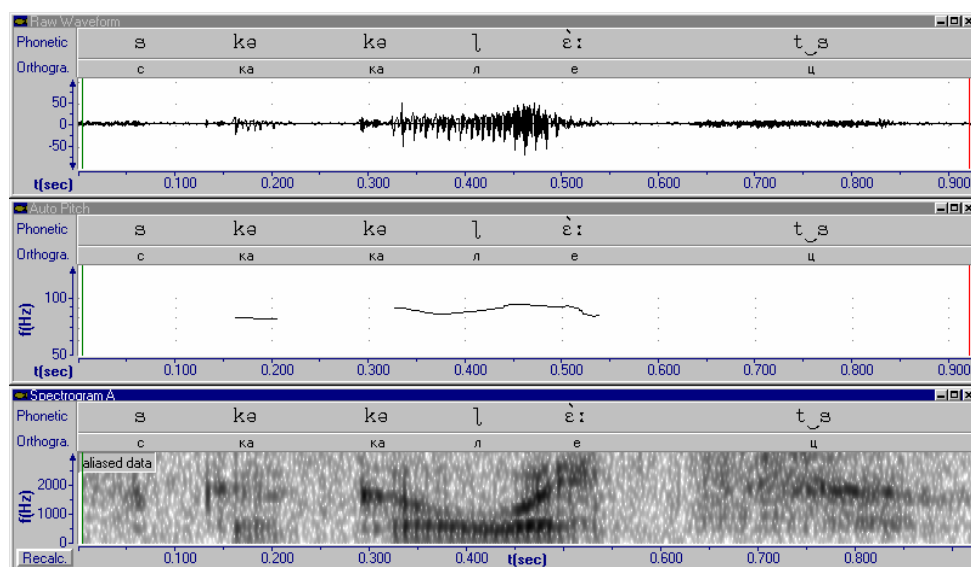

Фиг. 3а. Мек източнобългарски произносителен тип на фразата *Добър ден*

Фиг. 3б. Книжовен изговор на фразата *Добър ден*

Характерен фоностилистичен западнобългарски изговорен вариант на сегментно равнище представлява редовната употреба на твърдото билабиално 'л' = [ɭ] в Пернишкия край, което предизвиква насмешка сред останалите носители на българския език и често се възприема като маниерен изговор, напр. [*л*сно нѐма], [*нѐма* *л*боо кòпел*л*]. Подчертано иронизиране и пародирание на тази изговорна особеност, пораждаща ярък фоностилистичен ефект, се наблюдава в речитатива на песента „Скакалец“, изпълнявана от групата „Хиподил“. Такава преднамерено търсена пародийна употреба се наблюдава и в изговора на радиоводещ, срв. Фигура 4:

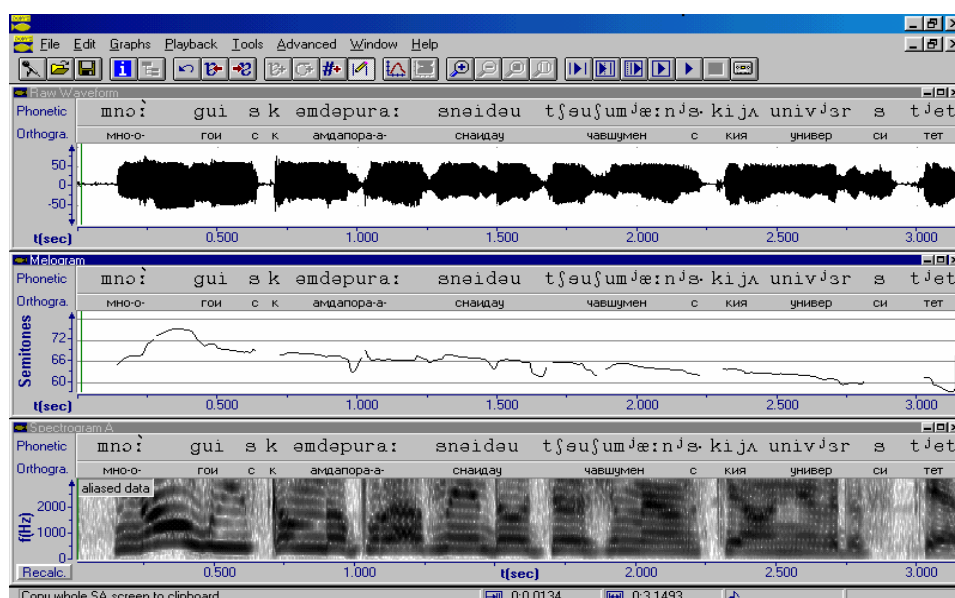

Фиг. 4. Изговор на билабиално твърдо „л“ в думата *СКАКАЛЕЦ*

Това явление се е превърнало дори във фоностилистичен „хит“ в разговорната практика, когато говорещият преследва постигането на ярък комичен ефект в изказа си. Подобни изговорни практики, при които пародийно се използва ефектът на речевата маска, би следвало да бъдат отнасяни към сферата на *нонстандарта*.

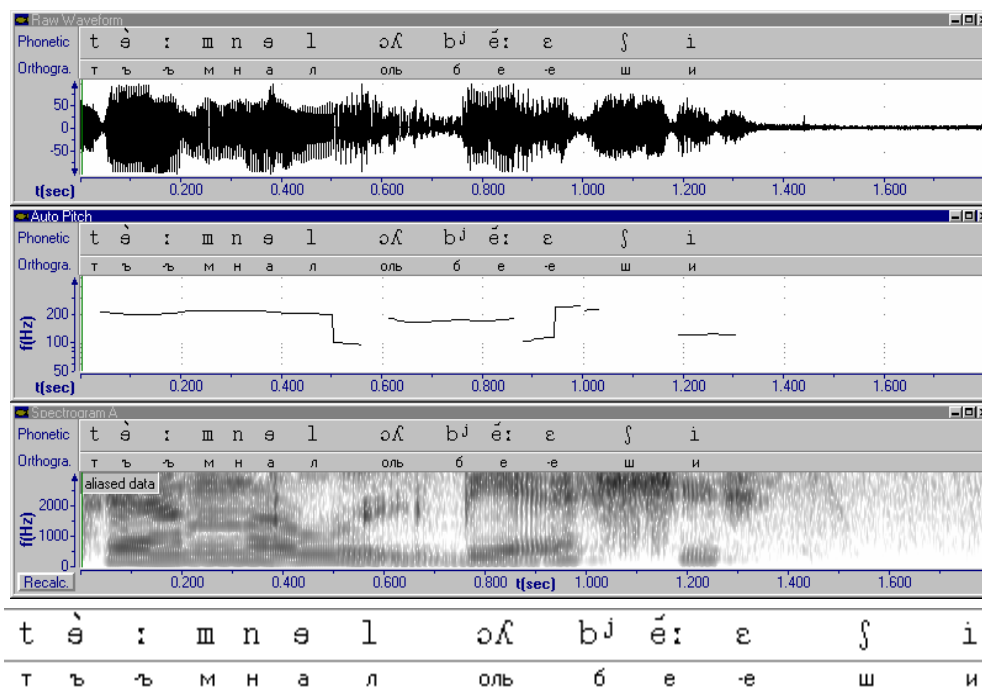
Екзотичната стилистика на източнобългарския регионален изговорен тип може да бъде илюстрирана с речта на дете от рекламния дискурс на телевизионна медия от гр. Шумен, където много от гореспоменатите характеристики на местния диалект се проявяват ясно по спектрите. В този случай обаче става дума за естествен диалектен изговор, поради което употребата би следвало да бъде отнесена към сферата на *субстандарта*. Слуховият образ на произношението е представен на Фигура 5.

Много рядко срещана стилистична окраска притежава и архаичният регионален изговор (с особен квантитет на гласните) на 100-годишна жена от с. Голица (Варненско), носителка на старинния еркечки диалект. Представата за уникалната музикалност на тази екзотична речева практика е илюстрирана чрез слуховия образ на нейната интонационна огласовка на Фигура 6.

мно: гуи с к амдәпурә: әнәидәу тʃәуʃумʝә:нʝә кижә унивʝәр ә тʝет
мно-о гуи с к амдәпурә-ә әнәидәу чәвшумен с кия универ си тет

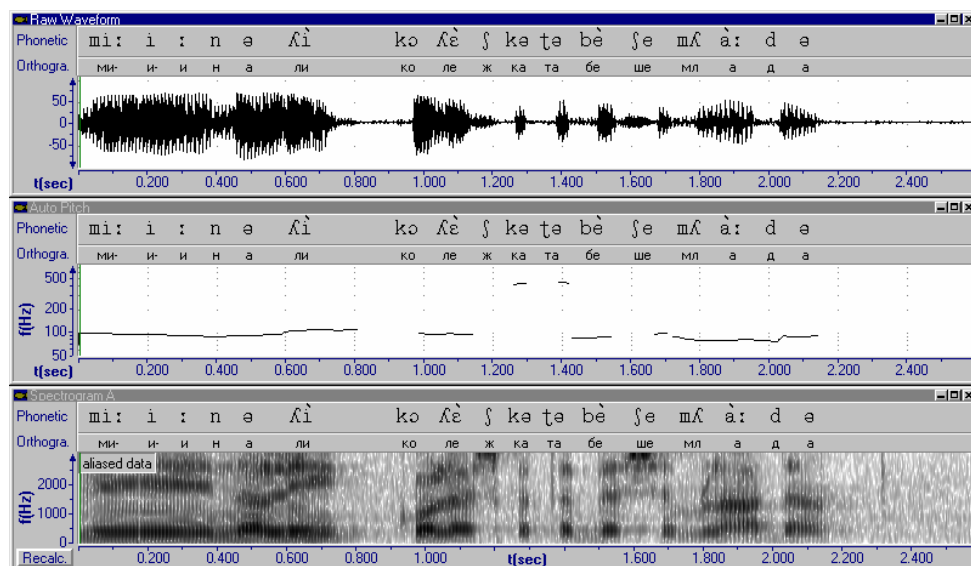
Фиг. 5. Източнобългарски фоностилистичен вариант на фразата *Много искам да порасна и да уча в Шуменския университет* (детски глас)

Фиг. 6. Регионален изговор от с. Голица (еркечки говор) на фразата
Стъмнило ли се беше

Интересен стилистичен ефект върху реципиента в България предизвиква и необичайното произношение на лица, говорещи български в семейната си среда, но родени и живеещи постоянно в региони извън пределите на България, чиято реч е силно повлияна от регионалната артикулационна база. Употребата на чужди за българската фонемна система звукове при продукцията на българска реч може да се определи като проява на **ксенофония** (от англ. xenophones – термин на Р. Екълънд и А. Линдстрьом). Речта на днешните банатски българи (с. Винга) е повлияна във фонетично отношение от румънската фонетика. Такива изговорни особености изглеждат необичайни спрямо книжовния български изговор и се възприемат като свидетелство за чужд акцент, който оказва и определен стилистичен ефект върху реципиента. Илюстрация за характерния мек изговор на *л'* [ʎ] като белег за особен чужд акцент в произношението представлява Фигура 7.

Илюстрираната произносителна практика би следвало да се отнесе към явленията на **нонстандарта** поради силно изразеното влияние на чуждата артикулационна база.

Фиг. 7. Слухов образ на фразата

Ми, нали колежката беше млада, изговорена с чужд (румънски) акцент

4. Иконизъм в груповите изговорни типове

Речевото поведение на говорещия човек се формира под въздействието на сложния комплекс от редица реално неотделими социално-демографски обстоятелства. Според М. Виденов говорещата личност е разностранно и уникално явление и тази уникалност произтича преди всичко от безкрайното разнообразие от социални контакти, от индивидуалните наклонности и предпочитания, които се вербализират с помощта на различни социолингвистични речеви маркери, свързани с произхода и местоживеенето, с възрастта, с образованието и професията, с пола, с етническата или религиозната принадлежност и др. Една част от маркерите изпълняват стилистични функции, т.е. те са търсени и желани (срв. Виденов 1998).

Груповите изговорни типове представляват цяла галерия от различни социолектни речеви практики, предопределени от принадлежността на говорещия към съответна група въз основа на критериите *полова идентичност, възрастова идентичност, социален статус, професионална принадлежност* и др.

Настоящото изследване не си поставя претенциозната задача да даде една пълна представа на груповите изговорни речеви изяви. Тук са представени само отделни типични и характерни прояви на изговора, които свидетелстват за корпоративната принадлежност на говорещия към определена група. При това границите на отделните групи са отворени и подвижни (плаващи и преливащи една в друга), което свидетелства за това, че определен говорещ по редица особености

може да бъде отнесен към различни групи с оглед на проявата на съответните социолингвистични маркери в неговата реч.

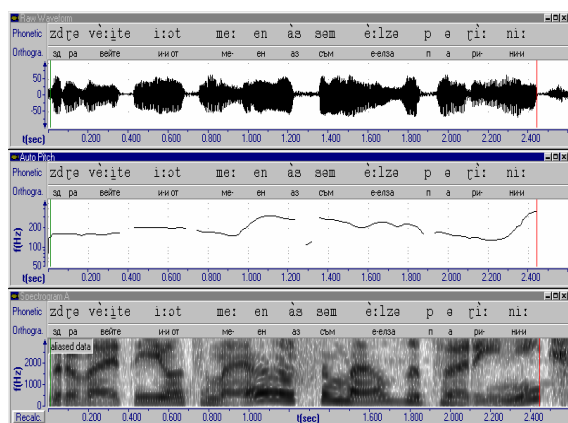
По повод на определянето на половата идентичност по гласа на говорещия е необходимо да се отбележи, че основната честота на гласа (pitch, F_0) не е определящ фактор за различаването на мъжки/женски глас въпреки принципната визуална реализация на женските гласове в горната част на спектъра и съответно изобразяването на мъжките гласове в по-ниските спектрални честоти. Така напр. гласът на американската певица Шер, както и този на известната от близкото минало Аманда Лиър са характерно по-ниски от гласовете на много мъже, ала въпреки това те се възприемат като женски. Множество рок певци (мъже) пък изпълняват песните си с фалцет и гласовете им се възприемат като женски, в редица случаи дори някои аудитории се затрудняват при определянето на пола на изпълнителя. Същото важи и за спинтовите тенори в оперното пеене. В това отношение интерес от фоностилистично гледище представлява речевият репертоар на говорещи с транссексуална идентичност, които са с мъжки произход, но в обществото присъстват с женската си идентичност, която типизира тяхното речево поведение. В процеса на професионалните им изяви в публичното пространство те изпълняват различни роли – на радиоводещи, артисти, модератори, певци и др. Тези изследвания дават възможност да се определи и сексолектът на говорещата личност (срв. Попов 2007, 2009).

Произносителните изяви на подобен род говорещи в много случаи се възприемат като провокационни и скандални, защото не само не зачитат стандарта, но и съзнателно го нарушават. Именно поради тези причини те се обособяват в сферата на *нонстандарта*, защото използват в репертоарите си множество ресурси на „неканоничната фонетика“.

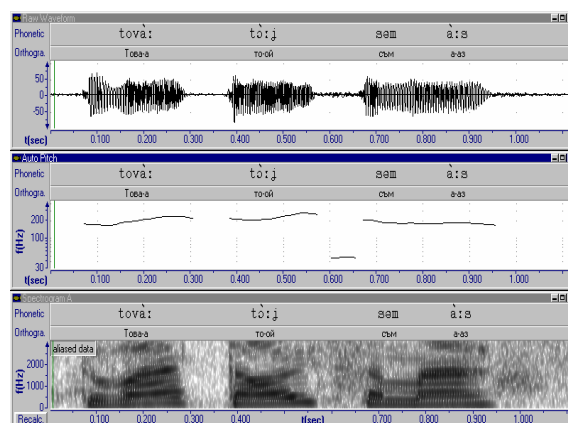
А. Иконизъм в дискурса на травеститите

Тази група говорещи се стреми да подчертае максимално женствеността си маниер на изговор, като за тази цел използва говоренето с *фалцет*. Фалцетът функционира като маркиран регистър, който се реализира чрез прехода в горната граница на честотния диапазон. Перцептивно подобна речева практика се осъзнава от реципиента като женствена артикулация с характерен висок регистър, при която обаче на места се забелязват преходи към параметрите на вродения по-нисък диапазон на нормалния непреднамерен изговор. Фалцетната фонация в случая е преднамерено търсена от говорещия и тя се пости-

га чрез повдигането на ларинкса (в това число и на адамовата ябълка), в който са разположени гласните струни, нагоре и намаляване на дължината на гласовия тракт (изнесена напред артикулация); чрез постоянните изменения на модулацията на гласа и увеличаване на основната честота; чрез удължаване на времетраенето при изговора на гласните; чрез провлачването на артикулацията, което от своя страна се възприема като ленив, артистичен и леко небрежен, дори в отделни случаи като разглезен изговор, съчетан с *придихателна* фонация и *назална* артикулация (като свидетелство за превзетост и дори флиртуване в речта) (срв. Фиг. 8 и Фиг. 9).

Фиг. 8. Маркиран висок регистър с фалцетна фонация в изговора на травестит (водещ на развлекателно рекламно-информационно радиопредаване)

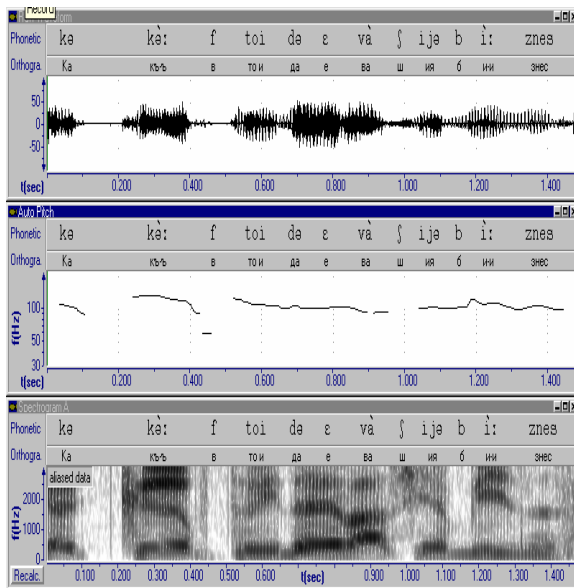

Фиг. 9. Изговор на травестит: *Това той съм аз* (FCT+PDH) (имитация на женска реч)

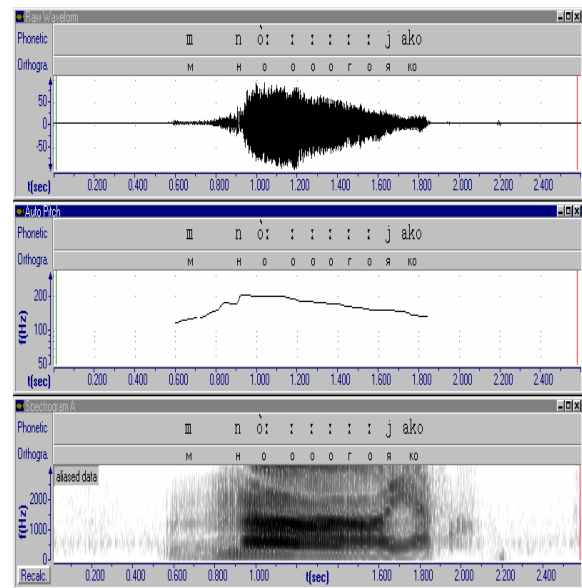
Б. Иконизъм в дискурса на младежкия сленг („мачо“ изговорен тип)

Така нареченият „мачо“ изговорен тип се наблюдава в мъжката реч, както и в речта на някои тийнейджъри, които вече се самоосъзнават като представители на мъжкия пол (през периода на пубертета) и чрез речта си се опитват да прикрият мутациите на гласа си, демонстрирайки мъжественост с дрезгав глас в изговора. Характерна особеност на този изговорен тип представлява и използването на *вибрацията* като характерен тип регистър, който се постига чрез преминаването в долната граница на честотния диапазон. Перцептивно такова произношение се квалифицира като ниска темброва окраска, маркирана с вибрация. Преобладава небрежният изговор с емфатично удължаване на гласните при изразяване на ярка емоция, изпускане на съгласни, бърз темп на речта и сливане на компонентите на фразата в

една дихателна група. Тези фоностилистични особености свидетелстват за характерна доминантна реч, за изразено чувство на превъзходство (или презрение) в речта на говорещия, тщеславие и пренебрежително отношение към останалите участници в комуникацията (срв. Фиг. 10). В отделни случаи пренебрежителното отношение се експлицира и с помощта на ленивата назална артикулация (тъй нареченото „говорене през нос“) и относително високия тонален диапазон на изговора (срв. Фиг. 11).

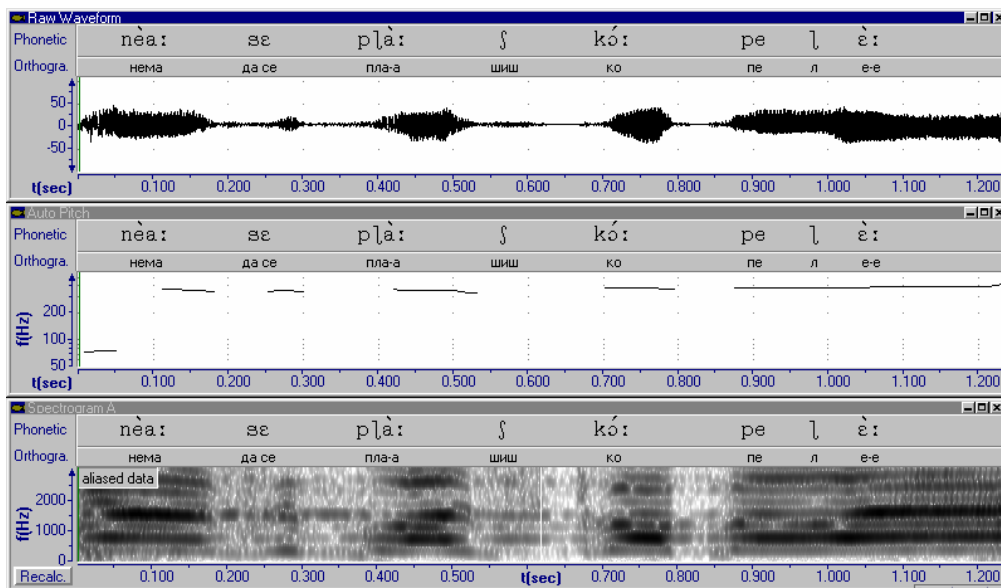

Фиг. 10. Тонална емфаза в нисък тонален диапазон, маркирана с *вибрация* във фразата: *КаКЪ-ЪВто и да е вашия би-бизнес* (VBR)

Фиг. 11. „Мачо“ изговорен тип с назална артикулация на фразата *Мно-о яко* (VBR) (с вибрация)

Дискурсът на младежкия сленг е ярко прозодично явление, чиито реплики много често се изговарят с извънредно бърза скорост, изключително небрежно произношение и монотонен разтеглен равен интонационен контур, разположен в изключително висок тонален диапазон (срв. Фиг. 12). На пръв поглед се създава впечатлението за безизразност на прозодията поради липсата на релефност в реализацията на мелодиката и заради отсъствието на ясно открити паузи, които да парцелират отделните фрагменти. Това впечатление обаче се компенсира чрез използването на фонационни средства, като напр. *напрегнат* глас + *крясък* в гласа, които способстват за оформянето на фоностилистичния ореол на тарикатската реч (силно изразен *нонс-тандарт*).

Фиг. 12. Тарикатски небрежен изговор на фразата *Неа-а се пла-ашии ко-опеле-е!* (маркиран висок регистър, разтеглено произношение, „провлачен“ изговор)

Разгледаните изговорни типове съвсем не изчерпват многообразието на характерните стилистично-регистрови огласовки в дискурса. Описаните употреби имат по-скоро илюстративен характер на представата за възможните вариации на стилистиката на гласа в различни типове дискурс. В цялостното впечатление за вербалното поведение на човека те заемат самостоятелно място наред с другите езикови средства – лингвистични и паралингвистични, и по този начин свидетелстват за богатата вариативност на галерията от речеви портрети на съвременния българин в сферите на *стандарт*, *субстандарт* и *нонстандарт*.

ЛИТЕРАТУРА

- Виденов 1998:** Виденов, М. *Социолингвистическият маркер. Към теорията и практиката на теренните изследвания*. София: Делфи издат, 1998.
- Волошинов (1926) 2000:** Волошинов, В. Н. Слово в жизни и слово в поэзии. // *Звезда*, 6, 1926. Цит по: М. М. Бахтин *под маской*. Москва: Лабиринт, 2000.
- Екълнд, Линдстрьом 1998:** Eklund, R., A. Lindström. How To Handle „Foreign“ Sounds in Swedish Text-to-Speech Conversion: Approaching the ‘Xenophone’ Problem. // *Proceedings of ICSLP 98*, Sydney, November 30 –

- December 5. Paper 514, Vol. 7., http://www.researchgate.net/publication/221480706_How_To_Handle_Foreign_Sounds_in_Swedish_Text-to-Speech_Conversion_Approaching_the_Xenophone%27
- Николаева 1991:** Николаева, Т. М. «Социолингвистический портрет» и методы его описания. // *Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. Доклады Всесоюзной научной конференции. Часть 2.* Москва: Ин-т рус яз. АН СССР, 1991, 73 – 75.
- Панов 1990:** Панов, М. В. *История русского литературного произношения XVIII – XX вв.* Москва: Наука, 1990.
- Попов 1992:** Попов, Д. Фоностилистични интонеме (аломели) на реплики-отговори в българската спонтанна реч. // *Език и литература*, кн. 5, София, 1992, 99 – 104.
- Попов 2004:** Попов, Д. *Фоностилистика на дискурса.* Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004.
- Попов 2007:** Попов, Д. Сексолектът като концепт на фонетичната гендерология (български речеви „портрети“). // В. А. Виноградов (отв. ред.). *Лингвистическая полифония. Сборник в честь юбилея профессора Р. К. Потапова.* Москва: „Языки славянских культур“, 2007, 504 – 513.
- Потапова, Потапов 2006:** Потапова, Р. К., Потапов, В. В. *Язык, речь, личность.* Москва: Языки славянской культуры, 2006.
- Потапова, Комалова 2011:** Потапова, Р. К., Комалова, Л. Р. Speech portrait of communicators in the framework of „conflict – consensus“ / Речевой портрет коммуникантов в условиях „конфликта – консенсуса“. // *Proceedings of the 14th International Conference on Speech and Computer. „SPECOM-2011“.* Москва: Moscow State Linguistic University, 2011, 43 – 50.
- Танер 2008:** Tanner, D. Speaker Profiling Persons with Communication Disorders. // *The Internet Journal of Forensic Science.* 2008 Volume 4 Number 1, <<http://ispub.com/IJFS/4/1/12118>>.
- Тилков 1974:** Тилков, Д. Правоговорната норма в телевизионните предавания. // *Проблеми на българската книжовна реч.* София: Наука и изкуство, 1974, 38 – 45.
- Трубецкой 1960:** Трубецкой, Н. С. *Основы фонологии.* Москва: Издательство иностранной литературы, 1960.

ЕЛЕКТРОНЕН КОРПУС НА БЪЛГАРСКА ДЕТСКА РЕЧ

Велка Попова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

BULGARIAN CHILD LANGUAGE E-CORPUS

Velka Popova

Konstantin Preslavsky University of Shumen

The paper presents bulgarian child language e-corpus developed in the applied linguistics lab at shumen university. Its description focuses on the broad opportunities presented by both the format chosen for the presentation of data (which is actually realized in the terms of the interactive talkbank and childes platform), and the corpus perspective in contemporary linguistics which assures an optimum environment for the establishment of objective language models and restricts the appearance of new myths in contemporary research.

Key words: bulgarian language, child language e-corpus

Увод

Настоящата работа представя електронен корпус на българска детска реч, създаден в Лабораторията по приложна лингвистика към Шуменския университет, като при това е направен опит да се открият широките възможности както на избрания формат за представяне на данните в него, реализиран в термините на интерактивните платформи TalkBank и CHILDES, така и на корпусната перспектива в съвременната лингвистика, благодарение на която се осигурява оптимална среда за създаване на обективни модели на езика и за ограничаване на появата на нови митове в съвременните научни търсения.

В този ред на мисли напълно естествено възниква въпросът за това дали е оправдано инвестирането на усилия и време в едно толкова трудоемко начинание, при положение че съществуват достатъчно добри алтернативи в традицията. Дали създаването на корпус с детска реч не би могло да се интерпретира като плод на самоцелно слугуване на някаква мода? От какъв род (не)достатъчност „страдат“ познатите вече и добре работещи традиционни модели? В отговор на тези предполо-

жения ще бъде предложен кратък хронологичен екскурс на съществуващите приноси по събирането и организирането на емпирични данни и в този контекст ще бъде потърсено мястото и значението на съвременните електронни формати на корпусната лингвистика.

1. Кратък екскурс

За съвременната наука е безспорна необходимостта от изучаването на детската реч, неопровержимо свидетелство за което е широкото приложение на онтогенетичните данни в качеството им на доказателствен материал при решаването на най-различни проблеми на лингвистиката, а така също и в процесите на търсене и изграждане на адекватни модели на езиковата способност на човека. Показателно за това е направеното от Стефан Младенов още през 30-те години на ХХ век признание: „Изобщо развитието на детския говор дава материал за осветление и даже за разрешение на току-речи всички главни и второстепенни въпроси на езиковата история, значи не само из областта на фонетиката и морфологията, но и на етимология, словообразуване, лексикология и синтаксис [...]. Който не познава развоя на детския говор, не знае нищо и за езиковата дейност на възрастните“ (Младенов 1934: 30 – 31). Споделянето и разгръщането на подобни идеи не е рядкост нито за българската, нито за световната научна традиция. Достатъчно е само да споменем имената на знакови за хуманистичната учени като Я. Б. де Куртене, Л. Блумфийлд, Л. В. Щчерба, Р. Якобсон и др. Важността на онтогенетичните данни за лингвистиката сама по себе си обаче не дава обяснение за необходимостта от създаването на корпус с детска реч. Още повече че изучаването на този екзотичен и своеобразен феномен има своята дълга и богата биография, в която обаче винаги е стоял отворен проблемът за надеждността както на самия емпиричен материал, така и на методите за неговото събиране, систематизиране и обработка.

В предложената работа е заложена идеята, че корпусната перспектива би могла да се определи като доминираща в областта на изследванията на езиковата онтогенеза още от времето на Чарлз Дарвин до наши дни. В подкрепа на това биха могли да се приведат множество съществуващи в онтолингвистичната традиция свидетелства за това, че акумулирането на емпирични данни винаги е било, е и ще бъде доминиращо. Тук обаче тези свидетелства ще бъдат представени обобщено и накратко с цел да се открият спецификациите в хода на своеобразната еволюция в разработването на речевите корпуси, които се екстраполират в адекватен за съответния изследователски период формат.

В периода на първите систематични проучвания върху усвояването на езика се наблюдава предпочитание към събиране на емпиричен материал, т.е. описването на детската реч в нейните конкретни проявления и съхраняването на сведенията за първите думи и изказвания на детето. Така от средата на XIX до средата на XX век е характерна практиката да се водят дневници на хронологичното развитие на детската реч, които имат предимно дескриптивен характер. Философи, естествоизпитатели, лингвисти, психолози правят подробни записки върху речевото развитие на своите деца. Достатъчно е само да споменем имената на някои от тях: Иполит Тен, Чарлз Дарвин, Д. Тидеман, В. Леополд, Грегوار, Я. Б. де Куртене, А. Н. Гвоздев, И. Георгов. Голяма част от тях са публикувани частично или цялостно докъм 30 – 40-те години на XX век. И до днес тези своеобразни „бебешки биографии“ не губят своята значимост. Съвременните учени се връщат непрекъснато към тези данни.

През 30-те години на XX в. в рамките на бихейвиоризма се реализират първите срезови проучвания, в които вече могат да се сравняват образци от много деца на една и съща възраст, а това прави възможно да се прилагат разнообразни статистически методи, да се планират и провеждат експерименти.

С началото на 60-те години на XX век започва епохата на „лонгитудиналните срезови изследвания“, която е своеобразен синтез на методологичните постижения на двата предходни етапа. Документални записи на речеви фрагменти върху магнетофонна лента, които се осъществяват по определен график с предварително назначени времеви интервали, дават възможност да се преодолеят фрагментарността и случайността, присъщи на дневниците и на срезовите данни.

В зависимост от поставената цел отделните методи имат своите предимства и недостатъци. Така например дневниците са много полезни при проучването на онтогенезата на лексикона, но те не са подходящи за получаване на надеждни количествени резултати; срезовите изследвания дават обемна база от данни, но не са в състояние да отчитат достатъчно индивидуалното в езиковото усвояване (най-вече скоростта на това усвояването при различни деца). Лонгитудиналните изследвания дават сравнително точна картина за отделното дете, но събирането на данните отнема много време, а методите за тяхното транскрибиране и обработка показват твърде голямо разнообразие. Това на свой ред прави опирането на един единствен подобен случай твърде неприемливо, а сравняването му с други лонгитудинални данни все по-трудно, тъй като

на практика се оказва, че в отделните корпуси са кодирани специфични индивидуални различия в процеса на усвояването на езика.

С течение на времето и с развоя на техническия прогрес обаче се стига до ново качество на емпиричните продукти и възможностите за тяхната обработка. Картотеките и дневниците са заменени с електронни речеви масиви, трудоемката и изтощаваща работа по регистрирането, транскрипцията и статистическата обработка на данните е осигурена от разнообразни съвременни технически средства и програмни продукти (виж по-подробно Попова 2006: 18 – 26). Това дава основание появата на компютърни системи за натрупване и автоматична обработка на огромни масиви от детските речеви данни да се определи като качествено нов етап в изследванията на езиковата онтогенеза. Именно те през последните няколко десетилетия създават условия за успешното реализиране на мащабни крослингвистични проекти, посветени на онтогенезата на множество езици. Една от най-популярните компютърни системи е **CHILDES** (Child Language DATA Exchange System). Нейното начало се свързва с имената на американските учени Б. Макуини и К. Сноу.

В обобщение на казаното в този параграф може да се направи изводът, че създаването на CHILDES бележи апогея на проследения в резюмиран вид тук еволюционен процес. Типологичното многообразие на включените езикови данни, единният формат за транскрипция, пакетът от програмни ресурси CLAN за автоматична обработка превръщат тази система в една изключително полезна и удобна платформа за изследователска работа (виж по-подробно Попова 2006: 22 – 35). Същевременно може да се добави, че именно оптималните емпирични възможности биха могли да гарантират на всяко едно лингвистично изследване постигането на висока степен на обективност и адекватност на получените резултати, както и да бъдат солидната база за апробация на моделите на езиковата онтогенеза. В контекста на това напълно разбираем е изборът на тази платформа при създаването на български корпус с данни от спонтанна детска реч, който се представя в тази работа.

2. Системата CHILDES – общо представяне

Както вече беше отбелязано по-горе, основна задача на предлаганата работа е да се представи един български компютърен корпус, в който лингвистичните ресурси са транскрибирани и анотирани в термините на системата CHILDES, като при това се маркират и възможностите за приложение на корпусната лингвистика в проучванията на

детската реч, осъществени в светлината на холистичната традиция в съвременната онтолингвистика, за които на свой ред тази платформа осигурява условия за използване на модерни мултимедийни устройства и софтуерни продукти.

Преди да се представи българският корпус, е необходимо да се очертаят рамките на системата CHILDES, в чийто формат са организирани речевите данни на няколко български деца, които са включени в него. Най-важното за изследователите е нейната достъпност. Всъщност става дума за некомерсиална мултимедийна платформа, предоставена в свободна за безплатен достъп зона в интернет (тя е публикувана на адрес: <<http://childes.psy.cmu.edu>>).

Самото название CHILDES, което е абревиатура на Child Language Data Exchange System, директно насочва към това, че става дума за *СИСТЕМА ЗА ОБМЕН НА ДАННИ ПО ДЕТСКА РЕЧ*. Но в действителност идеята за създаването на мащабен международен архив от данни за детския език не е нова. И по-рано е имало няколко индивидуални опита да се споделят данни – например оригиналните записи на Адам, Ева и Сара на Роджър Браун (1973) са били напечатани върху шаблони и преписани на циклостил в множество копия, които са раздадени за ползване на други изследователи, при което по едно главно копие от всеки оригинал се запазва в досиетата на Р. Браун като основен исторически архив. Появата на нова технологична възможност при използването на микрокомпютърните системи на базата на WORD позволява на изследователите да въвеждат данни от записи в компютърни файлове, които след това лесно се размножават, редактират и анализират посредством стандартни обработващи техники. Съхраняването и обменът чрез компютри довежда до промяна в разбирането на самото понятие *архив*. Вместо да е просто хранилище на данни, компютърният архив се оказва един постоянно увеличаващ се набор от данни, обогатяван от всеки, който го използва, защото всеки, който заема нещо от системата, в същото време допринася за нейното разширяване и развитие. Именно в този исторически контекст през 80-те години на XX век се появява CHILDES. Тя представлява динамична система за обмен на данни от детската реч и се поддържа от екип учени начело с Брайън Макуини и Кетрин Сноу (от университета Карнеги Мелън в САЩ).

Свидетелство за изключителната жизненост и устойчивост на CHILDES са както нейното над 30-годишно съществуване и непрекъснатото нарастващ брой на участниците (над 3200), така също и нейното интегриране във възникналата и утвърдила се през първите го-

дини на второто хилядолетие широкомащабна платформа за изучаване на комуникацията – TalkBank (<<http://www.talkbank.org/>>).

Базата от данни на CHILDES съдържа голям обем от сведения за усвояване на множество езици, като например английски, африкаанс, датски, холандски, френски, немски, иврит, унгарски, италиански, полски, испански, турски, хърватски, руски, словенски, сръбски и др., като техният брой непрекъснато расте. В базата данни има и специален раздел за аномалиите в езиковото развитие и за усвояването на втори език. Файловете са предоставени за свободен достъп в интернет на адрес: <<http://childes.psy.cmu.edu/data/>>.

Някои от данните на системата CHILDES са представени от транскрипти, които са свързани с аудио- и видеофайлове. Тези мултимедийни файлове създават възможности на изследователя за систематично проучване на нови аспекти на детския език. Например, въпреки че някои от стандартните CHAT транскрипти включват информация за интонацията и илокутивната сила, то е невъзможно систематичното изследване на тези аспекти без осигурена постоянна връзка между транскриптите и аудиозаписите. Що се отнася за видеофайловете, в това отношение би могло да се отбележи значението на тяхната връзка със съответстващите им транскрипти за създаването на оптимални възможности за изучаването на невербална комуникация и влиянието на прагматичния контекст върху речта на детето.

Освен базата данни CHILDES предоставя на изследователите и пакет със специализирани програми CLAN, чрез които е възможно да се осъществява различен тип анализ на въведените диалози (фонетичен, морфологичен, синтактичен) и коментарите към тях. В този смисъл CLAN дава възможност автоматично да се получат най-разнообразни статистически и съдържателни резултати от транскрибираните и кодирани данни, като например за честотата на думите, за лексикалното разнообразие и съчетаемост, за специфичните потребителски думи и форми (например детските езикови грешки като специфични отклонения от нормата на съответния език: единиците на т.нар. BABY TALK, ономатопои, свръхгенерализации, детски и семейни оказионализми) и т.н.

Несъмнена е ползата от автоматизираната компютризирана система за обмен на езикови данни CHILDES. Причините за нейното разработване са очевидни за всеки, който е създавал и анализирал записи. Една такава система дава възможност да се осигури по-голяма научна прецизност при събирането, транскрибирането и кодирането на данните, а също така да се автоматизира анализът на големи количес-

тва разговорен материал, което разширява значимо емпиричната база, върху която се строят новите теории. Всичко това допринася за постигане на ново качество на научния продукт. Безспорно свидетелство за предимствата на CHILDES са над 3200-та публикувани работи върху различни езици (над 33 езика), базирани върху използването на тази система (Child Language Bibliographies е публикувана на адрес: <<http://childes.talkbank.org/bibs/>>).

Системата CHILDES е особено необходима днес, когато се осъществяват мащабни интегративни изследвания на детската реч в рамките на международни научни проекти (като напр. крослингвистичните проекти Pre- and Protomorphology in Language Acquisition¹; Syntaktische Konsequenzen des Morphologieerwerbs²; Erwerb sprachlicher Markierungen zur Differenzierung von ±Begrenztheit³; Spracherwerb: Acquisition and Disambiguation of Intersentential Pronominal Reference⁴ и др.). В този контекст именно универсалният модел за представянето и за анализа на данните, съдържащ се в CLAN, дава на учените, изучаващи по няколко десетки езика, резултатно и надеждно да осъществяват сравнително-типологични изследвания и на тази база да се строят солидни модерни теории.

3. Електронен корпус на българска детска реч – описание

Създаденият в Лабораторията по приложна лингвистика на Шуменския университет Електронен корпус на българска детска реч е резултат на дългогодишна работа, а именно от 1990 г. до наши дни. Той е разработен в термините на CHILDES и включва два типа речеви ресурси: **ПОДКОРПУС А**, включващ спонтанна реч на 4 деца в ранна възраст (от 1 до 3 години), и **ПОДКОРПУС Б**, включващ разкази по серия картинки на 90 деца в предучилищна възраст (от 3 до 6 години). Този емпиричен материал все още не е включен в общата банка на системата CHILDES, тъй като и в момента продължава разширяването му с нови данни, а също така се работи и по подготовката за включване на натрупаните необработени масиви. В този смисъл условно може да се говори и за **ПОДКОРПУС В**, който е в режим *UNDER CONSTRUCTION* (т.е. намиращ се в процес на изграждане).

---

¹ Виж <http://www.oeaw.ac.at/ling/kimo/international_prepro.html>

² Виж <<http://www.zas.gwz-berlin.de/fileadmin/material/jahresberichte/jb2000.pdf>>

³ Виж <<http://www.zas.gwz-berlin.de/fileadmin/material/jahresberichte/jb2003.pdf>>

⁴ Виж <<http://www.zas.gwz-berlin.de/fileadmin/material/jahresberichte/jb2007.pdf>>

Досега събраните и подготвени за компютърния архив CHILDES данни включват аудиозаписите на спонтанна реч на четири български деца (преобразувани в компютърни WAV файлове), които са транскрибирани и кодирани в CHAT формат (в отделните транскрипти децата са обозначени съответно като *TEF, *ALE, *BOG, *IVE). Това създава необходимите условия за успешното използване на пакета със специализирани програми CLAN и става възможно да се осъществяват различни анализи на въведените диалози и коментарите към тях. При това всеки потребител има свобода според целите, които си поставя в дадено конкретно изследване, и сам да си създава допълнителни редове с коментари, които са му необходими. Коментарите могат да бъдат най-различни – фонетични, морфологични, ситуационни, авторски, съответно представени в CHAT файла като специални линии, а именно: %pho, %mor, %sit, %com и др. В илюстрация на казаното е предложен откъс от реален *.cha файл от електронен корпус, в който при транскрипцията са въведени два типа коментарни редове – морфологични (%mor) и ситуационни (%sit). При това ситуационните коментари се появяват в случаите, когато определено изказване се оказва неясно извън контекста, докато морфологичните съпътстват всяка една реплика на изследваното българско момиче Стефани, тъй като съответните емпирични данни са подготвени за автоматичен анализ на ранната глаголна онтогенеза с помощта на програмите от пакета CLAN. Срв.:

```
@Begin
@Participants: TEF Stefani Target_CHILD, VEL Velka Experimenter, BAB Rosica Grandmother
@Birth of TEF: 29-NOV-2000
@Age of TEF 1;08.0
@File name: St_290702.cha
@Tape Location: Cassete 1, Side B
@Date: 29-JUL-2002
@Situation: at home
*VEL: Koj e tozi?
%sit: posochva koteto, koeto jade
*TEF: Papa.
%mor: V|papam&IPFV:TRANS-PRES:3S
*VEL: Koj papa?
*TEF: Mau.
%mor: ONOM|mjau
*VEL: Kakvo papa mau?
*TEF: Papa.
%mor: V|papam&IPFV:TRANS-PRES:3S
*VEL: Papa mau?
%sit: utochnjava
*TEF: Mau-mau!
%mor: ONOM|mjau-mjau
%sit: TEF dyrpa koteto
*BAB: Leko, babo, shche plache koteto!
*TEF: Pachi [.plache].
```

```
%mor: V|placha&IPFV:INTRANS-PRES:3S
*TEF: Papa.
%mor: V|papam&IPFV:TRANS-PRES:3S
*BAB: Neka da papa mau!
*BAB: Toj e gladen.
*BAB: Daj mu da jade!
*TEF: De [:jade].
%mor: V|jam&IPFV:TRANS-PRES:3S
%sit: povtarja
*BAB: Kakvo shche pravish sega?
*TEF: Pija.
%mor: V|pija&IPFV:TRANS-PRES:1S
*VEL: A lelja kakvo shche pie?
*TEF: Baba.
%mor: N|baba&FEM-SG
%sit: TEF nabljudava kak VEL i BAB pijat kafe
*VEL: I baba pie kafe.
*TEF: Pij [:pie].
%mor: V|pija&IPFV:TRANS-PRES:3S
%sit: povtarja
.....
@End
```

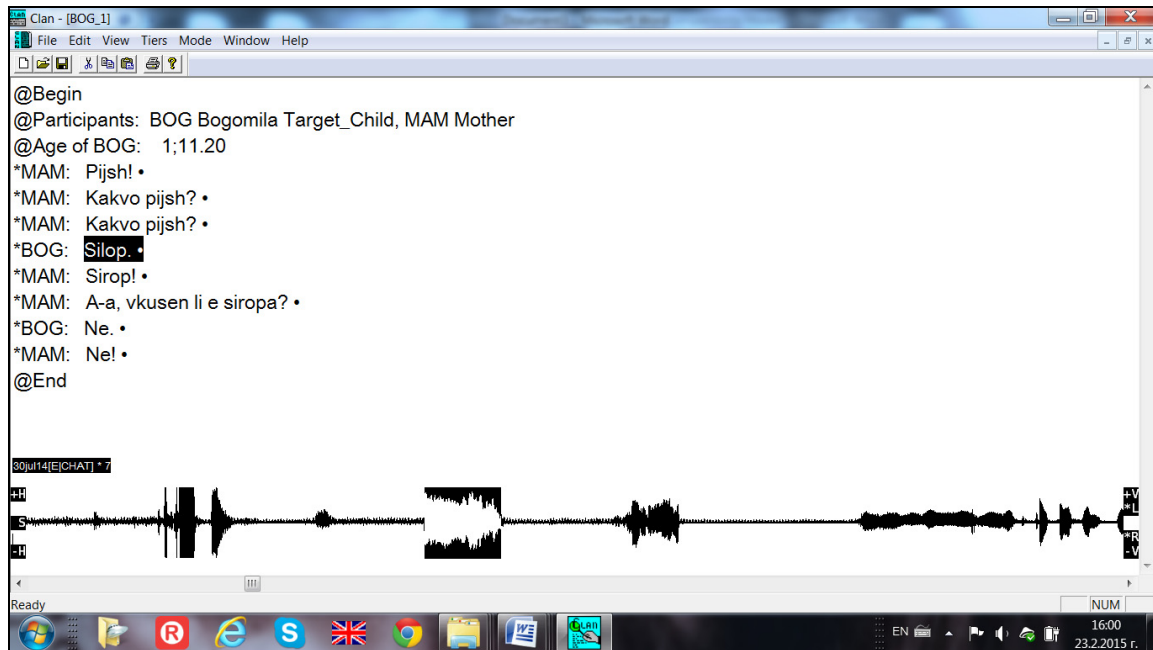
Информацията, която носят тези допълнителни коментарни редове, е особено важна при изследванията както на речта на малките деца, тъй като тя изобилства с отклонения от нормата и е силно ситуативна, така и на особеностите на усвояване на втори език (L_2), на интеракцията между възрастни и деца, на възстановяването на езика при афазия и т.н. Всяко разширяване на заложените в транскриптите данни довежда до възможност както за тяхната приложимост в различни нови области, така и за използване на повече от програмите на CLAN, което на практика ги прави полезни за доста широк кръг специалисти.

Подкорпус А

Досега в рамките на **ПОДКОРПУС А** събраните и подготвени за компютърната база CHILDES данни включват аудиозаписите на спонтанна реч на четири български деца (преобразувани в компютърни WAV файлове), които са транскрибирани и кодирани в CHAT формат с добавени коментарни линии от рубриката „%sit“. Това са данните на четири български деца: Александра (ALE), Стефани (TEF), Богомила (BOG) и Ивелин (IVE).

Транскрибирането е осъществено в Sonic Mode, като веднага трябва да се отбележи, че този метод изисква повече време, но за сметка на това е изключително прецизен (вж. по-подробно Макуини, Вагнер 2010: 4 – 5), срв. Фигура 1.

Фигура 1. Аудиотранскрипция

В основата на базата данни са заложили 33 часа записи (дигитализирани и съхранени в 32 *.wav файлове) и транскрипти в 355 страници. При създаването на *.cha файлове данните от някои краткосрочни и близки по време файлове бяха обобщени в един документ. Корпусът от данните на четирите деца е представен в 30 файла в СНАТ формат.

Наблюдаваните деца са родени и живеят в град Шумен, Североизточна България. Те са записвани в обичайни ситуации (игра, обличане, хранене, приспиване, разглеждане на книжки с картинки и т.н.) в процеса на ежедневно им общуване с най-близките. Всички лица, регистрирани в базата данни като участници в диалозите, са монолингви, носители на български език. Възрастните от обкръжението на децата са с добро ниво на образование (средно гимназиално и университетско). Аудиозаписите на три от децата (ALE, TEF, IVE) са направени от авторката на тази статия, която е и майка на едно от децата (ALE), а на BOG – от майката на детето (също лингвистка). Транскрипцията и кодирането на материала са изцяло дело на авторката на настоящата статия.

Подкорпус Б

В рамките на **подкорпус Б** попадат **разказите** на деца от 3- до 6-годишна възраст от Шумен и Варна. Те бяха записвани с диктофон, след което съответните аудиозаписи бяха преобразувани в компютър-

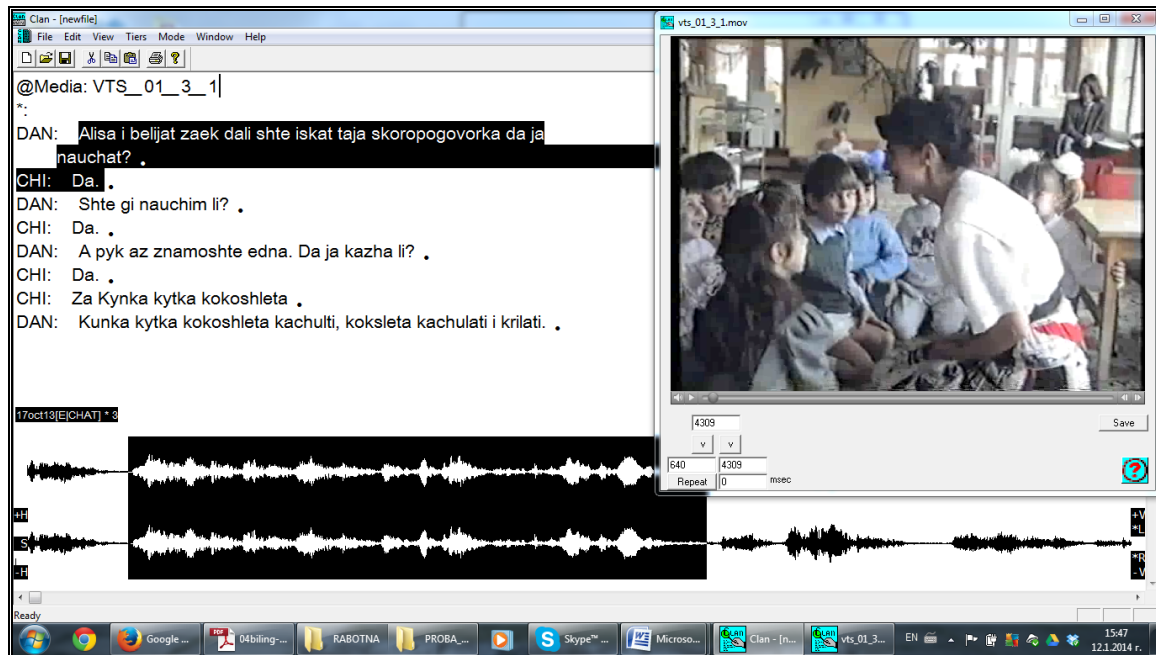
ни WAV файлове, които са транскрибирани (също както в КОРПУС А в **Sonic Mode**) и кодирани в CHAT формат на системата CHILDES. В базата данни са заложили 3 часа записи (дигитализирани и съхранени в 30 *.wav файла) и 60 транскриптаи в 62 страници. Записите са направени от 3 учителки в детски градини на град Шумен, а транскрипциите и аотирането – от авторката на тази публикация.

Описаните дотук подкорпуси (**A** и **B**) с данни от спонтанната речева продукция на български деца в ранна и предучилищна възраст беше финансово и методически подкрепена от Центъра по общо езиковзнание в Берлин (ZAS Berlin). Тяхната приложимост и надеждност отчасти вече е апробирана в рамките на дискусиите и сравнителните анализи на българския с други езици (немски и руски), осъществявани в рамките на крослингвистичната програма за изследване на ранното усвояване на аспекта (срвн. Кюнаст, Попова, Попов 2004; Битнер, Гагарина, Попова, Кюнаст 2005). Същевременно корпусът заляга като емпирична база и на множество частни изследвания върху различни страни на ранната онтогенеза на българската граматика (вж.: Попова, Попов 2007; Попова 2010; Попова 2011 и др.), а така също и на проучвания на детския език в предучилищна възраст, които са все още в работен режим.

Подкорпус В

ПОДКОРПУС В, както вече беше отбелязано, е все още в режим *UNDER CONSTRUCTION*. Така подготвяната българска база данни обхваща също и видеоданни, които биха могли да бъдат отнесени към рубриката **ClassTalk** (*говорене в класната стая*) на системата TalkBank, които се интегрират естествено с вече подготвените за CHILDES корпуси. Те представят рубриката **Classroom interactions** (*взаимодействия в класната стая*) и обхващат няколко учебни занятия в детска градина. Към момента се намират в етап на работен вариант, тъй като все още се транскрибират. (Транскрипцията на видеофайлове следва същите основни принципи, които се използват и при аудиотранскрипцията. **Фигура 2** илюстрира как се транскрибират видеофайлове в CLAN – виж по-подробно Макуини 2007.) Тези корпуси биха могли да се използват както за изследване на спецификата на речевата интеракция между учителя и децата в рамките на учебно занятие в детската градина, така и като нагледен материал в процеса на обучение на студенти педагози.

Фигура 2. Видеотранскрипция с отворен звуков панел

Българските данни все още не са публикувани в мрежата на CHILDES, както вече беше казано по-горе, но въпреки това представеният корпус вече е използван неколккратно в различни публикации и международни проекти като емпирична база за апробация на когнитивни модели на речевата интеракция. Очакванията за бъдещото му разширяване и оптимизиране са свързани със създаването на паралелни корпуси, което би било изключително важно за съпоставителните изследвания на различни езици и култури.

В Лабораторията по приложна лингвистика на Шуменския университет продължава натрупването на лингвистичен материал и се работи по подготовката на корпусите с необработените данни. (Така напр. в режим на подготовка се намира и корпусът с данни от свободен асоциативен експеримент с 50 български деца в предучилищна възраст, сред които има и монолингви, и билингви (български – турски и български – руски). На настоящия етап напълно готова е дигиталната аудиобаза и предстои осъществяването на транскрибирането на речевия материал.)

Не на последно място трябва да се отбележи още и това, че унифицираната удобна техника за аотиране на екстралингвистичните данни, които съпътстват речта на наблюдаваните лица, както и непрекъснатият режим на връзка между транскриптите и съответните аудио- и видеофайлове създават възможности и перспективи не само за изследване на всички аспекти на речевата интеракция, но и на общу-

ването като цяло от гледна точка и на останалите науки. В този смисъл чрез CHILDES учени от различни сфери на хуманитаристиката биха могли да реализират успешно своите търсения, както и да обединят усилията си в интердисциплинарни изследователски проекти. В логиката на тези думи в перспектива би могло да се очаква системата за обмен на данни CHILDES да се превърне в една от най-успешните професионални ONLINE мрежи за хуманитаристи, което на свой ред би осигурило възможности за солидни и модерни междудисциплинарни изследвания.

Заклучение

Представеният Електронен корпус с българска детска реч е само миниатюрен фрагмент от една многоезична виртуална мозайка, която непрекъснато се разширява и обогатява. В предложената работа беше направен опит той да бъде представен в контекста на двете мощни системи – CHILDES и TalkBank, които със своята отвореност и рационалност се налагат като водещи в процесите на кооперация и глобализация в хуманитаристиката като цяло. А това е гаранция както за широка социална валидност на резултатите от изследванията, базирани на техните корпуси, така и за интегрирането им в актуалните работни програми за създаване на инфраструктури за обмен на езикови данни и технологии, целящи преодоляване на сегашната разпокъсаност на научното пространство. В този смисъл приносът на представения тук български корпус би могъл да се разчете в неговата полезност както за лингвистиката и другите науки, така и за обществото. Свидетелство за това е включването му в програмата за изграждането на BG-CLARIN⁵, който е част от CLARIN (Common Language Resources and Technology Infrastructure), имащ за цел създаването на Европейската инфраструктурна мрежа.

ЛИТЕРАТУРА

Битнер и кол. 2005: Bittner, D., Gagarina, N., Popova, V., Kühnast, M. Aspect before Tense in the acquisition of Russian, Bulgarian, and German. // V. Solovyev, V. Polyakov (Eds.). *Text Processing and cognitive Technologies*. Moscow: Ucheba, 263 – 272.

---

⁵ Виж подробно за това в „Национална пътна карта за научна инфраструктура“ на адрес: <<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=624>>.

- Браун 1973:** Brown, R. *A first language: The early stages*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973.
- Кюнст, Попова, Попов 2004:** Kühnast, M., Popova, V., Popov, D. Erwerb der Aspektmarkierung im Bulgarischen. // N. Gagarina, D. Bittner (Eds.). *ZAS-Paper in Linguistics 33, 2004. Studies on the development of grammar in German, Russian and Bulgarian, 2004, 63 – 87* <http://alphalinguistica.sns.it/Riviste/ZAS/33_2004.pdf>.
- Макуини 2007:** MacWhinney, B. Opening up video databases to collaborative commentary. // R. Goldman, R. Pea, B. Barron, Sh. Derry (eds.). *Video research in the learning sciences*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2007, 537 – 546.
- Макуини, Вагнер 2010:** MacWhinney, B., Wagner, J. Transcribing, searching and data sharing: The CLAN software and the TalkBank data repository. // *Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion* (ISSN 1617-1837) Ausgabe 11 (2010), 154 – 173 <www.gespraechsforschung-ozs.de>.
- Младенов 1934:** Младенов, Ст. Няколко езикословни въпроси у проф. д-р Ив. А. Георгов в работите му за развоја на детскиот говор. // *Год. СУ. ИФФ*. кн. XXX, 1934, 1 – 35.
- Попова, Попов 2007:** Popova, V., Popov, D. The emergence of verb grammar in two Bulgarian-speaking children. // V. Solovyev, V. Polyakov (Eds.). *Text Processing and cognitive Technologies*. Moscow, 2007, 236 – 248.
- Попова 2010:** Попова, В. Корпусно изследвање на граматичната метаморфоза на раниот детски език. // *Език, култура, идентичност*. Велико Търново: Фабер, 2010, 101 – 115.
- Попова 2011:** Попова, В. Ролята на ономотопеите в ранната глаголна онтогенеза. // *Litera et Lingua. Пролет 2011* (Електронно списание на Факултета по славянски филологии на СУ), София, 2011 <<http://slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/issues/spring2011>>.

**ТЕМБЪРЪТ НА ГЛАСА
КАТО ФОНОСТИЛИСТИЧЕН ПАРАМЕТЪР**

Руси Николов
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**VOICE TIMBRE: QUANTIFYING THE PHONOSTYLISTIC
VARIATION**

Rusi Nikolov
Paissii Hilendarski University of Plovdiv

Timbre is the perceptual correlate of the sound spectrum (as, in some ways, the color is the eye's response of the light spectrum). In the speech stream, timbre involves two basic types of sets of invariant neural properties, since it is what identifies the segments as well as the speakers with their anatomical peculiarities and individual-specific articulatory habits. When it comes to evaluate the speakers' styles of pronunciation or their physical and mental tone, in contrast with prosodic parameters, the auditory range (if any) of timbre is insignificant, while the corresponding acoustic variation, as we will show in this paper, seems to be relevant in an interesting and easily understandable manner.

Key words: experimental phonetics and phonology, phonostylistics, natural language processing, vowels

Въз основа на съпоставяне на акустични данни – актуални и референтни – за един и същ говорител могат да се извлекат повече или по-малко надеждни показатели за неговия физически и психически тонус, по-специално за относителната степен на умора, мотивираност, емоционалност и т.н. При такъв сравнителен анализ е необходимо да се елиминира позиционно (или контекстуално) обусловената в речта произносителна вариативност, което може да се постигне статистически, т.е. чрез изследване на достатъчно голям корпус, или чрез разглеждане на едни и същи речеви форми, реализирани по различно време.

По отношение на тембъра тази възможност може да бъде конкретизирана със следния пример. Всяко от изреченията: 1) *Три, две, едно,*

нула, *старт!* и 2) *Още утре, или да, или не!* – съдържа всички гласни в българския език в ударена позиция (с изключение на централната гласна [ъ]). Всяка от гласните за всяко от изреченията ще бъде произнесена вероятно с различен тембър от един и същ говорител по различно време и в различни условия (така както постиженията при едно и също физическо упражнение в различни моменти на деня ще бъдат различни). Не можем обаче за оценка на тонуса на говорителя да сравняваме директно съответните гласни в двете изречения – тембърът на гласната [е] например значително се различава в думите *не* и *две* под влияние на предходната съгласна (гласната е по-предна в думата *не*).

Прозодията на речта – основен тон, интензитет и времетраене – е по-непосредствен, по-леснодостъпен показател от спектралните ѝ характеристики за състоянието на говорителя – в смисъл, че мелодията (монотонна или раздвижена), интензитетът (висок или нисък) и темпото (бързо или бавно) могат директно да се оценят слухово и сравнително лесно да се интерпретират с оглед на всяка подобна задача за екстралингвистична оценка от този вид на речта и говорителя.

От друга страна, нормалната интериндивидуална вариативност на спектралните характеристики на звуковете в речта трудно може да се оцени слухово поради категориалния характер на перцепцията¹. Съвременните изследвания в областта на функционалната невроанатомия на перцепцията на речта, касаещи физиологичната репрезентация на формантната структура на звука в човешкия мозък (Кац и кол. 2015: 533 – 534), показват, че активираните зони в мозъчната кора в резултат на звуков стимул с определена формантна структура не съответстват на установената с прости звукове мозъчна честотна „карта“². Тези резултати потвърждават установеното в перцептивната фонетика явление, наречено *ефект на „центъра на тежестта“* (Чистович и Люблинская 1979: 185 – 195), който се изразява в следното: ако два форманта са достатъчно близки един до друг по психоакустичните си честотни характеристики (макс. разлика 3 – 3,5 Bark), те могат да бъдат заместени с един-единствен формант с еквивалентен перцептивен ефект и междинна стойност на честотата му (която е по-близка до тази на форманта с по-голям интензитет). Освен всичко това именно спектърът дефинира фонологично звука и поради това неговата психо-

¹ „[...]discrimination of stimuli from within the same phonemic category tended to be poor“ (Джасчик и Лус 2002: 497).

² „[...]these studies provide evidence that the cortex represents the formant structure of vowels in a manner that is unrelated to the tonotopic map“ (Кац и кол. 2015: 533).

акустична обработка и функционална идентификация е силно категориална; затова например една малко по-предна или по-задна, по-затворена или по-отворена гласна ще се идентифицира като една и съща функционална единица. От артикулационна гледна точка обаче тази „скрита“ (от гледна точка на слушателя) произносителна вариативност е свързана с упражняване на различно по големина биомеханично усилие. Следователно вариативността на спектралните характеристики на звуковете в речта, установена инструментално, може да се използва като отражение на промените в психо-физическото състояние на говорителя. Функцията на тази зависимост е обаче 1) глобална и 2) с малка „чувствителност“, което означава съответно, че: 1) състоянието на говорителя или използваният от него стил на говорене може да се оценят само приблизително и като цяло, без да се познават отделните му компоненти, и 2) значими промени в психо-физическото състояние на говорителя могат да се отразят само незначително на спектралните характеристики на звуковете в речта му. В този смисъл са неприемливи заключения като следното – при това в резултат на субективна слухова оценка на тембъра на гласа при публичните изяви на известни политически личности: Дейвид Камерън, министър-председател на Великобритания (10 август 2011 г.), и президента на Латвия (28 май 2011 г.): „Тембърът на гласа на ораторите изразява достойнство, съпричастност и лична ангажираност“³ (Бреде 2013: 4).

Изискването за научна строгост в лингвистиката не подлежи на коментар, но във фоностилистиката то има още по-голяма тежест, защото фонетиката е точна експериментална дисциплина, от една страна, а от друга страна, когато се дават личностни оценки посредством речта, отговорността е още по-голяма. Фактът, че авторката на цитираното изследване анализира тембъра в статия, посветена на интонацията, дава допълнително основание да се уточни понятието тембър.

Тембърът на говорните звукове е перцептивно понятие, което отговаря от акустична гледна точка на техните спектрални характеристики, които от своя страна зависят от геометрията на гласовия канал и от динамиката на областта, в която се образува първичният звук. Част от геометричните характеристики на гласовия канал с акустична стойност са постоянни в речта на даден говорител и зависят единствено от анатомичните му особености. Именно тези характеристики идентифицират в най-голяма степен говорителя и подлежат

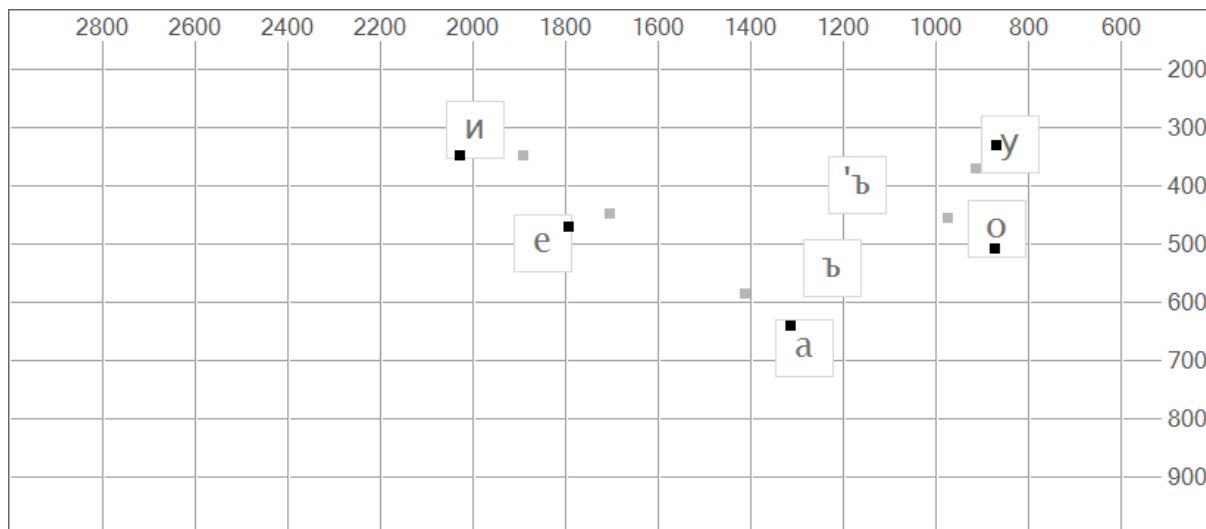
---

³ „*The public speakers' voice timbre is dignified, concerned and personally involved*“

евентуално на естетическа или друга оценка (без да се пренебрегват и придобитите индивидуални артикулационни навици). Дистинктивната стойност на тези характеристики очевидно няма лингвистичен характер и в частност – фоностилистичен. Затова в по-тесен, лингвистичен аспект тембърът на говорния звук може да се определи като глобален перцептивен корелат на системата от езиково релевантни спектрални характеристики на звука.

Езиково релевантните спектрални характеристики на звуковете са лесно измерими и същевременно достатъчно показателни за целите на това изследване, ако се сведат до формантната структура на гласните. За разглежданите езици – български и френски – е достатъчно като първо приближение да се отчитат първите два форманта. Въпреки тези опростяващи предпоставки спектралните отклонения в гласа не могат да се интерпретират еднозначно, защото всеки елементарен компонент на тези отклонения има специфична тежест в зависимост от 1) говорителя, 2) гласната и 3) вида на компонента – първи или втори формант. Тези специфични тежести могат да бъдат определени емпирично за всеки отделен говорител.

За български език е използвано изречението *Три, две, едно, нула, старт!*, повторено многократно. Това кратко изречение съдържа всички български гласни в ударена позиция с изключение на централната [ъ]. Интересна е констатацията, че граничните реализации – началната и крайната – са по-грижливи, по-прецизни от артикулационна гледна точка. Този резултат не е съществен по отношение на конкретната цел, но е интересен с оглед на аналогията с експерименталните резултати в психологията при запаметяване на списъци от семантично несвързани елементи – най-добре се запомнят началните и крайните елементи (Либерман 2012: 311), докато в нашия случай най-добре се артикулира в началото и в края на задачата. Обяснението за различния мускулен тонус, с който артикулираме в началото, средата и края на задачата, може да се свърже условно със следните три етапа в състоянието на говорещия: 1) ентузиазъм от начинанието, 2) отегчение и умора от „безсмислените“ повторения и 3) тонизиращо облекчение от мисълта за предстоящия край на задачата. На Фиг. 1 по-долу е показан акустичен триъгълник на българските гласни (маркерите с етикети), реализацията на ударените гласни в изречението *Три, две, едно, нула, старт!* (с черни маркери), които са максимално близки до модела (говорителят е един и същ), както и гласните в същото изречение, произнесено в позиция от повторенията, съответстваща на понижен тонус (маркерите в сиво).

Фиг. 1. Силна и слаба реализация на гласните в силна позиция

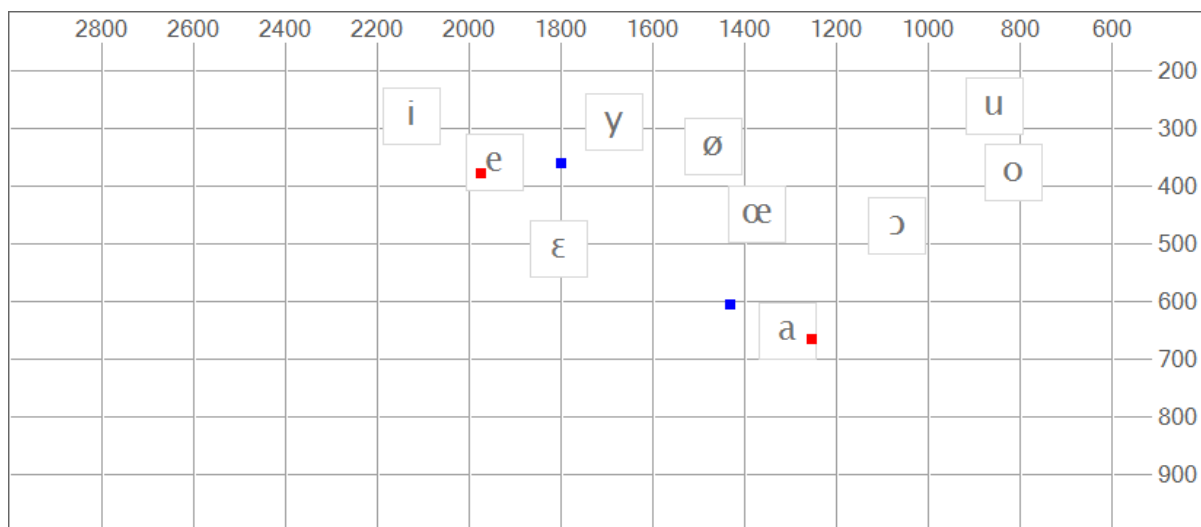
Този резултат е очакван и не е изненадващ нито с количествени-те, нито с качествените си параметри, но онагледяването му на Фиг. 1 подсказва, че може да се използва площта на фигурата, която се получава като обвивката на всяка отделна точкова диаграма, като глобална количествена оценка за „грижливостта“, с която са артикулирани гласните. Тази оценка е възможен фоностилистичен показател за психо-физическото състояние на говорителя (мотивираност, умора и т.н.). Оценка е ненадежден показател в случаите на близко съвпадение между актуални и референтни стойности, защото тя е глобална и може да е резултат на неутрализиране на противодействащи фактори (напр. силна мотивираност, компенсираща ефекта на умората); обратно, едно значително отклонение от индивидуалната норма в една или друга посока може да се интерпретира с голяма степен на достоверност. Методът е лесно приложим в практиката с помощта на свободно достъпната компютърна програма *TREFL*.

Освен това този резултат повдига един важен принципен въпрос за възможните сравнения и интерпретации. Тук ще обособим три случая:

1. Различни състояния на един и същ говорител, отразени в различието на акустичните данни.
2. Различни произносителни стилове при различни говорители.
3. Различно произношение на двама различни говорители при съвпадащи и очевидно непълни акустични данни.

Първият случай беше разгледан и илюстриран на Фиг. 1. Вторият случай е интересен с това, че в множество сравнителни анализи на

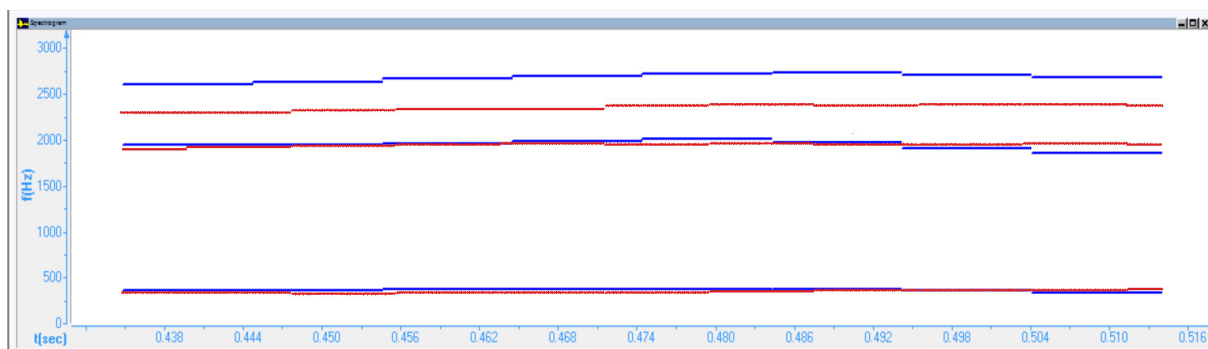
произношението на водещи журналисти и техните гости (напр. Б.В. и Р.П., Николов 2014: 246) се оказва, че резултатите възпроизвеждат показаните на Фиг. 1. По-конкретно обвивката на точкова диаграма на интервюирания се намира по-често във вътрешността на тази на журналиста. Без претенции за широкообхватни и достоверни резултати, наблюденията показват, че тенденцията се обръща „в полза“ на политците при съпоставяне на стила на журналисти и политици по френските медии, което всъщност би могло да се тълкува отново в полза на професионализма на журналиста, който остава по този начин „в сянка“. Изводът е, че придобитите артикулационни навици на професионално ангажираните с гласовата комуникация говорители включват характеристиката по-силно изразена екстремност на т.нар. кардинални гласни. Един такъв експериментален сравнителен анализ на базата на интервю по френското радио (*France Info*) от 14 октомври 2014 г. е илюстриран на Фиг. 2, където резултатите потвърждават констатираната тенденция: речта на журналиста (Jean-François Kelly) е забързана, докато министърът на финансите (Michel Sapin) придава тежест на всяка своя дума, което се отразява на тембъра на гласните.

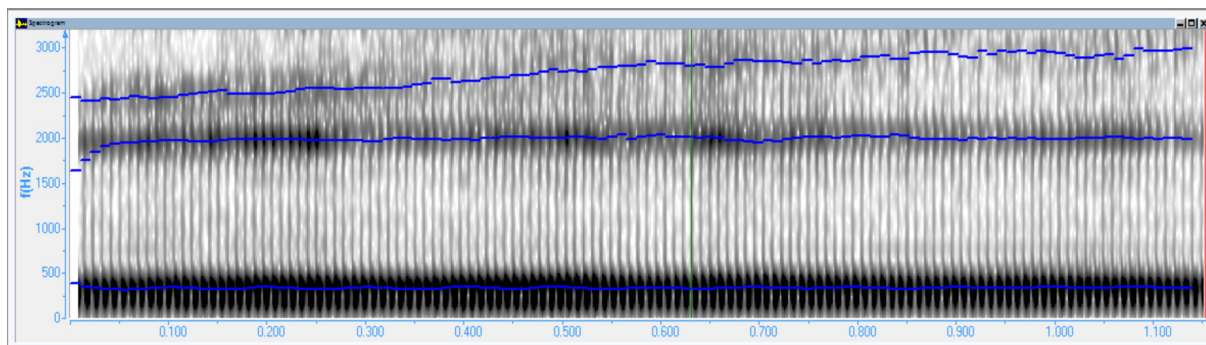
Фиг. 2. Гласните [e] и [a] в речта на френски журналист и политик

Третият случай е особено важен едновременно от теоретична и приложна гледна точка – например за чуждоезиковото обучение. В координатната система F2 vs. F1 (като тази на Фиг. 1 и 2) се случват неочаквани съвпадения, които, ако не се дължат на неточност в отчетите, имат само едно обяснение – несъвършенство на модела, според който първите два форманта са достатъчни за описанието на гласните. Възможно е например българската гласна (и) да съвпадне точно с френс-

ката гласна (e), докато в същото време двете гласни ясно се оценяват слухово като различни. На Фиг. 3 по-долу и двете гласни – българското [и] и френското затворено [e] – са в крайна, отворена, ударена сричка, т.е. в силна позиция; първите два форманта съвпадат, докато третият формант на [и] е със значително по-ниска стойност от тази на [e], което е свързано с по-малкия отвор на гласовия канал при устните за българската гласна. Обяснението произтича от физичните свойства на акустичните резонатори и за случая на речеобразуването е илюстрирано на Фиг. 4 с прехода от българското [и] към френското затворено [e]. (Непосредствено потвърждение може да получим, разбира се, и чрез наблюдение на артикулационните жестове на устните в отчетлива реч на френски.) Това ни води до един терминологичен парадокс. Ако върху двойната графика на Фиг. 3 насложим още една – очертанията на първите три форманта на френското [i], няма да е изненадващо, ако първите два форманта отново съвпаднат, докато третият, също напълно закономерно, е с по-висока стойност от тази за [e] (и естествено – за [и]), което осигурява перцептивната идентичност на гласната. (Констатацията е направена за журналиста Жан-Франсоа Кели и думите *continuer* и *dire* – и двете под ударение и от един и същ кратък текст – интервюто по радио *Франс-Енфо* с Мишел Сапен от 20 октомври 2014 г.) Парадоксът се състои в това, че гласната [i] може да се окаже реално по-отворена от [e] (като се отчита различният отвор на гласовия канал при устните и еднаквата геометрия на гърлената и на устната кухина), без да се отразява тази артикулационна особеност при съпоставката на двете гласни на тяхната перцептивна оценка. Дори и в общия случай, при усреднени стойности за френския език, разстоянието между двете гласни е незначително в координатната система F2 vs. F1. Тази близост обаче е подвеждаща, защото моделът на двуформантната структура не отчита ролята на третия формант, който увеличава допълнително контраста между гласните.

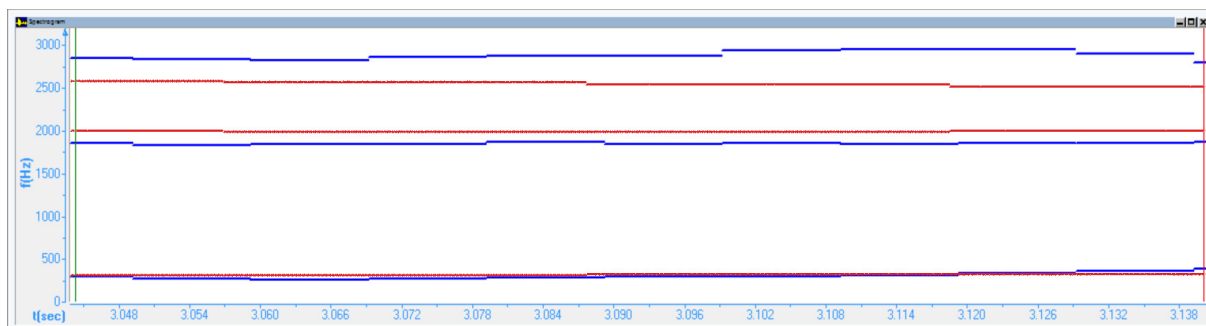

Фиг. 3. [u] vs. [e]

Фиг. 4. Преход от [u] към [e]

Следователно влиянието на третия формант, по-специално при предните затворени гласни, не може да се пренебрегне в нито един език с такива гласни, ако искаме акустичното описание на гласните да е функционално обвързано с тяхната перцептивна оценка. Това произтича директно от ефекта на „центъра на тежестта“ и се потвърждава от експерименталния факт, визуализиран на Фиг. 5: вторият формант на българското [и] е с по-висока стойност от тази за едно също така стандартно френско [i] (Жан-Франсоа Кели), което е необичайно, но този акустичен факт няма перцептивен корелат, защото ниската стойност на F2 се компенсира перцептивно с високата стойност на F3.

Фиг. 5. [u] vs. [i]

Необходимостта да се отчита и третият формант (F3) не е новост в теорията на гласните (референции), но практиката – както в научното описание на гласните, така и в чуждоезиковото обучение – значително изостава. Удобен и високопроизводителен инструмент за тези цели е най-новата версия на компютърната програма *TREFL*.

ЛИТЕРАТУРА

- Бреде 2013:** Brēde, Maija. Characteristics of the Publicistic Style of Intonation in English and Latvian. // *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, Volume 3, University of Latvia, Riga 2013, 4 – 19.
- Джасчик и Лус 2002:** Peter W. Jusczyk and Paul A. Luce. Speech Perception. // *Stevens' handbook of experimental psychology Volume 1: Sensation and Perception*. Third Edition, John Wiley & Sons, Inc. New York, 2002.
- Кац и кол. 2015:** Katz, J., Chasin, M., English, K., Hood, L. J., Tillery, K. L. *Handbook of Clinical Audiology*. Wolters Kluwer Health, Philadelphia 2015.
- Либерман 2012:** Lieberman, David A. *Human Learning and Memory*, Cambridge University Press, 2012.
- Николов 2014:** Николов, Руси. Генериране и управление на езикови ресурси с многофункционалната програма TREFL. // *Езикови ресурси и технологии за български език*, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2014, 231 – 247.
- Чистович и Люблинская 1979:** Ludmilla A. Chistovich, Valentina V. Lublinskaya. The ‘center of gravity’ effect in vowel spectra and critical distance between the formants: Psychoacoustical study of the perception of vowel-like stimuli. // *Hearing Research*, Volume 1, Issue 3, August 1979, 185 – 195.

MÉMOIRE TEXTUELLE DES SYNTAGMES PHONÉTIQUES

Malina Ditcheva
Université de Plovdiv Païssy Hilendarski

VERBATIM MEMORY OF INTONATION UNITS

Malina Dicheva
Paissii Hilendarski University of Plovdiv

Combining separate units into a single representation is commonly illustrated at the letter level, when we associate a series of letters together as a word. When it comes to verbatim memory, it is not surprising that we combine in the same way separate consecutive words in an utterance into single representations. What is curious, however, is that these word sequences frequently overlap in speech; thus, the final word(s) of one word group, being at the beginning of the next group, acts as a memory trigger: the learner seems to use that word as a cue for the next group.

Key words: experimental phonetics, phonostylistics, natural language processing, vowels

Le syntagme phonétique (ou phrase prosodique), se situant entre le groupe rythmique et l'énoncé-phrase dans la hiérarchie des unités phonétiques, se caractérise acoustiquement comme une unité de segmentation de la parole assez nettement distincte et indépendante sur le plan prosodique. Elle l'est aussi sur le plan logico-sémantique, dans la mesure où un syntagme phonétique correspond normalement à l'expression de ce qu'on appelle en logique une proposition, c'est-à-dire une assertion élémentaire susceptible de recevoir une valeur de vérité.

Or la proposition, d'une part, est considérée comme l'entité la plus appropriée pour traiter et maintenir en mémoire des informations verbales (Lieberman 2012 : 382) ; d'autre part, en matière de mémoire textuelle, nous nous appuyons sur des données de nature perceptuelle autant que sur un savoir logico-sémantique (idem, p. 385), à plus forte raison lorsque ces données sont traitées et structurées mentalement de façon adéquate, c'est-à-dire en conformité avec les propriétés fonctionnelles de la mémoire

verbale. Par conséquent, le syntagme phonétique semble jouer, à un double titre – du fait de son autonomie aussi bien prosodique que sémantique –, un rôle clé dans la mémoire textuelle¹.

1. Mémoire textuelle et hiérarchie des unités du rythme

Lorsqu'un syntagme phonétique est constitué de plus de trois groupes rythmiques, ces derniers peuvent se grouper de leur côté par deux ou par trois, tout comme les syllabes à un niveau hiérarchique inférieur et par analogie, d'ailleurs, avec le phénomène du rythme psychologique. Le phénomène de hiérarchisation des perceptions rythmiques est en effet bien connu en psychologie expérimentale : « Dans la rythmisation objective, on peut obtenir des groupements de cinq à six éléments [deux ou trois, parfois quatre, étant le nombre ordinaire des éléments constitutifs d'un groupe rythmique], mais on constate que très vite interviennent des sous-ensembles qui permettent alors de multiplier le nombre des éléments qui sont perçus en une relative unité » (Fraisse 1974 : 79). Or ni les syllabes, ni les stimuli sonores utilisés en psychologie expérimentale du rythme ne sont des unités de sens, alors que les groupes rythmiques le sont normalement. De ce fait, dans la représentation prosodique mentale des syntagmes phonétiques, des considérations sémantiques pourraient avoir préséance sur les contraintes de rythme. En voici une première illustration simple et par analogie dans un domaine non verbale: un nombre de six chiffres est représenté normalement en groupant les chiffres par deux ou par trois; or des séquences numériques telles que 1111 ou 1234 à l'intérieur du nombre à mémoriser seront traités préférentiellement comme des entités mnésiques insécables.

La phrase suivante, tirée du roman *Fanfan* d'Alexandre Jardin, est remarquable par sa segmentation prosodique, qui est, d'abord, régulière et en accord avec les données du rythme psychologique, ensuite complexe, car articulée sur trois niveaux, et enfin non conflictuelle (ou presque) avec les relations syntactico-sémantiques des constituants de l'énoncé :

Depuis / que je suis # en âge / d'aimer, // je rêve / de faire # la cour / à une femme // sans jamais / céder # aux appels / de mes sens.

La segmentation de la phrase en groupes rythmique a été obtenue, dans un premier temps, théoriquement, en appliquant la règle d'accentuation de toute syllabe accentuable, ce qui implique une segmentation à la fois fine, pas nécessairement équilibrée quantitativement,

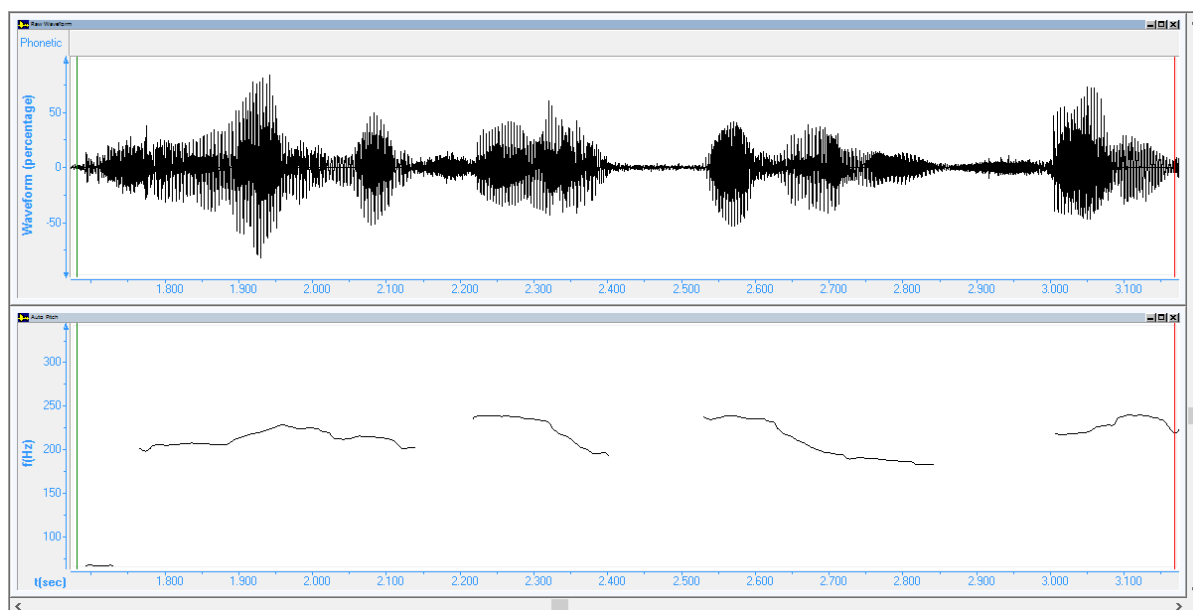
---

¹ La mémoire textuelle désigne ici la capacité de mémorisation littérale des sujets.

mais relativement cohérente syntaxiquement. (Exemples de segmentations plus poussées encore et parfaitement équilibrées rythmiquement au détriment de la cohérence syntaxique : *TOUT est UNE quesTION d'arGENT – quesTION pour UN chamPION*). Cette analyse rythmique de la phrase a été ensuite confirmée expérimentalement, à l'aide de l'analyse acoustique de dix enregistrements audio de locuteurs francophones – des Français et des Québécois – de sexe masculin ou féminin, qui n'avaient pour instruction que de se familiariser avec la phrase avant de l'enregistrer. Les traits délimitatifs sont de nature différente – prosodique ou spectrale, ont des poids relatifs différents et se combinent normalement pour marquer une frontière plus ou moins nette entre deux unités successives du rythme. Ainsi, la pause physique (c'est-à-dire le silence) et le timbre vocalique net sont respectivement le trait délimitatif le plus fiable et le trait le moins apparent. Entre les deux, il convient de rendre compte aussi des pauses psychologiques (marquées par des ruptures dans la mélodie), des sommets et des glissandos mélodiques, ainsi que de la durée des voyelles comme marque principale de l'accent rythmique en français. La prise en considération de l'ensemble de ces traits délimitatifs a permis de confirmer, en effet, que la structure rythmique de la phrase examinée se forme de façon hiérarchique : deux ou trois syllabes s'associent chaque fois pour former les groupes rythmiques proprement dits, qui se regroupent de leur côté par deux pour former des unités isochrones et isomorphes (et donc des unités rythmiques, d'un rang supérieur à celui des groupes rythmiques). Curieusement, ces unités rythmiques se regroupent par deux, une fois de plus, pour former chacun des trois syntagmes phonétiques constitutifs de la phrase. Ces derniers sont par conséquent identiques du point de vue de leur structure rythmique qui est d'ailleurs parfaitement symétrique. Et même s'il s'agit d'une structure qualifiée de remarquable, c'est-à-dire plutôt exceptionnelle, elle illustre bien un aspect perceptuelle important du texte en prose en vue de sa mémorisation. L'écrivain Georges Simenon en parle dans une interview sur *France Culture* dans une perspective différente, peut-être purement esthétique, mais il est intéressant de noter l'idée de l'opposition entre rythme et grammaticalité :

« *Bien souvent je commettrais une incorrection grammaticale pour ne pas perdre le mouvement. À mon avis, c'est toujours le mouvement qui compte le plus [...], le rythme poétique qu'il s'agit de donner à la phrase, sans pour ça que ça ressemble du tout à des vers blancs ou au style soi-disant poétique.* »

La grammaticalité est une caractéristique des énoncés dans une langue qui résulte de l'évaluation de leur conformité à la grammaire descriptive de la même langue. Un aspect moins traditionnel de la grammaticalité d'un énoncé relève de sa forme phonique, celle-ci pouvant sous-tendre des associations/dissociations entre les constituants de l'énoncé non conformes à la grammaire. Ainsi, dans le syntagme intermédiaire de la phrase examinée : *je rêve / de faire # la cour / à une femme*, le syntagme grammatical lexicalisé, et donc normalement insécable – *faire la cour* –, est divisé ici en deux par des traits phoniques plus forts encore qu'entre deux groupes rythmiques (voir fig. 1) :

Fig. 1: *Forme d'onde et ton fondamental de l'énoncé « je rêve / de faire # la cour / à une femme »*

En fait, pour la plupart des productions orales, le mot « faire » ne correspond pas à un sommet mélodique, comme c'est le cas dans la figure 1, l'accent sur le mot lexical *faire* n'étant marqué que par le timbre net de la voyelle. Néanmoins, les deux unités : *je rêve de faire* et *la cour à une femme* sont perçues comme prosodiquement identiques dans la mesure où la montée mélodique sur le mot *femme* est interprétée comme la marque de la continuation (le syntagme n'est pas final de phrase). De ce fait, les deux unités fonctionnent comme des unités du rythme et les termes de la lexicalisation *faire la cour* s'en trouve séparés. Une telle forme d'agrammaticalité (par opposition à « *je rêve / de faire la cour / à une femme* », est le prix du « mouvement » régulier (pour emprunter le terme de Simenon). Par ailleurs, cette dernière structure prosodique est loin d'être arythmique par elle-même et présente même l'avantage de rendre correctement compte de la structure syntaxique ; cependant, la structure

prosodique réelle, attestée dans tous les enregistrements, reproduit le modèle établi dès le premier syntagme phonétique. Il a été dit que les données de nature perceptive sont utilisées plus ou moins pour restituer textuellement des informations verbales ; lorsque ces données sont structurellement simples et répétitives dans la parole, leur rôle devient considérable.

Une nouvelle stratégie de mémorisation textuelle, toujours basée sur des données perceptives, mais aussi syntaxiques, est examinée dans cette seconde partie de l'article.

2. Le rôle des enchaînements mélodico-syntaxiques dans la représentation en mémoire de la phrase

La langue étant définie comme un code, « on suppose l'existence d'une mémoire dans laquelle sont stockées toutes les formes auxquelles il est possible d'accéder lors de l'opération de l'*encodage*, appelée aussi production. [...] C'est de façon inverse, mais non symétrique, que se passe le *décodage* chez le récepteur, processus également appelé reconnaissance » (Sctrick 2015).

Dans ce schéma purement linguistique, il importe ici de noter que l'étape de décodage chez le récepteur commence par un processus d'encodage des données perceptives que génère le message verbal.

En effet, le décodage du message verbal se faisant normalement selon le modèle dit descendant (ou modèle *du haut vers le bas*)², il est asynchrone, c'est-à-dire qu'il est loin de se tenir en temps réel. Par conséquent, le récepteur a nécessairement recours à sa mémoire à court terme. Or la mise en mémoire des données que véhicule la substance du message verbal implique un processus d'encodage. L'encodage des données acoustiques, dans le cas de la communication orale, se présente donc comme l'étape initiale dans leur traitement chez l'auditeur en vue de la mémorisation à court terme des unités phonétiques de la parole et leur décodage ultérieur en tant qu'unités de sens.

Au-delà du décodage linguistique de la parole, l'encodage des données acoustiques semble jouer un rôle aussi bien dans la mémoire textuelle à long terme. En effet, des analyses acoustiques initiales montrent que la forme sonore d'un texte bien mémorisé se distingue systématiquement de la forme sonore du même texte lu par le même locuteur avant que le texte ne soit encodé dans sa mémoire à long terme. Ces analyses suggèrent en outre que le sujet aurait recours, lors de la reproduction du texte, à une interaction fonctionnelle entre unités de la parole de niveaux linguistiques différents.

---

² L'auditeur essaie d'identifier globalement les unités phonétiques les plus longues possibles à partir d'un nombre minimal de traits perceptifs pertinents (par analogie avec la perception visuelle) et d'accéder directement à la signification de ces segments de parole.

Cette interaction est nécessaire : on peut la déduire de manière formelle, d'abord, et l'illustrer ensuite par des exemples.

Un fait bien établi dans le processus d'apprentissage sériel est le regroupement des éléments de la série, lorsque leur nombre dépasse une valeur critique, en unités fonctionnelles (des *chunks*³), ou encore des entités mnésiques insécables qui relèvent de la mémoire lexicale (c'est-à-dire la mémoire qui, par définition, stocke les mots). Par conséquent, la tâche de mémorisation d'une série devient moins difficile en déplaçant l'effort de connection entre les éléments de la série vers la mémoire lexicale. Cette stratégie peut être poussée à son extrême : pour mémoriser un alphabet de 26 lettres différentes, il suffit de stocker dans sa mémoire lexicale 25 (pseudo-) mots, par exemple, de deux lettres chacun (*ab, bc, cd, ... yz*), ou 12 mots de 3 lettres plus un mot d'une lettre (*abc, cde, efg, ..., z*). Dans le cas d'éléments répétitifs dans la série à mémoriser, il y a lieu de former des empiètements plus longs afin d'éviter toute ambiguïté : (*abc, bcd, ...*).

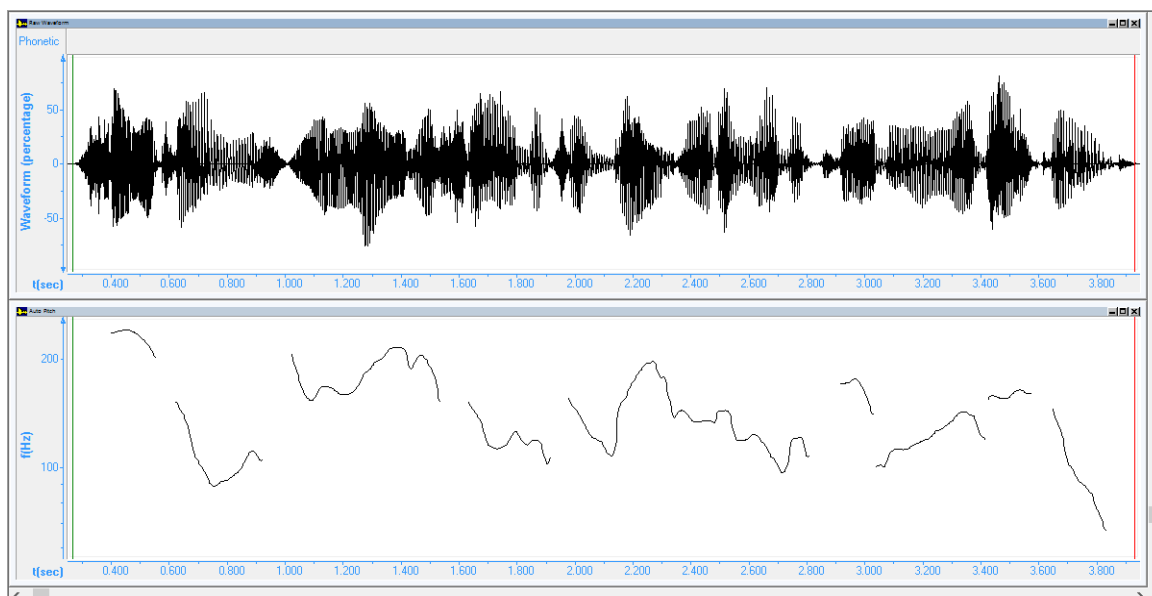
Une analyse phrastique à la fois prosodique et syntaxique montre que la parole se prête assez bien à la réalisation de cette stratégie mnémonique : l'unité mélodique (groupe prosodique qui commence par un sommet mélodique) et le syntagme syntaxique, en tant qu'entités respectivement de forme sonore et de sens, sont à la fois par leur étendue et par leur contenu des candidats privilégiés à la fonction d'entités mnésiques. Qui plus est, une unité mélodique se termine normalement par un mot-outil (une préposition, un déterminant, un pronom), alors qu'un syntagme syntaxique commence précisément par un tel mot. Ces deux types de segments s'empiètent donc dans la parole et le mot grammatical à la fois final d'unité mélodique et initial de syntagme grammatical, qui est donc à l'intersection de ces deux unités fonctionnelles, sert de déclencheur mnésique. Dans l'exemple suivant, les mots ou groupes de mots entre parenthèses sont finales d'unités mélodiques ; d'un autre point de vue, ces mots appartiennent (du moins partiellement, au début d'un syntagme grammatical :

Sometimes, {you} may decide {that you} don't want to have {a} table {in your} document...

La segmentation de cet énoncé oral en cinq unités mélodiques se détermine sans ambiguïté à partir de la courbe mélodique en fig. 2 :

---

³ chunking: "combining separate units into a single representation" (Lieberman 2012: 347)

Fig. 2: *Forme d'onde et ton fondamental de l'énoncé :
Sometimes, you may decide that you don't want to have a table in your
document*

L'empiètement dans la parole entre unités phonétiques, d'une part, et unités lexicales ou grammaticales, de l'autre, s'observe aussi à un niveau hiérarchique inférieur, notamment dans le phénomène d'*enchaînement*, ainsi que de *liaison* en français, qui contribuent simplement à la fluidité de la parole. Dans le cas des unités mélodiques et des syntagmes syntaxiques, l'enchaînement semble contribuer à stocker plus efficacement des passages textuels relativement longs aussi bien dans la mémoire à court terme (pour pouvoir les traiter lors du décodage linguistique) que dans la mémoire à long terme (en vue d'un rappel mot pour mot ultérieur).

Au niveau syntagmatique, les cas de décalage entre segmentations prosodique et syntaxique sont normalement considérés comme étant des exceptions. La conclusion ici semble aller à l'encontre de cette tendance ; qui plus est, il s'agit d'un décalage fonctionnellement utile.

LITTERATURE

- Fraisse 1974:** Fraisse, Paul. *Psychologie du rythme*. Paris: Presses Universitaires de France, 1974.
- Lieberman 2012:** Lieberman, David A. *Human Learning & Memory*. New York: Cambridge University Press, 2012.
- Sctrick 2015:** Sctrick, Robert. *CODE, linguistique*, Encyclopædia Universalis [en ligne], consulté le 21 février 2015. URL : <<http://www.universalis.fr/encyclopedie/code-linguistique/>>

ФРЕНСКИЯТ ИНФИНИТИВ И ВЪЗМОЖНИТЕ МУ ЕКВИВАЛЕНТИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Соня Мекенян

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE FRENCH INFINITIVE AND ITS POSSIBLE EQUIVALENTS IN THE MODERN BULGARIAN LANGUAGE

Sonya Mekenyan

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The object of this article is the French infinitive and its possible equivalents in the new Bulgarian language. The infinitive forms, resultative present and present tense, develop the formal and semantic opposition non-posteriority: posteriority within the morphological categories of taxis and conclusion. The number of examples, extracted from fictional texts, are based on similarities and differences between the two language systems.

Key words: infinitive, resultative present: present, non-posteriority: posteriority, taxis, conclusion

Глаголът е най-богатата на словоформи част на речта и във френски, и в български – два аналитични езика със сходни темпорални системи. Причината е в това, че глаголите и в двата езика притежават много граматикализирани значения. Разкриването на тези значения, на взаимните им отношения и организирането им в морфологични категории прави френската и българската глаголна система интересен обект за изследване. Българският глагол притежава лексикално-граматичната категория вид и морфологичните категории число, род (при формите, образувани с причастия), лице, време, вид на действието (с опозиция на признаците *резултативност* : *нерезултативност*), таксис (с опозиция *относителност* : *неотносителност*), наклонение, вид на изказването (с *преизказност* : *непреизказност*), залог, статус, а самостоятелно употребените причастия могат и да се членуват. Френските глаголи нямат вид (свършен и несвършен), не изразя-

ват по граматичен път признака *преизказност*, притежават и редица други специфики и произтичащи от тях несъответствия. Едно от тях е инфинитивът¹ и именно той е обект на анализ в настоящата работа.

Според Кр. Манчев глаголното понятие изразява действие, протичащо между две вътрешни граници, очертани от понятията глаголен субект, отправна точка на процеса, и глаголен обект, крайна точка на процеса. Глаголът има потенциален асертивен характер, тъй като всички глаголни понятия са с предикативна функция, т.е. имплицират обобщеното значение *cela est = това е* (Манчев 1986: 81).

Интересна гледна точка към интересуващата ни проблематика може да се открие в интерпретацията на френския езиковед Г. Гийом (Гийом 1929: 70), който разглежда понятието *modus* (наклонение) в широк смисъл: като сбор от глаголни форми, основаващи се на тричленното деление сегашно, минало и бъдеще и съответните темпорални отношения на *едновременност*, *предходност* и *следходност* на действие по отношение на изказването като основен етап във формиране на темпоралната парадигма. Г. Гийом разделя оста на хроногенезиса на три хоризонтални нива, върху които разполага модалните системи – номинатив, конюнктив и индикатив. Първи етап на изграждане на темпоралните зависимости е формирането на „неличното наклонение“ номинатив, което изразява глаголното действие като факт, като субстантивирана даденост. Втори етап е конюнктивът, при който времето съответства на съотношенията между повече събития и човешката интерпретация за тях. На трето равнище е индикативът, при който времето се дефинира като отношение на глаголното действие към изказването, т. е. спрямо момента на говорене.

Трите форми на номинатива (инфинитив, отглаголни съществителни и причастия) имат аспектиален характер, т.е. по наше мнение те имат отношение към опозицията *результативност* : *нерезультативност*, обикновено наричана *процесуалност*, *незавършеност* : *завършеност* (Манчев 1986: 83). Наклонението номинатив е безлично, глаголът няма спрежение и не сигнализира темпоралност – може да се каже, че глаголната форма е непарадигматична в смисъл, че не се спряга по типичните глаголни граматикализирани признаци, а придобива нови, характеризиращи по-скоро именната, а не глаголната система.

¹ Както е известно, историческият развой на българския език е довел до изгубването на специфичната за старобългарския период синтетична инфинитивна форма (с флексия *-ѣи* – *глаголаѣи*), която в съвременния български език е заменена от конструкцията от съюз *да* + форма на сегашно време на глагола (от типа *да говори*), обикновено наричана *да-конструкция*.

Формата на инфинитива изразява обобщеност на действието, фактичност, субстантивност или по-точно – ирелевантност на типично глаголният признак „лице – вършител на действието“. Именно една от категориите, най-характерни за глагола като тип лексема, като част на речта – лицето, – не е експлицирана във формите на т.нар. номинатив. Специално инфинитивът на глагола е формата, с която глаголите фигурират в речниците и чрез която се реализират формално-граматическите им класификации, известни като спрежения: първа група правилни глаголи, завършващи с морфема *-er* (изключение е неправилният глагол *aller*); втора група правилни глаголи с морфема *-ir*; трета е групата на неправилните глаголи.

Причастията представят действието като адективиращ признак, който обаче носи следи от темпоралните стойности. Както показва и наименованието му, сегашното причастие приписва едновременен на изказването признак като статична характеристика на неговия вършител, който обаче, за разлика от спрегаемата глаголна форма, е постоянен – както е носителят на признака при прилагателните имена. Миналото причастие означава предходно, завършено действие, трансформирано в статичен признак на вършителя на действието, също статичен и непроменлив² както при прилагателното име.

Инфинитивът на глагола реализира възможността глаголното действие да се вербализира като акционен факт, самостоеен и изолиран от свързаните с него белези; като първичната в мисловно отношение, представителната за глагола форма. Инфинитивът има морфемна основа, чиято структура позволява приемане на флективни показатели, експлициращи типично глаголните признаци на категориите лице, число, време. Всичко това сближава формално и семантично инфинитива и отглаголното съществително име. Безспорно е, разбира се, че сходството е и функционално.

Във френската традиционна граматика е популярно становището, че инфинитивът има две темпорални степени – сегашна (*penser, sortir, comprendre, voir*) и минала (*avoir pensé, avoir compris, avoir vu, être sorti*). Сегашната изразява процесуалност на глаголният факт и поради немаркираност с темпорална морфема – едновременност с изказването или с който и да е друг ориентационен момент, посочен в контекста (вж. напр. *Je pense comprendre ce que tu veux dire* и *Смятам, че разбирам какво искаш да кажеш*; *Je suis content de te voir demain* с букв. превод: *Доволен съм да те видя утре*, и с по-

---

² Вършителят на действието, или лицето вършител, е променлив признак; ако думата има граматична категория лице, има спрежение по лице.

разпространен преводен вариант: *Доволен съм, че ще те видя утре; Accepter aujourd'hui, c'est regretter demain* и *Да приемеш днес, значи утре да съжаляваш*).

Според общоприетата граматическа дефиниция миналият инфинитив означава завършеност, предходност на действие спрямо съпътстващото действие в главното изречение – вж. *Je pense avoir compris ce que tu veux dire*, обикновено преведено с формулировката *Смятам, че разбирам какво искаш да кажеш*, чийто обаче букв. превод би бил по-адекватен: *Смятам, че съм разбрал какво искаш да кажеш; Je suis content de t'avoir vu (hier)* и *Доволен съм, че те видях*, с букв. пр. *Доволен съм, че съм те видял (вчера)*.

Показателна за функцията на инфинитивната форма е употребата на поредица инфинитиви, акцентиращи самостоятелното действие, събитието, а не комбинацията от действие и вършителя му или глаголно действие и глаголно лице, която е характерна за глаголната лексема: *Découvrir, voir, décrire, enregistrer, puis condamner, c'était sa tâche* (Камю 1947: 194) и *Да открие, да види, да опише, да регистрира, след това да осъди на смърт – в това се заключаваше задачата му*.

Резултативната семантика на определени инфинитивни конфигурации е очевидна и при употребата на т. нар. страдателна инфинитивна форма и инфинитив на възвратните глаголи. И в тези случаи „миналият инфинитив“ е по-скоро резултативен инфинитив. Ето какво е съотношението между тях във формален план:

	Forme active	Forme passive	Forme pronomi- nale
Infinitif présent	<i>laver</i>	<i>être lavé(e)</i>	<i>se laver</i>
Infinitif passé	<i>avoir lavé(e)</i>	<i>avoir être lavé(e)</i>	<i>s' être lavé(e)</i>

Инфинитивът има активна, страдателна и възвратна форма, която сигнализира опозицията резултативност : нерезултативност по отношение на изказването (вж. *Il faisait un temps superbe hier; je regrette de ne pas t'être baigné* и *Вчера времето беше прекрасно. Съжалявам, че не се изкъпах*, по-точно: ...*че не съм се изкъпал; Ils sont fiers d'avoir été envoyés faire une expédition scientifique, Те са горди, че са били изпратени да направят една научна експедиция; Excusez-moi de vous avoir fait attendre! J'étais retenu par un client* и *Извинявам се, накарал съм ви да ме чакате! Забавих се заради един клиент; Il est payé pour les surveiller* и *Плащам му, за да ги нази; Elle s'est fait opérer la se-*

maine dernière и *Тя се оперира миналата седмица; Ils se sont laissé insulter* и *Допуснаха, позволиха да ги обидят*).

След предлог глаголят е винаги в инфинитив (сегашен или минал) с изключение на предлога „en“, който формира деепричастието (вж. *Travailler pour vivre* и *Работя, за да живея; Attendez d'être guéri pour sortir* и *Изчакайте да оздравеете, за да излизате*). Нещо повече, предлогът придружава както инфинитив, така и съществително име. *Après avoir mangé nous sommes sortis* и *След като се нахранихме, ние излязохме* и *Après le repas nous sommes sortis* и *След ядене ние излязохме*.

Лицето и числото на инфинитива се актуализират в речта чрез личния глагол (вж. *Etendue dans l'herbe elle écoutait bourdonner les insectes* и *elle écoutait les insectes bourdonner* и *Etendue dans l'herbe elle écoutait le bourdonnement des insectes* и *Излегната на тревата, тя слушаше да жужат насекомите; ...жуженето на насекомите*). Инфинитив се употребява във функцията на допълнение след модални глаголи, които в глаголната синтагма изразяват отношението на модализатора, т.е. семантичния субект, към действието, означено с инфинитив (Манчев, 1986: 129). След перцептивните глаголи (*voir, regarder, entendre, écouter, sentir, éprouver*), пермисивния глагол *laisser*, фактивния глагол *faire*, глаголите *envoyer* (*faire aller* = *изпращам*), *emmener* (*mener avec soi en allant quelque part* и *отвеждам*), глаголите за желание, за познание се употребява инфинитивно изречение: вж. *Nous avons regardé défilé les soldats* и *Nous avons regardé les soldats défilé* и *Nous les avons regardé défilé* = *Гледахме войниците да маршируват; Гледахме как маршируват войниците; Гледахме ги да маршируват; J'ai envoyé chercher l'infirmière* → *Je l'ai envoyé chercher* и *Изпратих да търсят медицинската сестра* → *Аз го (я) изпратих да търси; J'ai envoyé mon mari chercher l'infirmière* → *Изпратих съпруга ми да търси медицинската сестра, Je l'ai envoyé la chercher* и → *Аз го изпратих да я търси; Je désire faire un voyage à travers le monde* и *Искам да направя околосветско пътешествие; Ils se regardèrent d'un de ces regards fixes, aigus, pénétrants, où deux âmes croient se mêler* и *Погледнаха се втренчено, с остър пронизателен поглед, в който душите им сякаш възнамеряваха да се слепят* (Мопасан 1971: 68).

При употреба на два глагола вторият е винаги в инфинитив (вж. *Viens manger tes épinards et tu auras droit à un délicieux dessert!* и *Ела да си изядеш спанака и ще получиш прекрасен десерт! Tu peux rester à la maison et moi, je vais visiter mes parents à la campagne* и *Tu peux rester da останеш* *вкъщи, а аз отивам да посетя родителите си на село*).

Инфинитивът приема всички допълнения, свойствени за личния глагол (вж. *Je pense aller au théâtre avec ma copine* и *Смятам да отида с приятелката си на театър*). Датив на местоименията би могъл да бъде субститут на акузатив (вж. *Je le (lui) vois commettre des erreurs* и *Виждам да допуска грешки*). Инфинитив във функцията на допълнение формира заедно с личния глагол синтагматично отношение, изразяващо фазите или модалностите на глаголното действие (вж. *On se met à dîner* и *On va dîner* и *Сядаме да вечеряме*; *Je veux savoir ce que tu envisages de faire* и *Искам да знам какво смяташ да правиш? Il est venu vous voir* и *Той е дошъл да ви види*).

Инфинитивът функционира като глагол или като съществително име. Инфинитивът е предикатът във въпросителни изречения, където изразява специфичната за императив „следходност“ (вж. *Où aller?* (вм. *Où ira-t-on?*) и *Къде да отидем?*; *Pourquoi partir?* *Защо да замисляваме?* *A qui téléphoner?* *На кого да се обадим?* *A en croire les étoiles nous marchions vers l'ouest* и *Ако съдех по звездите, движехме се на запад*) (Кентон 2004).

В немалко случаи преводът показва напълно симетрична функционалност между двата езика (вж. *Да стопи живота си в Сайгон или някъде из Африка, да удави горчивината си в някоя джунгла, да прекарва безсънни тропични ноци в пиене на уиски, в игра на покер с колониални чиновници и да лекува жените им от неврастения – ето какво заслужаваше!* (Димов 1969: 71) и *Se fondre dans ce dépotoir qu'étaient Saigon on l'Afrique, oublier son amertume dans les jungles, passer sous les tropiques des nuits blanches en buvant du whisky et en jouant au poker avec les fonctionnaires dont on soigne les épouses de la neurasthénie – voilà tout ce qu'il méritait!*; *Да се твърди, че Луис Ромеро водеше живот на политически емигрант, за какъвто се представяше обикновено, бе чиста лъжа. Да се каже, че скиташе из модните летовища като мошеник, бе точно така* (Димов 1969: 8) и *Que Louis Roméro menât une vie d'émigré politique, ainsi qu'il l'affirmait d'habitude, était une pure invention. Dire qu'il fréquentait les villégiatures à la mode en escroc était plus près de la vérité*).

В заповедни изречения инфинитивът замества императив и футурум, които могат също да изразяват заповедност (Вж. *Souligner les pronoms relatifs!* и *Да се подчертаят относителните местоимения!* Инфинитивът като синкретична форма на глагола се среща при административни и медицински предписания, домакински рецепти, препоръки (вж. *Cuire à four chaud environ quinze minutes!* и *Да се пече в топла фурна около петнадесет минути*; *Mélanger* и *(Mélangez) une*

tasse de café froid et une boule de glace à la vanille! и **Смесете** половин чаши студено кафе и една тонка ванилов сладолед! **Да се смеси** една тонка ...; *Ne pas hésiter* и (*N'hésitez pas*), *le cas échéant, à nous consulter!* и **Не се колебайте**, при удобен случай, **обърнете** се към нас!; *Ne pas fumer* и *Défense de fumer!* и букв. **Забрана да се пуши** или по-добре – **Пушенето** е забранено!

Във възклицателни изречения инфинитивът като субститут на субжонктива или на индикатива изразява различни чувства – изненада, гняв, възмущение, желание, учудване, отхвърлено предположение (вж. *Commettre une telle erreur! Et dire qu'il est spécialiste!* = **Да допуска** подобна грешка! **И да казвам**, че е специалист!; *Moi, me marier! Vous voulez rire!* = **Аз, да се оженя!** **Искате да ми се подигравате** ли!)

Инфинитив се среща в поговорки, пословици, екзистенциални истини (вж. *Vouloir c'est pouvoir* и **Да искаш**, значи **да можеш**; *Promettre est facile, tenir est difficile* и **Лесно е да се обещае**, **трудно е да се удържи** на обещанието).

Наративният инфинитив сигнализира аористна глаголна форма в контекст на сегашно историческо време (вж. *Le maître d'école sortit et les élèves de le suivre (le suivirent)* = **Учителят излезе** и **учениците го последваха**) (цитат по лекции на П. Христов).

Устойчиви словосъчетания с компаративно значение, образувани с предлога *à* и инфинитив, експлициращи суперлативна качествена характеристика чрез лексикалната си основа, изразяват процесуалност (вж. *Il gèle à pierre fendre* и **Ледено е** (в см. **много студено е**), **та камъкът се цепи**, т.е. това е българската пословица **Дърво и камък се пука от студ**; *Elle est jolie à croquer* и **Тя е толкова сладка**, че **да я схрускаш**; *Tя е много красива*; *Elle était pâle à faire peur* и **Толкова беше бледа**, че **да те хване страх**; *Тя беше болезнено бледа*; *Cette soirée était d'une tristesse à mourir* и **Тази вечер бе толкова скучна**, че **направо да си умреш**, възможно е и **Вечерта беше ужасно скучна**).

Инфинитивното изречение може да се трансформира в подчинено допълнително (субстантивно), подчинено определително (адективно) или подчинено обстоятелствено изречение (вж. напр. *Nous avons vu s'envoler les hirondelles* и **Видяхме лястовиците да излитат** и *Nous les avons vu s'envoler* и **Видяхме ги да излитат** и *Nous avons vu qu'ils s'envolent* и **Видяхме, че излитат** и *Nous les avons vu qui s'envolent* и **Видяхме ги, излитат**; *Etendue sur son lit, la tête droite, les yeux grands ouverts, elle avait réfléchi comment organiser la vie de Francesco Turin, pour qu'il soit heureux* (цитат по МС, 1987: 345) = **Излегната върху леглото си, с изправена глава, широко отворени очи, тя**

беше помислила как да организира живота на Франческо Турен, за да бъде щастлив).

В качеството си на съществително име инфинитивът изпълнява синтактичната функция на подлог, сказуемно определение, пряко, непряко допълнение, обстоятелствено пояснение за време, цел, начин, причина, противопоставяне (вж. *Partir c'est mourir un peu* и **Да замислиш, това е да умираш** по малко (Заминаването е равносилно на бавна смърт); *Il aime répéter ses paroles* и **Обича да повтаря** думите ми; *Il a décidé de l'aider* и **Реши да му помогне**; *Il a dîné avant de sortir* и **Той вечеря, преди да излезе**; *Il lit la presse pour mieux connaître le monde* и **Чете пресата, за да се запознае** по-добре със световните събития; *Il est sorti sans saluer* и **Излезе, без да поздрави**; *Pour t'aider, elle t'a aidé* и **Тя ми помогна, за да ми помогне**; *Pour être jeune, elle n'en était pas moins responsable de ses actes* и **Макар и да е млада, тя е все пак отговорен човек**). Повторението на подлога е сказуемно определение, въведено с показателните местоимения – *ce, cela* или с предикативния предлог *de*, който е трансформиран предлог *après* (след) (вж. *Trop gratter cuit trop parler nuit* и **Trop gratter cela cuit, trop parler cela nuit** и *De trop gratter cuit, de trop parler nuit* и **Който много говори, той бърка**; *Trop dormir cause mal vêtir* и **Trop dormir cela cause mal vêtir** и **Който спи, не печели**; *C'est un frôlement qui m'a réveillé. D'avoir fermé les yeux, la pièce m'a paru encore plus éclatante de blancheur* (Камю 1947: 18) и **Събуди ме леко шумолене, тъй като бях затворил очи, сега помещението ми се стори още (по-блестящо от белота) / по-ослепително бяло**).

В заключение бихме могли да обобщим, че за разлика от съвременния български език, в който инфинитивът е заменен от спрегаемата лична форма на *да*-конструкцията, във френския език той е не само запазен, но и с разширена функционалност – освен като инфинитив, субстантивиращ идеята за действието (можем да го наречем традиционен, **акционален инфинитив**), още и инфинитив с ярко изразена резултативна семантика, какъвто е т. нар. минал инфинитив. Ако сме прави, безспорно по-подходящо наименование за него би бил терминът **резултативен инфинитив**.

ЛИТЕРАТУРА

- Гийом 1929:** Guillaume, G. *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*. Paris: Champion, 1929.
- Димов 1969:** Димов, Д. *Осъдени души*. София: Народна култура, 1969.

Камю 1947: Camus, Al. *La peste*. Paris: Gallimard, 1947.

Кентон 2004: Quinton, S. *Grammaire expliquée du français*. Paris: CLE International, 2004.

Манчев 1976: Manchev, Kr. *Morphologie française*. София: Наука и изкуство, 1976.

Манчев, Чаушев, Василева 1986: Manchev, Kr., Tchaouchev, A., Vassileva, A., *Traité de morphosyntaxe française*. София: Наука и изкуство, 1986.

Мопасан 1971: Maupassant, G. *Une vie*. Paris: Albin Michel, 1971.

Христов 2000: Christov, P., *Cours de morphosyntaxe français* (ръкопис), 2000.

**НАУЧЕН ПРОЕКТ ЗА ИЗРАБОТВАНЕ НА ОНЛАЙН
ГРЪЦКО-БЪЛГАРСКО-ГРЪЦКИ РЕЧНИК
НА ЛИНГВИСТИЧНИ ТЕРМИНИ**

*Борис Вунчев, Ирина Стрикова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**RESEARCH PROJECT FOR DEVELOPING AN ONLINE GREEK-
BULGARIAN-GREEK GLOSSARY OF LINGUISTIC TERMS**

*Boris Vouchnev, Irina Strikova
St. Kliment Ohridski University of Sofia*

The paper summarizes the results of the scientific research project “Online Greek-Bulgarian-Greek glossary of linguistic terms“, carried out with the financial support of the Scientific Research Fund of the University of Sofia “St. Kliment Ohridski“ under contract No. 067/08.05.2014. The Greek-Bulgarian-Greek glossary of linguistics terms is aimed to be helpful to students in the Bachelor’s and Master’s Degree Programs in Modern Greek Philology at the University of Sofia and other Bulgarian universities, as well as for students in Bulgarian Studies in Greece. The paper includes also a review of existing Greek printed and online linguistics dictionaries and outline sites of the major issues in Modern Greek linguistic terminology.

Key words: online dictionary, glossaries, Greek linguistic terminology

1. Общи данни за научния проект

1.1. Увод

Специалността „Новогръцка филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“, която през 2012 г. отбеляза 20 години от основаването си, обучава бакалаври по новогръцка филология и е единствената специалност в Република България, обучаваща магистри по новогръцки език и превод. В учебните планове на бакалавърската и магистърската програма са включени няколко ключови лингвистични лекционни курса, на които в голяма степен се основава филологическата и конкретно лингвистичната компетентност на завършилите съответните

образователно-квалификационни степени, а именно: „Новогръцка граматика“ – част първа и част втора, „Теория на превода“ (в бакалавърската програма), „Новогръцка фразеология“, „Лексикология и лексикография“, „История“, „Теория и практика на превода“ (в магистърската програма), с общ хорариум от 240 часа лекции и 150 часа упражнения. Тези курсове се водят изцяло на новогръцки език и до момента няма издадени помагала за въпросните курсове в помощ на българските студенти. Същевременно спецификата на новогръцкия език и определени особености по отношение на изработването, употребата и обновяването на новогръцката лингвистична терминология изискват специализиран инструмент, който да подпомага студентите, особено от бакалавърската програма, в която изучаването на новогръцкия език стартира от нулево равнище. Такъв инструмент се явява един гръцко-българско-гръцки речник на лингвистични термини, изработването на който представлява и основната задача на научния проект.

1.2. Цели на проекта

1. Основната цел на проекта е повишаване на качеството на обучение на студентите в бакалавърската и магистърската програма на специалността „Новогръцка филология“, на уменията и компетентностите на студентите чрез създаването на онлайн базиран гръцко-български речник на лингвистичните термини.

2. Допълнителна цел на проекта е улесняването на обучението по новогръцки език в останалите български университети с оглед на попълването на магистърската програма „Езикознание и превод“ на специалността „Новогръцка филология“ с кандидати и от други български университети с необходимото ниво на езикова компетентност и умения за използване на лингвистичния метаезик предвид факта, че магистърската програма се завършва с изготвяне на новогръцки език и защита на дипломна работа по новогръцки език или превод.

3. Цели се и подпомагане както на неоелинистичните изследвания на изследователи на новогръцкия език от България, така и на българистичните изследвания на изследователи на българския език от Гърция и Кипър чрез изработване и предоставяне на онлайн лингвистичен ресурс.

1.3. Научни задачи

Научните задачи на проекта са следните:

1. Да проучи и обобщи проблематиката около гръцката лингвистична терминология с оглед на оптимизиране на обучението по линг-

вистичните дисциплини в програмите на специалността „Новогръцка филология“.

2. Да събере информация и да представи гръцките онлайн базирани речници на лингвистичните термини с оглед на познаването им и ползването им от студентите в програмите на специалността „Новогръцка филология“.

3. Да анализира и представи по-важните печатни гръцки речници на лингвистичните термини.

4. На базата на постиженията от предходните три задачи да се селектират термините, да се състави словник и да се изработи гръцко-български-гръцки речник на лингвистичните термини.

2. Изпълнение на дейностите по научните задачи

2.1. Въпроси на новогръцката лингвистична терминология

Обобщение на основните въпроси на новогръцката лингвистична терминология правим в предишно наше научно съобщение (Вунчев, Стрикова 2014). Там разглеждаме състава на новогръцката лингвистична терминология откъм типа думи, от които е образувана – думи от общия речник, думи с по-висока степен на терминологизация и пр., и откъм произхода ѝ – домашна лексика, заемки (интернационализми, преводни заемки, семантични заемки). В статията се очертават и двата основни проблема на новогръцката лингвистична терминология – нееднородност и неунифицираност.

Във връзка с тези особености в хода на работата по речника бяха отбелязани около 90 лингвистични термина, за които на новогръцки има повече от един вариант.

По-долу индикативно посочваме някои от характерните случаи:

аблаут, апофония – ετεροίωση, μετάπτωση, σταδιακή τροπή φωνήεντος

адаптивност – проσαρμοστικότητα, υιοθεσιμότητα

адресант, говорещ – ομιλητής, εκφωνητής

адюнкт – προσάρτημα, προσδιορισμός, ελεύθερη προσθήκη

анафора – αναπομπή, αναπεμπτική αναφορά, επαναφορά

афикс – πρόσθεμα, πρόσφυμα

блендинг, смесване – σύμφυση, αμαλγάμωση

бъдеще предварително време – συντελεσμένος μέλλοντας, τετελεσμένος μέλλοντας

вариант – παραλλαγή, ποικιλία, ποικίλο στοιχείο

вид на глагола, аспект – άποψη, όψη, γραμματικό ποιόν ενεργείας, τρόπος ενέργειας

генеративна граматика – γενετική γραμματική, γεννητική γραμματική

генеративна теория – γενετική θεωρία, γεννητική θεωρία

главно изречение – ανεξάρτητη πρόταση, κύρια πρόταση

глаголна основа – ρηματική βάση, ρηματικό θέμα

диглосия – γλωσσική διμορφία, διγλωσσία, γλωσσική διφυία

дискурс – λόγος, συνεχής λόγος, ομιλία

дублетност – διπλοτυπία, διτυπία

езиков вариант – γλωσσική παραλλαγή, γλωσσική ποικιλία

езикова дейност – γλωσσική επιτέλεση, γλωσσική εφαρμογή, γλωσσική πλήρωση

експеридент, експеридентер – βιώνων, θεματικός ρόλος δοκιμαζόμενου, θεματικός ρόλος φορέα εμπειρίας

импликатура – υπονόημα, υπονοούμενη σημασία, υποδηλούμενη σημασία

инференция – συναγωγή, συμπερασμός

инфиксация – ενθηματοποίηση, ένθηση

калка, преводна заемка – μεταφραστικό δάνειο, έκτυπο, εκτύπωμα

квантификатор – ποσοδείκτης, ποσοτικός δείκτης

когнитивен – γνωσιακός, ή, ό, γνωστικός, ή, ό

колокация – σύμφραση, σύναψη

комутация – αντιμεταβολή, εναλλαγή

комотативна заемка – δάνειο πολυτελείας, μη τεχνικό δάνειο, συνυποδηλωτικό δάνειο

комотация – συνυποδήλωση, υποδήλωση, συνδήλωση

контекст γλωσσικό περιβάλλον, περιβάλλον, περίγυρος, περικείμενο, συμφραζόμενα

косвена заемка – δάνειο αλλαγής, έμμεσο δάνειο, μερικό δάνειο

лексикална заемка – λεξιδάνειο, λεξικό δάνειο

лексикална колокация – λεξική σύναψη, λέξιλογική σύναψη, σύμφραση

локутивен акт – λεκτική πράξη, εκφωνητική πράξη

максима – αξίωμα, συνομιλιακή αρχή

маркер – δείκτης, χαρακτηριστής

минало време – παρελθοντικός χρόνος, παρωχημένος χρόνος

наречие за време – χρονικό επίρρημα, επίρρημα χρόνου

неграматичност – μη γραμματικότητα, αντιγραμματικότητα

недомашен композит – μη γηγενές σύνθετο. εγγενές σύνθετο

немаркиран – αποχαρακτηρισμένος, η, ο, ασημάδευτος, η, ο, μη
μαρκαρισμένος, η, ο, μη χαρακτηρισμένος, η, ο

маркиран – χαρακτηρισμένος, η, ο, σημαδευμένος, η, ο,
μαρκαρισμένος, η, ο

несвършен вид – μη συνοπτική άποψη, μη συνοπτική όψη,
εξακολουθητικός τρόπος ενέργειας, ατελές ποιόν ενεργεία

неутрален словоред – βασική σειρά των όρων, ουδέτερη σειρά των
όρων

неутрализация, неутрализиране – ουδετεροποίηση, ουδετέρωση

номинация – ονομασία, σημείωση

основа – βάση, θέμα

основна лема – κύριο λήμμα, κυρίως λήμμα, λέξη-κεφαλή

перлокутивен акт – απολεκτική πράξη, διαλεκτική πράξη

подчинено изречение – δευτερεύουσα πρόταση, εξαρτημένη
πρόταση

подчинителен съюз – σύνδεσμος υπόταξης, σύνδεσμος εξάρτησης,
υποτακτικός σύνδεσμος

пожелателно наклонение – ευκτική έγκλιση, ευχετική έγκλιση

прекратяване на максима – αναστολή αξιώματος, κατάργηση
αξιώματος

префикс – πρόθημα, αχώριστο μόριο

приписване – (assignment) ένδειξη, εκχώρηση

речев акт – γλωσσική πράξη, πράξη της ομιλίας

свършен вид – συνοπτική άποψη, συνοπτικός τρόπος ενέργειας,
συνοπτική όψη, τέλειο ποιόν ενεργείας

ситуация – κατάσταση, περίσταση, εξωγλωσσική κατάσταση

сленг – περιθωριακό λεξιλόγιο, περιθωριακή γλώσσα

словоред – σειρά των λέξεων, τάξη των λέξεων

субстантивация, субстантивирание – ονοματοποίηση,
ουσιαστικοποίηση

суплетивност – υποκατάσταση, αναπλήρωση

съставно название – λεξική φράση, πολυλεκτικό σύνθετο, χαλαρό
πολυλεκτικό σύνθετο

тематична роля на реципиента, реципиент – θεματικός ρόλος
δέκτη, θεματικός ρόλος αποδέκτη

фокус, рема – εστία της πρότασης, ρηματικό κέντρο

2.2. Представяне на гръцките онлайн базирани речници на лингвистичните термини

Изпълнението на тази научна задача също е представено в цитираното по-горе научно съобщение. Тук само ще посочим отново електронните адреси на тези речници:

1. Речник на Центъра за гръцки език (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας): 24.09.2014, <http://www.komvos.edu.gr/glwssa/Lexiko/lexiko_n.htm>.

2. Речник на Университета в Янина (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων): 24.09.2014, <<http://users.uoi.gr/gjxydo/lexicon/glossary.html>>.

3. Речник на Департамента по немски език и филология на Аристотеловия университет в Солун (Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ): 24.09.2014, <<http://www.del.auth.gr/index.php/el/erevna/lexiko-cat>>.

4. Речник на Портал за гръцкия език и езиковото обучение (Πύλη για την ελληνική γλώσσα και τη γλωσσική εκπαίδευση): 24.09.2014, <http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/index.html>.

2.3. Преглед на гръцките печатни речници на лингвистичните термини

Издадените до днес печатни речници на лингвистичните термини са три.

1.

Димитриу, С. Речник на термините 3. Езикознание. Т. 1. Атина: Книгоиздателство „Καστανιоти“, 1994, 399 стр.

Димитриу, С. Речник на термините 3. Езикознание. Т. 2. Атина: Книгоиздателство „Καστανιоти“, 1994, 317 стр.

Δημητρίου, Σ. Λεξικό όρων 3. Γλωσσολογίας Α'. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1994, 399 σελ.

Δημητρίου, Σ. Λεξικό όρων 3. Γλωσσολογίας Β'. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1994, 317 σελ.

Речникът на Сотирис Димитриу се състои от четири части.

Първата част (т. 1, с. 9 – 133) представлява преглед на основните проблеми на съвременната лингвистика. Изложението е разделено в три дяла. Първият дял, „Вътрешна система на езика“, разглежда въпроси на общото езикознание, представя структурната лингвистика и някои по-нови дялове и насоки в науката за езика. Вторият дял, „Външна система на езика“, представлява увод в социолингвистиката. Тук се обобщава и марксисткият подход към езика. В третия дял,

„Тематика“, се представя предметът на различни дялове от лингвистиката – приложна лингвистика, социолингвистика, теоретична лингвистика и т.н.

Втората част на речника (букви А до К – т. 1, с. 137 – 399, букви М до Ω – т. 2, с. 9 – 221) представлява тълковен речник на гръцки лингвистични термини от най-различни дялове в науката за езика: фонетика, морфология, синтаксис, и различни лингвистични школи. Акцентът е поставен върху структурната лингвистика, с превес на термините, свързани с фонетиката и фонологията, но не липсват и термини от трансформационната граматика, социолингвистиката, историческата лингвистика, текстлингвистиката, типологията на езиците, стилистиката, диалектологията и др. Общият брой на изтълкуваните термини е около 2500.

Речниковите статии имат следния вид:

Гръцкият термин се изписва с получерен шрифт. Когато е съставен, се посочва първо съществителното и след това прилагателното, напр. **αφομοίωση, αναδρομική**. Следва превод на термина на английски, френски и немски. Последната част от речниковата статия представлява тълкуване на гръцки език на съответния термин. Статиите с по-аналитични тълкувания представляват обобщение на основните теоретични подходи към дадено езиково явление или обект на лингвистичен анализ.

Третата част на речника се състои от три двуезични речника на лингвистичните термини: гръцко-френски (т. 2, с. 225 – 245, гръцко-английски (т. 2, с. 246 – 280) и гръцко-немски (т. 2, с. 281–301). Тези речници обхващат термините, тълкувани в основната част на речника.

Последната, четвърта част, на речника (т. 2, с. 303 – 317) се състои от подбрана библиография на трудове в различни лингвистични направления. Основната част от заглавията са на английски език, немалка част – на гръцки, налични са и отделни заглавия на френски.

Основните критики към този речник са относно гръцките преводни заемки, предложени от автора за предаването на чуждите, основно английски, термини. Определена част от тези преводни заемки не се възприемат от гръцките лингвисти и в трудове на гръцки език и издадени (публикувани в интернет) след този речник лингвистични речници са предложени други термини. Една от причините за несполучливите преводи на термините е фактът, че съставителят на речника е математик, а не филолог.

2.

Кристал, Д. Речник по езиковзнание и фонетика. Превод: Г. Ксидопулос. Атина: „Патакис“, 2003, 519 стр.

Κρύσταλ, Ντ. Λεξικό γλωσσολογίας και Φωνητικής. Μτφρ. Γ. Ευδόπουλος. Αθήνα: Πατάκης, 2003, 519 σελ.

Преводът на Г. Ксидопулос на „Речник по езиковзнание и фонетика“ от Д. Кристал представлява важен принос за обобщаването и стандартизирането на съвременната лингвистична терминология на новогръцки език. Речникът е преведен въз основа на четвъртото издание на речника (Кристал 1997) и съдържа 4000 термина от всички дялове на съвременното езиковзнание – фонетика, фонология, морфология, синтаксис, семантика, прагматика, социолингвистика, психолингвистика, лексикология, анализ на дискурса, компютърна лингвистика. При предаването на термините на новогръцки език преводачът за пръв път в новогръцката лингвистика и лексикография прилага ясни правила, следвайки четирите принципа за изработване на терминология, предложени от Г. Бабиньотис (цит. по Кристал 2003: V и Ксидопулос 2002: 497 – 498): а) проверка на научната дефиниция (съответства на критериите *информативност* ‘πληροφορητικότητα’ и *преводимост* ‘μεταφρασσιμότητα’ в Бабиньотис 1993); б) уточняване на степента, в която терминът е утвърден в наличната гръцка библиография (съответства на критерия *припомняемост* ‘ανακλησιμότητα’ в Бабиньотис 1993); в) уточняване на морфологичните (и други) езикови правила за изковаване на новогръцки термин (съответства на критериите *приемливост* ‘αποδεκτότητα’ и *преводимост* ‘μεταφρασσιμότητα’ в Бабиньотис 1993); и г) еднозначност на термина (съответства на критерия *информативност* ‘πληροφορητικότητα’ в Бабиньотис 1993).

Организацията на речника и лемите дават възможност за търсене по всички новогръцки варианти на съответния английски термин, които преводачът е установил в гръцката лингвистична библиография. Най-утвърденото новогръцко съответствие е изведено като заглавие на статия с дефиниция, а останалите варианти са посочени след него в рамките на статията и са изнесени в отделни лемни с препратка към основния термин. Английско-гръцкият индекс-речник след словника улеснява търсенето по английски термини, като са посочени всички преводни варианти на новогръцки, включени в словника.

Заглавието на речниковата статия е последвано от родовата характеристика на новогръцкия термин, производни от него термини, както и един или повече еквиваленти и производните им на английски език в квадратни скоби. Примерите на новогръцки език в дефинициите

те се отнасят за лингвистичните реалии с еквивалент в езика, а явленията без аналог в него са илюстрирани с изречения на английски или на други езици с превод на новогръцки.

В края на речника е поместена библиография на източниците, ползвани при изготвянето на превода на новогръцки език.

3.

Сакелариадис, Г. Х. Съвременен речник на езикови и езиковедски термини и теми. Атина: „Савалас“, 2004, 478 стр.

Σακελλαριάδης, Γ. Χ. Σύγχρονο λεξικό όρων και θεμάτων γλωσσ(ολογ)ικών. Αθήνα: Σαββάλας, 2004. 478 σελ.

Речникът на Г. Сакелариадис представя термини и въпроси от съвременната лингвистична наука и традиционната граматика, както и явления от диахронията и синхронията на гръцкия език. В края на изданието е поместен двуезичен английско-гръцки речник на лингвистичните термини, повечето от които са включени като статии в словника.

Наред с понятията от модерни лингвистични теории, като структурализъм и генеративно-трансформационната граматика, и от отделни езиковедски области (историческа лингвистика, фонетика, фонология, морфология, синтаксис, семантика, прагматика, текстлингвистика, типология на езиците, стилистика, диалектология и др.) словникът съдържа категории и явления от фонологията, морфологията и синтаксиса на старогръцкия и новогръцкия език. Изясняват се и поспецифични езикови факти от съвременния гръцки език, старогръцкия и гръцките диалекти от различни периоди – напр. графични омоними с различно значение (ανακατωτός-ανακάτωτος), значенията на формите за сравнителна степен на старогръцкото прилагателно άγαθός и др. под.

Речниковите статии са подредени в азбучен ред със заглавен термин в получерен шрифт и без граматически характеристики. Синонимните и дублетните форми са посочени в заглавието на статията или в нейното начало, както и в отделни леми с препратка към основния термин. Терминологичните единици, описани в отделни леми, които се упоменават в дефинициите на други термини, са отбелязани с курсив и са последвани от английския термин в скоби, ако такъв съществува. За понятията от съвременните лингвистични теории и за някои от традиционната граматика се посочват еквиваленти съответно на английски и латински език в квадратни скоби в края на статията.

Речникът завършва с библиографии на ползваните при съставянето му научни изследвания на английски, новогръцки и други езици

и със списък на научните публикации на автора в областта на новогръцката лингвистика и класическата филология.

2.4. Селектиране на термините, съставяне на гръцко-български-гръцки речник на лингвистичните термини и изработване на електронна платформа

2.4.1. Основата за селекцията на термините представляват лингвистичните изследвания и граматика, включени в библиографията към учебните програми на описаните по-горе (вж. 1.1.) лингвистични дисциплини в следните основни лингвистични направления: общо езикознание, фонетика и фонология, морфология, лексикология, синтаксис, семантика, прагматика, история на гръцкия език. Основно термините са ексцерпирани от азбучните показалци на книгите. Там, където липсва азбучен показалец (при някои книги и всички статии), е обработван самият текст.

При превода на термините са ползвани публикувани на български език съвременни и традиционни граматика на българския и други езици (старогръцки, латински и др.), научни трудове и публикации в печатна или електронна форма на български език в съответните дялове и теоретични направления на лингвистиката.

Термините с повече от едно значение са включени в отделни статии. Те са малко на брой, тъй като изискването за точност и еднозначност е сред основните при формирането на съвременната терминология. Примери:

γλώσσα (αντικείμενο της γλωσσολογίας) (η) – език (обект на езикознанието)

γλώσσα (η) – език

γλώσσα (όργανο) (η) – език (орган)

αντωνυμία (η) – местоимение

αντωνυμία (η) – антонимия

Както отбелязахме по-горе в т. 2.1., лингвистичните понятия, за които в употреба са повече от един гръцки термин, са значителен брой. Установените синонимни термини са изведени в отделни статии, като след заглавната дума има отправка към останалите: пр. άποψη (η), βλ. και όψη, γραμματικό ποίόν ενεργείας, τρόπος ενεργείας.

Ексцерпираните източници на гръцки термини са следните:

Научни трудове

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. Νεολογικός δανεισμός της Νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη, 1994.

- Holton, D., P. Mackridge, E. Φιλιππάκη-Warburton. Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Πατάκης, 1999.
- Κλαίρης, Χ. Θέματα γενικής γλωσσολογίας. Αθήνα: Νεφέλη, 1990.
- Κανάκης, Κ. Εισαγωγή στην πραγματολογία. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2007.
- Κλαίρης, Χρ., Γ. Μπαμπινιώτης. Γραμματική της Νέας Ελληνικής – Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2005.
- Lyons, J. Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2002.
- Mackridge. P. Η Νεοελληνική γλώσσα. Αθήνα: Πατάκης, 1990.
- Martinet, A. Στοιχεία γενικής γλωσσολογίας. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο νεοελληνικών σπουδών, 1997.
- Μπαμπινιώτης, Γ. Εισαγωγή στη σημασιολογία. Αθήνα: 1985.
- Nespor, M. Φωνολογία. Αθήνα: Πατάκης, 1999.
- Ξυδόπουλος, Γ. Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού. Αθήνα: Πατάκης, 2007.
- Ράλλη, Α. Η σύνθεση λέξεων. Αθήνα: Πατάκης, 2005.
- Ράλλη, Α. Μορφολογία. Αθήνα: Πατάκης, 2005.
- Συμεωνίδου-Χριστίδου, Τ. Εισαγωγή στη σημασιολογία. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1998.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΔΒ (1941) με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη, 1993.

Научни публикации

- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. Τα μέσα αμετάβατα ρήματα της Νέας Ελληνικής και η μεσοπαθητική κατάληξη. – Στο: Μόζερ, Α. (επιμ.). Ελληνική Γλωσσολογία'97: Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, 114 – 122.
- Θωμαδάκη, Ευ., Χρ. Μάρκου. Συγκριτική τυπολογική ανάλυση του παραδείγματος της προστακτικής της ελληνικής και της βουλγαρικής. – Στο: Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 29^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α. Π. Θ. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2008, 325 – 337.
- Θώμου, Π. Σημασιολογική αποδυνάμωση (bleaching) του ρήματος και συνέπειες στις λεξι(λογι)κές συνάψεις (lexical collocations) της Νέας Ελληνικής. 7th International Conference on Greek Linguistics. Department of Language and Linguistic Science. University of York, U.K., Σεπτέμβριος, 2005.

Ιακώβου, Μ. Η τελικότητα ως παράγοντας διαφοροποίησης της τροπικής σημασίας: Η περίπτωση του 'πρέπει'. – Στο: Μόζερ, Α. (επιμ.). Ελληνική Γλωσσολογία'97: Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, 123 – 130.

Ιορδανίδου, Α. Τα ρήματα σε -άω/ -ώ (β' φάση έρευνας): γραμματική νόρμα και γλωσσική παραγωγή. – Στο: Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 14^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α. Π. Θ. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1993, 370 – 383.

Καλαμπούκας, Δ. Ποικιλότητα στη δήλωση της ρηματικής όψης των λόγιων ρημάτων που παράγονται με το αρχαιοπινές άγω. – Στο: Γλωσσολογία / Glossologia, 2011, № 19, 9 – 22.

Κόντα, Ειρ. Η δομή «πάω να» ως δείκτης μελλοντικής αναφοράς. – Στο: Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 22^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α. Π. Θ. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2002, 353 – 364.

Μάρκου, Χ. Ο "βαλκανικός" παρατατικός: η εμπλοκή της όψης και της τροπικότητας στο πεδίο του παρατατικού της νέας ελληνικής και της βουλγαρικής. – Στο: Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 25^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α. Π. Θ. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2005, 366 – 374.

Μόζερ, Α., Σ. Μπέλλα. Παρελθόν, Παρόν, Οριστικότητα και Παρακείμενος. – Στο: Γ. Κατσιμαλή, Α. Καλοκαιρινός, Ε. Αναγνωστοπούλου & Ι. Κάππα (επιμ.): 6^ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας. Ρέθυμνο, 18 – 21 Σεπτεμβρίου 2003, Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας (cd-rom). 24.09.2014, <<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/ebook/f/mozer.pdf>>

Νάκας, Θ. Σημασιολογικά της άκλιτης μετοχής σε -οντας/-ώντας. – Στο: Γ. Κατσιμαλή, Α. Καλοκαιρινός, Ε. Αναγνωστοπούλου & Ι. Κάππα (επιμ.): 6^ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας. Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003, Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας (cd-rom). 24.09.2014, <<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/ebook/f/nakas.pdf>>.

Σακελλαρίου, Α. Παρατηρήσεις σχετικές με τη χρονικότητα των εκφωνημάτων σε παρατατικό. – Στο: Στο: Μόζερ, Α. (επιμ.). Ελληνική Γλωσσολογία'97: Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, 231 – 239.

Ψάλτου-Joycey, Α. Η δήλωση του χρόνου και ο ΝΕ Παρακείμενος. – Στο: Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 22^{ης} Ετήσιας

Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α. Π. Θ. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2002, 366 – 374.

2.4.2. Речник

Готовият речник съдържа малко над 1500 терминологични единици от следните по-важни лингвистични направления: историческа лингвистика, фонетика, фонология, морфология, синтаксис, семантика, прагматика, текстлингвистика, типология на езиците, стилистика, диалектология, както и термини от течения в лингвистиката, като структурализъм, генеративна граматика и пр. Окончателният вариант на речника с възможност за търсене на гръцки и български език и всички допълнителни материали, изготвени в резултат на проекта „Онлайн базиран учебен гръцки-български речник на лингвистични термини“, са публикувани на електронен адрес: http://greekdict-bg.org/?page_id=19.

Речниковите статии имат следния вид: в най-лявата колона се дава гръцкият термин, като в скоби се посочват родът на съществителните и основните форми на прилагателните. В следващата колона е посочен съответният български термин. При наличие на повече от един вариант за едно и също понятие названията им се отделят със запетая. Първо се посочва терминът с чужд произход, а после – домашният (български) термин. В крайната дясна колона са посочени източникът или източниците на термина. Източниците се посочват със съкращения, които са описани в специален раздел на сайта на речника.

Образци от речниковите статии:

Гръцки термин	Български термин	Източник
θαυμαστικό (το)	удивителен знак	TR
θέμα (το)	основа	ΕΥ, ΡΜ, TR
θέμα (το), βλ. και βάση, θεματική βάση	тема, топик	ΜΑΣΚ
θέμα αορίστου (το)	основа за свършен вид	ΜΑΣΚ

Както бе споменато по-горе, освен речника на посочения адрес са публикувани и допълнителни материали към речника, продукт на изпълнението на научния проект, обхващащи следните теми:

1. Упътване за ползване на речника.
2. Терминология – общи въпроси, ISO, организации за стандартизиране на терминологията в Гърция.

3. Проблеми на гръцката лингвистична терминология.
4. Преглед на гръцките печатни речници на лингвистичните термини.
5. Преглед на гръцките онлайн базирани речници на лингвистичните термини.
6. Екцерпирани източници на гръцки термини и съкращенията им в речниковите статии.
7. Използвана литература за превода на гръцките термини.
8. Информация за авторите на речника.

3. Перспективи

Амбицията на авторите на речника с оглед на бъдещото му развитие са следните:

1. Редовно допълване с нови терминологични единици.
2. Добавяне на английските и френските изходни термини, от които са образувани гръцките термини.
3. Добавяне на тълкуване на термините.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабиньотис 1993:** Μπαμπινιώτης, Γ. *Η Γλωσσική Πλευρά των Επιστημονικών Όρων*. Εφημερίδα „То Βήμα“, 20.06.1993.
- Вунчев, Стрикова 2014:** Вунчев, Б., И. Стрикова. *Онлайн речници на гръцки лингвистични термини. // Международна конференция на тема: „Култури и религии на Балканите, в Средиземноморието и Изтока“*. Велико Търново, 25 – 26 април 2014 (под печат).
- Кристал 1997:** Crystal, D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1997.
- Кристал 2003:** Κρύσταλ, Ντ. *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. Μτφρ. Γ. Ξυδόπουλος. Αθήνα: Πατάκης, 2003.
- Ксидопулос 2002:** Ξυδόπουλος, Γ. *Προβλήματα Απόδοσης των Γλωσσολογικών Όρων από την Αγγλική στην Ελληνική. // Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 22^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α. Π. Θ.* Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2002, № 22, 495 – 506.

МЕТОДИКА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРЕВОДА НА МЕТАФОРИ ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЕЛЕКТРОННИ КОРПУСИ

Златка Червенкова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

CORPUS-BASED METHODOLOGY FOR THE STUDY OF METAPHOR TRANSLATION

Zlatka Chervenкова
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Corpora are powerful tools for the study of language. They build on, complement, and sometimes defy the “linguistic intuition“ for language structures. The article reviews the existing methodologies for corpus studies that are applicable to translation studies and adapts them for the study of metaphor in translation. Comparable corpora are explained and the principles for their creation are stated, along with approaches for finding translation universals and metaphor classification with their help.

Key words: metaphor in the real world, metaphor translation

Езикът, който е в основата на напредъка на човешкия вид, е толкова разнообразен и сложен, че доскоро беше невъзможно да се опише и анализира в детайли. Макар че сме заобиколени от думи и текстове, изследванията в лингвистиката бяха частични, защото в хартиената епоха текстовете се обработваха ръчно и главно интуитивно. С помощта на компютъра вече могат бързо, надеждно и качествено да бъдат обработвани милиарди думи в дигитална форма. Електронните книги ни предоставят милиарди страници текст, от които се създават корпуси за изследване на езика, а благодарение на това идва „Златният век на лингвистиката“. С помощта на тези необятни корпуси в съчетание с новите теоретични и методически разработки в областта на корпусната лингвистика лингвистите разполагат с мощно средство за анализ на езика в синхронен и в диахронен план.

Дефиниция на корпус

Корпусът е относително голямо количество естествено съществуващи текстове, съхранявани във формат, който позволява машинна обработка (Майер 2002).

Корпусните изследвания през последните години се налагат като основен емпиричен метод за изследване на живия език. Първоначално те служат предимно на лексикографите, а постепенно, с приноса на Лийч и Синклер, се разширява приложението им и за изследвания на други области от лингвистиката.

Съставяне на корпусите

Когато се създават корпуси, е необходимо те да са подбрани въз основа на външни критерии, които са основани на комуникативната функция на текста, и вътрешни критерии – такива, които отразяват езика на текста.

Основните принципи за съставяне на корпус са формулирани от Джон Синклер (1991) и гласят:

1. Съдържанието на корпуса следва да бъде избрано не според езика, а според комуникативната му функция в общността, която го създава.

2. Съставителите на корпуси следва да се опитват да направят корпуса си колкото може по-представителен на езика, за който е избран.

3. Третият принцип на Синклер се отнася до използването на контрастивни корпуси. Той гласи: „С контрастивни корпуси могат да се изследват единствено определените компоненти, за които са създадени“.

Важни елементи при съставяне на корпуси са представителност, баланс и извадка.

Представителност: Един корпус се смята за представителен, ако „находките, които се съдържат в него, може да се приемат за типични за този езиков вид“ (мой превод – Лийч 1992); „ако съдържа извадки от всички езикови вариации на дадена обществена група“ (Байбър 1993); ако обхваща един и същ период от време (Хънстън 2002) и спазва външни критерии, т.нар. ситуационна перспектива на Байбър, напр. жанрове, регистри, видове текст; както и вътрешни критерии (лингвистичната перспектива на Байбър) – лингвистично дефинирани критерии, които вземат под внимание разпределението на езиковите елементи.

Освен това корпусите са общи и специализирани.

Специализираният корпус е от една област или жанр. *Балансът* на корпуса се определя от обхвата на категориите текстове, които са

включени в корпуса. Приемливият баланс зависи от предназначението на корпуса. Балансираният корпус включва богато разнообразие от категории текстове, които са представителни за вида на езика, който се изследва.

Корпусът представлява *извадка* на езика, употребяван от населението. Извадката е представителна, ако намереното в нея е представително за съвкупността от извадките. Извадките дават в умален мащаб резултатите от съвкупността. Единица извадка (sampling unit) може да е книга, списание, вестник. Съвкупността е сборът на всички единици извадки. Тя може да бъде определена въз основа на създаване на език, на рецепция на езика (възраст, пол, демографски характеристики), както и въз основа на продукта (категория, жанр на езикови данни). Рамката на извадката се състои от всички единици извадки.

Използването на корпуси в преводознанието

През последните двадесет години в преводознанието преобладават дескриптивни изследвания на така наречените преводни универсалии: характеристики на езика, които се наблюдават по-често в преводите, отколкото в оригиналите. Този засилен интерес до голяма степен се дължи на развитието на технологиите и корпусната лингвистика, която за пръв път предоставя възможността да се обработват за кратко време корпуси от милиони думи за търсене на характерни и нехарактерни прояви на езика на преведени текстове в съпоставка с непреведени текстове/оригинали. Електронните корпуси позволяват количествен анализ на явления, които са обозначени с генеричното наименование „преводни универсалии“, като опростяване, експлициране, нормализиране, избягване на повторение, изравняване, снемане на многозначност и стандартизиране, описани от Бейкър (1995, 1996a); Шмид и Шафлър (1996), Лавиоса (1998a, 1998b); Олохан и Бейкър (2000), Олохан (2001).

За пръв път Бейкър (1993) предлага използването на корпуси за изследвания в областта на преводознанието, като по този начин чрез бързо обработване на огромни корпуси се описват систематично и количествено явленията, характерни за превода. С това се слага началото на нов клон на преводознанието – „корпусното преводознание“. То върви ръка за ръка с „дескриптивното преводознание“ на Тури (1995), на което предоставя изследователски материал. Лавиоса (2004) определя три етапа в развитието на дисциплината: в зората ѝ големи национални корпуси (паралелни, двуезични и едноразични) се използват за изследвания, които се базират на емпиричен компаративен анализ на текстове вместо на интуитивни данни за езика, като се избягва фор-

мулирането на правила за сметка на описание на явления в превода. В резултат на развитието на методики за дескриптивни корпусни изследвания на преводи се очертава вторият период в преводазнанието, в който доминират изследвания, базирани на корпуси. В него фокусът е върху сравними едноразични корпуси от преведени и непреведени текстове, чрез които се изследват главно особеностите на езика на преводача и аспектите на опростяване в езика на превода (преводачески език). В този период изследванията, като това на Джереми Мъндей (1997), сравняват оригинали с преводи, но освен това ги съотнасят към референтни корпуси от текстове, писани съответно на езика източник и езика цел. Повечето изследвания от този период са насочени към дефиниране на характеристики на т.нар. „трети код“ в езика (Фраулей 1984), този на преводача, различен от езика източник и езика цел. Фокусът на изследванията, направени през този период, е в намиране на преводни универсалии (по Тури 1995). В този дух проучванията на Кени (1999), използвайки корпуси, потвърждават наличието на процеса нормализация при превод на художествена литература. Оварас, от друга страна, търси потвърждение на хипотезата, че при превод има експлициране, а открива, че експлицирането върви ръка за ръка и с процес на нормализиране. По-нататък настъпва третият период, характеризиращ се с културологичен обрат в корпусното преводазнание. Културологичният фактор в корпусното преводазнание е формулиран от Тимочко (1998) като „търсене на сходства и разлики в езикови явления, проявени в различните езици и култури“ (мой превод). В този период се изследват факторите, които влияят върху преводаческите стратегии, като жанр, доминантност на едната култура над другата, разстояние между културите. Някои изследователи (Лавиоса 2002) използват методите на текст лингвистиката, за да изследват идеологията в превод на обществено-политически текстове.

Използването на корпуси като изходен материал за анализ в преводазнанието е прилагано успешно през последните тридесет години в световната практика. Методиката зависи от целите на изследванията. В нашия случай търсим методика, която да ни позволи да изследваме поведението на метафорите в превод на художествена литература, и макар че преводът не е точна наука, ще се опитаме да определим количествени параметри за удачността на едно или друго преводаческо решение.

Корпусите и корпусните изследвания са мощно оръжие, което допълва и апробира присъщия за всеки лингвист вроден усет към езиковите структури, наречен „езикова интуиция“. Много изследвания с

помощта на корпуси показват изненадващи резултати: например думата *hunt* се среща много по-често със значение 'търся', отколкото с първото си значение 'ловувам', посочено в речниците. Корпусите са и ефективен ресурс, чрез който могат да се изучават разликите между различните култури и езици, културно обусловените когнитивни метафори и техните езикови прояви.

Видове корпуси, компилирани с цел изследване на превода на метафора

Алис Дейнан (2005) посочва следните видове корпуси, които се използват в изследванията на метафората. Те могат да бъдат класифицирани, както следва:

- По жанр: корпуси на художествена литература, административен език, медиен език и др.
- По вид на корпусите: едноезични (съпоставими) и многоезични (паралелни).
- По езици: език източник и език цел + референтен корпус на съответните езици.
- По специализация: регистър, преводен, творби от единствен автор/преводач и др.
- По цялостност: корпуси от пълни текстове или от извадки.

Корпусите се създават с цел да служат на изследователите на езика и неговите елементи. Ако езикът, който се изучава, е езикът на преводачите, както и степента, в която преводачите предават или запазват образността на езика от оригиналните творби, е уместно да се сравни корпус, съставен от оригинали, с корпус, съставен от преводи.

Предимства на корпусните изследвания на превода на метафора

Възможностите на човешкия мозък са силно ограничени в сравнение с компютрите по отношение на обработката на голямо количество текст (съхраняване и търсене в него). Човек е така устроен, че може да използва колокации и комбинации, но не може да ползва тези познания извън контекста. Корпусът, от друга страна, може да показва честотата на употребата на определени значения на думите, за което човек няма представа. Данните, получени от електронните корпуси, се получават от обработката на огромни обеми от текстове, те са лесно измерими по количествен показател и са далеч по-достоверни от данните, които могат да се извлекат от ръчна обработка на корпуси.

Едно от явленията, което не се поддава на автоматичен, машинен превод, е метафората. Става въпрос не само за литературния троп метафора, който е относително най-лесният за превод, а за езиковите метафори, които са израз на концептуалните и културно обусловените метафори, залегнали в мисленето и намерили отражение в езика. Именно по тази причина метафората е явление, което привлича вниманието както на литературните, така и на лингвистите, а напоследък и на учени от други области, занимаващи се с когнитивна психология, интеркултурна комуникация и анализ на дискурса. Всички тези области имат отношение към сложните процеси, които се активират при превода им. Изследванията на превода на метафори може да бъдат няколко вида: категоризация и анализ на езиковите метафори в оригинални произведения и категоризация и анализ на езиковите метафори в превода, като се проследява запазването или промяната на концептуалните метафори при превода. За този тип изследване е необходим паралелен корпус от оригинални текстове и техните преводи. В литературата са описани редица изследвания от този тип, които очертават трансформациите им при превод. Къовечеш (2005) предлага рамка за когнитивен анализ на преведените метафори, който регистрира наличие или отсъствие на еднаквост между преките значения на метафоричния израз в оригинала и в превода, между преносните значения на езиковите изрази, а така също и между концептуалните метафори, които са залегнали в буквалното и преносното значение на метафорично използваните думи в езика източник и езика цел. Да вземем за пример „spend time“ и „прекарвам времето си“, които са еквивалентни изрази на български и английски. Преките им значения са различни, преносните са еднакви, но концептуалните метафори, на които преносните значения се основават, са различни: на английски ВРЕМЕТО Е ПАРИ, на български ВРЕМЕТО Е ТОВАР (който човек прекарва от едно място на друго място в пространството от време).

Метафорите в художествената литература са още по-голямо предизвикателство за преводачите: освен че текстът неминуемо съдържа както лексикализирани (някогашни метафори, които са се вкаменили и са включени в речника като друго значение на думата, водещо до полисемия, напр. „мишката“, която използваме при работа с компютър), така и конвенционални метафори, които изграждат голяма част от езика (в резултат на картиране между сфера цел и сфера източник, при което абстрактно понятие се обяснява с конкретно понятие, което е близко и понятно на човека, например „летя от щастие“ – усещането за щастие е оприличено на усещането за лекота и движение нагоре, което е понятно усещане за повечето хора). Докато конвенционалните метафори не са

включени в речника, те са характерни за ежедневната употреба на езика и структурират мисленето. Художествената литература традиционно съдържа и така наречените иновативни метафори (например „не ме *помътва* ни омраза, ни любов“, *помътва* е иновативна метафора, която се основава на бленд на концептуалните метафори СТРАСТТА ИЗКРИВЯВА РЕАЛНОСТТА и ЛЪЖАТА Е МРЪСНА), които по дефиниция не са част от конвенционалния език и се проявяват в контраст с него. В художествената литература освен езикови метафори (микрометафори) има и т.н. „мегаметафори“, които изплуват в дискурса, както и метонимии, чрез които събитията, описвани от автора, метонимично правят препратки към общочовешки значения и ситуации. Задачата на преводача на художествена литература се усложнява още повече от факта, че литературната метафора често надскача думата и изречението, създава образност, която прониква литературния дискурс на цялата творба. Често думата или изразът имат едновременно и буквално, и преносно значение, което не съвпада с това в културата на езика цел.

Характеристики на корпусите, използвани за изследвания на превода на метафори

Важна характеристика на корпуса е неговата представителност. Езикът на всеки автор и преводач е различен и зависи от професията, интересите, семейството, социалната среда, възрастта, етапа на професионално развитие, местоположението. Затова референтните корпуси трябва да бъдат представителни за езика като цяло.

В рамките на дескриптивното преводазнание с използването на едноезични съпоставими корпуси е възможно да се проучат характеристиките на българския език като преводен в съпоставка с българския език в оригинали, написани на български език. Съществува начин за определяне на лексикалното богатство на текста, като се измери съотношението вид – токен. Ако текстът е от хиляда думи, на езика на компютърната лингвистика той се състои от хиляда „токена“. Но голяма част от тези думи се повтарят и може да има само четиристотин различни думи в същия текст, те се наричат „вид“. Съотношението вид – токен в този пример е 40%, което представлява лексикалната плътност, категория, която е прилагана успешно за класификация на метафорите.

Контрастивни корпуси: това са тези корпуси, които се създават с изричната цел да сравняват основни компоненти в тях. Те биват паралелни – състоящи се от един и същ текст на различни езици, и сравними – съставени от големи по обем и еднакви по жанр текстове на един и същ език, но старателно разделени на оригинални текстове и преводни текстове.

- 1) Паралелни. Един и същ текст в оригинал и превод образува паралелен корпус. Метафорите се идентифицират ръчно, но корпусът служи за определяне на вида на метафората в оригинала и превода, степента на нейната иновативност и конвенционалност. Може да се определя доколко употребените думи са стандартни или редки в двата паралелни корпуса и оттам да се съди дали преводачът е нормализирал/стандартизирал превода на метафорите.
- 2) Сравними. Корпус от оригинални текстове на английски език се сравнява с корпус от преведени текстове. Първо подобно изследване прави Мона Бейкър (1993). Тя решава да изследва т.нар. „преводачески“ език, използвайки сравними корпуси от оригинали и преводи. Нейните критерии за съставяне на този вид сравними корпуси са:
  - И двата да са на един и същ език;
  - И двата да са еднакви в жанрово отношение, както и по време на авторство;
  - Корпусът от преводи да не се състои само от преводи от един език към английски, а от различни езици към английски.

Подобни изследвания са правени от Лавиоса, Кени и др. Кени (1998: 520) изследва колокациите в два паралелни подкорпуса и заключава, че: „преводачите най-вече заменят неконвенционални колокации от текста източник с конвенционални колокации в текста цел“.

Методика за изследване на превода на метафора чрез съпоставим корпус

- Търсене на метафори:

Първият проблем, пред който се изправя изследователят на метафори в езика, използващ корпуси като изходен материал, е идентифицирането и извличането им. Проблемът е обаче, че концептуалните метафори по нищо не се различават от останалите езикови единици. Анотираните корпуси, освен ако не са създадени специално за изследване на определен въпрос, обикновено не съдържат семантична анотация. В такъв случай изследователите на метафората в езика са ограничени до три подхода при извличане на метафори от корпуси чрез изчитане и идентифициране на метафорите, използвайки процедурата за идентифициране на метафори (ПИМ), предложена от групата Прагълджаз (Стийн 2007):

1. Ръчно извличане (ограничава размера на корпуса). Дискурсивният подход (CDA) към метафората на Чартерис-Блек (2004) препоръчва ръчно идентифициране на метафоричните изрази, които впус-

ледствие се изследват в големи корпуси, за да се изведат обобщения. Този метод е за предпочитане при художествените текстове, тъй като те дават повече информация за контекста, което позволява позадълбоченото им тълкуване. Използва се програма за конкорданс, която позволява да се разгледат голям брой форми на думата в техния езиков контекст. Данните са представени във формат *kwic* (ключова дума в контекст). Ключовата дума е в центъра, заобиколена от текст вляво и вдясно от нея. Конкордансът може допълнително да се сортира граматически, азбучно, с по 2 и по 3 думи отляво и отдясно, както и по лице и число.

2. Търсене на лексика от сферата източник. Този метод е описан подробно от Стефанович (2006). Изследователят избира думи или лексикални гнезда и прави корпусни извадки. След това се намират сферите цел, с които тези лексикални единици си взаимодействат, и се определя метафоричното или метонимичното картиране между сферите.

Прави се търсене по думи от сферата източник – избират се думи, свързани със семантична сфера, която е продуктивна по отношение на метафори, като например думи от сферата източник „растения“, като *корен, цъфти, клон* и др., и се търсят в корпуси, оттам се отсяват буквалните и метафоричните им прояви, като се определят сферите цел, към които тези лексикални единици се отнасят, и метафоричното картиране, в което участват.

3. Търсене на лексика от сферата цел. Когато изследователите искат да изследват концептуалното картиране, свързано с определена сфера цел, методиката е друга. Това е най-сложното търсене чрез корпуси. Ако става въпрос за определени сфери, като политика, спорт, медицина, се компилират корпуси от желаната сфера и с помощта на тезаурус се пускат ключови думи от набелязаната сфера. Съществуват обаче сфери цел, като емоции, съждения и перцепция, за които не може да бъде подбран подходящ корпус. Затова се избират лексикалните единици, които се отнасят пряко до понятия, свързани със сферата цел, и се определят думите, включени в метафорични изрази, които показват метафоричното картиране в сферата цел. Лавиоса-Брайтуейт (1995: 161) сравнява колокации в съпоставими подкорпуси от преводни и непреводни текстове на един и същ език. Нейната хипотеза е, че преводните текстове имат значително по-малка честота на колокационни несъвместимости в сравнение с непреводните текстове на същия език. Сара Пачиони (2013) използва сравними корпуси от оригинали и преводни текстове, за да изследва

различните колокации, най-типичните от тях и степента на конвенционалност на метафорите в двата корпуса. Нейното изследване заключава, че в преводите има известна нормализация на метафорите, но от друга страна – има голяма степен на неконвенционални метафори поради това, че някои от метафорите в оригинала прозират и в превода.

Голямо значение при изследването на метафорите има принадлежността им към определен вид. Според класификацията им те се делят на иновативни, концептуални, исторически, мъртви, конвенционални и систематични – играещи роля в концептуалната организация.

Корпусно базиран метод за класификация на метафорите

Корпусите могат да бъдат определящи при извършване на класификация на метафорите и да служат за определяне на конвенционалните им колокации както в езика източник, така и в езика цел, като по този начин се определя еквивалентността на превода им. Алис Дейнан (2005) предлага следната класификация на метафорите, която се прави в съответствие с честотата им на поява в корпусите:

- *Иновативни* – различават се от конвенционалните и контрастират с тях. В корпусите иновативните метафори са редки – появяват се по-рядко от веднъж на всеки 1000 извадки (напр. *не ме помътва ни омраза, ни любов*).
- *Конвенционални* – ако думата има буквално значение и преносно значение, което зависи от буквалното, то метафората е конвенционална. Пример за конвенционална метафора е „сърцето на мрака“. Конвенционално сърцето се разбира като „център“ на организма. Има езикови признаци на конвенционалните метафори, свързани със сферата цел, напр.: *жаден за... любов – за* е индикатор, че думата *жаден* е използвана в преносно значение. Предлогът *за* е признак за зависимост от базовото значение на думата. Метафорите, при които има картиране на конкретно към абстрактно, напр. *грейна от щастие*, както и животинските метафори, отнесени към човешки характеристики, като *той е прасе*, също принадлежат към групата на конвенционалните. Възможно е и картиране на части от тялото върху други сфери-цел: *сърцето на града*. Тъй като има зависимост от базовото значение – сърцето в тялото, това е конвенционална метафора. Друг подобен пример е *полите на планината*.
- Тъй като има зависимост от базовото значение – сърцето в тялото, това е конвенционална метафора. Друг пример е *Полите на планината*.

- *Живи* – когато буквалното и метафоричното значение на конвенционалната метафора съществуват паралелно в езика: напр. *Атакува моите доводи* – *атакувам* има базово значение, което е основа за разбиране на преносното значение на израза, който е проявление на концептуалната метафора СПОРЪТ Е ВОЙНА (по Лейкоф и Джонсън).

- Разлика между мъртва и конвенционална метафора: зависимост vs. базовост на значението. Ако има семантична зависимост между базовото значение на думата и преносното, метафората е продуктивна и жива: създават се образни схеми и се получава синергия на дума – мислене – образ – тяло – двигателно-соматично изживяване, което има по-силно въздействие от голото описание, възбуждайки повече неврони в мозъка. *Те скъсаха* – образно се активира представата за прекъсване на взаимоотношенията между двама влюбени, докато изразът *предавам нов урок* не активира образ, свързан с предаване на предмет.

Заклучения

Посредством съпоставителните корпуси теорията на превода излиза извън рамките на специалистите по чужди езици и навлиза в областта на изследване на езика, на който се превежда. Открива се ново поле за изследване от специалистите по български език, езикът на превода, с възможности да бъде сравняван с корпуси от съпоставими текстове на непреведен, оригинален български език.

Корпусните изследвания на когнитивната страна на концептуалната метафора са многообещаващи, но все още са в зародиш.

Корпусите помагат в разкриването на връзки и тенденции, които остават незабелязани при използването на традиционния, интровертен подход.

ЛИТЕРАТУРА

Байбър 1993: Biber, D. Using Register-diversified Corpora for General Language Studies. // *Computational Linguistics*. 19, 1993, 219 – 241.

Бейкър 1993: Baker, M. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. // *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*, ed. M. Baker, G. Francis and E. Tognini-Bonelli, Amsterdam: John Benjamins, 1993, 233 – 250.

Бейкър 1995: Corpora in Translation Studies: An Overview and Some Suggestions for Future Research. // *Target* 7 (2), 1995, 223 – 243.

- Бейкър 1996а:** Baker, M.: Corpus-based Translation Studies: The Challenges That Lie Ahead. // *Terminology, LSP and Translation: Studies in Languageengineering in Honour of Juan C. Sager*, ed. H. Somers, Amsterdam: John Benjamins, 1996, 175 – 186.
- Бейкър 1996b:** Linguistics and Cultural Studies: Complementary or Competing Paradigms in Translation Studies? // *Übersetzungswissenschaft im Umbruch: Festschrift für Wolfram Wilss*, ed. A. Lauer, H. Gerzymisch-Arbogast, J. Hallerand E. Steiner. Tübingen: Gunther Narr, 1996, 9 – 19.
- Дейнан 2005:** Deignan, A. *Metaphor and Corpus Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 2005.
- Кени 1998:** Kenny, D. (1998) Equivalence. // Baker, Mona. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London; New York: Routledge, 1998. eScholarID: 4b748 (ред.), 1998, 77 – 80.
- Кени 1999:** Kenny, D. (1999), The German-English Parallel Corpus of Literary Texts (GEPOLT): a Resource for Translation Scholars. // *Teanga* 18, 1999, 25 – 42.
- Кени 2001:** Kenny, D. *Lexis and Creativity in Translation: A Corpus-based Study*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2001.
- Кьовечеш 2005:** Kövecses, Z. *Metaphor in Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Лавиоса-Брайтуейт 1995:** Laviosa-Braithwaite, S. Comparable Corpora: Towards a Corpus Linguistic Methodology for the Empirical Study of Translation. // Thelen, M. & Lewandowska-Tomaszczyk, B. (eds): *Translation and Meaning (Part 3)*, 1995.
- Лавиоса 2002:** Laviosa, S. *Corpus-based Translation Studies. Theory, Findings, Applications*. Amsterdam: Rodopi, 2002.
- Лавиоса 2004:** Laviosa, S. Corpus-based Translation Studies: Where Do Esit Come from? Where Is It Going? // *Language Matters: Studies in the Languages of Africa*, 35: 1, 2004, 6 – 27.
- Лавиоса 1998а:** Laviosa, S. *The Corpus-based Approach: A New Paradigm in Translation Studies*, 43(4), 1998, 474 – 479.
- Лавиоса 1998b:** Laviosa, S. Core patterns of lexical use in a comparable corpus of English narrative prose. // *Meta* 43(4): 557 – 570.
- Лейкоф, Джонсън 1980:** Lakoff, G., Johnson, M., 1980. *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago, 1980.
- Лийч 1992:** Leech, J. Corpora and Theories of Linguistic Performance. // *Directions in corpus linguistics*, ed. J. Svartvik. Proceedings of Nobel Symposium 82, Stockholm, 4 – 8 August 1991, Trends in Linguistics: Studies and Monographs, 65, Berlin: Mouton de Gruyter, 1992, 105 – 122.
- Майер 2002:** Mayer, C. *English Corpus Linguistics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Мъндей 1997:** Munday, J. A Computer-assisted Approach to the Analysis of Translation Shifts. // *Meta* 42 (4), 1997, 542 – 556.

- Оверас 1998:** Overas, L. In search of the third code: An investigation of norms in literary translation. // *Meta* 43 (4): 571 – 588.
- Олохан и Бейкър 2000:** Olohan, Maeve, and Mona Baker. Reporting that in Translated English: Evidence for Subconscious Processes of Explication. // *Across Languages and Cultures* 1 (2), 2000, 141 – 158.
- Олохан 2001:** Olohan, M (ed.). *Intercultural Faultlines*. UK: St. Jerome Publishing, 2001.
- Пачиони 2013:** Pachioni, S. 5th International Conference on Corpus Linguistics CILC, 2013.
- Синклер 1991:** Sinclair, J. M. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Стефанович 2006:** Stefanowitsch, A. *Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2006.
- Стийн 2007:** Steen, J. *Finding Metaphor in Grammar and Usage*. Amsterdam: John Benjamins, 2007.
- Тури 1995:** Toury, G. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins, 1995.
- Фраулей 1984:** Frawley, W. Prolegomena to a Theory of Translation. // *Translation: Literary, Linguistic and Philosophical Perspectives*, ed. W. Frawley. London: Associated University Presses, 1984, 159 – 175.
- Тимочко 1998:** Tymoczko, M. Computerized Corpora and the Future of Translation Studies. *Meta* 43 (4), 1998, 652 – 660.
- Хънстън 2002:** Hunston, S. *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Чартерис-Блек 2004:** Charteris-Black, J. *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Palgrave: Macmillan, 2004.
- Шмид, Шафлър 1996:** Schmied, J. & H. Schaffler. Approaching Translations through Parallel and Translation Corpora. Synchronic Corpus Linguistics. // *Papers from the Sixteenth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora*, Toronto 1995. Amsterdam: Rodopi, 1996, 41 – 56.

**ЗА РУСКИТЕ МЪЖКИ ЛИЧНИ ИМЕНА,
ОБРАЗУВАНИ ОТ РИМСКО МИТОЛОГИЧНО ИМЕ**

Гергана Петкова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**RUSSIAN MASCULINE PERSONAL NAMES
DERIVED FROM ROMAN MYTHOLOGICAL NAME**

Gergana Petkova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The research object of the present text is the Russian masculine personal names, derived from Roman mythological names. The objective of the article is to present a complete list of these names, including all their variants. They are divided into several major groups according to the part of speech, used as a basis for their derivation, namely if the given name is derived from a noun, an adjective, a verb, etc., and according to the model of word-building, used during the process of their formation, i. e. if the given name is derived from the form for Nom. sg. of the Latin name or from its base.

Additional classification is provided according to the extralinguistic information found about the canonization of the researched anthroponyms, i. e. if the name is canonized by the Orthodox church only, by the Catholic one, or by the both of them. The initial meaning of the Russian anthroponyms is mentioned when this is possible.

Key words: masculine personal names, Russian, Roman mythological name

На практика митовете не съществуват без имената. Често в тях не може да се постави ясна граница между съществителното собствено име и апелатива, от който то е изведено. В зависимост от мотивираността дадено митологично име има своя собствена вътрешна форма и неговата основна роля е да назовава персонажа.

Митологичният образ може да бъде сакрален или общоизвестен. Тази негова особеност води до честа употреба на митологичното име или пък до точно обратното – то да не се използва въобще, защото е сакрално.

Често в митологичното име се открива в закодиран вид целият сюжет или мотив от мита (*Мифы народов мира*, 1987: 508).

Колкото по-популярен е митът, толкова по-известни са главните персонажи в него. Така техните имена се запазват в продължение на векове и се пренасят в много съвременни антропонимни системи. Този тип антропоними имат обикновено пожелателен и по-рядко защитен характер.

В продължение на векове митологичните имена, които са част от римското културно наследство на Европа, са с висока фреквентност на употреба. Любопитно е, че някои от тях (обикновено на най-популярните митологични персонажи) дори са канонизирани от Католическата, от Православната църква или от двете, което допълнително разширява кръга от хора, до които тези имена достигат.

Обект на изследване в настоящия текст са 50 руски мъжки лични имена, образувани от римско митологично име, включително и всички производни от тях антропоними, които са част от руската личноименна система. Основната цел на изследването е да се проследи употребата и наличието на антропоними, изведени от римски митологични имена, в състава на една силно повлияна от Православната църква именна система.

Изследваните антропоними са разпределени в три големи групи: I) Според изходен апелатив, т. е. каква част на речта е изходният апелатив, използван като основа в процеса на деривация; II) Според модел на образуване, т. е. дали руското мъжко лично име е образувано от формата за **Nom. sg.** на изходното латинско име, или от неговата работна основа, т. е. от формата му за **Gen. sg.** с изпуснат падежен завършек; III) Според това дали руското мъжко лично име е канонизирано само от Католическата, само от Православната църква, или е прието за официално и от двете църкви и е включено в каноничните им списъци.

I. Класификация на руските мъжки лични имена, образувани от римско митологично име, според изходен апелатив

1. Имена, образувани от съществително име

A. От съществително нарицателно име: *Амор/ Амур* (< *Amor* < *amor, oris, m* – „любов“); *Бакула* (< *Bacula* < *baca, ae, f* – „плод; ягода“); *Витумн* (< *Vitumnus* < *vita, ae, f* – „живот“); *Гонор* (< *Honor/ Honos* < *honor, oris, m* – „почит, уважение“); *Купидон* (< *Cupid/ Cupido* < *cupido, inis, f* – „силно желание“); *Пик/ Пикус*

(< *Picus* < *picus*, *i*, *m* – „кълвач“); **Пикумн/ Пилумн** (< *Picumnus/ Pilumnus* < *pilum*, *i*, *n* – „чукало“); **Портун** (< *Portumnus/ Portunus* < *portus*, *us*, *m* – „пристанище“); **Робиг** (< *Robigo/ Robigus* < *robigo*, *inis*, *f/ rubigo*, *inis*, *f* – „ръжда“); **Семон** (< *Semo* < *semen*, *seminis*, *n* – „семе“); **Силван** (< *Silvanus* < *silva*, *ae*, *f* – „гора“); **Талассий** (< *Talassio/ Talassius/ Talassus/ Thalassio/ Thalassius/ Thalassus/ Tholassus* < *talassio*, *onis*, *m/ thalassio*, *onis*, *m* – „сватбен възглас“); **Термин** (< *Terminus* < *terminus*, *i*, *m* – „край, граница, граничен камък“); **Фатум** (< *Fatum* < *fatum*, *i*, *n* – „съдба“); **Фонс** (< *Fons* < *fons*, *fontis*, *m* – „извор“); **Янус** (< *Ianus/ Janus* < *ianus*, *i*, *m* – „покрыт проход, пасаж; арка; врата“);

2. Имена, образувани от прилагателно име: **Вертумн/ Вортумн** (< *Vertumnus/ Vortumnus* < *verto*, *3* – „обръщам се, преобръщам се“); **Латин** (< *Latinus* < *Latinus*, *3* – „латински“); **Либер** (< *Leber/ Liber* < *liber*, *era*, *erum* – „свободен, независим“); **Маворс/ Марс** (< *Mars/ Mavors* < *maris* – форма за **Gen. sg.** от *mas*, *maris* – „мъжки“); **Ромул** (< *Romulus* < *Romulus*, *3* – „принадлежащ на Рим“); **Фаустул** (< *Faustulus* < *faustus*, *3* – „благоприятен, късметлив, щастлив“); **Цекул** (< *Caeculus* < *caecus*, *3* – „сляп“);

3. Имена, образувани от глагол: **Инуй** (< *Inuus* < *ineo*, *ii*, *itus*, *ire* – „оплождам“); **Конс** (< *Consus* < *consero*, *3* – „сея, засявам“); **Редикул** (< *Rediculus* < *redeo*, *2* – „вървя назад, връщам се обратно“); **Тутан** (< *Tutanus* < *tutor*, *1* – „защитавам, отбранявам“);

4. Имена образувани от синтагма:

А. От именна синтагма: **Луперк** (< *Lupercus* < **N + V** < лат. *lupus*, *i*, *m* – „вълк“, и *arceo*, *2* – „прогонвам, изгонвам, отблъсквам“);

Б. От глаголна синтагма: **Аий Локутий** (< *Aius Locutius/ Aius Loquens* < **V + V** < *aio* – „утвърждавам; казвам, говоря“, и *loquor*, *3* – „говоря“);

В. От партикуларна синтагма: **Ведиовис/ Вейовис** (< *Vediodis/ Veiovis* < **Part. + N** < лат. *ve* – „не“, и *Iovis* – форма за **Gen. sg.** на митологичното име *Iuppiter*);

5. Имена с неясно значение: **Амулий** (< *Amulius*); **Нумитор** (< *Numitor*);

6. Имена с повече от една етимология: **Авентин** (< *Aventinus* < 1) лат. *avena*, *ae*, *f* – „зоб; тръстика“; 2) лат. *Aventinus*, *i*, *m* – „Авентийски хълм (един от седемте хълма в Рим)“); **Вулкан** (< *Volcanus/ Vulcanus* < 1) лат. *fulgo*, *3/ fulgeo*, *2* – „припламвам“; 2) етруската дума *vulca* – „вълк“); **Гений** (< *Genius* < 1) лат. *genius*, *ii*, *m* – „ангел пазител, гений (бог на мъжката сила)“; 2) лат. *genus*, *eris*, *n* – „род“;

3) лат. *gigno*, 3 – „раждам“); **Диспатер/ Дум** (< *Diespater/ Dis/ Dis Pater/ Dispater/ Dispiter/ Ditis* < 1) лат. *dives, divitis* – „заможен, богат“; 2) лат. *dis, ditis* – „заможен, богат“); **Меркурий** (< *Mercurius/ Mircurius/ Mirqurius* < 1) лат. *mercor, I* – „търгувам“; 2) лат. *merx, mercis, f* – „товар“; 3) лат. *merces, edis, f* – „възнаграждение, запла-та“); **Нептун** (< *Neptunus* < 1) неясно значение; 2) санскритската дума *nabhanú* – „извор“); **Рем** (< *Remus* < 1) неясно значение; 2) лат. *remus, i, m* – „весло“); **Сатурн** (< *Saturnus* < 1) неясно значение; 2) лат. *satur, ura, urum* – „сит; обилен, плодороден“; 3) лат. *sero, I* – „сея, засявам“; 4) лат. *sator, oris, m* – „сеяч“); **Сумман** (< *Summanus* < 1) лат. *sub* – „под, преди“, и *mane, n* – „сутрин“; 2) лат. *summus, 3* – „най-горен, най-висок“ – превъзходна степен от прил. име *superus, 3* – „горен“); **Фавн** (< *Faunus/ Fatuus* < 1) лат. *faveo, 2* – „помагам“; 2) лат. *fatuor, I* – „удържим съм“; 3) лат. *fatuus, 3* – „ментално слаб, глупав, идиотски“); **Юпитер** (< *Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter* < 1) индоевропейското *Dyeu-pater със значение „баща на боговете/ светлината“ (от *Dyeus/ dieu* – „бог“ и *pater, tri, m* – „баща“); 2) етруското *dyeu-pater: dyeus* („сянка“ или „небе“, сродно с името на бог Зевс) и *pater* – „баща“; 3) лат. *iuvo, I* – „помагам“);

От изложената по-горе класификация става ясно, че преобладаваща е групата на имената с нееднозначна етимология. Това е напълно логично, защото изследваните имена са част от най-древния пласт не само на римската антропонимна система, но и на именните системи на другите италиейски народи. Това прави невъзможно проследяването на етимологията на името до праформата.

Допълнително затруднение се крие и във факта, че рядко римските митологични имена навлизат директно в руската антропонимна система. Често това се случва чрез посредничеството на трети език.

Възможно е и на местна почва то погрешно да се свърже с изконно руска дума, което да породи появата на т. нар. „народна етимология на името“.

От апелативите най-продуктивни са съществителните нарицателни имена, а най-непродуктивни са глаголите. Този извод е логичен, защото в древността е търсена връзка между името и конкретни обекти от съществуващата действителност и по-рядко – с абстрактни понятия.

Важно е да се направи и следното уточнение. При изготвянето на класификацията разпределянето на имената в отделните групи се осъществява спрямо латинската лексикология и морфология.

II. Класификация на руските мъжки лични имена, образувани от римско митологично име, според модел на образуване

1. Руски мъжки лични имена, образувани от формата за Nom. sg. на изходното римско митологично име: **Аий Локутий** (< *Aius Locutius*), **Амулий** (< *Amulius*), **Амор/ Амур** (< *Amor*), **Бакула** (< *Bacula*), **Ведиовис/ Вейовис** (< *Vediovis/ Veiovis*), **Гений** (< *Genius*), **Гонор** (< *Honor*), **Диспатер** (< *Dis/ Dispater*), **Инуий** (< *Inuus*), **Либер** (< *Liber*), **Маворс/ Марс** (< *Mars/ Mavors*), **Меркурий** (< *Mercurius*), **Нумитор** (< *Numitor*), **Пикус** (< *Picus*), **Талассий** (< *Talassio/ Talassius/ Talassus/ Thalassio/ Thalassius/ Thalassus/ Tholassus*), **Фатум** (< *Fatum*), **Фонс** (< *Fons*), **Юпитер** (< *Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter*), **Янус** (< *Ianus/ Janus*);

2. Руски мъжки лични имена, образувани от работната основа на изходното римско митологично име: **Авентин** (< *Aventinus*), **Вертумн/ Вортумн** (< *Vertumnus/ Vortumnus*), **Витумн** (< *Vitumnus*), **Вулкан** (< *Volcanus/ Vulcanus*), **Дит** (< *Ditis*), **Конс** (< *Consus*), **Купидон** (< *Cupid/ Cupido*), **Латин** (< *Latinus*), **Луперк** (< *Lupercus*), **Нептун** (< *Neptunus*), **Пик** (< *Picus*), **Пикумн/ Пилумн** (< *Picumnus/ Pilumnus*), **Портун** (< *Portunus*), **Редикул** (< *Rediculus*), **Рем** (< *Remus*), **Робиг** (< *Robigo/ Robigus*), **Ромул** (< *Romulus*), **Сатурн** (< *Saturnus*), **Семон** (< *Semo*), **Силван** (< *Silvanus*), **Сумман** (< *Summanus*), **Термин** (< *Terminus*), **Тутан** (< *Tutanus*), **Фаун** (< *Faunus*), **Фаустул** (< *Faustulus*), **Цекул** (< *Caeculus*);

Както се вижда, по-продуктивен от двата модела се оказва вторият.

III. Класификация на руските мъжки лични имена, образувани от римско митологично име, според канонизацията им

1. Имена на светци, канонизирани от Католическата църква: **Амор/ Амур, Ромул;**

2. Имена на светци, канонизирани от Православната църква: **Вулкан, Маворс/ Марс, Нептун, Юпитер;**

3. Имена на светци, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква: **Авентин, Гонор, Меркурий, Сатурн, Силван;**

Най-голяма е групата на имената, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква, а най-малка е тази на имената, включени в официалните канонични списъци на Католическата църква.

Изводи

1. Преобладаващ е броят на имената с нееднозначна етимология. От апелативите най-продуктивни са съществителните нарицателни имена, а най-непродуктивни – глаголите. Изводът от направената класификация, в която се стъпва на изконния апелатив, от който е изведено дадено римско митологично име, е напълно логичен и се дължи на изключително древния произход на имената, използвани като обект на изследване в настоящата статия.

2. От двата модела за образуване на руски мъжки лични имена от изходно римско митологично име по-продуктивен е вторият, т. е. от работната му основа. Това вероятно се дължи на факта, че те не навлизат директно в руската антропонимна система.

3. Най-голяма част от имената са канонизирани и от Католическата, и от Православната църква, а най-малко – само от Католическата църква. При канонизацията вероятно не е правена връзка с митологичния персонаж, а по-скоро със семантиката на самото име (*Амор/Амур* (букв. „любов“), *Гонор* (букв. „чест“) и т. н., т. е. назовават добродетели и качества, уважавани от християнството, които са пример за последователите на тази религия.

ЛИТЕРАТУРА

- Гримал 1990:** Grimal, P. *A Concise Dictionary of Classical Mythology*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.
- Дворецки 1976:** Дворецкий, И. Х. *Латинско-русский словарь*. Москва: Русский язык, 1976.
- Кнапова 1985:** Кнарповá, M. *Jak se bude jmenovat?* Praha: Academia, 1985.
- Мифы народов мира (Энциклопедия в двух томах)*, т. 1 (А – К). Москва: Советская энциклопедия, 1987.
- Мифы народов мира (Энциклопедия в двух томах)*, т. 2 (К – Я). Москва: Советская энциклопедия, 1988.
- Немировски 2004:** Немировский, А. И. *Мифы и легенды народов мира*, т. 2 Ранняя Италия и Рим. Москва: Мир книги, 2004.
- Петровски 1955:** Петровский, Н. А. *Словарь русских личных имен*. Москва: Советская энциклопедия, 1955.
- Суперанска 1998:** Суперанская, А. В. *Словарь русских личных имён*. Москва: Издательство АСТ, 1998.
- Трийняк 2005:** Трийняк, І. І. *Словник українських імен*. Київ: Видавництво Довіра, 2005.
- Шимундич 1988:** Šimundić, M. *Rječnik osobnih imena*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1988.

Oxford Latin Dictionary. London: Oxford University Press, 1968.

www.behindthename.com (24.07.2013).

<http://kurufin.narod.ru/> (24.07.2013).

Индекс на руските мъжки лични имена, образувани от римско митологично име

ИЗПОЛЗВАНИ АБРЕВИАТУРИ

КС – католически светец;

МЛИ – мъжко лично име;

ПС – православен светец;

РМИ – римско митологично име;

АВЕНТИН (Д, П)¹ – МЛИ, образувано от РМИ *Aventinus*, изведено от лат. *avena*, *ae, f* – „зоб; тръстика“ (Ш), или от *Aventinus*, *i, m* – „Авентийски хълм (един от седемте хълма в Рим)“ (Т, О). В митологията с това име е известен синът на *Херкулес (Hercules)* и *Рея (Rea)* (Д, О). Име на КС и ПС (Т);

АИЙ ЛОКУТИЙ (М1) – МЛИ, образувано от РМИ *Aius Locutius/ Aius Loquens*, глас-божество, което предсказало на римляните за нахлуването на галите, изведено от лат. *aio* – „утвърждавам; казвам, говоря“, и *loquor*, *3* – „говоря“ (М1, О);

АМОР (Д)/ АМУР (Д, М1) – МЛИ, образувано от РМИ *Amor*, с което е назоваван римският бога на любовта *Купидон (Cupido)*, изведено от лат. *amor*, *oris, m* – „любов“ (Д, К, М). Име на КС (К);

АМУЛИЙ (Д, К, М1) – МЛИ, образувано от РМИ *Amulius*, което е с неясно значение (Б, К). Известна личност с това име е митичен цар на Алба Лонга, отнел престола от брат си *Нумитор (Numitor)*, дядото на *Ромул (Romulus)* и *Рем (Remus)* (Б, М1, О);

БАКУЛА – МЛИ, образувано от РМИ *Vacula*, епитет на римския бог *Марс (Mars)* като покровител на растителния свят, изведен от лат. *baca*, *ae, f* – „плод; ягода“ (С);

ВЕДИОВИС (М1)/ ВЕЙОВИС (Д, М1) – МЛИ, образувано от РМИ *Vediovis/ Veiovis*, римски бог на отмъщението и подземното цар-

---

¹ С цел икономия на място са въведени следните аббревиатури при цитирането: **Б** = www.behindthename.com; **Г** = Гримал 1990; **Д** = Дворецки 1976; **К** = <http://kurufin.narod.ru/>; **КН** = Кнапова 1985; **М1** = *Мифы народов мира*, т. 1, 1987; **М2** = *Мифы народов мира*, т. 2, 1988; **Н** = Немировски 2004; **О** = *Oxford Latin Dictionary* 1968; **П** = Петровски 1955; **С** = Суперанска 1998; **Т** = Трийняк 2005; **Ш** = Шимундич 1988.

ство (M1, O), покровител на *Юлиевия род (gens Iulia)* (M1), изведено от лат. *ve* – „не“, и *Iovis* – форма за **Gen. sg.** на митологичното име *Юпитер (Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter)*, и е със значение „противоположност на Юпитер“ (M1, O);

ВЕРТУМН (Д, M1)/ ВОРТУМН (M1) – МЛИ, образувано от РМИ *Vertumnus/ Vortumnus*, римски бог на промените в природата (M1, O), особено на годишните времена, климата, на растежа на растенията, градините и овощните дървета, както и на търговията (близо до статуята му на форума се намирили книжарниците) (M1), изведено от лат. *verto*, 3 – „обръщам се, преобръщам се“, и е със значение „превърщащият се“ (O), защото можел да приеме каквато форма си пожелае (Г);

ВИТУМН (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Vitumnus*, римски бог на животворната сила, изведено от лат. *vita, ae, f* – „живот“ (Д, O);

ВУЛКАН (Д, O, C) – МЛИ, образувано от РМИ *Volcanus/ Vulcanus*, римски бог на огъня (Б, Г, M1, C), син на *Юпитер (Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter)* и *Юнона (Iuno)*, съпруг на *Венера (Venus)* – еквивалент на гр. *Хефест (Hephaistos)* (Б, Г, M1, O, C), изведено от лат. *fulgo*, 3/ *fulgeo*, 2 – „припламвам“ (Б), или от етруската дума *vulca* – „вълк“ (H). Име на ПС (C);

ГЕНИЙ (M1, C) – МЛИ, образувано от РМИ *Genius*, римски дух – покровител на мъжете, олицетворение на мъжката сила, вътрешните сили и способности на мъжа, изведено от лат. *genius, ii, m* – „ангел пазител, гений (бог на мъжката сила)“ (M1, T), от *genus, eris, n* – „род“, или от *gigno*, 3 – „раждам“ (M1);

ГОНОР (M1, П, C) – МЛИ, образувано от РМИ *Honor/ Honos*, римски бог на честта, чийто храм се намирал пред *Porta Capena* в Рим (Г, Д, C), изведено от лат. *honor, oris, m* – „почит, уважение“ (M1, П, C, T). Име на КС (T) и ПС (C, T);

ДИСПАТЕР (M1)/ ДИТ (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Diespater/ Dis/ Dis Pater/ Dispater/ Dispiter/ Ditis*, древно италиийско божество, отъждествявано с гр. *Хадес (Hades)/ рим. Плутон (Pluto)*, бога на подземното царство (Г, M1, O), изведено от лат. *dives, divitis* – „заможен, богат“ (Д), или от съкратената форма на прил. име *dis, ditis* – „заможен, богат“ (O);

ИНУЙ (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Inuus*, староиталиийско божество, изведено от лат. *ineo, ii, itus, ire* – „оплождам“ (Д, O);

КОНС (Д, M1) – МЛИ, образувано от РМИ *Consus*, старо римско божество на жътвата и зърното (Б), на земята и земеделието, което

по-късно се отъждествява с *Neptunus* (*Нептун*) (Д), изведено от лат. *consero*, 3 – „сея, засявам“ (Б);

КУПИДОН (Д, М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Cupis/ Cupid*, римски бог на любовта, еквивалент на гръцкия *Eros* (*Eros*) (Б, Д, О), известен още като *Amor* (< лат. *amor, oris, m* – „любов“) (М1), син на *Венера* (*Venus*), изведен от лат. *cupido, inis, f* – „силно желание“ (Б, Д, М2, О);

ЛАТИН (Д, М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Latinus*, митичен цар на Алба Лонга, родоначалник на латинското племе, тъст на *Еней* (*Aeneas*) (Г, Д, О), изведено от лат. *Latinus*, 3 – „латински“ (О);

ЛИБЕР (Д, М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Leber/ Liber*, римски бог на плодородието, на виното, лозарството, свободата и веселието, на възраждащата се и умираща природа (Б, Г, М2, О), известен още като *Liber Pater* (< лат. *liber, era, erum* – „свободен, независим“, и *pater, tri, m* – „баща“, и със значение „свободен баща“) (О), свързан често с гр. *Дионисий* (*Dionysus*) (Б, Г), изведено от лат. *liber, era, erum* – „свободен, независим“ (Б, Г, О);

ЛУПЕРК (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Lupercus*, староиталийски бог на овчарите и стадата, изведено от лат. *lupus, i, m* – „вълк“, и *arceo*, 2 – „прогонвам, изгонвам, отблъсквам“, със значение „прогонващ вълците“ (Д, О);

МАВОРС (М2)/ МАРС (Д, М2, С) – *Марсен, Мартиал (С)* – МЛИ, образувано от РМИ *Mars/ Mavors*, бога на войната в римската митология (съответства на гр. *Арес* (*Ares*) (Б, Г, М2, О, С, Т), син на *Юпитер* (*Jupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter*) и *Юнона* (*Iuno*), баща на *Ромул* (*Romulus*) и *Рем* (*Remus*), първоначално бог на пролетта и лятото, а после на войната (Г, Д, М2, О), което вероятно е изведено от лат. *maris* (форма за **Gen. sg.** на *mas* – „мъжки“) (Б). Име на ПС (С);

МЕРКУРИЙ (Д, К, М2, С) – *Маркура (К), Меркор, Меркул, Меркула, Меркулей, Меркулий, Меркурей (С)* – МЛИ, образувано от РМИ *Mercurius/ Mircurius/ Mirqurius*, римски бог на търговията, търговците и пътешествениците – асоциира се с гр. *Хермес* (*Hermes*) (Б, Г, Д, М2, О, С, Т), син на *Юпитер* (*Jupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter*) и *Мая* (*Maia*), вестител на боговете, бог на красноречието и хитростта, изобретател на лирата (Д, Г, О, С), изведено от лат. *mercor*, 1 – „търгувам“, от *merx, mercies, f* – „товар“ (Д, М2), или от *merces, edis, f* – „възнаграждение, заплата“ (Б, П). Име на КС (К, Т) и ПС (К, С, Т);

НЕПТУН (Д, М2, С) – МЛИ, образувано от РМИ *Neptunus*, римски бог на моретата и течащите води (еквивалент на гр. *Посейдон* (*Poseidon*), син на *Сатурн* (*Saturnus*), брат на *Юпитер* (*Jupiter/*

Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter) и *Плутон (Pluto)* (Б, Г, Д, М2, О, С), чието значение е неясно (Б) или е изведено от санскритската дума *nabhanú* – „извор“ (О). Име на ПС (С);

НУМИТОР (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Numitor*, което е с неясно значение, митичен цар на Алба Лонга, баща на *Рея Силвия (Rhea Silvia)* и дядо на *Ромул (Romulus)* и *Рем (Remus)* (Б, Г, Д, О);

ПИК (Д, М2)/ ПИКУС (М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Picus*, римски бог, покровител на авгурите, баща на *Фаун (Faun)*, първия цар на Лациум, превърнат от *Кирка (Circe)* в кълвач (Г, Д, М2, О), защото отхвърлил любовта ѝ (Д, М2, О), изведено от лат. *picus, i, m* – „кълвач“ (Г, М2, О);

ПИКУМН/ ПИЛУМН (Д, М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Picumnus/ Pilumnus*, древноримско божество, дете на *Юпитер (Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter)*, покровител на брака и на ражданията (Г, Д, М2, О), изведено от лат. *pilum, i, n* – „чукало“ (Г, М2);

ПОРТУН (Д, М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Portumnus/ Portunus*, римски бог на пристанищата (Г, Д, М2, О), на морските заливи и на всички врати (Г, М2), изведено от лат. *portus, us, m* – „пристанище“ (М2). В началото е считан за едно от божествата на съдбата, но под влиянието на етруските променя функциите си (Н);

РЕДИКУЛ – МЛИ, образувано от РМИ *Rediculus*, римско божество обърнало *Ханибал (Hanibal)* в отстъпление, изведено от лат. *redeo, 2* – „вървя назад, връщам се обратно“ (Д);

РЕМ (Д, П, С) – МЛИ, образувано от РМИ *Remus*, един от митичните основатели на Рим, убит от своя брат *Ромул (Romulus)* (Б, Г, О, П, Т) с неясно значение (Б) или е изведено от лат. *remus, i, m* – „весло“ (О, П, Т);

РОБИГ (М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Robigo/ Robigus*, римско божество, което предпазва житата от ръжда и гниене (Д, М2, О), изведено от лат. *robigo, inis, f/ rubigo, inis, f* – „ръжда“ (М2);

РОМУЛ (Д, К, М2, П, С) – *Ромил (КН), Ромол (С), Ромоло, Ромуло (К)* – МЛИ, образувано РМИ *Romulus*, изведено от лат. *Romulus, 3* – „принадлежащ на Рим“ (Б). Известна личност с това име е синът на *Марс (Mars)* и *Рея Силвия (Rea Silvia)* (Г, Д), един от митичните основатели на Рим (Б, Г, Д, К, М2, П, Т) и негов първи цар (Д) (771 г. пр. н. е. – 717 г. пр. н. е.). По време на управлението му народът на Рим е разделен на три триби: една – на латините (*Ramnes*), втора – на сабините (*Tities*), и трета – на етруските (*Luceres*). Име на КС (К, Т);

САТУРН (Д, М2, Н, С) – МЛИ, образувано от РМИ *Saturnus*, староиталийски бог на посежите, земеделския труд, овощарството,

винарството и земеделието (Б, Г, Д, М2, Н, О, С, Т) с неясно значение (Б) или е изведено от лат. *satur, uga, ugit* – „сит; обилен, плодороден“ (КН, П), от *sero, l* – „сея, засявам“ (К, О), или от *sator, oris, m* – „сеяч“ (Т). По-късно е приравнен с гръцкия бог *Кронос (Kronos)* и затова се счита за баща на *Юпитер (Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter)*, *Плутон (Pluto)* и *Нептун (Neptunus)*, на *Юнона (Iuno)*, *Церепа (Ceres)* и *Веста (Vesta)*. През неговото царуване е бил т. нар. Златен век (Б, Д). По време на Средновековието става бог на танца, селското стопанство, правосъдието и силата. Носи сърп в лявата си ръка и сноп пшеница в дясната. Име на КС (Т) и ПС (С, Т);

СЕМОН (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Semo*, римски бог на посевите (О) и земеделието, изведено от лат. *semen, seminis, n* – „семя“ (Д);

СИЛВАН (КН, П, С) – *Селиван (К, П, С, Т), Селиванка (К), Селивон (П), Селифан (П, С), Силиван (С), Силуан (К, П, С), Силуанка (К), Силуян (К, П, С), Силуян (С), Силъван (Д, К, М2, П, С), Силъванка (К)* – МЛИ, образувано от РМИ *Silvanus*, римски бог на горите и полята (на необработваемата земя) (Б, Г, Д, К, М2, Н, О, П, С, Т, Ш), изведено от лат. *silva, ae, f* – „гора“ (Б, Г, Д, К, КН, М2, Н, П, С, Т, Ш). Първоначално името се използва като епитет на *Марс (Mars)* (С). Среща се в Новия завет (един от спътниците на св. Павел) (Б). Име на КС (К, Т) и ПС (С, Т);

СУММАН (Д, М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Summanus*, римски бог на нощното небе и нощните гръмотевици, нощен вариант на *Юпитер (Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter)* (Б, Г, Д, М2, О), изведено от лат. *sub* – „под, преди“, и *mane, n* – „сутрин“, и е със значение „преди утрото“ (Б, Д), или от *summus, 3* – „най-горен, най-висок“ (превъзходна степен от прил. име *superus, 3* – „горен“) (О);

ТАЛАССИЙ (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Talassio/ Talassius/ Talassus/ Thalassio/ Thalassius/ Thalassus/ Tholassus*, митичен герой (2, 5, 19, 27, 32), изведено от лат. *talassio, onis, m/ thalassio, onis, m* – „сватбен възглас“ (Г, Д, О) (< гр. *ταλασία* – „предене“ (Г));

ТЕРМИН (Д, М2, Н) – МЛИ, образувано от РМИ *Terminus*, римски бог на границите (Б, Г, Д, М2, Н) и междите, застъпник на частната собственост, изведено от лат. *terminus, i, m* – „край, граница, граничен камък“ (Б, Н);

ТУТАН (Д) – МЛИ, образувано от РМИ *Tutanus*, един от боговете – пазители на Рим, изведено от лат. *tutor, l* – „защитавам, отбранявам“ (Д, О);

ФАВН (Д, Н, М1, М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Faunus/ Fatuus*, легендарен цар на Лациум, внук на *Сатурн (Saturnus)*, син на *Пик (Piccus)* (Д), баща на *Латин (Latinus)*, почитан след смъртта си като горски или полски бог на плодородието, горите, полята, пасищата, животните, овощните градини и земеделието (Б, Г, Н, М) и често смесван с *Пан (Pan)* (Г, О), изведено от лат. *faveo*, 2 – „помагам“, от *fatuor*, 1 – „удържим съм“ (М2), или от *fatuus*, 3 – „ментално слаб, глупав, идиотски“ (О);

ФАТУМ (М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Fatum*, римски бог, който е олицетворение на съдбата при римляните (Г), изведено от лат. *fatum*, *i, n* – „съдба“ (М2);

ФАУСТУЛ (Д, Н) – МЛИ, образувано от РМИ *Faustulus*, името на овчаря, който спасил, отгледал и възпитал *Ромул (Romulus)* и *Рем (Remus)* (Г, Д, О), изведено от лат. *faustus*, 3 – „благоприятен, късметлийски, щастлив“ (Д, Н);

ФОНС (М2) – МЛИ, образувано от РМИ *Fons*, римски бог на всички извори и кладенци (Г, Д, М2), син на *Янус (Janus)* и нимфата *Ютурна (Iuturna)*, изведено от лат. *fons, fontis, m* – „извор“ (М2);

ЦЕКУЛ (Д, М2, Н) – МЛИ, образувано от РМИ *Caeculus*, син на *Вулкан (Volcanus/ Vulcanus)* (Г, Д, Н, О) или на цар *Латин (Latinus)* (5, 19), изведено от лат. *caecus*, 3 – „сляп“, защото от пушека на огъня очите му станали воднисти и изглеждал, сякаш е сляп (Г, О);

ЮПИТЕР (Д, М2, С) – МЛИ, образувано от РМИ *Iupiter/ Iuppiter/ Jupiter/ Juppiter*, върховното божество в римската митология, еквивалент на гр. *Зевс (Zeus)* (Б, Г, М2, О, С, Т), покровител на небесата и светкавиците, отговорник за защитата и законите в Рим (Б, Г, О), изведено вероятно от индоевропейското *Dyeu-pater със значение „баща на боговете/ светлината“ (от *Dyeus/ dieu* – „бог“, и *pater, tri, m* – „баща“) (Б) или от етруското *dyeu-pater: dyeus* („сянка“ или „небе“, сродно с името на бог *Зевс*) и *pater* – „баща“, или от лат. *iuvo*, 1 – „помагам“ (М2). Име на ПС (С);

ЯНУС (Д, М2, С) – МЛИ, образувано от РМИ *Ianus/ Janus*, староиталийско божество, първоначално бог на светлината и слънцето, който отварял сутрин и затварял вечер вратата на небето, изведено от лат. *ianus, i, m* – „покрит проход, пасаж; арка; врата“ (Д, М2, О, С, Ш). По-късно става римски бог на пътищата и на всяко начало, който обикновено е изобразяван с две лица, гледащи в противоположни посоки (Г, Д, М2, С).

**ФОНЕТИЧНАТА ВАРИАТИВНОСТ ПРИ СЕГАШНОТО
СТРАДАТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ В НОВОГРЪЦКИ ЕЗИК
КАТО ОТРАЖЕНИЕ НА ДИАХРОНИЯТА В СИНХРОНИЯТА**

Галина Брусева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE PHONETIC VARIATION OF THE PRESENT PASSIVE
PARTICIPLE IN MODERN GREEK AS A DIACHRONIC
FEATURE IN THE SYNCHRONIC STATE OF THE LANGUAGE**

Galina Bruseva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The purpose of this article is examining the phonetic variation in the morphology of the present passive participle in Modern Greek. The systematization of the conclusions of our observations provides clarity over the producing mechanism of the present passive participle and thus fills a major gap in Modern Greek synchronic linguistic descriptions. In addition, the category of the present passive participle clearly represents symbiosis between the competitive forms of the Greek language – katharevousa (conservative form of the Modern Greek language) and demotic (modern vernacular form of the Greek language).

Key words: present passive participle, phonetic variability, diachrony, synchrony, Modern Greek literary norm

Целта на настоящото съобщение е разглеждането на вариативните явления при формообразуването на сегашното страдателно причастие (нататък ССП) в новогръцкия език. Актуалността на въпроса за формално-структурните параметри на ССП в съвременния гръцки език е продиктувана от няколко фактора. На първо място, проблемът, който предстои да бъде разискван, предизвиква трудности и недоумения сред изучаващи, ползващи и носители на новогръцкия език. Второ, тъй като тази тема е неоправдано пренебрегната от системните трудове по граматика, считаме, че ползите от проучването ѝ ще се разпрострат не само върху ползвателите на новогръцкия език, но и върху изследователите

неоелинисти. Не на последно място, систематизирането на изводите от нашите наблюдения ще внесе яснота относно продуциращия механизъм на ССП, като по този начин ще запълни основна част от пропуска на синхронните лингвистични описания по новогръцки език. Освен това през призмата на формалните особености при образуването на ССП ще се поставят на дневен ред въпроси, които не са преставали да бъдат дискуссионни (особено за новогръцкия език), като: езикова динамика, езикови регистри (нива на речта), норма и вариативност и проявлението им в новогръцкото койне.

Сегашното страдателно причастие (*participium praesentis passivi*), съхранено от периода на класическия старогръцки, е „пълноправен“ представител на партиципиалния клас в съвременния гръцки език. Многовековното присъствие на тези думи в системата на езика ги превръща в своеобразни транслатори на граматични значения и синтактични модели, които са активни и възпроизводими и днес. Граматиките на новогръцкия език определят стилистичния потенциал на ССП като емоционално-експресивен – при реализациите му в народния език на художествената литература, и книжовен – в официалните стилове на писмената реч. Въпреки това от прегледа на граматичната литература е видно, че легализирането му в системата на новогръцкото койне не е безпрепятствено. Най-често резервите, които се изтъкват по отношение на признаването на ССП, са, че присъствието му в съвременния книжовен гръцки език е наложено от дългогодишното влияние на катаревуса¹ и пренесено в новогръцкото койне по пътя на писмената традиция. Според повечето изследователи пасивното презентно причастие е наследство от катаревуса и като такова, дори да бъде причислено като пълноправен член на новогръцката партиципиална система, то би се характеризирало с ограничена употреба в новогръцкото койне. (вж. Триандафилидис 1993: 375 – 376; Дзардзанос 1989: 332; Цопанакис 1998: 351; Макридж 1990: 285; Холтън, Макридж, Филипаки-Уорбъртън 2005: 237). Съществуват и езиковеди, които безпрекословно приемат ССП като пълноправен и равностоен партиципиален вид на новогръцкия език (Бубулидис 1946: 35; Накас

¹ Форма на гръцкия език, главно на писмения език. Използва се като официален език на държавата до 1976 г. и се характеризира със склонност към преимуществено използване на книжовни и архаични елементи в езика, в противовес на димотики – говоримия език на народа. Буквално „катаревуса“ означава ‘чистещ, прочистващ’, т.е. висок книжовен писмен език, доближаващ се до класическия старогръцки.

2004), а други отчитат активизацията на тези форми в последните години (Цопанакис, цит.съч.: 353, Бабиньотис, Кондос 1967: 219).

Механизмът на формообразуване и по-конкретно фонетичните изменения, които търпи съединителният вокал на партиципиалния формант на ССП при сливането си с глаголната основа, също в голяма степен е извън вниманието на системните трудове по граматика. Споменати са фрагментарно най-фреквентните партиципиращи суфикси, но липсват логични разяснения за предпочитаемостта или начина на присвояването им, обусловеността им от глаголната характеристика или наличие на други фактори. В граматиката на М. Триандафилидис се посочват три форманта: -όμενος, -οόμενος, -όμενος, като причастията със завършек -οόμενος се дефинират като книжовни. В обсега на вниманието на изследователя попада ударението при ССП и по-специално неговото вариране. Авторът установява, че има зависимост между мястото на ударението при формите за женски род и диференцирането на причастие като част на речта – когато ударението е върху съединителната гласна (т.е. на третата сричка, считано от края на думата, напр. εφαλτόμενη – ‘допирателна’), тогава формата функционира като причастие или прилагателно, а в случай че ударението се премества (т.е. премества се една сричка напред към края на думата) и пада на втората сричка отзад напред, причастие „се е превърнало в съществително име“ (напр. η εφαλτομένη – ‘допирателна линия, тангента’) (Триандафилидис, цит.съч.: 376). Отчетен е фактът, че има акцентни дублети, напр: простатеύομενη – простатеυομένη; προϊστάμενη – προϊσταμένη (пак там, стр. 376). Схематично е описано формообразуването на ССП от П. Макридж в синтетичния труд „Новогръцки език“, като вниманието се заостря върху факта, че това причастие се продуцира само от катаревусни глаголи (т.е. глаголи, типични за книжовната езикова традиция). Констатира се, че всички новогръцки глаголи, чиято презентна основа завършва на -ων- и които произлизат от архаични глаголи на -όω, -έω, образуват регулярно ССП с формант -οόμενος (Макридж, цит.съч.: 286). В „Грамматика на гръцкия език“ авторският колектив (Д. Холтън, П. Макридж и И. Филипаки-Уорбъртън) свежда формалното описание на ССП до заключението, че глаголите от първо спрежение образуват ССП с формант -όμενος-η-ο, а тези от второ спрежение – с форманти, съответно -οόμενος-η-ο или -όμενος-η-ο. За изключения по отношение на формообразуващия механизъм се определят ССП τρεχούμενος-η-ο и ο λευόμενος, η λευόμενη в съвременния гръцки език (Холтън, Макридж, Филипаки-Уорбъртън, цит.съч.: 237). Един от изследователите, про-

учващи различни проблеми от областта на новогръцката граматика и в частност на причастната система, Т. Накас, прави класификация на най-високо фреквентните форманти за продуциране на ССП в новогръцкия език: -όμενος-η-ο / -ούμενος-η-ο / -ώμενος-η-ο / -άμενος-η-ο (порядко -έμενος-η-ο) / -είμενος-η-ο) (Накас 2004: 36). В Речник на новогръцкото койне (РНГК) се посочва, че партиципирацията суфикс -ούμενος, -ούμενη/-ουμένη, -ούμενο се присъединява към книжовни глаголи, които в по-старото състояние на езика са завършвали на -έω, -ούμαι, -όω, -ούμαι (απαιτούμενος, παραπονούμενος, προηγούμενος), а формантът -όμενος, -όμενη/ -ομένη, -όμενο се присвоява от глаголи на -άω, -ώμαι (αναρριχώμενος, ερωτώμενος, τιμώμενος). Относно суфикса -ούμενος,-η,-ο Речникът на новогръцкия език (РНГЕ) допълва, че в поново време той се разпростира и започва да се прикрепя към глаголи с различен завършек, някои от които народни, напр. μέλλω – μελλούμενος,-η,-ο; χρειάζομαι – χρειάζομαι,-η,-ο (РНГЕ 2002: 1286). Формалната вариативност, с която се отличава сегашното страдателно причастие в новогръцки език, бихме могли да обясним и с факта, че непрекъснатостта на устната традиция се преплита с книжовната граматична логика. Запазените в народния език (основно в устната реч) причастия днес съществуват и се употребяват редом с такива, образувани според правилата на книжовната норма. Така например паралелно с формата τρεχούμενος,-η,-ο (τρεχούμενος λογαριασμός – ‘текуща сметка’) в речта се използва и формата τρεχάμενος,-η,-ο (τρεχάμενα νερά – ‘течаща вода’), въпреки че в историческия си развой произвеждащият глагол τρέχω ‘тека’ никога не е бил контрахиран (*τρεχούμαι) и не е образувал сегашно време *τρέχαμαι. В РНГК се признават за дублетни формите πετάμενος,-η,-ο и (σπάν.) πετούμενος,-η,-ο – ‘летящ,-а,-ο’. По подобен начин откриваме и фонетичните варианти λεγάμενος,-η,-ο и λεγόμενος,-η,-ο – ‘упоменат,-а,-ο’; στεκάμενος,-η,-ο и στεκούμενος,-η,-ο – ‘стоящ,-а,-ο, неподвижен,-а,-ο’, отразени от РНГЕ. Едновременно с това установяваме случаи, които не са посочени никъде в граматическите пособия, но имат официално присъствие в езика, напр. σεβόμενος,-η,-ο и σεβούμενος,-η,-ο (напр. Για ακόμα μία φορά ο άνθρωπος έδειξε τον χειρότερο εαυτό του απέναντι στα ζώα, **μη σεβούμενος** τα δικαιώματά τους... (www.protothema.gr, 01.11.2013) – ‘За пореден път човекът показва най-лошата си същност към животните, **не зачитайки** техните права...’); τιμώμενος,-η,-ο и τιμούμενος,-η,-ο (напр. Μετά το τέλος του Αγώνα ο Μπαρμπάτσης έζησε στο νησί ως τα βαθιά γηρατεία **τιμούμενος** από όλους τους Σπετσιώτες για την φιλοπατρία και τον ηρωισμό του. (http://spetses.pro, 10.05.2014) –

‘След края на войната Барбацис живял на острова до дълбока старост, уважаван от всички жители на о-в Спецес за патриотизма и героизма си’); κοιμώμενος,-η,-ο/ κοιμούμενος,-η,-ο и κοιμάμενος,-η,-ο (напр. Εν ολίγοις, ο «**κοιμούμενος**» κατά τον οπαδικό Τύπο στο ντέρμπι του περασμένου Σαββάτου (1-1 με την ΑΕΚ στο ΟΑΚΑ) Βαλβέρδε, ... (www.tovima.gr, 21.10.2011) – ‘Накратко, „**спяцият**“ според пресата на феновете в дербито миналата събота (1-1 с АЕК в ΟΑΚΑ), Βαλβερδε...’); Βίντεο: «Συνελήφθη» και πάλι **κοιμώμενος** ο υπ. Εξωτερικών της Γαλλίας (www.ethnos.gr, 14.06.2014) – ‘Βидео: „Χβανат“ отново да спи (букв. **спящ**) министърът на външните работи на Франция’); χρειζόμενος,-η,-ο и χρειζούμενος,-η,-ο (Εάν πάνε όλα έτσι όπως τα θέλετε και κάποια στιγμή έχει πραγματικά μια πλειοψηφία ο ΣΥΡΙΖΑ, **χρειαζόμενος** ωστόσο και κάποιες συμμαχίες, προς ποια κατεύθυνση θα βλέπατε αυτές τις συμμαχίες; (http://left.gr/news, 20.05.2014) – ‘Αко всичко върви по начина, по който го искате, и в някакъв момент СИРИΖΑ наистина има мнозинство, **нуждаейки се** (букв. **нуждаейца се**) все пак от някои коалиции, как бихте гледали на тези съюзи?’); Στα понτίκια είναι υπερδραστήρια η πρωτεΐνη mTog, η οποία παρεμποδίζει το σύστημα εκκαθάρισης των συνάψεων από το να περιορίσουν τις **μη χρειαζόμενες** συνδέσεις. (www.kathimerini.gr, 30.08.2014) – ‘При мишките протеинът mTog, който пречи на системата за ликвидиране на синапсите да ограничи **ненужните** връзки, е хиперактивен.’) и пр. Установихме и примери, при които народният фонетичен вариант е поместен в лексикографските наръчници, а книжовният липсва, напр. δεχοόμενος,-η,-ο присъства в РНГЕ, придружен от уточнението (λαϊκ.) т.е. (народно), а коментар за δεχόμενος,-η,-ο – ‘приемащ, приемлив’, липсва (РНГЕ 2002: 467 – 468).

Изводът, който произтича от нашите наблюдения, е, че първоначалната подялба, необходима за правилното интерпретиране на ССП в новогръцки език, е според функционалните особености, сферата на употреба и формите на реализация на въпросната лексема. Въз основа на този критерий ССП биват книжовни и народни. Както е видно и от примерите по-горе, т.нар. народни форми са разширили полето на своята употреба и въпреки че имат неофициален характер, са се установили трайно не само в устната реч, в свободното и непринудено общуване, но и в писмената, строго кодифицирана форма на езика, която задоволява публичните комуникативни нужди. Откриваме и такива случаи, при които по пътя на аналогията фонетичната ненормираност на съединителния вокал се съхранява и в други лексикални деривативи, например по подобие на народната форма **трехόμενος,-η,-ο**

се образува и субстантивът ο παρατρεχάμενος, характерен за официалния писмен език: „Από την άθλια παράσταση του Βερολίνου, όπου ο πρωθυπουργός της χώρας θα εμφανιστεί ως παρατρεχάμενος της γερμανίδας καγκελαρίου, ο ελληνικός λαός θα είναι απών. (www.inewsgr.com, 24.08.2012) – ‘Гръцкият народ ще отсъства на жалкото представяне в Берлин, където министър-председателят ще се появи като **марионетка** на германския канцлер’. По същия път от ненормираното ССП δεχούμενος,-η,-ο – ‘1. желан, приемлив; 2. приемащ; 3. приемайки’, се продуцира причастиеτο καλοδεχούμενος,-η,-ο – ‘добре приет’, напр.: Στ. Σταυρίδης: «**Καλοδεχούμενος** όποιος θέλει να επενδύσει στην Ελλάδα» (www.tovima.gr, 29.04.2013) – ‘Ст. Ставридис: „**Добре приет** е всеки, който иска да инвестира в Гърция“. Причините за фонетичната вариативност при ССП могат да бъдат обяснени въз основа на два основни фактора, влияещи на синхронното езиково развитие. Първият е, че под влияние на устната традиция в новогръцкото койне има голям брой глаголи (депонентни или глаголи от второ спрежение), чийто вокал пред пасивния формант -μαι може да се променя и неговите фонетични вариации се кодифицират като дублети. Например в съответствие с книжовната норма на новогръцкия език би трябвало да се приема единствено формата κοιμούμαι ‘спя’, тъй като в старото състояние на езика глаголт е < αρχ. κοιμῶμαι. На практика обаче фонетичният вариант κοιμάμαι – ‘спя’, също е утвърден под въздействие на високофренквентното си присъствие в речта. Следователно съединителната гласна в сегашното страдателно причастие (освен в рамките на личната глаголна форма) също проявява формално разнообразие: κοιμάμαι → κοιμάμενος,-η,-ο; κοιμούμαι → κοιμῶμενος,-η,-ο и κοιμούμενος,-η,-ο². Подобна е и констатацията при глагола κατακτώ – ‘завладявам, завоювам’, който произлиза от старогръцкия < κατακτῶμαι, но въпреки това ССП κατακτάμενος,-η,-ο е по-честотно от книжовното κατακτώμενος,-η,-ο.

Вторият основен фактор, отговорен за фонетичните вариации при сегашното страдателно причастие, е, че новогръцкият език е загубил усета си да диференцира принадлежността на контрахираните глаголи от второ спрежение към съответните групи (-έω, -άω) на старогръцкия език. Проблемът, който възниква, е, че една голяма част от глаголите в съвременния език могат да бъдат причислени едновременно и към първа (-άς, -ιέμαι), и към втора подгрупа (-είς, -ούμαι/-ώμαι) на второ спрежение, например: καταμετρώ (-είς; -άς) – ‘измер-

² κοιμάμαι & κοιμούμαι < μεσν. κοιμοῦμαι < κοιμῶμαι, μέση φωνή του ρ. κοιμῶ (-άω) (ΡΗΓΕ 2002: 910).

вам, *отмервам* → **καταμετρούμαι** = **καταμετρώμαι** = **καταμετριέμαι**; κρατώ (-άς; -είς) – *‘държа*’ → **κρατιέμαι** = **κρατούμαι**; σφυροκοπώ (-άς; -είς) – *‘нанасям удар*’ → **σφυροκοπιέμαι** = **σφυροκοπούμαι**; μαρτυρώ (-άς; -είς) – *‘свидетелствам*’ → **μαρτυριέμαι** = **μαρτυρούμαι**; μεταπωλώ & μεταπουλώ (-άς; -είς) – *‘πρεпродавам*’ → **μεταπωλιέμαι** = **μεταπωλούμαι** и пр. При това положение не би могло да се установи кой аломорфен вариант на съединителната гласна ще се изяви при продуциране на сегашното страдателно причастие. Действително ситуацията би била крайно неясна и объркваща, ако ограничим разсъжденията си за начините на образуване на ССП в новогръцкия език само в рамките на съвременните езикови факти. Ето защо считаме, че горепредставената теза на Д. Холтън, П. Макридж и И. Филипаки-Уорбъртън по отношение на алгоритъма за формално производство на ССП не е надеждна. В подкрепа на нашето мнение ще приведем и примери на такива глаголи, за които лексикографските пособия посочват принадлежността им към една от двете подгрупи на второ спрежение в деятелен залог, но въпреки това образуват страдателен залог с помощта на два (или три) форманта, например:

- 1) **κατακτώ** (-άς) – **κατακτώμαι** = **κατακτιέμαι** → **κατακτώμενος,-η,-ο**;
- 2) **συναντώ** (-άς) – **συναντώμαι** = **συναντιέμαι** → **συναντώμενος,-η,-ο**;
- 3) **κυβερνώ** (-άς) – **κυβερνιέμαι** = **κυβερνώμαι** → **κυβερνώμενος,-η,-ο**;
- 4) **συγκολλώ** (-άς) – **συγκολλώμαι** = **συγκολλιέμαι** → **συγκολλούμενος,-η,-ο**;
- 5) **στενοχωρώ** (-είς) – **στενοχωρούμαι** = **στενοχωριέμαι** → **στενοχωρούμενος,-η,-ο**;
- 6) **φιλοτιμώ** (-είς) – **φιλοτιμούμαι** = **φιλοτιμιέμαι** → **φιλοτιμούμενος,-η,-ο**;
- 7) **λειτουργώ** (-είς) – **λειτουργούμαι** = **λειτουργιέμαι** → **λειτουργούμενος,-η,-ο** и пр.

Ясно се виждат и отклоненията от твърдението на Д. Холтън, П. Макридж и И. Филипаки-Уорбъртън, че глаголите от второ спрежение на първа подгрупа, т.е. на -άς – примери 1), 2), 3) и 4), би трябвало да образуват ССП със съединителна гласна -ου-, т.е. на -ούμενος-η-ο, а съответно тези от втора подгрупа – примери 5), 6) и 7) – на -όμενος-η-ο.

По същата логика, ако ползваме за отправна точка единствено съвременното състояние на гръцкия език, би било невъзможно да обясним образуването на ССП от депонентни глаголи, които имат дублетни медиално-пасивни форманти, например: **παραπονιέμαι** & **παραπονούμαι** → **παραπονούμενος,-η,-ο**; **περιπλανιέμαι** & **περιπλανώμαι** → **περιπλανώμενος,-η,-ο** и пр. Следователно за аргументираната и за-

кономерна поява на съединителния вокал при образуване на ССП в новогръцкия е необходимо да се направи препратка към по-старото състояние на езика. Само в този случай би могло да се изведе обосновано заключение, което, разбира се, ще е валидно и за синхронното равнище на гръцкия език. Например глагольт *καταπατώ* (-είς), който в новогръцки език е от втора подгрупа на второ спрежение, произлиза от старогръцки глагол на **-έω** – < αρχ. *κατά* + *πατέω* -**ῶ**, следователно, въпреки че образува по два начина медио-пасив – *καταπατούμαι* = *καταπατιέμαι*, ще съхрани съединителна гласна **-ού-** в ССП – *καταπατούμενος, -η, -ο*. Такъв е проверовъчният механизъм и за всички останали ССП, напр.: *εκδικούμαι* < μτγν. *ἐκδικέω*-**ῶ** → *εκδικούμαι* = *εκδικιέμαι* → *εκδικούμενος, -η, -ο*; *συγκρατώ* (-είς) < μτγν. *συγκρατέω*-**ῶ** → *συγκρατούμαι* = *συγκρατιέμαι* → *συγκρατούμενος, -η, -ο*; *αναγεννώ* < *ἀναγεννάω*-**ῶ** → *αναγεννιέμαι* = *αναγεννώμαι* → *αναγεννώμενος, -η, -ο*; αρχ. *εξαρτώ* < *ἐξαρτάω*-**ῶ** → *εξαρτώμαι* = *εξαρτιέμαι* → *εξαρτώμενος, -η, -ο*; *δαπανώ* < αρχ. *δαπανάω*-**ῶ** → *δαπανιέμαι* = *δαπανούμαι* → *δαπανώμενος, -η, -ο*; *αναρριχιέμαι* < *ἀναρριχῶμαι* (-**αο-**) → *αναρριχιέμαι* = *αναρριχώμαι* → *αναρριχώμενος, -η, -ο*; *παραπονιέμαι* & *παραπονούμαι* < μεσν. *παραπονοῦμαι* → *παραπονούμενος, -η, -ο*; *περιπλανώμαι* & *περιπλανιέμαι* < αρχ. *περιπλανῶμαι* (-**αο-**) → *περιπλανώμενος, -η, -ο* и пр.

Въпреки че до момента акцентът бе поставен предимно върху формалните особености при продуцирането на ССП от глаголи, принадлежащи към второ спрежение, това съвсем не означава, че ССП, получени от глаголи от първо спрежение, не проявяват формално своеобразие. Правилото изисква към сегашната основа на глагола да се прибави формантът **-όμενος, -η, -ο** или **-άμενος, -η, -ο**, напр. *αυξάν-ω* → *αυξάν-ομαι* → *αυξαν-όμενος, -η, -ο*; *πληρών-ω* → *πληρών-ομαι* → *πληρων-όμενος, -η, -ο*; *προϊστ-αμαι* → *προϊστ-άμενος, -η, -ο* и пр. Недоумение предизвикват немалко на брой ССП, с които всеки ползвател на новогръцкия език се сблъсква и си задава най-логичния въпрос – как е получена въпросната словоформа? В повечето случаи тя не е отразена в лексикографските наръчници и независимо в коя посока е предизвикано любопитството ни – дали от сегашното страдателно причастие, на което е под въпрос мотивиращият глагол, или от глагол, чието ССП се налага да образуваме – необходими са целенасочени умения и знания за задоволяването му. В конкретния случай нашите разсъждения се задействат от чисто практически подбуди – задълбочено занимание с новогръцкия език. В текстовия корпус, който изследваме, се натъкнахме на ССП, които присвояват партиципиращия суфикс, но към презентна вербална основа, която е фонетично модифицирана, напр. *Το γεγυόνος*,

πάντως, είναι ότι ώσπου να ανακοινωθεί προχθές η απόφαση της κυβέρνησης ότι οι ευρωεκλογές θα γίνουν με σταυρό προτίμησης, εμείς – **συρόμενοι** στην κατεύθυνση της στρατηγικής του ΣΥΡΙΖΑ – ετοιμαζόμασταν να κάνουμε ευρωεκλογές ομφαλοσκόπησης... – *‘Фактът обаче е, че докато се обяви вчера решението на правителството, че изборите ще бъдат с кръстче за предпочитание, ние – влачени в посока на стратегията на СИРИЗА – се готвехме да направим евроизбори, егзистично съсредоточени върху себе си...’* (www.kathimerini.gr, 11.02.2014); ...πυραμίδες προσωπικής πολιτικής εξουσίας και θύλακοι οικονομικών συμφερόντων αλληλοσπαράζονται για τον συνεχώς **μειούμενο** εθνικό πλούτο... – *...πυραμиди на личната политическа власт и анклавни на икономическите интереси се изяждат взаимно заради постоянно **смаляващото** се национално богатство...’* (www.kathimerini.gr, 24.08.2014); Την εξ αποστάσεως επιμόρφωση θα υποστηρίξει ειδικά διαμορφωμένη πλατφόρμα μέσω της οποίας επιμορφωτές και **επιμορφούμενοι** θα έχουν πρόσβαση στο υλικό της επιμόρφωσης έπειτα από εγγραφή τους σε αυτή. – *‘Специално оформена платформа, чрез която преподаватели и **обучаващи** се ще имат достъп до материала за обучение, ще е в услуга на дистанционното обучение, след като се регистрирате’* (www.kathimerini.gr, 19.06.2014); Ο συγγραφέας σπουδάζει μέσω μυρίων εμποδίων και δυσκολιών, με έντονο τον προσωπικό αγώνα, **στεφανούμενο** από θαυμαστές συγκυρίες εύρεσης πόρων... – *‘Авторът се учи чрез безброй трудности и пречки, със силна личностна борба, **увенчавана** от прекрасни обстоятелства за намиране на източници...’* (www.haniotika-nea.gr, 22.05.2014); ...το υπουργείο Υγείας επιχειρεί να βάλει φρένο στον διαρκώς και αδικαιολόγητα **διογκούμενο** αριθμό εξετάσεων που εκτελούνται στη χώρα μας. – *‘Министерството на здравеопазването се опитва да сложи спирачки на постоянно и ненужно **разрастващия** се брой изследвания, които се извършват в страната ни’* (www.kathimerini.gr, 03.08.2014) и пр. Гореизброените ССП са получени, като партиципираният суфикс се е прикрепил към сегашната основа на архаичния глагол, който в новогръцкия език е наследен с видоизменени формални характеристики с цел улесняване на морфολογичната парадигма. Така например ССП **συρόμενος,-η,-ο** е продуцирано от старогръцкия глагол **σύρω** → **σύρομαι**, който в новогръцки език е приел формата **σέρνω** → **σέρνομαι**³. Продуцираният алгоритъм на останалите ССП отново се състои в активиране на архаичната глаголна основа при присвояване на партиципиалния формант, напр. **στεφανώνν-**

³ [ΕΤΥΜ. μεσν. σέρνω, από το ἔσσυρα, αορ. του σύρνω < αρχ. σύρω] (ΡΗΓΕ 2002: 1583).

ω < αρχ. στεφανόω-ῶ → στεφαν-οῦμενος,-η,-ο; διογκόω-ῶ < αρχ. διογκόω-ῶ → διογκ-οῦμενος,-η,-ο; μειώνω-ω < αρχ. μειόω-ῶ → μειοῦμενος,-η,-ο; επιμορφόω-ῶ < μτυν. επι + μορφόω-ῶ → επιμορφ-οῦμενος,-η,-ο. Следователно вярна е заключителната констатация на П. Макридж, че глаголите в новогръцки език с презентна основа -ων-, произлизащи от архаични глаголи на -όω, образуват ССП с формант -οῦμενος, но не бихме се съгласили, че това е регулярна процедура. На мнение сме, че експлицираната вербална база в своя архаичен първообраз е по-скоро екзотично явление, съхранено в съвременното състояние на езика по силата на високия стил и книжовната традиция. Освен това е очевидно, че явлението не отговаря на определението „регулярно“, тъй като води и до фонетични изменения, свързани със съкращаване на основата на новогръцкия глагол, напр. от глагола μειώνω → μειώνομαι би трябвало ССП да е μειών-όμενος⁴, а не μειοῦμενος. Склонността на ССП да присвоява книжовния глагол вместо неговия опростен съвременен вариант (напр. вместо *καταναλώομαι → *καταναλώνόμενος,-η,-ο καταναλίσκομαι → καταναλισκόμενος,-η,-ο), е въпрос, който излиза извън нашето полезрение, тъй като няма пряко отношение към въпроса за фонетичната вариабилност на съединителния вокал, а по-скоро засяга стилистичните параметри на ССП. Въпреки това именно фактът, че макар и инкорпорирани в димотики – съвременната форма на гръцкия език, много често ССП се държат като недотам приспособени „езикови явления“, би следвало да се третира като неоспоримо доказателство за книжовния им характер.

Формалното разнообразие при образуването на книжовните ССП в новогръцкото койне може да се синтезира по следния начин⁵ (последователността на посочване на партиципиалните форманти е според тяхната фреквентност):

Γ σπρεжение

-όμενος,-η,-ο:

ρυθμίζω → ρυθμίζομαι → ρυθμίζ-όμενος,-η,-ο

⁴ Наблюденията ни показват, че формата на сегашното страдателно причастие μειώνόμενος,-η,-ο също се среща в употреба, но много по-рядко в сравнение с книжовната форма μειοῦμενος,-η,-ο.

⁵ Уговорката, която задължително трябва да присъства при такъв вид генерализация на продуциращия механизъм на ССП, е, че в горепосочения метод не се включват ССП от народен (демотикистичен) произход (както и ССП, характерни за художествената литература). Изключения от книжовната норма са ССП: τρεχόμενος,-η,-ο, χρειάζομενος,-η,-ο, τιμούμενος,-η,-ο, ο λεγάμενος, η λεγάμενη и пр.

μάχ-ομαι → μαχ-όμενος,-η,-ο
αγχώνω → αγχών-ομαι ~ άγχ-ομαι [< αρχ. άγχω] → *αγχ-όμενος,-η,-ο
-ούμενος,-η,-ο
δηλών-ω → δηλών-ομαι [< αρχ. δηλῶ (-όω)] → δηλ-ούμενος,-η,-ο
αλλοτριώνω → αλλοτριών-ομαι [< αρχ. άλλοτριῶ (-όω)] → αλλοτρι-
ούμενος,-η,-ο
αναζωπυρών-ω → αναζωπυρών-ομαι [< αρχ. άναζωπυρῶ (-έω)] →
αναζωπυρ-ούμενος,-η,-ο
-άμενος,-η,-ο:
υφίστ-αμαι → υφιστ-άμενος,-η,-ο
προϊστ-αμαι → προϊστ-άμενος,-η,-ο
συνίστ-αμαι → συνιστ-άμενος,-η,-ο
-έμενος,-η,-ο:
εκθέτ-ω → εκτίθ-εμαι [< αρχ. εξ + τίθημι] → εκτιθ-έμενος,-η,-ο
επιθέτ-ω → επιτίθ-εμαι [< αρχ. έπι + τίθημι] → επιτιθ-έμενος,-η,-ο
προσθέτ-ω → προστίθ-εμαι [< αρχ. προς + τίθημι] → προστιθ-έμενος,
-η,-ο
-είμενος,-η,-ο:
επίκ-εμαι → [< αρχ. επίκειμαι] → επεικ-είμενος,-η,-ο
πρόκ-εμαι → [< αρχ. πρόκειμαι] → προκ-είμενος,-η,-ο
υπόκ-εμαι → [< αρχ. ύπόκειμαι] → υποκ-είμενος,-η,-ο

II спрежение

-ούμενος,-η,-ο:
ζητ-ώ → ζητ-ιέμαι = ζητ-ούμαι [< ζητῶ (-έω)] → ζητ-ούμενος,-η,-ο
μετρ-ώ → μετρ-ιέμαι = μετρ-ούμαι [< μετρῶ (-έω)] → μετρ-ούμενος,
-η,-ο
βοηθ-ώ → βοηθ-ιέμαι = βοηθ-ούμαι [< αρχ. βοηθῶ (-έω)] → βοηθ-
ούμενος,-η,-ο
εξαιρ-ώ → εξαιρ-ούμαι [< αρχ. έξαιρῶ < εξ + αίρῶ (-έω) / -οὔμαι] →
εξαιρ-ούμενος,-η,-ο
απαρν-ιέμαι = απαρν-ούμαι [< άπο + άρνοὔμαι] → απαρν-ούμενος,
-η,-ο
θυμ-άμαι = θυμ-ούμαι [< μεσν. θυμοὔμαι < έθθυμοὔμαι < αρχ.
ένθυμοὔμαι] → *θυμ-ούμενος,-η,-ο
φοβ-άμαι = φοβ-ούμαι [< αρχ. φοβοὔμαι (-έο)] → φοβ-ούμενος,-η,-ο
δικαι-ούμαι [< αρχ. δικαιοὔμαι (-όο-)] → δικαι-ούμενος,-η,-ο
-ώμενος,-η,-ο:
αποπλαν-ώ → αποπλαν-ιέμαι = αποπλαν-ώμαι [< αρχ. άπο + πλανῶμαι
(-άο-)] → αποπλαν-ώμενος,-η,-ο

εξарт-ώ → εξарт-ώμαι = εξарт-ιέμαι [< αρχ. εξ + άρτῶ (-άω)] →
εξарт-ώμενος,-η,-ο

ερωτ-ώ = ρωτ-ώ → ρωτ-ώμαι = ρωτ-ιέμαι [< αρχ. έρωτῶ (-άω)] →
ερωτ-ώμενος,-η,-ο

αναρριχ-ώμαι [< αρχ. άναρριχῶμαι (-άω)] → αναρριχ-ώμενος,-η,-ο
-άμενος,-η,-ο:

κρεμ-ώ → κρεμ-άμαι [< αρχ. κρεμάννυμι] → κρεμ-άμενος,-η,-ο

Разсъжденията ни по отношение на формалната вариативност на ССП в новогръцки език имат за цел да заострят вниманието върху тази тенденциозно пренебрегвана тема, както и да разкрият черти от стилистичната характеристика на тези думи. Именно категорията на презентните пасивни партиципииуми отразява по изключително недвусмислен начин преплитането на книжовно и народно в езика, симбиозата между конкурентните форми на гръцкия език – катаревуса и димотики. От друга страна, вариативността на тези форми е важна за динамиката на езика. Те се явяват отражение на диахронията в синхронията. В подкрепа на казаното А. Мартине пише, че езиковите промени могат да бъдат напълно осмислени само при синхронното разглеждане на динамиката на езика. Само така може да бъде призната важността и актуалността на проблема „езикова динамика“ и особеностите на проявлението ѝ във вариативността на езиковите единици (Мартине 1965: 451). Ако изходим от постулата, че динамиката на езика се поддържа от присъствието на различни форми, то задачата, която стои пред изследователите, е, проучвайки я, да идентифицират факторите, които обуславят вариантите.

В заключение бихме добавили, че дискутирането на въпроса за спецификите на ССП в новогръцки език във формално и съдържателно отношение поставя на дневен ред един изключително актуален проблем – нуждата от поместването на въпросните лексеми в лексикографските справочници. Считаме, че гореизложените аргументи са само малка част от по-голямата тема за лексикално-граматичните параметри на партиципииумите като клас думи, обособен на базата на свои фонетични, морфологични и семантични специфики.

ЛИТЕРАТУРА

Бабиньотис, Кондос 1967: Μπαμπινιώτης, Γ., Π. Κοντός. Η Σύγχρονη γραμματική της Κοινής Νέας Ελληνικής. Αθήνα: Πατάκη, 1967.

Бубулидис 1946: Μπουμπουλίδης, Φ. Η μετοχή στα Νεοελληνικά. Γλωσσική μελέτη. Αθήνα: Πτολεμαίος, 1946.

- Дзардзанос 1989:** Τζάρτζανος, Α. Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής). Ανατύπωση της δεύτερης έκδοσης του ΟΕΔΒ (1946). Τ. 1. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη, 1989.
- Макридж 1990:** Mackridge, P. Η Νεοελληνική γλώσσα: *Περιγραφική ανάλυση της Νεοελληνικής Κοινής*. Αθήνα: Πατάκη, 1990.
- Μαρτине 1965:** Мартине, Α. Структурные вариации в языке. Перевод с английского А. К. Жолковского. – В: Новое в лингвистике. Выпуск 4. Москва: Прогресс. 1965, 450 – 465.
- Ναкас 2004:** Νάκας, Θ. Γλωσσοφιλολογικά, Δ'. Μελετήματα για τη γλώσσα και την λογοτεχνία. Β' έκδοση. Αθήνα: Επτάλοφος, 2004.
- РНГЕ:** Речник на новогръцкия език. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Μπαμπινιώτης, Γ. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.
- РНГК:** Речник на новогръцкото койне. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Τριανταφυλλίδης, Μ., 1998, http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/.
- Τριандаφилιδис 1993:** Τριανταφυλλίδης, Μ. Νεοελληνική γραμματική (της κοινής δημοτικής). Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΔΒ (1941) με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1993.
- Χолтън, Макридж, Филипакι-Уорбъртън 2005:** Holton, D., Mackridge, P., Φιλипπάκη – Warburton, E. Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Πατάκη, 2005.
- Цопанаκис 1998:** Τσοπανάκης, Α. Νεοελληνική γραμματική. 3^η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη α.ε., 1998.

SOME ASPECTS OF PRAGMATICS AND THEIR INFLUENCE ON TRANSLATION

Sashko Pavlov
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Some areas of Pragmatics seem to be valid for all (Indo-European) languages (e.g. Implicature and Presupposition), but others, like Deixis and Speech acts are more language-specific and require changes and adjustment in translation. Some specific issues are considered.

Key words: Pragmatics, Deixis, Speech Acts, Illocution, Locution

Levinson (1983) considers Deixis as means of anchoring or fixing a speech event in space (space, or place deixis), time (time deixis) and between participants (person deixis), their roles (speaker, addressee/s, the rest), and the way they communicate (social deixis).

Place (or space) deixis deals with fixing the position of the speaker (writer) at coding time. Thus, ‘here’ denotes a place including the position of the speaker (writer) at coding time. When the writer of (for example) an English article on Dolly the cloned sheep writes that probably humans will be cloned soon, and continues: ‘Not here, for we are one of a handful of countries with thought through legislation that bans human cloning.’, when we translate, we should replace ‘here’ with a more specific item, indicating where that ‘here’ is (Not in the United Kingdom). We should deal similarly with Bulgarian expressions like ‘тук, у нас’ etc.

Another aspect of place deixis involves relative geographical location, which should be modified in accordance with the relative position of the TL country. Thus Middle East is translated in Bulgarian as ‘близкия изток’ (the near east), and vice versa from Bulgarian into English. Deictically, for people living in Britain, Outer Mongolia (a region in the north-east of China) is the remotest location in the north hemisphere, no matter if you go east or west. But it has taken on an idiomatic aspect, meaning something far, far away. So, we should translate ‘Outer Mongolia’ (David Lodge) with its idiomatic meaning as ‘на края на света’ (at the end of the world).

In both English and Bulgarian there are motion deictic verbs, which usually express direction relative to the position of speaker – ‘come’ (towards), and ‘go’ (away from). The corresponding Bulgarian verbs ‘ела’ and ‘иди’ have similar orientation, even when there is a shift of location (projected location) in time. Thus ‘Come to my office tomorrow’ implying ‘I’ll be there’, and ‘Go to my office tomorrow’ implying ‘I won’t be there’ are similarly expressed by the Bulgarian equivalents (Ела в офиса ми утре) and (Иди в офиса ми утре). The English verb ‘fetch’ has the bi-directional meaning of ‘go and bring’. The normal equivalent in Bulgarian would be only ‘донеси’, the idea of where the addressee is at coding time being considered irrelevant to the outcome of the activity, hence the translation ‘иди и донеси’ being too explicit. Differences can also be noted in translating the Bulgarian non-deictic verbs ‘влез’ and ‘излез’, because the English matching expressions are deictic, and depend on the location of the speaker. If both speaker and addressee are outside and speaker says: ‘влез’, the translation would be ‘go in’, if the speaker is in and the addressee out, then ‘come in’. Similarly, for ‘излез’ – ‘come out’ and ‘go out’.

The deictic pronouns and determiners ‘this’ and ‘that’, denoting locations closer to or more distant from the speaker, often have ‘това’ as translation equivalent in Bulgarian, as usage of ‘онова’ is rather restricted, unlike the usage of ‘that’ in English. Another aspect of English is that users often attach emotional values to these words. ‘Oh, this!’ would be an exclamation for something pleasant, emotionally close, whereas ‘Oh, that!’ would be employed for denoting something emotionally distant or unpleasant. That aspect of meaning is unavailable in Bulgarian and should, perhaps, be compensated lexically, if necessary.

Proper names of popular places are frequently used without the identifying common noun, as it is widely known and understood by default by the language users and so become culture-specific. In translation, however, transferring them to another culture medium, such proper names should be accompanied by the corresponding common noun. Examples in both English and Bulgarian include names of rivers – the Thames (река Темза), Марица (the Maritsa river), Искър (the Iskar river) Искърското дефиле (the Iskar river gorge), names of mountains and mountain ranges – Snowdon (планината Сноудън) the Rockies (скалистите планини), Родопите (the Rhodope mountains), Рила (the Rila mountains), Витоша (Vitosha mountain), names of cathedral churches or prominent religious buildings – St Paul’s (катедралата св. Павел), Westminster (Уестминстърското абатство), Александър Невски (Alexander Nevski Cathedral).

Time deixis involves words like ‘now’ - at coding time (or a period of time including coding time), which may differ from reading (decoding) time, or the time of translation. Sometimes this has to be corrected accordingly in translation. Thus, if we translate a text written some time before the translation, the translator should either translate ‘сега’ – ‘now’, accompanying it with a bracketed indication of calendrical time, e.g. now (in 1963), or substitute using the relevant calendrical time.

‘Next’ referring to a time unit denotes the immediately following one, unlike Bulgarian, where ‘следващата (идната) събота’ refers to the unit in the following week. If ‘next Friday’ is mentioned on Tuesday, for example, then it is better to translate as ‘този петък’.

Deictic references to time before or after now may look similar in both languages, but denote different ideas. For example, ‘the other day’ – ‘вдругиден’. In English ‘the other day’ refers to a time before now and had better be translated as ‘оня ден’, whereas ‘вдругиден’'s translation in English should be ‘the day after tomorrow’. ‘now... now’, used non deictically has the Bulgarian equivalent ‘ту... ту’.

Present tense perfect can be considered as time deictic, referring activities and states to a time leading up to and including ‘now’. In other words, states which continue up to the present should not be translated as usual for the perfect, ‘съм + минало причастие’, but rather with the present simple. ‘I *have lived* in London for 20 years’ should be translated as ‘живея в Лондон от 20 години’ and not ‘живял съм в Лондон 20 години’.

Person deixis – there’s no T-V distinction in English pronouns due to the same form. First and second person pronouns cover the same scope in both languages – I – аз sg. (speaker), we – ние pl. (speaker inclusion), you – ти sg. (addressee), you – вие pl. (addressees). The issue of using Вие for a singular addressee is considered below. There are differences in the scopes of gender covered by 3rd person pronouns, but that is outside deixis.

Social deixis refers to how people communicate (basically formally or informally). English speakers also communicate formally or informally. Whereas in Bulgarian formal (socially distant) communication is realised by using the second person plural Вие and the relevant plural verb forms for a singular addressee, in English there’s no T-V distinction in pronouns or verb forms, so English speakers communicate formally by addressing the person by surname, preceded by the title ‘Mr, Mrs, Miss’ or, lately, ‘Ms’ (the latter having no equivalent in Bulgarian), and informally – by first name. Translating an English conversation into Bulgarian, we have to know how the people communicate in order to be able to choose between ‘бихте ли ми подали солта, моля’ (Would you pass me the salt, Ms.

Jones) and ‘би ли ми подал солта’ (Would you pass me the salt, John), for example. Similarly, when translating from Bulgarian into English, we should add title and surname (Mr Soanso) or first name, to indicate the type of social discourse.

This leads to translating speech acts. John Austin (1962) considered a number of cases where by saying something you also do something (christening, wedding, naming of ships, declaring war, betting, etc.) (Levinson 1983). These were later named performatives, when Austin’s idea was extended over all language, i.e. whenever we say something, we also do something (inform, ask, warn, promise, etc.). Austin’s other important contribution is that he subdivided a speech act into 3 – Illocutionary (intended meaning), Locutionary (what is actually said), and Perlocutionary (the effect of what is said on the addressee/ addressees) (Levinson 1983). In translating speech acts, it is sometimes necessary to translate the illocution, rather than the locution, the intention rather than the wording. By saying ‘Call me John’ (for example) the English perform the speech act of invitation to communicate on a friendly, less formal basis, the relevant response either agreeing ‘Mary’, thus completing the change in social discourse, or disagreeing ‘Miss Marple to you’, preserving the formal level. So such phrases should be translated as illocutionary speech acts, rather than literally. ‘Да си говорим на ти, аз съм Джон. Добре, аз съм Мери.’

Every language is a convention between users, which they have accepted and use accordingly. Within any language intended and perceived meaning generally coincide, because both speaker and addressee use the same convention. In each of the considered languages there are numerous idiomatic expressions and set phrases, whose meaning has departed from the meaning of the constituents, but is understood by convention as intended, or illocutionary meaning. But different conventions link different locutions to similar illocutions. In Bulgarian, convention links locutions (utterances) like ‘Ще ти видя сметката!’ (I will see your bill), ‘Ще те очистя!’ (I will clean you up), and ‘Ще ти светя маслото!’ (I’ll sanctify your butter) with the same illocution – a deadly threat. If we translate the locution, an English speaker would not recognise the threat, as English convention links the same illocution to other utterances, e.g. ‘You’re dead’, ‘I’ll kill you’, etc. In all languages certain locutions are linked by convention to certain illocutions or intended meanings, respectively to certain perlocutions (achieving the desired effect). Unfortunately, conventional links are not the same across languages. For example, the popular Bulgarian double-(or triple)-positive negative ‘Да бе, да’ (Yes, yes) or ‘Да да, ще стане’ (yes, yes, it will happen) carry the intended

meaning of ‘most definitely not’, which is more important than the wording. The English ‘Well,’ in the beginning of a sentence is used for gaining time to arrange your thoughts, and corresponds to the Bulgarian ‘амии, а, ъъ’, whereas the triple ‘Well, well, well’ is an exclamation of surprise, similar to the Bulgarian ‘Бре (брех, брей)’. Thus, rather than translating the locution, a translator should choose a suitable substitute in the target language, which carries the same (or similar) illocution and might produce a similar perlocution.

BIBLIOGRAPHY

Levinson 1983: Levinson, Stephen C., *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Austin 1962: Austin, John L., *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press, 1962.

ИМА ЛИ БЪДЕЩЕ ЗА *SHALL* В ЮРИДИЧЕСКИТЕ ТЕКСТОВЕ?

Кристина Крислова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

IS THERE A FUTURE FOR *SHALL* IN LEGAL TEXTS?

Kristina Krislova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

In this paper I shall examine the arguments ‘for’ and ‘against’ keeping *shall* in legal texts, in particular with reference to the question of its supposed vagueness and imprecision. Is there a future for *shall* because in recent years, some legislative drafters have stopped using it, largely on the grounds that its semantic boundaries are so hazy as to give rise to the risk of misinterpretation and translation. I begin by briefly looking at the question from a historical perspective. After attempting to define the semantic boundaries of *shall* and examining some of the ‘fuzzy’ areas. I analyse the English translation of the Constitution of Bulgaria in order to find the distribution and meaning of *shall*.

Key words: shall, obligation, vagueness, imprecision, legal texts, Constitution of Bulgaria

1. Аргументи, свързани с неяснотата и неточността на *shall* в юридически текстове

В тази статия ще разгледам аргументите „за“ и „против“ използването на модалния глагол *shall* в юридически текстове. Има ли бъдеще за него? Закономерен въпрос на фона на факта, че в последните години някои съставители на правни актове в англоговорещите страни и организации спряха да го използват, като се обосноваха с това, че значенията му са неясни и неточни, от което следва грешното му интерпретиране и превеждане.

Изследването започва с исторически преглед, след което се очертава семантичната употреба на глагола *shall* и някои от неточните му значения в юридически текстове. Прави се анализ на това как този глагол се интерпретира и превежда в юридически актове на български

език – Конституцията на Република България, и дали той представлява трудност за преводачите на юридическа литература.

Модалният спомагателен глагол *shall* се е запазил и неговата честота на употреба е нараснала до такава степен в юридическия английски език през годините, че днес в повечето англоговорещи държави и организации, които създават автентични текстове на английски език (Европейския съюз, Обединените нации и Международната организация на труда), той представлява най-често използваната модална конструкция в правни текстове (Уилямс 2005: 30). Но вече над 15 години *shall* бива критикуван, с призови за пълното му премахване в бъдеще от юридическите текстове (Уилямс 2005: 178). Още през 1842 г. адвокатът Джордж Круд пише, че „опитът да се изрази всяко едно описано действие в даден закон с бъдеще време прави езика сложен, изопачен и труден за разбиране“ (цитирано в Елиът 1989: 3). През последните години този глагол беше обвинен в „традиционна безразборност на значенията“ (Гарнър 1998: 940), описван като „неточна дума, която създава неяснота и несигурност“ (Аспри 1992: 77); заявява се, че той е „използван в пет различни значения и се нуждае от интерпретация“, класифицира се като „всеизвестно неприятен [...] „мъртва“ дума, която не може да се чуе във всекидневната реч“ (Лаучмън 2002: 47). Фоли в своите трудове също констатира прекомерната употреба на *shall*, като глагол, който е използван толкова често, че не може да изрази задължение, а стилистичната употреба е такава, че често има няколко значения или дори не носи никакво правно значение. С това Фоли смята, че употребата на *shall* нарушава основните законодателни правила: „При съставянето си всеки законодателен акт трябва да бъде: ясен, лесен за разбиране, недвусмислен; прост, стегнат, изчистен от излишни елементи; точен, да не поражда колебание в съзнанието на читателя“ (Общо практическо ръководство на ЕС 2008: 10). Освен че е архаична, *shall* е и неточна дума и може да изрази както задължение, така и бъдеще време. Твърди се още, че *shall* се използва „като вид тотем, за придаване на правен нюанс“ (Бауърс 1989: 294).

Някои от тези, които призовават за премахването на *shall*, предлагат модалният глагол да бъде заменен с *must* в случаите на изразяване на задължение, като обясняват, че вторият е „по-точен и недвусмислен“; за да „изразите задължение, използвайте *must*“ (Лаучмън 2002: 47).

Сред лингвистите и юристите има и такива, които предпочитат употребата в юридически текстове на сегашно време изявително наклонение (Елиът 1989: 3; Шарчевич 2000).

Има голям брой възражения относно употребата на модалния глагол, тъй като той създава объркване и неяснота не само защото е глагол, който се използва в общоупотребимия език подобно на *will* за изразяване на бъдеще време, но и защото неговата функция за изразяване на задължение често е игнорирана и неправилно интерпретирана, а следователно и грешно превеждана. Основните възражения са, че той има значение извън юридическия дискурс и че има и конотация за бъдеще време, докато правото се използва в настоящето – „то винаги говори“.

Но в юридическата гилдия се намират и застъпници на *shall*. Те смятат, че глаголят трябва да бъде запазен в правните текстове (Бенет 1989: 522 – 525). Някои от ръководствата за съставяне на правни актове предписват случаите, в които да се използва *shall* (Общо практическо ръководство на ЕС 2008: 12). Според Хорн (2002: 4), ако се замени *shall* с *must* поради подобрения на комуникативната функция на правния текст, „правният“ характер на закона няма да бъде в центъра на вниманието“. Той добавя, че „има нужда да се запазят ясните граници на законите както във формата си, така и в езика, за да може правото да бъде разпознато като такова“. С други думи, в стремежа си да направим езика на правото по-ясен и достъпен (това, за което призовават защитниците на идеята за премахването на *shall*), рискуваме всъщност да получим точно противоположния резултат – още по-голямо объркване. Фоли пише в своето изследване, че *shall* създава неяснота в правните текстове, но така също и че заменянето му с *must* „ще допринесе много малко на семантично ниво“ (Фоли 2001: 188).

2. Исторически преглед

В известен смисъл спомагателният глагол *shall* в юридическия език е жертва на собствения си успех. Неговата изключително доминантна позиция сред другите модални глаголи в юридическите текстове продължава вече десетилетия. Готи използва корпус от английски закони от периода 1640 – 1710 г. и наблюдава, че *shall* преобладава в четири пети от случаите на употребата на всички модални глаголи, докато *may* е на завидното второ място след *shall* (13% *may* в сравнение със *shall* 81%), докато *must* почти не фигурира в законите. Въпреки че през годините има спад в използването на *shall* в правните текстове – от 18,7 повторения на 1000 думи в английските актове през ранния новоанглийски период (Готи, Досена 2001: 92) до 11,2 появи в съвременните текстове, събрани от различни англоговорещи държави, той все пак е третата най-често употребявана дума след глагола *be* (съм) и думата *section* (параграф) (Гарзон 2001: 156). В миналото този

глагол е имал различна семантика и е изпълнявал различни прагматични функции, които са се запазили и в съвременния английски език, като тези да изразява задължение, бъдеще време, намерение. Готи смята, че *shall* се е запазил през годините, тъй като той изразява както задължение, така и бъдеще време, две значения, които са „скрити в самото естество на нормативните текстове“ (Готи, Досена 2001: 93). Можем още да добавим неговото деперсонализирано естество, което го прави предпочитан в юридически текстове, а в отрицателна форма той изразява забрана (задължение да не се действа).

3. Определяне на значенията на *shall* в правния дискурс

Първо ще определим основното значение на *shall* в юридическия английски език и след това ще дискутираме някои от неточните му употреби в правни актове.

Ще се ограничим до значенията, които има *shall* в юридическия език, тъй като много думи имат едно значение в юридическия език и друго – в ежедневната реч. Такива примери са: *неизбежна отбрана*, *крайна нужда*, *телесна повреда* (наказателно право); *иск*, *договор*, *деликт* (гражданското право). Юридическите термини имат често свой собствен смисъл, който може понякога да се различава от думата, употребявана в обикновения език (Спасов 1995: 67).

Поради този факт ще игнорираме значенията на *shall* в общоупотребимия английски език и ще се фокусираме само на тези значения, с които се използват в юридическите текстове. Ще започнем с това, че според лингвистите, занимаващи се с изследване на модалността в английския език, *shall* е деонтичен глагол, който се използва във 2 и 3 лице ед. ч. и мн. ч., и употребата му е ограничена главно в правните текстове (Коутс 1983: 190 – 194; Куърк 1985: 229 – 231; Лийч 1987: 87 – 88; Палмър 1990: 74 – 75). Тук ще трябва да обясним какво означава терминът „деонтичен“, произхождащ от гръцки в значение на ‘задължителен’, ‘обвързващ’ и най-общо се отнася до „налагане на задължение или забрана, даване на разрешение“ (Хъдълстън, Пулъм 2002: 178).

Тъй като обсъждаме юридически текстове, трябва да разгледаме и какви са предписанията на съставителите на ръководствата по нормотворчество (драфтинг) за изразяване на задължение, разрешение и забрана (вид правни норми в зависимост от предписваното поведение). Ако при лингвистите имаме единодушие за употребата на *shall* (2 и 3 л. ед. ч. и мн. ч. за изразяване на задължение), то при съставителите на ръководства се наблюдават разногласия относно значенията и употребата на този модален глагол при съставянето на правни актове (Уилямс 2005:

178 – 180). Но след анализ Уилямс заключава, че повечето от ръководствата, даващи предписание за езиковите особености на актовете, съветват *shall* да се използва, когато се изразява „задължение/дълг“.

Тросборг (1997: 45), която прави анализ на правния дискурс в законите, дава следното определение за *shall*: „той се използва в юридическите текстове, за да изрази тяхната илокутивна сила или да наложи задължение, към което е отговорен адресатът“. Адресантът дава нареждания на адресата да извърши дадено действие или пък описва задължението, с което адресатът трябва да се съобрази. Тоест имаме наложено задължение от адресанта, т.е. законодателя, към адресата – гражданите. Следователно трябва да имаме вършител на действието.

Примери от Конституцията на Република България:

Art. 160. (2) The President *shall schedule* the elections for a Grand National Assembly within three months of the National Assembly’s resolution being passed. (Constitution of Republic of Bulgaria)

Art. 44. (1) *All citizens shall be free to associate.*

Art. 77. (1) *The Chairperson of the National Assembly shall:*

1. *represent the National Assembly;*
2. *propose the agenda for each session;*
- (...)

Art. 79. (1) *The National Assembly shall elect standing and ad hoc committees from its Members*

Art. 105. (1) *The Council of Ministers shall direct and conduct State’s domestic and foreign policy in accordance with the Constitution and the law.*

И тук е времето да направим разграничение в употребата и значенията на *shall* и *must* в юридически текстове.

Както разгледахме, има непрекъснат спор относно употребата на *shall* в юридически текстове. Някои адвокати заменят *shall* с *must* в документите си, когато се изразява задължение или пък се предписва определено поведение (Тросборг 1997: 133). Те се оправдават с това, че клиентите им в повечето случаи не са наясно с „правния *shall*“ и е възможно да го интерпретират с бъдеще време. Аспри също предлага замяната на *shall* с *must* при изразяване на задължение, тъй като според нея по този начин „адвокатите не са в крак с езика на обществото“ (1992: 79 – 83).

В изследването на Тросборг *must* не се появява в текстовете на законите; също така и в изследването на Фоли на законодателството на ЕС неговата честота е под 5%. Според Шарчевич (2000: 138) *must* се използва, когато се въвеждат изисквания (requirements), като също така при тях се използва и сегашно време деятелен залог.

This application must be signed by the candidate

или

The candidate signs the application.

В допълнение на това Шарчевич пише: „Докато при употребата на *must* става ясно, че изискването има императивен характер, употребата на сегашно време изявително наклонение в този случай е неясна“.

Тъй като *must* изразява задължение, може да се твърди, че той е равен по значение на модалния глагол *shall*. Въпреки че на пръв поглед тези два глагола изглеждат като синоними, модалният глагол *must* не е често срещан в юридическия английски език.

Една причина *shall* да е предпочитан пред *must* е, че последният е използван за изразяване на логическа необходимост (logical necessity), която не се изразява чрез *shall* (Базлик, Амбрус 2008: 65).

Вече имаме описани основните значения на модалните глаголи *shall* и *must* в правните текстове. И двата глагола трябва да се считат като имащи задължаващ характер, като *shall* описва задължение, а *must* условие или изискване.

Сега ще разгледаме по-проблемните употреби на *shall* и ще видим какъв е най-добрият начин да се справим с разнородните значения и функции, които често са приписвани на този „разнороден“ модален глагол.

4. Случаи на неопределеност и неяснота на *shall* в юридически текстове на английски език

4.1. *Shall* или сегашно време деятелен залог

4.1.1. Дефиниции

Според Шарчевич (2000: 153) сегашно време изявително наклонение е предпочитаната конструкция в текстове с дефинитивен характер (дефиниции/определения). „Дефинициите са необходими за действието на правните норми, защото дефинират понятия, които са използвани в тях“ (Ташев 2010: 201). Пример:

The term ‘amusement park’ shall mean any track or area used principally as a permanent location for amusement devices (Уилямс 2005: 44 – 45).

Правилният вариант в тези дефиниции е да се използва сегашно време изявително наклонение, защото „дефинициите са текстове, които не представляват правила за поведение и не могат да бъдат конструирани в правни норми“ (Ташев 2010: 201). Същите не могат да наложат правило за поведение и в оформянето им не трябва да се използва конструкция с *shall*.

Article 2 (c) *‘product’ means any goods or service including immovable property, rights and obligations (Directive 2005/29/EC – Unfair Commercial Practices Directive).*

Art. 6. (1)

• *The term ‘citizens’ refers to all individuals to whom this Constitution applies (Constitution of Republic of Bulgaria).*

4.1.2. Декларативни разпоредби (declaratory provisions)

Правните текстове могат да имат и декларативен характер – да декларират правни принципи.

This Act shall cease to have effect...

An authority shall be established...

The Authority shall consist of 10 members...

Тук нямаме задължение, а по-скоро разпоредбите имат декларативен характер. Следователно конструкциите с *shall* следва да бъдат заменени със сегашно време изявително наклонение.

Art. 1. *Bulgaria shall be a republic with a parliamentary form of government.*

Art. 2. (1) *The Republic of Bulgaria shall be a unitary State with local self-government.*

(2) *The territorial integrity of the Republic of Bulgaria shall be inviolable.*

Art. 3. *Bulgarian shall be the official language of the Republic.*

Art. 166. *The flag of the Republic of Bulgaria shall be a tricolor: white, green, and red from top, placed horizontally.*

Правилният вариант тук трябва да бъде:

Art. 1. *Bulgaria is a republic with a parliamentary form of government.*

Art. 2. (1) *The Republic of Bulgaria is a unitary State with local self-government.*

(2) *The territorial integrity of the Republic of Bulgaria is inviolable.*

Art. 3. *Bulgarian is the official language of the Republic.*

В заключение – от дадените примери се вижда, че визираните конституционни норми имат декларативен характер. Оттук можем да заключим, че в езика, който се използва за оформянето на тези текстове, не трябва да се използва конструкция с *shall*, а сегашно време.

4.2. *Shall not* или *may not/must not*

В юридически текстове е много трудно да се разграничи семантиката на отрицателните констрикции на *shall*, *may* и *must*, тъй като има известно препокриване на значенията на тези глаголи в отрицателни конструкции – *shall not* – забрана, *may not* – липса на разрешение (забрана), *must not* – забрана.

Art. 68. (1) *A Member of the National Assembly shall not occupy another post, nor shall engage in any other activities which the law defines as incompatible with the status of a Member of the National Assembly.*

Член 68. (1) *Народни представители не могат да изпълняват друга държавна служба или да извършват дейност, която според закона е несъвместима с положението на народен представител.*

Art. 95. (2) *The president and Vice president shall not serve as Members of the National Assembly or engage in any other state, public or economic activity (...)*

Член 95. (2) *Президентът и вицепрезидентът не могат да бъдат народни представители [...]*

В английския превод на Конституцията на Република България не бяха открити отрицателни конструкции с *must*.

Няма голяма разлика в значението на отрицателните форми на тези модални глаголи: *shall not* – забрана, *may not* – липса на разрешение. В Конституцията на Република България всички отрицателни

конструкции са изразени чрез *shall not, no one shall*; има и един пример на отрицание с *may*.

Art. 25. (4) [...] **No Bulgarian citizen may be surrendered by another State or to an international tribunal for the purposes of criminal prosecution** [...]

Член 25. (4) [...] **Гражданин на Република България не може да бъде предаден на друга държава или на международен съд за целите на наказател процес** [...]

4.3. *Shall* + страдателен залог или сегашно време страдателен залог
Shall е подходящ да се използва в конструкцията със страдателен залог, когато има вършител, и дори в изречения, в които той е премахнат, но се подразбира от контекста. Приложението му обаче е ограничено в изречения с посочен вършител (Тросборг 1997: 105). Но много често *shall* е използван в разпоредби без вършител. Например „*x shall be entitled to...*“ трябва да бъде „*x is entitled to...*“. Според общоприетото мнение законът „винаги говори“ и сегашно време е подходящата конструкция за това, така че *shall* в значение на бъдеще време никога не трябва да бъде използван.

Art. 30. (1) **Everyone shall be entitled to personal freedom and inviolability** (Constitution of Republic of Bulgaria).

Art. 41. (1) **Everyone shall be entitled to seek, obtain and disseminate information** [...]

Art. 30. (1) **Everyone is entitled to personal freedom and inviolability** (преводът е мой – К. К.).

Art. 41. (1) **Everyone is entitled to seek, obtain and disseminate information** [...] (преводът е мой – К. К.).

Според Тросборг (1997: 106) изреченията с неодушевени подлози обикновено се отнасят към функциите на законовите инструменти, те обясняват откога действа законът, какъв е неговият срок, към кого се отнася, как трябва да се разбира даден термин и др., и по този начин те служат като условия, които трябва да бъдат взети под внимание от гражданите, както и от съда.

Art. 10. **All elections, and national and local referendums shall be held on the basis of universal, equal and direct suffrage by secret ballot.**

Art. 11. (1) *Political activity in the Republic of Bulgaria shall be founded on the principle of political pluralism.*

Art. 36. (1) *The situations in which only the official language shall be used shall be established by law.*

И при тези разпоредби по-добрият вариант на превод е със сегашно време страдателен залог.

5. Изводи относно употребата на *shall* в английския превод на Конституцията на Република България

Уточнихме, че основното значение на *shall* в юридическите текстове е „налагане на задължение“. Въпреки че бяха констатирани различни други употреби на този глагол и следователно той бива грешно интерпретиран и превеждан, всеки, който се заеме с превода на такъв вид текстове, трябва да внимава с този глагол.

В английския превод на Конституцията на Република България открихме, че почти всички разпоредби са преведени с *shall* (общо използван 549 пъти; may – 14) . Също така в английския вариант на Конституцията на РБ открихме изключително честото използване на конструкции с *shall* в страдателен залог, без да има вършител или когато в ролята на подлог се използва неодоушевано съществително – в този случай не може да се говори за налагане на задължение.

В превод от български на английски на Конституцията на Република България забелязахме прекомерна употреба на *shall* в положителни и отрицателни конструкции, както и в деятелен и страдателен залог. В много от случаите преводът с *shall* не е подходящ, когато нямаме наложено задължение на вършителя или на места, където правният текст има декларативен характер. В тези случаи по-добрият вариант на превод на английски език е със сегашно време изявително наклонение – конструкция, която е използвана и в българския оригинал. Ето и някои примери:

Чл. 8. *Държавната власт се разделя на законодателна, изпълнителна и съдебна.*

Art. 8. *The power of the State shall be divided between legislative, executive and judicial branches.*

Art. 8. *The power of the State is divided between legislative, executive and judicial branches* (преводът е мой – К. К.).

Чл. 16. *Трудът се гарантира и защитава от закона.*

Art. 16. *Labour shall be guaranteed and protected by law.*

Art. 16. *Labour is guaranteed and protected by law* (преводът е мой – К. К.).

Чл. 25. (1) *Български гражданин е всеки, на когото поне единият родител е български гражданин [...]*

Art. 25. (1) *A Bulgarian citizen shall be anyone born of at least one parent holding a Bulgarian citizenship [...]*

Art. 25. (1) *A Bulgarian citizen is anyone born of at least one parent holding a Bulgarian citizenship [...]* (преводът е мой – К. К.).

Чл. 28. *Всеки има право на живот. Посегателството върху човешки живот се наказва като най-тежко престъпление.*

Art. 28. *Everyone shall have the right to life. Any attempt upon a human life shall be punished as a most severe crime.*

Art. 28. *Everyone has the right to life. Any attempt upon a human life is punished as a most severe crime* (преводът е мой – К. К.).

При превода на юридически текстове, по-специално на нормативни актове, е важно да се има предвид каква ще бъде функцията на преведения текст: дали цели информирани за съдържанието на заложените разпоредби, или пък чрез него се цели тези разпоредби да функционират в целевия език (езика, на който превеждаме). Преводът на Конституцията на Република България на английски език изобилства с модалния спомагателен глагол *shall*. Според Д. Янкова (2013: 67) големият брой употреби на *shall* е опит от страна на преводачите да направят английския вариант на българските закони подобен на традиционния англо-американски подход в нормотворчеството. Но по този начин преводът е ориентиран повече към целевия език, отколкото към езика източник. Преводът на Конституцията на РБ на английски език не представлява нов нормативен акт, различен от превежданния. Такъв превод цели информирани относно разпоредбите на Конституцията на съответния чужд език и няма насочеността, към която се стремят преводите на различни езици на нормативни текстове, съставяни от международни организации или тези на Европейския съюз. Янкова (пак там: 68) коментира, че такъв подход, насочен към текста източник, ще накара читателя да изследва специфичната правна действителност. „Ставаме свидетели на свръхгенерализация на специфични черти на текстовете на англосаксонското право и дългогодишна

практика на сляпо придържане към тази традиция в контексти, където тя не е подходяща и може да доведе до сериозно неразбирателство“ (пак там).

Вследствие на изложените факти моето предложение за превод на Конституцията на Република България е тя да бъде преведена на английски език с по-голяма прецизност относно използването на модалните глаголи *shall*, *may*, *must* и да се използва сегашно време изявително наклонение по модел на оригинала на български език, тъй като в много от случаите *shall* не е използван в основното си значение и следователно е трудно да се определи функцията му.

ЛИТЕРАТУРА

- Аспри 1992:** Asprey, M. Shall Must Go. // *Scribes Journal of Legal Writing* 3(79):79 – 83. 10. October, 2014 < <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/scrib3&div=14&id=&page>>
- Базлик, Амбрус 2008:** Bázlik, M. & Ambrus, P. *A Grammar of Legal English*. Bratislava: Iura Edition, 2008.
- Бауърс 1989:** Bowers, F. *Linguistic Aspects of Legislative Expression*. Vancouver: University of British Columbia Press, 1989.
- Бенет 1989:** Bennett, J. M. In Defence of ‘Shall’. // *Australian Law Journal* N: 63, 522 – 525.
- Гарзон 2001:** Garzone, G. Deontic Modality and Performativity in English Legal Texts. // *Modality in Specialized Texts*. Bern: Peter Lang, pp. 153 – 173.
- Гарнър 1998:** Garner, B. *A Dictionary of Modern Legal Usage*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Готи, Досена 2001:** Gotti, M., Dossena, M. *Modality in Specialized Texts*. Bern: Peter Lang, 2001.
- Елиът 1989:** Elliott, D. Constitution in a Modern Setting – The Language of the Practice of Law. A paper presented at *Lawasia Conference*, Hong Kong, September 1989. 01 October, 2014 <<http://www.davidelliott.ca/papers>>
- Конституция 2009:** *Конституция на Република България*. София: Сиела, 2009.
- Конституция 2015:** *Constitution of the Republic of Bulgaria*. 03 May, 2015. <<http://www.parliament.bg/en/const.>>
- Коутс 1983:** Coates, J. *The Semantics of modal Auxiliaries*. London: Croom Helm, 1983.
- Куърк, Грийнбаум, Лийч, Свартвик 1985:** Quirk, R.; Greenbaum, S.; Leech, G.; Svartvik, J. *A Comprehensive Grammar of Contemporary English*. London: Longman, 1985.

- Лаучмън 2002:** Lauchman, R. *Plain Language: Handbook for Writers in the U.S. Federal Government*. 15 September, 2014, <<http://www.lauchmangroup.com/PDFfiles/PLHandbook.PDF>>
- Лийч 1987:** Leech, G. *Meaning and the English Verb*. London: Longman, 1987.
- Палмър 1990:** Palmer, F. *Modality and the English Modals*. London: Longman, 1990.
- Ръководство 2008:** *Общо практическо ръководство на Европейския парламент, Съвета и Комисията, предназначено за тези, които участват в съставянето на законодателните текстове в общностните институции*. Люксембург, Служба за официални публикации на Европейските общности, 2008.
- Спасов 1995:** Спасов, Б. *Съставяне на правни нормативни актове*. Варна: ТедИна, 1995.
- Ташев 2010:** Ташев, Р. *Обща теория на правото*. София: Сиби, 2010.
- Тросборг 1997:** Trosborg, A. *Rhetorical Strategies in Legal Language*. Narr: Tübingen, 1997.
- Уилямс 2005:** Williams, Ch. *Tradition and Change in Legal English: Verbal Constructions in Prescriptive Texts*. Bern: Peter Lang, 2005.
- Фоли 2001:** Foley, R. Going out in Style? Shall in EU legal English, *Proceedings of the Corpus Linguistics Conference 2001*, University of Lancaster, 185 – 195.
- Хорн 2002:** Horn, N. A Dainty Dish to Set Before the King: Plain Language and Legislation. 15 September, 2014 <<http://www.plainlanguagenetwork.org/conferences/2002/dish/dainty.pdf>>.
- Хъдълстън, Пулъм 2002:** Huddleston, R./ Pullum, G. *The Cambridge Grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Шарчевич 2000:** Šarčević, S. *New approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International, 2000.
- Янкова 2013:** Yankova, D. *Legal Englishes: The Discourse of Statutory Texts*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2013.

LAS PAREMIAS TRUNCADAS: VARIACIÓN Y CREATIVIDAD

Véselka Nénkova
Universidad de Plovdiv “Paisiy Hilendarski”

THE TRUNCATED PROVERBS: VARIATION AND CREATIVITY

Veselka Nenkova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The proverbs which have a two-part structure are suitable to be reduced in speech. This phenomenon is known as truncation and primarily consists of the omission of the second part of the proverb. In this study we will try to answer the question if the truncation should be considered variation of the proverb or another mechanism of phraseological creativity.

Key words: proverbs, truncated proverbs, variation, creativity

1. Introducción

Las paremias, que poseen una estructura bimembre, son aptas para ser reducidas en el discurso. Este fenómeno es conocido como truncamiento y consiste primordialmente en la omisión de la segunda parte de la paremia. El uso y la eficacia comunicativa de estas construcciones reducidas son posibles gracias al conjunto de los conocimientos previos compartidos por los hablantes de una comunidad lingüística. En el presente estudio trataremos de dar respuesta a la pregunta si el truncamiento debe ser considerado variación o un mecanismo más de la creatividad fraseológica.

2. Las paremias

Las paremias son UFs que constituyen por sí mismas actos de habla (oraciones exhortivas, declarativas, concesivas, etc.) y funcionan como enunciados con carácter de texto. Cuando un hablante utiliza una paremia no solo profiere sino que generalmente manifiesta una determinada intención, es decir, quiere hacer una advertencia, dar un consejo, recomendar, conjeturar, juzgar, aceptar, replicar, cuestionar, etc.

A pesar del poco interés que los lingüistas han concedido a las paremias¹, los estudiosos subrayan que las paremias funcionan como descripciones valorativas aceptadas por la comunidad hablante y sirven para aclarar o explicar algo o para apoyar una postura, para manifestar una afirmación o para justificar una decisión (J. Sevilla Muñoz y M. Sevilla Muñoz 2000, Crida Álvarez 2001, Tarnovska 2003).

En los textos, las paremias suelen apoyar el hilo argumental e incluso sirven de punto de partida para la contraargumentación. A menudo se utilizan para cerrar un texto debido a sus valores persuasivos (carácter conclusivo de la intervención).

En cuanto a la división entre los diferentes tipos de paremias, tal vez la explicación más corta y más acertada es la que propone Acuña (cf. Forgas i Berdet 1996: 517):

El refrán proviene de la experiencia del hombre vulgar, el proverbio del criterio del moralista, el adagio de la pluma del letrado, el apotegma de la autoridad de un personaje superior, el aforismo de la conclusión científica, filosófica o doctrinaria, el epifonema de la reflexión sobre un acontecimiento.

Los refranes, giros, proverbios y dichos nos ayudan a comprender el pensamiento y la cultura de un determinado pueblo. En cuanto a la verdad absoluta o la verdad 'generalizada' que reside en las paremias, Anscombe (2010: 32-33), con razón, la cuestiona:

[...] muchas de estas frases genéricas son falsas, así *Los coches tienen cuatro ruedas* (hay coches con más y con menos), *Los tomates son verduras* (son frutos), *Las arañas son insectos* (no lo son), etc. Y para más inri, una subclase importante de frases genéricas admite excepciones sin dejar de expresar una verdad 'general'. Los refranes, como las otras frases genéricas, no hacen más que remitir a una visión del mundo presente en cada idioma, y que suele ser aproximada y puede ser incluso totalmente falsa. No es de extrañar entonces que los refranes no sean lógicos: tampoco lo son las máximas que tanto gustaban a Voltaire.

Consultadas las fuentes sobre las paremias, podemos resumir que se trata de expresiones fijas que destacan por su carácter popular, metafórico, general, repetitivo, práctico, jocosos, agudo, anónimo, célebre, rítmico y didáctico. La relativa brevedad de la paremia permite su fácil memorización y su frecuente uso en el discurso cotidiano, ya que en pocas

---

¹ Por el poco interés que se le ha concedido a las paremias y el desprecio con que les han tratado los lingüistas véase Jean-Claude Anscombe (2010).

palabras se pretende decir mucho. Estas UFs tienen una gran fuerza evocadora y bastante carga emotiva de tal forma que mantienen viva la atención del receptor.

3. Las paremias truncadas

Las estructuras bimembres son primordialmente aptas para ser reducidas en el discurso. Vigara Tauste (1993: 269) apunta al respecto lo siguiente:

Muchas de estas expresiones (refranes particularmente) no es preciso decirlas completas, basta con iniciarlas (suelen ser bimembres) y dejar al conocimiento del receptor la tarea de completarlas mentalmente y reconocer, instalado en la situación de comunicación, su exacto sentido.

Zuluaga (1980: 100) habla de “citas interrumpidas” y explica que “no toda expresión fija utilizada efectivamente en el discurso requiere ser citada en su totalidad sino sólo en parte para hacerse presente con su sentido completo”. Prueba de ello es el siguiente fragmento:

(1) Si os negáis, si escurris el bulto, caerá sobre vosotros la cólera de Dios, mediante el brazo largo, terrible, del Santo Oficio. **Arrieritos somos.** (Arturo y Carlota Pérez-Reverte, *El capitán Alatriste*, 2002: 60)

Este fenómeno es conocido como truncamiento (Calero Vaquera 1999: 89; Anscombe 2010: 22; Oddo 2012: 142; García Yelo 2012: 119) y consiste comúnmente en la omisión de la segunda parte del refrán o usando la forma de frases incompletas. El uso y la eficacia comunicativa de estas paremias reducidas son posibles gracias al conjunto de los conocimientos previos compartidos por los hablantes de una comunidad lingüística. Esta técnica se basa en el supuesto del hablante que su interlocutor posee la competencia interpretativa adecuada para completar mentalmente la paremia truncada e inferir el sentido de lo dicho, por ejemplo: *Cuando el río suena (se sobreentiende agua lleva)*.

Lo que sí ocurre con bastante frecuencia, es que la versión truncada sustituya a la forma completa y acabe eliminándola, recuperando de paso una línea melódica descendente, como es el caso de *En todas partes cuecen habas [y en mi casa a calderadas]* (Anscombe 2010: 22).

Las paremias truncadas se suelen inscribir dentro del procedimiento de desautomatización fraseológica por reducción de lexemas. La

desautomatización fraseológica² constituye un proceso de manipulación creativa en el discurso mediante una serie de procedimientos de ruptura, basados en modificaciones internas o externas, siempre que no se pierdan por completo las características fraseológicas de la expresión original. La forma base debe ser reconocible y recuperable con la ayuda de los elementos conservados e inalterados o mediante el contexto. La competencia cultural de quienes leen o escuchan una UF desautomatizada permite reconocer la fórmula modificada, y a su vez desentrañar el sentido que adquiere la expresión a través de la reactivación del significado idiomático y del significado literal de la misma. Tales reflexiones nos llevaron a afirmar en trabajos anteriores (especialmente, Ángelova Nénkova y González-Espresati 2008) que la desautomatización de las UFs es una herramienta lingüística que revitaliza el contenido de las UFs sin eliminar por completo sus características de expresiones fijas.

Para nosotros, la desautomatización fraseológica es, pues, un término que hace referencia a cualquier cambio de carácter léxico, semántico, morfosintáctico o incluso pragmático que se produzca en las UFs. Quedan fuera de esta acepción las variantes y las producciones erróneas de los hablantes. De acuerdo con García-Page (2008: 261), la desautomatización, a diferencia de los simples *lapsus linguae*, es resultado de manipulaciones conscientes, diseñadas en función de los propósitos persuasivos del hablante.

Calero Vaquera (1999: 88), en un estudio sobre las paremias en la obra de Mateo Alemán, incluye a las paremias truncadas dentro del apartado que se ocupa de las manipulaciones creativas. La autora explica que las paremias truncadas pueden ser de dos tipos: a) sin variar la primera parte del refrán, se suprime la segunda, y b) en la paremia truncada se modifica parcialmente el primer fragmento del refrán.

Ahora bien, cabe plantear la pregunta si el truncamiento debe ser considerado como un mecanismo más de la desautomatización fraseológica. Ejemplos como: *arrieritos somos (y en el camino nos encontraremos)*, *cría cuervos (y te sacarán los ojos)*, etc., como señala Montoro del Arco (2005: 141), se podrían considerar variaciones, puesto que han desembocado en un acortamiento generalizado. En realidad, no se produce un cambio formal de los elementos en la estructura de las paremias, tampoco se persigue una modificación externa (semántico-contextual o pragmática), solo se suprime una parte (preferentemente la

---

² Para más información véase Ángelova Nénkova y González-Espresati (2009); Nénkova (2013a); Nénkova (2013b)

segunda) de la UF que el oyente automáticamente evoca en su mente como en los siguientes ejemplos:

(2) Yo trabajo para mí y para mis socios, reúno el capital necesario, obtengo resultados y reparto dividendos, **dándole al César...** Ya sabe. (Pérez-Reverte, *La carta esférica*, 2000: 147)

(3) Cada cual es cada cual, y hay quien no encuentra riesgo suficiente en conducir cada mañana camino del curro, con doscientos hijos de puta a ciento ochenta adelantándose por los carriles derecho e izquierdo. **Sobre gustos**, ya saben. (Pérez-Reverte, *No me cogeréis vivo*, 2006: 281)

(4) **Quien a hierro mata**, murmuró para sus adentros. (Pérez-Reverte, *La piel del tambor*, 1998: 530)

Como se puede apreciar, las UFs *Dar al César lo que es del César y a Dios lo que es de Dios*, *Sobre gustos no hay nada escrito* y *Quien a hierro mata, a hierro muere* se citan elididas sin que cambie el sentido original que poseen estas paremias. El esquema proverbial resulta familiar, conocido y aceptado por la comunidad hablante debido a su alta frecuencia de uso. Eso permite que las paremias puedan ser citadas en forma reducida. Por consiguiente, podríamos o, mejor dicho, deberíamos hablar aquí de variación (y por qué no de economía en el lenguaje –que es un fenómeno común que se da en la lengua en general–), y no de desautomatización fraseológica, ya que en estos casos el autor no modifica las unidades fraseológicas para dotarlas de un sentido novedoso. Dicho de otro modo, no se realiza la actualización del significado de la paremia ni de ninguno de sus componentes por separado. La parte omitida de la paremia no se reconoce como acto de la creatividad lingüística, pues es evidente que el autor pretende recuperar el significado originario de la UF. Por otra parte, no dejan de estar presentes las funciones semántico-pragmáticas de las paremias truncadas, ellas siguen aportando una evaluación a la fuerza ilocutiva del enunciado y sirven para apoyar una postura o para justificar una decisión. A menudo, como todas las paremias, las truncadas también se utilizan para cerrar un texto debido a sus valores persuasivos.

La hipótesis de que las UFs truncadas deben ser consideradas como un tipo de desautomatización por reducción de lexemas pierde fuerza tras realizar el análisis de los ejemplos citados, ya que, primero: el contenido semántico de la unidad no se ve modificado y segundo: las unidades se continúan percibiendo como un todo diferenciado de otras estructuras sintácticas.

Ahora bien, hay que dedicar especial atención a otro tipo de paremias truncadas, aquellas en que sí se observan modificaciones intencionales que llevan a la llamada desautomatización fraseológica. Fijémonos en el siguiente ejemplo:

(5) No lo harían ceder. Veíamos **quién reía último** en la guerrita que le habían declarado. (Vargas Llosa, *El héroe discreto*, 2013: 234)

Aquí, como es evidente, además de la supresión de la segunda parte de la paremia *Quien ríe último, ríe mejor* se ha producido una manipulación interna que consiste en el cambio del tiempo verbal. En este caso ya podríamos hablar de desautomatización, puesto que el autor no solo cita la paremia en su versión truncada sino que también intencionalmente cambia el tiempo verbal para adaptar la frase canónica al contexto en que la inscribe. Este ejemplo nos conduce a la conclusión de que solo las paremias truncadas en que se han producido intencionalmente cambios formales en la parte conservada de la estructura bimembre deben considerarse desautomatizadas, y no las paremias truncadas en que no se observa ningún tipo de manipulación creativa.

Dentro de las modificaciones por reducción de lexemas se incluye también la modificación por alusión. Este fenómeno se parece al truncamiento, sin embargo, los dos procedimientos son diferentes, pues la alusión, como señala Vucheva (2005: 58), “es una designación perifrástica que se basa en el supuesto del hablante que su interlocutor posee la competencia interpretativa adecuada para inferir el sentido de lo dicho”. Calero Vaquera (1999: 90) llama este tipo de reducción manipulativa *paremias latentes* y explica que de la unidad fraseológica original se mantiene en el enunciado tan sólo alguna pieza léxica de referencia que, con el auxilio del contexto, puede desencadenar la evocación del refrán elidido.

El siguiente ejemplo sirve para ilustrar el procedimiento de desautomatización por alusión en que el refrán *A quien madruga, Dios le ayuda* queda reducido a la secuencia *que le madrugara al otro* que evoca la unidad completa y su significado original ‘hay que ser previsor y actuar siempre con anticipación, ya que esto favorecerá la ejecución de tus propósitos’. En la expresión restante (a diferencia del truncamiento sin cambios formales en la estructura paremiológica restante) sí se reconocen las diferentes modificaciones formales como un acto de la creatividad lingüística.

(6) La Gramática de Nebrija, dando solidez y sistema a una de las lenguas hispanas -quizá el catalán sería hoy la principal, de haber tenido un Antoni Nebrijet **que le madrugara al otro-**, consiguió lo que en Alemania haría la Biblia traducida por Lutero al alemán, o en Italia el toscano usado por Dante en La Divina Comedia como base del italiano de ahora. (Pérez-Reverte, *XL Semanal*, 24/3/2014)

La siguiente expresión manipulada alude a la UF *Ver la paja en el ojo ajeno, pero no la viga en el propio*:

(7) A Quart lo irritaba aquella desenvoltura en **atribuir paja al ojo ajeno**. (Pérez-Reverte, *La piel del tambor*, 1998: 470).

Los componentes fundamentales “paja” y “ojo ajeno” resultan suficientes para que el lector evoque en su mente la UF original. De esta manera se asegura la comprensión del enunciado aun suprimiendo unos cuantos elementos constitutivos de la UF.

Conclusiones

Este trabajo presenta un análisis de las paremias rastreadas en algunas obras literarias y periodísticas. A raíz del estudio presentado –y sin que deban entenderse los ejemplos citados como exhaustivos– los resultados del análisis apuntan hacia las siguientes conclusiones:

1. La fijación fraseológica permite identificar la forma original de la paremia truncada cuando una parte de ella está omitida.

2. Al ser el truncamiento un procedimiento muy utilizado por los autores y periodistas, hemos registrado un mayor número de ejemplos en que aparecen paremias truncadas en que no se han producido manipulaciones internas en la estructura conservada de la expresión original; los autores no las desautomatizan sino que las utilizan como una herramienta retórica para alcanzar efecto perlocucionario que imprime fuerza en el texto. En este caso nos inclinamos por considerar estas paremias truncadas variaciones y no desautomatizaciones.

3. Nuestra búsqueda ha dado como resultado también un ejemplo en que aparece una paremia truncada que a la vez ha sido manipulada creativamente y que ha desarrollado y expandido su significado de acuerdo con el contexto, de ahí que podamos dividir las paremias truncadas en dos grupos: a) variantes (cuando tan solo se ha omitido la primera o la segunda parte de la paremia, y no se han producido cambios internos en la estructura) y b) desautomatizaciones (son aquellos casos en que la paremia no solo ha

perdido alguna parte de su estructura bimembre, sino que también en la parte conservada ha sufrido una o varias modificaciones internas o externas).

4. Las paremias que han sufrido modificación interna por alusión no se deberían confundir con las paremias truncadas. La alusión se basa en la paráfrasis en que la unidad fraseológica original mantiene tan sólo alguna o algunas de las piezas léxicas de referencia que, con el auxilio del contexto, pueden desencadenar la evocación de la paremia elidida. En la expresión restante, a diferencia de las paremias truncadas en que no se producen intencionalmente cambios en la estructura restante –y que consideramos como variaciones–, sí se reconocen las diferentes modificaciones formales como un acto de la creatividad lingüística. Por otra parte, las modificaciones por alusión también se diferencian de las paremias truncadas desautomatizadas, ya que en éstas –a pesar de los cambios formales en los elementos– se conserva una de las partes bimembres de la estructura paremiológica, y en aquéllas tan solo se aprovecha alguno o algunos de los elementos de la paremia sin que se respete la estructura canónica.

BIBLIOGRAFÍA

- Ángelova Nénkova y González-Espresati 2008:** Ángelova Nénkova, V. y González-Espresati, C. Alternancia y fijación del diminutivo en las unidades fraseológicas. // *Cadernos de Fraseología Galega. Santiago de Compostela*, 2008, 15 – 34.
- Anscombe 2010:** Anscombe, J.-C. Las formas sentenciosas: un fenómeno lingüístico. // *Revista de Investigación Lingüística*, 2010, Nº 13, 13 – 39.
- Calero Vaquera 1999:** Calero Vaquera, Mª L. Paremiología e Historia de la Lingüística (Las paremias en la obra de Mateo Alemán). // *Paremia*, 1999, Nº 8, 85 – 94.
- Crida Álvarez 2001:** Crida Álvarez, C.A. La mujer en los refraneros español y griego. Estudio sociocultural a través de paremias contrastadas. // *Paremia*, 2001, Nº 10, 99 – 110.
- Forgas i Berdet 1996:** Forgas i Berdet, E. *Los ciclos del pan y del vino en las paremias hispanas*. Madrid: Centro de publicaciones del Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 2001.
- García-Page Sánchez 2008:** García-Page Sánchez, M. *Introducción a la fraseología española: Estudio de las locuciones*. Madrid: Anthropos, 2008.
- García Yelo 2012:** García Yelo, M. El proceso de desautomatización de paremias españolas en las redes sociales. // *Unidades fraseológicas y TIC, Biblioteca Fraseológica y Paremiología. En Mª I. González Rey, ed., serie “Monografías”*. Madrid: Instituto Cervantes, Nº 2, 2012, 111 – 124.

- Montoro del Arco 2005:** Montoro del Arco, E. T. Hacia una sistematización de la variabilidad fraseológica. // *Estudios lingüísticos en recuerdo del profesor Juan Martínez Marín. En Mª Á. Pastor Milán (ed.)*. Granada: Universidad de Granada, 2005, 125 – 152.
- Nénkova 2013a:** Nénkova, V. La desautomatización de las unidades fraseológicas. // *El español: territorio de encuentros, Actas del Congreso con motivo del 50 años de Filología Española en la Universidad de Sofía “San Clemente de Ojrid”*. En E. Vucheva *et al.* eds. Sofía: Editorial Universitaria “San Clemente de Ojrid”, 2013, 85 – 93.
- Nénkova 2013b:** Nénkova, V. La creatividad fraseológica en los textos periodísticos y publicitarios. // *Научни трудове, том 51, кн. 1, СБ. А. VII ПУ „Паусий Хилендарски“*, 2013, 335 – 344.
- Oddo 2012:** Oddo, A. Phénomènes de troncature. // *La parole exemplaire. Introduction à une étude linguistique des proverbes*. En J.-C. Anscombe *et al.* éd. Paris : Armand Colin, 2012, 133 – 146.
- Sevilla Muñoz; Sevilla Muñoz 2000:** Sevilla Muñoz, J.; Sevilla Muñoz, M. Técnicas de la Traducción paremiológica (francés-español). // *Proverbium*, 2000, № 17, 369 – 386.
- Tarnovska 2003:** Tarnovska, O. Una aproximación al refranero ucraniano. // *Paremia*, 2003, № 12, 107 – 114.
- Vigara Tauste 1993:** Vigara Tauste, A. M. Pre-texto y realización del sentido en el español coloquial. // *Paremia*, 1993, № 2, 267 – 276.
- Vucheva 2008:** Vucheva, E. *Estilística del español actual. Teoría y práctica del estilo*. Sofía: Editorial Universitaria “San Clemente de Ojrid”, 2008.
- Zuluaga 1980:** Zuluaga, A. *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt am Main: Peter D. Lang, 1980.

DICCIONARIOS

- RAE 2001:** Real Academia Española. Diccionario de la Real Academia Española. Madrid: Real Academia Española, 2001.
- Junceda 2006:** Junceda, L. Diccionario de refranes. Madrid: Espasa, 2006.
- Seco et al. 2004:** Seco, M. *et al.* Diccionario fraseológico documentado del español actual. Madrid: Aguilar lexicografía, 2004.

OBRAS LITERARIAS Y PERIÓDICAS

- Pérez-Reverte 1998:** Pérez-Reverte, A. La piel del tambor. Madrid: Alfaguara, 1998.
- Pérez-Reverte 2000:** Pérez-Reverte, A. La carta esférica. Madrid: Alfaguara, 2000.
- Pérez-Reverte 2002:** Pérez-Reverte, A. y C. El capitán Alatriste. Madrid: Alfaguara, 2002.

Pérez-Reverte 2006: Pérez-Reverte, A. No me cogeréis vivo. Madrid: Alfaguara, 2006.

Vargas Llosa 2013: El héroe discreto. Madrid: Alfaguara, 2013.

XL Semanal 2014: XL Semanal. Madrid: El País, 2014.

**HISTORIA, CULTURA Y TRADICIÓN DEL JUDEOESPAÑOL
A TRAVÉS DE SUS PAREMIAS Y FÓRMULAS RUTINARIAS**

Jessica Ciabotaru de Manev
Universidad de Plovdiv “Paisiy Hilendarski”

**HISTORY, CULTURE AND TRADITION OF THE JUDEO -
SPANISH LANGUAGE THROUGH PROVERBS AND SAYINGS**

Jessica Ciabotaru de Manev
Paisii Hilendarsky University of Plovdiv

Judeo-Spanish sayings and proverbs were born of some experience; they carry a story or explain a tradition. Sometimes you can even create a conversation using only these known phrases. Some of these phraseological units will be embedded in this work in order to show the features and characteristics of the Judeo-Spanish culture and its history.

Key words: Judeo-Spanish, culture, proverbs

Si buscamos la definición del término “judeoespañol” en el diccionario, la encontraremos definida como el término referido a la “variedad de la lengua española hablada por los sefardíes, principalmente en Asia Menor, los Balcanes y el norte de África que conserva muchos rasgos del castellano anterior al siglo XV” (RAE 2012).

Para los judíos, esta definición es un poco fría e incompleta, ya que carece de los valores intrínsecos que la palabra en sí simboliza para ellos, ya que además de ser una lengua derivada del castellano de Cervantes empleada en el siglo XV, los judíos han logrado mantenerla viva hasta nuestros días como legado de identidad y de cultura.

El año 1492 representa una fecha importante para la humanidad, no sólo por ser el año en que dos mundos se encuentran gracias a la llegada de Colón a tierras americanas, sino también por el Edicto de Expulsión promovido por los Reyes Católicos, Isabel de Castilla y Fernando de Aragón, mediante el cual los judíos debían salir de las tierras españolas. Este hecho determina crucialmente el destino de toda una comunidad religiosa que no volverá a ser el mismo nunca más.

Pertenencias carentes de valor fue lo que se les permitió llevar, sin imaginar, que realmente llevaban consigo el verdadero tesoro. Aquello que nadie les pudo arrebatarse, su historia, su cultura, sus tradiciones y su legado que aún sigue vigente.

Los judíos expulsados quedaron esparcidos en diversos territorios; algunos partieron hacia el Norte y Sur de Europa, una gran parte se asentó en los Balcanes pero la gran mayoría se estableció en el Imperio Otomano en donde fueron recibidos como representantes de la avanzada civilización occidental. Surgieron importantes centros judíos en ciudades como Sofía, Sarajevo, Constantinopla, y especialmente en la ciudad de Tesalónica, Grecia (considerada la ciudad capital de los sefardíes por su gran desarrollo cultural e industrial). En estas tierras, nuevamente florece el judaísmo de los sefarditas.

A principios del siglo XVII la diferencia entre el español y el idioma de los judíos otomanos comenzaba a hacerse más notoria y es entonces cuando se empezó a denominar a aquel español raro “el español de los judíos”, que se convirtió finalmente en lo que hoy en día denominamos *judeoespañol* (Niewęłowska 2010).

Tras el trágico pasar de las dos Guerras Mundiales, los sefardíes se dispersaron y emigraron a Norteamérica y Suramérica, las grandes comunidades de Tesalónica, la antigua Yugoslavia, Grecia, Austria, Francia y Rumania quedaron devastadas y mermadas. Gran parte de la comunidad hebrea de Bulgaria, emigró a Israel.

Una nueva tragedia que sacude al mundo judío pero no logra acabar con su sabiduría, con su religión, con su fortaleza espiritual y su gran misión en la vida de transmitir generación a generación los mandamientos dados por Dios y la gran riqueza cultural que esta religión representa. Es por ello que una de las características principales que tiene el pueblo judío, quizá y no por casualidad debido a las desgracias por la que ha atravesado, es su apego a sus raíces y a sus tradiciones, la necesidad que tiene de aprender y de enseñar; de cumplir su misión de transmitir a cargo de los sabios, de sus rabinos, de sus canciones, de las fiestas y de la tradición oral que se repite a lo largo de generaciones.

El libro “*Para ke no se olvide*” (Para que no se olvide) (2014) es una recopilación de recuerdos e historias de los judíos que actualmente viven en Sofía, provenientes de diferentes partes de Bulgaria y que aún conservan la “lengua de casa”, la lengua judeoespañola. Un preciado tesoro que fue, es y será para la posteridad, una forma de vida, el origen de sus raíces, su *identidad*.

Las tradiciones, costumbres, y formas de vida de los judíos sefardíes, se presentan de diferentes formas en toda su literatura, una de ellas es a través de las unidades fraseológicas constituidas por las fórmulas rutinaria y las paremias que surgen como resultado de situaciones cotidianas, de conversaciones callejeras, de reuniones familiares, de celebraciones de fiestas, de los chicos y de los viejos, de los sabios y de los astutos, entre otros.

Corpas Pastor (2003: 228) señala que a diferencia de las paremias las fórmulas rutinarias carecen de autonomía textual y se utilizan en circunstancias y situaciones comunicativas precisas. La mayoría de estas frases no poseen carácter idiomático, su sentido es perfectamente transparente. Sin embargo, están formadas por palabras que guardan un orden relativamente rígido que las convierte en frases fijas, por lo cual suelen ser consideradas unidades fraseológicas.

Las culturas, a través de las lenguas, pueden diferir por lo que se refiere al tipo de hechos que merecen ser comentados y también por lo que se refiere al tipo de acciones que deben acompañar a determinadas fórmulas lingüísticas. Estas diferencias se refieren normalmente al grado y tipo de utilización lingüística, que puede presentar implicaciones ideológicas de diferente índole. En una sociedad dominada por una instancia religiosa determinadas verbalizaciones deben acompañar a un conjunto de acciones o parecen exigidas ante determinados sucesos. En sociedades laicas el componente ritual religioso desaparece, pero puede ser sustituido por otras fórmulas (Hernández Sacristán 1999: 144).

Los judíos siempre que han podido, han practicado su religión, festejado, celebrado y conmemorado fiestas, cuidando las costumbres de sus antepasados. Llevaban una vida normal como el resto de la población, logrando una convivencia pacífica sin llegar a la asimilación en la mayoría de los casos.

La fe en Dios, su omnipotencia, que nunca ha estado en tela de juicio, se alaba, conmemora y honra. Siempre se recordaba su gracia, se bendecía y se agradecía, solía decirse: *Bendicha ke sea la chimenea (tavan/techo)* (Bendita que sea la chimenea/el techo); como el nombre de Dios es considerado Santo y Sagrado, por lo que no puede utilizarse vanamente, en vez de nombrarlo, se prefiere hacer referencia a las cosas que se encuentran “arriba de los seres humanos”.

Es común que las personas tengan deseos, más aún querer que se cumplan, de ahí la fórmula rutinaria *De tu boka a la oreja del Dio* (De tu boca a la oreja de Dios), lo que digas sea escuchado por Dios y nos sea concedido.

En la religión judía existe la creencia que la vida de una persona está escrita en el Libro Sagrado de la Vida, su nacimiento, los acontecimientos que marcarán su vida y su fallecimiento, es por esto que al conmemorar el Año Nuevo judío, era común y hoy en día se continúa con esta tradición, desear al prójimo que Dios lo inscriba en el Libro de la Vida, le otorgue un año más de vida, con salud y alegrías; *Ke estesh eskritos en los libros de la vida* (que estés escrito en el libro de la vida) proviene de la expresión en hebreo *התימה טובה* (Jatimá Tovah, Buena Firma), comúnmente utilizada durante la celebración.

Cuando una mujer estaba embarazada, se reunían las mujeres de la familia, para *kortar fachadura*, preparar los primeros vestidos que el recién nacido utilizaría. La tradición consiste en coser de primero una blusa blanca y larga, blanca como símbolo de pureza, larga para desearle larga vida; luego se le echa azúcar para que la criatura tenga una vida dulce y alegre.

En caso de que la criatura no sobreviviera, la ropa debía regalársele a la vecina o a un familiar cercano, para que otra criatura pudiese contar con la suerte que éste no tuvo; por eso dice el refrán: *Ken se viste de sedaká bive muntchos anyos* (quien se viste de caridad -del hebreo *צדקה* Tzedaká-vive muchos años).

Los buenos deseos para el recién nacido no se hacían esperar, deseándole suerte y ventura *Mazalozo i venturoso*, una vida de buenos augurios *Kaminos de leche i miel* (camino de leche y miel); estos dos elementos, son mencionados en la Torah (libro sagrado de los judíos) en varias oportunidades, la leche se utiliza como símbolo de abundancia, salud y riqueza, la miel como símbolo de dulzura y como materia para el estado de elevación a un nivel espiritual, juntos ambos elementos simbolizan dulzuras y riquezas tanto materiales como espirituales (Reyes 2011).

Finalmente había que proteger al pequeño de las malas energías, del llamado “Mal de Ojo” diciendo *Ainaraj ke no te caiga* (*עין רעה* Ainaraj- Mal de ojo, que no te llegue) o *Barbinam* (que el mal se aleje) cuando acontecía algún acontecimiento desagradable, para alejarlo y hacer desvanecer todas las posibilidades de que alguna desgracia sucediera.

Al nacer el niño, era común decir *El padre (o la madre) en fachas* (El padre -o la madre- en fachas), o como decimos hoy en día en lengua popular, *Es igualito a su padre (o a su madre)* cuando existe un gran parecido entre los progenitores y la criatura.

Cuando los hijos son pequeños, solo alegrías y risas traen a la casa, los problemas son insignificantes, pero a medida que cercen, los líos son mayores, las amarguras también *De tchikos kantarikos de miel, de grandes kantarikos de yiel* (de chicos cántaros de miel, de grandes cántaros de hiel).

Tener hijos es considerado una bendición, la labor de la madre no pasa desapercibida tampoco en el amplio repertorio refranero de los sefardíes: *Buena madre es la ke pare*, (una buena madre es aquella capaz de dar a luz) aquella que procrea, que es el núcleo familiar y que tiene a su cargo la casa y la familia, y la difícil tarea no sólo de concebir sino también de llevar la religión.

Cuando la criatura que nacía era una niña, los padres ya iban preparando la boda, porque *La ija en la facha, el achugar en la kacha* (la hija en pañales, el ajuar en casa), simbolizando que una vez que naciera la niña, ya la familia sabía lo que le esperaba, el padre principalmente, quien tenía la obligación de buscar un buen marido para su hija, de una buena familia, con buena reputación. La familia de la novia debía ocuparse de todos los gastos y preparativos para la celebración de la boda. Cuando en las familias, nacía más de una niña, era motivo de alegrías, pero también de preocupaciones: *Una iya una maravia, dos kon sabor, tres malo es cuatro iyas i una madre: mala veyez para el padre* (una hija una maravilla, dos tienen sabor, tres malo es pero cuatro hijas y una madre es mala vejez para el padre), hace referencia a la intranquilidad del padre de tener que casar a sus 4 hijas, preparar el ajuar de novia, juntar la dote y buscarles un marido adecuado.

También el tener hijas tenía su lado positivo, *Ija para la vejez* (hija para la vejez) la hija era la encargada de cuidar a sus padres cuando éstos son ancianos incluso con responsabilidades mayores que las del hijo varón aunque es éste quien los acoge en su casa.

Cuando un hombre buscaba mujer para casarse, el corazón no siempre tenía cabida y tampoco la opinión del joven era importante ya que en décadas atrás el compromiso de los padres era buscar una buena pareja para sus descendientes, la sabiduría popular aconsejaba y prevenía al hombre de la mujer que escogiese *Mira la madre, eskoye la iya* (mira la madre, escoge la hija), observa con atención a la madre de quien será tu futura esposa, el comportamiento de ella será similar al que tu esposa tendrá.

A las chicas cuando no eran muy condecoradas, estando ya en época de buscar pareja, se les tranquilizaba diciendo *el mazal de la fea la linda lo dezea* (la suerte – del hebreo מזל mazal– de la fea, la bonita lo desea), la fortuna es a veces un don mayor que la belleza.

Aunque las parejas no podían escogerse, podían moldearse; *Al iyo komo lo krías al marido komo lo ambezas* (al hijo como lo crías y al marido como lo enseñas), mostrando que hay posibilidades de corregir los defectos del marido enseñándole aunque no se haya criado de chico como al hijo.

Cuando entre la pareja surgía amor y brotaba entre ellos la armonía, como en muchos casos sucedía, al menos en apariencia, la gente solía decir *Un korasón espejo de otro* (un corazón espejo de otro) refiriéndose a dos almas gemelas, que se entienden y que han sido hechos el uno para el otro. Como todo en la vida, nada es perfecto, la vida conyugal tampoco, bien dice el dicho que *Pleto entre marido i mujer, la colcha tene de venzer* (el conflicto entre marido y mujer, la colcha lo ha de vencer) aconsejando resolver los conflictos matrimoniales en la cama.

La familia del matrimonio, esperaba con ansias la procreación, alentaban al hombre deseándole *Pishado ke te veiga* (mojado que te vea), anhelando que el hombre se convierta en padre prontamente.

La vida de la mujer en casa podía ser muy dura, *La vida de la mujer, lavar, kriyar i barrer* (la vida de la mujer, lavar, criar y barrer) reflejando las responsabilidades de la vida de una mujer pero también considerándola como pilar fundamental del hogar, incluso en momentos difíciles, en los que debía dar apoyo incondicional a su marido: *Limpyeza es medya riqueza* (limpieza es media riqueza) una casa limpia es símbolo de prosperidad y *“Meza I siya I almenara”* (mesa, silla y lámpara) dando a entender que las necesidades básicas de una persona se cubren con un techo donde dormir, una mesa donde comer y su inteligencia para pensar.

A la gente mayor debe respetarse no solo por su condición sino porque *“ditcho de viejo, ditcho de ley* (dichos viejos, dichos de ley) afirmando la sabiduría que encierran las opiniones de los ancianos; *Vivan los viejos para bien de los mancebos* (que vivan los ancianos para el bien de los jóvenes) recalcando que los ancianos tienen que transmitir sus enseñanzas a los jóvenes.

Reflexiones de los mayores acerca de la vida y el camino que han transcurrido: *La djuventu es una ves, el ke la goza sabe lo ke es* (la juventud sucede solo una vez, el que la goza sabe lo que es); *Pensando en la vejez no gozamos la mansevez* (pensando en la vejez no gozamos la juventud), por estar pendientes del futuro, olvidamos el presente, tratando de aconsejar a los jóvenes para que disfruten de su juventud y puedan recordarla en su posteridad con un buen sabor de boca.

No todos los refranes de sabiduría popular denotan alegría o bendiciones, también cuentan con su lado oscuro a través de maldiciones: *Boka de león ke te koma i oyo de benadam ke no te mire* (boca de león que te coma y no el ojo de una persona, frase que proviene del hebreo בן אדם ben Adan, hijo de Adán). Es menos peligroso caer en la boca de un león que en una mirada pesada de una persona que produce “mal de ojo”. *Ke te kaen*

las muelas i ke te keda solo una para dolor de muela (que se te caigan las muelas y que te quede solo una para el dolor de muela).

El idioma judeoespañol no solo es rico por la amplia y tradicionalista cultura que tiene intrínseco: sus romances, sus obras literarias y su gran sabiduría popular expresada a través de sus refranes, son una muestra de este valioso legado y pequeño tesoro de la cultura hispánica del siglo XV que aún en nuestros días está vigente y palpita en cada uno de los corazones dispersos por el mundo, de quienes aún lo conservan como su lengua materna y de aquellos de quienes se han adentrado en la materia con intenciones académicas, que han quedado cautivados por su hermoso encanto.

BIBLIOGRAFÍA

- Anavi 2007:** Anavi, I. *Manual de Judeoespañol. Idioma y Cultura*. Sofía: BNT. Libro original de Barola, M. C., 2007.
- Corpas Pastor 2003:** Corpas Pastor, G. *Diez años de investigación en fraseología: análisis sintáctico-semánticos, contrastivos y traductológicos*. Frankfurt/Madrid: Vervuert/Iberoamericana, 2003.
- Club Ladino Sofía 2013:** Club Ladino Sofía. *Para ke no se olvide*. Sofía: Paradox, 2013.
- Hernández Sacristán 1999:** Hernández Sacristán C. *Culturas y acción comunicativa. Introducción a la pragmática intercultural*. Barcelona: Ediciones OCTAEDRO, 1999.
- José 2013:** José L. *Refranes y expresiones sefardim en ladino o djudeo español. En Am Israel Jai*. <http://am-israel-jai.blogspot.com/2008/03/refranes-y-expresiones-sefardim-en.html>, 2013.
- Melamed R. M. 1981:** Melamed R. M. *Religiones, sectas y cultos. Volumen I: El Judaísmo*. España: Sociedad Cooperativa Imprenta Olimpia, 1981.
- Niewęłowska 2010:** Niewęłowska, M. *El dialecto judeoespañol: una historia del exilio*. http://www.lateinamerika.uni-koeln.de/fileadmin/bilder/ip_2010/m.nieweglowska_trabajo.pdf, 2010.
- RAE 2012:** RAE. *Diccionario de la Real Academia Española*. Madrid: RAE. <http://lema.rae.es/drae/?val=di%C3%A1spora>, 2012.
- Reyes 2011:** Reyes, L. *Simbología Hebrea*. <https://www.groups/1627698@-N25/discuss/72157626696864550/>, 2011.

**ALGUNAS OBSERVACIONES SOBRE LA MASCULINIZACIÓN
DE LA LENGUA BÚLGARA EN TIEMPOS DE PLENA
EMANCIPACIÓN FEMENINA**

Tatyana Ivanova
Universidad de Economía Nacional y Mundial, Sofía

**SOME OBSERVATIONS ON THE MASCULINIZATION OF THE
BULGARIAN LANGUAGE IN THE HEIGHT OF WOMEN'S
EMANCIPATION**

Tatyana Ivanova
University of National and World Economy at Sofia

The present research paper delineates some problems of masculinization – a common phenomenon for over more than twenty years – in the Bulgarian language and its collision with women's emancipation in society. The work is based on statements on the topic by some eminent Bulgarian scholars. We will also try to make a brief summery of the main reasons that have conditioned the dissemination of this phenomenon.

Key words: discrimination, emancipation, masculine and feminine gender, word formation, language intuition, professions, posts and titles in Bulgarian

A lo largo de los años mucho se ha escrito y aún más se ha dicho sobre la discriminación de la mujer. Un sinnúmero de organizaciones feministas y personajes públicos siguen luchando hasta hoy en día por lograr la igualdad de la mujer tanto en la familia como en el mundo laboral y en la sociedad en general. A pesar de que, hasta la fecha, se ha logrado bastante en este sentido, aún queda mucho por hacer. Si bien en la actualidad las mujeres tienen acceso a la educación primaria, secundaria y universitaria, el derecho de votar, la oportunidad de presentarse a entrevistas de trabajo y oposiciones, de ocupar cargos prestigiosos y tener una carrera fructífera, exitosa y reconocida por la sociedad, y si bien el número de mujeres en el mercado laboral ha aumentado considerablemente en las últimas décadas, en pleno siglo XXI seguimos siendo testigos de

diferentes tipos de discriminación sexista entre los que podríamos destacar los siguientes:

- la violencia de género;
- no ofrecer a la mujer un puesto de trabajo de acuerdo con sus estudios, calificación profesional y habilidades;
- pagar a una mujer menos de lo que cobraría un hombre en el mismo cargo y por el mismo trabajo;
- contratar a mujeres no sin antes haberse cerciorado de que la candidata en cuestión no tiene planes de formar una familia y tener hijos en un futuro próximo;
- despedir a una mujer por estar embarazada o por verse obligada a coger la baja por enfermedad de un hijo menor;
- restringir la participación de las mujeres en el mundo de los negocios y la política y, sobre todo, su acceso a los cargos más altos y de mayor responsabilidad y prestigio;
- insistir en presentar a la mujer como objeto sexual, fenómeno que se da con la participación activa de los medios de comunicación.

Teniendo en cuenta todos estos hechos, podemos concluir que la emancipación femenina es un proceso largo, complejo, difícil e inacabado. Las mujeres, en particular, y las organizaciones feministas, en general, utilizan una gran variedad de armas en su lucha por la igualdad de género. Entre dichas armas se hallan algunas sumamente peculiares y poco apropiadas, verbigracia, las protestas desnudas que de vez en cuando organizan feministas de distintas partes del mundo con el fin de exigir respeto a la mujer, y lo que hacen en realidad es desprestigiar, denigrar y humillar su imagen. Por otro lado, tenemos el buen ejemplo de mujeres como las escritoras Isabel Allende y Elizabeth Gilbert o las actrices Meryl Streep y Susan Sarandon que defienden los derechos de la mujer con inteligencia, don de la palabra, esfuerzo, dedicación, perseverancia y espíritu luchador predicando con el ejemplo e inculcando a las jóvenes que el respeto hay que merecerlo estudiando con aplicación, trabajando duro, superándose constantemente, demostrando a diario las capacidades que una posee sin rendirse nunca ante las vicisitudes.

En el mundo hispanohablante, una de las armas usadas en esta incesante batalla es la lengua, a saber, la creciente feminización del idioma español. Las organizaciones feministas en España vienen abogando desde hace años por lo que suelen llamar *visibilidad* de la mujer en la lengua, llegando a veces a casos extremos, entre ellos, insistir en la creación artificial del género femenino de palabras que no lo tienen, o *visibilizar* la presencia de la mujer mediante el desdoblamiento de los géneros tipo “los empleados y las

empleadas” en vez de ampararse en el uso no marcado del masculino en español y decir simplemente “los empleados”, ya que el género masculino comprende el femenino y esta característica suya está profundamente arraigada tanto en la gramática española como en la conciencia del hispanohablante, o sea, ninguna mujer hispanohablante común y corriente (aquí no hablamos de las feministas) se sentiría excluida o despreciada en casos como el que acabamos de mencionar. En cuanto a América Latina, en algunos países el uso del género femenino es obligatorio.

Este fenómeno es completamente opuesto al que podemos contemplar en la lengua búlgara, a saber, la masculinización que se está apoderando de nuestro idioma. Si bien en el búlgaro existe un sinnúmero de palabras que tienen tanto género masculino como femenino, cada vez con más frecuencia se emplea el género masculino cuando se hace referencia a una mujer. La lengua hablada aún se está resistiendo a tal despropósito (aunque hay que reconocer que ya lo hace a duras penas), pero el habla formal y los medios de comunicación abusan de él diariamente. En este caso, igual que en el de la feminización del español, también se está llegando a extremos de los que hablaremos más adelante.

En su artículo *„Езикът като отражение на дискриминацията и основание за дискриминация”* (La lengua como reflejo de la discriminación y motivo para discriminación) (Páchkova 2009) Petya Páchkova afirma que para los hombres es característica “la lógica de permitir la emancipación hasta el punto en que esta es necesaria para el desarrollo económico, pero, si pueden, la restringen en la esfera de la producción y aún más en la familia”. Según la autora, esto se debe a varios factores entre los que destacan “la desgana de la mayoría de los representantes del llamado “sexo fuerte” de privarse de una serie de recursos de poder, de su posición dominante en la esfera del empleo, de su posición privilegiada en la esfera de la vida familiar y la crianza de los hijos”, etc.

Páchkova añade que la emancipación de la mujer conlleva la emancipación del hombre (Páchkova 2009), es decir, en la época en la que la mujer goza de numerosas libertades que le permiten ser dueña de su vida, tomar sus propias decisiones, estudiar, superarse, trabajar, ganar dinero suficiente para mantenerse sola o ser madre soltera y criar a sus hijos sin la ayuda de nadie, elegir a un hombre que gane menos que ella, proponer matrimonio a su novio, no cambiar de apellido al casarse, pedir el divorcio, etc., el hombre, por su parte, puede permitirse ganar menos dinero que su pareja, compartir las tareas domésticas, ir de compras, pedir la baja por paternidad, cuidar de los hijos o respetar los deseos de su mujer sin sentirse avergonzado de ello. En cuanto a la esfera profesional, según la

autora, allí los hombres pueden hacer muestra de su emancipación tratando a sus compañeras de trabajo como iguales fijándose no en su aspecto físico, sino en sus cualidades morales y profesionales, evaluando sus capacidades objetivamente, teniéndolas en cuenta para ocupar cargos directivos, etc.

Los aspectos negativos de este proceso, para la mujer, claro está, serían la falta de seguridad y el aumento de la tensión en su vida (Páchkova 2009). La mujer ya no puede esperar de su marido que la proteja y la mantenga como antes ni tampoco puede culparle de todo, puesto que ella ya es libre de decidir, actuar y asumir responsabilidades. Si decide quedarse sola, no tendrá quien la cuide, la ayude y la apoye.

Se supone que todos estos cambios en la sociedad deberían verse reflejados también en la lengua, o sea, la lengua debería cambiar para satisfacer las necesidades lingüísticas de sus usuarios, pero ¿es así? No exactamente. Hablando del idioma búlgaro podríamos decir que este es un campo de batalla donde se enfrentan el machismo tradicional y la emancipación característica de la época moderna, y es el machismo el que sigue prevaleciendo en este combate.

Tras la incorporación de la mujer al mercado laboral, siguiendo las reglas del idioma búlgaro y la posibilidad que este ofrece de formar género femenino, han surgido palabras para designar a las profesionales femeninas en las esferas en las que estas han incursionado masivamente o se han consagrado rápidamente. Así tenemos *адвокатка* (abogada), *журналистка* (periodista), *касиерка* (cajera), *лекарка* (médica), *продавачка* (vendedora), *сервитьорка* (camarera), *учителка* (profesora), etc. En todas estas profesiones el número de mujeres se iguala más o menos al de los hombres, incluso, en algunos casos, puede llegar a superarlo. Por ejemplo, hoy en día las profesoras son muchísimo más que los profesores, ya que la profesión docente resulta cada vez menos atractiva para los hombres.

Si bien el hablante percibe como naturales los casos que acabamos de enumerar, no ocurre lo mismo con las denominaciones de cargos y títulos. Palabras como *министърка* (ministra), *министър-председателка/премиерка* (primera ministra), *президентка* (presidenta) o *доцентка* (docente) y *професорка* (catedrática) parecen poco serias, como si no solo expresaran falta de respeto, sino ridiculizaran a las féminas a las que se refieren. La única palabra de este tipo que se salva es *директорка* (directora) cuando se trata de la directora de una guardería o un colegio. Borislav Georgiev explica que esta excepción se debe a que “estos cargos son ocupados por mujeres desde hace décadas y se considera normal que sean ocupados precisamente por mujeres” (Georgiev 2012).

Georgiev (Georgiev 2012) expone también el peculiar caso de *медицинска сестра* (enfermera) que, en nuestra lengua, tiene únicamente género femenino. Según el estudioso búlgaro, este es uno de los dos casos cuando la profesión coincide con el cargo y existe solamente en género femenino (el segundo caso es el de *акушерка* (partera), pero de esta palabra hablaremos más adelante). Pero, ¿qué pasaría, si un hombre decidiera dedicarse a esta profesión? Obviamente no le llamaríamos *медицински брат*. ¿O, a lo mejor, se supone que el cuidado de los enfermos está reservado exclusivamente para las mujeres? ¿Será por razones biológicas, por el carácter de la mujer, por su papel tradicional en la sociedad, el de esposa y madre, que también supone cuidar de los demás, por ser más sensible, atenta y paciente? Podría ser, aunque, a decir verdad, hoy en día muchas mujeres se alejan de esta imagen. Sea como sea, los lingüistas búlgaros aún no se pronuncian al respecto.

Georgiev indica que la predominación del género masculino, cuando se trata de cargos y títulos, se debe al hecho de que “durante siglos el poder se ejerciera por hombres con algunas excepciones: el monarca de Gran Bretaña también puede ser una mujer, por lo que existen tanto *крал* (rey) como *красица* (reina) (aunque *красица* (reina) se utiliza también para referirse a la esposa del rey)...” (Georgiev 2012).

En los documentos oficiales el cargo aparece siempre en género masculino lo cual es normal y comprensible teniendo en cuenta que el miembro no marcado de la oposición masculino/femenino es precisamente el masculino, razón por la cual puede abarcar ambos géneros.

Borislav Georgiev expresa su convicción de que, si la administración del Estado decide hacer oficial el género femenino de los cargos, en un tiempo empezaremos a percibir como naturales casos como el de *канцлерката Ангела Меркел* (la canciller Angela Merkel) (Georgiev 2012).

Por su parte, hablando sobre el tema ante la Televisión Nacional de Bulgaria, Vladko Murdárov afirma que en la lengua búlgara “las palabras que designan profesiones, cargos, títulos, suelen ser de género masculino. O, para ser más concreto, decimos que son de género común, o sea, con una palabra así podemos referirnos tanto a un hombre como a una mujer” (cf. Chérneva 2012). Eso sí, cuando nos referimos a una persona concreta que se dedica a dicha profesión u ocupa dicho cargo, entonces, si esta persona es mujer, Murdárov recomienda el uso del género femenino. Sin embargo, el erudito recuerda que hay muchos sustantivos que suscitan dudas aduciendo el ejemplo de la actual vicepresidenta de Bulgaria, Margarita Popova, aconsejando llamarla *вицепрезидент* (vicepresidente), puesto que *вицепрезидентка* (vicepresidenta) no es lo suficientemente

contundente. El estudioso apunta también que el hablante a menudo cree que el género masculino expresa más respeto al cargo concreto, razón por la cual suele preferirlo al femenino (cf. Chérneva 2012).

Murdárov subraya que el uso de uno u otro género “de hecho depende del estilo, ya que el uso de sustantivos de género masculino es característico del llamado estilo administrativo. Mientras que, por otro lado, a medida que vamos acercándonos al habla coloquial, es más natural que utilicemos los sustantivos de género femenino” (cf. Chérneva 2012).

No hay que olvidar que hay profesiones que raras veces se practican por mujeres o tradicionalmente no se consideran femeninas, por lo cual sus denominaciones carecen de género femenino. Por ejemplo, *водопроводчик* (fontanero), *електротехник* (electricista), *зидар* (albañil), *мињор* (minero), *пожарникар* (bombero), *сањор* (zapador), *строител* (constructor), etc. O echemos una mirada al mundo del deporte. Nadie llamaría a Stanka Zláteva *боркиња* (luchadora) porque sería raro y hasta cierto punto podría considerarse un intento de subestimar o ridiculizar sus logros, mientras que resulta completamente natural decir que Stefka Kostadinova es *лекоатлетка* (atleta) o que María Petrova es *гимнастичка* (gimnasta). La razón de ello es que en nuestra sociedad es natural que el atletismo se practique tanto por hombres como por mujeres, y la gimnasia rítmica es considerada tradicionalmente un deporte femenino (aunque en el mundo se conocen casos de hombres que han intentado (sin pena ni gloria) practicarlo también), mientras que la lucha es vista como un deporte prioritariamente masculino, a pesar de la incursión de las mujeres en él. Sin embargo, sí existen palabras como *боксьорка* (boxeadora) o *щангистка* (levantadora de pesas), a pesar de que ambos deportes son considerados masculinos, pero en estos casos la presencia de las mujeres y sus éxitos han sido reconocidos por sus compañeros de trabajo y por la sociedad.

A Chavdar Tsólov le llaman la atención las dificultades que supone formar el género femenino de los extranjerismos que se han incorporado recientemente a nuestra lengua (Tsólov 2012). Y no sin razón. Siguiendo las reglas del idioma búlgaro, de *мениджър* (manejador, ejecutivo) podría formarse *мениджърка*, pero al hablante le cuesta aceptar la nueva palabra. Sin embargo, podemos aducir el ejemplo de un despropósito frecuente en el habla coloquial que contradice lo antedicho: para designar al hombre de negocios en búlgaro utilizamos el extranjerismo *бизнесмен* (empresario), y la mujer de negocios debería llamarse *бизнесдама* (empresaria). De hecho, esta es la palabra a la que recurren el habla formal y los medios de comunicación. No obstante, en el habla coloquial se suele escuchar el

absurdo *бизнесменка*: una variante completamente errónea, pero formada siguiendo a rajatabla las reglas de la lengua y ampliamente divulgada.

El gran problema, lo que hemos llamado masculinización de la lengua búlgara, surge cuando los políticos, los personajes públicos y, sobre todo, los medios de comunicación deciden despreciar el género femenino establecido por la gramática y calado en la conciencia del búlgaro, y sustituirlo artificialmente por el género masculino relegando el femenino al uso exclusivamente coloquial. Así, cada vez con más frecuencia, podemos leer o escuchar en las noticias frases como „Госпожа Петрова е учител по математика” (“La señora Petrova es profesor de matemáticas”), „Обърнахме се към дежурния лекар – д-р Георгиева...” (“Hemos acudido al médico de guardia, la doctora Georgíeva...”), „Свързахме се с Мария Стефанова, адвокат на подсъдимия” (“Hemos contactado con María Stéfanova, abogado del convicto”), etc. Un abuso sin sentido alguno, injustificado e innecesario. Por supuesto, a la mayoría de los búlgaros este uso les parece ajeno y por eso optan por el género femenino, pero este hecho no resta importancia al problema. Además, no hay que pasar por alto que semejante manipulación un día podría calar definitivamente en la conciencia del hablante. De hecho, ya estamos topando con pruebas de ello. Hace poco hicimos una pequeña encuesta entre mujeres, conocidas nuestras, que practican diferentes profesiones. A la pregunta “¿En qué trabajas?” todas contestaron utilizando el género masculino. Quisimos saber por qué. Las respuestas fueron desde “Es lo normativamente correcto” (¿será lo normativamente correcto o se trata de una manipulación de los medios?) hasta “En masculino suena mejor” o “El masculino da más prestigio”. Únicamente se salvó la palabra *сервитьорка* (camarera), ya que todas coincidieron en que a la camarera no se la puede llamar “camarero”, pero les pareció absolutamente natural llamar a la médica “médico”, a la profesora “profesor”, etc.

¿Cuáles son las causas de tal desafortunado fenómeno? Hemos detectado las siguientes:

1) La primera causa, en nuestra opinión, radica en la escuela. El número de las clases de búlgaro en la primaria se reduce cada vez más (en la secundaria esta asignatura prácticamente brilla por su ausencia), y el material raras veces es adecuado a la edad de los alumnos. Los profesores no disponen de tiempo suficiente para las explicaciones y los ejercicios necesarios para que los conocimientos adquiridos echen raíces en la conciencia del estudiante, y, como sabemos, el conocimiento no arraigado se esfuma en un abrir y cerrar de ojos y fácilmente puede llegar a ser sustituido por el anticonocimiento impuesto mediante la manipulación mediática.

2) Así llegamos a la segunda causa que, a nuestro juicio, es la nefasta influencia lingüística que ejercen los medios de comunicación sobre el público debido a que en ellos suelen trabajar un sinnúmero de personas de cultura lingüística (y no solamente lingüística) sumamente baja que, por un lado, desconocen por completo el uso correcto de la gramática y del léxico de su lengua materna y, por otro, a menudo recurren a los extranjerismos, sobre todo, a los provenientes del inglés, de los que se sirven para llegar a parecer más inteligentes y cultos a los ojos de los lectores y los espectadores. Es precisamente la influencia de las lenguas extranjeras –hoy en día, antes que nada, del inglés, pero, según Vladko Murdárov, también del ruso (cf. Chérneva 2012) – la que surte como resultado la preferencia por el género masculino: un uso poco natural, remilgado y completamente innecesario que no hace más que mutilar la lengua búlgara privándola de su riqueza, disminuyendo su belleza y restringiendo su expresividad. La imitación ciega sin muestras de individualidad es, indudablemente, perjudicial, pero cuando se trata de semejante imitación en la lengua, ya podemos hablar de un crimen lingüístico, quizás perpetrado sin premeditación, pero cuyo resultado sería una debacle lingüística inminente.

3) Teniendo en cuenta que son muchas las mujeres que prefieren decir „Работя като продавач” (“Trabajo como vendedor”), „По професия съм преводач” (“Soy traductor de profesión”) o „Аз съм авторът на идеята” (“Yo soy el autor de la idea”), quizás deberíamos buscar una tercera causa de la predominación del género masculino a nivel psicológico de la mujer. Podríamos suponer que en el primer caso, cuando la mujer dice “Trabajo como vendedor”, ella no está satisfecha con el puesto que ocupa, y el uso del masculino representa una manera de evadirse de la realidad y sentirse más importante y exitosa (“el masculino da más prestigio”, dijeron nuestras encuestadas), mientras que en el segundo y en el tercer caso la mujer puede que no esté segura de sus capacidades profesionales y el género masculino le proporcione mayor seguridad o bien intenta mostrarse más modesta y evitar presumir de su logro para no ser acusada de creída, soberbia o arrogante.

4) Una cuarta causa sería la negativa de parte de los hombres a reconocer el éxito de las mujeres en determinadas esferas profesionales por machismo o por miedo a la competencia que podrían representar para ellos. Esto explicaría por qué en búlgaro no existe género femenino de palabras como *ректор* (rector), *учен* (científico) o *хирург* (cirujano) (Páchkova 2009), si bien en Bulgaria el número de las mujeres de indudables capacidades profesionales que se dedican con éxito a la ciencia, no es nada

despreciable y aparecen cada vez más búlgaras que eligen dedicarse a la cirugía, aunque, a decir verdad, la mayoría lo hacen fuera del país.

Aquí cabe mencionar la diferencia entre las palabras *асистент* (asistente) y *асистентка* (asistenta). Mientras que la primera palabra puede tanto significar “ayudante, colaborador, auxiliar” como designar una posición académica, la segunda palabra se limita únicamente al significado de “ayudante, colaborador, auxiliar”, o sea, es sinónimo de “secretaria” (aunque en el habla coloquial se puede escuchar *асистентката на професор Павлов* (La asistenta del catedrático Pavlov) refiriéndose el hablante no a la secretaria del catedrático, sino a la persona de la que este es tutor y que se encarga de las clases prácticas, mientras él da las conferencias).

Otro caso interesante es el de *акушерка* (partera) y *акушер-гинеколог* (ginecólogo obstetra). Mientras que la primera palabra únicamente tiene género femenino porque a esta profesión se dedican exclusivamente mujeres, la segunda carece de este género, aunque es practicada por representantes de ambos sexos. Cabe señalar que la partera es una enfermera especializada en ginecología y obstetricia, mientras que el ginecólogo obstetra es médico. Podríamos suponer que la presencia de las mujeres en esta rama de la medicina aún no es reconocida por la sociedad. En cambio, sí es reconocida en la ginecología, puesto que existen tanto *гинеколог* (ginecólogo) como *гинеколожка* (ginecóloga).

Los casos que acabamos de mencionar, los de la asistenta y la partera, sin duda alguna, expresan cierto machismo relegando a la mujer a un segundo plano, al lugar de ayudante del hombre quien tiene más estudios y una calificación superior.

A propósito del abuso del género masculino, nos parece oportuno y divertido, ¿por qué no?, citar la anécdota que relata Chavdar Tsólov:

Беше отдавна. В първи клас. Първа любов.

Влюбих се в най-красивия си съученик. С дълга пепеляворуса коса, която сплиташе на плитка. С очи, събрали в себе си отблясъците на пъстроцветната дъждовна дъга.

Съученикът ми отговори на моите чувства. В смисъл, че имах право на целувки и по двете бузи, след като занеса тежката ѝ чанта до дома му.

До дома ѝ. Съученикът, с когото изживях сефте любовен романс до четвърти клас, когато я преместиха в друго училище, се казваше Веска.

(Fue hace mucho tiempo. Yo estaba en el primer grado. Mi primer amor.

Me enamoré de mi compañero de clase más guapo. Tenía el pelo largo de color rubio ceniza que solía trenzar. En sus ojos se reflejaban los brillos del arco iris multicolor.

Mi compañero de clase correspondió mis sentimientos. Quiero decir que yo tenía derecho de darle besos en las dos mejillas después de llevar su mochila pesada a su casa.

A la casa de ella. El compañero con el que tuve mi primer romance hasta el cuarto grado, cuando le cambiaron de colegio, se llamaba Veska) (Tsólov 2012).

Vladko Murdárov recalca que, teniendo en cuenta que el idioma búlgaro ofrece la posibilidad de formar género femenino,

deberíamos preservar lo que es característico del idioma... dar paso a la pura intuición lingüística utilizando las existentes formas de género femenino. De esta manera desaparecerá el amaneramiento y no seremos esclavos de formas de oficina creadas artificialmente, establecidas en nuestra habla sin crítica alguna, de modo, sobre todo, imitativo (cf. Chérneva 2012).

Quisiéramos subrayar “las existentes formas de género femenino” para aclarar que de ninguna manera se está exhortando a la creación artificial de formas nuevas, por lo cual nos parece completamente oportuno que el Estado se encargue de hacer oficial y obligatorio el uso del femenino siguiendo el ejemplo de algunos de los países latinoamericanos, pero sin llegar a los extremos a los que se llega allí.

Finalmente, añadiríamos que debemos respetar nuestra lengua materna, cuidar su belleza y su riqueza, insistir en su uso correcto, evitar los extranjerismos (hágase diferencia entre extranjerismo y préstamo) y destacar lo específico porque la lengua es una de nuestras herencias más preciadas, parte inherente de la identidad búlgara y base de la conciencia histórica y de la cultura, y es nuestro deber preservarla y transmitirla a las futuras generaciones para que perduren Bulgaria y lo búlgaro. Esta es una misión conjunta de los búlgaros comunes y corrientes, el sistema educativo, los científicos, los intelectuales, los artistas, los políticos, los medios de comunicación y de la sociedad en general. Y en esta misión nadie queda exento de responsabilidad.

BIBLIOGRAFÍA

Chérneva 2012: Чернева, М. Проф. Мурдаров за употребата на мъжки и женски род. 12 de marzo, 2012. 14 de agosto, 2014 <http://bolgari.net/prof__murdarov_za_upotrebata_na_myzhki_i_zhenski_rod-h-587.html>.

- Georgiev 2012:** Георгиев, Б. *Мъжският и женският род при съществителни за професии и длъжности*. 12 de marzo, 2012. 11 de agosto, 2014 <<http://sophijski.wordpress.com/2012/03/12/gender2/>>.
- Páchkova 2009:** Пачкова, П. *Езикът като отражение на дискриминацията и основание за дискриминация*. 16 de marzo, 2009. 9 de agosto, 2014 <<http://bulgaria.indymedia.org/article/34888>>.
- Tsólov 2012:** Цолов, Ч. *Да овардим женския род!* 5 de octubre, 2012. 15 de agosto, 2014 <<http://www.banker.bg/?Channel=3&Issue=40&Category=77&Article=469043>>.

FORMACIÓN DE NOMBRES DE ACCIÓN EN BÚLGARO Y ESPAÑOL

Rayna Petrova
Universidad de Plovdiv “Paisiy Hilendarski”

FORMATION OF ACTION NOUNS IN THE SPANISH AND THE BULGARIAN LANGUAGE

Rayna Petrova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The aim of this research is to carry out contrastive analysis between the Spanish and the Bulgarian language with respect to the formation of action nouns. We will attempt to define the differences and similarities between the two languages subject to comparison and describe the Spanish and Bulgarian suffixes which form *nomina actionis*. We will direct our attention to the function and meaning of the suffixes; to the phonetic, morphological and semantic changes occurring in the respective nominal derivatives.

Key words: action noun, deverbal nouns, suffix, action

Objetivos del estudio

El presente trabajo pretende hacer un análisis contrastivo entre el español y el búlgaro en lo que respecta a la formación de nombres de acción. Intentaremos establecer las similitudes y las diferencias entre las dos lenguas emparentadas y presentar un cuadro de los sufijos españoles y búlgaros que dan lugar a *nomina actionis*. Enfocaremos nuestra atención en la función y el significado de los sufijos, en los cambios fonéticos, morfológicos y semánticos que se producen en los respectivos derivados nominales.

Aspectos teóricos, metodológicos y definatorios

Los nombres de acción son sustantivos con que se denominan acciones, pensadas por separado e independientemente de las personas o

los objetos que las están realizando¹ (Stoyanov 1977: 21). El proceso de formación se *nomina actionis*, tanto en búlgaro como en español, es altamente productivo, puesto que, por un lado, “está sometido a pocas restricciones y es semánticamente transparente” (García García-Serrano 2004: 82) y, por otro, porque ambas lenguas contrastadas cuentan con una amplia gama de sufijos susceptibles de formar muchas lexías nuevas.

En general, a la hora de analizar los derivados se puede adoptar un enfoque exclusivamente sincrónico o tener en cuenta también la etimología o historia de las palabras. La elección de una de estas dos opciones metodológicas condicionará por completo la selección y la clasificación del corpus.

No obstante, un análisis sincrónico-diacrónico supondrá el enfrentamiento a varios problemas que complicarían notablemente el respectivo estudio. Por una parte, a menudo la información acerca de la etimología de determinados derivados resulta insuficiente o falta por completo. Por otra parte, no siempre los etimólogos son unánimes al proponer las bases. Al mismo tiempo, la cercanía que existe entre las realidades sincrónica y diacrónica con frecuencia hace imposible la distinción entre estas, o bien, si se establece, en todo caso resulta algo artificial. Como acertadamente apunta Bosque: “La morfología derivativa es una de las disciplinas en las que las fronteras que separan sincronía y diacronía se nos muestran más tenues” (Bosque 1986: 15). Martínez Celdrán refiere al respecto: “Nosotros nos regimos por reglas o leyes sincrónicas de formación de palabras [...], pero] no deseamos completamente las conquistas diacrónicas” (cf. Almela Pérez 1999: 36).

Sin embargo, a nosotros, y siguiendo la división de Kanchev de “lengua histórica y lengua funcional” (Kanchev 2004: 29 – 33), nos parece más conveniente un análisis sincrónico basado en las acuñaciones formadas conforme al sentir de los hablantes en la actualidad, es decir, cómo se percibe la estructura interna y las relaciones mismas que cada palabra guarda con las voces de estructura similar dentro del vocabulario.

En lo que respecta a los parámetros relevantes para el estudio de los procedimientos de formación de palabras, la mayoría de los estudiosos coinciden en que estos se reducen a los indicados a continuación: a) la clase gramatical a la que pertenece la base, b) la clase gramatical de la palabra derivada y c) el tipo de afijo que se añade a la base (Almela Pérez 1999; Coseriu 1978; Radeva 2007; Varela 1990, entre otros).

---

¹ Aquí y en adelante la traducción es nuestra.

Tomando como punto de partida la base de la que se obtienen los derivados nominales, la *Nueva Gramática de la Lengua Española* (NGLE 2010: 99) los agrupa en tres apartados: 1) los sustantivos deverbales (V > N) formados a partir de verbos (*compra, dormitorio, juramento*); 2) los denominales (N > N) formados a partir de nombres (*basurero, pelotazo, profesorado*); 3) los deadjetivales (A > N) formados a partir de adjetivos (*bobada, justicia, vejez*). En cambio, atendiendo al significado de la nominalización, la *NGLE* distingue tradicionalmente los nombres de acción, que designan la acción expresada por el verbo y a menudo también su efecto; los nombres de cualidad, que expresan cualidades, estados y otras propiedades, inherentes o accidentales, de las personas o las cosas; y los nombres de agente, instrumento y lugar.

Radeva (2007: 87) distingue tres tipos de categorías onomasiológicas características de la derivación en búlgaro: mutación, transposición y modificación. Dentro de esta clasificación, la autora considera los nombres de acción como una subcategoría de la categoría onomasiológica de transposición, junto con la subcategoría *nomina essendi* (nombres de cualidad). Según la autora, se trata de estructuras onomasiológicas de transposición, cuando el contenido de otras partes de la oración se transpone sobre sustantivos. En los sustantivos deverbales (puesto que, como se verá más adelante, en búlgaro dichos sustantivos se forman exclusivamente sobre bases verbales) la categoría de acción se transforma en sustancia, abstraída de las intenciones características de la acción respecto al agente, el objeto, el resultado, el lugar, etc. Los sustantivos deverbales que designan una acción, abstraída de un portador y no relacionada con el tiempo, se caracterizan por la existencia del rasgo semántico de “procesualidad” que se importa por el significado del verbo motivador, por ejemplo: *pée² – péene, tarpí – tarpénie, strélya – strelbá* (Radeva 2007: 129).

Siguiendo a Coseriu (1978: 250) y su división tripartita en el estudio de la formación de palabras desde el punto de vista del contenido (*modificación, desarrollo y composición*), los sustantivos a los que va orientado nuestro trabajo se situarán en el marco del “desarrollo”, cuando derivan de bases verbales (*consumir > consumición*) y en el marco de la “modificación” cuando se forman sobre bases nominales (*cabeza > cabezazo*). En el primer caso la función ‘gramatical’ implicada es “actual” y en la segunda “inactual”.

² Los ejemplos del búlgaro se dan en caracteres latinos, conforme al Sistema directo de transliteración del alfabeto búlgaro.

Como se ha señalado con anterioridad, la NGLE estudia los sustantivos objeto de nuestro trabajo bajo la definición condicional de “Nombres de acción y efecto”, y, de hecho, en una gran parte de las investigaciones dedicadas a la derivación nominal, dichos nombres vienen estudiándose bajo esta fórmula, puesto que la mayoría de las fuentes lexicográficas utilizan precisamente la expresión ‘*acción o efecto*’ para definir dichas lexías. Sin embargo, estos conceptos muchas veces proporcionan dificultades, como lo reconoce la propia NGLE (2010: 101), porque, por un lado, no siempre es nítida la misma distinción entre ellos y, por otro, porque no siempre resulta correcto el uso del sustantivo *acción*, que a menudo se asimila a ‘*proceso*’, ‘*suceso*’ o ‘*evento*’. Resulta que esta definición tan concisa y abstracta, aunque perdura en la tradición española, suscita dudas y aun discusiones entre lexicógrafos y lingüistas.

Consultando los diccionarios actuales de la lengua española, indispensable punto de referencia para cualquier estudio dedicado a la formación de palabras, nos damos cuenta del carácter general que ha adquirido la fórmula ‘*acción y efecto*’ y de su utilización repetida en las entradas de las fuentes lexicográficas, muchas veces arbitraria y mecánicamente transmisible, tanto en las descripciones de los afijos nominalizadores, como en las definiciones de los nombres en cuestión.

Tal y como se puede deducir del propio título de nuestro informe, nosotros no estamos dispuestos a englobar los dos conceptos –el de ‘acción’ y el de ‘efecto’– y a continuación expondremos nuestras consideraciones al respecto.

Al efecto, nos gustaría hacer referencia al estudio realizado por García García-Serrano titulado *Los nombres de acción en algunos diccionarios del español* (2004), en el que la autora se propone hacer –y de hecho lo hace– una evaluación crítica de los procedimientos descriptivos a los que recurren los diccionarios actuales del español y de la descripción de este proceso derivativo, en general. Nos remitimos a este trabajo porque las consideraciones expuestas en él coinciden, en su mayoría, con nuestra visión acerca del problema y porque compartimos muchas de las ideas desarrolladas allí.

Analiza la autora los nombres de acción *construcción* y *salida*, que el DRAE describe mediante la fórmula ‘acción y efecto de...’. A saber: en la secuencia “La *construcción* de la autovía se retrasará hasta finales del año” el sustantivo *construcción* se interpreta como la acción de *construir*, mientras que la secuencia “La *construcción* será inaugurada por el presidente de la diputación provincial” conlleva la interpretación de efecto o resultado. En cambio, comparando las secuencias “El tren de Alta

Velocidad efectuará su *salida* en breves momentos” y “La *salida* está indicada con letreros luminosos” vemos que el sustantivo *salida* de igual forma posee la interpretación de acción en la primera oración, pero carece de la acepción de resultado o efecto en la segunda por más que nos lo señalen los diccionarios (García García-Serrano 2004: 90). Veamos, asimismo, el derivado *natación*, que también aparece definido en la DRAE como “acción y efecto de nadar”, un caso de entrada lexicográfica, según nuestra opinión, absurdo. ¿Qué es lo que precisamente se debe entender por ‘efecto de nadar’? Las paráfrasis utilizadas en los casos citados despiertan dudas en el usuario del diccionario sobre el sentido exacto de las palabras buscadas por él. Se pueden dar varios ejemplos semejantes que corroboran el uso reiterado y arbitrario de esta fórmula que, aunque cómoda para los lexicógrafos, con frecuencia resulta inexacta. Afirma García García-Serrano: “Con esta fórmula se han juntado [...] las nociones de acción y efecto como si formasen una sola cuando en realidad constituyen dos acepciones distintas” (García García-Serrano 2004: 89).

Esto se debe, tal vez, al carácter excesivamente genérico de la palabra *efecto* para que pueda servir de explicación concreta y clara del sentido de una palabra. Una propuesta relativa a la separación de las distintas acepciones de los nombres en cuestión ya fue sugerida por Ribera en 1918, en aquel entonces director de la RAE, quien, consciente de la inexactitud e irregularidad en la aplicación de la etiqueta ‘acción y efecto’, promovió un estudio sobre el sentido exacto de la palabra ‘efecto’. No obstante, la fórmula se ha ido transmitiendo en la tradición lexicográfica hasta llegar a nuestros días, lo cual, por su parte, inevitablemente conlleva a ciertos errores en los artículos destinados a estos nombres que, sin duda, se deslizan a partir de la utilización de la fórmula citada.

Para concluir el tema y por ser nuestro estudio contrastivo, hace falta señalar que en la gramática búlgara no se documenta una mezcla así de las dos acepciones, puesto que los investigadores suelen estudiar por separado los nombres de acción y los “nombres de objeto y resultado de la acción (*nomina patientis*)³” (Radeva 2007: 115).

Por todo lo anterior, nosotros optamos ceñirnos tan solo al significado de *acción* de los analizados nombres derivados, reservándonos el derecho a dedicar un estudio aparte a los sustantivos que designan el resultado de la acción.

---

³ Se documenta también *nomina resultativa*.

Análisis de los sufijos nominalizadores españoles

Presentamos a continuación un análisis detallado de los distintos sufijos españoles que dan cabida a nombres de acción.

-ada. Aparte del resto de sus significados, este sufijo designa también acción, “normalmente brusca e individual” (GDLE 1999: 4519) o “golpes y otras acciones o movimientos similares” (NGLE 2010: 111). La base de los derivados formados con el sufijo *-ada* normalmente expresa el objeto (*cuchillo* > *cuchillada*, *piedra* > *pedrada*) o la parte del cuerpo (*cabeza* > *cabezada*, *puño* > *puñada*) con la que se da el golpe, es decir, son bases nominales. Existen asimismo voces, aunque un número escaso, que se interpretan como ‘golpe dado en un lugar’ (*culada*, *pescozada*)⁴.

Suelen tener un matiz peyorativo las formaciones con *-ada* que se interpretan como ‘acto propio de alguien’ y que derivan de bases nominales, sean estas nombres de persona (*alcaldada*, *canallada*, *gamberrada*, *trastada*) o bien de animales cuando se hace referencia a seres humanos (*burrada*, *cerdada*).

-aje. Con este sufijo están formadas varias voces de origen galorrománico, algunos de ellos préstamos antiguos como *camuflaje*, *patrullaje*, *reportaje* y otros, acuñaciones relativamente recientes, aparecidas después de la independización del sufijo en la lengua española: *almacenaje*, *doblaje*, *rodaje*. Los sustantivos que contienen este sufijo se forman tan solo a partir de verbos de la primera conjugación (*aterrizaje*, *embalaje*, *tatuaje*).

-azo. Los sustantivos formados con este sufijo sumamente productivo también suelen denotar golpes o acciones bruscas o sorprendidas. Derivan de bases nominales que designan o bien los objetos físicos con los que se dan los golpes (*bastonazo*, *escobazo*, *planchazo*), o bien cierta parte del cuerpo (*codazo*, *manazo*, *rodillazo*). Algunos derivados designan disparos (*cañonazo*, *pistoletazo*) y otros se extienden al mundo deportivo (*balonazo*, *punterazo*, *zambombazo*).

-ción. El sufijo exclusivamente productivo *-ción* da lugar a gran número de nombres de acción de origen culto, coexistente con el patrimonial *-zón* (*quemazón*) y con las variantes *-ión* (*confesión*) y *-sión* (*inclusión*). Las acuñaciones verbales en *-ción* son femeninas y proceden de verbos de las tres conjugaciones. En los derivados actuales, el sufijo se adjunta al tema verbal, es decir, al formado por la raíz y la vocal temática que es la característica de los temas de participio: *consumar* > *consumación* (como en *consumado*); *demoler* > *demolición* (como en *demolido*);

---

⁴ Para más detalles sobre el significado de ‘golpe’ de este sufijo, véase Petrova (2013).

consumir > *consum-i-ción* (como en *consumido*) (NGLE 2010: 101). Cabe señalar que “los derivados en *-ción* muestran numerosas irregularidades, resultado de la confluencia entre las formas heredadas del latín antiguo o del español antiguo [...] y las formaciones nuevas” (NGLE 2010:101), lo que se aprecia, por ejemplo, en: *predicción*, *aparición*, *corrección*, *imposición*, *inscripción*, *absolución*, *asunción*, *desinfección*, *obtención*, *extracción*, *constitución*, *intervención*.

-dura. El sufijo *-dura* forma nombres de acción sobre bases verbales de las tres conjugaciones: *salpicar* > *salpicadura*, *morder* > *mordedura*, *añadir* > *añadidura*. La NGLA (2010: 107) tiende a reconocer también la variante sufijal *-ura* en los derivados de participios *escritura* (< *escrito*) o *rotura* (< *roto*) y, asimismo, la variante *-tura* en *hilatura*, *abreviatura*, *probatura*. La vocal temática de las bases infinitivas se mantiene en los derivados, salvo pocas excepciones.

-ido. Con este sufijo se crean *nomina actionis* que designan ‘ruido o sonido’ y que normalmente se forman a partir de verbos semelfactivos, casi todos de la primera conjugación: *aullido*, *balido*, *bramido*, *ronquido*, *silbido* etc.

-miento. El sufijo *-miento* es uno de los más productivos del español y su productividad luce de forma especial cuando se adjunta a verbos parasintéticos (*abaratamiento*, *enajenamiento*), o bien a verbos terminados en *-ecer*, sean o no parasintéticos (*padecimiento*, *rejuvenecimiento*). Se forma ante todo sobre bases verbales de la primera conjugación (*alumbramiento*, *casamiento*), a pesar de que también se registran ejemplos de la segunda (*crecimiento*, *movimiento*) y de la tercera (*fingimiento*, *seguimiento*). Se adjunta al tema verbal, constituido por la raíz y la vocal temática que, igual que en el caso de *-ción*, es la del participio.

-ncia / -nza. Este sufijo posee los alomorfos *-ncia / -nza* y, aplicado a bases verbales, también da lugar a nombres de acción. El alomorfo *-ncia* admite verbos de la primera y la tercera conjugación (*alternancia*, *ocurrencia*, *vivencia*, *interferencia*), mientras que *-nza* forma derivados tan solo de la primera (*adivinanza*, *enseñanza*, *labranza*, *mudanza*).

-ón. Este sufijo forma sustantivos de acción que derivan de verbos, prácticamente todos de la primera conjugación. Los derivados verbales suelen denotar acciones repentinas, violentas e impetuosas: *agarrón*, *empujón*, *apagón*, *remojón*, *tirón*. Dichos derivados guardan una relación estrecha con las formaciones en *-ado / -ada* y con los derivados participiales en *-do / -da* porque, por una parte, frecuentemente forman dobles con ellos (*bofetón* ~ *bofetada*; *sacudón* ~ *sacudida*) y, por otra,

porque tienen el mismo carácter puntual que los nombres participiales (NGLE 2010: 112).

Los sufijos vocálicos *-a*, *-e*, *-o*. Dichos sufijos átonos dan cabida a un gran número de derivados deverbales. Este fenómeno, aunque no tan frecuente en latín, poco a poco cobró fuerza en el español y dio lugar a numerosos nombres de acción, por ejemplo: *-a* (*comprar* > *compra*), *-e* (*desfilar* > *desfile*), *-o* (*tirar* > *tiro*). Los sufijos vocálicos se agregan preferentemente a los verbos de la primera conjugación, si bien se registran usos que corresponden a las demás: *bulla*, *riña*, *combate*, *debate*, *consumo*, *recibo*. Es interesante el hecho y, por tanto, consideramos importante mencionarlo, que en muchos casos se documenta más de un derivado para la misma base (*coste* ~ *costa* ~ *costo*; *pago* ~ *paga*; *recargo* ~ *recarga*).

Derivados participiales

Un fenómeno característico de la lengua española es la formación de sustantivos masculinos y femeninos cuya forma coincide con la de los participios. Normalmente se obtienen de participios regulares de las tres conjugaciones: *asado*, *cocido*, *batido*; *llamada*, *caída*, *salida*, a pesar de que se registran también algunos irregulares: *propuesta*, *vista*, *vuelta*. Los sufijos, pues, en el caso de los nombres que derivan de participios regulares serán *-do* y *-da*, precedidos de las vocales temáticas correspondientes a las tres conjugaciones y no hay que confundir dichos sufijos con *-ado* y *-ada*, que forman derivados a partir de bases nominales. (NGLE 2010: 109). No podemos pasar por alto el gran número de derivados participiales de género femenino formados a partir de verbos de movimiento, generalmente cuando se trata de un movimiento brusco o repentino: *acometida*, *arrancada*, *embestida*. Otro hecho bastante interesante, a nuestro parecer, es que los derivados participiales muy a menudo se unen a los verbos de apoyo (como *dar*, *hacer*, *echar*, *tomar*, *pegar*), expresando así acciones puntuales o delimitadas, o bien, breves u ocasionales. Véase, por ejemplo, *leer un texto* vs. *dar una leída a un texto*, *mirar* vs. *echar/dar/pegar una mirada* (NGLE 2010: 110).

Otros sufijos que dan lugar a nombres de acción

En muchas zonas de América y en las Islas Canarias (España) se registran formaciones con el sufijo *-dera* que designan acciones continuadas, intensas o repetidas (*llovedera*, *bebedera*, *silbadera*, *mamadera*, *gozadera*) (NGLE 2010: 114).

Se forman ciertos nombres de acción también con el sufijo *-ío*: *amorío* (de base nominal); *monjío* (en el sentido de proceso de ingresar en el estado de monja); *regadío* (con base participial).

Aun siendo reducido el número de los nombres de acción que se forman mediante los sufijos enumerados a continuación, no podemos hacerles caso omiso. Son estos: *-ato* (*asesinato, mandato, silbato*), *-ata* (*cabalgata, caminata*), *-azgo* (*hallazgo, hartazgo*), *-nda* (*molienda, reprimenda, propaganda*), *-toria* (*convocatoria, eliminatoria*), *-ina* (*cachetina, degollina, regañina*).

La mayoría de los sufijos anteriormente reseñados atraen el acento, salvo los alomorfos *-ncia / -nza* y los vocálicos átonos *-a, -e, -o*, en los que este se mantiene sobre la base.

Análisis de los sufijos nominalizadores búlgaros

-ak. Este sufijo forma nombres de acción sobre verbos cuya base se apocopa: *kryás-ka > kryásak, pís-ka > písak, tlás-ka > tlásak*. Un número reducido de sustantivos está formado sobre antiguas bases infinitivas: *kópan, óran, pródan, zhértva, klétva, molítva* (Radeva 2007: 132).

-atsiya. Los nombres formados a través de este sufijo que designan acciones abstractas pertenecen al léxico internacional: *adaptátsiya, nomerátsiya, signalizátsiya*. Se ven semánticamente motivados por verbos terminantes en *-ira* que también son préstamos: *repetíra > repetítsiya, deformíra > deformátsiya*. El sufijo resulta ser bastante productivo en el proceso de acuñación de nuevas palabras relacionadas con la terminología científico-técnica: *globalizátsiya, kompyutarizátsiya, tabulátsiya*.

-azh. Este es el sufijo propio de algunos sustantivos prestados que en búlgaro suele añadirse a verbos terminantes en *-ira*: *instruktíra > instruktázh, montíra > montázh*. Sin embargo, existen también casos de nombres prestados sin el respectivo verbo motivador: *patronázh, reportázh, shantázh*.

-ba. Al formar nombres que designan acción, este sufijo suele adjuntarse a bases de verbos de la primera y la segunda conjugación: *bóri > borbá, móli > molbá*, aunque existen excepciones: *strélya* (3ª conjugación) > *strelbá*. Los sustantivos formados sobre bases verbales son acuñaciones bisílabas con acento sobre el morfema radical: *dázhba, dárba, krázhba*, o bien, sobre la desinencia: *borbá, molbá, tvorbá* (en derivados de la 2ª conjugación). Cuando la base termina en la consonante [d], se observa la alteración [d] – [zh]: *dadé > dázhba, kradé > krázhba, prodadé > prodázhba*.

-ezh. Con este sufijo se forman sustantivos deverbales que denotan una acción abstracta. El formante derivativo se une a verbos imperfectivos, apocopándose la vocal terminante: *grábi* > *grabézh*, *páli* > *palézh*, *sarbí* > *sarbézh*. Como se ha visto, los verbos que suelen atraer este sufijo son predominantemente de la segunda conjugación. El acento cae sobre el sufijo.

-itba. Este sufijo tiene un significado particularmente procesal. El sufijo se asocia con el morfema radical de la base verbal: *gonítba*, *zhenítba*, *kosítba*. El acento suele desplazarse sobre el sufijo.

-ka. El sufijo productivo *-ka* forma también nombres de acción abstracta sobre bases de verbos de las tres conjugaciones, suprimiéndose la vocal temática: *ogrizé* > *ogrizka*, *ostávi* > *ostávka*, *pochíva* > *pochívka*. Muy a menudo se adjunta a verbos derivados prefijados: *zagádka*, *nadbávka*, *prestrívka*, *prishtyávka*.

-ne. Los sustantivos formados mediante este sufijo son heredados de nombres deverbales del búlgaro antiguo, formados sobre bases verbales infinitivas. A la hora de formar *nomina actionis* el sufijo se une a la base aoristo de los verbos imperfectivos: *chéte* > *chétene*, *hódi* > *hódene*, *písa* > *písane*. Aquí el acento mantiene su posición sobre la base. Cuando el formante se asocia con verbos de la segunda conjugación la vocal que lo precede se ve sustituida por *-e-*: *broí* > *broéne*, *stroí* > *stroéne*, *tvorí* > *tvoréne*. Como se puede notar, cuando el acento se lleva por la vocal temática del verbo, en la palabra derivada este ocupa su posición sobre la vocal presufijal. Mediante la vocal *-e-* intercalada se forman también los sustantivos de bases monosílabas terminantes en vocal: *pi* > *piéne*, *bi* > *bíene*, *mi* > *míene*.

-nie. El sufijo *-nie* es heredado del búlgaro antiguo que más tarde, influido por la lengua eslava eclesiástica y por el ruso, llega a activarse para dar lugar a sustantivos deverbales que designan una acción abstracta: *zanimánie*, *nakazánie*, *razreshénie*. Algunos de los nombres formados mediante este sufijo son prestados del ruso, por ejemplo: *prisposoblénie*, *stremlénie*, *yavlénie* (Radeva 2007: 133).

-nitsa. A la hora de formar nombres de acción este sufijo se une a bases de verbos imperfectivos de la tercera conjugación: *bláska* > *bláskanitsa*, *kára* > *káranitsa*, *víka* > *víkanitsa*. Su variante ampliada *-enitsa*, a su vez, se asocia con verbos de la primera y la segunda conjugación: *kríe* > *kríenitsa*, *góni* > *gónenitsa*. El acento se mantiene sobre la base. Los nombres de acción formados mediante estos sufijos tienen un matiz estilístico coloquial y atribuyen una mayor intensidad a la acción que designan (Stoyanov 1977: 35).

-*nya*. Con este sufijo están formados un número reducido de *nomina actionis* característicos del habla coloquial. El formante se adjunta a la base verbal, apocopándose la vocal temática: *sárdi* > *sradnyá*, *suetí* > *suetnyá*, *svíri* > *svirnyá*.

-*ot*. Otro grupo limitado de nombres deverbales de acción está representado por los sustantivos formados mediante el sufijo -*ot*: *gróhot*, *kíkot*, *trópot*, *shépot*.

-*ovka*. Con el sufijo ampliado -*ovka* se suelen formar predominantemente nuevos sustantivos, la mayoría de los cuales se han prestado del ruso y han servido de modelo para acuñar más nombres en búlgaro (Radeva 2007: 131): *prizóvka*, *doziróvka*, *ekipiróvka*. Los verbos sobre los que se forman dichos sustantivos son derivados y están formados mediante el sufijo -*ira*: *mebelíra* > *mebeliróvka*, *blokíra* > *blokiróvka*; -*uva*: *diktúva* > *diktóvka*, *marshirúva* > *marshiróvka*; -*ova*: *komandiróva* > *komandiróvka*, *shlifóva* > *shlifóvka*.

Cabe señalar aquí también los sustantivos deverbales formados por medio de la *conversión* para designar una acción abstracta. Se dividen en dos grupos. El primer grupo se representa por los sustantivos de género femenino con desinencia -*a*, motivados por verbos prefijados de cuya base se suprime el sonido vocal: *probúdi* > *probúda*, *ukrasí* > *ukrása*. Muy a menudo el proceso se ve acompañado por una alteración morfológica: [zh] – [g]: *zashúzhi* > *zashúga*; [ch] – [k]: *preporácha* > *preporáka*; [sh] – [h]: *uteshí* > *utéha*. El segundo grupo lo constituyen ciertos sustantivos de género masculino con sufijación nula, también motivados por verbos prefijados: *otgovóri* > *ótgovor*, *otkúpi* > *ótkup*. Un número reducido de nombres de acción están formados sobre verbos primitivos: *zov*, *lov*, *hod*.

A modo de conclusión

La primera y más sustancial diferencia que hemos registrado como resultado de nuestro estudio es la susceptibilidad de la lengua española de formar nombres de acción tanto sobre bases verbales como sobre nominales. El búlgaro, en cambio, a la hora de formar *nomina actionis*, se sirve tan solo de bases verbales. Este hecho se debe, a nuestro parecer, sobre todo a la existencia en la lengua española de los llamados “nombres de golpe” –fenómeno muy peculiar que no se documenta en las fuentes lexicográficas de la lengua búlgara–, porque, como se ha podido ver, son los sufijos -*azo* y -*ada* (propios de los ‘nombres de golpe’) los que predominantemente se asocian a bases nominales, aunque se han comprobado otros usos también (por ej. *amorío*).

Otra característica muy peculiar de la lengua española, que tampoco se da en la búlgara, es la coincidencia de las formas participiales con los derivados nominales de este tipo (*secar* > *secado*).

Por último, siendo tónicos la mayoría de los sufijos españoles que toman parte en la formación de los nombres de acción, el proceso de sufijación implica un desplazamiento del acento hacia el sufijo, salvo pocas excepciones. En búlgaro, en lo que respecta al acento, cada sufijo tiene su propio comportamiento y en cada caso concreto ocupa distinta posición sobre la lexía derivada.

BIBLIOGRAFÍA

- Almela Pérez 1999:** Almela Pérez, R. *Procedimientos de formación de palabras en español*. Barcelona: Ariel Practicum, 1999.
- Bosque, Demonte 1999:** Bosque, I., V. Demonte. *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe, 1999, volumen III.
- Bosque 1986:** Bosque, I. Prefacio a Salvador Ramírez Fernández Ramírez, *La derivación nominal* (Anejo XL del Boletín de la Real Academia Española), Madrid, 1986, 13 – 16.
- Coseriu 1978:** Coseriu, E. *Gramática, semántica, universales*. Madrid: Gredos, 1978.
- García García-Serrano 2004:** García García-Serrano, M. A. Los nombres de acción en algunos diccionarios del español. // *Revista de Lexicografía*, 2004, 10: 81 – 101.
- Kanchev 2004:** Kanchev, I. *Español actual: clases de palabras y categorías*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Petrova 2013:** Petrova, R. Los sufijos *-ada* y *-azo* con significado de «golpe». // *Сучасні напрями викладання гуманитарних дисциплін в середніх та вищих навчальних закладах: мова, література, історія: матеріали доповідей III міжнародної наукової конференції*. 2013, I, 67 – 70.
- RAE 2010:** Real Academia Española. *Nueva gramática de la lengua española. Manual*. Madrid: Espasa Libros, 2010.
- RAE 2001:** Real Academia Española. *Diccionario de la Real Academia Española, Vigésima segunda edición*. Madrid: Espasa Calpe, 2001.
- Radeva 2007:** Радева, В. *В света на думите. Структура и значение на производните думи*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007.
- Ribera 1918:** Ribera, J. Los nombres de acción en el Diccionario actual de la Academia. // *Boletín de la Real Academia Española*, 1918, V, 281 – 297.
- Stoyanov 1977:** Стоянов, С. *Словообразуването в българския език*. София: ДИ „Народна просвета“, 1977.
- Varela Ortega 1990:** Varela Ortega, S. *Fundamentos de morfología*. Madrid: Síntesis, 1990.

**ALFABETIZACIÓN DIGITAL. PLE
(PERSONAL LEARNING ENVIRONMENT)
EN LA DOCENCIA DEL ESPAÑOL COMO L2 (CASO PRÁCTICO)**

*Presentación Ortega
Universidad de Plovdiv “Paisiy Hilendarski”*

**DIGITAL ALFABETICIZATION. PLE (PERSONAL LEARNING
ENVIRONMENT) IN TEACHING SPANISH AS A SECOND
LANGUAGE**

*Presentación Ortega
Paisii Hilendarski University of Plovdiv*

The technological revolution of today has highlighted the necessity of digital literacy in university education. To achieve this, it is necessary that teachers, in the first instance, incorporate into their vocabulary as well as into their classroom methodology, the technological variable. The interest of Personal Learning Environments (PLE) lies in the assumption of a perspective on education that seeks to respond to massive technological and cultural changes that have taken place in the last two decades in our society.

This work seeks to justify and design a PLE focused on the educational requirements of teachers of Spanish as a foreign language.

Key words: Internet, Information and Communication Technologies (ICT), Digital literacy, PLE, Personal Learning Environment, Web 2.0

El presente trabajo se enmarca en el ámbito de las nuevas Tecnologías de la Información y la Comunicación (TIC) aplicadas a la educación. Actualmente son indiscutibles las implicaciones educativas de la expansión del uso de dispositivos móviles inteligentes, redes sociales y mensajería instantánea. Según Reig y Vílchez (2013: 213), la relación EDUCACIÓN-TIC nos desborda hoy en día y se ha convertido en el tema principal de investigación en la psicología social y evolutiva.

Los objetivos que nos proponemos son: justificar el uso de las TIC en educación, por un lado, y el diseño de un nuevo entorno de aprendizaje para el maestro, por otro.

Tienes una llamada, Du hast einen Anruf, de Jairo Valero Vanegas (2014)

Como caso práctico vamos a mostrar un ejemplo de entorno de aprendizaje orientado al profesor de español como segunda lengua.

Para justificar el uso de las TIC nos basamos en un conjunto de fenómenos sociales y en nuevas teorías relacionadas con el aprendizaje, surgidas en las últimas décadas y otras teorías no tan modernas pero de gran actualidad.

1. Un nuevo individuo: el individuo hiperconectado

Según Reig y Vílchez (2013), la tecnología tiene una presencia constante y ubicua. La expansión y el uso es tan indiscutible que la pregunta es: ¿Cómo están influyendo YA las TIC en todos los procesos que conforman la educación? Cabe decir que los padres y profesores tienen una visión, en general, reactiva sobre este fenómeno. Hay que reconocer que las TIC están aquí y han llegado para quedarse, ignorarlas o temerlas es, no ya imposible, sino una postura de desaprovechamiento de las grandes potencialidades que nos ofrecen desde el punto de vista cognitivo, emocional, moral y cívico.

Podemos distinguir 4 factores básicos que sustentan la hiperconectividad:

- Aparición de la fibra óptica y la banda ancha móvil.
- Expansión del número y la intensidad de las conexiones a Internet.
- Aparición del móvil y otros *gadgets* inteligentes.
- Aumento del uso de las redes sociales.

Creemos que no es necesario, a estas alturas, aburrir con datos y estadísticas de la expansión y uso del teléfono inteligente, Internet y la red *wi-fi* en nuestras vidas. Es “demasiado” evidente. Pero sí es importante notar un fenómeno muy importante que se ha producido en nuestra sociedad, sobre todo entre los jóvenes: el Empoderamiento (Reig y Vilchez 2013). Ellos son conscientes de que ya no dependen de los adultos para acceder a la información, que les llega de forma ubicua las 24 horas, o para saber lo que pasa en el mundo, o para organizarse y protestar. Son los jóvenes “empoderados”. A estos jóvenes no los podemos seguir educando bajo los estándares del siglo pasado, son necesarios nuevos paradigmas educativos. Como dijo Ivan Illich (1974):

Un buen sistema educativo debería tener 3 propósitos: proveer a los que quieran aprender de recursos disponibles en cualquier momento de sus vidas, empoderar a quien quiera compartir lo que sabe para encontrar a aquellos que quieren aprender de él y dar la oportunidad a todo aquel que quiera presentar algo al público general de que su objetivo sea conocido.

2. Conectivismo. Una teoría para el aprendizaje

En diciembre de 2005, George Siemens publicó el artículo: *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*, en el que define el Conectivismo como una teoría del aprendizaje para la era digital y es, sin duda, la teoría que mayor impacto ha tenido en los últimos años en la educación y, en general, en el uso de las tecnologías de la información y la comunicación en el aprendizaje. George Siemens (2005) formuló brevemente los principios del conectivismo así:

- El aprendizaje y el conocimiento dependen de la diversidad de opiniones.
- El aprendizaje es un proceso de conectar nodos o fuentes de información especializados.
- El aprendizaje puede residir en dispositivos no humanos.
- La capacidad de saber más es más crítica que aquello que se sabe en un momento dado.
- La alimentación y mantenimiento de las conexiones es necesaria para facilitar el aprendizaje continuo.
- La habilidad de ver conexiones entre áreas, ideas y conceptos es una habilidad clave.
- La actualización (conocimiento preciso y actual) es la intención de todas las actividades conectivistas de aprendizaje.

- La toma de decisiones es, en sí misma, un proceso de aprendizaje. El acto de escoger qué aprender y el significado de la información que se recibe, es visto a través del lente de una realidad cambiante. Una decisión correcta hoy, puede estar equivocada mañana debido a alteraciones en el entorno informativo que afecta la decisión.

En relación con el aprendizaje, de esta teoría podemos extraer que si el conocimiento está distribuido en redes implica que “el aprendizaje consiste en la habilidad para construir y atravesar esas redes” (Downes 2005). Es decir, que en una sociedad tecnológica cambiante como la nuestra son más importantes las conexiones, la tubería es más importante que su contenido. Nuestra habilidad para aprender lo que necesitamos mañana es más importante que lo que sabemos hoy.

En otras palabras: si el conocimiento no se “localiza”, no es acumulable, nuestro mayor capital cognitivo no es lo que “tenemos en la cabeza”, sino las redes de conexiones entre informaciones y las relaciones que forman esas conexiones. Esas redes y conexiones se organizan y evidencian gracias a nuestro *Personal Learning Environment* (como veremos más adelante).

El conectivismo presenta un modelo de aprendizaje en una sociedad en donde el aprendizaje ha dejado de ser una actividad interna e individual. La forma en la cual trabajan y funcionan las personas se altera cuando se usan nuevas herramientas. El área de la educación ha sido lenta para reconocer el impacto de nuevas herramientas de aprendizaje y los cambios ambientales e incluso en la concepción misma de lo que significa aprender.

3. Constructivismo Social y Zona de Desarrollo Próximo

Otras de las teorías que nos interesan analizar es la del “Constructivismo Social” creada por el psicólogo social Lev Vigotsky en 1934, pero de gran actualidad.

Vigotsky en su obra “Pensamiento y lenguaje” (1995) enfatiza la influencia de los contextos sociales y culturales en la apropiación del conocimiento y pone gran énfasis en el rol activo del maestro mientras que las actividades mentales de los estudiantes se desarrollan “naturalmente”, a través de varias rutas de descubrimientos: la construcción de significados, los instrumentos para el desarrollo cognitivo y la zona de desarrollo próximo (ZDP).

Vigotsky (1995: 78) enuncia:

La mayoría de las investigaciones que tienen que ver con el aprendizaje escolar miden el nivel de desarrollo mental del niño haciéndole solucionar determinados problemas estandarizados. Se supone que el problema que puede resolver por sí solo indica el nivel de su desarrollo mental en ese momento Pero de este modo sólo puede ser medida la parte del desarrollo del niño que se ha completado pero que está muy lejos de constituir su historia completa..

Como comenta Reig y Vílchez (2013: 50) acerca del concepto ZDP de Vigotsky:

[...] definida como la distancia entre lo que se sabe (aquello que somos capaces de hacer nosotros mismos) y el nivel de desarrollo potencial (aquello que seríamos capaces de hacer con los demás), el aumento de su alcance es hoy, en época de redes sociales, excepcional. No es nueva, como anticipábamos, la importancia de la conversación con pares y/o expertos en la construcción del propio conocimiento. Lo que tal vez sí lo sea es el alcance, más amplio y global que nunca, que la red que construyamos de los mismos puede alcanzar.

Se valora entonces, la importancia de la interacción social en el aprendizaje; el estudiante aprende más eficazmente cuando lo hace en forma cooperativa.

El aumento del número y la calidad de las relaciones que podemos establecer, de la calidad de los recursos a los que podemos acceder en la actualidad, gracias a Internet, nos sitúan en un escenario que aumenta esta Zona de Desarrollo Próximo de forma espectacular.

4. La era del hemisferio derecho

Con este título vamos a fusionar dos teorías para nosotros muy revolucionarias, actuales y relacionadas: la teoría de las Inteligencias Múltiples de Howard Gardner, y la teoría que mantiene Sir Ken Robinson “Las escuelas matan la creatividad”.

Queremos empezar este apartado con una anécdota de Robinson y Lou (2012):

Una maestra de primaria estaba dando una clase de dibujo a un grupo de niños de seis años de edad. Al fondo del aula se sentaba una niña que no solía prestar demasiada atención; pero en la clase de dibujo sí lo hacía. Durante más de veinte minutos la niña permaneció sentada ante una hoja de papel, completamente absorta en lo que estaba haciendo. A la maestra aquello le pareció fascinante. Al final le preguntó qué estaba dibujando. Sin levantar la vista, la niña contestó: «Estoy dibujando a Dios». Sorprendida, la maestra dijo: «Pero nadie sabe qué aspecto tiene Dios». La niña respondió: «Lo sabrán enseguida».

Con esta anécdota el autor quiere enfocar la atención en el potencial creador y la autoconfianza que todos los seres humanos tenemos cuando somos niños. A continuación, según Robinson y Lou (2012), la escuela y el sistema educativo matan ese potencial creador.

Pensamos, como Sir Ken Robinson, que el actual sistema educativo no promueve la exploración de las capacidades individuales ni la expresión de nuestra potencialidad como seres humanos. En realidad más bien se trata de un sistema *fastfood* que sigue todavía el modelo educativo de la era industrial. Los estudiantes siguen un modelo de aprendizaje obsoleto tanto en sus metodologías como en los objetivos propuestos. Los educadores no tenemos en cuenta los nuevos paradigmas y entornos tecnológicos aparecidos en las últimas décadas. Los estudiantes se aburren en nuestras universidades, no utilizan las bibliotecas y piensan que lo que aprenden no les va a resultar práctico en la vida real.

Queremos sustentar esta teoría con otra muy relacionada: “Las inteligencias múltiples” de Howard Gardner. Gardner nos propone otra definición de inteligencia (2001: 4):

[...] trate de olvidar que alguna vez oyó hablar del concepto de inteligencia como propiedad particular de la mente humana, o de ese instrumento denominado prueba de inteligencia, que supuestamente la mide de manera definitiva. En segundo lugar, recorra mentalmente el mundo y piense en todos los papeles o "estados terminales" –profesionales y de pasatiempo– que han sido objeto de encomio para las culturas de distintas épocas. Piense, por ejemplo, en los cazadores, pescadores, labriegos, chamanes, líderes religiosos, psiquiatras, jefes militares, líderes sociales, atletas, artistas, músicos, poetas, padres de familia y científicos.

Gardner quiere hacernos ver que para definir la cognición del ser humano debemos tener en cuenta un repertorio de aptitudes más universal y más amplio.

Según Gardner (2001: 5), una "inteligencia" se define como:

[...] la capacidad de resolver problemas, o de crear productos, que sean valiosos en uno o más ambientes culturales. Se trata de una definición que nada dice acerca de las fuentes de tales capacidades o de los medios adecuados para "medirlas".

Gardner define 8 inteligencias básicas:

1. **Inteligencia lingüística.** En los niños y niñas se aprecia en su facilidad para escribir, leer, contar cuentos o hacer crucigramas.

2. **Inteligencia Lógica-matemática.** Se aprecia en los menores por su interés en patrones de medida, categorías y relaciones. Facilidad para la resolución de problemas aritméticos, juegos de estrategia y experimentos.
3. **Inteligencia Corporal y Cinética.** Facilidad para procesar el conocimiento a través de las sensaciones corporales. Deportistas, bailarines o manualidades como la costura, los trabajos en madera, etc.
4. **Inteligencia Visual y espacial.** Los niños y niñas piensan en imágenes y dibujos. Tienen facilidad para resolver rompecabezas, dedican el tiempo libre a dibujar, prefieren juegos constructivos, etc.
5. **Inteligencia Musical.** Los menores se manifiestan frecuentemente con canciones y sonidos. Identifican con facilidad los sonidos.
6. **Inteligencia Interpersonal** (inteligencia social). Se comunican bien y son líderes en sus grupos. Entienden bien los sentimientos de los demás y proyectan con facilidad las relaciones interpersonales.
7. **Inteligencia Intrapersonal.** Relacionada con la capacidad de un sujeto de conocerse a sí mismo: sus reacciones, emociones y vida interior.
8. **Inteligencia Naturalista.** Indica la facilidad de comunicación con la naturaleza; que consiste en el entendimiento del entorno natural y la observación científica de la naturaleza como la biología, geología o astronomía.

Por lo tanto, para cerrar este apartado, podemos afirmar que está empezando la era del hemisferio derecho del cerebro, la era de ese nuevo ser conectado, empoderado y creativo; frente al dominio, hasta ahora, de las cualidades del hemisferio izquierdo. Destaquemos, brevemente estas cualidades:

Hemisferio izquierdo	Hemisferio derecho
<ul style="list-style-type: none"> • pensamiento lineal • lenguaje • matemática • lógica • razón 	<ul style="list-style-type: none"> • pensamiento lateral • creatividad • emoción • intuición • espiritualidad

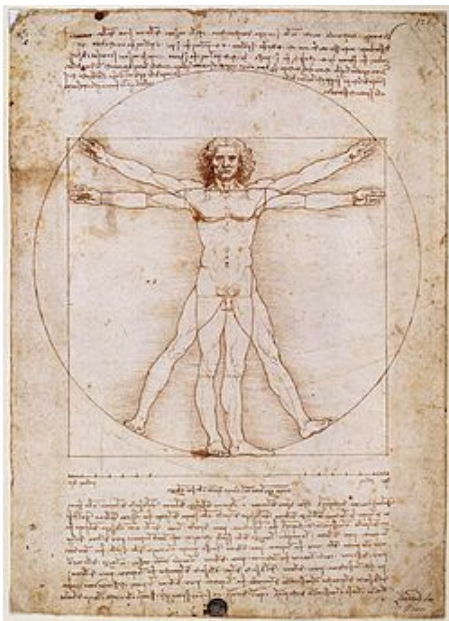
Con este esquema solo pretendemos hacer notar el contraste de cualidades entre los dos hemisferios cerebrales. El tema es, obviamente, mucho más complejo pero desde nuestro punto de vista solo nos interesa subrayar dicho “contraste”.

5. Conclusiones

Hasta aquí hemos detallado las teorías que creemos más nos pueden ayudar a entender este nuevo entorno social, humano y cognitivo que ha impulsado en el nuevo s. XXI. Veamos ahora algunas conclusiones:

5.1. La era del Renacimiento Digital

Estamos viviendo un nuevo Renacimiento, podemos comparar a este nuevo ser humano con el que vivió hace 500 años. Entonces el cambio fue impulsado por una nueva concepción del hombre y del mundo: el humanismo.

Hombre de Vitruvio, dibujo de Leonardo da Vinci, expresión del canon estético renacentista.

Después de los pájaros, Nach den Vögeln, de Jairo Valero Vanegas (2014), expresión del arte digital del S. XXI.

Actualmente estamos viviendo un nuevo humanismo que corresponde a lo que hemos venido definiendo en este artículo como ser humano hiperconectado, global, aumentado, creativo, colaborativo y social. Un nuevo ser humano con una visión más generalista del mundo, moldeado a través de la nueva era digital. Por otro lado, como observan Reig y Vílchez (2013):

[...] A la vez, ante tantos datos, tanta información y en épocas de cambio, necesitamos personas capaces de “dar sentido”, de establecer patrones, de intuir tendencias, de buscar respuestas que tengan en cuenta los muchos matices posibles.

Necesitamos, pues un Renacentista Digital.

5.2. Alfabetización digital

Como ciudadanos y como profesionales de la educación aumenta también la necesidad de que nos formemos, perfeccionemos y eduquemos en estrategias y herramientas de aprovechamiento de todo este nuevo “universo digital”. En este sentido los nuevos entornos de acceso a la información y, especialmente, las Redes Personales de Aprendizaje, afines al constructivismo social de Vigotsky, son los vehículos que transitarán las autopistas digitales.

Internet es la oportunidad para democratizar el acceso a la información; lo que antes era accesible sólo para unos pocos ahora se abre para todos. Así también, el conocimiento y la información que antes residían en unas pocas fuentes como el profesorado, los libros, etc., ahora escapan al control del mismo, y nos vemos obligados a redefinir nuestro rol por otro menos directivo y más tutorial, adaptando un papel de consejero que ayuda al estudiante a aprender, que propicia nuevas oportunidades para que el aprendizaje se produzca en la forma deseada y, lo que es muy importante, que asigna al estudiante un papel eminentemente activo –frente a otras tradiciones que hacen de él un sujeto pasivo– y responsable de su propio aprendizaje.

Estamos, por lo tanto, ante el reto de formarnos en las TIC, no para usarlas como solución a los nuevos paradigmas educativos que tenemos que afrontar, sino como herramienta o medio para impulsar el nuevo modelo educativo que se demanda.

Aplicando esta idea a la enseñanza del español podemos citar, por ejemplo, al Instituto Cervantes cuando define el “Modelo de competencias clave del profesorado de lenguas segundas y extranjeras”. En esta definición incluye como una de las competencias clave: “Servirse de las TIC para el desempeño de su trabajo” (http://cvc.cervantes.es/ensenanza/-biblioteca_ele/competencias/servirse.htm). Que incluye los siguientes apartados:

- > Implicarse en el desarrollo de la propia competencia digital.
- > Desenvolverse en entornos digitales y con aplicaciones informáticas disponibles.
- > Aprovechar el potencial didáctico de las TIC.

> Promover que el alumno se sirva de las TIC para su aprendizaje.

Como resumen, podemos definir que son “obligaciones del profesorado de español”:

- la integración de las TIC en la enseñanza;
- el fomento del aprendizaje colaborativo;
- la orientación a los alumnos para usar estos mecanismo de forma autónoma;
- el uso de las TIC para el propio desarrollo profesional;
- el compromiso para desarrollar su competencia digital.

6. Entornos Personales de Aprendizaje. PLE (*Personal Learning Environment*)

Bien, es hora de que empecemos a concretar las medidas a tomar para resolver nuestro analfabetismo digital. Sea cual sea la época en la que nos situemos, las personas han tenido siempre un entramado de conexiones sociales y de fuentes básicas de las que aprender. Ese “entramado” ha estado condicionado siempre por las fuentes de conocimiento fiable de las que disponían y de las cuales se entendía que debían aprender.

Así, en un primer momento el entorno de aprendizaje se limitaba a la tribu y a la familia, posteriormente incluyó también a un maestro del que éramos aprendices, con la aparición y proliferación de los libros incluyó a los libros y, cuando aparece la escuela, centraliza en ella casi todos sus elementos.

Se dice que la idea de PLEs se remonta al año 2001 cuando, en el marco del proyecto NIMLE (*Northern Ireland Integrated Managed Learning Environment*) financiado por el JISC (*Joint Information Systems Committee* de Gran Bretaña), se empieza a desarrollar la idea de un entorno de aprendizaje centrado en el alumno como evolución de los ya por entonces populares entornos virtuales de enseñanza-aprendizaje, centrados en la institución.

Como consecuencia de este nuevo escenario en el que la tecnología, la conectividad y la sociabilidad son los principales protagonistas, se hace necesario revisar el “modelo” de aprendizaje.

Según Adell y Castañeda (2013):

PLE es una perspectiva pedagógica que implica necesariamente a la tecnología. PLE es un enfoque pedagógico con unas enormes implicaciones en los procesos de aprendizaje y con una base tecnológica evidente. Un concepto

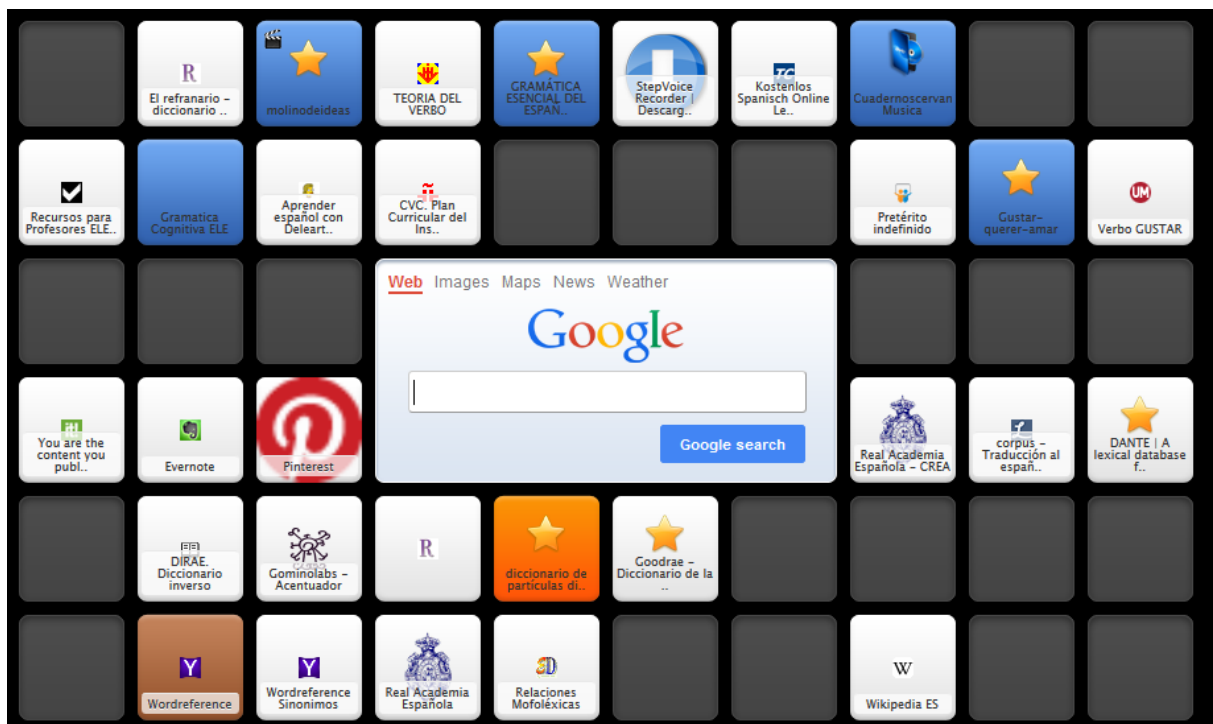
- A través de los recursos, experiencias y actividades que difundimos:
Del.icio.us, Diigo, Twitter, WordPress,...
- A través de las relaciones personales y el diálogo con gente interesante:
Twitter, LinkedIn, Facebook, Google+...
- A través de producciones personales y objetos que compartimos utilizando la estructura de herramientas y servicios que tenemos a nuestra disposición:
YouTube, WordPress, Flickr, SlideShare, Scribd, Vimeo, Picasa, Pinterest...

Resumiendo, tenemos que definir cómo, con qué y con quién vamos a llevar a cabo lo que también se conoce como CCC (las tres ces): Consumir, Crear y Compartir el conocimiento que necesitamos para nuestro desarrollo profesional.

6.1. Aplicaciones para buscar y acceder a la información

Para mostrar este apartado vamos a usar una de las aplicaciones online más extendidas en el diseño de PLE: **Symbaloo**. Esta aplicación nos permite gestionar nuestras aplicaciones y páginas favoritas de Internet, de una forma mucho más interesante que los navegadores.

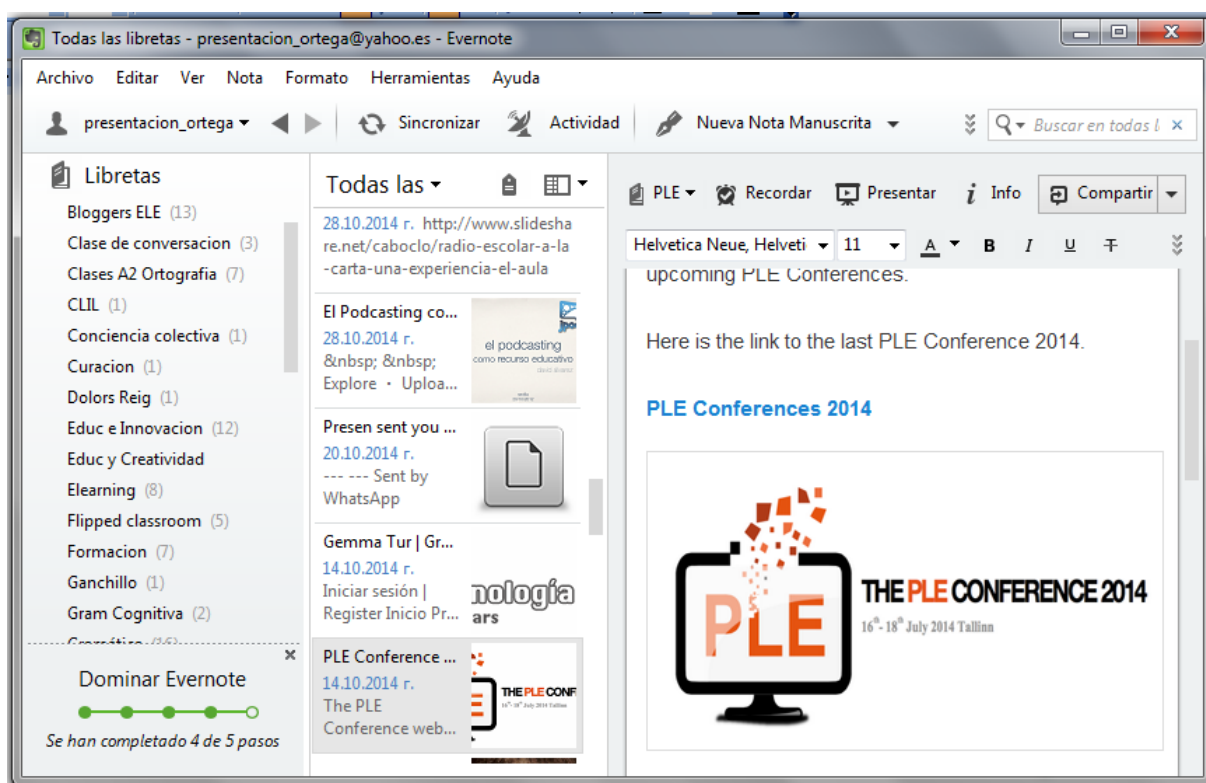
Esto es un ejemplo del conjunto de aplicaciones online que podemos usar para buscar y acceder a información relacionada con la enseñanza del español:

Las aplicaciones incluidas podemos clasificarlas en los tipos:

- Diccionarios (clásicos, de sinónimos, inversos, de partículas discursivas).
- Corpus.
- Blogs sobre lingüística española.
- Filtrado/selección de contenido (Evernote, ScoopIt, etc.).

Destacamos, especialmente, la aplicación Evernote como una de las más completas para recopilar y guardar cualquier tipo de contenido que veamos en la red. La información seleccionada, que podremos clasificar según nuestros campos de interés, estará siempre disponible en la nube, y podremos acceder a ella desde cualquier dispositivo con Internet:

La gran cantidad de información existente hace difícil su gestión, es imprescindible el uso de herramientas que permitan encontrarla, filtrarla, organizarla y compartirla. Scoop.it es una excelente plataforma que facilita esas acciones, una buena herramienta de lo que en marketing se denomina *Content Curation*.

The screenshot shows a Scoop page with the following content:

- Header:** "PLE" Cured by *Presentación Ortega*
- Search Bar:** "Enter/paste a link to start creating a new scoop" with a green arrow button. Below it are links for "Scoop without url", "Upload your own document", and "Get suggestions".
- Item 1:** Scooped by *Presentación Ortega*. Title: "Organizando un Entorno Personal de Aprendizaje (PLE*) | The Flipped Classroom". Description: "PLE Personal Learning Environment. En la presente entrada se presenta un ejemplo de webmix de especialidad utilizando". Source: *www.theflippedclassroom.ca* - October 15, 9:48 PM.
- Item 2:** Scooped by *Presentación Ortega*. Title: "e-book GRATIS". Description: "Los PLE son para el Verano - david álvarez -". Source: *ereprendizaje.es* - October 15, 9:28 PM.
- Item 3:** Scooped by *Presentación Ortega*. Title: "Ple en organizaciones". Description: "Entornos personalizados de aprendizaje para colectivos profesionales". Source: *www.alcahara.net* - October 15, 9:28 PM.
- Item 4:** Scooped by *Presentación Ortega*. Title: "Entrevista a Jordi Adell y Linda Castañeda sobre PLE". Description: "Entrevista a Jordi Adell y Linda Castañeda sobre PLE". Source: *ereprendizaje.es* - October 15, 9:28 PM.

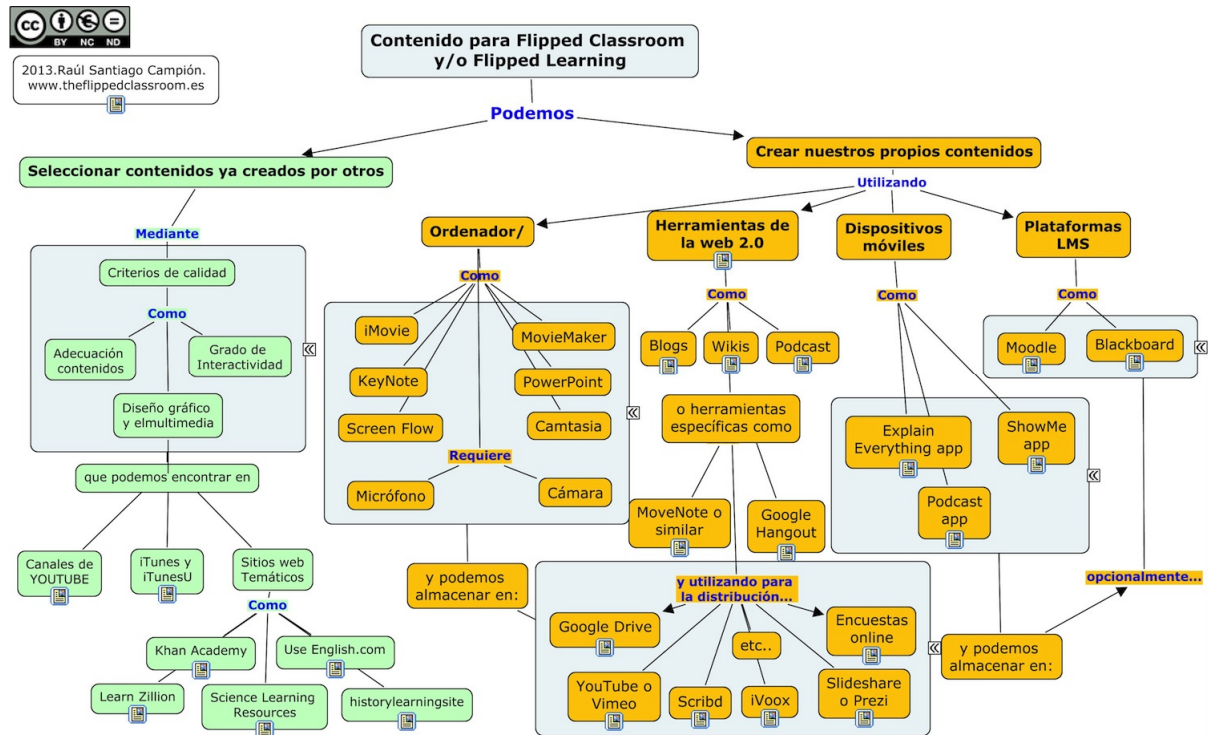
Por último mencionamos los sitios que ofrecen formación online, cada vez son más las universidades e instituciones educativas que ofrecen formación online gratuita (cursos masivos abiertos online, *massive open online courses MOOC*):

6.2. Aplicaciones para la creación de contenido

Existe actualmente un número tan elevado de aplicaciones que la elección de las mismas es difícil. En este aspecto lo más recomendable es estar en contacto con otros profesores que nos puedan dar sugerencias.

Especialmente nos gusta la clasificación que ha realizado Raúl Santiago Campión y que está publicada en the flipped classroom.es.

(accesible online: <http://educacionytecnologia.com/fccmap/fccmap.html>)

6.3. Diseño de nuestra Red Personal de Aprendizaje (PLN)

Primero tenemos que hacer notar que un PLE se construye y modifica durante toda la vida como aprendientes. Teniendo en cuenta que aprendemos durante toda nuestra vida (*longlife learning*), nuestro PLE irá sufriendo recortes y ampliaciones dependiendo de las necesidades e intereses en cada momento.

Uno de los componentes más interesantes del PLE es la red personal de aprendizaje (PLN en inglés). Según Adell y Castañeda (2013), los primeros pasos para empezar a crear nuestro PLN son:

1. Crea una cuenta en Twitter y sigue a gente interesante.
2. Compare tus ideas y hallazgos con ellos: <http://twitter.com/>.

3. Suscríbete vía RSS a blogs u otras fuentes de información (revistas científicas) Google reader.
4. Empieza a escribir tus ideas y proyectos en tu propio blog en WordPress, Blogger o Posterous.
5. Etiqueta y comparte tus favoritos en del.icio.us o diigo.
6. Participa en algunas redes sociales interesantes: Reducan, Elgg, Ning, Grou.ps, Google+, etc.
7. Agrega tu lifestreaming y compártelo. Suscríbete al de otras personas interesantes en friendfeed.com

Siguiendo las sugerencias anteriores, creamos una cuenta en Twitter y empezaremos a seguir, entre otros a:

redele @red_ele La red electrónica de didáctica del español como lengua extranjera es una plataforma del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte de España.

Todoele @todoele Sitio web para profesores de español como lengua extranjera.

CVC. Inst. Cervantes @cvc_cervantes Canal de novedades del Centro Virtual Cervantes (Instituto Cervantes).

RutaEle @Rutaele Revista digital de innovación educativa para profesores de E/LE. Espacio para compartir.

Fundéu BBVA @Fundeu Fundación promovida por la Agencia Efe, patrocinada por BBVA y asesorada por la RAE, cuyo objetivo es el buen uso del español en los medios.

RAE @RAEinforma La Real Academia Española (RAE), fundada en 1713, vela por el buen uso y la unidad de la lengua española.

Educacion 3.0 @educa3_0 Los títulos carecerán de sentido frente a las nuevas formas de aprender.

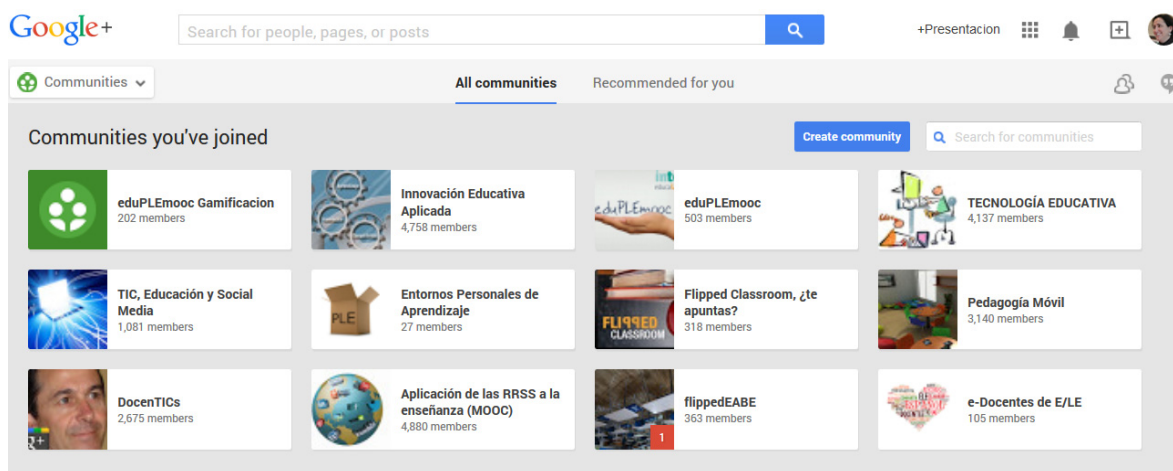
educ@conTIC @educacontic El uso de las TIC en el aula.

Gramática @GramaticaReal Bienvenidos los amantes de hablar y escribir bien; aquí responderemos tus dudas gramaticales y ortográficas.

Después iremos añadiendo otras personas u organismos a nuestra lista dependiendo de los intereses específicos: literatura, gramática, expresión escrita, diseño de material didáctico, etc.

Google+: Además de Twitter, recomendamos participar también en otras comunidades a través de Google Plus (Google+ ya es la segunda red

social más popular del mundo). Aquí podremos contactar con personas que compartan los mismos intereses profesionales. Ejemplo:

BIBLIOGRAFÍA

- Adell y Castañeda 2010:** Castañeda, L. y Adell, J. Los Entornos Personales de Aprendizaje (PLEs): una nueva manera de entender el aprendizaje // *La Tecnologie dell'informazione e della Comunicaciones e l'interculturalità nella scuola*. Alcoy: Marfil – Roma TRE Università degli Studi, 2010.
- Adell y Castañeda 2013:** Castañeda, L. y Adell, J. (Eds.). *Entornos Personales de Aprendizaje: claves para el ecosistema educativo en red*. Alcoy: Marfil, 2013.
- Downes 2005:** Downes, S. *An introduction to connective knowledge*. [Entrada de Blog], 2005. Disponible en <http://www.downes.ca/post/3303>
- Gardner 2001:** Gardner, Howard. *Estructuras de la Mente La Teoría de Las Inteligencias Múltiples*. Colombia: Fondo de Cultura Económica. 2001.
- Illich 1974:** Illich, I. *La sociedad desescolarizada*. Barcelona: Barral Editores, 1974.
- Reig y Vilchez 2013:** Reig, Dolors y Vilchez, Luis Fernando. *Los jóvenes en la era de la hiperconectividad: tendencias, claves y miradas*. Madrid: Fundación Telefónica y Fundación Encuentro, 2013.
- Robinson y Lou 2012:** Robinson, Sir Ken y Lou, Aronica. *El elemento: Descubrir tu pasión lo cambia todo (prólogo de Eduard Punset)*. España: Edición Kindle, 2012.
- Siemens 2005:** Siemens, George. *Connectivism: learning as network-creation*, 2005.
- Vigotsky 1995:** Vigotsky, Lev S. *Pensamiento y lenguaje*. Madrid: Ediciones Fausto, 1995.

**¿QUÉ SUGIEREN LOS TÍTULOS?
(ANÁLISIS COMPARATIVO DE LA TITROLOGÍA
EN LA PRENSA ESPAÑOLA)
I PARTE: “LOS METATÍTULOS”. LOS TÍTULOS INFORMATIVOS**

Stefka Kojouharova
Universidad de Economía Nacional y Mundial

**WHAT DO SUGGEST THE TITLES?
(COMPARATIVE ANALYSIS
OF THE TITROLOGY IN SPANISH PRESS)
I PART: “THE METATITLES”. THE INFORMATIVE TITLES**

Stefka Kozhuharova
University of National and World Economy

The purpose of the article is to examine the characteristics of the titles in the contemporary Spanish press based on the articles about Bulgaria during 2013. The first issue is a study of the names of the most popular newspapers *El País*, *El Mundo* y *ABC* conceived as “metatitles” in their socio-historical context. Then we proceed to analyze one of the varieties of the titles, the informative one. The other class, the expressive, shall be the object of the second part of the study.

Key words: titles, contemporary Spanish press, “metatitles”, informative titles, characteristics

1. El corpus¹

Abarca los artículos dedicados a Bulgaria. Hay dos argumentos a favor de esta elección. Es de suponer que la imagen del país, reflejada en los títulos de los medios de información en España, será interesante para el lector búlgaro. Y, esperamos, asimismo para el español, interesado en lo que sucede en la Europa del Este y en Bulgaria en particular.

La selección de las coordenadas temporales tampoco ha sido difícil.

---

¹ Al final del artículo se puede consultar la parte del corpus que corresponde a los títulos informativos.

Objeto de nuestra atención es el 2013, un año lleno de acontecimientos que han marcado el presente del país e influirán en su futuro. La prensa española les dedica un nutrido número de artículos.

El corpus está extraído de los tres diarios más difundidos², más populares y más leídos hoy en día en España. El primer lugar le corresponde a *El País*, a poca distancia lo sigue *El Mundo* y algo más lejos se encuentra *ABC*, separado de los dos primeros por el diario deportivo *As*.

La investigación se basa en 76 artículos: 31 en *El Mundo*, 23 en *El País* y 22 en *ABC*. Desde el punto de vista cuantitativo la diferencia entre los últimos dos diarios es insignificante. Pero no lo es entre estos y el primero. Pronto recordaremos esta correlación al compararla con la presencia de los títulos informativos en las tres fuentes. Objeto del análisis serán todos los encabezamientos independientemente del contenido de los artículos que no ostentan gran variedad de temas. La mayoría presentan la compleja situación sociopolítica en Bulgaria. Siguen los que observan la proyección internacional del país y de sus ciudadanos, centrándose en la emigración. Unos pocos, sobre todo breves noticias, se dedican a distintos asuntos, preferentemente curiosidades de distinta índole. Hay también informaciones de acontecimientos en el país que no forman parte de las dos direcciones principales.

2. Los “metatítulos”

Dando el primer paso de aproximación al tema, examinaremos bajo este rótulo las denominaciones de los tres periódicos. Ponemos el término entre comillas no solo porque se trata de una forma especial de títulos, sino también porque existen ciertas reservas al respecto. K. Protohrstova advierte: “A pesar de la validez (aunque no de la popularidad) de la práctica discursiva que podría definirse como metatitología, tal término no existe en la ciencia de la literatura” (Protohrstova 1997: 15).

Sin embargo, basándonos en la idea que el metadiscurso es el discurso sobre otro(s) discurso(s), nuestro enfoque no carece de fundamento. Partiendo de este principio la cabecera – o sea, el “título” del periódico – está por encima de todos los títulos publicados en él y en cierto sentido los determina. Es el signo que demuestra la orientación, la línea que va a seguir la edición.

Los nombres de los tres diarios se ajustan a los requisitos

---

² http://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs
[http://es.wikipedia.org/wiki/El_Mundo_\(Espa%C3%B1a\)](http://es.wikipedia.org/wiki/El_Mundo_(Espa%C3%B1a))
[http://es.wikipedia.org/wiki/ABC_\(peri%C3%B3dico\)](http://es.wikipedia.org/wiki/ABC_(peri%C3%B3dico))

comúnmente admitidos para el texto destinado a ser el emblema del respectivo periódico. Ha de ser claro, inequívoco, accesible a un gran auditorio y, no en último lugar, conciso: unas o mejor una palabra que se recuerde(n) fácilmente y que enseguida se identifique(n) con la edición.

El único que no se atiene del todo a tal recomendación es *El Mundo* (por lo menos al principio), añadiendo lo “del siglo XXI”. El 23 de octubre de 1989 cuando sale a la calle el primer número, tal aclaración puede considerarse pertinente subrayando adónde se dirige la mirada del recién nacido periódico y apuntando su meta. Pero a la larga resulta que el complemento no es indispensable y deja de formar parte del nombre con el que se conoce el diario.

Es imposible explicar las denominaciones de los periódicos sin echar un vistazo a su historia.

ABC es el más antiguo con más de un siglo de historia. Es el decano de la prensa española demostrando una respetable longevidad. Aparece por primera vez el 1903. Sale mejor o peor parado de las vicisitudes históricas que le toca vivir a lo largo del dinámico siglo XX, conservando, en líneas generales, hasta hoy su tradicional orientación derechista y promonárquica; es partidario del catolicismo y moderadamente conservador. Su nombre se compone de las tres primeras letras del alfabeto. La asociación se impone enseguida con su lógica irrefutable. Según DRAE la tercera acepción de la palabra “abecé” es “Rudimentos o principios de una ciencia o facultad, o de cualquier otro orden de conocimientos.”³ /el subrayado es nuestro/

Las connotaciones son claras: se trata de lo primero, lo fundamental, lo que sienta las bases de la prensa que está por venir. Lo que sugiere el título coincide plenamente con la realidad. Según el historiador V. Olmos, la misma idea motiva la elección del fundador de la edición, el periodista y político Torcuato Luca de Tena y Álvarez-Ossorio (1861-1929): “Lo que verdaderamente parece decidir a éste a elegir las tres letras para cabecera del periódico que va a lanzar al mercado es la definición que hace el diccionario de la Real Academia Española. “ (Olmos 2002: 49). Sigue la misma cita.

La idea encerrada en el “metatítulo” *ABC* se desenvuelve en lo que –siguiendo el mismo enfoque– se puede calificar de “metasubtítulo”. Interpretamos de esta manera el slogan o logo adjunto a la cabecera completándola y añadiendo nuevos matices: “El valor de la palabra” es una continuación lógica de *ABC*.

Las razones de por qué *El País* es *El País* emergen del contexto

---

³ <http://lema.rae.es/drae/?val=>

socio-histórico. Se trata de un momento clave en la nueva historia de España, de una época tumultuosa en la que el país cambia el rumbo de su destino. El periódico nace casi inmediatamente después la dictadura, su primer número sale a la calle el 4 de mayo de 1976, seis meses después de la muerte de Franco. Llena el vacío existente en el ámbito de los medios de información siendo, tanto por su ideología, como por su misma fecha de aparición, una edición no comprometida con el pasado del franquismo. Por supuesto, no es él único. “En 1976 surgieron nuevos periódicos para los tiempos nuevos, periódicos “sin pecado original” (Cruz Seoane, Sainz 2007: 298). Pero este, defensor ferviente de la democracia, es El Periódico. Lo confirma de una manera contundente con su valiente postura ante el “tejerazo”, el fallido golpe de estado perpetrado por militares partidarios del antiguo régimen totalitario. Es el primero en salir a la calle con un número especial en defensa de la democracia demostrando que es el más digno representante del “parlamento de papel” según la famosa frase, muy en boga en aquella época, que alude a la suma importancia de la prensa en la vida socio-política. Proyectado sobre este fondo el significado de la cabecera parece claro: el periódico aparece cuando la gran preocupación de los españoles es su país = El País, los problemas candentes de su presente, la “movida” hacia el futuro.

La realidad es algo diferente, pero la perspectiva no cambia. En efecto, los orígenes de lo que va a convertirse en el líder de la prensa española se remontan a 1971, cuando para presentar una solicitud de inscripción en el Registro de la Propiedad Industrial hay que inventar un nombre que sea “acertado”, según la calificación de las historiadoras M. Cruz Seoane y S. Sueiro quienes analizan los motivos de tal elección. El uno es práctico y trivial: “a falta de otro mejor”, algunos nombres que podrían servir ya “estaban registrados” (Cruz Seoane, Sueiro, 2004: 20). Lo dicho nos hace pensar en el papel de los factores casuales en las decisiones importantes.

La otra razón se deriva del contexto socio-histórico: la cabecera escogida “sonaba progresista” (Cruz Seoane, Sueiro, 2004: 20). El destacado filólogo F. L. Carreter explica la renuncia de los posibles sinónimos de la siguiente manera: tanto en ‘nación’, como en ‘pueblo’ y, sobre todo en ‘patria’ se perciben connotaciones que sugieren asociaciones negativas vinculadas con la dictadura, mientras que ‘país’ es un término no marcado, neutral (Cruz Seoane, Sueiro 2004: 20-21).

A lo largo de los años que siguen su gloriosa juventud el rotativo pasa por una serie de altibajos, experimenta cambios. Partiendo de unas bases socialdemócratas de centro-izquierda, el periódico va evolucionando hacia

posiciones centristas, próximas al liberalismo y se caracteriza a sí mismo como independiente, proeuropeo, defensor del pluralismo y la democracia.

El Mundo es el más “joven” de los tres y no tiene un pasado marcado por los hitos en la historia contemporánea de España. Su primer número del 23 de octubre de 1989 sugiere otras ideas: Es ya otra época. El período de la transición con sus glorias y sus fallos ha pasado. España ya se ha estabilizado políticamente y se ha recuperado económicamente hasta el punto de ser admitida en la entonces Comunidad Económica Europea en 1986. Sin desviar la mirada atenta y crítica⁴ de los problemas acuciantes del país, el diario busca una perspectiva global y aspira afrontar los nuevos retos (los del siglo XXI), intentando lograr un enfoque y una imagen novedosos para responder a las necesidades de una nueva generación de lectores. Estas metas son el tema de la editorial del primer número. Su título se basa en un sugestivo juego de coincidencias: “*EL MUNDO ES SUYO*”. El artículo pone de relieve la política del periódico –no será nunca de nadie, sino sola y únicamente de sus lectores– y traza la línea que va a seguir: “Haciendo honor a su nombre y a sus fuertes lazos con algunos de los mejores rotativos europeos, EL MUNDO proyectará una visión global, cosmopolita y sofisticada de los nuevos problemas de la humanidad.” (Ramírez 1989: 3).

La perspectiva internacional y el lugar del diario en este ámbito se presentan –no sin orgullo– en el almanaque Diez años en los que se creó El Mundo (del siglo XXI) 1989-2009. El primer capítulo, dedicado a los inicios, lleva como título “1989: Cae El Muro, sale El Mundo” (El Mundo 2011: 15). Hoy en día el rotativo define su orientación como centrista, proeuropea y proliberal.

Como se puede comprobar, nuestra hipótesis a base de lo sugerido por la cabecera del diario es confirmada por los datos concretos.

De los “metasubtítulos” de los dos últimos diarios se desprenden connotaciones muy parecidas. En 2007 el famoso subtítulo de *El País* “Diario independiente de la mañana” (muy actual en su época: se anuncia directamente que es independiente –sobreentendiéndose que con respecto al pasado– y se hace una alusión al futuro en mañana) pasa a ser “El periódico global”. No se percibe una diferencia sustancial entre este slogan y “El líder mundial en español” de *El Mundo*. Los adjetivos en los dos casos aluden, por un lado, al afán de ofrecer toda la información que puede ser ofrecida y, por otro, a la ambición de dirigirla a toda clase de lectores satisfaciendo sus necesidades, es decir, que sea leída por **todo** el mundo.

---

⁴ El periódico lo prueba muchas veces sobre todo con su afinidad por el periodismo de investigación que desvela escándalos de corrupción a altos niveles del poder político.

El otro plano de los dos “metasubtítulos” es el del liderazgo. *El País* es más sutil combinando las connotaciones de “global” con la alusión de lo que antes era *El Periódico*. *El Mundo* prefiere la expresión explícita y directa: a lo sugerido por el adjetivo añade sin más “el líder” “en español”.

2. Los títulos informativos

La enorme importancia del título es obvia: por medio de él se efectúa el primer contacto del auditorio con el texto periodístico. Es lo primero con lo que topa la mirada del lector y que atrae o no su atención, por lo tanto, casi siempre es el factor que determina su decisión de leer o no lo que sigue.

En el periodismo y los estudios en este campo se emplea con frecuencia el término ‘titular’. Se define como un conjunto de elementos de los que se compone la titulación, como cintillo, antetítulo, subtítulo y sumario (no es obligatorio que se den todos juntos). Por supuesto, su núcleo es el título, por lo cual a veces las dos palabras se emplean como sinónimos. Las fuentes teóricas y los manuales de estilo de los periódicos coinciden en subrayar que el titular o el título que debe ser “la condensación de los elementos más importantes de la noticia”, “desde una perspectiva global, debe recoger el o los elementos esenciales de la información” (Caminos Marcet, Armentia Vizuet 2011: 107), etc. A pesar de que lo dicho se refiere al título en general, es válido más que nada para una de sus subcategorías, la informativa. Es la variedad más difundida y a menudo el concepto general tiende a identificarse con ella. Esto es normal porque la primera función del título es la informativa: “el título es una condensación semántica del tejido informativo del texto”, “una señal del contenido y de la esencia del texto”⁵ (Nikolova 2003: 257).

No pocas fuentes insisten en que el título debe “satisfacer la curiosidad primera del lector, que ha de quedarse enterado de lo que ocurre sin necesidad de acudir al resto de la información”, “brindar la información suficiente para que el lector no necesite leer el artículo para enterarse de lo más importante.” (*El País* 2014: 108). Pero, al mismo tiempo, se plantea otro requisito que da lugar a una especie de contradicción. Por un lado, contando con un título que sintetiza lo esencial en la información, no hace falta leer el artículo. No obstante, por otro, el título debe incitar a la lectura, “enganchar” – como se dice en jerga periodística– al lector de tal manera que siga leyendo.

Es bastante difícil que esta perfecta combinación se dé en un mismo titular. Normalmente prevalece en distinta medida una de las vertientes.

---

⁵ Las citas de fuentes búlgaras se traducen al español.

Este hecho es la base de la división de los títulos en dos grupos: informativos y expresivos. Los últimos serán el objeto de la segunda parte de nuestro análisis. Adelantamos que se trata de titulares que además de la “pura” información y en la mayoría de los casos en detrimento de esta tienen una dimensión subjetiva, matices valorativos y expresivos logrados por medio de distintas estrategias, por ejemplo recurriendo a uso de tropos y figuras literarias o estilísticas.

Esta distinción, hecha *grosso modo*, plantea la pregunta de la correlación entre lo subjetivo y lo objetivo, entre la aspiración de neutralidad y los matices o pinceladas expresivas. Queríamos precisar un detalle al que en las fuentes sobre el tema no se presta mucha atención. Los títulos que examinamos como informativos se distinguen por su tono objetivo y neutral en la medida de lo posible porque no existen ni la neutralidad, ni la objetividad absolutas. Ilustramos la diferencia entre los dos grupos de titulares con los de dos artículos que presentan un mismo hecho: los frecuentes suicidios en Bulgaria en la primavera de 2013, cometidos por personas desesperadas de la vida en el país de la misma manera, prendiéndose fuego. Lo publicado por *El Mundo* es un ejemplo típico de título informativo: “Bulgaria recurre a psicólogos para frenar los suicidios provocados por la crisis” (27.3.). La manera neutral de ofrecer lo esencial de una manera clara, concisa y al máximo objetiva contrasta con el dramático “La desesperación arde en Bulgaria” (31.3. *El País*) donde, además, se ahorra la pieza de información necesaria para armar el rompecabezas. Lo último más la expresividad basada en recursos a los que echa mano la literatura son ejemplo de estrategia cuyo objetivo es lograr la lectura de todo el artículo.

Como era de esperar el análisis cuantitativo demuestra una clara preferencia por los titulares informativos con una sorprendente excepción. El primer lugar le corresponde a *ABC* con un 76 % (16 de 21), seguido por *El Mundo* con un 74% (23 de 31). La diferencia es importante, pero sí lo es entre estos dos diarios y *El País* con sus 5 títulos informativos de 24 en total, o sea un 21%. Esto nos hace pensar que si aplicamos a los titulares los requisitos que el periódico plantea a la información en general – “EL PAÍS se esfuerza por presentar diariamente una información veraz, lo más completa posible, interesante, actual y de alta calidad” (El País 2014: 131) – el acento sin lugar a dudas recae sobre lo interesante. No es que tengamos objeciones en cuanto a la observación de su regla de “no manipulación de las noticias” (El País 2014: 108). Pero analizando el conjunto de los títulos se echa a la vista que la principal estrategia elegida a la hora de formularlos es la llamada persuasión: “la intención manifiesta de la fuente orientada

claramente a producir algo en el receptor, en los destinatarios, y modificar su conducta en algún sentido” (Roiz 1996: 9). El objetivo de *El País* está claro: utilizar toda clase de recursos, no solo expresivos para atraer la atención del lector, despertar su curiosidad y “seducirlo” para que siga leyendo.

Lo recién mencionado será objeto de nuestro segundo estudio. Lo que nos interesa ahora es demostrar cómo en los títulos informativos, objetivos y neutrales, asoman elementos que brindan otro tipo de información, distinta de la que se refiere a los hechos por sí mismos. La buscamos en el aspecto formal de los títulos. En aras de la brevedad y la concisión los libros de estilo de los diferentes periódicos postulan que el título no debe exceder las 13 o 14 palabras. *El País* y *ABC* se atienen a este postulado. *El Mundo* no fija límites, pero es poco probable que sea esta la única y pertinente explicación del tamaño de sus títulos. Si *El País* se mantiene en el medio, los otros dos diarios se ubican en los extremos. Podríamos ofrecer una estadística observando estrictamente el criterio citado, pero hay otra manera, quizás más convincente, de ilustrar la diferencia de estilos y matices. *ABC* es extremadamente conciso y parco en palabras, su titular más breve consta de 4: “Protestas multitudinarias en Bulgaria” (25.2.). Los demás nunca sobrepasan las 13 palabras postuladas y casi la mitad de los titulares (7) no sobrepasan las 10 palabras. En cambio, *El Mundo* es prolífico: tiene dos títulos de 17 palabras, por ejemplo “Les cobraban 50 euros al mes por vivir en una nave de pollos junto a productos tóxicos” (11.6) y solo 3 de sus 21 títulos se componen de 10 o menos de 10.

Otra diferencia: el tipo de sintagmas. 18 de los 23 titulares de *El Mundo* contienen un verbo, o sea el 78% (“El presidente de Bulgaria promete actuar con rapidez para formar nuevo Gobierno”, 21.2.), incluso hay 3 ejemplos con 2 verbos en oraciones compuestas con distinto tipo de oración subordinada (“El ganador de las elecciones búlgaras pedirá que se anule el resultado electoral”, 16.5.), mientras que los sintagmas nominales son más que escasas: 2 de 23, o sea casi el 9%.

El País sigue manteniendo la posición intermedia: 3 de los 5 títulos consisten en una oración simple, las demás estructuras, oración compuesta o sintagma nominal, están representadas por un solo título.

ABC procede de una manera muy distinta de la de *El Mundo*: La mayoría – 8 de 16, es decir el 50% de los títulos consisten en sintagmas nominales. Las diferencias en el estilo de los dos diarios son evidentes. El primero es conciso y lacónico demostrando a veces una especial tendencia a la precisión “Bulgaria: 35 días de protestas por acusaciones de

corrupción” (20.7. *ABC*), “Bulgaria: 40 días de protestas exigiendo la dimisión del Gobierno” (24.7. *ABC*) /el subrayado es nuestro/, mientras que el segundo es más detallado, prefiriendo la descripción y la explicación. Sin embargo, esta no es la única diferencia. Analizando todo el conjunto de los titulares a lo largo del año se echa a la vista un modo distinto de enfocar los acontecimientos que consisten en la dinámica relación entre una serie de actos de las instituciones y las figuras gobernantes y la actitud de los ciudadanos hacia estas. No hay lugar a dudas que los rotativos presentan los dos aspectos y además, casi siempre, en un mismo artículo, pero de los titulares queda claro que *El Mundo* prefiere poner en primer plano los sucesos, digamos, oficiales, los que conciernen el gobierno del estado; mientras que *ABC*, prestando atención a lo anteriormente dicho, se centra en los protestas en el país. Son estas que se van a quedar en la mente del lector de *ABC* si sigue el tema a lo largo del año y este efecto – a nivel de título – se logra por medio de un procedimiento muy simple, la repetición: 5 de los 16 cabeceras, o sea más de 1/3 parte, contienen la palabra “protestas”, lanzando la idea de que estas son el hito que marca la vida en Bulgaria durante 2013.

Con la última observación ya pisamos el terreno de los tropos y figuras literarias o estilísticas que serán objeto de la segunda parte del estudio dedicada a los títulos expresivos. Será allí donde vamos a exponer las conclusiones generales, ya que de momento no disponemos del cuadro completo. Lo que queda claro es que se trata de un fenómeno complejo y multiforme y por “puramente” informativa, objetiva y neutral que sea una de sus variedades, lleva implícita información de otro tipo: sobre el estilo del periódico y su modo de enfocar los acontecimientos. Los mismos nombres de los diarios forman parte de la misma gran familia y para un lector preparado quien conoce el contexto socio-histórico esta breve “tarjeta de visita” es suficiente para sugerir quién es el periódico y adónde se dirige.

Corpus

EL PAÍS

- (30.1.) “Rumanos y búlgaros no son bienvenidos en Reino Unido”
- (5.2) “Bulgaria acusa a dos miembros de Hezbolá del atentado contra israelíes”
- (24.6.) “Miles protestan en Bulgaria contra el nuevo jefe del espionaje”
- (24.7.) “Cientos de manifestantes bloquean el Parlamento búlgaro”
- (28.12.) “Bruselas cree que no habrá una oleada”

ABC

- (21.2.) “El Gobierno búlgaro dimite en bloque tras las protestas por los recortes”
- (22.2.) “Dimite el primer ministro búlgaro y acusa a la oposición de querer asesinarlo”
- (25.2.) “Protestas multitudinarias en Bulgaria”
- (4.3.) “Las protestas multitudinarias crecen en Bulgaria en el día de la Fiesta Nacional”
- (12.5.) “Peligro de desgobierno en Bulgaria tras las elecciones parlamentarias”
- (13.5.) “Victoria de la derecha en las elecciones búlgaras, según los sondeos” (13.5.)
- “Victoria de los conservadores en las elecciones búlgaras”
- (20.7.) “Bulgaria: 35 días de protestas por las acusaciones de corrupción”
- (24.7.) “Bulgaria: 40 días de protestas exigiendo la dimisión del Gobierno”
- (25.7.) “Crisis de gobierno en Bulgaria tras 40 días de protestas”
- (5.9.) “Las protestas en Bulgaria se intensifican tras casi tres meses de creciente crispación”
- (17.9.) “Un colegio búlgaro usa música heavy como timbre de inicio de las clases”
- (19.9.) “París se opone a la entrada de Rumanía y Bulgaria en Schengen por los gitanos”
- (10.10.) “Una polémica sentencia del TC amenaza con devolver a Bulgaria al caos”
- (5.11.) “Oleada de manifestaciones de estudiantes para pedir la dimisión del Gobierno búlgaro”
- (11.11.) “Los estudiantes búlgaros llevan 150 días exigiendo la dimisión del primer ministro”

EL MUNDO

- 5.2. Bulgaria dice que Hizbulá estuvo detrás del atentado a un autobús con israelíes
- 20.2. Dimisión en bloque del Gobierno búlgaro tras las protestas contra los recortes
- 21.2. El presidente de Bulgaria promete actuar con rapidez para formar nuevo Gobierno
- 27.3. Bulgaria recurre a psicólogos para frenar los suicidios provocados por la crisis
- 10.5. Bulgaria celebra unas elecciones anticipadas de incierto resultado
- 11.5. Bulgaria pierde población mientras espera entrar en el espacio Schengen
- 12.5. Boiko Borisov: La vuelta del primer ministro que dimitió por las protestas
- 13.5. El partido de centro derecha del populista Borisov vence en los comicios búlgaros
- 16.5. El ganador de las elecciones búlgaras pedirá que se anule el resultado electoral
- 29.5. El economista Plamen Oresharski se convierte en el primer ministro búlgaro
- 3.6. El economista Oresharski recibe el difícil encargo de formar Gobierno en Bulgaria
- 24.7. Asedian al Parlamento búlgaro en busca de elecciones presidenciales anticipadas
- 25.7. Bulgaria al borde del caos
- 21.8. Un monumento al Ejército Rojo aparece pintado de rosa en la capital búlgara
- 29.9. Valls: Francia ha reducido la delincuencia con la expulsión de 5 000 gitanos
- 1.10. El primer ministro francés enmienda al titular de Interior sobre los gitanos
- 17.10. Bulgaria quiere alzar una valla para evitar la entrada de refugiados sirios
- 22.10. El Parlamento búlgaro prohíbe la compra de tierras por extranjeros hasta 2020
- 22.10. La policía griega busca a los dos búlgaros en relación con el caso de la niña María

22.12. Bulgaria reprocha a Cameron su política de 'aislamiento nacionalista'

Regionales

11.6. Les cobran 50 euros al mes por vivir en una nave de pollos junto a productos tóxicos

14.7. Temporeros búlgaros vuelven a su país con la promesa de cobrar sus sueldos

7.10. Detienen en Torre Vieja a un fugitivo reclamado por Bulgaria por estafa

BIBLIOGRAFÍA

Abril Vargas 1999: Abril Vargas, N. *Periodismo de opinión*. Madrid: Síntesis, 1999.

Caminos Marcet, Armentia Vizueté 1998: Caminos Marcet, J. M. y F. Armentia Vizueté. *Principios básicos de la noticia escrita*. Bilbao: Servicio Editorial Universidad del País Vasco, 1998.

Casals Carro 2005: Casals Carro, M. J. *Periodismo y sentido de la realidad*. Madrid: Fragua, 2005.

Cruz Seoane, Sainz 2007: Cruz Seoane, M. y M. D. Sainz. *Cuatro siglos de periodismo español*. Madrid: Alianza Editorial, 2007.

Cruz Seoane, Sueiro 2004: Cruz Seoane, M. y S. Sueiro. *Historia de El País y el grupo Prisa*. Barcelona: Random House Mondadori, 2004.

El Mundo 2011: *El Mundo. Diez años en los que se creó El Mundo (del siglo XXI) 1989 – 2009*. Madrid: El Mundo, 2011.

El País 2014: *El País. Libro de estilo*. Madrid: Fragua, 2014.

Nikolova 2003: Николова, А. Информативност на вестникарското заглавие. // Е. Добрева (ред.) *Властта на медиите*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2003, 257 – 273.

Olmos 2002: *Historia del ABC*. Barcelona: Random House Mondadori, 2002.
Ramírez 1989: Ramírez, P. J. *EL MUNDO ES SUYO // El Mundo*, núm. 1, 23.10.1989, 3.

Protohristova 1997: Протохристова, К. Алтернативата на прага или Колко е важно да бъдеш титролог. // *Език и литература*, 1997, бр. 5 – 6, 15 – 19.

Roiz 1996: Roiz, M. *Técnicas modernas de persuasión*. Madrid: Ediciones Pirámide, 1996.

<http://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs> 24.11.2014

<[http://es.wikipedia.org/wiki/El_Mundo_\(Espa%C3%B1a\)](http://es.wikipedia.org/wiki/El_Mundo_(Espa%C3%B1a))> 24.11.2014

<[http://es.wikipedia.org/wiki/ABC_\(peri%C3%B3dico\)](http://es.wikipedia.org/wiki/ABC_(peri%C3%B3dico))> 24.11.2014

<<http://lema.rae.es/drae/?val=>>> 9.12.2014

DIE KURZWÖRTER IN DER FACHSPRACHE DER WIRTSCHAFT – EINE EXEMPLARISCHE UNTERSUCHUNG

Ivanka Taneva
Paisii-Hilendarski-Universität Plovdiv

ACRONYMS IN BUSINESS GERMAN – A CASE STUDY

Ivanka Taneva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The paper examines the problems of the formation, representation and the usage of acronyms as economic terms in the German business language. Because of the various specific structural, phonetic, orthographic and semantic features, their proper description is a problematic matter in the lexicological research.

Key words: acronyms, word formation, vocabulary, terminology, neologism, homonymy

1. Problemstellung, Ziel, Untersuchungsgegenstand

In den letzten Jahrzehnten verzeichnet die Kurzwortbildung eine enorme Produktivität in der deutschen Sprache. Die entstandenen Kurzwörter erleben nicht nur einen rasanten Aufschwung, sondern rücken auch immer mehr in den Fokus der Betrachtung der linguistischen Forschungsliteratur¹. Munske (1990: 399) bezeichnet mit Recht² die Kurzwortbildung als die moderne Form der Wortschöpfung, da die Kurzformen als Neologismen den Wortschatz bereichern können. Die Kurzwörter werden in der Forschungsliteratur als eine Gegenreaktion gegen die langen Wortbildungsprodukte des Deutschen angesehen. Jedoch stellen die reduzierten Formen bei der Rezeption und Produktion von Texten ein problematisches

---

¹ Es wird versucht dieses Phänomen der sog. Akkü-Sprache unter vielen Aspekten (z.T. auch sprachkritisch) zu erfassen und zu untersuchen, wie z.B. in den Untersuchungen von Fleischer/Barz (2012), Steinhauer (2000), von Kobler-Trill (1994), von Michel (2006: 69), in der DUDEN – Grammatik (2005).

² Die erstmalige Kurzwortbildung stellt eigentlich einen lexikalischen Innovationsakt dar.

Feld in Bezug auf die Auflösung in die Vollform, Bedeutungserschließung, phonetische und graphische Realisierung dar.

Der vorliegende Beitrag, obgleich er keine umfassende Analyse der Sprachstruktur und des Sprachgebrauchs der Kurzwörter leisten kann, setzt sich mit dem Problem ihrer Bildung und Verwendung in der Fachsprache der Wirtschaft auseinander. Es wird exemplarisch auf die Benutzung und ihre Rolle in der wirtschaftlichen Fachkommunikation, auf die auftretenden Kurzworttypen, ihre Präsentation sowie auf deren Wortbildungsaktivität eingegangen.

Als Korpusgrundlage dienen die monatlich erscheinende deutsche Zeitschrift „Der Wirtschaftsdienst“, die überregionale österreichische Tageszeitung „Das Wirtschaftsblatt“³, die grösste und älteste Wirtschaftszeitung der Schweiz „Die Handelszeitung“, in denen Beiträge zu Themen der Wirtschafts- und Sozialpolitik in Deutschland, Österreich, in der Schweiz und der Europäischen Union veröffentlicht werden. Die untersuchten Texte sind nicht nur auf die Kommunikation unter den Fachleuten, sondern auch auf die fachbezogene Kommunikation mit den interessierten Laien ausgerichtet und zeichnen sich durch einen aktuellen, informativen Charakter und neutralen Stil die Mitteilung ab.

2. Definition, Klassifikation, Besonderheiten und Funktionen der Kurzwörter

Eine Analyse der Definitionen des Phänomens Kurzwort lässt darauf schließen, dass es in der linguistischen Forschungsliteratur keine einheitlichen Definitionskriterien gibt.⁴ Ohne ausführlich auf die gängigen Definitionen der Kurzwörter einzugehen, wird für die Zwecke des vorliegenden Beitrags die folgende Arbeitsdefinition angenommen: Das Kurzwort wird als Oberbegriff für entstandene durch die Reduktion der Formseite einer Vollform, graphisch und phonetisch realisierbare Lexeme verstanden, wobei „weder ein Wortartwechsel noch eine semantische Modifikation“ (Fleischer/ Barz 1995: 52) eintritt.

Dadurch wird der Begriff abgegrenzt von den Gebrauchsabkürzungen, die lediglich über eine graphemische Realisierung verfügen, und von den Konfixen, die morphologisch nicht eigenständig⁵ sind.

In der Kurzwortbildungsforschung werden oft die orthographischen, phonetischen, morphologischen und semantischen Besonderheiten sowie

---

³ Eigenschreibweise: WirtschaftsBlatt

⁴ Man darf nicht unerwähnt lassen, dass zu diesem Lexemtyp oft Abkürzungen, Kunstwörter und Konfixe gezählt werden.

⁵ D.h. haben Genus, sind deklinierbar und wortbildungsfähig.

die Wortbildungsaktivität der Kurzwörter thematisiert, worauf im Folgenden eingegangen wird.

Da die Rechtschreibregeln hinsichtlich der reduzierten Vollform im Deutschen nicht strikt und eindeutig sind, schwankt die Kurzwortschreibung, z.B. mit und ohne Abkürzungspunkt, Groß- und Kleinschreibung der Elemente des Ausgangslexems, was zur Bildung von Doppelformen führen kann.

Die Bindestrichschreibung betrifft die Produkte der Kurzwort-Wortbildung, wobei der Bindestrich rechts oder links von dem Kurzwort stehen kann.

In einzelnen Fachsprachen, z.B. in der Rechtssprache, wird die Schreibung der Bezeichnungen von Gesetzen festgelegt.⁶

Bezüglich der phonetischen Spezifika sei bemerkt, dass die Kurzwörter spezifische phonetische Realisierung wie z.B. Buchstabierung oder Lesen nach dem Lautwert der reduzierten Form, englische bzw. deutsche Aussprachevarianten aufweisen. Dies führt oft zu Unsicherheiten der Aussprache bei den Kommunikationsteilnehmern.

Da die Kurzwortbildung auf die Wortart Substantiv beschränkt ist, lassen sich die folgenden morphologischen Konsequenzen bezüglich des Genus und der Deklination feststellen:

Die reduzierte Form übernimmt die Genuszuweisung der Vollform⁷ und die Deklination folgt der Deklinationsart der Hauptkomponente der Vollform.

Abweichungen in der Genitivform, z.B. Ausfall des „s“⁸ bei Maskulina und Neutra Singular können festgestellt werden.

Der Plural der auf einen Vokal endenden Kurzwörter wird dem Suffix „s“ markiert⁹. Bei den anderen Kurzwörtern sind die Pluralformen unmarkiert bzw. mit der Endung „s“ markiert¹⁰.

Das Kurzwort hat im Unterschied zu den Produkten der anderen Wortbildungsarten keine binäre Struktur. Aus der Kombination mit Kurzwörtern entstehen meistens Bindestrichkomposita, d.h. wiederum neue

---

⁶ „Die Anfangsbuchstaben der einzelnen Wortbestandteile der Vollform sind jeweils großzuschreiben, und nur weitere Buchstaben, die zur Verdeutlichung, zur besseren Sprechbarkeit oder zur Unterscheidung von anderen Gesetzen zusätzlich aus der Vollform ausgewählt werden, werden kleingeschrieben.“ (Steinhauer 2005: 11).

⁷ Als Ausnahme wird in der Kurzwortforschung, z.B. das Foto (die Fotografie) angeführt.

⁸ Z.B. *der Lkw – des Lkw*

⁹ Z.B. *Akkus, Ufos*

¹⁰ Z.B. *die Lkws/die Lkw*

Substantive. Die Kurzwörter fungieren als Erst- und Zweitglied, in der Mitte der Wortbildungskonstruktion bzw. werden auch mit sich selbst kombiniert.

Die Derivationsaktivität ist jedoch auf die Bildung vor allem von Nomen- und Adjektivderivaten¹¹ beschränkt. Die Konversion ist kaum vertreten¹².

Hinsichtlich der semantischen Spezifika der Kurzwörter soll hervor-gehoben werden, dass zwischen der Vollform und dem Kurzwort eine syn-chrone Relation besteht, d.h. die reduzierte Form ist durch ihre Vollform motiviert, die ihr immer zugewiesen werden kann. Nach Kobler-Trill (1994:18) fungiert das Kurzwort als eine semantische Dublette der Vollform. Trotzdem können die Kurzwörter Konnotationen erhalten. In selte-nen Fällen kann die synonyme Relation zwischen der Vollform und dem Kurzwort aufgehoben werden und dies zu einer Verselbstständigung der Kurzform bzw. ihrer Umgedeutung führen.

Da die Reduktion der Vollform nicht nach festen Regeln erfolgt, kann ein Kurzwort nicht immer eindeutig in eine bestimmte Vollform aufgelöst werden, was zu Homonymiebildungen bzw. oft zu Missverständ-nissen in der Kommunikation führen kann.

Die Klassifizierungskriterien der Kurzwörter in der Forschungsliteratur divergieren unwesentlich.

Die Duden-Grammatik¹³ und Kobler-Trill¹⁴ unterscheiden Kurzwort-typen nach den Kriterien Aussprache (phonetisch gebundene, d.h. ausge-sprochen wie ein Wort,¹⁵ und phonetisch ungebundene Kurzwörter, d.h. buchstabiert,¹⁶ sowie Kurzwörter mit beiden Aussprachevarianten¹⁷), nach der Anzahl der Segmente der Vollform (unisegmentale Kurzwörter (An-fangs-, Teil- oder Endteil der Vollform – Kopfwörter, Rumpfwör-ter, Endwörter)¹⁸, multisegmentale Kurzwörter (Morphemanfänge, Silben, Klammerformen Mischkurzwörter)¹⁹, partielle Kurzwörter (reduzierter und unveränderter Teil der Vollform)²⁰.

---

¹¹ z.B. *BWL-er*, *DaF-ler*, *ABS-los*

¹² Als Beispiele werden in der Forschungsliteratur die Verben *simsen* und *mimsen* an-geführt.

¹³ Vgl. DUDEN, Die Grammatik (2005: 742).

¹⁴ Vgl. Kobler-Trill (1994: 62).

¹⁵ z.B. *TÜV*

¹⁶ z.B. *ADAC*

¹⁷ z.B. *FAZ*

¹⁸ z.B. *Auto*; *Bus*

¹⁹ z.B. *Lkw*, *Trafo*, *AstA*, *Naturdokter*

²⁰ z.B. *H-Milch* = *haltbare Milch*

Diese Kurzworttypologie wird auch in der nachfolgenden Korpusanalyse angewendet.

Die gängige Auffassung von der Funktion der Kurzwörtern ist, dass sie ökonomische Varianten ihrer Vollform²¹ sind. Damit hängt ihre Hauptfunktion in Fachtexten als Ersatz von terminologischer Länge zusammen. Nicht zu unterschätzen ist ihre Fähigkeit, die Kompliziertheit und Exklusivität fremdsprahlischer bzw. fachsprachlicher Entlehnungen aufzuheben. Sehr oft sind sie für die Signalisierung von Spezialistentum und Fachzugehörigkeit in der Kommunikation relevant. Sie erlauben außerdem den kreativen Umgang in den Fachsprachen bzw. bei Sprachspielen²².

In Bezug auf die viel diskutierte heikle genderneutrale Formulierungen können die Kurzwörter die geschlechtliche Neutralität gewährleisten.

In formaler bzw. graphischer Hinsicht dienen die Kurzwörter der besseren Rezeption langer Sätze bzw. ihrer besseren optischen Gliederung

Jedoch ist man sich in der Kurzwortforschung darüber einig, dass die Kürzung langer Lexeme zwecks Zeit- und Raumsparen die Verständlichkeit beeinträchtigt. Manchmal setzt die Kurzwortrezeption die Vertrautheit mit dem jeweiligen Thema voraus. Dies ist oft der Grund, dass die Kurzwortgegner den Gebrauch der Kurzformen von Eingeweihten und den Ausschluss Uneingeweihter bzw. Laien bemängeln.

3. Exemplarische Analyse der korpusbasierten Kurzwortbelege

Die deutsche Wirtschaftssprache ist ein kompliziertes Gefüge. Es soll festgehalten werden, dass fast alle Definitionen die Fachsprache der Wirtschaft in spezifische Subbereiche einteilen (der theoretisch-wissenschaftliche Bereich, der populärwissenschaftliche Bereich, der praktisch-fachliche Bereich). Ohne ausführlich auf die verschiedenen Definitionen des Begriffs Fachsprache der Wirtschaft einzugehen wird unter dem Begriff Wirtschaftsdeutsch „sowohl die wirtschaftsbezogene Fachsprache im wissenschaftlich-theoretischen Bereich als auch die Berufssprachen in der Wirtschaft und die fachbezogene Umgangssprache bzw. fachexterne Kommunikation.“ (Hahn 1993: 92).

Auf der Basis der vorherigen theoretischen Überlegungen wird im Folgenden eine exemplarische Analyse vorgenommen.

---

²¹ Als Vollformen können syntaktische Fügungen, vielgliedrige Wortbildungskonstruktionen und Sätze fungieren.

²² AEG = *Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft* - „Aus Erfahrung gut“ (Kobler-Trill 1994:198).

Ein wesentlicher Teil der ermittelten Kurzwörter als Bestandteile des Fachwortschatzes²³ der Wirtschaft können als intrafachlich bestimmt werden, z.B. *BIP (Bruttoinlandsprodukt)*; *VGR (Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen)*; *SVB (sozialversicherungspflichtige Beschäftigung)*. Die interfachlichen Lexeme werden in der Fachsprache des Rechts, z.B. *ProdHaftG (Produkthaftungsgesetz)*, *Mindestlohngesetz (MiLoG)* bzw. in der Sprache der Politik, z.B. *EU-Verträge*, *EU (Europäische Union)*; *EU-Länder*; *EU-Mitgliedstaaten* benutzt.

Trotz der oft festgestellten schwankenden Kurzwortschreibung werden in den Texten keine Doppelformen festgestellt. Dies mag daran liegen, dass es sich bei den untersuchten Kurzwörtern um terminologisierten Wortschatz handelt, in dem Dubletten nicht erwünscht sind.

Bezüglich der Strukturtypologie der ermittelten und exzerpierten Kurzwörter sei das Folgende angemerkt. Es wurden keine Kurzwörter des Strukturtyps mit einem Buchstaben festgestellt. Belege für Kurzwörter, bestehend aus zwei Buchstaben, wurden mehrmals gefunden: *EU (Europäische Union)*; *RV (Rentenversicherung)*; *AO (Abgabenordnung)*, *(ZA) Zollamt*. Nach Ronneberger-Sibold (1996: 280) ermöglicht dieser Kurzworttyp den deutschen Sprachteilhaber die wortstrukturelle bzw. phonologische Silbenoptimierung, nämlich Zweisilbigkeit und Offenheit der Silbe.

Kurzwörter mit drei Buchstaben überwiegen in vielen Artikeln verzeichnet: *BIP (Bruttoinlandsprodukt)*; *VGR (Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen)*; *FuE (Forschung und Entwicklung)*; *EZB (Europäische Zentralbank)*; *ESM (Europäischer Stabilitätsmechanismus)*; *ESP (Europäischer Schuldentilgungspakt)*; *ESF (Schuldentilgungsfonds)*; *Europäischer Stabilitätsmechanismus (ESM)*; *SVB (sozialversicherungspflichtige Beschäftigung)*; *AVE (Allgemeinverbindlicherklärung)*; *Gesetzliche Rentenversicherung (GRV)*; *BdV (Bund der Versicherten)*; *KVF (Kommission für Verkehr und Fernmeldewesen)*; *Bank für Internationalen Zahlungsausgleich (BIZ)*; *IWF (Internationaler Währungsfond)*, *das Außenwirtschaftsgesetz (AWG)*; *Internationales Privatrecht (IPR)*; *Beteiligten-Identifikations-Nummer (BIN)*.

---

²³ Da der Gegenstand des vorliegenden Beitrags die Kurzwörter als Teil der Fachwortschatzes ist, kann dieser in Anlehnung an Roelcke (1999:63) wie folgt eingeteilt werden: intrafachlich (die Lexeme werden ausschließlich in der betreffenden Fachsprache benutzt und in keiner anderen), interfachlich (die Lexeme können auch in anderen Fachsprachen benutzt werden), extrafachlich (Lexem aus einem ursprünglich anderen fachsprachlichen System können in einer bestimmten Fachsprache Verwendung finden).

Kurzwörter mit vier und mehreren Buchstaben sind untervertreten: *EFSF* (*Europäische Finanzstabilisierungsfazilität*); *SOEP* (*Sozio-oekonomischer Panel*); *Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle* (*BAFA*); *EGBGB* (*Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch*).

Von den Mischkurzwörtern ist der Strukturtyp aus Buchstaben und Silben ebenfalls unterrepräsentiert: *Mindestlohngesetz* (*MiLoG*); *ProduktHaftG* (*Produkthaftungsgesetz*); *Gesetz über das Apothekenwesen* (*ApoG*); *Wettbewerbskommission* (*Weko*).

Der Kurzworttyp aus Silben und Wörtern²⁴ wurde im Korpus nicht festgestellt.

In den untersuchten Texten fällt die Dominanz multisegmentaler Kurzwörter wie *KVF* (*Kommission für Verkehr und Fernmeldewesen*); *Bank für Internationalen Zahlungsausgleich* (*BIZ*); *Gesetzliche Rentenversicherung* (*GRV*) auf. Unisegmentale Kurzwörter²⁵ weisen dagegen keine Belege auf. Diese ausgesprochen hohe Vorkommenshäufigkeit von multisegmentalen Kurzwörtern ist empirisch sehr häufig in sämtlichen Varietäten zu beobachten²⁶.

Als Ausgangslexeme überwiegen die Wortgruppen – *EZB* (*Europäische Zentralbank*); *ESM* (*Europäischer Stabilitätsmechanismus*); *ESP* (*Europäischer Schuldentilgungspakt*); *Beteiligten-Identifikations-Nummer* (*BIN*). Bei den Einwortlexemeollform handelt es sich um ausnahmslos um Zusammensetzungen, z.B. *Wettbewerbskommission* (*Weko*), *das Außenwirtschaftsgesetz* (*AWG*); *BIP* (*Bruttoinlandsprodukt*).

Bezüglich der der Wortbildungsaktivität der ermittelten Kurzwörter kann anhand der Korpusdaten behauptet werden, dass die Kurzwörter an Kompositabildungen aktiv beteiligt sind: *BIP-Ermittlung*; *HO-Modell*; *FuE-Aufwendungen*; *VGR-Ergebnisse*; *EU-Länder*; *EZB-Präsident*; *EU-Budget*; *EU-Verträge*; *WTO-und ILO-Mitgliedsregierungen*; *WTO-Beschluss*; *BIP-Wachstum*; *EVS-Erhebungsjahre*.

Auffällig ist, dass die Kurzwörter mit wenigen Ausnahmen (*Kern-EU-Staaten Aufschub-BIN*) als Erstglied in den Komposita fungieren. Derivationen wurden im Korpus nicht belegt, was die theoretischen Ausführungen in der Forschungsliteratur über die mangelnde Beteiligung der Kurzwörter an Ableitungen bestätigt.

²⁴ z.B. *Dispokredit*

²⁵ z. B. *Auto* < *Automobil*

²⁶ Die Ergebnisse der Untersuchungen von der Standardsprache von Kobler-Trill (1994), der Fachsprachen von Steinhauer (2000), der Jugendsprache, der Literatur- und Werbesprache von Elsen (2004).

Die Kurzform dient neben der Ersparung von Präpositionen wie z.B. *Gesetz über das Apothekenwesen (ApoG)*; *Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle (BAFA)*; *EGBGB (Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch)* auch der Vermeidung von Genitivattributen in den Wortgruppenlexemen *EU-Länder*; *EZB-Präsident*; *EU-Budget*; *EU-Verträge*; *WTO- und ILO-Mitgliedsregierungen*; *WTO-Beschluss*; *BIP-Wachstum*.

Die Kurzwortbelege bestätigen die Feststellung, dass “Die Univerbierung von Wortgruppen in entsprechenden KW ermöglicht es, dass diese KW nun in Wortbildungskonstruktionen eingehen” (Kobler-Trill 1994: 190), sie erhöhen die syntagmatische Varianz.

Hinsichtlich der Varianz von Kurz- und Vollform und ihre Folgen für Textkohärenz und –kohäsion kann festgestellt werden, dass nach der erstmaligen Einführung der reduzierten Form sie weiter konsequent in den untersuchten Texten benutzt wird.

Die Fachbezogenheit der Kurzwortbelege ist eindeutig, d.h. sie gehören der Fachsprache der Wirtschaft und ihrem terminologischen System und sind in seinem Rahmen verständlich: *BIP (Bruttoinlandsprodukt)*; *VGR (Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen)*; *ESM (Europäischer Stabilitätsmechanismus)*; *ESP (Europäischer Schuldentilgungspakt)*; *ESF (Schuldentilgungsfonds)*; *SVB (sozialversicherungspflichtige Beschäftigung)*; *AVE (Allgemeinverbindlicherklärung)*; *EFSF (Europäische Finanzstabilisierungsfazilität)*; *Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle (BAFA)*.

Die Motive für die Präferenzen der Kürzungsmöglichkeiten liegen in der Erfüllung der Voraussetzung, in der Fachsprache der Wirtschaft Sachverhalte präzise, ökonomisch und wertneutral zu benennen.

Es kann vermutet werden, dass der Sprachkontakt mit dem Englischen diesen Kurzwortgebrauch intensivierend beeinflusst. In den untersuchten Texten kann ein wesentlicher Anteil englischsprachiger multisegmentaler Kurzwörter festgestellt werden wie z.B. *Welthandelsorganisation (WTO)*, *Nordamerikanisches Freihandelsabkommen (NAFTA)*; *Outright-Monetary-Transactions-Programm (OMT-Programm)*. Da das Englische zu den offiziellen Sprachen der EU, und der UN gehört und heutzutage Englisch als die wichtigste Wirtschaftssprache gilt, ist ein derartiger sprachlicher Einfluss nachvollziehbar.

Die Bereiche, zu denen die meisten Kurzwörter des ausgewerteten Korpus gehören, sind

– Institutionen – *EZB (Europäische Zentralbank)*; *Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle (BAFA)* *KVF (Kommission für Verkehr*

und Fernmeldewesen); *Bank für Internationalen Zahlungsausgleich (BIZ)*; *IWF (Internationaler Währungsfond)*

– Wirtschaftliche Begriffe – *BIP (Bruttoinlandsprodukt)*; *VGR (Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen)*; *ESM (Europäischer Stabilitätsmechanismus)*; *ESP (Europäischer Schuldentilgungspakt)*

– Rechtswesen – *Gesetz über das Apothekenwesen (ApoG)*; *EGBGB (Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch)*; *Mindestlohngesetz (MiLoG)*; *ProdHaftG (Produkthaftungsgesetz)*

– Organisationen – *Wettbewerbskommission (Weko)*; *KVF (Kommission für Verkehr und Fernmeldewesen)*

– Versicherungswesen – *SVB (sozialversicherungspflichtige Beschäftigung)*; *BdV (Bund der Versicherten)*; *Sozialversicherungsanstalt der Bauern (SVB)*

– Bankwesen – *EZB-Präsident*; *EZB-Zielmarke*; *BIZ-Experten*; *EZB-Sprecher*

– Außenhandel – *Gemeinsamer Zolltarif (GZT)*; *Elektronischer Zolltarif (EZT)*

– Staatengemeinschaften – *EU (Europäische Union)*; *EU-Länder*; *EU-Mitgliedstaaten*

– Politik – die Parteien *BDP/ZH*, *EVP*, *SP*

Was die Repräsentation der Kurzwörter betrifft, so wird das oft diskutierte in der Kurzwortforschung Problem der Undurchsichtigkeit und demzufolge der Verständlichkeit gelöst, indem bei der ersten Erwähnung des Kurzworts im Text die Vollform entweder in Klammern oder vor der Kurzform angeführt wird.

Das dient auch der Aufhebung der oft auftauchenden bzw. beklagten Homonymie, z.B. *VGR (volkswirtschaftliche Gesamtrechnung)* kann auch in die Vollform *Verein gegen Rechtsmissbrauch und Verwaltungsgerichtsrat* aufgelöst werden. *ESP (Europäischer Schuldentilgungspakt)* kann auch für *Elektronisches Stabilitäts-Programm* stehen und *KVF (Kommission für Verkehr und Fernmeldewesen)* kann in die Vollform *Kreisverband Fußball* aufgelöst werden.

Die Strategie der schweizerischen Zeitung „Die Handelszeitung“ bezüglich der Opakheit der Kurzwörter unterscheidet sich von den anderen Texttypen, indem in der Schlagzeile nicht die Vollform, sondern die Kurzform angeführt wird und erst im Text die Auflösung in der Vollform erfolgt, z.B. *Weko büsst das Türknauf-Kartell*. Vermutlich geschieht das aus Gründen der Platzersparnis. Außerdem trägt die Kurzform durch ihre grafische Gestaltung dazu bei, dass die Überschrift des Textes sichtbar heraus-

ragt und attraktiver wirkt, wobei auch der Inhalt kurz und treffend dargeboten wird und die Platzersparnis nicht zu Lasten der Lesbarkeit geht.

4. Zusammenfassung und Ausblick

Die Befunde zeugen von einem intensiven Kurzwortgebrauch in der Fachsprache der Wirtschaft. In jedem Text sind mehrere Kurzwörter festzustellen. Ein geringer Teil davon ist in der breiten Öffentlichkeit bekannt, z.B. *EU, EZB, EU-Länder*.

Die einzelnen Kurzworttypen sind nicht gleichmäßig vertreten. Die Korpusuntersuchung hat ergeben, dass die multisegmentalen Kurzwörter dominieren.

Wie erwartet ist eine ausgesprochene Wortbildungsaktivität der reduzierten Formen festzustellen, die meistens als Erstkomponenten in den Komposita fungieren.

Die Zuordnung der belegten Kurzwörter zu den entsprechenden semantischen Kategorien macht einerseits deutlich, dass sich der Kurzwortbestand in dem Korpus aus genuin wirtschaftsfachsprachlichen Lexemen, wie z.B. aus dem Bereich Sozialversicherung, Volkswirtschaft, Versicherungswesen zusammensetzt. Andererseits ist aber auch der Einfluss anderer funktionaler Varietäten festzustellen, beispielsweise wenn es um die Übernahme von Kurzwörtern aus den Bereichen Recht, Politik geht.

Auf der Grundlage des untersuchten Korpus kann über den fachsprachlichen Kurzwortgebrauch in Wirtschaftstexten zusammenfassend behauptet werden, dass die Kurzwörter senderorientierte Funktionen erfüllen, wobei im Hinblick auf die Empfängerseite die Dekodierungsprozesse mit verschiedenen Strategien gewährleistet werden.

LITERATUR

Eisenberg 2005: Eisenberg, K. *Die Grammatik. Duden Bd. 4*. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag, 2005.

Elsen 2004: Elsen, H. *Neologismen. Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen*. Tübingen: Narr, 2004.

Fleischer, Barz 2012: Fleischer, W., Barz, I. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer, 2012.

Hahn 1993: Hahn, M. *Deutsch als Wirtschaftssprache. // Deutsch als Fremdsprache 30*, 1993, S. 92 – 95.

Kobler-Trill 1994: Kobler-Trill, D. *Das Kurzwort im Deutschen: Eine Untersuchung zu Definition, Typologie und Entwicklung*. Tübingen: Niemeyer, 1994.

- Munske 1990:** Munske, H. Über den Wandel des deutschen Wortschatzes. // *Deutsche Sprachgeschichte. Grundlagen, Methoden, Perspektiven. Festschrift für Johannes Erben zum 65. Geburtstag.* Hg. Werner Besch. Frankfurt am Main/Bern/New York/Paris: Lang, 1990, 387 – 401.
- Roelcke 1999:** Roelcke, Th. *Fachsprachen.* Berlin: Schmidt, 1999.
- Ronneberger-Sibold 1992:** Ronneberger-Sibold, E. *Die Lautgestalt neuer Wurzeln. Kürzungen und Kunstwörter im Deutschen und Französischen.* Unveröffentlichte Habilitationsschrift. Freiburg, 1992.
- Ronneberger-Sibold 1996:** Ronneberger-Sibold, E. Preferred Sound Shapes of New Roots: On Some Phonotactic and Prosodic Properties of Shortenings in German and French. // *Natural Phonology: The State of the Art.* Trends in Linguistics 92. Berlin, New York: de Gruyter, 1996, 261 – 292.
- Steinhauer 2000:** Steinhauer, A. *Sprachökonomie durch Kurzwörter: Bildung und Verwendung in der Fachkommunikation.* Tübingen: Narr, 2000.
- Steinhauer 2005:** Steinhauer, A. *DUDEN: Das Wörterbuch der Abkürzungen.* Mannheim: Dudenverlag, 2005.
- Taneva 2006:** Taneva, I. Das Kurzwort in den Wörterbüchern für DaF-Lerner. // *Germanistische Linguistik. Zweisprachige Lexikographie und Deutsch als Fremdsprache.* Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, 2006, 129 – 136.

INTERNETQUELLEN

- 20.08.2014 <Das Wirtschaftsblatt <http://wirtschaftsblatt.at>>
13.09.2014 <Der Wirtschaftsdienst <http://www.wirtschaftsdienst.eu/>>
22.09.2014 <Handelszeitung <http://www.handelszeitung.ch>>

**ЗА ПРЕВОДИМОСТТА НА НЕМСКАТА МОДАЛНА
ЧАСТИЦА *DENN* В БЪЛГАРСКИ ПРЕВОДИ
НА НЕМСКИ СЪВРЕМЕННИ ТЕКСТОВЕ**

Станислава Илиева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**THE TRANSLATABILITY OF THE GERMAN MODAL
PARTICLE “*DENN*“ IN BULGARIAN TRANSLATIONS
OF CONTEMPORARY GERMAN TEXTS**

Stanislava Ilieva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This discussion focuses on the issue of meaning, or rather, lack of lexical meaning, when it comes to the modal particles, and elaborates on the functions of the German modal particle “*denn*“. The objective of the current research is to establish to what an extent *denn* has been registered in Bulgarian translations of contemporary German texts and what Bulgarian counterparts have been used.

Key words: modality, modal particles, translatability

Настоящата статия се фокусира върху проблема за значението или по-скоро липсата на лексикално значение при модалните частици, както и върху функциите, които изпълнява немската модална частица „*denn*“. Целта на изследването е да провери доколко въпросната частица е съблюдавана в преводи на немски съвременни оригинални текстове на български език и какви преводни варианти са предложени.

I. За лексикалното значение на модалните частици

Въпросът за преводимостта на модалните частици вълнува активно езиковедите от момента, в който те трайно навлизат в полето на лингвистичните интереси. Трудността да се дефинира лексикално значение за тези езикови единици произтича от липсата на предметно-реално значение и от силната контекстуална зависимост.

При анализиране на лексикалното значение на модалните частици трябва да се разграничат две равнини на семантично съдържание – равнина на пропозицията и на илокуцията. Изследователите са единни по отношение на факта, че модалните частици не оказват влияние върху пропозицията (Волски 1986: 393) на изречението, т.е. те не променят истинността на изречението, което красноречиво доказва липсата на денотативно значение. Пропускането им в изречението не води до смислова или граматическа некоректност. Например:

(1) Du bist eine hübsche Frau.

Ти си красива жена.

(2) Du bist aber eine hübsche Frau.

Наличието на „aber“ в (2) не променя факта, че събеседникът е красива жена, а служи за израз на емоционален нюанс на изненада от величината на споменатото качество. Възможният подтекст би бил: *„Аз знаех, че си красива жена, но не предполагах, че си чак толкова красива“*.

Модалните частици се възприемат като оператори на равнището на илокуцията¹ и функционират като индикатори (Вундерлих 1972: 18f) или по-скоро като модификатори на илокутивната сила, тъй като една и съща модална частица може да изпълнява различни функции според контекста, в който е употребена (Зандих 1979: 89f.; Франк 1980: 31ff.).

Схващанията относно лексикалното значение на модалните частици могат да се разделят основно на две групи: максималистични – обхващат се комуникативно-прагматичните функции на частиците в конкретен контекст, като целта е да се изброят възможно най-голям брой реализации, и минималистични – описват значението на модалните частици чрез лингвистични средства. Привържениците на минимализма защитават тезата, че значението на тези лексикални единици се състои от център, т.нар. „**семантично ядро**“ – общо инвариантно значение, което се открива във всички реализации на съответната лексема, независимо от категориалните различия², и „**периферия**“ – функционална реализация според контекстуално обвързаните илокутивни ефекти.

Като слабост на максималистичния подход се отчита невъзможността да се намерят зависимости между отделните употреби на една

¹ При Вайт „Intentionsebene“ (Вайт 1969: 61).

² Например лексемата „denn“ може да се реализира като съюз, модална частица и наречие.

и съща лексема, както и неограниченото изброяване на значения, основаващо се на контекстуални и невинаги лингвистични фактори.

Имайки предвид горепосоченото, за целите на настоящото изследване ще приемем минималистичната позиция, т.е. за значение на модалната частица ще възприемем съвкупността от общото инвариантно значение на лексикалната единица и функционалните ѝ реализации според вида на изречението, в което са употребени.

II. Функции на модалните частици³

Основавайки се на Хелбих (Хелбих 1990: 55ff.), ще се опитаме накратко да представим основните функции, приписвани на модалните частици.

1. С помощта на модалните частици говорещото лице изразява своята нагласа и очаквания спрямо адресата, както и отношението си към пропозицията⁴ (Дохърти 1985, Бублиц 1978: 6).

(1) *Wie siehst du denn aus?* (Зендкер 2012: 30)

На какво приличаш само! (Зендкер 2013: 26)

(2) „*Aber muss es denn deswegen immer so sein?*“ fragt Troy. (Леберт 2001: 90)

А трябва ли по тази причина да е все така? – пита Трой. (Леберт 2000: 97)

В пример (1) модалната частица „*denn*“ изразява учудване и изненада от страна на говорещия спрямо външния вид на събеседника, който не отговаря на неговите очаквания. Именно това имплицитно заложено в модалната частица отношение дава основание на преводачката да използва възклицателно изречение в целевия език вместо въпросително. При липса на „*denn*“ изречението се възприема само като въпрос, т.е. целта на изказването би била само да се изиска определена информация.

(3) *Wie siehst du aus?*

Как изглеждаш?

При (1) бихме могли също така да говорим и за риторичен въпрос, тъй като адресантът не изисква отговор, а очаква обяснение на ситуацията или оправдание.

---

³ Вж. също Хелбих (Хелбих 1990: 55ff.).

⁴ Приемайки тази тяхна функция за основна, Дохърти нарича модалните частици „*Einstellungspartikeln*“ (Дохърти 1985).

Употребата на „denn“ в (2) сигнализира несъгласие, негодувание спрямо предходно изказване или предходна ситуация.

2. Изреченията с модална частица съдържат указание за възприемането и оценката на конкретната комуникативна ситуация от страна на реципиента (Франк 1980: 31f.).

- (4) Was machst du denn hier, fragt er. (Це 2009: 449)
Какво правиш тук, пита той. (Це 2006: 289)

Използвайки „denn“ в (4), говорещото лице указва на слушателя, че трябва да възприеме въпроса като любезен и приятелски.

3. Модалните частици модифицират илокутивната сила на изречението (Зандих 1979: 89f.; Франк 1980: 31ff.).

- (5) „Warum hast du dich denn nicht eher gemeldet?“
(Минте-Кьоних 2006: 119)
Защо не се обади по-рано? (Минте-Кьоних 2007: 119f.)

Употребата на частицата тук сигнализира упрек към реципиента.

4. Модалните частици оказват влияние върху структурирането и протичането на диалога. Дават информация за това дали той се намира в началото, средата или края си (Франк 1980: 31ff.).

- (6) „Was hast du denn so Wichtiges vor?“ (Минте-Кьоних 2006: 81)
Какво толкова важно имаш да правиш? (Минте-Кьоних 2007: 81f)

В пример (6) употребата на „denn“ е свързана с информацията, че диалогът вече е започнал и се очаква да продължи.

5. Модалните частици оказват влияние върху взаимодействието на участниците в комуникативния акт. Дават информация относно очакванията на говорещия за реакцията на слушателя.

- (7) Ohne Feuerdämpfer zu schießen, sagte sie entrüstet, du bist ja ein Anfänger, wer macht denn so was. (Це 2009: 471)

Да стреляш без поглъщател, и то на тъмно, каза тя без капка въодушевление. Че ти си бил по-зле и от новобранец, кой прави така. (Це 2006: 304)

„Denn“ в (7) насочва вниманието към очакването на говорещото лице, че комуникативният му партньор ще се съгласи с изказването му.

6. Не на последно място модалните частици имат свързваща функция – обединяват последователни изказвания (Кеме 1979: 15ff.) или отнасят изказването към предходни или следващи действия.

(8) „Sind sie bescheuert?“ fragt Janosch. „Gab es denn keine Untersuchung?“ „Nein, es gab keine“, antwortete ich. (Леберт 2001: 153)

Те с всички си ли са? – пита Янош. – Не те ли прегледаха лекари?

Не, нямаше преглед. (Леберт 2000: 167)

След предадените разсъждения можем да направим обобщението, че в семантично и прагматично отношение модалните частици служат за изразяване на взаимодействието между участниците в комуникативния акт, насочване към известно на събеседниците знание, отнасяне на изказването към предходно такова, израз на очакване от страна на говорещото лице по отношение на възприемането на информацията от адресата.

III. Значение и функции на модалната частица „denn“

В тази точка ще бъдат представени и обобщени съществуващите схващания относно функциите и опитите за дефиниране на общо инвариантно значение на немската модална частица „denn“ въз основа на данни от „Modalpartikeln in Fragesätzen“ (Кьоних 1977: 115ff.), „Lexikon deutscher Partikeln“ (Хелбих 1990: 105ff.) и „Kleines Abtönungswörterbuch“ (Вайт, Хенчел 1983: 3ff.).

1. „Denn“ се употребява в ли-въпроси в неакцентувана позиция и изразява учудването на говорещото лице, че нещо се поставя под въпрос, което всъщност е прието за дадено. Изразява се и изненада, като същевременно изказването се отнася към предходно такова (причинно-следствената връзка с предходно изказване е известна на участниците в комуникативния акт). Често тези изказвания придобиват характер на ехо-въпроси. Употребата на „denn“ прави изказа по-дружелюбен.

- (9) Hast du denn ein Auto?⁵
А имаш ли кола?⁶
- (10) Wohnt er denn in Dresden?
А той в Дрезден ли живее?
- (11) Geht der Junge denn heute nicht in die Schule?
А момчето днес няма ли да ходи на училище?

2. В ли-въпроси в неакцентувана позиция „denn“ се използва като индикатор за изразяване на упрек. На тези своеобразни „риторични въпроси“ не се очаква отговор, а обяснение или уточнение. Интерпретацията на такива въпроси като упрек е възможна само тогава, когато изразеното действие може да се възприеме според очакването за отрицателно или негативната оценка не произтича от самото действие, а от контекста на ситуацията.

- (12) Kannst du denn nicht Auto fahren?
Че ти не можеш ли да караш кола?
Ама ти не можеш ли да караш кола?
- (13) Bist du denn blind?
Ама ти да не си сляп?

3. В к-въпроси в неакцентувана позиция „denn“ отнася въпроса до нещо, което е познато на адресата, и мотивира питането, изхождайки от ситуацията (обикновено при продължаване на разговор); има свързваща функция – обединява настоящото с предходно изказване; прави въпроса по-естествен и по-учтив.

- (14) Wie spät ist es denn?
А колко е часът?
- (15) Wo kommst du denn her?
А ти откъде си?
- (16) Wann kommt der Zug denn an?
А кога ще дойде влакът?

4. Употребата на „denn“ в к-въпроси в неакцентувана позиция се използва като индикатор за изразяване на упрек, също както при ли-въпросите. Очакват се не само отговори, а и уточняване и оправдание.

---

⁵ Всички примери в т. III са на Хелбих (Хелбих 1990: 105ff.)

⁶ Преводът на примерите в т. III е мой, С. И. Въпросът за еквивалентността на „denn“ и предложените български съответствия не е достатъчно изяснен и подлежи на бъдещи изследвания от автора.

Интерпретацията като упрек е възможна само тогава, когато или изразеното действие се очаква да бъде оценено негативно, или негативната оценка произтича от контекста на ситуацията.

(17) *Wo bist du denn so lange geblieben?*

Абе къде се забави толкова дълго?

(18) *Was ist denn hier los?*

Абе какво става тук?

(19) *Wann begreifst du das denn endlich?*

Абе ти кога най-после ще разбереш?

5. Функцията на „denn“ в к-въпроси в акцентувана позиция⁷ е да свърже изказването с предходно такова, като усилва и повтаря въпрос, на който говорещото лице не е получило задоволителен отговор, когато преди това е отречена някаква възможност.

(20) A: *Ich heiÙe nicht Peter.*

B: *Wie heiÙt du denn (wenn du nicht Peter heiÙt)?*

A: Аз не се казвам Петър.

B: А как се казваш тогава (щом не се казваш Петър)?

B: Че как се казваш тогава (щом не се казваш Петър)?

B: Ами как се казваш тогава (щом не се казваш Петър)?

---

⁷ Повечето автори възприемат липсата на ударение като основен класификационен признак на модалните частици (Вайт 1969: 68; Кривоносков 1977: 195f.; Хелбих 1990: 32, Кьоних 1991: 80f.). Когато безспорно налице е акцентуван вариант на дадена лексема, Вайт говори за „*Funktionsklassenwechsel*“, т.е. за извеждането на тази лексема от функционалния клас на модалните частици. Други автори твърдят, че тук не става въпрос за обичайното изреченско ударение, а за т. нар. „*emphatischen Akzent*“ <емфатично, емоционално, експресивно ударение> (Турмайр 1989: 22f.). Ударените варианти на *doch*, *schon*, *wohl* и *denn* авторката обособява в отделна група т.нар. „*Affirmationsadverbien*“ <утвърдителни наречия> (Турмайр 1989: 110f.). Друго тълкуване предлага Гуцман, според когото ударението при модалните частици трябва да се анализира като сливане на модалната частица с т. нар. „*Verumfokus*“ (Гуцман 2010). Решение на проблема с ударението представя и Майбауер, който разглежда ударението върху модалните частици като „*Kontrastakzent*“ <контрастен акцент>, а ефекта на контрастиране (изтъкване, открояване), който е свързан с употребата на ударени модални частици, като „модален контраст“ (Майбауер 1994: 239f.). В настоящото изследване „denn“ в ударена позиция ще бъде разглеждана като функционална реализация на модалната частица „denn“ с дистрибутивните особености, посочени от Хелбих (Хелбих 1990: 108f.).

6. Употребата на „denn“ в к-въпроси в неакцентуванa позиция, които могат да се възприемат за „риторични“ въпроси, когато не е възможна интерпретация нито като действителен въпрос, нито като упрек, сигнализира очакването на говорещото лице адресатът да се съгласи с казаното.

(21) Wer kann sich das denn heute noch leisten? (Keiner kann es sich leisten.)

Че кой днес може да си го позволи? (Никой не може да си го позволи.)

7. Използването на „denn“ във възклицателни изречения, които имат формата на ли-въпроси с първа позиция на спрегаемия глагол, в неакцентуванa позиция има за цел да изрази изненадата на говорещото лице, което не е очаквало подобно развитие на действието и което иска да установи консенсус по отношение на действието.

(22) Ist das Wetter denn nicht herrlich!

А не е ли прекрасно времето днес?

(23) Haben wir mit der Fahrt denn nicht großes Glück!

А нямахме ли голям късмет с пътуването?

Общо инвариантно значение: *denn* отнася изказването към предходно такова и мотивира въпроса „външно“, т.е. чрез употребата на *denn* говорещото лице иска да покаже, че има външна причина, провокираща неговия въпрос. Този външен мотив за въпроса може да бъде свързан както с езиковото, така и с неезиковото поведение на комуникативния партньор. *Denn* съдържа също така елемент на обобщение (Хелбих 1990: 110).

IV. Съответствия на *denn* в преведени на български немски оригинални текстове

Изследването се базира на корпус от съвременна немска художествена литература и съответните преводи на български език и обхваща 2341 страници немски текст. Целта е да се установи дали има последователност при превода на модалната частица „denn“ и дали могат да се екстрахират предпочитани преводни съответствия в зависимост от вида изречение, в което са използвани. От съществена важност при анализа е да се отбележи, че частицата „denn“ се среща предимно във въпросителни и рядко във възклицателни изречения. Са-

мостоятелната употреба в подбудителни и съобщителни изречения е невъзможна.

Подборът на корпус се основава на актуалността и наличието на диалогична реч, възприемана като писмено фиксирана устна реч. Тъй като модалните частици се срещат предимно в разговорната реч, логично е да се изследват на базата на автентични записи. Този на пръв поглед по-уместен подход беше отхвърлен поради няколко причини:

– практическа невъзможност за езиков усет на изследователя и за двата езика, които подлежат на съпоставка;

– в писмено фиксираната устна реч комуникативната ситуация обикновено е подробно описана и могат да се анализират и фоновете зависимости;

– коментарите на автора относно диалога дават информация за настроението, емоциите, взаимоотношенията между събеседниците.

На базата на ексцерпирания материал са открити и анализирани 272 употреби на „denn“ като модална частица. Както е известно, лексемата може да се реализира освен като частица, също и като съюз или наречие. Поради ограниченията на формата такива проявления не са съблюдавани в настоящото изследване.

Фигура 1 графично представя преводните варианти на „denn“ в к-въпроси. Впечатление прави, че в по-голямата част от примерите (146) частицата не се превежда:

(24) Mutter und Bruder lachten über sie. Warum sie denn ein solches Theater mache? Er kommt doch wieder.

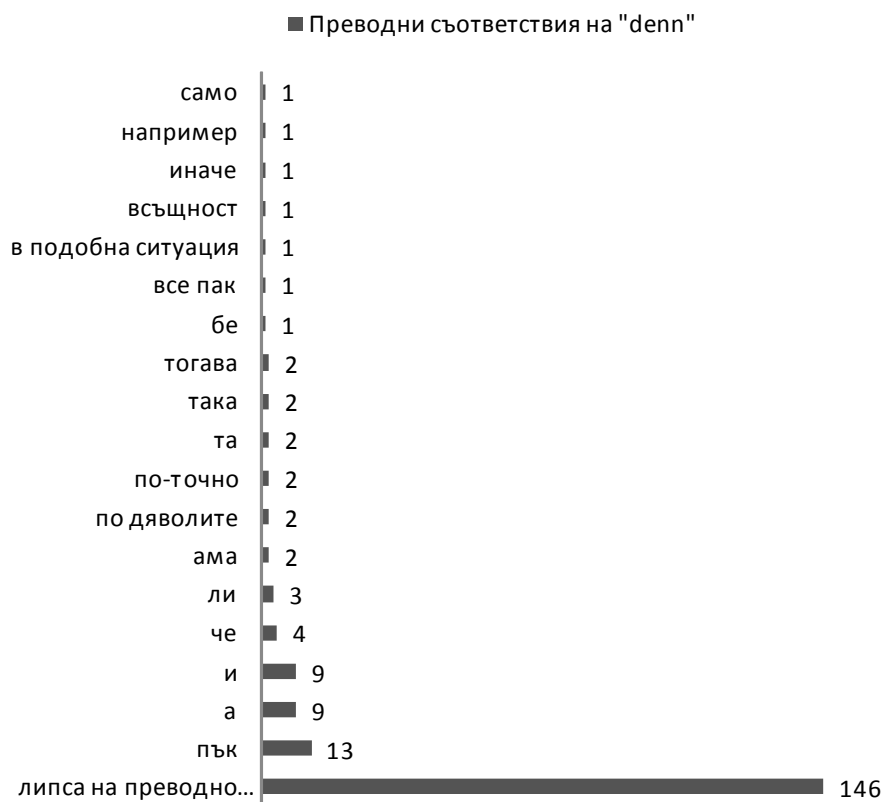
(Зендкер 2012: 57)

Майка и брат я иронизираха. Защо разиграва такъв театър? Та той ще се върне. (Зендкер 2013: 48f.)

(25) Es sieht wunderbar aus, danke. Wie lieb von dir. Wo hast du denn die Butter her? (Зендкер 2012: 99)

Всичко изглежда прекрасно, благодаря. Колко мило от твоя страна. Откъде е маслото? (Зендкер 2013: 85)

В останалите случаи за предаване на функционалните нюанси, които изразява тази частица, са предложени осемнадесет български еквивалента: *а, ама, бе, все пак, всъщност, в подобна ситуация, и, иначе, ли, например, по дяволите, пък, само, та, така, тогава, по-точно, че.*

Фиг. 1. Преводни съответствия на „denn“ в к-въпроси

Фигура 2 илюстрира резултатите от анализа на преводни съответствия на „denn“ в ли-въпроси. Както се вижда от графиката, при този вид изречения българските преводни варианти са много по-малко и съответно процентът на преведени употреби на „denn“ е по-голям.

Фиг. 2. Преводни съответствия на „denn“ в ли-въпроси

Изводи

1. Въпреки че модалните частици са от особена важност за комуникацията, в 66,18%⁸ от анализираните употреби на *denn* частицата не е преведена, при което се губи част от имплицитно заложената в нея емоционалност и експресивност и преводът не може да се възприеме за „функционално еквивалентен“ по смисъла на Косериу⁹ (Косериу 1972: 52ff.).

2. Модалната частица „*denn*“ се среща най-често в к-въпроси. За предаването на заложената в нея експресивност в българските преводи се срещат осемнадесет еквивалента: *а, ама, бе, все пак, всъщност, в подобна ситуация, и, иначе, ли, например, по дяволите, пък, само, та, така, тогава, по-точно, че*. В ли-въпроси процентът на преведените реализации е по-голям. Предложените преводни съответствия са: *а, ама, дали, мигар, но, пък, толкова, че*. Българският език, както и немският, е богат на частици и предполага условия за качествено предаване на смисъла, кодиран в тях. Разнообразието на предложени преводни варианти обаче е прекалено голямо, за да може един неносител на изходния език да се ориентира в употребата им. Доколко откритите преводни варианти съответстват на кодираната в модалната частица „*denn*“ експресивност, ще бъде предмет на следващо изследване.

ЛИТЕРАТУРА

- Бублиц 1978:** Bublitz, W. *Ausdrucksweisen der Sprechereinstellung im Deutschen und Englischen*. Tübingen: Niemeyer, 1978.
- Вайт 1969:** Weydt, H. *Abtönungspartikel. Die deutschen Modalwörter und ihre französischen Entsprechungen*. Bad Homburg v.d.H.: Gehlen, 1969.
- Вайт, Хенчел 1983:** Weydt, H., E. Hentschel. *Kleines Abtönungswörterbuch. // Partikeln und Interjektion*. Weydt, H. (Hrsg.). Tübingen: Niemeyer, 1983, 3 – 24.
- Волски 1986:** Wolski, W. *Partikellexikographie. Ein Beitrag zur praktischen Lexikographie*. Tübingen: Niemeyer, 1986.

---

⁸ Процентът е изчислен на базата на общия брой открити и анализирани употреби на „*denn*“ (272) и сбора на случаите, при които липсват преводни съответствия в к-въпроси и в ли-въпроси (146 в к-въпроси и 34 в ли-въпроси).

⁹ Според Косериу изказвания на два езика са „функционално еквивалентни“ тогава, когато те могат да бъдат употребени в една и съща ситуация за изразяване на едно и също фактическо състояние на нещата с идентично въздействие в целевия и в изходния език. Авторът противопоставя „функционалната“ на „конституционалната еквивалентност“, която той разбира като формална тъждественост, без да бъде непременно обвързана с идентично въздействие.

- Вундерлих 1972:** Wunderlich, D. Zur Konventionalität von Sprechhandlungen. // *Linguistische Pragmatik*. Wunderlich, D. (Hrsg.). Frankfurt am Main, 11 – 58.
- Гуцман 2010:** Gutzmann, D. Betonte Modalpartikeln und Verumfokus. // *40 Jahre Partikelforschung*. Hentschel, E. und Th. Harden (Hrsg.). Tübingen: Stauffenburg, 2010, 119 – 138.
- Дохърти 1985:** Doherty, M. *Epistemische Bedeutung*. Berlin: Akademie-Verlag, 1985.
- Зандих 1979:** Sandig, B. Beschreibung des Gebrauchs von Abtönungspartikeln im Dialog. // *Die Partikeln der deutschen Sprache*. Weydt, H. (Hrsg.). Berlin, New York: de Gruyter, 84–94.
- Кеме 1979:** Kemme, H.– M. „Ja“, „denn“, „doch“ usw. *Die Modalpartikeln im Deutschen*. Erklärungen und Übungen für den Unterricht an Ausländer. München: Goethe-Institut, 1979.
- Косериу 1972:** Coseriu, E. Über Leistung und Grenzen der kontrastiven Grammatik. // *Reader zur kontrastiven Linguistik*. Nickel, G. (Hrsg.). Frankfurt am Main: Athenäum, 1972, 39 – 58.
- Кривоносков 1977:** Krivonossov, A. Deutsche Modalpartikeln im System der unflektierten Wortklassen. // *Aspekte der Modalpartikeln*. Studien zur deutschen Abtönung. Weydt, H. (Hrsg.). Tübingen: Niemeyer, 1977, 176 – 216.
- Кьоних 1977:** König, E. Modalpartikeln in Fragesätzen. // *Aspekte der Modalpartikeln*. Studien zur deutschen Abtönung. Weydt, H. (Hrsg.). Tübingen: Niemeyer, 1977, 115 – 130.
- Майбауер 1994:** Meibauer, J. *Modaler Kontrast und konzeptuelle Verschiebung*. Studien zur Syntaks und Semantik deutscher Modalpartikeln. Tübingen: Niemeyer, 1994.
- Турмайр 1989:** Thurmair, M. *Modalpartikeln und ihre Kombinationen*. Tübingen: Niemeyer, 1989.
- Франк 1980:** Franck, D. Grammatik und Konversation. Stilistische Pragmatik des Dialogs und die Bedeutung deutscher Modalpartikeln. // *Monographien Linguistik und Kommunikationswissenschaft 46*. Königstein/Ts.: Scriptor, 1980.
- Хелбих 1990:** Helbig, G. *Lexikon deutscher Partikeln*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1990.

ИЗТОЧНИЦИ НА ЕКСЦЕРПИРАН МАТЕРИАЛ

- Abedi 2005:** Abedi, I. *Whisper*. Würzburg: Arena Verlag GmbH, 2005.
- Абеди 2012:** Абеди, И. *Шепот*. София: Дамян Яков, 2012.
- Abedi 2007:** Abedi, I. *Isola*. Würzburg: Arena Verlag GmbH, 2007.
- Абеди 2013:** Абеди, И. *Изола*. София: Дамян Яков, 2012.
- Kehlmann 2009:** Kehlmann, D. *Ruhm*. Bremen: Rowohlt Verlag, 2009.

- Келман 2011:** Келман, Д. *Слава*. София: ИК „Колибри“, 2011.
- Lebert 2001:** Lebert, B. *Crazy*. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2001.
- Леберт 2000:** Леберт, Б. *Крейзи*. София: Весела Люцканова, 2000.
- Minte-König 2006:** Minte-König, B. *SMS & Liebesstress*. Stuttgart/Wien: Thienemann Verlag, 2006.
- Минте-Кьоних 2007:** Минте-Кьоних, Б. *SMS & Любовен стрес*. София: Вакон, 2007.
- Orths 2008:** Orths, M. *Das Zimmermädchen*. Frankfurt am Main: Schöffling & Co. Verlagsbuchhandlung GmbH, 2008.
- Ортс 2010:** Ортс, М. *Камериерката*. Пловдив: Летера, 2010.
- Sendker 2012:** Sendker, J.-Ph. *Herzenstimmen*. München: Karl Blessing Verlag, 2012.
- Зендкер 2013:** Зендкер, Ян-Филип. *Гласовете на сърцето*. Пловдив: ИК „Хермес“, 2013.
- Süskind 1994:** Süskind, P. *Das Parfum*. Zürich: Diogenes Verlag, 1994.
- Зюскинд 2012:** Зюскинд, П. *Парфюмът. Историята на един убиец*. София: ИК „Унискорп“, 2012.
- Zeh 2009:** Zeh, J. *Adler und Engel*. München: Btb-Verlag, 2009.
- Це 2006:** Це, Ю. *Орли и ангели*. София: ИК „Колибри“, 2006.

**ЛОВЦИ НА СЮНГЕРИ ОТ АНДРЕАС КАРКАВИЦАС
В ПРОЧИТА НА ДВАМА БЪЛГАРСКИ ПРЕВОДАЧИ**

Величка Симонова-Гроздева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ANDREAS KARKAVITSAS'S „SPONGE DIVERS“ IN THE
INTERPRETATIONS OF TWO BULGARIAN TRANSLATORS**

Velichka Simonova-Grozdeva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Based on specified criteria, this paper explores, compares and analyses, both of the bulgarian translations and the source literary text in the Greek language. It focuses on areas of significant conceptual distance between the interpretations of the individual translators. In the context of translation studies the aim of the present observation is to point out the correct understanding and the adequate interpretation of original literary work as well as the effectiveness of the used translation technique.

Key words: source text, personal interpretation, Translation criticism

Проблематиката на художествения превод се отличава с многопластовост поради сложността на неговия обект – превежданата литературна творба като словесно-художествено цяло. Ето защо Анри Мешоник заявява, че „художествената литература е най-голямото изпитание за превода. Преводът е неизбежното продължение на литературата. Така че литературата иска отчет от превода“ (Мешоник 2007: 71). В тези контури се вписват рецензирането и оценяването на преводния текст, неделима част от процеса на пресътворяване на оригинала.

Настоящата статия има амбицията да представи интересни наблюдения от практиката на литературния превод, базирани върху двата български прочита на гръцката морска новела „Ловци на сюнгери“ от Андреас Каркавицас. Откроявайки местата с видима смислова дистанция между интерпретациите на отделните преводачи, ще размишляваме в духа на критиката на превода. Още по-точно, съзнаваме не-

обходимостта от критиката като акт, който би могъл да допринесе за еволюцията на този дял от теорията на превода. Ще отчетем и ефективността на използваните от всеки от преводачите подходи, за да бъде обезпечена прозрачността на текста и пълното му идейно-емоционално възприемане от читателя.

Повторното превеждане на някое литературно произведение е продукт на влиянието на времето върху превода и комплекс от фактори, които утвърждават позицията на преводния текст като „един от възможните варианти на оригинала“ (Васева 1989: 229). Сред първопричините могат да бъдат непоправими слабости в превода, изменения в езика цел, в облика на читателя, както и в наложеното разбиране за вярност на превода и ролята на преводача. Необходимо е да уточним, че никое добре преведено произведение не бива да бъде лишавано от правото му на друг или по-актуален прочит. Тук е моментът да се подчертае, че задачата на този прочит е да усъвършенства предишния, без да го подценява, да бъде „качествено нова стъпка в прочитането и претворяването на произведението“ (пак там: 236). Мешоник търси преводаческия стремеж към повторното превеждане в желанието на преводача „директно да изрази недоволството си от предишните“ варианти или да „изиграе“ първообраза „и на свой ред да изпита удоволствието и мъката“ (Мешоник 2007: 243).

В продължение на разсъжденията си Васева схваща многократността на превода на един оригинал също като „средство за анализ“. Цитира и схващането на Радчук, че преводите на една и съща художествена творба са „летопис на различни прочитания“, ако имат несходна хронология (Радчук 1980: 17, цит. по Васева, пак там).

Малък брой гръцки художествени прозаически текстове могат да се похвалят с множественост на преводната си интерпретация на български език въпреки дълголетното присъствие у нас на литературата на съседа. Без да се спираме на причините за ограничената вариантност при „пренаписването“, ще се възползваме от потенциала на открития от нас преводен материал, за да го анализираме.

Несъмнено, обективната преценка на преведен художествен курс изисква от пишещия за него да влезе безпрекословно в обувките както на преводача, така и на условия редактор и рецензента. Съпоставката на изходен и целеви текст има за цел да отчете постиженията, но същевременно и несполуките на преводача при справянето с конкретен преводен казус. В процеса на анализ константи са въпросите дали преводачът е съумял да съхрани пълнокръвно естетическата достоверност на оригиналния текст, използва ли богатите възможности на род-

ния си език и доколко допуска прояви на интерференция в своя превод. Изтъквайки колко значимо е редактирането на художествен превод, Васева предупреждава за опасността от „редакторски буквализъм“, който се изразява в стриктно придържане към авторския словоред, отричане на подходящи преводни трансформации, възприемането само на един вариант и последващо незачитане на стила на преводача (Васева 1989: 303 – 304). По отношение на критиката на художествения превод приемаме типологизираната като аналитична и засягаща самия текст критика, предпоставки за упражняването на която А. Попович вижда в отличните знания по изходния и целевия език, „познаване на произведението и автора и способност за лингвостилистичен анализ“ (Попович 1980: 169, цит. по Васева, пак там: 306). При нея се осъществява текстов анализ и търсене на стилистични съответствия в двата текста, а Попович определя на критика функцията на „арбитър, който преценява доколко преводачът е разбрал и доколко вярно е пресъздал оригинала, от какво са продиктувани стилистичните промени и изборът на едни или други стилистични средства и до какво водят те“ (Попович, пак там, цит. по Васева, пак там: 306)¹. Наблюдението ни върху практиките, използвани от двамата преводачи, теоретично стъпва на правилото за принципната преводимост на всеки един текст, както и на функционалния принцип, при който преводачът възпроизвежда не същите езикови средства от оригиналния текст, а функциите им в него. В този смисъл се говори и за функционална еквивалентност, а пресъздаването на оригинала и оценката на превода ни задължават да се спрем накратко и на понятието преводна еквивалентност. Принципно еквивалентността се свежда също до съотношението между оригиналния текст и текстовия му инвариант. С. Томанова отбелязва синонимната употреба на термините еквивалентност и адекватност, разумна причина за която вижда в етимологичното родство между тях, а именно вярното възпроизвеждане на обективни връзки и отношения от действителността (Томанова 2012: 43). Същата авторка посочва и тълкуванията на В. Н. Комисаров и А. Д. Швайцер по отношение на терминологичното назоваване и същност на споменатата категория, както и разграничаването на отделни нива на еквивалентност. По отношение на видовете преводна еквивалентност подробно са представени освен класификациите на по-горните двама, така и на Найда, Рецкер, Бархударов (Томанова 2012: 44 – 58). Тази интересна, но много обширна тема остава извън обсега на настоящото кратко научно

¹ Другите два вида критика, които различава А. Попович, са постулативна – насочена към преводача и избора на текст, и оперативна – в чийто център застава читателят.

съобщение. Въпреки това ще хвърлим бърз поглед към еквивалентността при художествения превод, изхождайки от основните типове еквивалентност – семантична (т.е. смислова еднаквост) и прагматична (сходни естетически и емоционални преживявания, породени от оригинала и превода)². Ще се съгласим с Васева, която заявява следното: „При художествения превод емоционално-естетическата (прагматична) еквивалентност е най-съществена“, а „естетическата равностойност засяга съотношението на художественото цяло и частите, функцията на детайлите, особеностите на езика, стила, формата“ (Васева 1989: 148 – 149). Попович прави констатацията, че постигането на функционална еквивалентност при изказа води преводача до предприемането на стилистични промени (Попович, 1980: 95 – 98, цит. по Васева, пак там: 149), които всъщност са вече споменатите трансформации или преобразувания. Осмисляме тези преобразувания в духа на дефинираното от Томанова, т.е. предприети от страна на интерпретатора положителни изменения на изходния текст на различни езикови нива, лингвистично или екстралингвистично мотивирани, в процеса на търсене на „точен еквивалент по значение и във функционален план“ (Томанова 2012: 89). Сред многообразието от лексикални трансформации ще споменем конкретизацията (свиване на изходното значение) и обратното преобразуване – генерализацията. Целесъобразни промени представляват и изпускането или прибавянето на семантични компоненти, възпроизвеждането на фразеологизми и устойчиви съчетания, стилистичната адаптация и компенсация, калкирането, разширението (добавяне на уточнения – обяснителни парафрази, бележки на преводача), речевото творчество, транспозицията (промяна на граматическата категория) и др.

Преди да разгледаме конкретни примери от корпуса на текстовете, смятаме за важно да допълним, че в решенията, вземани от преводачите, ще търсим и културологичен аспект, защото „преводачът в двояката си функция на читател и едновременно с това на автор на текста прави [чуждата] култура достъпна за други социуми“ (Анастасова 2007: 136).

Доказателство за последното е казаното от С. Шалева в предговора към сборника с морски разкази на Андреас Каркавицас, „Черният корал“, където е поместен по-късният от двата български превода на анализирания текст: „То [томчето] не само ни приближава до светуещането на един съседен народ, но и до едно отминало време. Малко са литературите, в които откриваме тъй съкровено, интимно

---

² В концепцията на Найда споменатите два типа са дефинирани като формална и динамична еквивалентност (виж Томанова 2012: 45 – 47; 52).

дори отношение към морето, както в новогръцката“ (Шалева 1986: 9). За писателя Каркавицас (1865 – 1922) ще отбележим само, че наред с А. Пападиамантис и Г. Визинос е един от най-изтъкнатите майстори на разказа в гръцката литература, нарежда се и сред най-популярните морски писатели³. „Ловци на сюнгери“ се ражда през 1898 г., а в навечерието на 1899 г. е публикуван във вестник „Акрополис“. Новелата разказва драматичната семейна история на двама братя от остров Калимнос, събирачи на сюнгери, единият от които се превръща в бра-тоубиец в схватката за най-хубавия сюнгер⁴. Мотивът за ловците на сюнгери е популярна тема и в литературата, и в киното, и в музиката на Гърция, защото морето е част от културната визитка на страната. Все пак, въпреки че България също е морска държава, това занятие за препитание е почти непознато⁵. Ако гледаме на него като на културна отлика, можем да предположим, че проявленията биха затруднили най-напред преводачите.

Единадесет години делат един от друг преводите на български език на „Ловци на сюнгери“, и двата дело на български преводачки. Със задачата да пребори поостарелия език на оригинала се заема Афродита Алексиева през 1975 г., а през 1986 г. Валентина Бонева предлага своята интерпретация⁶. Проучването на преводите и уводните бележки към сборниците, в които са поместени, ни дават основание да отбележим, че повторният превод по всяка вероятност не е взел

³ По повод на смъртта на Каркавицас К. Паламас, патриархът на гръцката литература, пише: „Ако някой чудноват „кантарджия на величината“ ме заставеше да направя избор единствено между Пападиамантис и Каркавицас, бих застанал почтително гологлав пред първия, бих му целунал ръката и бих избрал втория“ (пр. м. – В. С.-Г.).

⁴ Речникът на чуждите думи в българския език дава следното определение за „сюнгер“ (тур. sünger, от гр.): 1. низше многоклетъчно животно със скелет от рогово вещество, *Spongia officinale*. 2. скелетът на това животно, който служи за изтриване, бърсане; гъба (София: БАН, 1993, 832).

⁵ В брой на списание „Морски сговор“ от 1931 г. е поместена статия с идентичното заглавие „Ловци на сюнгери“, която представя образно и по много сходен с разказа начин битието на събирачите на сюнгери от гръцките острови Лерос, Патмос, Калимнос, Сими и Кастелоризо (№ 6/01.06.1931, 12 – 13, Рег. библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна, Дигитална колекция).

⁶ Оригиналното заглавие на разказа е „ΟΙ ΣΦΟΥΓΓΑΡΑΔΕΣ“ и се съдържа в тома Λόγια της πλώρης (стр. 87 – 104). Двамата цитирани превода са озаглавени съответно: „ЛОВЦИ НА СЮНГЕРИ“ – поместен в сборника „Гръцки морски новели“ (стр. 35 – 46), в превод на Афродита Алексиева, и „СЮНГЕРДЖИИ“ – поместен в сборника „Черният корал“ (стр. 81 – 96), в превод на Валентина Бонева. Виж библиографията.

предвид предшестващия го вариант. За по-добра ориентация на читателя в настоящото научно съобщение маркираме преводите с инициалите на техните преводачки, а оригинала ще бележим с „О“. Примерите са представени в автентичния им вид на изписване. Редно е още веднъж да подчертаем, че съпоставката на двата превода ще представи част от картината на намерените преводни еквиваленти. Тя се базира както на разлики в преводните трансформации, при които няма идейно отдалечаване от първообраза и в двата превода, така и на несходно осмисляне на елементи от оригинала, водещи до семантична нееднаквост. За да избегнем опасността от т.нар. критически формализъм и незачитане на индивидуалните подходи на всяка от въввлечените в процеса страни и поради обемността на оригиналния текст, разбира се, смятаме за ненужно едно съвсем детайлизирано сравнение на преводите.

Първата най-очевидна характеристика при работата на двамата интерпретатори е избраното лексикално съответствие на съществителното „σφουγγαράδες“, съставляващо заглавието. Различни предположения поражда отказът на В. Бонева от речниково съответствие и предпочитането на словотворчество с форманта *-джия*. От една страна, речникът на А. Коджаев (Коджаев 1972: 797) предлага подходящия еквивалент „ловец на сюнгери“⁷ (в заглавието е в мн.ч.), към който се е насочила А. Алексиева, а от друга, споменатият суфикс от турски произход, въпреки функцията му да образува съществителни имена за професия, в някакъв аспект винаги е имал и има експресивна и стилова натовареност. Вероятно преводачката е пожелала да експлицира в заглавието извършваната от лицата дейност, търсейки активен читател, който да свърже форманта с други професии, като *пощаджия*, *фурнаджия* и т.н.

(O) (с. 87) ΟΙ ΣΦΟΥΓΓΑΡΑΔΕΣ

(AA) (с. 35) ЛОВЦИ НА СЮНГЕРИ

(BB) (с. 81) СЮНГЕРДЖИИ

„Сюнгерджии“, както и съответното прилагателно, В. Бонева запазва в хода на повествуването, но на финала на разказа е сметнала за по-уместно да избере речниковото съответствие.

---

⁷ Гръцко-българският речник на Н. Костов и И. Костов (Костов, Костов 2005: 906) посочва следните значения на съществителното σφουγγαράς: 1. събирач на сюнгери, 2. продавач на сюнгери.

(O) (с. 87) *Ποτέ δε ζήλεψα την τέχνη του σφουγγαρά· ποτέ στη ζωή μου! Αγάπησα τη θάλασσα, τους κόρφους, τα νησιά, τους θυμούς και τη γαλήνη της· μα τους θησαυρούς της όχι, ποτέ!*

(AA) (с. 35) *Никога не бях завиждал на ловците на сюнгери, никога! Обикнах морето, заливите, островите, гнева му и тишината му, но богатствата му, не, никога!*

(BB) (с. 81) *Никога не съм завиждал на сюнгерджийския занаят, никога в живота си. Обичах морето – заливите, островите, яростта и покоя му, но съкровищата му – не, никога!*

(O) (с. 88) – *Ευκή και κατάρα μου άφηκε ο συγχωρεμένος ο πατέρας σου, σφουγγαράς να μη γένη κανείς απ' τη γενιά του.*

(AA) (с. 36) – *Благословия и проклятие остави покойният ти баща: да не става никой от рода му ловец на сюнгери!*

(BB) (с. 82) – *Бог да го прости, баща ти ми остави заръка и клетва – никой от рода му сюнгерджия да не става.*

(O) (с. 89) *Είδες τι γίνεται, όταν μισεύουν τα σφουγγαράδικα!*

(AA) (с. 37) – *Видял ли си какво става, когато тръгват ловците на сюнгери?*

(BB) (с. 83) – *Видя какво става, когато отпътуват сюнгерджийските каици.*

(O) (с. 104) *«Αδερφοσκοτωμένος σφουγγαράς, 1876»*

(AA) (с. 46) *„ЛОВЕЦ НА СЮНГЕРИ, УБИТ ОТ БРАТ СИ, 1876 г.“*

(BB) (с. 95) *„Ловец на сюнгери, убит от брат си 1876“*

Както се вижда също, вторият преводен вариант е създаден с по-малко отклонения от изразните средства на изходния текст, почерк, който ще наблюдаваме и по-нататък.

Следващият ексцерпиран материал показва как подхожда всяка от преводачките към намирането на адекватно съответствие на понятие от православния календар. В случая не става въпрос за културно специфичен елемент, защото и българските великденски празници завършват с неделята, когато се почита паметта на св. апостол Тома, един от дванадесетте Христови ученици. Известно е също, че едно от наименованията на цялата седмица, наред със Светла или Празна, е Томина. На тази основа по-голяма точност, разбираемост и стегнатост е постигната от А. Алексива, която е открила оптималното съответст-

вие в приемащия език, в противовес на описателния и по-буквален втори вариант.

(O) (с. 87) *Όταν κάθε χρόνο, τη βδομάδα του Θωμά, το νησί μας βούρκωνε από καρδιοχτύπι μαννάδων και στεφανωτικών, ή βούιζε από το γλέντι των βουτηχτάδων, εγώ δεν έβλεπα μπρος μου παρά Λάμια τη Μπαρμπαριά, να στρώνη τα κρυσταλλένια κρεβάτια της για να πλαγιάση αζύπνητα εκείνους που ζηλεύουν τα πλούτη της.*

(AA) (с. 35) *Всяка година през Томина неделя, когато островът ни се помрачаваше от безпокойството на майки и невести или шумеше от гуляите на водолазите, аз виждах само ламята на Берберия да разстила кристалните си легла, за да накара да легнат в тях непробудно онези, които завиждат на богатствата му.*

(BB) (с. 81) *Всяка година, когато през седмицата на свети Тома островът ни тътнеше от разтуптените сърца на майки и годеници, ехтеше от гуляите на гмурците, не виждах пред себе си друго освен ламята от Берберия да разстила кристалните си кревати, за да положи там непробудно онези, които ламтят за богатствата ѝ.*

Най-интересно се оказва проследяването на индивидуалните преводачески маневри при превода на реалии, географски наименования, термини, фразеологизми и подобни – на всичко онова, което С. Влахов и С. Флорин наричат „непреводимото в превода“ в едноименния си изследователски труд. Вече стана въпрос за остарелия език на първообраза, както и за отдалечеността във времето на описваните събития. Факт, който го прави по-малко прозрачен при четене както от преводача, така и от аудиторията. Любопитна подробност може би е днешното наличие на тълковен речник към оригиналния текст, където за гръцкия читател на разказа са пояснени архаизми, специфични думи и термини, употребени от А. Каркавицас⁸.

Представа за техники при интерпретирането на реалии – парични знаци, получаваме с транскрибирането и използването на бележка под линия от А. Алексиева като кратко преводаческо уточнение на запазената от нея в превода образност на оригинала. В. Бонева също е съхранила нагледността на неизвестните нам пари, като ги компенсирала с допълнението *монети*. Но при нейния прочит на оригинала и

---

⁸ Виж текста на <http://www.sarantakos.com/kibwtos/mazi/karkabitsas%20logia%-20plwrhs/07-sfouggarades.htm>

пропускането на третия паричен знак, който би могъл да е логичен със споменатата компенсация, е загубено обстоятелството, че част от монетите (според оригинала) били предназначени за почерпка (για τρατάρισμα).

(Ο) (с. 87 – 88) Ο μεγαλέμπορος μου μέτρησε δύο «άγκουρες» κ' έναν «παππού» μου έδωκε ακόμη και «νι φευκ» για τρατάρισμα. Όλα μαζί χίλιες εκατόν εικοσιπέντε δραχμές.

(ΑΑ) (с. 35) Едрият търговец ми преброи две „котви“ и един „дядо“, даде ми още и „ни фиук“¹ за почерпка. Всичко общо хиляда сто двадесет и пет драхми.

¹ Парични знаци. – Б. пр.

(ΒΒ) (с. 82) Търговецът ми наброи капаро две монети с котва и една с брадата изображение. Всичко това правеше хиляда сто дваисет и пет драхми.

Преводаческа грешка по невнимание, убягнала и от очите на редактора, представлява „превръщането“ на есента от оригинала на Каркавицас в пролет при превода на В. Бонева. Тезата ни се подкрепя от формата на типичната за Цикладите диалектна дума *χινόπωρο*, която не би могла да се сбърка по звучене или форма с някое от означенията за пролет в гръцкия език. Същият пример илюстрира и различния подход при предаване на топонима *Аспρονήσι* (съответно транскрибиране и калкиране), както и прехода от частното към общото, в случая араби в оригинала и Арабия в превода, във варианта на А. Алексиева. Тълкуването си Алексиева е задълбочила и добавяйки лексемата „животни“, която липсва в оригинала и служи за смекчаване на образа на нецивилизования тамошен народ. Следването на оригинала в другата интерпретация е особеност, за която вече стана дума, а изпускане на лексикален елемент има в лицето на останалото без превод *μπαίγνιο*.

(Ο) (с. 87) Και όταν πάλι το χινόπωρο έβγαιναν όλοι στο ακροτήρι να χαιρετήσουν το γυρισμό τους, εγώ με κακή περιέργεια έτρεχα να μετρήσω πόσοι γύριζαν παράλυτοι, κουρέλια της ζωής, και πόσοι απόμειναν στο Ασπρονήσι, των Αραπάδων βρώση και μπαίγνιο.

(ΑΑ) (с. 35) А когато наесен всички излизаха пак при носа да поздравят завръщането им, воден от лошо любопитство, тичах да преброя колцина се бяха върнали парализирани, дрипи на

живота, и колцина бяха останали при Аспрониси в Арабия, храна и играчка на животните.

*(ВБ) (с. 82) И когато **напролет** отново всички наизлизаха на носа, за да поздравят завърналите се, аз се затичвах с недобро любопитство да броя колцина си идат парализирани, отрепки за живота, и колко са останали **на Белия остров за храна на арапите.***

Привеждаме няколко примера за неразбрани или неразгадани от В. Бонева фразеологични изрази и устойчиви словосъчетания, които безспорно затрудняват четивността на предложения от нея превод.

*(Ο) (с. 88) Τίποτα να μη φάμε· τίποτα. **Να ψοφήσουμε στην ξάθα!***

*(ΑΑ) (с. 36) По-добре нищо да не ядем, нищо. **Да умрем от глад!***

*(ВБ) (с. 82) – Нищо да не ядем, нищичко. **Да пукнем на рогозката!***

(Ο) (с. 92) Διάρρηρος γίνεται το σφουγγάρι μπροστά μου!

*(ΑΑ) (с. 38) Сюнгерът става пред мене **живак!***

*(ВБ) (с. 85) **В сребро се превръща** сюнгерът пред мен!*

*(Ο) (с. 92) **Μα το Σταυρό·** θα κατεβώ καμιά ώρα και κει θα μείνω από το κακό μου!*

*(ΑΑ) (с. 38) **Честен кръст,** ще сляза за някой час и ще остана там от яд.*

*(ВБ) (с. 85) **Ще свая някой път кръста** и там ще остана от това зло.*

По отношение на специализираните думи, свързани с лова на сюнгери или морската терминология, ще кажем, че приемаме в по-голяма степен преводаческите находки на А. Алексиева. В нейния стил на превод прозира и желанието да осведомява и образова читателя, било то чрез бележки на преводача под линия и интегрирането на някои реалии в текста, било чрез намиране на съответните термини, което прави по-строен и логичен преводния текст. По сходен начин се отнася и към чуждите думи в гръцкия текст, които запазва в стремеж да предаде пълноценно колорита на произведението, без да опростява или обеднява звученето на първообраза. При втория пример по-долу във варианта на В. Бонева неправилно за контекста е избрано едното значение на *λαστιχένια*, а именно „ластични“, вместо

другото, „гумени“, съдейки по облеклото на гмуркачите. Възприема-нето на *παπούτσια μολυβοπάτωτα* за „оловни обувки“ вместо такива с оловни подметки или ходила също смятаме за създаващо някаква грешна представа у читателя.

(O) (с. 90) *Με όλη του όμως επιμονή, δεν κατόρθωνε να ρίξει στο δίχτυ παρά **καμιά κιμούχα**, κανένα σφόγγο. Πού και πού ν'ανεβάση και **κανένα μελάτι**.*

(AA) (с. 37) *И въпреки цялата си упоритост успявал да хвърли в мрежата си само **някоя кимуха**¹, никакъв сюнгер. От време на време виждаше и **някой мелат**².*

¹ Морско водорасло. – Б. пр.

² Висококачествен сюнгер. – Б. пр.

(BB) (с. 84) *Въпреки търпението си успява да пусне в мрежата само **някое малко парченце**. Къде, къде да извади **някой хубав сюнгер**?*

(O) (с. 95) *Τέλος τον έντυσαν το λάστιχο, του φόρεσαν την ατσαλένια περικεφαλία, του έζωσαν τη ζώνη με τα γαντζούδια, **κρέμασαν τα μολύβια στην τραχηλιά** λαστιχένια βραχιόλια στα χέρια, **παπούτσια μολυβοπάτωτα** στα πόδια.*

(AA) (с. 40) *На края му навлекли **гуменото облекло**, сложили му стоманения шлем, опасали му колана с **кукичките**, **окачили оловото при яката**, поставили му **гумени гривни на ръцете и обувки с оловни ходила** на краката.*

(BB) (с. 88) *Накрая му **обличат водолазния костюм**, намъкват му стоманения шлем, **препасват му колана с куките**, **провесват оловните пръчки по яката**, **ластичната гривна на ръцете**, **оловните обувки** на краката.*

(O) (с. 91) – *Μπισμάτ!... μπισμάτ!... φωνάζι αγριόθυμος, **ζητώντας** με λιμασμένα μάτια **ψωμί** από τους ναύτες μας.*

(AA) (с. 38) – ***Бисмат!... Бисмат!...** – вика страшно разгневен и с прегладнели очи **иска хляб** от нашите моряци.*

(BB) (с. 85) – ***Хляб!... Хляб!...** – креци **разпалено и следи** с изгладнял поглед **за някой къшей** от моряците.*

При сравнителния преглед на оригинала и двата превода констатирахме и една непоследователност в употребата на българските времена в по-късния превод, която може да бъде предмет на следващо научно

съобщение. Докато А. Алексиева предава историята като приказка, В. Бонева варира по отношение на времената и влиза ту в ролята на свидетел на всички събития, ту на разказвач, стремейки се в повечето случаи към аналогичен превод на глаголните форми от оригинала.

(O) (с. 102) **Τραβά** τότε κατεπάνω του με το καμάκι ψηλά, με την ξανθοκόκκινη περικεφαλαία του θυσσανοσκέπαστη από το χοχλαστό νερό της βαλβίδας. Το μολυβοφορτωμένο στήθος του **αστράφτει** τα γαντζούδια της πλατειάς ζώνης **τρεμολάμπουν** απάνω στο σκοτεινό του λάστιχο. Το θηρίο **σάστισε** μωρέ τ'είνε τούτο! **κουτοσυλλογίστηκε**.

(AA) (с. 45) **Потеглил** тогава към нея, държейки тризъбеца нависоко, жълто-червения си шлем, покрит с фонтани клокочеца вода при клапана. Натезалите му от оловото гърди **блестели**, кукичките на широкия му колан **трепкали**, **светещи** над тъмния каучук. **Зверът се смаял**. Какво пък е това? – **си помислил** глуповато.

(BB) (с. 94) **Τρэгва** тогава срещу нея с вдигнат харпун, с жълто-червен шлем, покрит с бълбукащата вода от клапата. Оловните му гърди **блестят**, куките на широкия колан **трептят** върху тъмния костюм. **Животното се сащисва**. „Какво пък е това?“ – **мисли си** глупаво.

В обобщение на направените бележки по двата преводни варианта с различна хронология и автори и съпоставени с литературния първообраз формулираме следните изводи:

1. Разглеждането и преценката на преводни варианти на един и същ художествен оригинал дава възможност за сравняване на индивидуалните подходи на отделните преводачи, продиктувани от теоретични, езикови или прагматични причини.

2. Анализът на двата преводни текста показва, че вариантът на В. Бонева не е успял да надмине като резултат по-ранния опит. Напротив, в много случаи оригиналният дискурс се оказва некоректно разчетен по отношение на идиоми и специфична лексика. На места открихме неоснователни пропуски и известен преводачески буквализъм, които намаляват естетическата стойност на оригинала в преводната му интерпретация. Творчески по-осмислен е преводът на А. Алексиева, което се вижда от подбора на лексикални съответствия, премереността при предприемането на преводни трансформации, по-богатия език и преводаческо поведение, което разширява хоризонта

на българския читател с идейно-емоционалната образност и понятийното пространство на чуждия литературен оригинал.

3. Всеки следващ български прочит на разказа ще показва непрекъснатото търсене на различни контекстуални преводни възможности за елементите и ритъма на литературния текст, обусловени от теорията и практиката на превода, от подготовката и качествата на преводача, или както пише А. Мешоник – „от позициите, които преводачите заемат при осъществяването на превода“ (Мешоник 2007: 204). Смисълът на препрежеждането все пак трябва да се състои в мотивирано припознаване на предшестващите преводи, за да се превърне новият превод, ако не в тяхна подобрена версия, то поне в равностойна.

ЛИТЕРАТУРА

Анастасова 2007: Анастасова, М. Буквалността в превода. // *Превод и културен трансфер*. Сборник в чест на доцент Анна Лилова. Ред. Н. Иванова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2007, 136 – 140.

Васева 1989: Васева, Ив. *Стилистика на превода. Специфика на превода на различни видове и жанрове текст*. София: Наука и изкуство, 1989.

Влахов/ Флорин 1990: Влахов, С., Флорин, С. *Непреводимото в превода*. София: Наука и изкуство, 1990.

Шалева 1986: Шалева, С. Предговор. // Каркавицас, А. *Черният корал*. Под ред. на Иван Генов. София: Народна култура 1986, 5 – 9.

Коджаев 1972: Коджаев, А. *Гръцко-български речник на „Катаревуса“ и „Димотики“*. София: ВТС, 1972.

Костов 2005: Костов, Н., Костов И. *Гръцко-български речник*. София: Труд, 2005.

Мешоник 2007: Мешоник, А. *Поетика на превода*. София: Панорама плюс, 2007.

Попович 1980: Попович, А. *Проблеми художественного перевода*. Под ред. П. Топера. Москва: Высшая школа, 1980.

Радчук 1980: Радчук, В. *Проблема верности художественного перевода*. Москва: АКД, 1980.

Томанова 2012: Томанова, С. *Теория на междуетиковия превод*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2012.

ИЗТОЧНИЦИ НА ЕКСЦЕРПИРАН МАТЕРИАЛ

Жечев, ред. 1975: *Гръцки морски новели*. Ред. М. Жечев. Варна: Георги Бакалов, 1975.

Каркавицас 1986: Каркавицас, А. *Черният корал*. Под ред. на Иван Генов. София: Народна култура, 1986.

Каркавицас, 1999: Καρκάβιτσας, Α. *Λόγια της πλώρης*. Αθήνα: Μοντέρνοι καιροί, 1999.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

<<http://www.helioskiosk.gr/resource.ashx?a=d4J7WbjWYqAFs97bXzNNcUfVjtddvI%2BY>> (11.09.2014).

<http://catalog.libvar.bg/view/show_article.pl?id=17576&SC=id&RC=1&SRV=true&LANG=bg&SA=17576> (03.10.2014).

<<http://www.sarantakos.com/kibwtos/mazi/karkabitsas%20logia%20plwrhs/07-sfouggarades.htm>> (11.09.2014).

ЕЗИКОЗНАНИЕ
Докторанти

**КЪМ ВЪПРОСА ЗА КОРЕЛАЦИЯТА ЛИЦЕ –
БЕЗЛИЧНОСТ – ЗАЛОГ**

Здравко Минчев
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ON THE QUESTION OF PERSON – IMPERSONALITY –
VOICE CORRELATION**

Zdravko Minchev
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This research aims at revealing the relation between the grammatical categories of person and voice in modern Bulgarian language. We have made an attempt to display their dependency on the category of impersonality and we also offer some notes on their relation to transitivity.

Key words: impersonality, voice, transitivity, person, personality

Дискусията около същността на залога в българския език се води от десетилетия и представлява ключов момент при определянето на статута на редица езикови явления, като преходност, пасив, лице на глагола, персоналност, имперсоналност и т.н.

Основните гледища около дефиницията на категорията залог и същността на пасива се делят на две – една част от учените смятат, че залог има при всички глаголи, а друга, много малка част – че залог имат само личните глаголи. По споменатите въпроси работят учени като А. Теодоров-Балан, Л. Андрейчин, С. Георгиев, И. Куцаров, С. Стоянов, П. Пашов, К. Мирчев.

Разминаването се корени в различното разбиране на лицето, което присъства в определението за залог – като релевантно във формално, граматично отношение или като релевантно също така в семантично и логическо отношение. Ако за глагола е достатъчно да има граматическо лице, за да изразява залог, то тогава наистина всички глаголи изразяват залог, независимо от това дали са лични, или не. Според нас обаче проблемът се разглежда в известна степен

едностранчиво. Виждането си по въпроса сме изложили в статията „За така наречения имперсонален пасив“, където сме дали и по-точна дефиниция на инварианта на залога, а именно, че залог е *категорията, която изразява отношението между изразеното от даден личен глагол действие и подлога, представен от глаголното окончание за лице* (Минчев 2005: 161). Тук ще продължим разсъжденията си по тази тема, като ще се спрем на връзката на залога най-вече с имперсоналността, за която смятаме, че представлява микрополе в рамките на функционално-семантичното поле на персоналността.

I. Лице и залог

За да има отношение на пасивен залог, е нужно да са изпълнени едновременно две условия – глаголът да бъде личен и да бъде преходен. Ако първото условие не е налично – няма залог като цяло; ако не е налично само второто – залог има, но той не е пасивен. Това обаче не са единствените възможности за взаимодействие между персоналността и преходността. Нека изследваме четири различни глагола, за да докажем това. Глаголът *лежа* е личен и непреходен, глаголът *мързи (ме)* е безличен и (поне на синтактично равнище) преходен, *поставям* е личен и преходен, а *вали* безличен и непреходен. Форми като **лежан съм*, **мързян съм* и **валян съм* са невъзможни в нашия език, но формата *поставен съм* е съвсем приемлива за естествения носител на езика. Това е и единственият случай, в който сме свидетели на едновременно присъствие на признаците преходност и персоналност в семантиката на глагола (вж. таблицата по-долу). Независимо какви са по-дълбоките причини за този феномен, факт е, че всички глаголи в съвременния български език се държат по аналогичен начин, когато „се тестват“ през тази призма:

	Преходен	Непреходен
Личен	+ ПАСИВ <i>поставям</i>	– ПАСИВ (+КВАЗИПАСИВ) <i>лежа</i>
Безличен	– ПАСИВ <i>мързи ме</i>	– ПАСИВ <i>вали</i>

Следователно не *преходността*, а *персоналността* е ключовият фактор за образуване на залогови отношения^{1,2}; докато *преходността*³ е фактор само за развитие на пасив при личните глаголи – нещо, което по принцип никой не оспорва. В резултат на това продължаваме да твърдим, че залогът не е категория, която обхваща всички глаголи в българския език, а само онези, за които е изпълнено условието да са лични. Това напълно съответства на повечето схващания в родната лингвистика, че залогът представлява отношение между глаголното лице, от една страна, и действието или глаголния субект, от друга. Повечето авторитетни мнения по въпроса обаче са, че независимо от наличието на лице/субект всички глаголи имат деятелен залог, а само преходните добавят страдателен. Тук твърдим нещо доста по-различно – залог имат само личните/субектните глаголи, а безличните нямат нито деятелен, нито страдателен залог – те са „беззалогови“, тъй като според нас значение за формиране на залогови отношения (активни и пасивни) има наличието на реален субект – вършител на изразяваното от глагола действие.

II. Лице и квазипасив

Както сме споменавали и в предишни свои изследвания, фактът, че не само преходните лични глаголи образуват пасив, но дори непреходните лични формират квазипасив (наричан още безличен или им-

---

¹ Срв. схващането на А. Б. Летучий, че *в типичния случай („в каноническом случае“)* преходните глаголи имат не само пряко допълнение, но и подлог (Летучий 2010, ел. източник)

² Срв. също мнението на Е. Ю. Иванова, че *именно агентивните конструкции са способни да формират по-голямата част от залоговите и „квазизалоговите“ преобразования* (кавичките са на авторката – б. м. З. М.) (Иванова 2009: 68).

³ По думите на Хопър и Томпсън обаче *преходността включва [...] съзнателната дейност на агента (the conscious activity of the agent)*. И още: *преходността [...] по необходимост включва най-малко двама участници, както и изобищо никакъв преход (transfer) не може да се получи, ако няма най-малко двама участници* (вж. Хопър и Томпсън 1980: 251 – 252). Изцяло се солидаризираме с това становище и смятаме, че така косвено авторите показват, че за наличието на залог е нужен и деятел, а отделно за страдателен залог се добавя и втори участник. Не би било логично да твърдим, че за пасив са нужни двама участници, а за актив не е нужен нито един, защото в граматиката елементите се добавят един по един и всеки добавен или отнет елемент носи промяна в граматичното значение. Следователно ако от двамата налични участници в пасив вземем единия, ще получим актив, ако отнемем и втория, ще неутрализираме залоговото значение на глаголната форма.

персонален пасив), доказва недвусмислено ключовото значение на персоналността за формиране на залогови отношения. Нека разгледаме това явление по-подробно.

Глаголите с пряк обект в диатезата (т.е. преходните глаголи) образуват пасив, като семантичната роля на обекта запълва подлога. Глаголите без пряк обект в диатезата (т.е. непреходните глаголи) също образуват пасив – т. нар. „имперсонален“ пасив, или „квзипасив“, като в позицията на подлога в тези случаи липсва обектна семантична роля „пациенс“ – тя се запълва обикновено от изрази с обстоятелствен характер, непряко допълнение, а нерядко остава празна. Например:

1. **В ресторанта** е проникнато през задната врата – подчертаният израз е обстоятелствено пояснение.

2. **На студентите** е подсказвано през мобилен телефон – подчертаният израз е непряко допълнение.

3. **∅** Пушено е и е нито до много късно – подчертаният символ демонстрира празна позиция на подлога.

И в трите случая виждаме демонстрация на липса на семантична роля „пациенс“ в позицията на подлога, тъй като поначало съответните глаголи нямат обект в диатезата, т.е. непреходни са – нямат пряко допълнение, което в пасив да „се превърне“ в подлог. **Непреходността обаче не им пречи да образуват форми за страдателен залог**, които, макар да са стилово силно маркирани, в последното десетилетие добиха много висока фреквентност и са особено характерни за разговорния, публицистичния, а дори и за официално-деловия стил. Те присъстват трайно в езика на медиите от всички типове, в езика на политиците и на обикновените хора. Понякога изрази с квзипасив се срещат и в научни студии.

Тъй като естеството на образуване на пасив предполага единствено обектът на действието (в позиция на подлог) да управлява граматически сказуемото, то в квзипасив липсата на обект в подложна позиция реално оставя сказуемото без субординатор. Това от своя страна води до употреба на безлична форма на глагола – такава в немаркираните трето лице, единствено число и среден род (който е формално маркиран, но семантически неутрален). Обект на действието всъщност в такива изречения има – това е денотатът на лексемата, която запълва подлога (вж. приведените примери). Този обект същевременно е и комуникативно-прагматичен субект на изказването (вж. Бондарко 1992: 44 – 45). Всъщност изразите „в ресторанта“ и „на студентите“ са теми на изреченията (съответно представляват предмети, субекти на съждението), следователно комуникативно най-важните

елементи на изказването. Там, където позицията на подлога остава празна, в ролята на тема влиза самият безличен/безсубектен предикат.

III. Безличност и преходност

Нека разгледаме в повече детайли и безличните преходни глаголи и се опитаме да разкрием защо те нямат способността да формират пасив, макар поне на формално равнище да изглежда, че имат пряк обект.

Това са глаголи от типа *мързи (ме)*, *втриса (ме)*, *дострашава (ме)*, в чийто логически пласт не присъства вършител, т.е. граматически те са безлични – винаги са в трето лице, единствено число (а също и среден род, например при перфект – *мързяло (ме) е*).

Преди да продължим с анализа, нека се спрем на едно уточнение, което смятаме за основополагащо в разбирането на категории като лице и залог и понятия като преходност, пасив, безличност. Става дума за отношенията между термините действие, състояние, субект, подлог, пряко допълнение, вършител, получател и експериентор.

И така, за действия приемаме онези динамични признаци, изразявани от глаголите, които имат за свой източник някакъв предмет (в най-общия смисъл на думата това може да бъде човек, материален обект или абстрактно явление) от действителността и в някои случаи попадат върху друг предмет от действителността. Първия от двата предмета ще наричаме вършител, а втория – получател на действието. Обикновено вършителят е подлог в изречението, а получателят е пряко допълнение. В страдателен залог получателят заема подложната позиция.

За състояния приемаме всички емоционални, душевни или физически положения, при които предметът не извършва някакво наблюдаемо действие, а по-скоро има статично отношение към тях. Това се изразява от глаголи като *мисля*, *мечтая*, *принадлежда*, *страдам*, но също и *мъчно (ми) е*, *студено (ми) е*, *спи (ми) се*, *дострашава (ме)*. При част от тези състояния – *мъчно (ми) е*, *мързи (ме)* – динамичният признак, изразяван от глагола, като че ли не е причинен от субекта, той не е точно вършител, а по-скоро изпитва върху себе си или вътре в себе си едно неконтролируемо чувство. В такива случаи не говорим за вършител, а за експериентор. Експериенторът също обикновено заема позиция на подлог, но понякога го срещаме в безлични конструкции като току-що споменатите.

Субект е логическо понятие и с него означаваме както вършителя, така и експериентора, т.е. то проявява независимост в отношение-

то си към действието или състоянието, като може да се отнася до всяко от двете. Обикновено субектът в изречението се изразява от лексема в подложна позиция (*Петър шофира добре*). В страдателен залог при глаголите с вършител субектът може да бъде в позицията на непрякото допълнение (*Крадецът бе заловен от полицаите*), а при деятелен залог на глаголите с експериентор субектът може да се срещне както в подложна позиция (*Дебето се терзае за болната си майка*), така и в позиция на пряко допълнение (*Достраша ме*). Именно последният случай представлява интерес за нашето изследване. И докато при *терзая се* състоянието е породено от външни за субекта експериентор причини, но все пак е иницирано от него (от субекта) и изглежда в някаква степен контролируемо⁴, то при *дострашава (ме)* независимо от външните причини субектът не контролира състоянието и не се самоосъзнава като негов причинител. Ето защо говорещият „изоставя“ възможността да запълни подложната позиция (която поначало е най-типична за субекта) и предпочита да „разположи“ субекта в по-задна позиция, където да го отдалечи от фокуса на изказването. Това е позицията на прякото допълнение. Спомената прагматична промяна в синтактичния пласт обаче не води до смислова промяна, т.е. това, че е в типична за прекия обект позиция, не прави от субекта експериентор „по-малко“ субект. Бихме нарекли това синтактично положение мнимо допълнение, а характеристиката на такива глаголи – мнима преходност: структурно това е преходен глагол с пряко допълнение, смислово обаче няма действие или състояние, което да „прехожда“ от някакъв субект към някакъв обект. Състоянието се осъзнава като породено „от нищото“ или „самопораждащо се“ вътре в субекта експериентор, без да има движение към друг предмет от действителността.

Затова и при този тип глаголи не се наблюдава трансформация към пасив, защото в прякодопълнителната позиция няма семантически получател (логически обект) на някакво действие, а семантически експериентор (логически субект). Това е ситуация, в голяма степен реципрочна на забелязаната от А. В. Бондарко, за която той пише, че *в пасивните конструкции, където подлогът се проявява като носител на значението на обект на действието [...], той може да се тълкува не само като обект на действието, но и като субект на състоянието*⁵ (Бондарко 1992: 43). В разглеждания от нас случай, тъкмо напро-

---

⁴ За признака контролируемост на действието вж. Иванова 2009.

⁵ Преводът от руски и английски език тук и навсякъде в статията е мой – З. М.

тив, синтактичният обект на действието може да се разглежда и като негов логически субект.

Друга особено важна причина за липсата на страдателни форми при този вид конструкции е отсъствието на вършител. Страдателните форми изискват най-напред личен глагол, за да възникне залогова зависимост, а после и преходност, за да възникне пасив. Преходността на свой ред предполага двустранни отношения, двуаргументен предикат – с начална и крайна точка на движение на динамичния признак (например *Просякът нарами чувала; Богатият ограбва бедния; Оркестърът засвири симфония; Учениците мразят математиката; Бедността озлобява хората*). При едноаргументните предикати – лични непреходни глаголи от типа *спя* или нелични преходни глаголи от типа *мързи (ме)* – няма действие или отправна точка, или крайна, не се намира в положение на „прехождане“ и следователно пасив е или невъзможен, или – ако възникне (както е случаят с квазипасив) – неговата форма и семантика се различават от тези на пасива, образуван от лични преходни глаголи.

Изложеното по отношение на преходността на разглежданите безлични съчетания съответства и на възприетата от Бондарко (според теорията на П. Хопър и С. Томпсън) 10-степенна скала за определяне степента на преходност на глаголите (вж. отново Бондарко 1992: 23). Без да разглеждаме детайлно основанията за съществуване на тази скала, както и йерархията на включените в нея признаци, ще се задоволим да изложим само, че в съгласие с нея безличните преходни глаголи в българския език се отличават с изключително ниска степен на преходност, доказателство за което е и разглежданият от нас факт, че те не образуват страдателен залог⁶.

IV. Лични непреходни vs. безлични преходни

Защо глаголи като *тършувам* и *ровя* (лични непреходни), макар да не могат да образуват личен пасив, все пак имат форми за квазипасив (*В стаята е тършувано, Виж как е ровено из нивата*), щом токущо недвусмислено изразихме мнение, че предикатите с един аргумент не се характеризират с преходност, докато, от друга страна, глаголи като *мързи (ме)* и *досмешава (ме)* (нелични преходни) не влизат в пасивни отношения?

---

⁶ За повече подробности около същността на преходността вж. също Хопър и Томпсън 1980.

1. Лични непреходни глаголи. Според нас отсъствието на обект при личните непреходни глаголи е феномен, който има на пръв поглед противоречиво влияние върху проявата на залог при тези глаголи. След по-внимателен прочит на фактите обаче се вижда, че влиянието е в две противоположни посоки, без някоя от тях да противоречи на другата.

От една страна, отсъствието на обект лишава тези глаголи от възможността да образуват лични форми за пасив чрез преместване на обекта в позиция на граматически подлог, тъй като такъв (обект) липсва. От друга страна, споменатото отсъствие дава възможност на страдателната им форма в квазипасив да се свърже с различен елемент от описваната ситуация (обикновено с обстоятелствено пояснение или непряко допълнение). Така глаголната форма като че ли описва цялата ситуация или поне някаква част от нея, която е различна от логическия обект на действието, но се осъзнава като негов (на действието) получател и прагматичен субект (тема на изречението). Срв.:

а. *Столът беше преместен в ъгъла, а чекмеджето отворено широко* – пасив;

б. *На стола беше сядано, а в чекмеджето тършувано* – квазипасив.

Тъй като в пасив сказуемото се съгласува с подлога и следователно предикатът описва признак на някакъв точно определен предмет от действителността, ситуацията се отличава с известна статичност – представяме си стол и чекмедже, които не са на местата си, върху тях е извършено действие, на чийто резултат сме свидетели посредством наблюдението на тези предмети. Във фокуса на изказването стоят столът и чекмеджето. Обстоятелствените пояснения *в ъгъла* и *широко* дават допълнителна информация, липсата на която не би променила съществено смисъла на изказването.

В квазипасив вниманието не попада само върху *стола* и *чекмеджето*. Този път сказуемото не е съгласувано с тях, защото те са с функция не на подлог, а на пояснение. Причината за това е семантическа – глаголите „сядам“ и „тършувам“ (за разлика от „премествам“ и „отварям“) са непреходни и не могат да имат обект на действието. Тук като че ли сказуемото и лексемата в подложната позиция си „поделят“ вниманието на адресата. Това е така независимо от волята на говорещия – той е принуден да се изрази по дадения начин, защото глаголите, които избира, не позволяват по-близка взаимовръзка между разглежданите елементи в изречението. Знаейки това, говорещият

ще използва този тип структури в случаите, когато иска да обхване в центъра на изказването не само предметите, но и действията, които те „търпят“. Описваната ситуация в тези случаи изглежда по-динамична именно поради отдалечаването на вниманието от *стола* и *чекмеджето*, но също и заради несвършения вид на глаголите, които най-често се използват в квазипасив.

Общото между пасив и квазипасив, както личи от двата примера, е игнорирането на деятеля и резултативността, породена от миналото страдателно причастие.

2. Безлични преходни глаголи. При безличните преходни глаголи (едноместни предикати) имаме формално изразено пряко допълнение с роля на експериентор, който заради описаната в точка III семантика, както и поради това, че не е получател, не може да заеме позиция на подлог. Така експериенторът на безличния глагол е синтактически перманентно „привързан“ към сказуемото в ролята на вътрешен аргумент, а това от своя страна не разкрива и възможност сказуемото да се свърже с друг елемент на описваната ситуация, тъй като фактически в изречението вече има наличен носител на предикативния признак⁷, а именно прякото допълнение – срв. *мързи (ме)*⁸.

При всички разгледани случаи липсата на субект (вършител или експериентор) или на обект (получател), съгласуван като подлог със сказуемото в изречението, води до безлична форма на глагола (квазипасив) или до безличен глагол.

От всичко изложено дотук личи, че за основа на залоговите отношения служи отношението между граматичното лице и действието. При липса на граматично лице или по-точно казано – в случаи на общо значение на граматичното лице, следва глаголт/конструкцията да не се определя по залог. Друг извод, който можем да направим, е, че преходността на глаголите е чисто семантична, а не формална черта, след като безлични глаголи с пряко допълнение не могат да образуват форми за пасив. От това можем да определим безличните глаголи с пряко допълнение – от типа *мързи (ме)* – като беззалогови и непреходни.

---

⁷ За термина носител на предикативния признак (НПП) вж. Бондарко 1992: 54.

⁸ По въпроса вж. също Бондарко 1992: 62 – 63, където авторът определя подобни структури като изразители на субектност, но с обектна интерпретация. Пак там се дава и тълкуване на въпроса за възможността и условията такива съчетания да съществуват в езика, както и на тяхната семантика в руския език.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1976:** Андрейчин, Л. Залогът в българската глаголна система. // *Помагало по българска морфология*. София: Наука и изкуство, 1976, 61 – 76.
- Бондарко 1992:** Бондарко, А. В. *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность*. Санкт-Петербург: Наука, 1992.
- Георгиев 2000:** Георгиев, С. Залог на глагола. // *Енциклопедия на съвременния български език*. В. Търново: ИПК „Свети Евтимий патриарх Търновски“, 2000, 136 – 138.
- Иванова 2009:** Иванова, Е. Ю. Признак „контролируемость действия“ в исследовательском аппарате сопоставительного синтаксиса (на материале славянских языков). // *Acta Linguistica*, vol. 3, № 3, 2009, 61 – 70.
- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. София: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Летучий 2010:** А. Летучий. Переходность. – <<http://rusgram.ru/Переходность>>, 2010.
- Летучий 2011:** Летучий, А. Б. *Безличность*. – <<http://rusgram.ru/Безличность>>, 2011.
- Минчев 2005:** Минчев, З. *За така наречения „имперсонален пасив“*. // *Лингвистични дискурси*. Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. д.ф.н. Стефана Димитрова. Пловдивски университет. Научни трудове. Т. 43. Кн. 1. Сб. А. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2005, 149 – 164.
- Мирчев 1976:** Мирчев, К. За съчетанията на глагол имам + минало страдателно причастие в български език. // *Помагало по българска морфология. Глагол*. София: Наука и изкуство, 1976, 312 – 315.
- Пашов 1989:** Пашов, П. *Практическа българска граматика*. София: Народна просвета, 1989.
- Стоянов 1980:** Стоянов, С. *Грамматика на българския книжовен език*. София: Наука и изкуство, 1980.
- Теодоров-Балан 1976:** Теодоров-Балан, А. Категория „Залог“. // *Помагало по българска морфология. Глагол*. София: Наука и изкуство, 1976, 57 – 59.
- Хопър и Томпсън 1980:** Hopper, P., Thompson, S. Transitivity in Grammar and Discourse в *Language*, vol.56, No.2 (Jun. 1980). – <<http://links.jstor.org/sici?=-0097-8507%28198006%2956%3A2%3C251%3ATIGAD%2.0.CO%3B2-U>>

**АКТУАЛНОСТ НА КОМПАРАТУМА В ЛЕКСИКОГРАФСКИ
РЕГИСТРИРАНИТЕ СРАВНИТЕЛНИ КОНСТРУКЦИИ¹**
(Изследване върху българския и новогръцкия език)

Марияна Карталова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**COMPARATUM ACTUALITY IN LEXICOLOGICALLY
REGISTERED COMPARATIVE STRUCTURES**
(Study of Bulgarian and Modern Greek)

Mariyana Kartalova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The object of this study is the comparatum actualization in comparative structures in Bulgarian and Modern Greek. The former are units characterized by a fixed structure and a stable lexical composition, but the possibility of new realia becoming a part of such units, signifies the development of the language. The outdated and unfamiliar is replaced by what is known and valid for current language users. The static character can be found in comparatums of zoological nature which have a leading role in both languages. The reason is that animals stand closest to man and he is the creator of such units.

Key words: comparative structures, Bulgarian and Modern Greek languages, comparatum actuality

Фразеологизмите са единици, които са общоизвестни в даден речеви колектив, имат относително устойчив характер, възпроизводими са в речта и семантиката на целия израз не е сбор от значенията на изграждащите го лексеми. На тези устойчиви структури е присъща емоционално-експресивна оцветеност. Именно цялостната им същ-

---

¹ Настоящият доклад се осъществява благодарение на проект: Договор № МУ 13 ФЛФ 004/19.03.2013, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

ност прави фразеологичната единица (нататък ФЕ) трудно поддаваща се на езикови влияния, които да се изразяват в промяна на един или няколко от компонентите ѝ, или дори и на цялата единица. Във ФЕ намира отражение народопсихологията на етноса и те се предават от поколение на поколение по силата на традицията.

Българският и новогръцкият са двата балкански езика, които ще бъдат поставени в „епицентъра“ на проучването. Двата народа имат сходства в културно и идеологическо отношение, което се дължи на общото им историческо минало и постоянните контакти. Непрестанните взаимоотношения между българи и гърци рефлектират и на езиково равнище. Гореизложените факти обуславят преобладаването на прилики във фразеологичното „поле“ на двата изследвани езика. Разбира се, разликите между българския и новогръцкия език също са налице, защото, колкото и да са близки народите, всеки от тях възплъщава собствения си мироглед и народопсихология и по този начин изгражда собствена езикова картина за света.

У нас за първи път значителна част от устойчиви сравнения е представена в „Български притчи или пословици и характерни думи“, събрани от П. Р. Славейков, „Българско-руски фразеологичен речник“ и „Фразеологичен речник на българския език“. На компаративните структури в българския език Веса Кювлиева-Мишайкова посвещава монографията „Устойчивите сравнения в българския език“, където споменатите единици са подробно проучени и в теоретично отношение.

Обект на изследване в настоящата статия са лексикографски регистрираните сравнителни конструкции² от четири източника – «*Νεοελληνικές φράσεις*» (2013), «*Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*» (2002), „Фразеологичен речник на българския език“ (1974/1975) и „Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език“ (2013). В обсега на проучването са включени само сравнения, отговарящи на схемата **X като Y** (в новогр. **X σαν Y**), т.е. такива, които са изградени от *tertium comparationis*³, *comparator*⁴ и *comparatum* (напр. *страхлив като заек, живеея като куче, сам като кукувица, никнат като гъби* и т.н.). Тази уговорка е необходима, понеже за сравнения, но със скрит характер, могат да бъдат приети и съчетанията: *крокодилски сълзи* (сълзи като на крокодил), *лута чушка*

---

² Използваме термина *сравнителни конструкции*, а не *устойчиви сравнения*, защото не всички изследвани компаративни единици, отговарящи на схемата X като Y (X σαν Y), приемаме за сравнения с устойчив характер.

³ **Tertium comparationis** – основание или признак на сравнението.

⁴ **Comparator** – сравнителна дума, която е формалният признак на сравнението.

(люта като чушка), *гърне и коприва* (като гърнето и копривата са) и т.н. В новогръцки език за тип скрити сравнения приемаме тези, които имат като първи компонент следните глаголи: *γίνομαι* (ставам, превръщам се) и *είμαι* (съм) и са придружени от съществително име, напр. *γίνομαι παπί* (букв. пр. ставам патка = ставам *като* патка; семантика – *ставам вир-вода*), *γίνομαι περδίκι* (букв. пр. ставам яребица = ставам като яребица; семантика – *оздравявам*), *γίνομαι σκυλί* (букв. пр. ставам куче = ставам като куче; семантика – *разгневявам се*), *είμαι αετός* (букв. пр. орел съм = като орел съм; семантика – *много умен човек*), *είμαι σκυλί στη δουλειά*⁵ (букв. пр. куче съм в работата = като куче съм в работата; семантика – *работя много*) и др.

В лингвистичната традиция компаратумът е определен като „сравняваща част, която съдържа образа на сравнението“ (Кювлиева-Мишайкова 1986: 18). Този елемент най-лесно подлежи на актуализация, тъй като в него намират място съвременните реалии, известните предмети, познати анимационни и литературни герои и т.н.

В настоящото изследване приемаме схващането, предложено от В. Кювлиева-Мишайкова, според която устойчивото сравнение е „двучленна, бинарна структура често с асиметричен характер – първата, лявата част се изразява обикновено от един компонент, а втората, дясната част може да бъде съставена от един, два или повече компоненти“ (Кювлиева-Мишайкова 1986: 20).

Общият брой на изследваните сравнения надхвърля 1350, като по-голямата част от тях са регистрирани в българския език. Докато във „Фразеологичен речник на българския език“ (т. I и т. II) преобладават устойчиви сравнения от типа на: *бързам като гуцер връз баир, влизам (ходя) като мехтеровата свиня, гледам като маче у птиче, забърквам се като куче в сливи, залеям се / залея се като репей <о дреха>*⁶ за някого и др., то в другия източник, от който са ексцерпирани сравненията в българския език, се забелязва „стесняване“ на компаратума и свеждането му до една дума – напр. *мъдър като философ, свеж като фикус, слаб като тръстика, красив като Аполон, здрав като сопа, красив като принц, красив като Квазимодо* (с ироничен отгънък) и т.н. Разбира се, не са рядкост и примерите, в които имаме пояснения към сравнителния образ – *красив като коледна камбанка, досаден като улично коте, мълчалив като лишено от листа дърво, мил като полъх на вятър, стиснат като дърта свекърва* и т.н. Тези

⁵ Семантичният еквивалент на *είμαι σκυλί στη δουλειά* е *работя като вол*.

⁶ В < > е поставен факултативният елемент. Той може и да отсъства от израза, без да се промени семантиката му.

конструкции не бихме могли да приемем за напълно устойчиви, тъй като и авторът констатира „**загуба на устойчивост** (и поява на все нови сравнения, които са резултат както от разширяване, така и от стесняване на мирогледа и знанията на хората) и **липса на необходимата идиоматичност**, т.е. лексикалното значение на цялостния израз да не е сбор от семантиките на изграждащите го компоненти“ (Янев 2013: 39). Прави впечатление, че по-голямата част от сравненията, имащи ироничен характер, изразяват неодобрение или критикуват определени качества и постъпки: *гледам като вол* (*гледам тъпо, глупаво, безизразно*)⁷, *вървя като мечка* (*вървя много тежко, тромаво*), *вървя като спънат кон* (*вървя трудно, разкрячено, обикновено от умора, неудобни обувки и др.*), *гледам като отровен <от гъби>* (*гледам тъпо, безсмислено, глупаво*), *гледам като петел бобово зърно* (*гледам учудено, с голяма изненада*), *говоря като латерна* (*говоря много и непрекъснато*) и т.н. Подобен тип компаративни конструкции са характерни за българския език.

Ситуацията в новогръцки език не е идентична с тази в български. От проучените източници проличава, че в рамките на десет години не са се появили нови сравнителни конструкции в езика. Гърците се придържат към вече установените и общоприети сравнения, „завещани“ от предходните поколения, и не се забелязва иновативност на сравнявания образ. Най-често в ролята на компаратум влизат представителите на фауната и някои от растенията. Голяма част от сравненията в новогръцки език имат и своя аналог в българския, напр.: *φουσκώνω σαν το παύονι* (букв. надувам се като паун), *φοβητσιάρης σαν λαγός* (букв. страхлив като заек), *δυνατός σαν ταύρος* (букв. здрав като бик), *πεινασμένος σαν λύκος* (букв. гладен като вълк), *γίνομαι κόκκινος σαν παντζάρι* (букв. ставам червен като панджар; червен като домати) и т.н. Разбира се, има и такива УС, които се срещат само в новогръцки език, напр.: *σαν τη αγελάδα που κλοτσά την καρδάρα με το γάλα* (букв. като крава, която ритаме ведрото с млякото – за човек, който от невнимание, непохватност, бързане или нетърпение проваля в последния момент нещо, което е постигнал с много труд и усилие); *ντυμένος σαν το κρεμμύδι* (букв. облечен като кромид – с много дрехи една върху друга), *θα σε χτυπήσω σαν χταπόδι* (букв. ще те смачкам като октопод – като заплаха: ще те пребия жестоко; ще те посиня от бой).

---

⁷ Тълкуванията на сравненията са взети от монографията на Веса Кювлиева-Мишайкова.

Една от разликите между сравненията в двата езика е иновативността на компаратума в българския език, т.е. дясната страна на изследвания вид ФЕ се заема от: собствени имена на спортисти, на актьори, на шоумени, на богове, на приказни герои (*красива като Снежанка, силен като Херкулес, добър като Буда, беден като Лазар, бърз като Шумахер, мъдър като Сократ, красива като Афродита, зъл като Чингис хан* и др.), докато новогръцкият език е статичен във фразеологично отношение – *κοκκινίζω σαν παπαρούνα* (букв. почервявам като мак), *ντυμένος σαν το κρεμμύδι* (букв. облечен като кромид), *αρματωμένος / οπλισμένος σαν αστακός* (букв. въоръжен като рак), *κολλάω σαν τη μύγα στο μέλι* (букв. лепя се като муха на мед), *πεθαίνω σαν το σκυλί* (букв. умирам като куче), *τρέμω σαν (το) ψάρι* (букв. треперя като риба) и т.н. Това подновяване и актуализиране на компаратума, на което ставаме свидетели в българския език, не е процес, който протича бързо. В едни застинали единици, каквито са и фразеологизмите, трудно се осъществява подмяната на който и да е компонент с нов. В българския език тази актуализация на сравняващия образ е регистрирана от Борян Янев в монографията му „*Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език*“. А що се отнася до новогръцкия език, в двата изследвани източника са регистрирани едни и същи сравнителни конструкции. Въз основа на това го определяме като статичен, т.е. като език, който трудно се поддава на промени и на странични влияния.

В сравнителните конструкции на иновация най-лесно се подлага дясната страна (от *като* нататък). Признакът, качеството или действието, които се приписват на образа, са постоянни и могат да се отнасят едновременно за няколко предмета, животни, явления и т.н. Например с червения цвят свързваме рака, домата, панджара⁸, мака и божура (*червен като рак / κόκκινος σαν αστακός, червен като панджар / κόκκινος σαν παντζάρι, червен като мак / κοκκινίζω σαν παπαρούνα*). Със силата се свързват бикът, лъвът, мечката, тигърът, Херкулес и др. Мравката и щурецът също са свързани със силата, но тези сравнения носят ироничен отгънък (*силен като глезен на щурец, силен като мравка* – регистрирани само в български език).

Подобно изследване на фразеологичните единици в двата езика предлага и Г. Брусева. Материалът ѝ се основава на фразеологизми с опорна дума животно, което също доказва преобладаването на зоокомпонентите в подобен вид устойчиви структури. В предложените

⁸ Панджар – м. диал. червено цвекло; чукундур.

от нея сравнения, отнасящи се до новогръцкия език, също се забелязва стабилността на компаратума. Именно представителите на фауната, като намиращи се най-близо до човека, се използват за охарактеризиране на неговия характер, поведение, външност, отличителни белези, т.е. по-голямата част от сравненията са с антропоцентрична насоченост.

Известен факт е, че хората сравняват с това, което им е добре известно, познато, част от ежедневието, т.е. с нещата, които са неразделна част от битието им. „*Съпоставянето на неизвестното или малко познатото с известното и добре познатото е един от най-старите начини за опознаване на действителността*“ (Кювлиева-Мишайкова 1986: 5). Именно това налага обновяването на фразеологичния фонд и главно на компаративните структури. С появата на новите технологии, модернизирването на обществото, разширяването или стесняването на знанията на съвременното поколение се налага и замяната на архаичната и диалектната лексика, която е характерна за този тип единици, с неологизми.

И в двата езика едни от най-срещаните и предпочитани образи в компаративните структури са тези на дадено животно. Зоокомпонентите, които преобладават, са: кучето, кокошката, вълкът, лисицата, насекомите (муха, бълха, въшка), мечката и рогатият добитък. Това е така, защото животните са били и продължават да бъдат неразделна част от живота на човека. Зоокомпонентите обаче са носители на различно конотативно значение – един образ едновременно може да има и положителна окраска, и пейоративна оценка. Например в българския и новогръцкия език образът на кучето се реализира предимно с отрицателна конотация (*зъл като куче, зъбя се като куче* и т.н.), но символизира и верността (*верен като куче / πιστός σαν σκυλί*). Животните и в двата езика са носители преди всичко на пейоративност и със сравненията, в които те влизат като компонент, се критикуват човешки качества. Двете фразеологични системи доказват склонността на хората да спират вниманието си върху грозното, несъвършеното, дори в българския език се забелязва приближаване до гротеската като начин на мислене на народа ни, напр.: *прилича ми като на тиква обръч, прилича ми като на свиня седло, прилича ми като на свиня звънец, сериозен като <турски> ибрик* и т.н.

Подобен вид съпоставителни изследвания между два или повече езика ни дават възможност на опознаем в дълбочина културата на „другия“, неговите традиции, обичаи, ценности, бит. Разкриват ни една по-различна представа и картина за заобикалящата ни действител-

ност. Компаративният анализ на характера и естеството на компонентите в ролята на сравняваща част показва значителни прилики. Едни и същи образи се предпочитат и от българите, и от гърците и стават причина за генерирането на сравнения. Национално специфичните образи са изключително малко на брой, напр. в новогръцки език в ролята на сравнителен образ влизат морските обитатели, имената на древногръцките богове (те се срещат и в българския език) и т.н. В основата на компаративните структури стоят обективно наблюдаваните характеристики на животните. Езикът е средството, чрез което се изразяват приликите и разликите на фразеологично равнище, и не само, и проличава богатството на лексиката, с която той борави.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабиньотис 2002:** Μπαμπινιώτης, Γ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Β' έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.
- Брусєва 2010:** Брусєва, Г. *Η εικόνα του ανθρώπου όπως αντικατοπτρίζεται μέσα από τη σημασιολογία των φρασεολογικών μονάδων της βουλγαρικής και της νεοελληνικής γλώσσας /η ύλη βασίζεται στις φρασεολογικές μονάδες με κεντρικό στοιχείο την λέξη «ζώο»//* *Втори конгрес на неоелинистите от балканските страни „Новогръцкият език на Балканите през 21-ви век – проблеми на обучението, изследвания и перспективи“*, София, 2010, 221 – 229.
- Кошєлев, Леонидова 1974:** Кошєлев, Ал., Леонидова, М. *Българско-руски фразеологичен речник*, София – Москва: Наука и изкуство и Руски език, 1974.
- Кювлиєва-Мишайкова 1986:** Кювлиєва-Мишайкова, В. *Устойчивите сравнения в българския език*. София: БАН, 1986.
- Ничєва и кол. 1974 – 1975:** Ничєва, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, К. *Фразеологичен речник на българския език*, т. I и II, София: БАН, 1974 – 1975.
- Пандос 2013:** Πάντος, Χρ. *Νεοελληνικές φράσεις*. Αθήνα: Λαμπράκη, Ειδική έκδοση για την εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, 2013.
- Славєйков 1972:** Славєйков, П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Трето издание. София: Български писател, 1972.
- Янєв 2013:** Янєв, Б. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.

СЕМАНТИКА НА ПРИЛАГАТЕЛНОТО ИМЕ В БЪЛГАРСКАТА И ИСПАНСКАТА РЕКЛАМА

Гергана Петкова-Заралиева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE SEMANTICS OF THE ADJECTIVE IN BULGARIAN AND SPANISH ADVERTISING

Gergana Petkova-Zaralievа
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The use of adjectives in modern Spanish and Bulgarian advertising campaigns is considered in this paper. Advertising is a media phenomenon that constantly attacks us and our current lives by all means. What is it that public advertising actually does and what does it actually intend to convey to us? We hereby explain techniques for a stronger impact on consumers by tendentious use of certain adjectives that can be found in almost any ad, regardless of the product launch.

Key words: adjective, advertising, media phenomenon, techniques for impact

Името на тази част на речта – „прилагателно“, недвусмислено изразява неговата основна функция в езика: това е име, което се прилага към друго име. Естествено, това най-често е съществителното име.

Прилагателното добавя някаква характеристика, конкретизира, ограничава и стеснява значението на съществителното име. В същото време употребата му в света на рекламата не изисква задължително то да се прилага към съществително име. Можем да открием случаи, при които прилагателното име е употребено самостоятелно, но разбира се, на някакъв картинен фон, който пояснява допълнително какво се има предвид.

В една реклама на червило Dolce & Gabbana в испанското списание „Yo Dona“¹ единственият текст е „Червено 620“. Прилагателно-

---

¹ Yo Dona, № 477, 21.06.2014, p. 2 – 3.

то име, което посочва цвета и поредния номер на червилото в тази серия, е единствената текстова информация за продукта.

Фонът на тази реклама усилено набляга на червеното и неговите контекстуални значения: красива популярна актриса, носеща това червено червило, червени нокти и червена дантелена блуза. След оскъдения текст на рекламата и изключително наситената картинна част читателят е оставен сам със своето въображение, което е тенденциозно насочено към богатото семантично поле на червения цвят.

Символиката на червения цвят има някои различни аспекти за различните народи, но повечето от тях, както и тези, за които рекламата намеква, са по-скоро с международно значение и могат да се възприемат от всеки, независимо от произхода му.

Една от основните цели на рекламата е именно тази – да бъде максимално достъпна за възможно най-голям кръг от хора, независимо от възрастовите, половите или националните различия. Безспорен е фактът, че в това отношение авторите на тази реклама са се справили отлично.

Употребата на само едно прилагателно име ни кара да направим десетки асоциации. За българина червеното е символ на много понятия, най-вече тясно свързани с фолклора. Този цвят символизира кръвта, живота, огъня, страстта, топлината, женската девственост, агресията, еротиката и много други.

За испанеца този цвят има много сходни значения, но може би още по-украсени и емоционално заредени. Отново откриваме червеното като символ на кръвта, но испанската кръв винаги е огнена. Другите изброени символи за българина също важат и тук с пълна сила, но някак по-стимулиращи, жизнеутвърждаващи и съблазняващи.

В знамената на двете страни, България и Испания, тази закономерност също е отразена. В българското знаме откриваме червения цвят в пропорция 1:3 спрямо бялото и зеленото, а в испанското знаме тя е 2:1 спрямо жълтия цвят. Дори и в този символ за целия народ испанското червено е доминиращо над българското.

Оттук следва да си направим извод, че тази реклама е изключително силна и подходяща за едно испанско списание и е в състояние да завладее испанското подсъзнание, стигайки до неговите най-съкровени и изконни ценности. Едва ли обаче невинният читател на списанието изобщо ще се замисли за всичко това. Той просто ще маркира нещо на подсъзнателно ниво, но то ще е достатъчно силно, за да го подтикне да си набави рекламирания продукт. Ето това се казва перфектна реклама.

По-силно или по-слабо за различните читатели, международното влияние на посланието на тази реклама би се доловило от почти всеки, и то много успешно. Тя би повлияла по сходен начин на испанеца и на българина и би имала подобни манипулативни асоциации и резултати.

Продължавайки да се движим в семантичното поле на червения цвят, напълно тематично можем да споменем и виното – безспорен световен символ на кръвта, живота, огъня и нестихващото желание. Изначален библейски мотив, който вълнува всички християни и последователи на Исус, та нали именно с вино, хляб и риба той е нахранил гладните.

След големия потоп първата култура, която Ной е засадил, е била лозата. За пореден път недвусмислен символ на началото, на живота, на плодородието.

Конкретно в българския фолклор виното присъства също много активно и ярко. България се смята за земята на древните траки и за родното място на бога на виното – Дионис. Лозата пуска здрави корени в почвата, извива сухото си и жилаво тяло към небето, взема своите сили от земята, водата и слънцето и ги предава чрез своите плодове на този, който ги вкухва. Пиещият вино черпи от природните сили и става по-могъщ и можещ.

Изключително силна реклама, която включва в себе си почти всички тези културни елементи и смисли, които споменахме, е рекламният клип на вино Домейн Пещера: *„Вино със свежо начало, заредено с топлината на лятото и аромат на узряло грозде. Вино с пивко, плътно и хармонично тяло, с преплетени ухания на зряла череша и горски плодове, с тъмночервен цвят, виолетови оттенъци и лек, благороден вкус. Завладяващо усещане с неочакван финал. Домейн Пещера – виното, което вълнува!“*².

Целият този текст тече на фона на мъж и жена, които са заснети до бюста и изглеждат привидно голи. Те споделят ласки и са във видимо интимни отношения. Тук се залага на популярната цинична максима „сексът продава“, което навярно е точно така, защото е все по-често използван прием в рекламните текстове.

Тъй като тази реклама е доста описателна, ще трябва да разгледаме поотделно нейните номинални синтагми, а именно:

- *Свежо начало* – мотива за инициацията на важни събития с тежестта на гореспоменатите, ценни за цялото човечество, както и

---

² <http://www.youtube.com/watch?v=K7Brd0K1xRE>

асоциация с началото на интимните отношения между мъжа и жената, чиято цел е удоволствие или има репродуктивна функция;

- *Заредено с топлината на лятото (виното)* – тук можем да направим асоциация със слънцето, от което всъщност зависи нашият живот, слънцето твори и отнема живот, а лятото е сезонът на страстта, почивките, забавленията на открито, флирта и т.н.;

- *Узряло грозде* – сочно и заредено със сила и мощ от слънцето, готово да ги предаде на този, който го вкуси – прясно или още по-добре, под формата на „вълшебен еликсир“;

- *Вино с пивко, плътно и хармонично тяло* – тук откриваме стилистичната фигура олицетворение. Виното е оприличено на човек с тяло, и то не какво да е, а хармонично, което кореспондира и с мъжкия образ на клипа. Същевременно „пивко“ може да бъде само вино, както и прилагателното „плътен“ сякаш е по-типично отново за виното, въпреки че и тялото е материално и от плътна материя. По този начин се е получило двойно олицетворение – виното е взело човешки качества, а тялото е придобило качествата на виното;

- *Преплетени ухания на зряла череша и горски плодове* – черешата е поредният пример за еротичен символ, навярно заради закръглените ѝ форми. Черешата цъфти напролет и зрее в началото на лятото, което отново ни прехвърля в този сезон с всичките асоциации, които му отговарят. Черешовото дърво се обкичва с бели нежни цветове, символ на чистотата и девствеността, които завършват развитието си като кървавочервени сочни череша, символизиращи страст, съблазън и грях. Горските плодове – свежест, чистота, природа, с изключително силен и благоуханен аромат, израснали сами, без човешка намеса, и в този смисъл отново „непорочни“;

- *Тъмночервен цвят* – за този цвят важи това, което казахме и за черешата – страст, съблазън, грях, но цветът е символ и на кралските одежди и тези на кардиналите;

- *Виолетови оттеници* – цвят, който отново символизира сладост и грях. Повечето горски плодове също са в червени или морави краски;

- *Лек, благороден вкус* – след активните сексуални намеци се усеща мек ретуш чрез прилагателните „лек“ и „благороден“, твърде необходими, за да балансират казаното преди това, което малко натежава. Привидни антоними на вече казаното, тези две прилагателни са интересно вплетени в предните, както уточнихме за благородната нотка в тъмночервения цвят;

- *Завладяващо усещане с неочакван финал* – пореден намек, че преживяването при консумацията на вино ще е сходно с това при ин-

тимните отношения между мъжа и жената. Но финалът е неочакван – при употребата на алкохол може да се получат много и разнообразни ситуации;

- *Виното, което вълнува* – вълнува чрез множество качества, кое от кое по-завладяващи, разтърсващи и оставящи трайна следа в съзнанието. Един спомен, към който искаш да се завърнеш отново и отново.

Да се намери аналог на тази реклама на испански език, ще е доста непосилна задача, така че няма да рискуваме да сравняваме в този случай. Същевременно не можехме да се лишим от удоволствието да я анализираме подробно, имайки предвид изключително описателния ѝ характер, така подходящ за нашето изследване.

След като започнахме с един малко по-частен случай, който въпреки това беше много показателен, трябва да споменем и най-често срещаните прилагателни имена, които като шаблон присъстват в почти всяка реклама. Засега основните ни наблюдения относно тези прилагателни са най-вече върху печатните медии.

Тези прилагателни имена са именно: **нов**, превъзходната степен на добър – **най-добър**, **единствен**, **уникален** и други, сходни на тях, които назовават скорошната поява на продукта и неспособността да се сравни той с каквото и да било познато досега. Много често употребата на тези прилагателни имена към някой продукт са доста пресилени, но сякаш това не пречи на потребителя.

Каква е причината да откриваме прилагателното име „**нов**“, изписано на какви ли не езици на опаковките на различни продукти, или да го чуваме в рекламите по телевизията, да го четем по вестници и списания?

Откакто човешкото същество се е появило на планетата Земя, в него има един нестихващ откривателски нагон. Стремещт към разкриването на загадките в новото и непознатото върви ръка за ръка със страха от него.

Тези, които правят рекламите, са наясно с това и отново се стремят да задействат типичните търсения в човешката природа и да ни накарат да се сдобием с нещо, без да сме убедени дори дали изобщо имаме нужда от него.

Примери за реклами, в които прилагателното „нов“ присъства, могат да се дадат много, независимо от произхода им: *"Nuevo diseño,*

nuevo formato, nuevo envase" („Нов дизайн, нов формат, нова опаковка“ – пр. м., Г. П.-З.³).

Едва ли някое от изброените „нови“ неща при този продукт има някакво значение за неговите конкретни качества като крем. Въпреки това всички тези новости предизвикват желание у испанеца, а и у българина да се сдобие с него.

При рекламата на този продукт, адресирана към българския читател, откриваме отново прилагателното „нов“, но в неговата превзходна форма: „*NIVEA пуска на пазара мляко за тяло за под душа Smooth Sensation, най-новото допълнение към серията продукти за под душа...*“⁴.

В рекламата, адресирана към българския потребител, не се набляга толкова на външните нови качества на продукта, колкото на факта, че това е поредният продукт, който ще ни спести време. Млякото за тяло вече не се използва, след като си вземем душ и подсушим кожата си, а още докато сме в банята.

Едно от нещата, които доста различават българина от испанеца, е именно това постоянно бързане. Въпреки по-горещата си кръв испанците живеят живота си по-спокойно и лежерно. Някои казват, че това било заради по-високите температури, други твърдят, че испанците са по-мързеливи, но независимо от причината по-голямото спокойствие на този народ е очевидно.

Това може би е една от причините испанската реклама да залага повече на естетиката – дизайна, формата, опаковката като цяло. Дали все пак потребителите се замислят, че всички тези „новости“ нямат никакво значение за съдържанието на продукта, който те ще използват?

Прилагателното име „нов“ се оказва неизменна част и от рекламите на автомобили. Сякаш потребителите биха проявили внимание само към автомобил, който притежава това качество, което пък автоматично прикрепя към всички останали модели от дадена марка определението „стар“ или „втора ръка“. В обществото, в което живеем, автомобилът е придобил изключително голяма важност и носи много скрити в себе си послания, които могат да разкрият целия живот на неговия собственик. Обикновено един спортен и мощен автомобил демонстрира сила, агресия, буен и непокорен характер, често е типичен за неженени мъже или неомъжени жени, които търсят своята половинка.

³ Smooth milk, Nivea; <http://www.nivea.com.co/Productos/Cuidado-Corporal/in-shower-body-moisturizers/in-shower-body-milk>.

⁴ Нивеа, Мляко за тяло за под душа; <http://www.nivea.bg/products/body-care>.

Големите и по-тромави леки коли или джипове, пълни с лукс и екстри, демонстрират от своя страна по-високо положение в обществото, по-големи доходи, стремеж към по-сигурен живот и т.н. Можем да даваме още много примери в това отношение, свързани с определени обществени рамки и традиции, но не това е конкретният обект на нашето изследване.

Ето два примера на реклама на лека кола Toyota Yaris в български сайтове за коли: „*Новата Toyota Yaris пристигна в България*“⁵ и „*Новата Toyota Yaris – перфектното градско бижу*“⁶.

Относно този нов модел на Toyota испанските реклами гласят: „*Nuevo Toyota Yaris, un paso adelante hacia la emoción*“⁷, което на български означава „*Новата Toyota Yaris, една стъпка напред към емоцията*“ (пр. м., Г.П.-З.) и „*El nuevo Toyota Yaris 2014 luce una imagen algo más juvenil y deportiva al Nuevo frontal y su parrilla en forma de X*“⁸, което означава „*Новата Toyota Yaris 2014 се отличава с по-младежки и спортен дизайн на своята нова преднища и своята решетка във форма на X*“ (пр. м., Г. П.-З.).

Българските реклами на автомобила отново наблягат на някои основни характеристики на нашия народ и залагат на подсъзнателни нужди, които се таят в нашето съзнание от десетилетия. Това, че автомобилът е „пристигнал в България“, е най-голямата новина, свързана с него. Още от времето на комунизма ние последни научаваме световните новини, последни се сдобиваме с новите технологии и последни потребяваме новите продукти. За да се снабди с кола, едно семейство е чакало с години, като, естествено, и вносът е бил строго ограничен и само на определени марки. След като е била показана и разпространена в много други страни, „*новата Toyota Yaris*“ най-после е дошла и на нашия пазар.

Във втората реклама автомобилът е определен като „*перфектното градско бижу*“, което отново ни отнася към предишните идеи, обясняващи какво за българина е неговият автомобил. Очевидно тук е, че се акцентира най-много на външните характеристики на автомобила и как той ще разкроява в очите на околните неговия собственик.

---

⁵ < <http://automedia.investor.bg/a/0-nachalo/14699-novata-toyota-yaris-pristigna-v-bylgariia/>>

⁶ < http://www.autoreview.bg/articles/test_drive/read/87/test-draiv-novata-toyota-yaris-perfektnoto-gradsko-biju/>

⁷ < <http://www.marcamotor.com/2014/07/17/toyota/1405580153.html> >

⁸ <http://www.autoreview.bg/articles/test_drive/read/87/test-draiv-novata-toyota-yaris-perfektnoto-gradsko-biju/>

За съжаление, българинът отделя доста време да разсъждава върху това как другите го възприемат и какво мнение имат за него. Колата е един неизменен атрибут, който много допринася за изграждането на имиджа, поне при онези хора, за които формата е доминираща над съдържанието.

В първата испанска реклама отново се говори за емоции, така важни и силни при този народ. С помощта на „новата Toyota Yaris“ испанецът ще преживее още една нова емоция, по-силна и по-разтърсваща от предишните. Ще обогати емоционалния си свят, ще направи стъпка напред, ще прогресира.

Безспорен е фактът, че втората реклама доста ни напомня за желанието на българина да направи впечатление. Испанците искат да изглеждат по-млади и по-спортни натури. Колко лесно би било да не пазиш диета, да не спортуваш, а просто да се качиш в новата си Toyota Yaris и да станеш друг човек.

От изложените дотук примери можем да направим няколко извода. Независимо дали става въпрос за козметични продукти, напитки, или за автомобили, които са продукти от абсолютно различни сфери на производство и потребление, подходите при рекламирането им са изключително сходни. Все пак според конкретните нужди и различното възприятие на българите и испанците откриваме различни внушения, чиято единствена цел, разбира се, е продажбата.

ЛИТЕРАТУРА

Yo Dona, № 477, 21.06.2014, с. 2 – 3.

11.10.2014, < <http://automedia.investor.bg/a/0-nachalo/14699-novata-toyota-yaris-pristigna-v-bylgariia/>>

11.10.2014, < http://www.autoreview.bg/articles/test_drive/read/87/test-draiv-novata-toyota-yaris-perfektnoto-gradsko-biju/>

11.10.2014,

<<http://www.marcamotor.com/2014/07/17/toyota/1405580153.html>>

11.10.2014, <http://www.autoreview.bg/articles/test_drive/read/87/test-draiv-novata-toyota-yaris-perfektnoto-gradsko-biju/>

19.10.2014, <<http://www.youtube.com/watch?v=K7Brd0K1xRE>>

19.10.2014, < <http://www.nivea.com.co/Productos/Cuidado-Corporal/in-shower-body-moisturizers/in-shower-body-milk>>

19.10.2014, < <http://www.nivea.bg/products/body-care>>

**ДОБРОДЕТЕЛИТЕ И ПОРОЦИТЕ НА МЛАДАТА ЖЕНА,
ОТРАЗЕНИ В БЪЛГАРСКИТЕ И ИСПАНСКИТЕ ПАРЕМИИ**

Таня Найденова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**VIRTUES AND FAULTS OF YOUNG WOMEN ACCORDING TO
BULGARIAN AND SPANISH PROVERBS**

Tanya Naydenova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The study presents the image of the young woman as described in the proverbs of two European nations – the Bulgarian and the Spanish. Due to the fact that proverbs express truths based on common sense or the practical experience of humanity, the aim of the present research is to extract from them cultural and social information that enables us to better understand the character of young women, as well as the public attitudes towards their personalities. In the study we consider precisely their virtues and flaws because these are the two most mentioned aspects of the image of young women in the proverbs of the two languages.

Key words: proverbs, young woman, virtues, faults

Още от древността жената винаги е била обект на много коментари, обсъждания, спорове и дори конфликти, водещи до войни (всички знаем историята за фаталните последици от неизмеримата красота на Хубавата Елена). През вековете женският образ бива разглеждан под много и различни ъгли, пречупван през много и различни призми. В полемиката около нейната същност се обръща внимание на физическите ѝ данни, поведението и качествата ѝ, задълженията и функциите ѝ. Но всички тези аспекти от женския живот се определят и налагат от един общ фактор – фактора възраст. В зависимост от възрастта си жената е рамкирана в различни обществени стереотипи, налагат ѝ се много социални норми и роли. Вероятно това е причината тя най-често да бъде квалифицирана и разпознавана именно чрез възрастта си.

В паремиологичните фондове на двата езика, обект на нашето изследване, се откриват голям брой паремии, отнасящи се до образа на младата жена. По тази причина можем да заключим, че този ѝ образ винаги силно е вълнувал обществото вероятно поради факта, че както в българската, така и в испанската култура младостта винаги се асоциира с красотата, а красотата, естествено, е една от най-обсъжданите и привличащи вниманието човешки черти. Затова в настоящия труд ще разгледаме този толкова богат на паремии период от живота на жената – нейната младост. С доклада си поставяме за цел да очертаем и анализираме посредством паремиологичните единици в езика онези стереотипи, които пресъздават образа на младата жена чрез нейните добродетели и недостатъци. Причината да използваме за основа на изследването именно пословици и поговорки, е, че те са главен и много показателен информационен фонд, естествено създаден от колективния разум и житейски опит на всяка нация през вековете. Както отбелязва Миткова (2007: 89 – 90), той отразява типичните за всяка култура морални ценности и социални модели и въпреки че често между момента на зараждането на дадена паремия и настоящето, в което тя се употребява, има големи времеви периоди, всеобщата мъдрост остава жива и успява да запази почти непроменена първоначалната си форма.

Преди да започнем, е нужно да направим няколко уточнения. В настоящия труд няма да засягаме детската възраст на жената, защото момичето, в смисъла на малко дете, е слабо застъпено в паремиите и на двете разглеждани нации. Явно поради липсата на женственост и типични женски качества, постъпки и задължения в повечето случаи момичето в детска възраст бива приобщавано към неутралната категория ‘дете’, чиято полова маркираност липсва.

Що се отнася до начина, по който бива изразявана женската възраст, прави впечатление, че както в ежедневната реч, така и, разбира се, в паремиите тя се отъждествява основно с различните социални и семейни образи на жената. Какво наричаме социални и семейни образи? Според възрастта си жената може да бъде: момиче, мома, дъщеря, булка, невяста, снаха, съпруга, майка, тъща, свекърва, леля, баба, старица, вдовица. Това подробно изброяване на нейните образи в различните ѝ възрасти идва да покаже, че през всеки етап от живота си жената не е назовавана само с едно нарицателно, а с много, всяко от които придава различен смисъл на нейния образ. В изследването ще разгледаме образа на младата жена само чрез паремиите, в които фигурират нарицателните *девойче* и *мома* (носещи смисъла на млада, неомъжена жена или и двете едновременно) на български език и *moza*

(девойка, мома) и *doncella* (девойка, девица) на испански. Налагаме си това ограничение с цел да бъдем по-конкретни и точни в анализа, въпреки че си даваме сметка, че нарицателни като *булка*, *невеста*, *снаха*, *дъщеря* и съответствията им на испански език, които си позволяваме да не засягаме в настоящия труд, също в повечето случаи назовават именно млади жени.

В народопсихологията и на двете разглеждани нации се наблюдава следното явление: младостта се свързва с безразсъдството, непокорството, неопитността, докато зрелостта е символ на спокойствие, мъдрост и житейски опит. Интересното обаче е, че в паремииите и на двата езика тези възрастови добродетели и недостатъци се приписват по-скоро на мъжкия образ. За жената нещата стоят малко по-сложно и противоречиво.

Нейната младост се асоциира на първо място с красотата. Освен това в културата и на двете се налага и изискване за невинност и непорочност. По тази причина най-голям брой паремии или възпяват, или критикуват младите жени. Възхвалява се тяхната красота, но се критикуват крайностите, до които те достигат, за да се поддържат красиви, както и липсата на други положителни качества освен физическите им дадености.

Нека първо разгледаме положителния аспект на това явление, а именно начина, по който се коментира тяхната красота. Сред българските пословици откриваме следните примери:

- 1) *На хубава мома песен се пее, на юнак кон кюстек се туря.*
- 2) *Харната мома от село не излясва.*
- 3) *Хубава мома род няма, дълбока вода брод няма.*
- 4) *Лице мома продава./ Лицето жени момата.*
- 5) *Харната мома лош късмет има.*
- 6) *Хваленото девойче се пада на по-лошо момче.*
- 7) *Зрелите круши дивите свини ги ядат. – Хубавата круша мечка я яде.*

Пример (1) показва отношението, което трябва да се проявява към красивите млади жени според българския народ – с песен майките приспиват децата си, защото песента е символ на нежност и грижа. По същия начин пословицата показва, че за красивата мома трябва да бъдат полагани грижи, отношението към нея трябва да е нежно. Тук моминският образ е съчетан с този на младия мъж, който обаче, за разлика от нея, не бива оценяван по красота, а по мъжество. Пример (2) показва друго отношение към момата. Тя е описана като ‘харна’ (турска дума, която означава ‘красив’, ‘добър’), т.е. тя е не само хуба-

ва, но и добра, блага. По тази причина момата е считана за богатство, което трябва да се пази, да се съхранява. За такава девойка иска да се ожени всеки момък и за нея не е трудно да бъде намерен подходящ кандидат в собственото ѝ родно място, затова тя *‘от село не излясва’*. В българския фолклор намираме и много примери за това, че такива млади жени са не просто желани съпруги, те са възплъщение на идеала за душевна и физическа красота, поради което те са гордост за цялата общност, от която произлизат, и затова са високо почитани.

В паремия (3) откриваме различна, вече не съвсем наивна последица от нейната красота. Паремията произлиза от народна песен, която разказва за мома, чиято красота била толкова пленяваща, че момък, неин роднина, не успял да ѝ устои и я взел за жена, а роднинството между съпрузи не се практикува и препоръчва в българската традиция. Но както посочва С. Стойкова (2007: 39): „Въпреки това не били редки случаите, когато това препятствие (роднинството) било заобикаляно по един или друг начин“. Тази история само може да служи за потвърждение на паремия (4), чието значение е буквално и ясно.

Но за нещастие, българската традиция предрича и лош късмет на красивите млади жени. В повечето случаи той се смята за породен именно от тяхната хубост и се свързва с намирането на добър съпруг. Такива са паремии (5) и (6), както и преносната (7), в която момата не е директно спомената, но в народната традиция се използва именно в случаи, в които добрата младоженка бива омъжена за недостоеен момък.

Испански паремии, които можем да посочим като пример за възхвала на красотата на младата жена са:

- 8) *La moza buena, buena es.* (Букв. пр.: Хубавата мома си е хубава.)
- 9) *La moza buena, en casa está y en la calle suena.* (Прибл. пр.: Хубавата мома, къщи само да седи, и навън се знае за нея.)
- 10) *Ni moza fea, ni obra de oro que tosca sea.* (Букв. пр.: Няма неугледна мома, както няма и неугледна златна творба.)
- 11) *Ni moza fea, ni vieja hermosa.* (Букв. пр.: Няма грозни моми, нито красиви старици.)
- 12) *Moza garrida, o bien ganada, o bien perdida.* (Букв. пр.: Красивата мома или я спечелваш изцяло, или я загубваш завинаги.)
- 13) *A la moza y a la mula, por la boca le entra la hermosura.* (Прибл. пр.: На катъра и на момата хубостта им се познава по устата.)

Тук, в паремия (8), откриваме едно простичко, но категорично твърдение. Паремия (9) показва, че и в испанското общество наличие-то на много добродетели у една млада жена винаги е било известно на всички и почитано от тях. Двете пословици, които отразяват най-красноречиво факта, че според испанската народопсихология най-характерното качество на младата жена е красотата, са (10) и (11). Защото, както златото винаги е ценно, независимо дали е обработено, или не, така и младостта винаги се свързва с красотата и затова никоя мома не е може да е неугледна, младостта сама по себе си е красива. А според пример (11), да бъде свързвана младостта с грозотата или старостта – с красотата, е не само нелогично, но и против природните закони. Именно защото испанците също високо ценят женската красота, младите жени, които я притежават, най-бързо си намират съпрузи. Затова паремия (12) съветва младите мъже да бъдат решителни в действията си спрямо дамата на своето сърце. Последната паремия в тази група говори за това какви естетически качества има красивата млада жена, но тук отношението към нея звучи по-скоро грубо и предметяващо.

Добротата е едно от основните нравствени качества, които се търсят у младите жени. Най-често обаче за добротата не се говори като за самостоятелно качество, а за съществуващо в единство с красотата, както видяхме в паремии (2), (8) и (9). Тази особеност ние по-скоро бихме обяснили не с някаква пряка логическа връзка между тези две качества, а с многозначността на думите *харна* и *biена*, носещи смисъла както на *красива*, така и на *добра*.

Красотата обаче неминуемо поражда желание у силния пол. В българския паремиологичен фонд почти не откриваме примери, свидетелстващи за привличането, което изпитват мъжете към младите жени. Може би това говори за консервативността на нашия народ, в културната традиция на който е заложено изискването младата жена да запази непорочността си, докато не се задоми. Въпреки че испанската традиция повелява същото, намираме много паремии, в които мъжкото внимание е изразено в силно сексуален контекст. Като примери в това отношение можем да посочим:

- 14) *Млада жена – старо вино.*
- 15) *Más tira toza que sogá.* (Букв. пр.: Момите по-силно дърпат от въже.)
- 16) *Moza de Burgos, tetas y muslos.* (Прибл. пр.: Момите от Бургос са само гърди и бедра.)

- 17) *Mujer moza y viuda, poco dura.* (Прибл. пр.: Младата вдовица дълго не остава сама.)
- 18) *A la moza lozana, hechos y no palabras.* (Букв. пр.: С пищна мома не трябва думи, а дела.)
- 19) *A la moza y a la parra, alzallas la falda./ La moza y la parra no se ven hasta alzarla la falda.* (Прибл. пр.: Мома и лозница не се виждат какви са, докато не ги разгърнеш.)
- 20) *Ese quiere: „la moza borracha y el vino en la jarra“.* (Прибл. пр.: Иска хем момата да е пияна, хем стомната с виното да е пълна.)

Единствената българска паремия в тази група звучи като типично мъжко изказване, сравняващо удоволствието, което младата жена носи на мъжете, с удоволствието от отлежалото вино. Въпреки че такова сравнение е доста предметяващо жената, то далеч не звучи пренебрежително, грубо или силно сексуално, по какъвто начин бихме могли да квалифицираме някои испански паремии, засягащи тази тема. Такива например са (16), (18), (19) и (20). В (18) от мъжка гледна точка се възхвалява обаянието на темпераментните жени, които предпочитат действията пред думите. Паремия (19) звучи странно за нашите български разбирания, но произлиза от начина, по който расте лозницата. Нейните поли всъщност са листата ѝ, които крият грозда от слънцето, и докато не ги надигнем, не можем да разберем доколко е узрял той. По циничен начин се твърди същото за младите неомъжени жени, защото, преди човек да ги вземе за жени, трябва да ги опознае добре. Последната паремия, (20), въпреки че по смисъл съответства на българската „И вълкът сит, и агнето цяло“, която се използва за хората, които искат всичко да се случва точно както на тях им е удобно, решихме да посочим тук, защото е интересен начинът, по който се предава този смисъл. Докато българският народ е решил да използва анималистична метафора, за да обрисова тази особеност на човешкия характер, испанската езикова система го е направила, предавайки реална житейска ситуация, в която мъж постъпва неморално спрямо младата жена.

Тази „порочна“ красота на младите жени не се представя само като мъжка слабост. Много паремии свидетелстват за това, че момите, съзнавайки своя чар, злоупотребяват с него и излагат на риск доброто си име. Често биват обвинявани в доста непристойни действия и намерения, опетняващи честта им:

- 21) *Ерген вяра няма, мома срам няма.*
- 22) *Моминският срам е до прага.*
- 23) *Още ли мома ходи, още ли света лъже.*

- 24) *Mразила мома хорото, че се оженила за гъдуларя.*
- 25) *Мърдат му ръцете като на млада невяста краката.*
- 26) *С говеене моминство не се връща.*
- 27) *Moza que asoma a la ventana a cada rato, quiérese vender barato.* (Букв. пр.: Мома, която постоянно на прозореца се показва, евтино ще се продаде.)
- 28) *Doncella manoseada, dala por desdoncellada.* (Букв. пр.: Опипаната мома не я считай вече за мома.)
- 29) *Doncella, y dígalo ella. Porque es la que mejor puede saberlo.* (Прибл. пр.: Само момата знае дали е такава.)
- 30) *Doncellas, sábelo Dios y ellas.* (Букв. пр.: Доколко момите са моми, си го знаят те сами и Господ.)
- 31) *Doncellez y preñez, no puede ser a la vez.* (Букв. пр.: Моминство и бременност са невъзможни едновременно.)
- 32) *Moza que muchas veces va a la plaza, alguna vez se embaraza.* (Прибл. пр.: Мома, която много ходи по забави, все някога забременява.)

Този женски недостатък е силно застъпен и критикуван в народните умотворения и на двете нации, защото някога опорочаването на женското име често е имало фатални последици, а още по-непростимо е било, ако вината за това е била именно на самата мома. В България обикновено при такива ситуации нечестната булка е била връщана на семейството ѝ заради неопазената девственост. Но и при двете разглеждани нации това положение се е смятало за срамно и към такава жена са се отнасяли сурово.

Като предпазна мярка срещу такъв срам и в българския, и в испанския език съществуват много пословици, съветващи как да бъде предпазена момата. Тях обаче няма да разгледаме в този труд, за да не се отклоним от темата. Вместо това ще се насочим към другите породици, които се смята, че притежават младите жени.

В стремежа си да поддържат своята привлекателност и младия си външен вид някои жени достигат до крайности или пренебрегват истински значимите неща и това не остава незабелязано от обществото. На тази тема откриваме много паремии и в двата езика, критикуващи строго или осмиващи безмилостно недостатъци като нарцисизъм, лукавство, лошотия и непостоянство. Тук ще посочим някои от тях:

- 33) *Мома на глед като тиква на плет.*
- 34) *Кучето от ходене остарява, момата от китене.*
- 35) *Мома гиздава, глава гнидава.*
- 36) *Мома гиздосия, булка поразия.*

- 37) *Момата вино не пие – коза сено не яде./ Мома вино не пие, коза сено не яде – момата с оката, козата на копата.*
- 38) *Видяла мома смешно, насмяла се грешно.*
- 39) *Доде е мома при майка, тя е от агне по-кротка; кога се с мъжко събере, аршин език показва.*
- 40) *Дето има мома, вода няма; дето има ерген, дърва няма.*
- 41) *Която мома много пее, рядко сее.*
- 42) *La moza en se componer y el viejo en beber, gastan todo su haber.* (Букв. пр.: Момата – за да се гизди, а старецът за пие-не похабяват всичкото си имущество.)
- 43) *Moza galana, cabeza vana.* (Букв. пр.: Красива мома, празна глава.)
- 44) *La moza de la plaza, la puerta barrida y la casa cagada./ La moza de la villa: la casa sucia, la puerta barrida.* (Прибл. пр.: На градската мома пред вратата изметено, в къщата мръсотия.)
- 45) *La moza bailadera, en un año echará tela; y la que no baila, cada semana./ La moza bailadera ni en un año echará tela; y la que no sabe, a menudo lo hace.* (Букв. пр.: Игривата мома тъче едно платно цяла година; тази, която не обича да танцува, тъче по едно всяка седмица.)
- 46) *Moza dominguera no quiere lunes.* (Прибл. пр.: Мома, която обича празниците, не обича делниците.)
- 47) *Va la moza al río, calla lo suyo, y cuenta lo de su vecino.* (Прибл. пр.: Кога мома отиде на реката, всички одумва освен себе си.)

Паремии (33), (34), (35), (36), (42), (43), (44) критикуват младите жени, които прекалено много се грижат за външността си, но им липсват други важни качества, като доброта и интелект. И двете нации смятат, че жените, които не мислят за нищо друго, освен как да се нагиздят, изглеждат глупави. Освен това често тези жени пренебрегват домашните си задължения и се грижат само за тази част от домакинството, която е на показ, защото за тях важен е само външният вид, но не и същността. Българската паремия (37) осмива момите, които се представят за добродетелни в обществото, а в действителност никоя човешка слабост не им е чужда; в (39) се критикува фактът, че младите жени се преструват на благоприлични само докато си намерят съпруг, а след брака показват истинската си същност. Паремии (38) и (47) критикуват лекомислието и клюкарстването, но най-голям брой народни умотворения и в двата езика порицават мързела – тук (40), (41), (45), (46). За двете нации мързелът е не просто голям недостатък, той се счита направо за порок. Но за него и на двата езика свидетелстват

много паремии, засягащи почти всеки член на обществото и почти всички социални групи. Много от паремиите на тази тема са безлични именно за да могат да бъдат отнасяни и към двата пола. Така че младата жена не е изключение, но тази критика не бива да се възприема като специално негативно отношение към нея.

В заключение можем да обобщим, че както сред българските, така и сред испанските паремии откриваме значително по-голям брой критики, отколкото похвали към младите жени. Те биват представяни като мързеливи, нехайни, глупави, повърхностни и дори порочни. Приписват им се много малко положителни качества, основните от които са хубостта и добротата им. Неизменната характеристика обаче, с която бива асоцииран винаги образът на младата жена, е красотата, защото според културата и на двата народа тя е присъща именно на младостта.

Въпреки различните изразни средства, които са използвани в паремиите на двата езика, както българската, така и испанската нация представят момата в еднаква светлина, говорят за едни и същи нейни качества и недостатъци. Най-голям контраст между двете народопсихологии откриваме в броя и начина на изразяване в паремиите, отразяващи желанието, което пораждаат младите жени у мъжете. В това отношение испанците си позволяват много повече свобода в изказването.

ЛИТЕРАТУРА

Калеро Фернандес 1991: Calero Fernández, A. *La imagen de la mujer a través de la tradición paremiológica española (lengua y cultura)*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1991.

Миткова 2007: Mitkova, A. Estereotipos del habla femenina en el refranero español. // *Paremia*, № 16, Madrid: Paremia, 2007, 89 – 97.

Сбарби 1922: Sbarbi, J. M. *Diccionario de refranes, adagios, proverbios, modismos, locuciones y frases proverbiales de la lengua española recogidos y glosados por el ilmo. Sr. D. José María Sbarbi*. Madrid: Los sucesores de Hernando, 1922.

Стойкова 2007: Стойкова, С. *Български пословици и поговорки*. София: Колибри, 2007.

Хунседа 1998: Junceda, L. *Diccionario de refranes, dichos y proverbios*. Madrid: Espasa, 1998.

<<http://refranes.dechile.net/?edad=1>>, ползван на 15.10.2014

<<https://www.yumpu.com/es/document/view/14724467/seis-mil-refranes>>,

НЯКОИ КОНСОНАНТНИ ОСОБЕНОСТИ НА МЕКСИКАНСКИЯ ВАРИАНТ НА ИСПАНСКИЯ ЕЗИК

Славей Горанова
Софийски университет „Свети Климент Охридски“

A FEW PECULIARITIES REGARDING CONSONANTS IN THE MEXICAN VARIANT

Slaveya Goranova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

A few of the main consonant particularities of the Mexican variant of Spanish language are presently examined. Cultural group conservation and intervocalic and end-of-word pronunciation of *-d* are pointed out. In view of these particularities, the occurrence or absence of consonant elision in Spanish variants or/and dialects is looked into. The author has not failed to mention the loss of phonological opposition of the phonemes designated by *y* and *ll*.

Key words: Mexican variant, pronunciation, Spanish, consonants

Въпреки че мексиканският се различава от другите варианти на испанския език на лексикално, граматично и звуково равнище, то най-многобройните и значими особености безспорно се наблюдават в последното от тях. Ще припомним, че испанският е един от двата най-разпространени трансатлантически плурицентрични езика. (Както е известно, плурицентричен е всеки език, който има повече от една официално призната и приета норма, а за най-характерни представители на плурицентричните езици ние винаги сме смятали онези езици, които имат поне по един вариант на европейския и американския континент, т.е. испанския, английския, португалския и френския.) **Вариантът** на плурицентричен език може да се определи в контекста на дефинираната от Косериу двойка *функционален* и *исторически* език. Първият е *диалект* на дадено *равнище* и с определен *стил* (Косериу 1981б: 302), докато вторият е „език, исторически обособен като идеална цялост и признат за такъв както от носителите му, така и от ино-

родци“ (Косериу 1981a: 302). Така вариантът представлява съвкупност от функционални езици, обединени по географски признак и проявяващи качества на исторически език, който се различава от оригиналния. Тук бихме добавили, че вариантът не принадлежи към друг исторически език, а само има **потенциала** да го направи. Когато един вариант се отдалечи от изначалния си исторически език (както са го направили редица диалекти на латинския, в това число и самият испански език), то тогава вече не е вариант и не подлежи на разглеждане като такъв. Във всички случаи обаче вариантът се различава от останалите варианти на плурицентричния език. Така мексиканският вариант на испанския език е все така част от историческия испански, но особеностите на мексиканския в сравнение с останалите испански варианти определят сбора от функционалните езици, употребявани днес на територията на Мексико, именно като **вариант**.

В един от най-влиятелните и представителни за новата вълна на общомексикански изследвания¹ трудове, „Произношението на испанския в Мексико“ на Хосе Г. Морено де Алба, подробно са разгледани фонетико-фонологичните характеристики на мексиканския. Разчитайки на богатия материал, предоставен от Морено де Алба, тук ще предложим кратък преглед на някои основни мексикански особености на съгласните звукове.

Краткостта на този преглед не следва да прикрива естеството му, а именно – концепцията за същността на мексиканския вариант. Едва в последно време се правят опити да се обърне гръб на диалектното разглеждане на вариантните феномени и да се поставят основите на една общовариантна фонетика и фонология на мексиканския. В този смисъл – въпреки че за резултатите, изложени в настоящото изследване, се черпи фактологическа подкрепа единствено от гореспомнатия труд на Морено де Алба (причините за което са, от една страна, огромното значение на „Произношението на испанския в Мексико“ като типизиращо новата изследователска тенденция в мексиканския вариант, а от друга – включването в книгата на цитати от почти всички значими лингвисти, работили по фонетико-фонологичната проблематика на варианта) – това ограничение не важи за валидността на теоретическите изводи, до които стигаме.

В допълнение следва да подчертаем, че тук предстоят да бъдат разгледани само няколко от редицата особености на мексиканския ва-

---

¹ Става въпрос за представения в други трудове на автора мексиканоконсолидиращ подход, който измества водещата през миналия век изследователска тенденция към диалектно фрагментиране на мексиканския вариант на испанския.

риант в консонантен аспект. Подбрани са следните вариантни явления: запазването на културните (книжовните) групи, което влиза в директно противоречие с общоиспанската тенденция към отворена сричка; елизията на „d“ в края на думата, което – обратно на предишния случай – е в съгласие с тенденцията към отворена сричка; джеизмът, типичен за латиноамериканските варианти, но не и за иберийския. Посочено е и запазването на интервокално „d“, чиято загуба е характерна за редица варианти и диалекти на испанския. Може да се твърди, че причината за представянето на тези именно особености е стремежът на автора към очертаване, макар и в начален стадий, на системата на мексиканския вариант – система, притежаваща съвкупност от характеристики, някои от които сходни, а други – не, с тези на един или повече от вариантите на испанския език, но непокриващи се с никоя друга вариантна система в своята цялост. Бихме казали, че научната заслуга на настоящото изследване е представянето на няколко особености като първи щрихи към създаването на завършена схема на системата на мексиканския. Същевременно косвено се засяга и испанският *тип*, тъй като сред тук представените особености на мексиканската система няма такива, които да му противоречат. По този начин днешното общоприето разбиране за *единство* и *разнообразие* на испанския език не се отхвърля. Ще повторим, че към момента мексиканският е **вариант** на плурицентричния испански.

Нека разгледаме изброените особености. Едни от впечатляващите консонантни различия са тези, които влизат в директно противоречие с общи тенденции в испанския език. Подобна особеност е запазването на т.нар. „културни групи“ (*grupos cultos*). Докато в много варианти на испанския се наблюдава силна тенденция към отворена сричка, т.е. към елизия на сричкозатварящите съгласни, при мексиканския произнасянето на съгласните в края на затворената сричка се запазва. От една страна, както отбелязват Антонио Килис и Йосеф Фернандес, се среща следният феномен:

„испанският [...] демонстрира ясна тенденция към образуването на отворени срички, т.е. срички, формирани от *съгласна* и *гласна* (CV) от типа *ca-sa*, *pa-ra* и прочие. Благодарение на тази тенденция всички реализации на фонемите, които се намират в имплозивна позиция, т.е. след сричкото ядро, са склонни да се преобразуват или да изчезнат“ (Килис и Фернандес 1985, цит. по Морено де Алба 2002: 139).

От друга страна обаче, Енрикес Уреня изтъква, че „тази тенденция (редукция на културните групи), обща за езика, е силно ограниче-

на в Мексико“ (Енрикес Урениа 1938, цит. Морено де Алба 2002: 139). Когато се говори за „културни групи“, се визират онези консонантни натрупвания, които произхождат от родоначалника на испанския – латинския. Предполага се, че образованият човек е поне донякъде етимологично грамотен и като такъв следва да не съкращава латинизмите. Затова именно „културни“ са консонантни групи като „ct“, „cs“, „cc“ и други.

Въпреки съхранените през вековете културни групи днес ярко изразена тенденция във варианти на испанския, и то на всички социо-културни нива, е елизията на част от дадена културна група с цел отваряне на сричката. Така например „acción“ („действие“) става „asíón“, а „doctor“ („доктор“) – „dotor“. В Мексико обаче подобна елизия е неприемлива, а където се среща, то тя бива считана за маркер на нисък социокултурен статус. Матлук изтъква, че „речта [...] се характеризира [...] с отпор на редукцията на културните групи“ (Матлук 1951, цит. по Морено де Алба 2002: 141). Матлук добавя, че дори и тези, които са най-склонни да допускат елизия, т.е. по-ниско образованите, т.нар. „малокултурни класи“, „често прецизно произнасят съгласните на края на сричката“ (Матлук 1951, цит. по Морено де Алба 2002: 141).

Друга особеност на мексиканския вариант е произношението на „d“. Тук се наблюдават два различни подхода. Докато „d“ в края на думата обикновено се загубва, то „d“, разположено между гласни вътре в думата, се запазва.

Както Морено де Алба изтъква, от плода на може би най-мощното и продължително фонетико-фонологично изследване на мексиканския вариант – фонетичните карти на „Лингвистичен атлас на Мексико“ (Бланч, ред. 1990) – ясно личи, че „в почти цялата страна *d* на края на думата, особено пред пауза, се изпуска относително често“ (Морено де Алба 2002: 73). Добре е известно, че в испанския като цяло е силно изявена тенденцията към елизия на сричкостварящата „d“ в краесловието. В някои варианти или техни диалекти редукцията е непълна – /d/ се замества от друг звук, като например от /θ/ в мадридския диалект на иберийския вариант, но това е по-скоро изключение, а и така или иначе тенденцията към незапазване на финално /d/ не е нарушена. Ако обаче се приеме, че въпросната тенденция не е такава сама по себе си, а е просто проявление на по-рано споменатата тенденция към отворена сричка, то тогава мексиканският е изключително податлив на този общоиспански феномен. Всъщност колкото мексиканският – с отхвърлянето на елизията на културните групи – „изневерява“ на тенденцията

към отворена сричка, толкова по-„верен“ е на тази тенденция със системната си елизия на „d“ в края на думата.

От друга страна обаче, мексиканският е консервиращ спрямо интервокалното „d“. Докато във варианти и/или диалекти на испанския се наблюдава елизия на подобно „d“, особено между „a“ и „o“ или „a“ в последната сричка (т.е. при окончанията „-ado“ „-ada“), то в мексиканския такава редукция се среща много рядко и е диалектна проява, а не характеристика на варианта като цяло. Както Морено де Алба отговаря на изследователи, изтъкващи локалноограничени примери на елизия или просто отслабване на междугласното „d“:

„Във всеки случай един от изводите [. . .] е, че по принцип в цялата страна, включително междувокалното *-d-*, да не говорим за *-b-* и *-g-*, показват тенденция към запазване. Дори и да приемем, че съществува една малка зона, [. . .] където *-d-* отслабва малко по-често от чисто спорадично, трябва да се признае, че в останалата част на страната този феномен, без да престава да съществува, се среща само от време на време“ (Морено де Алба 2002: 70).

Само ще споменем, че в мексиканския вариант се среща и отслабване на другите две звучни преградни съгласни, „b“ и „g“, но то е значително по-рядко в сравнение с интервокалната елизия на „d“, не се наблюдава в цели региони и така е по-скоро диалектен феномен, отколкото вариантен. По-важно е да се изтъкне, че и в мексиканския вариант, както в испанския език по принцип, фрикативните реализации на звучните преградни съгласни са сравнително чести. Тук наблюденията на Наваро Томас запазват своята валидност. Според него проходни алофони се появяват при всяко едно „g“, което „не се оказва в абсолютно начална позиция, нито пък след *n*“, при „b“, което „не се намира в абсолютно начална позиция, нито след *m* или *n*“, както и при „d“, което „не се намира в начална позиция, нито в контакт с предхождащи го *n* или *l*“ (Томас 1963, цит. по Морено де Алба 2002: 68). В тази връзка елизията на финално „d“, бидейки загуба именно на фрикативна реализация на тази преградна съгласна, е напълно логично с оглед на наблюдението на Морено де Алба относно слабостта на проходните спрямо преградните съгласни: „фрикативната артикулация по принцип е по-малко напрегната от преградната и поради това по-лесно отслабва“ (Морено де Алба 2002: 68).

Друга особеност на мексиканския, която и ярко го разграничава от иберийския вариант и безусловно го приобщава към по-голямата част от латиноамериканските варианти, е *джеизмът* (*yeísmo*). Както се знае, загубата на фонетичната опозиция на обозначаващите с „y“ и

„ll“ фонемни, т.е. *джеизъм*, е типична за неевропейските варианти (а и за диалекти на иберийския, но все пак не за варианта в неговата цялост). Например джеизмът води до това глаголите „caer“ („падам“) и „callarse“ („млъквам“) да имат две еднакви по звучене форми – омофоните „caуó“ и „calló“. Така в мексиканския вариант фонемата /j/ не се намира във фонемна опозиция на /l/, както е в иберийския вариант. Тъй като на графемите „у“ и „ll“ в мексиканския отговаря една-единствена фонема, /j/, то самата система на двата варианта е различна. Тук наблюдаваме феномен, немислим при моноцентричните езици: *равнопоставен системен плурализъм*.

Необходимо е да се наблегне на изключителната същност на подобен плурализъм в контекста на класическата триада норма – система – тип, дефинирана от Косериу. Доскоро иберийският вариант се радваше на привилегировано положение: системата му, подобно на тази при моноцентричните езици, бе единствената стандартна и вариации като наблюдаваните при джеизма и жеизма са се приемали като отклонения, т.е. като проявления на ниво норма. В последно време все по-ясно изпъква нуждата от предефиниране на термините или по-скоро от тяхно ново тълкуване в контекста на плурицентрична реалност като тази на испанския език. Ще припомним, че моноцентричният език има стандартна (книжовна) форма, която се намира в йерархично, подчиняващо отношение спрямо наблюдаваните от нея отклонения (диалекти). Казано по друг начин, една разновидност на езика доминира над останалите. По дефиниция плурицентричният език е такъв именно заради съществуването на повече от един – и то равноправни – вариант на езика, всеки със своята стандартна форма (и съответно – с диалекти на тази си форма).

Наистина в последните десетилетия системите на различните варианти на испанския дори се групират в три основни класа по признак на звуковото отражение на графемите „у“ и „ll“: този на *йеизъм* (*lleísmo*), *джеизъм* (*yeísmo*) и *жеизъм* (*zeísmo*). При първия тип системи графичната двойка отговаря на фонемна такава, т.е. „у“ и „ll“ отразяват фонологичната опозиция между централната палативна фонема /j/ и страничната палативна фонема /l/. При втория тип подобна опозиция не съществува, няма фонема /l/, съответно не се прави разлика между фонемното съдържимо, намиращо писмено отражение в графемите „у“ и „ll“: те отговарят на фонемата /j/. При последния тип отново се наблюдава липса на фонемна опозиция, която да бъде пред-

ставена от „у“ и „ll“, но сега фонемата е /ɜ/. Нужно е да уточним, че използваме термина „джеизъм“ за *yeísmo* с цел да го разграничим от „йеизъм“ (*lleísmo*). С оглед на произношението на „у“ и „ll“ в Латинска Америка като цяло може да заложим на „дж“, а е и по-коректно да запазим „йеизъм“ за *lleísmo*, отколкото да прибегнем до само донякъде транслитериращото „леизъм“.

Интересно е да се отбележи, че мексиканският се характеризира с отслабване (*relajación*) на /y/ (отговарящо на „у“ и „ll“ при мексиканския джеизъм) в по-голяма или по-малка степен. В някои региони това отслабване е така изявено, че съгласната придобива вокално звучене. Феноменът е отбелязан още от Наваро Томас: „отпуснатото произнасяне [...] с увеличаване на разстоянието между езика и небцето, довежда до това в някои случаи „у“ да има по-скоро вокален, отколкото консонантен тембър“ (Томас 1963, цит. по Морено де Алба 2002: 113).

В други случаи отслабването бива абсолютно, т.е. наблюдава се елизия на съгласната. Морено де Алба съумява да даде прекрасен мексикански пример за това проявление (наричаме подобрания лект „прекрасен“, тъй като мексиканизмът тук е двойк – и фонетичен, и лексикално-семантичен): „tortilla“ (плоска питка, типична за мексиканската кухня) понякога бива произнасяна като „tortía“. Разбира се, следва да се подчертае, че подобна елизия е с ограничено разпространение в Мексико. От една страна, загубата на /y/ се наблюдава само в подходящо фонетично обкръжение²; от друга страна, проявленията на елизията са географски лимитирани. Самият Морено де Алба изтъква, че /y/ не се произнася не в Мексико като цяло, а в „някои места, особено в северни такива“ (Морено де Алба 2002: 115).

Тъй като тук сме си поставили за цел да направим един кратък преглед на само някои особености на мексиканските консонантни реализации, не ни е възможно да включим важни феномени, като различните проявления на „s“, специални случаи със съгласната „r“ и прочие. Подобно обстойно разглеждане обаче със сигурност предстои да бъде направено, за да може да се осигури едно цялостно фонетико-фонологично представяне на мексиканския вариант на испанския.

² Както когато според Морено де Алба /y/ се намира след ударена гласна „í“, а и според други изследователи, като Гавалдон (Гавалдон 1970, цит. по Морено де Алба 2002: 117), когато /y/ е предхождана или следвана от определени гласни.

ЛИТЕРАТУРА

- Бланч, ред. 1990:** *Atlas lingüístico de México*. Blanch, Juan, dir. México: El Colegio de México, 1990.
- Гавалдон 1970:** Gavaldón, Lourdes. *Aspectos fonéticos del habla de Múzquiz, Coahuila*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1970.
- Енрикес Урениа 1938:** Henríquez Ureña, Pedro. *Datos sobre el habla popular en Méjico*. Buenos Aires: Biblioteca de Dialectología Hispanoamericana, 1938.
- Килис и Фернандес 1985:** Quilis, Antonio y Joseph A. Fernández. *Curso de fonética y fonología españolas para estudiantes angloamericanos*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1985
- Косериу 1981а:** Coseriu, Eugenio. Los conceptos de «dialecto», «nivel» y «estilo de lengua» y el sentido propio de la dialectología. // *Lingüística actual española*. Madrid: Instituto de Cooperación Iberoamericana, 1981, №3, 1 – 32.
- Косериу 1981б:** Coseriu, Eugenio. *Lecciones de lingüística general*. Madrid: Gredos, 1981.
- Матлук 1951:** Matluck, Joseph. *La pronunciación en el español del Valle de México*. México: Edición de Autor, 1951.
- Морено де Алба 2002:** Moreno de Alba, José G. *La prununciación del español en México*. México: El Colegio de México, 2002.
- Томас 1963:** Tomás, Navarro. *Manual de pronunciación española*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1963.

БЪЛГАРО-ПОЛСКИ КОЛОКВИУМ

**ВЪПРОСЪТ ЗА ЧИСТОТАТА НА ЕЗИКА В БЪЛГАРСКАТА
НАЦИОНАЛНОЕЗИКОВА ПРОГРАМА ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО
(В СЪПОСТАВКА С ПОЛСКАТА)**

Диана Иванова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE ISSUE OF LINGUISTIC PURITY IN THE BULGARIAN
NATIONAL LANGUAGE POLICY IN THE REVIVAL PERIOD
(IN COMPARISON TO POLISH)**

Diana Ivanova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The issue of linguistic purity is present in the national language policy programs of the Slavic people including the Bulgarians and the Poles and has been an object of social debates. The paper focuses both on the differences and the similarities in the programs and the respective practical manifestations.

Key words: linguistic purity, national language policy, social debates, Slavic Revival, intellectualising, terminologising

Пуризмът, разбран като организирано движение за езикова чистота, е феномен в езиковата история на много европейски народи. Той възниква вследствие на различни фактори и обстоятелства: исторически, социално-политически, икономически, културни, както и вътрешно- и външноезикови. Проявите му са тясно свързани с процесите на формиране на националния книжовен език, главно в началния му етап, характерен с емоционално и романтично отношение към езика (за етапите на национальноезиковата политика и тяхната характеристика вж. Хрох 1999, а също Вачкова 2008: 145). Въпросът за чистотата на езика присъства и в национальноезиковите програми на славянски народи, вкл. на българи и поляци, и е предмет на обществени дискусии. В тях могат да се открият както общи положения, така и различия, които ще бъдат предмет на статията.

В специализираната научна литература пуризмът се разглежда в теоретичен план – като възгледи и концепции по отношение на визията или идеала за книжовен ези, и като книжовна практика, която се състои в конкретни действия за замяна на чужди думи с домашни (прочистване на лексиката). Прояви от такъв характер са присъщи както за българската, така и за полската езикова ситуация през XIX век.

Терминът пуризм в езиковедската литература се интерпретира по различни начини – в някои случаи се разглежда само като отделни прояви срещу чуждите думи, които нямат организиран характер. Пуризмът се разглежда и в по-широк езиков план – изразява се не само в дейности за прочистване на даден език от чужда лексика, а в идеята за езикова чистота се включва и граматическото равнище – в избора на изконни, домашни морфологични форми и синтактични конструкции. Той засяга самата употреба на езика и разширяването на неговата употреба и извън битовата сфера. Пуризмът се разглежда и в идеологически план – чрез езика да се демонстрира сплотеност и единство в обществото в моменти на национална заплаха или на социална и духовна криза. В условията на бездържавност се стига и до борба за законовата му защита. Спецификата на проявите му са в зависимост от идейно-лингвистичната подготвеност на обществото, от наличието на националноезикова политика и съответна програма, а също така и от степента на развитие на самия книжовен език, и по-конкретно от етапите на стандартизацията му.

Веднага трябва да се отбележи, че в България и Полша пуризмът не достига до организирано движение, както в някои страни, а се проявява в прослава и защита на езика, издигане на неговия статут, както и в индивидуални и колективни опити за прочистване на ненужните чужди думи през определени периоди на езиковата история на съответните народи.

По характера си пуризмът може да се определя като умерен (когато идеите и практиката почиват на реалистична основа) и краен – когато масово и безпричинно се гонят чужди думи. Крайният (радикалният) пуризм е израз на силно преувеличената грижа за езика и стремеж към премахване от езика на чуждите елементи. Един от често срещаните начини за това е създаването на неологизми с помощта на родни езикови средства, които да заместят не само новоусвоени чужди думи, но и такива, които отдавна битуват в езика. В резултат на такава замяна се появяват причудливи нови думи или калки, които не се възприемат добре от обществото (такива примери изобилстват в словотворческите опити на Ив. Богоров). В България и Полша се раз-

вива умерен пуризм и само в отделни случаи има прояви на крайности, които обществото отхвърля.

В научната литература се говори за различни видове пуризм, но най-често се използва класификацията на Джордж Томас (Томас 1988: 12; вж. също Николова 2011, 2012), която, приложена към ситуацията на българския XIX в., има известни съвпадения. Така напр. може да се говори за усилия за запазване на чистотата на езика чрез реконструкция и възкресяването на традиционния книжовен език или на отделни негови думи и форми (т. нар. архаизиращ пуризм). В България през третата четвърт на XIX в. се налагат концепции за реконструиране на граматични форми и правила, буквени знаци и лексика от старобългарския книжовен език (напр. при представителите на Пловдивската школа Г. Кръстевич, Н. Геров, Й. Груев). И книжовници от други книжовни средища виждат бъдещето на новия книжовен език с участието на реконструкция на старобългарски образци. Един от тях е Ал. Живков от Търново, който в предисловието на своя „Речник на думи турски и гръцки в язика българский“ се обръща с призив към съотечествениците си: *Българе! Земете си назад думите ваши, дирете ги навсяду, дето ся говори българский язык, дирете ги в вашити книги, в вашити ветхи ръкописи, в майчиний си язык и ся определете само в вашите правици* (Живков 1855, предговор).

В Полша е известен т.нар. познански пуризм от четиридесетте години на XIX век, свързан основно с възгледите на обществени дейци като Бронислав Трентовски и Карол Либелт, които отстояват правото на стародавното наследство да присъства в съвременния полски книжовен език.

С оглед на обкръжаващата среда (своя – чужда) по същото време и във връзка с интелектуализацията на книжовния език в България се проявява т.нар. социален пуризм, който е насочен срещу думи и форми, които принадлежат към по-ниския пласт домашна лексика (диалектизми, просторечни думи, неологизми и други). Докато архаизиращият пуризм (основан на принципа за съхраняване на традицията) е насочен навън, срещу чуждоезиковите влияния: заемки, чуждици, калки, интернационализми, при социалния пуризм става дума за вътрешноезикова конкуренция.

Защитният пуризм възниква при наличие на заплаха за националната и за езиковата идентичност (загубата на национален суверенитет) и е насочен към опазването на книжовния език от чуждоезикови влияния. Такъв характер има пуризмът при повечето славянски народи през деветнадесети век (чехи, словаци, хървати, българи, извън

тях и унгарците). В периода на загубата на независимост в края на XVIII в. и поради опасността от русификация и германизация в Полша също могат да се открият елементи на защитния пуризм. Той е проява на националните движения през XIX в. и неговите представители се стремят да премахнат от книжовния език думите с чужд произход. През целия XIX в. в България се наблюдава целенасочена замяна на разговорни гръцки и турски думи с български, а в полския език чистотата на езика се проявява в негативните настроения към употребата на германизми и русизми (напр. към думи и изрази като *knajpa* (кръчма), *szlafrok* (пенъоар, халат), *toczka w toczkę*, *wsjo rawno*) и опити за тяхната замяна с думи и изрази от родния език.

Интересът към родния език включва различни аспекти, обвързани с минало, настояще и бъдеще, а именно: връзката с традицията (т.е. търсене на идентификационни маркери, свързани с историята), съвременната книжовна практика, целяща развитие и усъвършенстване на езика и чрез това – създаване на средство, което да прокара идеите за духовна и политическа самостоятелност.

Известно е, че националните движения на славянските народи в епохата на Възраждането са лингвоцентрични. Това важи и за поляците и българите. И новополският, и новобългарският период се характеризират със свои езикови политики, които отхвърлят чуждото културно влияние (латинско и френско при поляците; гръцко при българите), като в образователната система родният език заема най-значимото място. От друга страна, това активизира нормотворческата дейност, грижата за култивирането на езика и за неговата лексикална чистота.

В периода на постепенното изграждане на новобългарския книжовен език са се зародили първите форми на съпротива срещу чуждите думи, а в по-нататъшното му развитие тя се е превърнала в обществено значим проблем. В борбата за запазване чистотата на българския и на полския език през Възраждането заслуга имат цяла плеяда книжовници.

И ако в средата на XVIII в. Паисий издига националната идея, свързана с род, език и историческо минало, и я разпространява по българската земя, XVI в. е времето, когато в Полша се създава чувството за национална гордост и пиетет към родния език в противовес на чуждопоклонството, което не е изолирано явление през този период. Писатели и културни дейци открито пишат какви са причините за подценяването на родния език, като наред с външните обстоятелства изтъкват и слабата роля на семейната среда и на родното училище.

В тази насока се чуват призови за активното използване на полския език в образованието, които са подкрепени с конкретни действия на полската интелигенция в лицето на писатели, историци и поети като Марчин Белски, Ян Мончински, Миколай Рей, проповядващи любов към родната реч, уважение към езика и обогатяването му. Към тях можем да добавим Станислав Мужинowski, един от първите кодификатори на полския правопис. Той е автор на книгата *Ortografija polska* („Полски правопис“), в която се фиксират правописните норми на полския език, валидни през целия XVI век.

След Паисиевата патриотична прослава и защита на българския език в „История славянобългарска“ подобни идеи намират почва с постепенното развитие на светското образование, за което са необходими „нови и полезни книги“. Целта на тези книги, освен да дават полезни знания, е и да създават добри българи, които да знаят да пазят езика си. Такива идеи срещаме в увода на „Руководство на славеноболгарская граматика“ (1835) (трета част от „Славеноболгарское детоводство за малките деца...“) на Неофит Хилендарски Бозвели и Емануил Васкидович. Двата автори призовават събратята си по перо „да не отбягват от своематернаго языка, но смело да ся хвале как има една пребогата и предобродаровителна майка, която ... от преизобилното си пребогато и неизчерпаемо сокровище усердно подарява чадата си“ и същевременно „да отхвърлят странноприемни – ‘чуждестранни’, турко-влахо-гречески речи“ (Неофит Бозвели, Васкидович 1835: XI – XII). Авторите ограничават употребата им, като ги заменят с черковнославянски думи и неологизми (История 1989: 117). Подобно емоционално отношение към чистотата на книжовния език изразява по-късно и П. Пиперов: „Пят словес не можем произнести дондеже не смесим и них чуждих“ (Пиперов 1845, предговор).

По същото време и друг виден възрожденски книжовник – Неофит Рилски в предговора на своята „Болгарска граматика“ (1835), взема отношение по въпроса за чистотата на езика: „...И ако било възможно да се собере во едино сичкио, не би имал тогава потреба от никаква иноязычна реч (освен мало некои...“). Въпреки това изказване от по-нататъшните разсъждения на отец Неофит в предговора се вижда, че той проявява толерантност към „речите странни“ (чужди). Повод за това му дава езиковата ситуация при съседите – румънци и сърби, които развиват книжовните си езици, съставят речници и грамматики независимо от присъствието на чужда лексика: „Нихнио язык (на власите) – пише той – макар и да се состои от болшая част от иноязычни речи, а особно от славенски, гречески, болгарски, руски и ла-

тински и от други някои, каквото може да види всеки от следующите речи [...] Но со все това не мариха за чуждестранните речи, но усвоиха ги и исправиха язикат си с граматика [...]“ (Неофит 1835: 12).

Във филологическите разсъждения на възрожденските книжовници има ясно изразена позиция – те не проповядват безогледно прочитване на чуждите думи, а само на онези от тях, които не са нужни. Обаче други заемки, чрез които езикът се обогатява и се постига неговата интелектуализация, трябва да намерят своето място в него, убедени са те. Но Неофит не вижда беда и ако „да останат някои чуждестранни речи по настоящем в язикът ни, от които не можеме совсем да отбегнеме, това не ни прави големо препятствие на исправлението на язикат ни, защото видиме и сербите и до днешен ден да употребляват още някои турски речи“ (Неофит 1835: 13 – 14). С прагматична насоченост е приложеният в края на граматиката речник „Речи турски и неколко гречески“, като срещу чуждата дума се посочва българска или „росийска“. Прави впечатление, че Неофит насочва усилията си главно към заместване на турската лексика, но черковно-славянските и руските думи като сродни ги привлича за „исправление“ (култивиране) на книжовния език.

Усилията на Неофит Рилски като първи нормотворец на българския книжовен език могат да се сравнят с дейността и възгледите на видния полски педагог и общественик Онуфрий Копчински, който издава граматика в три части (за I, II и III клас) (вж. Копчински 1778, 1817). Въпреки че граматиките на двамата възрожденски дейци ги делят около половин век, възгледите и делата им са твърде близки. И О. Копчински, както и Неофит Рилски, не са само кодификатори (и строители на граматичните термини), но и визионери за бъдещото развитие на родните си книжовни езици. Те определят тенденциите и начертават реални проекции, по които да се водят следващите поколения езикостроители, вкл. и по отношение на съхраняване на самобитността на родния език.

За книжовниците от ранния период на новобългарския книжовен език неологизацията не е типична, а по-скоро калкирането. И вместо да създават нови думи, които да заместят чуждите, те по-скоро се обръщат или към ресурсите на книжовната традиция (В. Ненович, Ан. Кипиловски, Неофит Рилски, П. Сапунов, П. Пиперов, К. Фотинов), или към забравените, но съществували в диалектите изконни думи (П. Берон). По този начин те реставрират, изваждат от забравата българското словно богатство и го включват в потока на книжовната реч, давайки една постоянна „насока на славянизация на лексиката на

книжовния ни език“ (Кювлиева-Мишайкова 1997: 220). От същия принцип се ръководи и Анастас Кипиловски, който в увода на превода си на книгата на руския учен Ив. Кайданов „Кратко начертание на всеобщата история“ (1836) пояснява: „Язык употребих такъвзи, каквото да сочи кам обработяни на язикат ни, зато и приех много речи от пребогатата майка на нашат язык, славенският язык“ (Кипиловски 1836: 16).

Радетел за чист, самобитен език, свързан с книжовната старина, е и В. Априлов, който споделя вижданията си относно речниковия състав на новобългарския книжовен език: „Да се изчисти езикът от всички чужди думи. Да се внесат от стария език и да се приемат [в новия] само такива чужди думи, които липсват в стария език“, а за да се подпомогне този процес, необходим е речник, който да бъде основа на книжовния език“ (Априлов 1847). Възгледите на В. Априлов не влизат в противоречие с мнението на Неофит Рилски, тъй като и за двамата въпросът за чистотата на езика е свързан с разбиранията им за националния характер на книжовния език.

В българската книжовноезикова история се наблюдават и случаи на промяна в отношението към чуждите думи. Това се отнася и за големия радетел за чист книжовен език Ив. Богоров, чиито възгледи търпят еволюция. През 40-те – 60-те години на XIX век той има критично отношение към чуждите думи в българския език, но без крайностите, които демонстрира след този период. В „Първичка българска граматика“ (1844) Богоров заменя широко разпространените турски и гръцки думи с българските им съответствия, напр.: ключ вм. *анахтар*; мед вм. *бакър*; известие вм. *хабер*; сметка вм. *хесап* и други. И във второто издание на граматиката (1848) той заема реалистична позиция по отношение на чуждите думи: „А колкото за те думи дето ги нямами, слободно можем да пишем чюжди, още повече, като погледнем, че нито един от истащените (културните, обработените – бел. Д. И.) язици на Европа е без чюжда дума“.

Променената ситуация след три десетилетия кара автора да застане на противоположно мнение в „Книговище за прочитание“ (1874): *такова едно размесване на българский наш език с чуждо наречие*, казва радетелят за чист български език, *не може никак да бъде прието*. И докато в учебниците си от 30-те – 40-те години Богоров си служи с немалко руски термини, през 70-те – 80-те години на XIX в. той започва да воюва срещу прекомерната употреба на русизми, за разлика от други книжовници (П. Р. Славейков, Ст. С. Бобчев, В. Друмев), които не отричат ролята на руския език като източник за на-

влизане на международна културна лексика, научна терминология и други средства за интелектуализация на езика.

Опитът да се запази и увеличи словното богатство на българския книжовен език и да се съхрани неговата национална самобитност през погледа на възрожденските книжовни строители не влиза в противоречие с разбирането за употреба на чужди заемки, които в езика ни нямат съответствия.

В Полша през старополския период господства латинският език, което е свързано с приемането на католицизма от поляците през X век. От XI век нататък в полския език се забелязва ускорено заимстване на думи от латинския, който е преди всичко източник на научни термини, на религиозна и на международна културна лексика: *anioł* ‘ангел’ (от старогр. ἄγγελος), *kościół* ‘църква’ (лат. castellum), *szkoła* ‘училище’, ‘школа’ (лат. schola, старогр. σχολή), *data* ‘дата’ (лат. data) и др. През среднополския и новополския период проникват думи като *dokument* ‘документ’ (лат. documentum), *edukacja* ‘образование’ (лат. educātiō), *forma* ‘форма’ (лат. forma) и др. През XVI век ситуацията се променя, като полският език получава все по-широко разпространение в администрацията, в дипломатическата сфера и личната кореспонденция (Валчак 1999: 193).

През XVI в. полският език навлиза в различни области и постепенно се налага в конкуренцията с латинския език. Огромни заслуги за това имат писателите Ян Кохановски, Станислав Ожеховски, Марчин Кромер, Лукаш Гурницки, Станислав Мужинowski, които разбират значението на националния книжовен език и разгръщат творческите си възможности за облагородяването му, използвайки родните източници: възкресяване на старинни полски думи, диалектизми, неологизми на основата на родната словообразователна система (Ташицки 1969). Тогава възниква и първата полска теория по езикова култура, която придвижва напред развитието на полския книжовен език (вж. Валчак 1999: 191).

Книжовниците не спестяват и упреците към училището, което пренебрегва обучението по роден език. Ярък пример за такава позиция са Катедрата по литература на Краковската академия и нейният представител Онуфрий Копчински (1735 – 1817), който препоръчва в училищата да се върне четенето и изучаването на автори като Пьотър Скарга, Карнковски, Бялобжески, Вуйек, Кохановски и др. Списание „Монитор“ с редактор Франциск Бохомолец още през 1767 г. насърчава купуването и четенето на книги на полски език (виж Каролина 2011).

През старополския период в полския език се наблюдава и наличие на чешко влияние. Тогава проникват думи като *jedyny* ‘единствен’ (изконно полски *jedziny*), *hojny* ‘щедър’, *obywatel* ‘гражданин’ (изконно полски *obuwaciel*). Чешкият се явява и като посредник на някои чужди заемки от други езици в полския език и пътят на проникването им се чувства чрез чешката вокализация.

В книжовния полски език съществува значително количество немски заемки. Голяма част от лексиката в старополския език от този период е свързана с административната и стопанската дейност: *burmistrz* ‘кмет’ (нем. *Bürgermeister*), *ratusz* ‘кметство’ (нем. *Rathaus*), *handel* ‘търговия’ (нем. *Handel*), *waga* ‘везни’ (нем. *Waage*). Много от думите са от областта на битата, професиите и военното дело: *fartuch* ‘престилка’ (нем. *Vortuch*), *talerz* ‘чиния’ (нем. *Teller*), *malarz* ‘художник’ (нем. *Maler*), *szturm* ‘щурм’ (нем. *Sturm*) и др. В среднополския и новополския период количеството на заемките от немски език намалява благодарение на усилията на патриотично настроената полска интелигенция, но процесът на влияние не се прекратява изведнъж. През тези периоди започват да функционират думи като *druk* ‘печат’ (нем. *Druck*), *gwalt* ‘насилие’ (нем. *Gewalt*), *stempel* ‘щемпел’ (нем. *Stempel*). Не са рядкост и калкираните думи от немски език: *czasopismo* ‘списание’ (нем. *Zeitschrift*), *parowóz* ‘парна машина’ (нем. *Dampfwagen*), *językoznawstwo* ‘езикознание’ (нем. *Sprachkunde*) (Пуризъм 2013).

Популярността на италианската култура през периода XIV – XVII в. способства за проникването в полски език на нови понятия от областта на музиката и икономиката: *aria* ‘ария’, *serenada* ‘серенада’ (итал. *serenata*), *gracja* ‘грация’ (итал. *grazia*), *bank* ‘банка’ (итал. *banca*). През XVII и особено през XVIII век с разцвета на френската литература, мода и кухня започва навлизането и на френски думи от различни области на живота: *fryzjer* ‘фризьор’ (от фр. *friseur*), *bagaż* ‘багаж’ (фр. *bagage*), *biuro* ‘бюро’ (фр. *bureau*), *krawat* ‘вратовръзка’ (фр. *cravate*).

Източнославянските заемки в полски език са редки – те идват предимно от украински и руски език. В среднополския период от украинските диалекти в полски език проникват думите *duży* ‘голям’ (укр. *дужий*), *czupryna* ‘коса’ (укр. *чуприна*) и други. Чрез украински и отчасти чрез унгарски език от тюркските езици в полски език се възприемат думите *chan* ‘хан’, *dżuma* ‘чума’, *kaftan* ‘кафтан’, които не получават широко разпространение в Полша. Влиянието на руски език върху полския може да се наблюдава както при заимстването на

думи (*odkrytka* ‘картичка’) така и при устойчивите калкирани изрази: *wziąć fortecę* ‘да превзема крепостта’ (вместо *zdobyć fortecę*), *okazywać pomoc* ‘оказвам помощ’ (вместо *nieść pomoc*) (Михаленко 2014 <<http://ru.wikiversity.org/wiki/>>).

Глоризацията е присъща и за полските езикововъзродителни процеси. Защитниците на родния език призовават сънародниците си да се гордеят с езика си и да го изучават. Я. Рогалински през 1762 г. пръв въвежда в Полша лекции по физика на полски език. Писателят И. Крашицки подчертава практическата полза от доброто владеене на родния език, а според просвещенския историк и поет Адам Нарушевич (1733 – 1796) полският език може да се развива само в резултат на многостранното му използване в полското общество (Валчак 1992). Той отправя критика към определени прослойки (в това число интелигенция, войници, земеделци), които най-често използват чужди думи вместо думи от родния си език. Полският ренесансов писател и преводач Лукаш Гурницки също предупреждава за опасността от безкритичното възприемане и използване на чужди думи (Жепка, Валчак 1993: 240).

По различно време в България и в Полша се издига идеята за академия по роден език, която да работи за усъвършенстването съответно на българския и на полския език. Ето как Гаврил Кръстевич си представя същността и функциите на такава бъдеща Академия през 40-те години на XIX век:

„Самото убо средство, което може да улучши и нашът народ е една малка нине Академия, учредена на едно прилично място. А Академията е едно собрание от изучени мъжи, знаящи добре славянският и други чужди язици не за да преподават уроци и науки, но за да образят езикът ни, да съчинят сиреч граматиката му, да направят словарят му, да списат нужните учителски книги, да преведат от мудрите язици методическите книги...“ (сп. „Любословие“, 1844, №7: 106).

Издателят на сп. „Любословие“ К. Фотинов също споделя подобни възгледи и описва представата си за този орган, като разширява функциите на националната академия и я издига до „всемирна“ (международна) и посочва още една актуална нейна задача: „всемирна[та] Академия големи и многовременни трудове ще положи, за да постави на прав път правилно наречие народно“ („Любословие“, 1842, I: 171), т.е. нормативното изграждане и обогатяването на книжовния език на основата на народната реч. Към създаване на „заведение за високи науки“ се стреми големият възрожденски просветител и народен бу-

дител Васил Е. Априлов, който оставя тази идея на поколенията в своето завещание от 1844 г., а през 1848 г. описва проект за център на научното познание – български университет или академия – и обосновава необходимостта от такъв център в статията си „Мисли за сегашното българско учение“, който наред с развитието на науките ще се грижи и за развитието на езика. Отношение по този въпрос вземат и Неофит Рилски, К. Фотинов, Г. Кръстевич, Г. Раковски и др. (вж. Иванова 2012: 139).

В Полша много по-рано на дневен ред се поставят подобни въпроси (споделени напр. от Фр. Бохомолец в „Rozmowie o języku polskim“ – „Беседа за полския език“). В края на 1735 г. Анджей Залуски свиква събрание от учени, на което се разисква този въпрос. Речи за „Akademia języka ojczystego“ („Академия по роден език“) произнасят Винценти Скжетуски и А. Вишневски, които определят задачите ѝ – да работи за усъвършенстването на полския език.

Езиковата политика на Просвещението ориентира предпочитанията си към родните думи в полския език, които са не само разбираеми за ползвателите на езика, но свидетелстват и за патриотична нагласа. Грижата за полския език се базира върху рационални принципи: старите и усвоени от полския език заемки са били приемани, а от новите – само онези, които са запълвали някаква липса в езика. Така просвещенският подход към езика не се трансформира в агресивен пуризм, а се отстраняват само ненужните и необосновани заемки. Полският XVIII век се характеризира с динамично развитие на специализираната лексика, а полските учени създават термини неологизми на базата на родните думи. Например Ян Шнядецкий измисля и въвежда в математиката и сродните ѝ науки такива определения, като напр. *iloczyn* (произведение, резултат от умножението), *iloraz* (деление), *odcinek* (отсечка), *wycinek* (сектор, като геометричен термин), *średnica* (диаметър), *poziom* (плоскост), *soczewka* (оптическа леща), *równik* (екватор), *południk* (меридиан). От друга страна, свещеник Онуфрий Копчински създава и с голяма последователност въвежда граматична терминология, използвана до днес. За това, че създаването на нови езикови термини съвсем не е лесна задача, свидетелстват такива новоизковани думи, които не намират по-късно място в лексикалния състав на полския език: *językoślednia* (граматика), *szykownia* (składnia) ‘синтаксис’, *rozczerpnia* (interpunkcja) ‘пунктуация’, *przedzak* (przyimek) (предлог), *natraczak* (wykrzyknik) ‘удивителен знак’. Не се възприема и терминът *spadki*, тоест *przypadki* ‘падежи’, както и наименованията на самите падежи: *mianowalny* (именителен), *zaczyjalny*

(родителен), *oddawalny* (дателен), *przedstawialny* (винителен), *pomagalny* (творителен), *przymieszczalny* (местен), *wzywalny* (звателен).

При формирането на научната терминология в българския език се налага умерената тенденция да не се изпада в краен пуризм, нито пък да се разчита само на чуждата терминология. Това обяснява и появата на остри реакции към подобни прояви, като най-често на прицел са опитите за „коване на нови думи“ на Ив. Богоров. В критичен отзив към „Ръководство на физиката“ с автор Ив. Н. Гюзелев Ив. Богоров предлага вместо употребените от автора термини свои новоизковани, напр. вм. тяло (физическо) – *кърпел*, вм. движение – *мърдане*, вм. частици – *трошици*, лице се заменя с *равнище*, квадрат – с *кръстак*, и др. под. Подобни неологизми използва Богоров и в двата си двуезични речника (Френско-български, 1869, и Българо-френски, 1871): *ваксар* (ваксаджия), *заседач* (заседател), *подсмивач* (присмехулник), *зъбочистка* (четка за зъби) и др.

Българските езикостроители проявяват реализъм при изграждането на научната терминология и критикуват Богоровия „механизъм на сътворяване“ на нови термини. Те се придържат към европейската практика, в която вече се е утвърдила международна терминологична лексика по различните науки. Т. напр. Ст. Бобчев се аргументира със състоянието на този въпрос в други страни и посочва авторитетни речници на чуждите думи, където термините *материя*, *механика*, *квадрат* и др. са вече утвърдени (сп. „Читалище“, г. V, № 4, 459). Г. Кирков също се обявява срещу произволното коване на термини по образа на Ив. Богоров: „До каква крайност дохождат понякога нашите новатори можем да видим из речникът на Д-ра Богорова¹. Тяхната наковалня излиза из границите на сякоя филология“ (сп. „Читалище“, г. IV, № 3, 71). Имайки предвид ролята на черковнославянския език при изграждане на руската терминология, Г. Кирков споделя разбирането, че за попълването на българската терминологична система би могло да се прибегне до старобългарския „като единственый источник“. Този начин одобрява и П. Р. Славейков, а не думи, „измъдрувани или заети от други язык“ (сп. „Читалище“, IV, 24, 717).

При попълване на българската и на полската терминологична система надделяват реализмът и разбирането, че крайният пуризм

---

¹ Тук не бива да се отминава фактът, че в Богоровите речници богато е представена обществено-политическа и научна лексика, която по-късно се утвърждава в нормативния книжовен език, а и до днес е актуална: *авангард*, *автомат*, *агенция*, *адрес*, *адютант*, *амнистия*, *аудитория*, *гангрена*, *терапия*, *фармацевт* и т.н.

намалява възможностите за интелектуализация на книжовния език и за интернационализация на научната лексика.

Усилията за възвръщане на достойното място на полския език се състоят основно в ограничаването на влиянието на латинския и френския език, за което радаят редица писатели, като Станислав Конарски (1700 – 1773). Той остро критикува стилистичните грешки, неестествения строеж на изреченията под чуждо влияние, които са далече от естествения полски изказ. В съчинението си „Rozmowa o j. polskim przeprowadzona przez wyborowych uczniów sztuki wymowy“ („Беседа за полския език, водена от знаменити учени, владеещи изкуството на добрия изказ“) Франциск Бохомолец обсъжда чуждите заемки, критикувайки макаронизирането на полския език и давайки пример за подражание езика от времето на Ян Кохановски. В края на XVIII в. борбата срещу чуждоезиковото влияние се засилва, като в нея се включва и темата за прославата и уважението към родния език. В елегията си „Żal za polskim językiem“ („Жалба за полския език“) поетът Кажимеж Броджински изразява тъгата си от ширещата се забрава на родния език.

Възхвалата на полския език не може да се ограничи само с упреци към обществото за немарата към родния език. Дълбоко осъзната е и причината за това – използването на чужди езици (латински, френски, немски) пречи на развитието на полската култура. Затова се полагат старания да се говори за предимствата и качествата на полския език. Полският език се определя като сериозен и точен. Учителят Каулфус доказва, че полският език с лексикалното си богатство, с възможностите си за образуването на двусъставни думи и със слово-реда си не отстъпва по нищо на гръцкия и на латинския език (вж. Каролина 2011).

Най-горещите привърженици на полската реч се позовават на чувството за граждански дълг и патриотизъм, като посочват значението на езика за един народ без собствена държава. О. Копчински изтъква, че е утешително да се чува полска реч. Важен акцент върху въпроса за системното образование на роден език поставя писателят и държавникът Станислав Костка Потоцки (вж. неговия труд „O potrzebie ćwiczenia się w ojczystej mowie“ – „За нуждата от упражняване на родния език“). Той отбелязва важността на полския език, който трябва да бъде съхранен. А. К. Чарториски взема отношение по въпроса за опазването на чистотата на полския език в името на паметта на предците и на настоящето на съвременниците. А през втората половина на XIX в. Любомир Шчербович-Виечур вече вижда резултата от всички

тези действия и написва, че състоянието на полския език е твърде добро и че поляците трябва да се стремят към простота и чистота на стила.

През българския XIX в. се развиват подобни процеси: в научната терминология гръцките термини се заменят с калки: *любословие* – в.м. филология; *землеописание* – в.м. география; *сметница, наука числителна, броителница* в.м. аритметика; *равноденник* в.м. екватор. Друга тенденция е преосмислянето на народни думи в ролята им на термини: *събиране, делене, сбор, дроб*. И в двата езика не се минава без причудливи новообразувания, които обществото отхвърля.

Опитите да се побългарят някои термини (главно чрез калкиране) също се оказват безуспешни, напр. замяната на думата филолог с *любословец* (Н. Рилски, Болг. грам., 4), аритметика – с *наука числителна* (Хр. Павлович, 1833), *броителница* (Г. Кирков, 1869), *числителница* (Хр. Г. Данов, 1868), *сметачница* или *броячница* (Ив. Богоров), физика – с *естественица*, библиотека – с *книгохранителница*, география – със *землеописание*, граматика – със *словница, писменица, буквеница* (вж. напр. у Ив. Момчилов – *Писменница на славянския език*, 1847; Ив. Богоров – *Първичка българска словница*, 1848; Хр. Сичан-Николов – *Грамматика или буквеница славенска*, 1858).

Усилията за възвръщане на достойното място на полския език в националната ценностна система се състоят основно в ограничаване на влиянието на латинския и френския език, докато в България това се постига с отстраняването на онези битово-разговорни турски и гръцки заемки, които имат български съответствия.

Това е тясно свързано с влиянието на традицията и проявите на традиционния пуризъм, в сферата на който чистотата и достойнството на езика се отъждествяват с пиетета към неговите старинни образци. В рамките на развиващата се научна и професионална терминология продължават да се полонизират/побългаряват чужди понятия, както и да се създават неологизми.

Юзеф Франчишек Круликовски предлага думи като: *cichostępy* (*pantofle*), *deszczochron* (*parasol*), *zatulnik* (*szlafrok*), *działacz* (*aktor*), *ulica drzewna* (*aleja*), *szatnica* (*garderoba*). В природонаучната област Д. Мутев („Естествена история за първо запознаване с естеството“, 1869), както и други автори въвеждат главно народни наименования на животни: *мечка, невестулка, котка, лисица, сврака, лястовица, орел*. Но за онези животни, които не съществуват по нашите географски ширини, обикновено се възприема утвърдено в международната терминология название: *пеликан, крокодил, ехидна, хамелеон* (от гръцки); *сардела, сардина, тарантула* ‘вид паяк’ (от италиански), или

се назовават описателно: *речний кон* ‘хипопотам’, *морски лъв* ‘тюлен’ и др. Много от използваните през 50-те – 60-те години на XIX в. термини по-късно стават нормативни: *земноводни*, *крилоножни*, *безглави*, *млекопитаещи* и др. (Иванова 2012: 429).

През втората половина на XIX век с оглед на утвърждаването и активизирането на полонизираните думи се появяват специални езикови справочници и речници. Техни автори са Фредерик Скобел, Александър Валицки, Еугениуш С. Кортович и Любомир Шчербович-Виечур, а в България това става най-вече в дидактичната литература и дадените в нея учебни речници.

Ако трябва да обобщим, общите моменти в борбата за налагането на родния език в образованието и за запазването на неговата чистота при българи и поляци са следните:

- Езиковата идентичност се запазва благодарение на връзката между книжовния и народния език и тяхната здрава спойка;
- Балансирано използване на книжовната традиция;
- Избягване на неологизмите, изкуствените построения и чуждите;
- Българите и поляците подчертават важността на въпроса за чистотата на езика, без да се излъчва агресия и омраза към другите езици и народности, както това се случва с националистичния пуризм от XIX век в някои страни.
- При формирането на научната терминология в двата езика се налага балансиращата тенденция – да не се изпада в краен пуризм, нито пък да се разчита само на чуждата терминология. Надделява реалистичното разбиране, че крайният пуризм намалява възможностите за интелектуализация на книжовния език и за интернационализация на научната лексика.

Пуризмът като явление е характерен за българската и за полската история на книжовния език, когато се налага последователно прочистване на книжовната лексикална система (в българския език – на разговорни турски и гръцки думи и ограничаване на употребата на черковнославянските, руските и на някои ненужни заемки от западно-европейските езици, а в полския случай – от латинизмите и германизмите). Българският и полският пуризм (с малки изключения) са умерени, което позволява успешната интелектуализация на лексикалната и терминологичната система в двата езика. Така в условията на зависимост, без специално държавно обгрижване, без закони за езика, а по силата на обществените стремежи двата езика запазват своята уникалност и достигат до степен на високоразвити книжовни езици.

През такава фаза в развитието си – между свое и чуждо – преминават почти всички славянски култури и езици в епохата на националното си Възраждане, изграждайки свои стереотипи, своя митология *sui genezis*. Идентифицирайки се с общите за всички европейски култури универсални знаци символи, славянските култури са подчертавали националната си принадлежност и самобитност чрез уникалност на своя език.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1961:** Андрейчин, Л. Борбата за чистотата на българския език. // *На езиков пост*. София: Изд. на БАН, 1961.
- Валчак 1992:** Walczak, B. Pierwszy polski wstęp do filologii słowiańskiej. (w:) *XVII Konferencja młodych Językoznawców. Język, – Teoria – Dydaktyka*. (pod red. J. Brzezinskiego i P. Sudera). Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 1992, 123 – 132.
- Валчак 1999:** Walczak, B. *Zarys dziejów języka polskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1999.
- Вачкова 2008:** Вачкова, К. *Типологична характеристика на българския книжовен език (възрожденски период)*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2008.
- Жепка, Валчак 1993:** Rzepka, W., B. Walczak. Łukasza Górnickiego teoria kultury języka. – *Łukasz Górnicki i jego czasy*. Białystok: Wydawnictwo UW, 1993, 211 – 243.
- Иванова 2012:** Иванова, Д. *История на новобългарския книжовен език. Лекционен курс*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012.
- История 1989:** *История на новобългарския книжовен език*. София: БАН, 1989.
- Каролина 2011:** Karolina.s1604 Przejawy puryzmu językowego jako próby przeciwstawiania się obcym wpływom. <http://chomikuj.pl/karolina.s1604/Historia+j*c4*99zyka+polskiego/Przejawy+puryzmu+j*c4*99zykowego,2417302793.docx>
- Кювлиева-Мишайкова 1997:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Българското речниково дело през Възраждането*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1997.
- Лубаш 2007:** Lubaś, W. *Z polskich studiów slawistycznych, seria IX, Językoznawstwo*. Warszawa: Wydawnictwo UW, 2007.
- Михаленко 2014:** Михаленко, А. О. Лексические заимствования в польском языке в контексте культурно-исторических связей Польши. 2014 // *Уикипедия* <<http://ru.wikiversity.org/wiki/>>

- Москов 1958:** Москов, М. *Борбата против чуждите думи в българския книжовен език*. София: БАН, 1958.
- Москов 1976:** Москов, М. *За чист български език*. София: Народна про-света, 1976.
- Николова 2011:** Николова, Н. Пуризмът като феномен в езиковата ситуа-ция. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Том 49, Кн. 1, сб. А, 2011, Филология. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2011.
- Николова 2012:** Николова, Н. Пуризмът – изживяна или вечна кауза на българското общество. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Том 50, Кн. 1, сб. А, 2012. Т. 3. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012.
- Пуризм 2013:** Puryzm (językoznaństwo) *Wikipedia* 04. 10. 2013 г. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Puryzm_%28j%C4%99zykoznaństwo%29>
- Русинов 1999:** Русинов, Р. *История на новобългарския книжовен език*. Ве-лико Търново: Абагар, 1999.
- Сборник 2005:** *Пуристические тенденции в истории славянских литера-турных языков. Сборник тезисов*. Москва: Институт славяноведения, РАН, 2005.
- Томас 1988:** Thomas, G. Towards a Typology of Lexical Purism in the Slavic Literary Languages. // *Canadian Slavonic Papers*, Vol. XXX, № 1, 1988, pp. 97 – 111.
- Хрох 1999:** Hroch, M. From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-Building Process in Europe. // *Mapping the Nation*. Edited by Gopal Balakrishnan. London: Verso, 1999, 78 – 97.

Източници

- Априлов 1847:** Мисли за сегашното българско учение. Одеса: Градска пе-чатница, 1847.
- Богоров 1844:** Богоров, Ив. *Първичка българска граматика*. Написа Иван-чо Андреев. Букурещ. В Типографията на Серд. К. Пенкович, 1844.
- Богоров 1848:** *Първичка българска словница*. Написа И. Андреев. Изваж-данье второ. Стамбол. В тискарницата на Таддея Дивичиан, 1848.
- Богоров 1869:** Богоров, Ив. *Упътване за българският език*. Виена, 1869.
- Богоров 1874:** Богоров, Ив. *Книговице за прочитание*, Виена, 1874.
- Богоров 1869:** Богоров, Ив. *Френско-български речник*, Виена, книгопе-чатн. Л. Сомерова, 1869.
- Богоров 1869:** Богоров, Ив. *Българско-френски речник*, Виена, книгопе-чатн. Л. Сомерова, 1871.
- Бозвели, Васкидович 1835:** Бозвели, Неофит, Ем. Васкидович. *Славено-болгарское детоводство за малките деца*. Част третая. В Крагуевце. У Княжеско-Сербской типографии, 1835.

- Данов 1868:** Данов, Хр. Г. Теоретическа и практическа числителница. Вiena, У книгопечатн. Л. Сомерова, 1868.
- Живков 1855:** Живков, Ал. *Речник на думи турски и гръци в языка българский*. Издаване първо. Букурещ. Въ Книгопечатнята Й. Копайнига, 1855.
- Кипиловски 1836:** Кипиловски, Ан. Кратко начертание на всеобщата история на Российският язык сочинено от Профессорат господина Ивана Кайданова. В Будим. В Университетската Кралевска Типография, 1836.
- Кирков 1869:** Кирков, Г. Броителница за първоначални ученици. Пловдив. Издава книжарницата на Др. Манчев, 1869.
- Копчински 1778:** Korczyński O. *Gramatyka dla szkół narodowych na klasę I*. Warszawa, 1778.
- Копчински 1817:** Korczyński, O. *Gramatyka języka polskiego. Dzieło pozgonne*. Warszawa, 1817.
- Момчилов 1847:** Момчилов, Ив. *Писменница на славянскийя язык*. Белград, в Правителствената книгопечатня, 1847.
- Мутев 1869:** Мутев, Д. *Естествена история за първо запознавание с естеството* (излязла посмъртно по ръкописи на автора). Пловдив: Книжарница на Др. Манчев, 1869.
- Павлович 1833:** Павлович, Хр. *Аритметика или наука числителна*. В Белград. У Княжеско-Сербската типография, 1833.
- Рилски 1835:** Рилски, Неофит. *Болгарска граматика*. Крагуевац, 1835.
- Сичан-Николов: 1858:** Сичан-Николов, Хр. *Грамматика или буквеница славенска*. Цариград – Галата. В книгопечатницата на Д. Цанкова и Б. Миркова, 1858.
- Ташицки 1969:** Taszycki, W. *Wybór tekstów staropolskich XVI – XVIII wieku*. Wydanie 3 rozszerzone. Warszawa, 1969.

TREMA. PRÓBA ANALIZY SEMANTYCZNEJ

Adam Bednarek
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

TREMA (STAGE FRIGHT). ATTEMPT TO SEMANTIC ANALYSIS

Adam Bednarek
Nicolaus Copernicus University in Toruń

This paper is an attempt to analyse the Polish semantic lexical unit signifying the concept of stage fright. Referring to the methodology developed by Anna Wierzbicka, the article tackles the notion of lexical variables implied by the expression that has been examined. Next, whilst comparing structures: „X has stage fright because p” (X ma tremę z powodu p) and „X is ashamed to do p” (X wstydzi się zrobić p) I arrive at four hypothetical components of the two lexical units.

Key words: lexical semantics, Polish, feelings, shame, stage fright

1. Przedmiotem przeprowadzonej niżej analizy semantycznej jest jednostka języka reprezentująca w polskim systemie leksykalnym pojęcie TREMY.

Trema jest bez wątplenia nazwą uczucia. W zaproponowanej przez I. Nowakowską-Kempną (Nowakowska-Kempna 1995, 2000) klasyfikacji uczuć należy ona do grupy WSTYDU.

Ustaień (intuicji) Nowakowskiej-Kempnej nie potwierdzają ustalenia polskich leksykografów. Autorzy artykułów hasłowych wyrażen *stremować*, *trema* wskazują na związek ze strachem lub zdenerwowaniem, a nie ze wstydem.

Wydaje się sprawą intuicyjnie oczywistą, iż jakiś strach, lub lepiej, trochę słabiej, obawa, w strukturze semantycznej badanego wyrażenia niewątpliwie się pojawia. Bardzo wstępnie można by powiedzieć, iż trema to strach (obawa) przed wstydem.

2. Przed próbą uporządkowania znaczeniowych zależności, głównie między pojęciami TREMY, WSTYDU i STRACHU, warto sformułować kilka ogólnych uwag na temat badanej jednostki.

2.1. Przyjmuję następującą postać jednostki *X ma tremę z powodu p*.

2.2. Zmienną *X* mogą reprezentować tylko pojedynczy ludzie (jednostki). Do wyjątków zaliczyć można zdania, w których na miejscu *X* stoi nazwa zbiorowa. Por.

(1) *Polska drużyna była wyraźnie stremowana przed meczem z Bułgarią.*

Wykluczone są użycia metaforyczne, całkowicie akceptowalne na przykład w wypadku jednostki *zakłopotany* również należącej do grupy WSTYDU (por. Nowakowska-Kempna 2000). Por.:

(2) *Rząd w Sofii jest wyraźnie zakłopotany notą ambasadora USA.*

ale:

(3) **Rząd w Sofii ma tremę przed posiedzeniem parlamentu.*

2.3. Element *p* odnosi się do pewnego przyszłego stanu rzeczy. Jego niezbywalnym składnikiem jest obecność innych ludzi lub, w przypadku granicznym, obecność innego człowieka (jednostki). Tak więc nie można mieć tremy, jeżeli mamy coś w przyszłości zrobić w samotności. Wspomniane tu odniesienie do przyszłości jest szalenie ważne, jako że odróżnia tę jednostkę od wszystkich pozostałych w grupie WSTYDU. Inaczej mówiąc, wstydzimy się, jesteśmy zakłopotani, zażenowani lub zmieszani z powodu czegoś, co wydarzyło się w przeszłości. W wypadku tremy owo uwikłanie w przeszłość nie pojawia się. Tym samym charakterystyczny dla tej grupy jednostek komponent w strukturze semantycznej o postaci *coś stało się* musi zostać zastąpiony przez *coś stanie się*. Problem związku logicznego między wymienionymi tu zdarzeniami przeszłymi z jednej strony, wydarzeniem przyszłym z drugiej, a pojęciem PRZYCZYNY pojawienia się danego uczucia, pozostawiam obecnie na uboczu moich rozważań.

Owo zdarzenie przyszłe, w prototypowej dla TREMY sytuacji ma związek z, ogólnie mówiąc, wystąpieniem publicznym. Tak więc tremę może mieć aktor przed spektaklem, muzyk przed koncertem, malarz przed wernisażem, ale także sportowiec przed zawodami czy polityk przed wystąpieniem w parlamencie. Obok tych sytuacji prototypowych, język polski dopuszcza także użycia ciągu *mam tremę* w sytuacjach nie do końca publicznych, np.:

(3) *Mam tremę przed egzaminem.*

lub takich, które możemy adekwatnie nazwać zachowania prywatne, np.:

(4) *Mam tremę przed pierwszą randką.*

lub:

(5) *Mam tremę przed spotkaniem z szefem w cztery oczy.*

Jakie są wspólne elementy znaczeniowe, które jednoczą te wszystkie możliwe do wyobrażenia sobie w polszczyźnie sytuacje? Inaczej mówiąc, jaka jest struktura semantyczna jednostki *X ma tremę z powodu p*?

3. Próbę eksplikacji najlepiej przeprowadzić na tle analizy semantycznej innej bliskoznaczej jednostki. Powyżej wskazałem (za Nowakowską-Kempną) na związek TREMY ze WSTYDEM.

3.1. Zauważmy, iż leksem WSTYD (dokładniej WSTYDZIĆ SIĘ) może pojawić się w co najmniej dwóch kontekstach (schematach składniowych). Por.:

(6) *Wstydzę się czegoś, co zrobiłem.* (nawiązanie do **przeszłości**) oraz (*nota bene* nie odnotowane przez słowniki języka polskiego):

(7) *Wstydzę się coś zrobić.* (obligatoryjne nastawienie na **przyszłość**);

na przykład:

(8) *Wstydzę się Marii wyznać miłość i powiedzieć jej, że chciałbym ją pocałować.*

Drugi schemat odnosi się, identycznie jak w wypadku zdań z ciągiem *mam tremę* do tego, co dopiero może się wydarzyć. Co więcej, mamy tu możliwość identycznego zapisu schematu (funkcji) wypowiedzi. Por.:

(9) *Wstydzę się powiedzieć Marii, że ją kocham.*

(10) *Mam tremę przed powiedzeniem Marii, że ją kocham.*

Wydaje się więc postępowaniem racjonalnym i w pełni uzasadnionym, aby analizę pojęcia TREMY przeprowadzić odwołując się do pojęcia tak rozumianego WSTYDU.

3.2. Pierwszą, sugerowaną zresztą przez I. Nowakowską-Kempną możliwością, jest przyjęcie, iż między TREMĄ a WSTYDEM zachodzi relacja hiponimii. W moim przekonaniu **nie** jest to jednak adekwatny opis rzeczywistej zależności między tymi dwoma uczuciami. Tym samym uznaję, iż zdanie:

(11) *Jeżeli mam tremę przed występem, to wstydzę się wystąpić.*

nie jest przykładem implikacji analitycznej. Przyjmuję w konsekwencji, iż zarówno *trema*, jak i *wstyd* są wyrażeniami z tego samego poziomu kategoryzacji semantycznej, to znaczy odnoszą się do **różnych** zjawisk z tego samego poziomu klasyfikacji nazw uczuć. Inaczej niż w wypadku bezspornej implikacji analitycznej:

(12) *Jeżeli kogoś kocham, to coś czuję.*

Najbliższym znaczeniowo do badanej tu jednostki wyrażeniem wydaje się ciąg STRES, choć jest on bardziej ogólny, jako że odnosić się może również do przeszłości oraz nie wymaga obecności osób (osoby) drugih.

3.3. Czym różnią się znaczenia poniższych par zdań:

(13) *Mam tremę przed powiedzeniem wiersza.*

(14) *Wstydzę się powiedzieć wiersz.*

Oraz

(15) *Mam tremę przed spotkaniem z szefem w cztery oczy.*

(16) *Wstydzę się spotkać z szefem w cztery oczy.*

Pierwsza różnica między treściami komunikowanymi przez odpowiednie pary zdań dotyczy subiektywnego prawdopodobieństwa wystąpienia stanu rzeczy p . Poruszamy się tu w obrębie subtelnych intuicji, niemniej jednak sądzę, iż przekonanie o pojawieniu się p w wypadku zdań (13), (15) jest większe niż w wypadku zdań (14), (16). Na przykład, w zdaniu (15) zawarta jest wyraźnie informacja, iż decyzja o spotkaniu z szefem już zapadła. Sugestii takiej nie zawiera zaś zdanie (16). Dowodem na to może być fakt, iż tylko zdanie (16) może być akceptowalnym uzasadnieniem odmowy spotkania się z szefem. Por.:

(17) *A: Dlaczego odwołałaś spotkanie z szefem?*

B: Wstydzę się spotkać z szefem w cztery oczy.

w opozycji do:

(18) *A: Dlaczego odwołałaś spotkanie z szefem?*

?B: Mam tremę przed spotkaniem z szefem w cztery oczy.

Tak więc w zdaniach z jednostką X *ma tremę z powodu p* zawarta jest informacja o mającym nastąpić zdarzeniu p . W jaki sposób przedstawić relację między X a p ? Niewątpliwie nie jest to **wiedza** X , że p , jako że p dotyczy przyszłości. Przyjmijmy roboczo, iż ową zależność swoistej nieuchronności pojawienia się p oddaje formuła *wiem, że muszę p* . Formuła ta, obok wspomnianego wyżej przekonania nadawcy o nieuchronności wystąpienia p , informuje dodatkowo o podmiotowości X w przewidywanym p . Inaczej rzecz ujmując, można stwierdzić, iż mogę mieć tremę tylko w odniesieniu do czegoś, w co jestem aktywnie uwikłany, np. co zależy ode mnie. Por.:

(19) **Mam tremę przed mającym nastąpić trzęsieniem ziemi.*

3.4. Kolejna istotna różnica między tremą a wstydem dotyczy możliwości racjonalnego uzasadnienia pojawienia się danego uczucia, a w konsekwencji i możliwości odmowy wykonania p (przynajmniej w wypadku wstydu). Por.:

(20) *Wstydzę się powiedzieć wiersz, bo są w nim brzydkie wyrazy.*

(21) *? Mam tremę przed powiedzeniem wiersza, bo są w nim brzydkie wyrazy.*

Por. także:

(22) *Wstydzę się iść na basen, bo mam nieogolone nogi.*

ale:

(23) *?Mam tremę przed pójściem na basen, bo mam nieogolone nogi.*

W wypadku wstydu istnieje możliwość racjonalnego uzasadnienia pojawienia się owego stanu emocjonalnego u X z powodu natury p . Innymi słowy, może być tak, iż to jakie jest p powoduje, że X wstydzi się zrobić p .

Por.: np.:

(24) *Wstydzę się zagrać rolę Anny w przedstawieniu, bo cały czas chodzi ona po scenie nago.*

(por. także zdanie (20)).

Oczywiście możliwe jest także wskazanie na przyczynę wstydu X odnoszącą się np. do natury X . Por.:

(25) *Wstydzę się grać na scenie, bo z natury jestem nieśmiała.*

Natomiast w wypadku tremy, wydaje się, iż cechy (natura) p nie mają decydującego znaczenia dla powstania owego stanu emocjonalnego. W większości empirycznie zaświadczonych zdań o schemacie *X ma tremę przed p , bo q* ostatni symbol nie denotuje żadnych cech p . Zmienna ta wskazuje z reguły na pewien stan rzeczy, w który obligatoryjnie uwikłany jest X . Na przykład w bardzo wielu przykładach pojawia się pojęcie debiutu lub pierwszego razu. Por.:

(26) *Przyznaję, że mam tremę, bo to moje pierwsze pączki.*
(www.mojewypieki.com/.../beignets---kreolskie-paczki-z-nowego-orlean).

Owa różnica jakościowa (kategorialna) elementów uwikłanych w sytuację tremy z jednej strony, zaś wstydu z drugiej powoduje, iż praktycznie nie pojawiają się kolokacje o postaci *wstydzę się i mam tremę* (1 wystąpienie w Google) lub *mam tremę i wstydzę się* (2), w odróżnieniu od bardzo często występujących np. *wstyd i skrepowanie* (25600 wyników w Google) czy *wstyd i zażenowanie* (odpowiednio – 5300). Inaczej mówiąc, wstyd bardzo często ewokuje nasze myślenie o naturze lub cechach danego p , natomiast trema odnosi się bezpośrednio i właściwie jedynie do osoby X . Porównajmy następujące zdania:

(27) *Mam tremę, bo to całkowicie mój wymysł.*

(28) *Wstydzę się, bo to całkowicie mój wymysł.*

Załóżmy, iż X wypowiada te zdania przed nagraniem wymyślonego przez siebie programu telewizyjnego. Jedynie zdanie (28) dopuszcza sugestię, iż X może mieć wątpliwości co do jakości programu. Zdanie to może także pojawić się na przykład w sytuacji, gdy nagrany już program X ogląda razem z innymi osobami i zaczyna zdawać sobie sprawę, iż nie spełnia on pokładanych w nim nadziei (np. jest nudny). Natomiast zdanie (27) odnosi się jedynie do pewnego stanu emocjonalnego X w danym

momencie. Nie ewokuje on pytań o przyczyny takiego stanu rzeczy czy o jego związek z naturą p .

4. Ogólnie można powiedzieć, iż trema pojawia się w sytuacji próby. Wiem, że muszę coś zrobić i obawiam się, jak inni ocenią to, co zrobię.

Proponuję:

X ma tremę z powodu p : wiem, że muszę p (wiem, że nie mogę nie p)

nie wiem, czy umiem p
sądzę, że oni sądzą, że umiem p
to powoduję, że się boję
dlatego czuję się źle.

I dla porównania:

X wstydzi się zrobić p : sądzę, że powinienem p
sądzę, że ktoś pomyśli o mnie, że nie powinienem p
to powoduje, że się boję
dlatego czuję się źle.

Komentarz:

Z powyższego zestawienia prób eksplikacji wynika, iż trema powiązana jest z brakiem pewności X , iż p będzie miało taki przebieg, jak to on sobie założył (wyobraża sobie). Natomiast u podłoża wstydu leży brak pewności X , iż w ogóle powinien p powodować. Bardzo ogólnie i mało subtelnie mogę więc podsumować moje rozważania stwierdzeniem, iż trema wiąże się raczej ze sposobem wykonania p (opozycja: dobrze – źle robię p), w opozycji do ewokowanego przez wstyd problemu bardziej zasadniczego, a mianowicie, czy to dobrze, że w ogóle robię p (opozycja: dobrze – źle, że robię p).

BIBLIOGRAFIA

Nowakowska-Kempna 1995: Nowakowska-Kempna, I. *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*. Prolegomena. Katowice: Wyższa Szkoła Pedagogiczna Tow. Wiedzy Powszechnej, 1995.

Nowakowska-Kempna 2000: Nowakowska-Kempna, I. *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*, cz. II. Data. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, 2000.

**СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНИТЕ ПАРАДИГМИ НА
ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА В ПОЛСКИ И БЪЛГАРСКИ
ЕЗИК В СЪПОСТАВИТЕЛЕН ПЛАН**

*Вяра Малджиева, Михал Пажушек
Торунски университет „Миколай Коперник“*

**CONTRASTIVE RESEARCH OF WORD FORMATION
PARADIGMS OF ADJECTIVES IN POLISH AND BULGARIAN**

*Wiara Maldżiewa, Michał Parzyszek
Nikolaus Copernicus University in Toruń*

The article offers a preliminary model for the comparative study of the type (model, abstract) word formation paradigms of adjectives, which takes into account the lexical class of word formation base and its derivative as well as the word formation category of the derivative. The proposed model is illustrated by derivative paradigms of lexical classes relevant to adjectives in Polish and Bulgarian.

Key words: word formation paradigms, adjectives, contrastive study, Polish, Bulgarian

Статията представя резултатите от един първи опит за съпоставка на словообразователните парадигми на непроизводните прилагателни в полски и български език от гледна точка на словообразователните категории и лексикалните групи, в които те се включват¹.

---

¹ Изследването беше проведено основно върху материал от речниците: Ядацка, ред. 2001; Илиева и кол., ред. 1999. Освен това езиковият материал беше допълнен с други пряко мотивирани от непроизводни прилагателни деривати, ексцерпирани от речниците: Дорошевски, ред. 1996 – 1997; Славски 1987; Радева 1988; Буров и кол. 2008 и от други източници: Зих 2004; Малджиева 2012. Проучването беше проведено в основни линии в рамките на дипломната работа на М. Пажушек „Paradygmaty słowotwórcze przymiotników niepochođnych w języku polskim i bułgarskim“, написана под ръководството на В. Малджиева.

1. Съпоставителното изследване на словообразователните парадигми, основано на семантичен модел, дава възможност за изводи както от структурален, така и от когнитивистичен характер. От една страна, то може да покаже семантичния деривационен потенциал на едни и същи лексико-семантични класове основи в сравняваните езици, а от друга – поради възможното при словообразователните деривати ясно разграничаване на лексикално и структурно (словообразователно) значение – позволява да се установи в порядъка на независим анализ **какво** назовава даденият език и **как** назовава, т.е. да се направят изводи в съпоставителен план за езиковото профилиране (виж по-долу 1.1.2.). Иначе казано, интерпретирано когнитивно, такава изследване може да помогне в изясняването на механизмите, според които в отделните езици се преминава от универсалните понятийни категории към присъщите на дадения език начини за тяхното изразяване – в този случай словообразователни². Посочената възможност произтича от факта, че познаващият ум интерпретира света, основавайки се на типични явления, които приема за представителни за цяла категория. Понятийната структура, създавана от познаващия ум, се изявява в езика също и в такива словообразователни явления, каквито са словообразователните категории. От когнитивна гледна точка те са свидетелство за познавателните свойства на човешкия ум³.

1.1. По-долу ще бъдат представени накратко основните теоретични постулати на изследването, в рамките на които се интерпретират словообразователните парадигми на непроизводните прилагателни.

1.1.1. Понятието **словообразователна парадигма** се разбира в духа на Земская (Земская 2007: 17) като набор от деривати от една основа на една словообразователна степен (един деривационен такт); **типовата** словообразователна парадигма не взема предвид средствата за изразяване на словообразователното значение⁴. В този смисъл обект на изследване са наборите (множествата) от словообразователни и лексикални значения на дериватите, реализирани от непроизводните лексеми от даден граматически и лексико-семантичен клас, без оглед на конкретните деривационни техники.

---

² Според К. Вашакова „dane dotyczące sposobów interpretacji świata przez umysł poznający [...] otwierają także nowe perspektywy badań porównawczych w zakresie słowotwórstwa“, срв. Вашакова 1996: 289).

³ Срв. Гжегорчикова 2001.

⁴ Срв. също Нагурко 1998 и Зих 2004.

Минималната дължина на серията деривати, изискуема за включването на даден (под)клас производни в типова парадигма, е проблем, от който зависи съставът на инвентара от лексико-семантични класове, с които си служи описанието. Е. А. Земская приема, че включването на дадено „семантично място“ в типова парадигма се решава според критерия за пропорционалната четворка, т. е. за това е достатъчно наличието на два деривата с една и съща лексико-семантична характеристика⁵. Ако обаче изследването на словообразователните парадигми трябва да има някакъв смисъл (както в рамките на един език, така и в съпоставителен план), то трябва да може да покаже съществуването на определени семантични потенци, присъщи за дадени класове и по-нататък – за дадени езици. Това означава, че наред с критерия за пропорционалната четворка, който е условие минимум, трябва да се приеме допълнителен критерий, който гарантира отвореност на (под)класа, заемащ семантично място в парадигмата⁶. В това изследване семантично място се включва в състава на типова парадигма, ако дериватите – кандидати за това място, образуват отворен субститутивен клас, разбран в духа на операционалната граматика на А. Богуславски (Богуславски 1978) като клас, който може да бъде описан чрез своята обща характеристика (в нашия случай семантичният признак) и чиито елементи подлежат на взаимозаместване⁷ (повече за това – виж по-долу).

1.1.2. За основа на съпоставката се приемат семантични конструкции: набор от лексико-семантични класове и набор от словообразователни категории и значения⁸. Изходна точка на съпоставката е наборът от лексико-семантични класове, за които се извеждат типови парадигми. Елементите, „семантичните места“ в тези парадигми се

⁵ Срв. Земская 2007: 20.

⁶ Подобна необходимост се отбелязва от изследователите. А. Нагурко (Нагурко 2000), а след нея и А. Зих (Зих 2004) я илюстрират с двучленната група производни от названия на цветове, означаващи ‘части на яйцето’ (срв. пол. *biały* → *białko*, *żółty* → *żółtko*; бълг. *бял* → *белтък*, *жълт* → *жълтък*; рус. *белый* → *белок*, *желтый* → *желток*), която не представлява отворен клас и очевидно изчерпва потенциите в групата.

⁷ За разлика от затворения субститутивен клас, който не може да бъде описан иначе, освен чрез изброяване на неговите елементи.

⁸ По отношение на словообразователните категории и значения в тази работа се привеждат основните постулати за конфронтативно словообразователно изследване, приети в Малджиева 2009.

характеризират по принадлежност на съставлящите ги деривати 1) към лексико-семантичен клас; 2) към словообразователна категория.

Разграничението на тези два характеризиращи параметъра е свързано с установяването на отношението между лексикологията и словообразуването. Изглежда основателно да се приеме, че **лексикалното значение** е глобалното значение на лексикалната единица като семантично неделима редица от знакове с референциална стойност. **Словообразователното значение** описва семантичната морфемна структура и е сума от значенията на елементарните значещи езикови единици (морфемите), съставлящи лексикалната единица, и правилата за свързването им. То не е по необходимост свързано с референцията на лексикалната единица, не отправя по необходимост към извънезиковата действителност. Приема се, че семантичната структура на деривата е предикатно-аргументна структура, съставена от най-малко две понятия: едно обобщено – изразено от форманта, и едно конкретно – изразено от основата. Представеното разграничение представлява основа за строго обосновани когнитивни изводи, свързани с езиковото профилиране, тъй като позволява да бъдат изработени процедури и установени типове съдържателни връзки между лексикалните и словообразователните значения.

1.1.3. Описанието, което се стреми към известно обобщаване и извличане на закономерности, постулира в този случай типове предикатно-аргументни структури на дериватите. Тези структури са конституирани от типове предикати, които имплицират типове аргументи⁹. Типовете предикати и аргументи, които се изразяват от форманта, са основа за семантична класификация на дериватите¹⁰ и установяване на словообразователни категории (класове деривати с една и съща функция на форманта).

1.1.3.1. Постулатът за структурен изоморфизъм на изречението и лексемата дава възможност да бъде установен релевантен за словообразуването набор от типове аргументи, прилагани в изреченската семантика, който включва: ‘агенс’ (Ag), ‘пациенс’ (Pat), ‘експериенсер’ (Exp),

---

⁹ Тук и по-нататък всички понятия, свързани с предикатно-аргументните семантични структури, се разбират според модела, развиван и прилаган в трудовете на Ст. Кароляк (виж напр. Кароляк 1984).

¹⁰ Наборът от семантични функции (конституиращи словообразователните категории) е извлечен по пътя на многостепенно логическо дихотомично деление, основано на (функционално-)семантични критерии. Поради липса на място тук те не се представят, както и дефинициите на извлечените по този път словообразователни категории – повече за това виж Малджиева 2009: 40 – 59.

‘диспонент’ (Dysp), ‘бенефициент’ (Ben), ‘резултат’ (Res), ‘инструмент’ (Instr), ‘материал/субстанция’ (Mat/Subst), ‘обект’ (Ob), ‘част’ (Pars). Изразител на тези аргументи е словообразователният формант.

1.1.3.2. Когато обобщеното понятие, изразено от форманта, има функцията не на аргумент, както е по-горе, а на предикат, то е изводимо от типа на съдържателните отношения между аргументите, при които типът на предиката се определя съответно от предметното или пропозиционалното съдържание на конкретното понятие, изразено от основата. Може да се приеме следният релевантен за езиците списък на предикати с обобщено съдържание:

Ядрени предикати – това са предикатите, които конституират морфемната структура на деривата, представляват нейна главна съставяща, която имплицира като свое подчинено понятието, изразено от основата. Те са предикати предимно от II ред: ‘състояние’ (Stat), ‘събитие’ (Event), ‘място’ (Spat), ‘начин’ (Mod), ‘предразположение/склонност/способност’ (Praed), ‘отрицание’ (Neg), ‘каузация’ (Caus), ‘подобие’ (Simil), ‘отношение (пространствено, времево, йерархично, противопоставително и др.)’ (R-...).

Добавени предикати – това са предикатите, които не конституират морфемната семантична структура на деривата и не са имплицирани от понятието, което я конституира (изразено от основата), а са присъединени към него атрибутивно. Те са предикати от I ред: ‘размер’ (Mens), ‘пол’ (Sex), ‘(млада) възраст’ (Juv); или от II ред: ‘емоция и/или оценка’ (Aest), ‘количество’ (Quant), ‘интензивност (степен)’ (Intens).

1.1.3.3. Когато конкретното понятие, изразено от основата, изпълнява аргументна функция, а обобщеното понятие, изразено от форманта, изпълнява – в зависимост от съдържанието си – функцията на аргумент или на ядрен предикат, за неизразено може да се приеме понятие с функцията съответно на ядрен или вътрешен предикат, което не може да бъде приписано на никоя от съставлящите формалната структура на производната дума.

1.1.4. Като изходна хипотеза при съставянето на инвентара от лексико-семантични класове в началния етап от съпоставката на словообразователните парадигми бяха приети част от семантичните класификатори, формулирани на наивен език, разработени в кръга на Ю. Д. Апресян и И. Мелчук най-напред за нуждите на машинния превод, а впоследствие за електронния корпус на руския език. Те са изведени като резултат от анализ на сведенията за значенията на думите и

структурата на семантичните класове в съществуващите руски тълковни и семантични речници¹¹.

1.1.4.1. На следващия етап на изследването въз основа на наблюдение на лексикалните значения в съставените списъци на непроизводните прилагателни в двата сравнявани езика бяха абстрахирани следните релевантни лексико-семантични класове (и подкласове), за които бяха съставени словообразователни парадигми:

1. Физически свойства:
  - цветове
  - форми
  - други физически свойства
2. Качества на човека:
  - ментални качества
  - физически качества
3. Пространствени и времеви отношения:
  - размери
  - времеви отношения
4. Оценка

1.1.4.2. Наблюденията върху лексикалните значения на дериватите позволиха на свой ред да бъдат определени релевантните¹² за описанието лексико-семантични класове (и подкласове), според които се характеризират дериватите. За такива бяха приети:

1. За съществителните имена:
  - лица
  - множества лица
  - анатомични части/тъкани
  - животни
  - насекоми
  - пеперуди
  - растения
  - водорасли
  - предмети
  - части от предмети
  - инструменти
  - почви
  - дървесини

---

¹¹ Признаците, както и анализираниите източници, са достъпни на сайта на Национальный корпус русского языка: <http://www.ruscorpora.ru/corpora-sem.html>.

¹² Т.е. отговарящи на условията, определени в т. 1.1.1.

болести
петна по тялото
цветове
багрила
повърхности
места
места във водни басейни
географски области
геометрични термини
материали/вещества
явления (на които е присъщ даден признак)
философски направления
възгледи/идеи
последователи на религия
качества
физически качества на човек/животно
физически недостатъци на човек/животно
ментални качества на човек
степен на развитие на човек
размери

2. За прилагателни имена:

цветове
физически качества (на човек, животно, растение, предмет)
ментални качества на човек
геометрични признаци
размери
форми
повърхности
качества на характера
времеви отношения
периоди, епохи
периоди в изкуството
оценки

3. За глаголи:

изменения

1.1.5. По този начин бяха съставени следните словообразователни парадигми:

1. Физически качества

1.1. Парадигма на цветовете

1.2. Парадигма на формите

- 1.3. Парадигма на останалите физически свойства
2. Качества на човека
  - 2.1. Парадигма на физическите качества на човека
  - 2.2. Парадигма на менталните качества на човека
3. Парадигма на пространствените и времевите отношения
  - 3.1. Парадигма на размерите
  - 3.2. Парадигма на времевите отношения
4. Оценка/оценяване
  - 4.1. Парадигма на оценките/оценяването

Тук трябва да се отбележи, че приетият инвентар от словообразователни категории (виж по-горе 1.1.3.) не обхваща случаите, когато формантите изпълняват в словообразователната структура на дериватите единствено синтактична функция, т.е. не са изразители на словообразователна категория.

2. Така построените полски и български словообразователни парадигми на непроизводните прилагателни, отнасящи се към даден лексико-семантичен клас, бяха сравнени по принадлежност на дериватите към: 1) граматичен клас лексеми (съществителни, прилагателни, глаголи) и както вече беше посочено по-горе – към 2) лексико-семантичен клас и 3) словообразователна категория.

Сондажното сравнение на езиците показва както сходства, така и различия. В следващата част от изложението те ще бъдат представени по един от възможните начини – като се изхожда от принадлежността на дериватите към граматичен клас лексеми.

2.1. Семантични потенции на непроизводните прилагателни в сравняваните езици. Те се установяват при сравнението на наборите от лексико-семантични класове, към които могат да бъдат отнесени дериватите и които представляват семантични места в типовите парадигми (срв. по-горе 1.1.1.). Един най-общ поглед върху словообразователните парадигми на полските и българските прилагателни показва определено превъзходство на полския език по отношение на семантичните потенции на дериватите. Наред с общите за двата езика лексико-семантични класове, полските деривати – съществителни и прилагателни, се отнасят и към редица други класове, които за българския език са празни или затворени¹³, срв.:

---

¹³ Т.е. липсата на такива места в българските парадигми не означава непременно, че деривати с даденото лексикално значение няма, а че съществуващите в езика деривати образуват затворен субститутивен клас (виж по-долу 2.3.).

Лексико-семантичен клас	Парадигма	Пример
Лица (според цвят на кожата или облеклото)	цветове	<i>białas, bielan, bielanin, rudzielec, żółtek</i>
Болести		<i>białaczkа, bielactwo, bielnica, bielik (I)¹⁴, czerniaczka, czernica, czerwienica, czerwонka, sinica (I), żółtaczkа</i>
? Пеперуди		<i>bielinek, modraszek, żółtawiec</i>
? Водорасли		<i>sinica (II), szkarłatnica, zielenica</i>
Предмети (с определена форма)	форми	<i>krzywulec, krzywula, oblak, płaskownik, płaszczak</i>
Части от предмети (с определена форма)		<i>krzywka, oblina, ostroga, ostrze, płaz</i>
Инструменти		<i>gładzica (I), krzywik, obłak, płazak</i>
Животни		<i>gładzica (II), płastuga, płaszczka, płazinieć; ostronos, płaskonos</i>
Материали/вещества	физически свойства	<i>pulchnik, sztywnik, szczeliwo, elastil/elastył, elastik, elastor</i>
Лица		<i>brudas, czyścioch, delikacik, delikatniś</i>
Части от растения/животни		<i>miękiś, twarówka, twarżica</i>
Лица	ментални свойства	<i>głupiaćko, głuptas, głupol, grzecniś, ostrożniak, ostrożniś, poczciwiec, poczciwina, skąpiradło, skromniś, skromnisia</i>
Лица (с характерен размер на тялото или негова част)	размери	<i>długouch, wielkouch, wielkolud</i>
? Дървесина		<i>dłużyca, drobnica, grubizna</i>
? Инструменти		<i>drobniak, grubiarka, głębosz</i>
? Географски области		<i>Małoruś, Małopolska, Wielkopolska</i>
? Философски течения	темпорални отношения	<i>nowohumanizm, nowopitagoreizm, nowoplatonizm</i>
Периоди в изкуството		<i>późnogotycki, późnoromański, późnorenesansowy, wczesnobarokowy</i>
Предмети, явления (с дадено свойство)	оценки	<i>banal, błahostka, brzydactwo, ciekawostka, cudo, lichota, marnizna, marnota, ohyda, paskudztwo, szkaradzieństwo, szkaradztwo</i>
? Лица		<i>piękniś, przyjemniaczek</i>
Физически свойства (на човек, животно, предмет)		<i>ładniuchny, ładniusi, śliczniuchny, zgrabniuchny, zgrabniusi,</i>

¹⁴ С римски цифри тук и по-долу се отбелязват омонимните форманти, които реализират различни словообразователни значения (а образуваните с тях омонимни деривати имат различно лексикално значение), срв. напр. пол. *sinica* I ‘болест’ и *sinica* II ‘водорасло’; *bielik* (I) ‘болест по растенията’ и *bielik* II ‘птица’; *gładzica* I ‘инструмент’, *gładzica* II ‘риба’; *ślepiec* I ‘човек’, *ślepiec* II ‘животно’; *ślepak* I ‘човек’, *ślepak* II ‘насекомо’; срв. също бълг. *синило* I ‘багрило’ и *синило* II ‘синьо петно върху кожата’.

Същевременно характерни само за българския се оказаха производните прилагателни – названия на черти на характера от парадигмата на физическите свойства, срв.: *дълбокомислен, твърдоглав, чистоплътен, чистосърдечен*.

Както показват резултатите от първоначалното изследване, представени в таблицата, класовете, характерни само за единия от езиците, обикновено са малобройни и включването на някои от тях (отбелязани тук с въпросителен знак) в типовите парадигми е проблематично. За някои от тях може да се предполага, че по екстралингвистични причини няма да се разширяват и ще останат затворени (виж по-долу 2.3.), други изискват привличането на допълнителен материал, тъй като беглите наблюдения показват, че класът е активен напр. в разговорния език (както е с названията на лица от типа *piękniś, przyjemniaczek*).

2.2. Словообразователни категории, изразени от дериватите; профилиране.

2.2.1. Анализът на производните съществителни в словообразователните парадигми показва, че и в двата езика от непроизводни прилагателни редовно се образуват съществителни, профилирани словообразователно чрез категорията ‘обект’ (Ob¹⁵) като най-общо характеризирани обекти с неконкретизирано отношение към понятието, изразено от основата (x има характеристика (цвет, размер и под.) y). Такива деривати се срещат преди всичко в парадигмата на цветовете, по-рядко на физическите свойства на лица и предмети, спорадично в парадигмите на размери, времеви отношения и оценки. Срв. напр.:

Цветове:

<i>białas, bielan, bielanin, rudzielec, żółtek</i>	–	лица (според цвет на кожата или облеклото)
<i>białoczółka, białogon, białosep, białorzytka, białożór, bielaczek, bielak, bielik (II), bieluga, czerwonek, rudzik, szarak, szkarłacica, zielononóżka, żółto brzeg, żółto brzuszka</i>	<i>бялка, белка, белошийка, жълтурка, червеношийка, червеноперка</i>	животни (според цвет на част от тялото)
<i>bielinek, modraszek, żółtawiec</i>	–	пеперуди
<i>bielica, żółtoziem</i>	<i>жълтозем, червенозем</i>	почви
<i>bielmo, rumieniec, rumień, siniak, siniec</i>	<i>руменец, руменина, синило (I), синяк</i>	цветни петна (по тялото)

¹⁵ Тук и по-долу по този начин се отбелязват словообразователните категории – виж по-горе 1.1.3.

<i>białodrzew, bielikrasa, bieluń, bławatek, czarnuszka, modrak, modrzak, szarotka, zielonka, żółciak, żóttlica, żółtnica</i>	белушка, жълтуга, жълтурче, зеленика, синчец, червенушка	растения (според цвета на някоя част)
<i>sinica (II), szkarłatnica, zielenica</i>	–	водорасли
<i>białko (I), siwak, siwucha</i>	багреница, жълтица, зеленка	други предмети

Физически свойства:

<i>matówka, sprzężyna, suchar, sztywniak</i>	крехчина, сухар	предмети
<i>mięczak, suchorost, zamokrzyca</i>	мекотело, мокрица	класове растения и животни
<i>gąszcz, gęstwina, gęstwa, mokradło, rzadzizna</i>	гъстак, гъсталак, редина, сушина	места

И в двата езика чрез словообразователната деривация елемент на емоция или оценка (Aest) се появява в значението на съществителните, произведени от прилагателни, означаващи възраст, физически и ментални свойства на лица, срв. напр. пол. *bledziuchny, bledziuski, głodniutki, голуski, golutki, grubaśny, naguchny, nagusieńki, nagutki, słabiusieńki, szczupluchny, szczuplusieńki, tłuściuchny, trzeźwiutki, zdrowiusieńki, zdrowiutki* и бълг. *босичък, босеничък, голичък, куцичък*.

Полските съществителни от прилагателни, означаващи форми, размери и физически свойства, назовават – за разлика от българските – съответно части (Pars) от предмети (с характерна форма), инструменти (Instr) и материя (Mat) (с характерно свойство или предназначение), срв.:

Пример	Лексико-семантичен клас	Категория
<i>krzywka, oblina, ostroga, ostrze, płaz</i>	<i>części przedmiotów (posiadające charakterystyczny kształt)</i>	Pars
<i>gładzica (I), krzywik, obłak, płazak</i>	<i>narzędzia</i>	Instr
<i>pulchnik, sztywnik, szczeliwo, elastil/elastyl, elastik, elastor</i>	<i>materiały/substancje (с характерно свойство или предназначение)</i>	Mat

Полските названия на болести, произведени от прилагателни, означаващи цветове, са профилирани езиково чрез словообразователната категория ‘причина’ (Caus: ‘нещо, което става причина да се появи цвят, напр. на кожата’), срв. напр. пол. *białaczka, bielactwo, bielnica, bielik (I), czerniaczka, czernica, czerwienica, czerwotka, sinica (I), żółtaczka*.

2.2.2. Сравнението показва, че и в двата изследвани езика серийно се образуват деривати – прилагателни, изразяващи интензивност на признака (Intens), назован от словообразователната основа. Срв. напр. пол. *amarantowaty, białawy, białusieńki, błękitnawy, błękitniutki, brązowawy, brunatnawy, burawy, czarniutki, czerwony, fioletowawy, modrawy, rudawy, ryżawy, sinawy, siniutki, szareńki, szarawy, zieleniutki, zielonawy, zielonkawy, żółciusieńki, żółciutki, żółtawy* и бълг. *аленичък, белезникав, беленичък, възбял, пребял, белошат, зеленичък, зеленикав, рудав, сивкав, синкав, черничък, черникав, червеникав, възчерникав, червеничък, възчервен*.

Елемент на емоция и оценка (Aest), внесен чрез словообразователния формант, се появява по-често в полските деривати – в названията на цветовете, физически и ментални свойства на лица и физически свойства на предмети, докато в българския език такава деривация се реализира единствено в групата названия на физически свойства. Срв. напр. пол. *blondas, chudziątko, głuchol, grubas, łysielec, tysoń, łysol, słabeusz, ślepek (I), tuścioch* и бълг. *глухчо, голтак, голчо, кьорчо*. Заслужава да се отбележи, че единствено от названията на форми и в двата езика не се образуват деривати с оценъчно значение.

Повечето от парадигмите съдържат производни прилагателни със словообразователно значение ‘отрицание’ (Neg) от типа на бълг. *неравен, нечист, нелюбезен, неприветлив*. Изключение прави парадигмата на цветовете.

2.2.3. Глаголните деривати в парадигмите на непроизводните прилагателни и в двата езика изразяват словообразователните категории ‘състояние’ (Stat), ‘събитие’ (Event) и ‘каузация’ (Caus).

Словообразователното значение ‘състояние’ (Stat) се изразява в парадигмата на цветовете и менталните свойства на човека, срв. напр. пол. *buńczuczyć się, chytrzeć, czupurzyć się, durnieć, gnuśnieć, hardzieć, infantylnieć, krnąbrnieć, leniwieć, łakomić się, mądrzeć, markotnieć, nikczemnieć, obojętnieć, pokornieć, pysznić się, rozczulać się, roztkliwiać się, skromnieć, srożyć się, subtelnieć, uwrażliwić się, weselić się* и бълг. *веселя се, гордея се, кротувам, лакомя се, лудея, лукавствам, мъдрей, сантименталнича, солидаризирам се, радвам се, щурей*.

Значението ‘събитие’ (Event) на свой ред изразяват деривати в парадигмата на менталните свойства в българския и на формите в полския език, срв. напр. пол. *ogłupić, ośmielić się, poweseleć, rozchciwić się, rozhardzić się, rozleniwić się, rozweselić się, rozzuchwalić się, uwrażliwić się, wycwanić się, wygrzecznieć, zgłupieć* и бълг. *ожесточа се, осмеля се, освирепея*.

В двата езика значението ‘каузация’ (Caus) се реализира в парадигмите, конструирани за лексико-семантичните класове: форми, физически свойства на предмети и лица, размери, темпорални отношения и оценки. Срв. напр. пол. *rozdrobnić, ścieśnić, skrócić, poszerzyć, przedłużyć, rozszerzyć, wydłużyć, zwięzić* и бълг. *намаля, удебеля, укъся, продължа, скъся, съкратя, уголемя, удължа*. Значението не се изразява в производните глаголи в парадигмата на менталните свойства.

2.3. Затворени субститутивни класове

В парадигмите на прилагателните не бяха включени значенията, изразени от деривати, които изпълняват изискването за порпорционалните четворки, но не образуват отворени субститутивни класове (виж по-горе 1.1.1.). Беглите наблюдения върху това кои словообразователни и лексикални значения се изразяват от дериватите, съставляващи затворен субститутивен клас, представят интересна картина.

Сред мотивираните от названия на цветове такава е групата на полските деривати с лексикално значение ‘лица, които произвеждат кожи с определен цвят’, срв. *białoskórnik* и *czerwonoskórnik*. Групата няма семантични потенции, което е обяснимо с екстралингвистични причини. От парадигмата на цветовете бяха изключени полските и българските названия на части на яйцето (пол. *białko* (II), *żółtko*; бълг. *белтък, жълтък*) поради очевидната и също екстралингвистично мотивирана липса на семантични потенции.

Като затворени субститутивни класове бяха квалифицирани производните прилагателни и съществителни в парадигмата на формите, назоваващи съответно ‘видове лещи’ (*dwuwkłęsy* и *dwuwypukły*) и ‘видове барелефи’ (*wkłęstorzeźba* и *wypukłorzeźba*); ‘класове насекоми и растения’ (*szorstkolistne, prostoskrzydłe*) и ‘пеперуди’ (*długoryjec, krótkowas*). Образоването на нови деривати в тези групи би могло да бъде свързано с открития в строго ограничени области на знанието и изкуството, което го прави малко вероятно.

Поради екстралингвистично мотивирана липса на семантични потенции в парадигмата на темпоралните отношения не бяха включени названията на периоди, свързани с годишните времена: *późnojesienny, późnoletni, późnowiosenny, późnozimowy, wczesnojesienny, wczesnoletni, wczesnowiosenny, wczesnozimowy*.

Непроизводителността на формантите на свой ред е причина за липсата на семантични потенции в групата деривати, изразяващи начин в българския език: *босешката, босешком, куцешком, слепешката, слепешком*.

ЛИТЕРАТУРА

- Богуславски 1978:** Bogusławski, A. Towards an Operational Grammar. // *Studia semiotyczne*, Warszawa, 1978, t. VIII, 29 – 90.
- Буров и кол. 2008:** Буров, С., В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова. *Съвременен тълковен речник на български език с приложения*, 3. изд. Велико Търново: Габеров, 2008.
- Вашакова 1996:** Waszakowa, K. Kategorie słowotwórcze z perspektywy semantyki kognitywnej (zarys problematyki). // R.Grzegorzczukowa, A. Pajdzińska (red.). *Językowa kategoryzacja świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1996, 289 – 294.
- Гжегорчикова 2001:** Grzegorzczukowa, R., Szymanek, B. Kategorie słowotwórcze w perspektywie kognitywnej. // *Współczesny język polski*, red. Bartmiński J. Lublin: Wydaw. UMCS, 2001, 469 – 473.
- Дорошевски, ред. 1996 – 1997:** *Słownik języka polskiego*, red. Doroszewski, W. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996 – 1997.
- Илиева и кол., ред. 1999:** Илиева, К., Карагъзова, С., Михайлова, Г., Пенчев, Й. Тодорова, Е. *Словообразователен речник на съвременния български книжовен език*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999.
- Земская 2007:** Земская, Е. А. *Словообразование как деятельность*, изд. 3, Москва: ЛКИ, 2007.
- Зих 1999:** Zych, A. *Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1999.
- Зих 2004:** Zych, A. Paradigmat słowotwórczy jako jednostka badań konfrontatywnych. // *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*. Czerwiński P., Fontański H. (red.). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004, 129 – 141.
- Кароляк 1984:** Karolak, St. Składnia wyrażen predykatywnych. // *Gramatyka współczesnego języka polskiego. T. I. Składnia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984, 11 – 207.
- Малджиева 2009:** Maldjiewa, V. *Słowotwórstwo. Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, T. IX. Warszawa: SOW, 2009.
- Малджиева 2012:** Малджиева, В. Конфронтативно изследване на словообразователните парадигми на славянските езици (върху материал от полски и български език). // *Aktualne problemy językoznawstwa słowiańskiego*, red. nauk. Elena Koriakowcewa, Janina Gardzińska, Siedlce, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, 2012, 133 – 146.
- Нагурко 1998:** Nagórko, A. *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, wyd. Trzecie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Национальный корпус русского языка:** c<<http://www.ruscorpora.ru/corpora-sem.html>>

- Пажишек 2014:** Parzyszek, M. *Paradygmaty słowotwórcze przymiotników niepochođnych w języku polskim i bułgarskim*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Viary Maldjiewej, Katedra Balkanistyki UMK, Toruń, 2014.
- Радева 1988:** Radewa, S. *Podręczny słownik polsko-bułgarski, tom I i II*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1988.
- Славски 1987:** Sławski, F. *Podręczny słownik bułgarsko-polski, tom I i II.*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1987.
- Ядацка, ред. 2001:** *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. T. 1, Gniazda odprzymiotnikowe*. Red. H. Jadacka, T. Vogelgesang. Kraków: UNIVERSITAS, 2001.

**ЗА СЕМАНТИКАТА И ФУНКЦИЯТА НА НАРЕЧИЕТО *СЕГА*
В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И ЕКВИВАЛЕНТИТЕ МУ
В ПОЛСКИЯ ЕЗИК**

Лилия Иванова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE SEMANTICS AND FUNCTIONS OF THE ADVERB *SEGA*
(NOW) IN BULGARIAN AND ITS POLISH EQUIVALENTS**

Liliya Ivanova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The adverb ‘sega’ has a rich semantic structure in Bulgarian, which does not only express the moment of speaking. ‘Sega’ is one of the most frequent temporal adverbs and at the same time it is a basis for the indicative pronouns for time. In this text an attempt is made its basic semantic hints to be revealed by presenting some of its functional and semantic Polish equivalents such as *teraz*, *zaraz*, *obecnie* as well as their functions in Polish.

Key words: adverbs, ‘sega’, ‘teraz’, function, equivalents

Глаголните времена представляват основно средство за съотнасяне на описваната в изречението ситуация с времето на реалния свят. Наред с това в темпоралната актуализация на изказването се откриват и лексикални елементи, които създават контекст на граматичните форми. По този начин при взаимодействието на разнородни езикови елементи се осъществяват промени в знаковите. Ако приемем момента на говоренето като основна референциална точка в схемата на дектичната темпорална актуализация на говорещия, то ще трябва да уточним, че този момент е с отворени граници – не маркира нито начало, нито край на ситуацията. В същото време лексикалните средства са тези, които могат експлицитно да фиксират границите на описваната ситуация.

Най-пряко свързано с момента на говоренето е наречието *sega* в българския език с най-характерен еквивалент наречието *teraz* в полс-

кия език. В същото време това наречие притежава богата семантична структура, която съвсем не означава единствено момента на говорене, и въпреки привидното си първично възприемане съвсем не е показател единствено на актуалното сегашно време, както е обръщал внимание и А. Богуславски (Богуславски 1975: 31, цит. по Пшибилска 1990: 111). Тези наречия в българския и полския език се свързват не само със сегашно време, но също и с форми, маркиращи предходност, както и следходност. Сред другите наречия *sega* в българския език и *teraz* в полския език заемат съществено място като едни от най-фреквентните темпорални наречия, основа на групата на показателните местоимения за време. Р. Гжегорчикова определя мястото на наречието *teraz* в полския език в деиктичната серия темпорални наречия, които изразяват едновременност и отнасят времето на действие на предиката към момента на говоренето (Гжегорчикова 1975: 108). По подобен начин Ст. Георгиев определя мястото на наречието *sega* в българския език сред наречията, изразяващи „пресичане“ или „съвпадение“ (Георгиев 1978: 25).

В тази статия ще се опитаме да маркираме основните семантични признаци, носени от темпоралното наречие *sega* в българския език, и функционално-семантичните му еквиваленти в полския език, като сред тях основно вниманието ни ще се спре върху наречието *teraz*.

В речниците на съвременния български и съвременния полски език семантиката на наречията *sega* и *teraz* се описва по следния начин:

СЕГА „1. В това време, когато говорим: в тоя миг или час, ден, година. *Какво беше някога, а какво е сега!* 2. Преди или подир малко време; доскоро, наскоро, веднага. *Сега беше тук и си отиде. Почакай малко – сега ще дойде.* 3. Тоя път, тоя ред. *Много пъти си ми помагал, помогни ми и сега.*“ (БТР 1993: 867). Подобно тълкувание се открива и в други речници: „1. В момента, когато се говори. *Сега съм вкъщи.* 2. В настоящото време, около момента на говорене. *Сега е зима.* 3. Много скоро, след малко, незабавно. *Сега ще се върна.* 4. Току-що, преди малко. *Сега беше тук, но излезе.* 5. Този път. *Толкова пъти ти прощавах, сега вече не мога да ти простя.* (СТРБЕ 1994: 790). Към тези значения в речника на Найден Геров се отбелязва и още една, неотразена в по-съвременните речници употреба: „При такива условия, тъй като“¹ (РБЕ 1978: 156).

¹ С оглед на по-добрата четивност сме си позволили да осъвременим правописа (бел. моя – Л.И.).

Съвсем фрагментарно е тълкуванието на наречието **TERAZ** в някои от речниците на полския език, напр.: „W tej właśnie chwili, obecnie“ (Речник 2002: 1028). В друг съвременен тълковен речник се открива също кратко, но малко по-информативно определение: „1. Jeśli jakiś stan rzeczy ma miejsce *teraz*, to ma miejsce w czasie, w którym lub o którym mówimy. *Rano padało, ale teraz znów świeci słońce*. 2. *Teraz* może znaczyć to samo, co *natychmiast* lub w najbliższej przyszłości. *Jeśli się teraz nie weźmiesz do nauki, to będzie za późno*. 3. W polszczyźnie mówionej słowami *teraz* lub *i teraz* wprowadzamy zdanie nawiązujące do poprzedniej wypowiedzi. *Jego dzieciństwo było nieustającą walką ze strachem. Teraz, na ile się do tego przyczynił ojciec, który lubił twardzieli?*“ (Речник 2000: 820).

Съгласно с тълкуването на наречията *sega* и *teraz* в речниците ги възприемаме като случаи на полисемия. Важно е да се уточни, че наречието *sega* (както и наречието *teraz*), освен да маркира момента, в който се говори, може да маркира момента, за който се говори, като обаче границите на този т.нар. момент съвсем не са точно определени – както се вижда от определението в *Български тълковен речник* (1993), те могат да варират от „миг“ през „час“, „ден“ и до „година“. За полското наречие *teraz* в разглежданите речници не се конкретизират границите, в които означеният период може да „се разтяга“. Обсега на периода на наречието *teraz* в полския език Р. Пшибилска определя като обхващащ „нулевата точка на темпорална ориентация“ (в нашето разбиране – момента на говорене) с „неопределени размери“, във връзка с което „случващите се в този период събития могат да бъдат както предходни по отношение на т.нар. нулева точка, така и да бъдат следходни, а също понякога да обхващат с траенето си тази нулева точка (или момент на говоренето)“ (Пшибилска 1990: 111). В същото време изследователката обръща внимание, че в контекста на сегашно време употребата на наречието *teraz* е редундантна, освен в случаите, когато се поставя, за да блокира възможността на сегашно време семантично да изразява минало или бъдеще време (пак там: 111).

В тази статия ще се опитаме да набележим основните линии, около които може да се развият различните семантични нюанси в значението на лексемите *sega* и *teraz* при определянето на **обсега на периода, който маркират**, без да претендираме за изчерпателност. Употребата на тези наречия би трябвало да се разглежда и в пряка връзка с времето и вида на глагола, както и с категории като вид на действието и таксис, намиращи морфологичен израз в българския език, но с оглед на обема и границите на изследването представянето

на тези взаимоотношения няма да влиза сред основните ни цели. Извън обсега на научния анализ остава също значението на *sega* и *teraz* в случаи, където те според нас не се явяват в типично темпорална функция, а означават „в този случай, при това положение, следователно, при такива условия, тъй като“ (подобно на едно от значенията, които открихме в речника на Найдено Геров, а също и в един от полските речници (вж. значение 3 в Речник 2000), а също и със значение „този път“ (вж. речниковите дефиниции по-горе).

Наблюденията в това изследване намират опора в теоретичните постановки на И. А. Мелчук (Мелчук 1995) и А. Д. Кошелев (Кошелев 1997) относно руските наречия *сейчас* и *теперь*, които в части ще се опитаме да приложим към българския и полския езиков материал.

Следвайки речниковите дефиниции на наречията *sega* и *teraz*, в опита си да определим обсега на периода, който маркират, тук ще разграничим четири изходни значения на разглежданите наречия (по Мелчук 1995):

1. В момента на говорене или в период, включващ момента на говорене¹.
2. В най-близкия момент след момента на говорене².
3. В най-близкия момент преди момента на говорене³.
4. В даден момент, състоял се в миналото, но представен от говорещия като момент на говорене⁴.

За по-добра ориентация при разграничаването на тези значения ще определим група от синонимни изрази, които са способни да заместят разглежданите лексеми в някои контексти.

А. Д. Кошелев поделя значението на езиковата единица на две: ядро и прототип(и), където ядрото – това е инвариантният компонент на значението, изпълняващ референциална семантическа функция в изречението, а прототипите са типизирани значения, които отразяват свойствата на типичните употреби (контексти) и изпълняват комуникативна функция. На фона на предложените от И. А. Мелчук значения, които А. Д. Кошелев определя като „прототипи“ (обръщайки внимание най-вече на значенията С 1, С 2 и С 3), тъй като всяко от тях се поражда от някои ядрени значения по пътя на наслагването върху него на типичните (прототипни) свойства на контекста, последният

¹ По-нататък това значение ще отбелязваме като С 1 за българския и Т 1 за полския език.

² По същия начин ще определяме и следващите значения – тук С 2 и Т 2.

³ С 3, Т 3.

⁴ С 4, Т 4.

автор предлага следното определение за ядро на лексемата *сейчас* в руския език, а именно: „Събитието X се състои (локализирано е) в най-близката околност на момента на говоренето“ (Кошелев 1997: 242). По този начин фактически се получава, че главното въздействие на наречието *сейчас* върху темпоралната ос – това е свиването на обема, околността на момента на говоренето, в който се случва събитието. Глаголното време и другите семантични елементи от изказването локализируют събитието отнесено към момента на говоренето (до/след/в момента на говорене) в рамките на тази „най-близка околност“, пораждаща първите три прототипни значения на лексемата *сейчас*. Това наречие обаче не задава локализацията на действието, без него описваното събитие не се изменя (околността му става единствено по-широка, панорамна), а добавянето на такъв локализатор единствено свива обсега около момента на говорене в по-значимата и актуална за говорещия част, напр. *Иван, мы пойдём смотреть слона* (примерът на А. Д. Кошелев) ще бъде напълно коректно, ако моментът на говорене е например сутринта, а събитието е планирано за вечерта. Така имплицитно панорамната околност предполага, че действието ще се осъществи днес. Но изказването *Иван, мы сейчас пойдём смотреть слона* вече не би било коректно, ако действието ще бъде извършено вечерта, а ще бъде коректно, ако се извърши примерно около половин час след изказването (в т.нар. най-близка околност) (по въпроса вж. Кошелев 1997: 242 – 244). При определянето на ядрото по този начин основната трудност се ограничава в това, да бъде определено какво ще се разбира под „най-близка околност“. А. Д. Кошелев, опирайки се на анализа на глаголните референции, отделя три различни по големина темпорални оси, или три значения на референциалното време на глагола: *текущо*, при което действието се развива буквално пред очите на говорещия, а измененията са синхронни с момента на наблюдение; *актуално*, което се простира върху по-голям интервал от време (ограничено приблизително в рамките на деня) и се свързва с повече или по-малко регулярни действия, и *фоново* време, което се развива през значително по-голям интервал от време, чието протежение може да обхване дни, седмици, месеци и т.н. (Кошелев 1997: 245 – 247). Изследователят въвежда като допълнение и концептите „фокусен интервал“, т.е. актуализирания в съзнанието на говорещия интервал от време, в който се групират най-важните за него събития, т.е. тези, върху които е съсредоточено непосредствено вниманието на говорещия, и „панорамен интервал“, който съдържа по-малко важните, вторичните събития. Според тази теория *сейчас* по-

казва, че „събитието е локализирано във фокусния интервал на говорещия“ (Кошелев 1997: 247).

Изхождайки от посочените положения, ще се опитаме да проследим тези четири референциални точки, отразени в основните значения на наречията *sega* и *teraz*, на базата на примери от български и полски художествени текстове.

СЕГА 1 / TERAZ 1: 1. В момента на говорене или в период, включващ момента на говорене.

Ще разделим значението на три групи в зависимост от обхвата на интервала (текущ, актуален и фонев), като с оглед на това, че използваме художествени текстове, ще си позволим да обединим значения С 1/ Т 1 и С 4 / Т 4, като приемем най-общо, че става дума за събития, състояли се в момента на говоренето, около момента на говоренето или в друг ориентационен момент, представен като момент на говоренето (или минал ориентационен момент). Както стана ясно, за **текущия** фокусен интервал е характерно, че се развива буквално пред очите на говорещия. Съотнесеното с него изказване описва изменения, синхронни с момента на наблюдението и разпознаваеми в съвсем малък интервал от време. Синонимните средства, или парафразите, с които може да се илюстрира текущият интервал, са ‘в този момент’, ‘в тази минута’ и др.

Seга той се хранеше мълчаливо, но се виждаше, че с наслада облизваше пръстите си. // Jadł teraz w milczeniu, ale widać było, że jedzenie sprawia mu wielką przyjemność (ХМ); Seга си давам сметка, че това е било страх – с унгарската коса. // Teraz zdają sobie sprawę, że wyobrażenie kosy był to strach (П); Teraz już i inni ludzie, w których Podgórski rozpoznał robotników z Białej, biegli ku drodze. // Seга вече и други хора, в които Подгурски позна работници от Бяла, тичаха към пътя (ПД).

Понякога актуалността на момента се подчертава от други лексикални средства, свиващи още повече момента на действие на *sega / teraz*: *Miała dziwne wrażenie, że ten e-mail do niego, właśnie teraz, jest bardzo ważny. // Имаше странното чувство, че този имейл точно seга е много важен (СМ).*

Ако интервалът, характерен за текущото фокусно време, е достатъчно кратък, за да бъде наблюдаван в рамките на минути, то интервалът, характерен за **актуалното време**, варира в рамките на часове около момента на говорене (или миналия ориентационен момент). Подходяща парафраза в определени случаи за това значение може да бъде ‘по това време’. Такава употреба откриваме в примери като

следните: – *Ja już wolę nie ryzykować. Teraz jest ciepło, a za godzinę może być ziąb. Zerwie się wiatr i znowu mi głowę wydmucha...* // – *По-добре да не рискувам. Сега е топло, но след един час може да бъде студ. Ще излезе вятър и пак ще ми надуха главата* (ПД).

Във **фоновото време** фокусният интервал може да бъде не много по-голям, отколкото в актуалното време, но може и да се простира върху по-широк период от време. Продължението на този интервал най-често се измерва от дни през седмици до месеци и години. Възможни синонимни средства тук са: ‘в наше време’, ‘в наши дни’, ‘в днешно време’, ‘напоследък’ и др. В случая обаче е характерно, че това са некоректни изказвания, несинхронни с момента на говорене (или с миналия ориентационен момент) събития. Тоест тук формите на минало време (аорист) и бъдеще време, предходни или следходни на момента на говорене, не са типичен контекст – не е подходящо съчетаването с глаголи в аорист поради конкретността и прекратеността на действието преди момента на говоренето, заложен в неговата семантика (т.е. такова едно съчетание би отпратило значението на наречието *sega* към С 3 – вж. по-долу), а съчетаването с форми на бъдеще време би изменило значението на разглежданото наречие към семантиката на С 2. По същия начин в полския език не е типично съчетаването на наречието *teraz* с глаголи от свършен вид в минало време или с бъдеще време, тъй като такава комбинация също би отпратила към значения Т 3 и Т 2. В центъра на фокусния интервал се намира не семата „момент на говорене“, а микроинтервалът „текущ момент на възприятие“, като в повечето случаи той практически съвпада с момента на говорене, като го включва, но понякога може и да не съвпада с него. Много характерно е фоновото представяне на интервала в повествуването, където често се описват по-големи периоди. Това прави употребата на *sega* и *teraz* в тези случаи много типична и честа:

Пиринските гори стигаха досам крайните дворища на село Банско. И сега, през първите дни на септември, все още се зеленееха [...] // *Pirińskie góry swymi zboczami niemal dotykały ostatnich zabudowań wsi Bansko. Teraz, w początkach wrzeźnia, wciąż jeszcze były zielone (...)* (ХМ); *Ojciec i stryj Tomasza są teraz w Polsce w wojsku i też biją się z Rosjanami.* // *Бащата и чичото на Томаш сега са в Полша, в армията и също се бият с руснаците* (ДИ); *Teraz była wiosna i czas najpiękniejszy.* // *Сега беше пролет и най-хубаво време* (ПД); *Dziś chciałby to wiedzieć, ale gdy jeszcze żyła, nie przyszło mu to nigdy do głowy. Teraz już jej nie ma.* // *Днес искаше да знае, но когато тя още беше жива, не се сети да я попита. Сега вече я няма* (СМ); *Dziadek*

wywiózł do Berlina swoją na ostatnich nogach żonę w nadziei, że w Berlinie będzie im lepiej. Jak to teraz nazywają? Emigrant gospodarczy? // Днес искаше да знае, но когато тя още беше жива, не се сети да я попита. Сега вече я няма (СМ); Dziadek wywiózł do Berlina swoją na ostatnich nogach żonę w nadziei, że w Berlinie będzie im lepiej. Jak to teraz nazywają? Emigrant gospodarczy? // Дядо му бе докарал жена си бременна в последния месец в Берлин с надеждата, че там ще живеят по-добре. Как се нарича сега това? Икономическа емиграция? (СМ).

За по-голямата широчина на този интервал свидетелстват и разнообразните функционални съответствия на наречието *sega* в полския език и на *teraz* в българския език: *Złote spinki przy mankietach – kto teraz jeszcze używa w ogóle takich spinek? // Златни кончета на маншетите – кой в днешно време изобщо използва такова нещо? (СМ); Wiedziała, że Andrzej nie miał stałego zajęcia, zresztą na żadnej posadzie niepodobna było obecnie zarobić tyle tysięcy. // Госпожа Алиция знаеше, че Анджей няма постоянна работа, пък и от никаква работа не беше възможно сега да се спечелят толкова хиляди (ПД) и др. *Obecnie* е синоним на *teraz* със значение ‘в момента; понастоящем’, който е стилистично маркиран като по-официален, а в определени случаи характерен именно за по-широк темпорален период.*

СЕГА 2 / TERAZ 2: В най-близкия момент след момента на изказването.

Тази употреба на *sega* може да намери като синонимни средства в определени случаи обстоятелствени пояснения от типа на ‘веднага’, ‘след малко’, ‘всеки момент’, ‘ей сега’, ‘скоро’ и др. Влизайки в рамките на текущия фокусен интервал, според А. Д. Кошелев би следвало тази употреба да се свързва с действие, което се очаква да се извърши в близките няколко минути (той конкретизира още по-точно минутите между три и пет) (вж. Кошелев 1997: 248). Например: *A teraz muszę już iść, Jakubku. Nie pracuj zbyt dużo tego weekendu. // Якуб, сега вече трябва да тръгвам. И не работи прекалено много този уикенд (СМ); – Вечеряхте ли? – попита Джек. – О не... Ще вечерям сега – каза монахът жизнерадостно. // – Czy ksiądz po kolacji? – spytał Jack. – Nie... Teraz zjem – wesóło odparł mnich (ОД).*

В примерите, в които се маркира най-близкият момент след момента на говоренето, са възможни и други варианти за превод на българското *sega* на полски език, синонимни на *teraz*, като напр. наречието *zaraz*, което изразява непосредствена следходност (вж. Гжегорчикова 1975: 109): – *Zaraz pani wydam resztę – powiedział z wolnym*

namyśłem. // – Seга ще ви върна рестото – каза той, след като помисли малко (ПД); – Zaraz nastawię wodę, to nie potrwa długo. // – Ей сега ще сложа вода, няма да чакаш много (ПД).

Във втория пример се открива наречието *sega*, придружено от частицата *ей* с интензифицираща функция, която се съчетава обикновено с показателни думи, засилваща близостта до момента на говорене, като е възможно да се употреби и в ретроспективен, и в проспективен план (вж. Ницолова 1986, също СТРБЕ 1994: 790). Като функционален еквивалент на наречието *sega* в комбинация с частицата *ей* за изразяване на следходни събития в полския език относително точно се използва именно наречието *zaraz*: *Лисичата комета за миг озари махалата Колибите, ей сега, помислих си, моя пламък ще оближе и ще подпали махалата [...] // Lisia kometa rozjaśniła na moment Koliby, pomyślałem, że ów płomień liznąwszy domostwa podpali zaraz całą przysiółek [...] (П); – Powiedziałam przecież, niech się Rozalia ubiera. Zaraz przyniosę pieniądze. // – Нали ви казах да се обличате. Ей сега ще донеса пари (ПД).*

Както обаче вече беше споменато, *ей сега* може да се употреби както за най-близкия момент в бъдещето, така и за най-близкия момент в миналото, докато полското наречие *zaraz* се свързва предимно с непосредствения момент в бъдещето.

Обратно, за най-близкия момент, разположен непосредствено преди момента на говоренето, относително точно съответствие на наречието *sega* е лексемата *właśnie* (вж. по-долу при С 3 / Т 3).

СЕГА 3 / TERAZ 3: В най-близкия момент преди момента на изказването.

Както и при значението на С 2 / Т 2, така и тук при текущия фокусен интервал може да се очаква, че действието, маркирано с наречието *sega*, се отнася към време от няколко минути преди момента на говорене, напр.: *Едва сега за пръв път зърнах очите на стареца, който спеше от лявата ми страна. // Dopiero teraz ujrzałem oczy starca, który spał z mojej lewy strony (ЗН); Teraz Róża usiadła i pozwoliła swojej twarzy zmierzchnąć. // Seга Роза седна и позволи на лицето си да угасне (Ч).*

Като синонимни на тази употреба на С 2 може да се споменат още средства, например ‘*току-що*’, ‘*преди малко*’, ‘*ей сега*’ и др.

В рамките на най-близкия момент преди момента на говоренето като синонимни на *teraz* съответствия на българското наречие *sega* могат да се употребят и други лексикални единици, напр.: – *Oczywiście! Kupiłam właśnie trochę herbaty, zdaje się, że powinna być*

dobra. // – Разбира се! Тъкмо сега купих малко чай, струва ми се, че е много хубав (ПД).

Както беше споменато, за засилване на ориентацията за близост до момента на говоренето в българския език наречието *сега* се съчетава и с частицата *ей* (с известен разговорен нюанс): – *Ами къде отиде Левачко? – Че ей сега клъцкаше дърва на дръвника... // – A gdzie Lewaczko? – Był tu przecie przed chwilą i rąbał drzewo ... (П).*

С оглед на целите в тази статия и изложението тук представяме анализ само на един от възможните аспекти при представянето на наречията *сега* в българския език и *teraz* в полския език. Поради богатата им семантична структура при тях се откриват възможности за многоаспектно представяне на семантиката им, особено във връзка с времето и вида, както и с мястото им в текстовия дейксис – задача, която може да бъде реализирана в по-широк контекст.

ЛИТЕРАТУРА

- Богуславски 1975:** Bogusławski, A. On the status of temporal expressions. // *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia*. Wrocław: Ossolineum, 1975, 7 – 70.
- БТР 1993:** *Български тълковен речник*. Ред.: Л. Андрейчин и кол. Четвърто издание. София: БАН, 1993.
- Георгиев 1978:** Георгиев, Ст. Семантика на наречията за време в съвременния български език. // *Великотърновски университет „Кирил и Методий“*. Славистични проучвания в чест на VIII международен славистичен конгрес. Велико Търново, 1978, 21 – 31.
- Гжегорчикова 1975:** Grzegorzczukowa, R. *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Ossolineum, PAN, 1975.
- Кошелев 1997:** Кошелев, А. Д. Наречие СЕЙЧАС (ядро и прототипы). // *Логический анализ языка. Язык и время*. Москва: Индрик, 1997, 241 – 252.
- Мелчук 1995:** Мельчук, И. А. ‘Сейчас’ и ‘теперь’ в современном русском языке. // *Русский язык в модели „Смысл – Текст“*. Москва – Виена: Школа „Языки русской культуры“, 1995, 55 – 79.
- Пшибилска 1990:** Przybylska, R. *Wyrażanie stosunków czasowych w polskim zdaniu pojedynczym*. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1990.
- РБЕ 1978:** Геров, Н. *Речник на българския език*. Фототипно издание. Част пета. Р – Я. София: Български писател, 1978.
- Речник 2000:** *Inny słownik języka polskiego*. Red. Mirosław Bańko. P – Ź. Warszawa: PWN, 2000.

Речник 2002: *Nowy słownik języka polskiego*. Red. Elżbieta Sobol. Warszawa: PWN, 2002.

СТРБЕ 1994: *Съвременен тълковен речник на българския език*. Ред.: Стоян Буров и кол. Велико Търново: Елпис, 1994.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

ДИ – Czesław Miłosz. *Dolina Issy*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1998. // Чеслав Милош. Долината на Иса. София: Издателска къща „Христо Ботев“, 1994. Превод: Галина Белинска.

ЗН – Павел Вежинов. *Звездите над нас*. София: Военно издателство, 1966. // Paweł Weżinow. *Gwiazdy nad nami*. Warszawa: Czytelnik, 1977. Przetłoczyli Dimitrina i Jacek Bukowscy.

ОД – Димитър Димов. *Осъдени души*. София: Народна култура, 1969. // Dymitr Dimow. *Skazańcy*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. Przetłoczyła: Teresa Dąbek-Wirgowa.

П – Йордан Радичков. *Прашка*. София: Литературен форум, 1994. // Jordan Radiczkow. *Proca*. Warszawa: Czytelnik, 1980. Przetłoczyła: Marzenna Piłewa.

ПД – Jerzy Andrzejewski. *Popiół i diament*. Kraków: Wydawnictwo Greg, 2004. // Йежи Анджейевски. Пепел и диамант. София: Народна култура, 1975. Превод: Димитър Икономов.

СМ – Janusz Leon Wiśniewski. *S@motność w sieci*. Tryptyk. Warszawa: Wydawnictwo Czarne S. C., 2001. // Януш Леон Вишневски. *С@мота в мрежата*. София: Сиела, 2009. Превод: Амелия Филипова.

ХМ – Димитър Талев. *Хилендарският монах*. София: Издателство на БЗНС, 1981. // Dymitr Talew. *Mnich z Chilendaru*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk“, 1975. Przetłoczyła: Krystyna Migdalska.

Ч – Maria Kuncewiczowa. *Cudzoziemka*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1980. // Мария Кунцевичова. Чужденка. София: Народна култура, 1985. Превод: Малина Иванова.

СУФИКСАЛНИ ПАРОНИМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И ТЕХНИТЕ ПОЛСКИ СЪОТВЕТСТВИЯ

Ваня Зидарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

SUFFIXED PARONYMS IN BULGARIAN AND THEIR POLISH EQUIVALENTS

Vanya Zidarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article examines the comparison between paronymy and paronyms. In it I discuss the nature of paronymy, different kinds of paronyms and basic paradigms formed by various suffixes.

The comparison with Polish shows that there is no lexical symmetry between the two languages. Bulgarian paronymic pairs have various equivalents in Polish: they could be related to word polysemy, or with different onomasiologic stem, there could also be analogy between Bulgarian and Polish lexemes, and, in some rare cases, there could be no lexical equivalent at all.

Key words: lexical semantics, paronymy, suffixes, word formation

Въпросът за паронимията като лексикално-семантично отношение не е сред приоритетните за българската лексикология. Рядко явлението се анализира от системно гледище, по-често се засяга във връзка с езиковата култура, стилистиката. Грешките при употреба на думи пароними в речта се дължи или на непознаване на семантиката, или на погрешно „разчитане“ на думата по аналогия с друга позната дума. При изучаването на даден език като чужд обаче е много важно паронимите да се познават с оглед на нюансите в значението им, което би довело и до уместната им употреба.

Като лексикално явление паронимията има своите системноезикови измерения. Паронимите са лексикални парадигми от две или повече (рядко повече от три) думи. Традиционно се определят като думи, *подобни по форма и различни по значение*. Това определение оба-

че се нуждае от прецизиране, тъй като поражда ред въпроси. Първо, как да се разбира подобие в формата. Много думи в речника са повече или по-малко подобни по форма, като се има предвид, че всички те са образувани с ограничен набор от фонемни и морфемни. Второ, на какво равнище трябва да търсим подобие – фонетично, графично, морфемно. В някои случаи (напр. в речника на паронимите на българския език) те се наричат „близкозвучащи думи“, което отвежда само към устната реч, а и близкозвучащи могат да бъдат освен паронимите и антонимите, и синонимите. Трето, имат ли паронимите словообразователно подобие, или подобие им е напълно случайно.

Да се спрем първо на формалното подобие като определящ паронимите признак. В широк смисъл подобие се свързва със случайна фонетично-графична аналогия на част от съставните компоненти на думата.

Например: *натурален – нотариален, ларва – лавра, штиц – шприц, меласа – мелиса, бламирам – блъфирам, кауза – клауза*. Този подход би превърнал в пароними почти всички думи от речника, доколкото те се образуват с помощта на 30 букви или съответно 45 фонемни (в българския език) и е неизбежно да се получи частично подобие във формата. В тесен смисъл подобие се свързва с морфемния строеж на думите и се изразява в аналогични афикси или корени. Например: *парафраза – перифраза, адресант – адресат, дипломант – дипломат, коренен – коренов, факултетен – факултативен, частен – частичен*. В тези случаи подобие във формата не е резултат от случайно съвпадение, а резултат от сходни словообразователни процеси. Когато са налице идентични афикси или корени, винаги се наблюдава и семантична връзка между думите, тъй като афиксите и корените имат словообразователен характер и се включват със своята семантика в значението на производната дума. С подобен морфемен строеж са и голяма част от антонимите: *завинтвам – отвинтвам, народен – антинароден, подценявам – надценявам, експорт – импорт, макрочастица – микрочастица*. Затова признакът „формално подобие“ трябва да се съгласува със семантичната специфика, присъща на паронимите.

Как да се тълкува семантичното отношение, дефинирано като „различие“? Със сигурност то трябва да се схваща като „нееднаквост“, но колко и по какъв начин са различни по значение паронимите. Признакът „различни“ не дава всъщност никаква информация за семантичното отношение в една паронимна група. Различни по значение са почти всички думи в езика и в това е тяхното комуникативно предназначение. Затова смятаме, че признакът „различни“ по значе-

ние трябва да се замени с по-уместен. Когато формалното подобие е случайно и се изразява в графично-фонетично сходство, паронимите просто не са в никакво семантично отношение, т.е. нямат семантична връзка помежду си. Когато обаче формалното подобие се дължи на сходен словообразователен строеж, нормално е да очакваме и някакъв вид семантично отношение. То може да е антонимия (*енклитики – проклитики, хипертония – хипотония, цветен – безцветен*), синонимия (*граматичен – граматически, психичен – психически, рибар – риболовец*), паронимия (*цветен – цветист, лигнит – лигнин*), а най-често става въпрос за лексеми от една деривационна верига с общ корен (*бригаден – бригадирски, кредитен – кредиторски, пчелен – пчеларски, часовников – часовникарски*).

Според нашето разбиране като пароними трябва да се интерпретират само онези лексеми, чието формално подобие се дължи на словообразователно сходство и при които вследствие на морфемното сходство се наблюдава и подобие в значението, изразяващо се в една или повече общи семи. С други думи паронимите са словообразователно подобни думи, които са и семантично подобни, без да са еднакви по значение. Идентифициращият паронимията признак е „подобие“ – както в словообразователен, така и в семантичен аспект.

Именно това двустранно подобие е причина за парономастични замени на един пароним с друг в речта. В тесен смисъл словообразователните пароними имат един и същ корен, но се различават по своите префикси (*преспивам – приспивам, оказвам – указвам, преписвам – приписвам*) или суфикси (*съседен – съседски, воден – воднист, практичен – практически*). Ономасиологичната основа в паронимната редица може да е една и съща (*тревен – тревист* от „трева“, *претеглям – притеглям* от „тегля“) или различна (*тактичен* от „такт, внимание“ и *тактически* от „тактика“; *методичен* от „метод, система“ и *методически* от „методика“).

В настоящото изследване сме си поставили за цел да сравним суфиксалните пароними при прилагателните имена в българския език с лексикално-семантичните им еквиваленти в полския език. Предвид родствения характер на двата езика се очаква аналогия в значителна степен, но по-интересни от съпоставително гледище ще бъдат случаите на разминаване между българската и полската лексика. За целта на изследването сме използвали следните лексикографски източници: „Речник на близкочуващите думи (паронимите) в българския език“ (авт. Ст. Василева, София: изд. „Петър Берон“, 1988), „Български тълковен речник“ (Изд. на БАН, София, 1993) и „Nowy słownik języka

polskiego“ (Warszawa: PWN, 2003). Единствено Речникът на паронимите в българския език е специализиран лексикографски труд с оглед на интересуващата ни тема. За съжаление, това е единственият речник на паронимите в българския език, чийто лексикален корпус обаче е остарял с оглед на съвременната лексикална система, а и начинът на формирането и представянето му буди някои възражения. Не става ясно от какви теоретични позиции са включени думите, определени като пароними, на какъв принцип е подчинен изборът на лексиката. Поради това в лексикалния корпус на речника намираме думи, чието отнасяне към паронимите е доста спорно. Например: *максимален – минимален, макрокосмос – микрокосмос, корд – корт, йод – йот, експорт – импорт* и подобни.

Най-често срещаните (според речника) суфиксални пароними са оформени със суфиксите:

-ов/-ев : -ски (*Паусиев – паусиевски, Методиев – методиевски, Волтеров – волтеровски, Ботев – ботевски*);

-ов : -ен (*плодов – плоден, шоколадов – шоколаден*);

-ен : -ски (*техничен – технически, лиричен – лирически, човечен – човешки, тактичен – тактически*);

-ен : -ист/-ест (*тревен – превист, цветен – цветист, месен – месест*);

-ен : -ив(ен), -ов(ен), -тел(ен) (*многозначен – многозначителен, книжен – книжовен, дефектен – дефективен, ефектен – ефективен*);

-ен : -им (*неотменен – неотменим, заменен – заменим, неизяснен – неизясним*).

Парадигмите са най-често двучленни, рядко тричленни. Ще разгледаме последователно тези групи с оглед на техните еквиваленти в полския език. Целта е да установим дали в двата езика има симетрична паронимия, или съществуват словообразователни и лексикални разлики.

Парадигма –ОВ/-ЕВ : -СКИ. В българския език тази опозиция от относителни прилагателни с апелативна семантика е последователно представена и широко застъпена, като проявява висока деривационна продуктивност. Например: *Ботеви стихотворения – ботевски плам, Вазов роман – вазовски патриотизъм, Паусиева история – паусиевски дух, Шекспиров сонет – шекспировски драматизъм.* Прилагателните, формирани със суфикс **-ов/-ев**, имат посесивна семантика (*Паусиева история – история на Паусий, Шекспиров сонет – сонет от/на Шекспир*). В полския език за целта се използват словосъчетания, изразяващи принадлежност: *powieść Vazova, wiersz Botewa, muzyka Szopena.* Прилагателните, формирани със суфикс **-ски**, са също

относителни, но семантиката им съдържа метафоричен елемент: *вазовски – като (на) Вазов, паусиевски – като (на) Паусий, Шекспировски – като (на) Шекспир*. Тези прилагателни нямат еквивалент в полския език (или много рядко се образува прилагателно от този тип). Затова можем да кажем, че по отношение на парадигмата -ОВ/-ЕВ : -СКИ между двата езика няма симетрия. Българските паронимни двойки нямат лексикален еквивалент в полския език.

Парадигма -ОВ : -ЕН. Това е сравнително малка група от относителни прилагателни: *плодов – плоден, езичен – езиков, шоколадов – шоколаден, смислов – смислен*. Отношението с полския език е по-често асиметрично: на двата паронима в българския език отговаря една и съща лексема в полския език. Например: *плодов/плоден – owocowy (плодов сок – sok owocowy, плодно дърво – drzewko owocowe; шоколадов/шоколаден – czekoladowy, езиков/езичен – językowy*.

Парадигма -ЕН : -СКИ. Това е най-голямата група от суфиксални пароними в българския език. Някои от тях са всъщност лексикални дублети, които имат твърде сходна семантика и се различават само по суфикса. Например: *граматичен – граматически, автоматичен – автоматически*. Но при по-внимателно анализиране може да се долови и известна нюансировка в значението и функционирането. По отношение на дублетните прилагателни имена в съвременния български език Б. Радева установява, че при повечето от дублетните прилагателни имена, оформени със суфиксите *-ичен* и *-ически*, *-ен* и *-ски*, се наблюдава ясно семантично разграничение. Когато в семантичната структура на дублетните прилагателни имена не е отразено такова разграничение, се забелязва по-широката употреба на едното прилагателно име (по-често на това, което е оформеното със суфиксите *-ски* и *-ически*), отколкото на другото (Радева 2012).

Същата авторка изтъква и безспорно най-важната специфика на прилагателните, образувани с тези суфикси: прилагателните имена, оформени със суфиксите *-ен* и *-ичен*, често се възприемат като качествени, а прилагателните, образувани със суфиксите *-ски* и *-ически* – като относителни. На същото мнение е и Ив. Касабов, разглеждайки някои пароними с оглед на лексикографското им представяне (Касабов 1986). Много често обаче носителите на съвременния български език не правят такава разлика между двете прилагателни имена, т.е. в съвременния български език, и по-точно при неговия разговорен вариант, тази разлика се размива“ (Радева 2012).

Както ще видим от следващите примери, на двата паронима в българския език съответства най-често една дума с две значения в полския език.

възпитателен/възпитателски – *wychowawczy*
изобретателен/изобретателски – *odkrywczy, wynalazczy*
икономичен/икономически – *ekonomiczny*
практичен/практически – *praktyczny*
лиричен/лирически – *liryczny*
критичен/критически – *krytyczny*
методичен/методически – *metodyczny*
техничен/технически – *techniczny*
логичен/логически – *logiczny*
графичен/графически – *graficzny*
дипломатичен/дипломатически – *dyplomatyczny*

От ономаσιологична гледна точка и в българския, и в полския език има разлика в номинацията. Но докато в българския език различните мотивиращи основи водят до различни лексеми, в полския език мотивиращите основи пораждат две лексикални значения на една и съща лексема. Срв.:

икономичен (икономия) – *икономически* (икономика) : *ekonomiczny* (1. *oszczędny*, 2. *dotyczący gospodarki*);

методичен (последователен, системен) – *методически* (методика) : *metodyczny* (1. *dotyczący metodyki*, 2. *systematyczny*);

дипломатичен (внимателен, неконфликтен) – *дипломатически* (дипломат, дипломация) : *dyplomatyczny* (1. *taktowny*, 2. *dotyczący dyplomacji*);

логичен (разумен) – *логически* (логика като наука, начин на мислене) : – *logiczny* (1. *rozsadny*, 2. *dotyczący logiki*).

В контекстуално отношение за българския език трябва да се избере подходящата лексема, а за полския език лексемата реализира едно от значенията си в съответния контекст:

дипломатично мълчание – *milczenie dyplomatyczne*
дипломатически отношения, дипломатически корпус – *stosunki dyplomatyczne, corpus dyplomatyczny*

логичен отговор, логично поведение – *odpowieź logiczna, postępowanie logiczne*

логическо твърдение, логическа грешка – *twierdzenie logiczne, błąd logiczny*

икономична кола, икономичен бюджет – *samochód ekonomiczny, budżet ekonomiczny*

икономически развой – rozwój ekonomiczny
практичен подарък, практичен човек – praktyczny prezent,
człowiek praktyczny
практически семинар – seminarium praktyczne
лиричен тенор – tenor liryczny
лирическо стихотворение – wiersz liryczny

Понякога самата мотивираща основа е полисемантична и паронимите произлизат от различни значения: *графичен – графически* (от графика: 1. вид живопис, 2. писменост); *техничен – технически* (от техника: 1. съвкупност от апарати и съоръжения, 2. съвкупност от начини на действие, 3. сръчност); *езичен – езиков – езически* (от 1. език като орган в устната кухина, 2. език като комуникативна система, 3. езичество като философия и религия).

В парадигмата **-ен : -ски** се срещат и случаи, в които на еднокоренните думи в българския език отговарят разнокоренни думи в полския език:

плътен (плътни редици) – *плътски* (плътска любов) : *zbity* (zwarte szeregi) – *cielesny* (miłość cielesna)
дружен (дружна работа) – *дружески* (дружески отношения) : *wspólny* (wspólna praca) – *przyjacielski* (stosunki przyjacielskie)
езиков (езикова история) – *езически* (езически свят) : *językowy* (historja językowa) – *poganski* (swiat poganski)

Срещат се и случаи на симетрия между двата езика, при което на двойка суфиксални пароними в българския език съответства аналогична в семантично и словообразователно отношение двойка в полския език. Това обаче се наблюдава сравнително рядко в нашите примери: *съседен – съседски* : *sąsiedni – sąsiedzki*; *тактичен – тактически* : *taktowny – taktyczny*.

Парадигма –ЕН : -ИСТ/-ЕСТ. Паронимите в тази група имат една и съща ономаσιологична основа, като разликата в семантиката се дължи изцяло на суфикса. Между полския и българския език в тази парадигма се наблюдава доста голяма близост:

месен (направен от месо; *месно ястие*) – *mięsny, danie mięsne*
месест (приличащ на месо, *месести круши, месест нос*) – *mięsisty, mięsiste gruszki, mięsisty nos*
воден (съдържащ вода, свързан с вода; *водна лилия*) – *wodny, lilia wodna*
воднист (приличащ на вода, *водниста напитка*) – *wodnisty, wodnisty napój*

пухен (направен от пух, съдържащ пух, *пухена възглавница*) – *puchowy, poduszka puchowa*

пухест (като пух, *пухест килим*) – *puszysty, puszysty dywan*

скален (образуван от скала, *скален отломък*) – *skalny (skalny odłamek)*

скалист (състоящ се от скали, *скалист бряг*) – *skalisty (skalisty brzeg)*

При една от двойките – *тревен* : *тревист* – полският еквивалент е една и съща дума, но с две значения: *trawiasty* (1. *dotyczący trawy*, 2. *zarosły trawą*).

Следващата парадигма е доста разнообразна, тъй като единият пароним е моносуфиксален (**-ен**), а другият е бисуфиксален (напр. **-ив(ен)**, **-ов(ен)**, **-тел(ен)** и др.). Например: *ефектен* – *ефективен*, *реален* – *реалистичен*, *производен* – *производителен*, *чувствен* – *чувствителен* и т.н. Мотивиращата основа може да има един и същ корен, но да е различна в лексикално-семантично отношение. Например: *многозначен* (който има много значения, „значение“, например *многозначна дума*) и *многозначителен* (който означава много, „знача, означавам“, *многозначителен поглед*). Подобно е положението и при двойката *духовен* – *душевен*, деривати на „дух“ и „душа“. В полския език също се наблюдава лексикално-семантична разлика: *wieloznaczny, wieloznaczne słowo* – *wieloznaczący, wieloznaczące spojrzenie*. Групата на българските пароними от този тип включва двойки като: *производен* – *производителен*, *чувствен* – *чувствителен*. Диференциацията в значенията на паронимите може да произтича и от диференцирани значения на мотивиращата основа. Например прилагателното *книжен* е свързано с две значения на мотивиращата основа „книга“: 1. хартия, *книжен плик* и 2. литературно произведение, *книжен пазар*. Полските еквиваленти са свързани именно с двете значения и са представени от две различни лексеми: 1. *papierowy, papierowy woreczek* 2. *książkowy, książkowy gunek*. А българският пароним на *книжен* е *книжовен* (*книжовен език*), който е образуван от деривата „книжовност“. Полският еквивалент е напълно различна лексема, което се дължи на възприетата лингвистична терминология – *literacki, język literacki*. Свойството „енергия“ в зависимост от това – дали се разбира като свойство на човека или на материята, се реализира чрез два паронима: *енергиен* (енергиен източник) и *енергичен* (енергичен младеж). И в полския език има два симетрични паронима: *energetyczny* и *energiczny*.

Когато мотивиращата основа е чужда по произход и сравнително нова като лексема, между българския и полския език виждаме много голямо сходство в паронимните двойки:

дефектен – *defektowy*

дефективен – *defektywny*

ефектен – *efektowny*

ефективен – *efektywny*

реален – *realny*

реалистичен – *realistyczny*

натурален – *naturalny*

натуралистичен – *naturalistyczny*

материален – *materialny*

материалистичен – *materialistyczny*

Речникът на паронимите в българския език посочва голяма група пароними, свързани етимологично със сегашното страдателно и миналото страдателно причастие. В съвременния език подобни лексеми се възприемат и тълкуват по-скоро като прилагателни и вероятно по тази причина са разгледани в речника като лексеми в паронимно отношение. Такива двойки са: *неизменен* – *неизменим*, *неизяснен* – *неизясним*, *доловен* – *доловим*, *неопределен* – *неопределим*, *приспособен* – *приспособим*, *оценен* – *оценим* и т.н. От съвременна гледна точка наистина атрибутивната семантика надделява и партиципиалният произход на тези лексеми е доста трудно доловим. Поради граматичния компонент в семантиката на споменатите единици и различния граматичен строеж на българския и полския език еквивалентите на българските форми са доста различни: напр. *неизвинен* – *nie usprawiedliwiony*, и *неизвиним* – *niewybaczalny*; *приложен* – *zastosowany*, *долъчен* – *dolaczony*, и *приложим* – *stosowalny*, *możliwy do stosowania*.

Съпоставката между българските пароними и техните еквиваленти в полския език води до няколко заключения.

Не е открито твърде голямо сходство в словообразователно и лексикално отношение.

Част от българските пароними нямат лексикален еквивалент в полския език, а семантиката им се предава описателно.

Най-многобройни са случаите, в които за два български паронима в полския език съществува един лексикален еквивалент, най-често многозначен.

На българските пароними съответстват лексеми с различна мотивираща основа.

При пароними, получени от чуждоезикова основа, както и при някои домашни думи се открива семантична и словообразователна аналогия.

Като цяло по отношение на паронимите между двата езика преобладава отношението на лексикална асиметрия.

ЛИТЕРАТУРА

Български тълковен речник. София: Изд. на БАН, 1993.

Василева 1988: Василева, Ст. *Речник на близкочвучащите думи (паронимите) в българския език.* София: изд. „Петър Берон“, 1988.

Касабов 1986: Касабов, Ив. Отново за прилагателните на -ичен и на -ически и за системното им представяне в тълковен речник. // *Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография.* София: Изд. на БАН, 124 – 133.

Нов речник на полския език: *Nowy słownik języka polskiego.* Warszawa: PWN, 2003.

Радева 2012: Радева, Б. *Относителните прилагателни имена в съвременния български език (семантика и граматика).* <https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/.../Avtoreferat_BRadeva.pdf>

Славски 1987: Sławski, F. *Podręczny słownik bułgarsko-polski.* Warszawa: Wydawnictwo wiedza powszechna, I – II, 1987.

Славски 1987: Sławski, F. *Podręczny słownik polsko-bułgarski.* Warszawa: Wydawnictwo wiedza powszechna, I – II, 1987.

**ЗА ПОЛСКИТЕ ЛИЧНИ ИМЕНА,
ОБРАЗОВАНИ ОТ РИМСКИ ПРЕНОМЕН**

Гергана Петкова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**POLISH PERSONAL NAMES DERIVED FROM ROMAN
PRENOMINA**

Gergana Petkova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The research object of the present text is Polish personal names (and their variants), derived from a Roman praenomen. The aim is to present their full list and their initial meaning as well.

The researched anthroponyms are divided into three groups according to: 1) the type of the appellative used as a base during the process of derivation; 2) the model used for anthroponym coined from a Latin name; 3) the canonization by the Catholic church, the Orthodox one, or by both of them.

Key words: Polish personal name, Roman praenomen

В периода от основаването на града до Средновековието се наблюдават различни практики при именуването на гражданите в Древния Рим. Като класическа се възприема тази от тях, използвана от римския елит по време на Републиката и началните години на Империята. Това се дължи на факта, че най-голям брой писмени паметници, съдържащи информация относно именната система, могат да бъдат отнесени към този времеви отрязък¹.

Мъжките имена при римляните съдържат минимум два компонента² – лично име (*praenomen*) и родово име³ (*nomen*) (Джонсън 1903,

---

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions

² Това е валидно от епохата на Републиката. Най-ранните легенди за Рим, отнасящи се до т. нар. царски период или времето на царете, ни дават информация, че първоначално се използва едно-единствено име (например *Ромул* – *Romulus*,

Рем – *Remus*, *Фаустул* – *Faustulus*), а с течение на времето с нарастването на населението редом с тях се появяват и двучленни имена (например, *Нума Помпилий* – *Numa Pompilius*, *Анк Марций* – *Ancus Martius*, *Тул Хостилий* – *Tullus Hostilius*) (Джонсън 1903, 1932; Смит 1875: 800). Вероятно по правило се използват единичните имена, а двучленните възникват постепенно, изведени от традиционната комбинация, засвидетелствана в надписите, на единично име с името на главата на семейството в родителен падеж (например *Marcus Marci*, *Caecilia Metelli*) (Джонсън 1903, 1932).

Интересно е да се отбележи, че сабините от самото начало на тяхното съществуване до края им използват винаги две имена – едното е собствено, изпълняващо ролята на преномен, а второто показва рода, към който носителят му принадлежи, и което обикновено завършва на *-ius* или *-eius*. Понякога сабинянин може да притежава две родови имена: едното – показващо рода на неговия баща, а другото – рода на майка му, като няма точно определен ред, по който двете родови имена да бъдат използвани. Според Гьотлинг (Göttling) момчетата при сабините носят две родови имена (бащиното и майчиното), а след като се оженят, заменят майчиното си родово име с това на съпругата си. Но за това предположение не съществуват конкретни доказателства.

Представителите на племето на сабините могат да притежават и когномен, който замества собственото име. Както при римляните, тези когномени поставят рамките на отделните семейства в рамките на един род (Смит 1875: 801).

Когато в източниците се споменава, че най-древните римляни използват първоначално само едно име, обикновено се дават примери с имена на представители на племето на латините. По-късно и при тях се появяват двучленните имена, които обикновено се състоят от две родови имена или от родово име и когномен (Смит 1875: 801).

Според древните историци етруските притежавали само по едно име, но в много надписи от урни, намерени в Етрурия, се откриват двучленни имена: едно – играещо ролята на преномен, и второ – което винаги завършва на суфикс *-na*. По мнение на Мюлер (Müller) и Гьотлинг (Göttling) етруските никога не са използвали родови имена и този антропоним, завършващ на суфикс *-na*, представлява когномен или агномен. Нибур (Niebuhr) е на противоположното мнение. Според него този суфикс съответства на използвания при сабините и римляните *-ius* и имена като *Порсена* (*Porsenna*), *Спурина* (*Spurinna*), *Цецина* (*Caecina*), *Перперна* (*Perperna*), *Вибена* (*Vibenna*) и т. н. не са нищо друго освен родови имена (Смит 1875: 801).

От сравняването на антропонимните системи на трите племена, участващи в обединението с римляните, става ясно, че последните основополагат своята именна система върху тази на сабините и отчасти – върху тази на латините (Смит 1875: 801).

³ В надписите след личното и родовото име на римския гражданин се добавя личното име на неговия баща, дядо и дори прадедо (например името на римски консул през 42 г., пр. н. е. *L(ucius) Menatius*, *L(ucii) f(ilius)*, *L(ucii) n(epos)*, *L(ucii) pron(epos)*, *Planctus* – *Луций Мунаций Планк, син на Луций, внук на Луций, правнук на Луций*).

1932; Фьодорова 1982: 85)/ *nomen gentile* (Джонсън 1903, 1932; Фелекан 2010а: 65)/ *nomen gentilicium* (Джонсън 1903, 1932)). Възможно е гражданинът да притежава и прякор, който да е род (cognomen⁴) или личен (agnomen) (Фьодорова 1982: 85; Фелекан 2010а: 65). Знатните римляни често добавят и информация за това чий син са (например, *M. Porcilius Regulus, filius M. Procilii Nocetae* (Марк Порцилий Регул, син на Марк Порцилий Ноцета)) (Фелекан 2010а: 70).

В редки случаи преноменът на бащата стои след когномена му или въобще липсва.

При изписването на пълното име на даден римски гражданин може да бъде указана и трибата (tribus от форма за **Dat. pl./Abl. pl.** от лат. *tres, trium* – „дърво“, район на Рим и прилежащите към него земи), към която той принадлежи (например, *L(ucius) Caecilius, L(ucii) f(iilius), Pap(iria tribu), Optatus* – Луций Цецилий Опат, син на Луций от трибата Папурия). Градските триби в Рим са: *Collina, Esquilina, Palatina, Suburana (Sucusana)*; а селските са: *Aemilia, Aniensis, Arnensis (Arniensis), Camilia, Claudia, Clustumina, Cornelia, Fabia, Falerna/Falerina, Galeria, Horatia, Lemonia, Maecia, Menenia, Oufentina/Oufetina, Papiria, Pollia, Pomptina/Pontina, Publilia (Poblilia, Poplilia), Pupinia (Popinia), Quirina, Romilia, Sabatia/Sabatina, Scaptia, Sergia, Stellatina, Teretina, Tromentina, Velina, Voltinia/Votinia, Voturia* (Фьодорова 1982: 89 – 91). Упоменаването на трибата е вид доказателство за изконен римски произход (http://www.vroma.org/~bmcmanus/roman_names.html). Първоначално по времето на Ромул (*Romulus*) трибите са само три: *Ramnes, Tities* и *Luceres*, а през 242 г. пр. н. е. техният брой достига 35 (http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions; <http://www.novaroma.org>).

Рядко в надписи при изписването на името на даден римски гражданин се упоменава и неговият роден град (например *C Cornelius, C f(iilius), Pom(ptina tribu), Dert(ona), Verus* – Гай Корнелий Вер, син на Гай, от Помптинската триба, родом от Дертоната – дн. Тортона, лигурски град в Северна Италия) (Фьодорова 1982: 89 – 91).

⁴ Когноменът се използва за всички членове на дадена фамилия – от най-главния, наричан *pater familiae*, до робите. Първоначално изпълнява ролята на индивидуален прякор, но по време на императорския период загубва индивидуализация си характер и започва да се унаследява и да се предава от поколение на поколение. От него може да се получи информация за родствените връзки, родината, етническият произход или местообитанието на притежателя му (Фелекан 2010а: 65).

Има засвидетелствани случаи в писмените паметници, когато първородният син и първородната дъщеря унаследяват бащиния си когномен, а брат им и сестра им, родени след тях, приемат когномена на своята майка (Фелекан 2010а: 71).

Това представлява тричленната именна система⁵ (наречена *tria nomina* или „трите имена“) в Древния Рим. Първоначално тя е била валидна само за патрицианските родове. Предполага се, че системата функционира от V в. пр. н. е., но официално се среща в документи от II в. пр. н. е. и се запазва в този вид до управлението на Сула (*Sulla*), т. е. до началото на Републиката (Фелекан 2010а: 66). Тя е уникална, среща се само при племената, обитавал Италийския полуостров, и коренно се различава от практиките на именуване при народите от другите части на Европа и дори на Средиземноморието, при които е типична употребата на комбинация от монотематично и дитематично лично име⁶.

Преноменът (*praenomen* < *prae* – „преди, пред“ + *nomen* – „име“) (лично име) се дава при раждането, а родовото име се унаследява (Фелекан 2010а: 65), но понеже съществува традиция първородният син да наследи както личното⁷, така и родовото име на своя баща, когноменът служи да индивидуализира отделните членове на дадена фамилия (Фелекан 2010а: 70 – 71). Дори през 230 г. пр. н. е. тази традиция се узаконява с постановление на Сената, т. е. преноменът на бащата задължително се предава на най-големия син (Фьодорова 1982: 86).

Според *Варон (Varro)* съществува списък, включващ 18 лични имена, от които може да се избира (Фелекан 2010а: 65). Всъщност имената, засвидетелствани в античните текстове като римски преномени, са доста повече. Интересно е да се отбележи, че антропонимите с най-голяма фреквентност на употреба са били толкова популярни,

---

⁵ Употребата на трите имена едновременно е много рядка. Среща се само при много официално общуване или при изписването на имената на римския гражданин в надписи. Обикновено при нормална форма на общуване се използва преноменът в комбинация с родовото име или когномена (http://www.vroma.org/~bmcmanus/roman_names.html).

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions

⁷ При наследяването на името от първородния син той може да получи абсолютно същото име като това на своя баща или от бащиното име да се образува ново, което като част на речта представлява прилагателно име (например *Marcus* – съществително собствено име > *Marcus* – прилагателно име със значение „принадлежащ, отнасящ се до Марк“) (Фелекан 2010а: 71).

Обикновено името се дава от бащата на деветия ден от раждането (*dies lustricus/dies nominum/nominalia*) (Джонсън 1903, 1932; Смит 1875: 801). Ако бебето е момиче, се кръщава на осмия ден от раждането (Смит 1875: 801).

В по-древни времена обаче преноменът е даван при навлизането в пубертета (според различните източници при навършване на 14 или на 17 години), когато се връчва и *toga virilis* (букв. „тога на мъжеството“) (Смит 1875: 801).

че в писмените текстове са представени от абривиатури⁸, например: *Appius* (*Ap.*, *App.*) (Фьодорова 1982: 86), *Aulus*⁹ (*A./Aul.*) (Фьодорова 1982: 85), *Caeso/Kaeso* (*K.*), *Caius/Gaius* (*C./G.*¹⁰), *Cnaeus/Gnaeus*¹¹ (*Cn./Gn.*¹²), *Decimus*¹³ (*D./Dec.*), *Lucius*¹⁴ (*L.*), *Mamercus* (*Mam.*), *Manius* (*M'.*)¹⁵, *Marcus*¹⁶ (*M.*), *Numerius* (*N.*), *Opiter* (*Opet.*), *Publius*¹⁷ (*P.*), *Quintus*¹⁸ (*Q.*, *Qu.*), *Septimus* (*Sept.*), *Servius* (*S.*, *Ser.*) (Фьодорова 1982: 86), *Sextus* (*S.*) (Джонсън 1903, 1932)/(*Sex.*) (Джонсън 1903, 1932; Фьодорова 1982: 86)/(*Sext.*) (Джонсън 1903, 1932), *Spurius*¹⁹ (Фьодорова 1982: 86) (*S./Sp.*), *Tiberius* (*Ti./Tib.*), *Titus* (*T.*). По-рядко срещаните преномени са: *Agrippa*, *Ancus*, *Annius*, *Aruns*, *Atta*, *Cossus*, *Denter*, *Eppius*, *Faustus*, *Fertor*, *Herius*, *Hospolis*, *Hostus*, *Lar*, *Marius*, *Mesius*, *Mettus*, *Minatius*, *Minius*, *Nero*, *Novius*, *Numa*, *Opiavus*, *Opiter*, *Ovius*, *Pacvius* (*Paquius*), *Paullus*, *Percennius* (*Pescennius*), *Petro*, *Plancus*, *Plautus*, *Pompo*, *Popidius*, *Postumus*, *Primus*, *Proculus*, *Pupus*²⁰, *Retus*,

⁸ Преноменът се изписва с пълната му форма само когато е употребен самостоятелно или когато е използван за обръщение към представител на по-ниска прослойка (Джонсън 1903, 1932). След втората половина на II в. от н. е. популярността на преномените все повече отслабва поради засилената индивидуализираща роля на когномените и те биват пропускани дори в писмените паметници (Фелекан 2010а: 70).

⁹ Съществува простонародна форма *Olus*, чията абривиатура е *O.* (Фьодорова 1982: 85).

¹⁰ Тази абривиатура, използвана за съкращаване на името, се среща много рядко (Фьодорова 1982: 86).

¹¹ Архаичната форма на името е *Gnaivos*. Паралелно с посочената по-горе форма се използват и *Naevus* и *Naeus*. Много рядко се е съкращавало с помощта на абривиатурата *Gn.* (Фьодорова 1982: 86).

¹² Тази абривиатура, използвана за съкращаване на името, се среща много рядко (Фьодорова 1982: 86).

¹³ Архаичната форма на името е *Decimos* (Фьодорова 1982: 86).

¹⁴ Архаичната форма на името е *Loucios* (Фьодорова 1982: 86).

¹⁵ Апострофът (') като писмен знак не се използва от римляните и в случая е зает от писмеността на етруските (http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions; <http://www.novaroma.org>).

¹⁶ Среща се и формата *Marqus* (Фьодорова 1982: 86).

¹⁷ Архаичната форма на името е *Poblios*, чията абривиатура е *Po.* (Фьодорова 1982: 86).

¹⁸ Срещат се и простонародните форми *Cuntus*, *Quinctus* и *Quintulus* (Фьодорова 1982: 86).

¹⁹ В някои случаи името може да е употребено не в качеството си на преномен, а като прякор със значение „неженен“ (Фьодорова 1982: 86).

²⁰ Името е със значение „момченце“ и се употребява и като обръщение към малко дете (Фьодорова 1982: 86).

Salvius, Secundus, Sertor, Servius, Staius, Tertius, Tirrus, Trebius, Tullus, Turus, Volero, Volusus, Vopiscus. Те винаги се изписват с пълните си форми, без да бъдат съкращавани (Фьодорова 1982: 86).

Някои от преномените не са с изконно латински произход, а са навлезли от именните системи на съседните племена. Оските и умбрийците използват в качеството на лично име *Ancus, Attius, Decius, Herius, Marius, Mettius, Minatius, Minius, Nerius, Novius, Numa, Numerius, Ovius, Paccius, Pompo, Salvius, Seppius, Staius, Taurus, Trebius, Vibius, Vettius*, а етруските²¹ *Arruns (Ar.), Aule (A.), Cae (C.), Caeles, Cneve (Cn.), Karcuna, Lar, Larce, Laris (Lr.), Larth (La., Lth.)*²², *Lucie (L.), Mamarce (Mam.), Marce (M.), Metie, Pavle, Puplie (P.), Sethre (Se.), Spurie (S.), Thefarie, Tite (T.), Uchtave, Vel (Vl.), Velthur (Vth.), Vipie (V.)*²³. Етруските преномени *Aule (A.), Cae (C.), Cneve (Cn.), Lucie (L.), Mamarce (Mam.), Marce (M.), Metie, Pavle, Puplie (P.), Spurie (S.), Thefarie, Tite (T.), Uchtave* и *Vipie (V.)* могат лесно да бъдат разпознати в *Aulus, Gaius, Gnaeus, Lucius, Mamercus, Marcus, Mettius, Paullus, Publius, Spurius, Titus, Tiberius, Octavius* и *Vibius*. Съществува спор обаче дали те са изконно етруски и са заети от римляните или точно обратното – те са изконно латински и са заети от етруските (http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions; <http://www.novaroma.org>).

В зависимост от тяхната популярност и фреквентност на употреба в писмени текстове римските преномени могат да бъдат „класирани“, както следва: *Lucius, Gaius, Marcus, Publius, Quintus, Titus, Aulus, Gnaeus, Spurius, Sextus, Servius, Manius, Tiberius, Caeso, Nimerius, Decimus (ibi dem)*.

В самото начало, когато етимологията на името е ясна за всички носители на езика, преномените са давани според обстоятелства, съпро-

²¹ Жените при етруските са притежавали преномен. От етруските писмени паметници е съставен следният списък от засвидетелствани женски лични имена: *Fasti (F.), Hasti (H.), Larthi, Lethi, Ramtha (R.), Ravnthu, Tanaquil (Thx.), Titia (T.), Thana (Th.), Vela*. Предполага се, че антропонимите *Fasti* и *Hasti* са изведени от латинското име *Fausta* (http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions; <http://www.novaroma.org>).

²² Етруските преномени *Lar, Larce, Laris (Lr.), Larth (La., Lth.)* са асимилирани от римската система, но за петте имена се използва само формата *Lar*. Това е и единственото етруско име, което се използва и днес (http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions; <http://www.novaroma.org>).

²³ Друг любопитен факт е, че етруските използват и деминутивни форми както за мъжките преномени (*Arnza < Arruns, Venel/ Venox < Vel*), така и за женски (*Ravntzu < Ranvthu*) (http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions; <http://www.novaroma.org>).

вождаци раждането на детето. Така *Луций (Lucius)* носи изконното значение „роден през деня“, а *Маний (Manius)* „роден сутринта“, *Квинт (Quintus)*, *Секст (Sextus)*, *Децим (Decimus)*, *Постум (Postumus)* показват поредността на раждане; *Сервий (Servius)* е изведен от глагола *servo*, 1 – „пазя, съхранявам; наблюдавам“, а *Гай (Caius/ Gaius)* от *gaudeo*, 2 – „хваля, възхвалявам“. Други са образувани от теоними като *Марк (Marcus)* и *Мамерк (Mamercus)* от *Марс (Mars)*, *Тиберий (Tiberius)* от името на бога на река *Тибър (Tiberis)* (Джонсън 1903, 1932).

С течение на времето много от имената излизат от употреба, а още през класическия период от развитието на латинския език изконното им значение бива забравено (Джонсън 1903, 1932; Фьодорова 1982: 85).

Допълнително ограничение при избора на лично име е, че в отделните родове се употребяват само някои от горепосочените преномени. В *Клавдиевия (gens Claudia)* се използват само следните шест преномена: *Гай (Caius/Gaius)*, *Децим (Decimus)*, *Луций (Lucius)*, *Публий (Publius)*, *Сервий (Servius)* и *Тиберий (Tiberius)* (Джонсън 1903, 1932), в *Домициевия (gens Domitia)* и *Ахенобарбовия род (gens Ahenobarba)* – само *Гней (Снаеус/Gnaeus)* и *Луций (Lucius)* (Фьодорова 1982: 86), в *Емилиевия род (gens Aemilia)* само *Гай (Caius/Gaius)*, *Гней (Снаеус/Gnaeus)*, *Луций (Lucius)*, *Мамерк (Mamercus)*²⁴, *Маний (Manius)*, *Марк (Marcus)*, *Квинт (Quintus)* и *Тиберий (Tiberius)*, в *Юлиевия (gens Iulia)* може да се избира между *Вописк (Vopiscus)*,²⁵ *Гай (Caius/Gaius)*, *Луций (Lucius)* и *Секст (Sextus)* (Джонсън 1903, 1932). В рамките на рода се обособяват отделни семейства, в границите на които се преразпределя употребата на използваните от рода преномени, което налага допълнително ограничение. *Claudii Neronēs* използват единствено *Децим (Decimus)* и *Тиберий (Tiberius)*, а *Cornelii Scipiones* – само преномените *Гней (Снаеус/Gnaeus)*, *Луций (Lucius)* и *Публий (Publius)* (Джонсън 1903, 1932).

Представителите на най-консервативните родове използват не повече от три-четири преномена, а другите обикновено имат право на избор между шест или седем. Това е белег на елитарност. Патрициите искат да се отличават от плебеите. Допълнително те предпочитат употребата на редки и необичайни лични имена. Дори през последните два века от съществуването на Републиката и в ранните години на Империята сред аристократичните среди е било на мода да възраждат

²⁴ Името *Мамерк – Mamercus (Mat)* се среща само при представителите на *Емилиевия род (gens Aemilia)* (Джонсън 1903, 1932).

²⁵ Този преномен излиза от употреба твърде рано (Джонсън 1903, 1932).

стари и излезли от употреба преномени (http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions; <http://www.novaroma.org>).

Личните имена на престъпниците биват изключвани от списъка на рода, към който те принадлежат. Поради тази причина в *Клавдиевия род* (*gens Claudia*) не се използва името *Луций* (*Lucius*), а в *Манлиевия род* (*gens Manlia*) – името *Марк* (*Marcus*). След политическото разобличение на *Марк Антоний* (*Marcus Antonius*) с решение на Сената от *Антониевия род* (*gens Antonia*) също е „заличено“ името *Марк* (*Marcus*) (Фьодорова 1982: 86).

След възникването на християнството и разпространението му в Европа една огромна част от древните римски имена са канонизирани и така постепенно започват да навлизат в чужди антропонимни системи – в това число в полската.

Обект на настоящото изследване са 11 мъжки и 6 женски полски лични имена (вкл. и производни от тях антропоними), които са изведени от римски преномени.

Разглежданите имена разпределяме в няколко групи с оглед на изходния им апелатив и според използвания модел на деривация от латинския антропоним. Целта е да се проследи изконното значение на изследваните римски преномени, което с течение на времето е избледняло. Възможна е и замяна с т. нар. „народна етимология“ под въздействие на направени асоциации с лексеми, които са характерни за езика, в чиято именна система римският антропоним е навлязъл.

Допълнителна класификация е направена на базата на екстралингвистичната информация относно канонизацията на имената.

Полските лични имена, мотивирани от римски преномен, могат да бъдат класифицирани на базата на готовите лексикални единици, от които са изведени, както следва:

Мъжки полски лични имена

I. Класификация според мотивиращата дума

1. Имена, образувани от прилагателно име: Faust (< *faustus*, 3 – „благоприятен, късметливски, щастлив“), Oktawiusz (< *octavus*, 3 – „осми“), Paweł (< *paullus*, 3/ *paulus*, 3 – „малък; скромен“), Sykstus (< *sextus*, 3 – „шести“), Tyberiusz (< *Tiberius*, 3 – „на Тибър (река, преминаваща през Рим); по името на бога на р. Тибър, син на Янус“);

2. Имена с нееднозначна етимология: Cezariusz/ Cezary (< 1) лат. *caesaries, ei, f* – „коса“ ; 2) лат. *caedo*, 3 – „режа“), Gajusz/

Kajusz (< 1) неясно значение; 2) лат. *gaudeo*, 2 – „радвам се“), Lucjusz (< 1) лат. *lux, lucis, f* – „светлина“; 2) лат. *lucius*, 3 – „ярък, светъл, блестящ“), Marek (< 1) римското митологично име *Mars* (т. е. от *Martius*, 3 – „роден през март, месец, посветен на бог Марс“; 2) лат. *mas, maris* – „мъжествен“; 3) лат. *marcius, i, m* – „чук, чукче“; 4) лат. *marceo*, 2 – „посърнал съм; изтощен съм“), Serwiusz (< 1) лат. *servo*, 1 – „пазя, предпазвам“; 2) лат. *servus, i, m* – „роб“), Tytus (< 1) неясно значение; 2) лат. *titulus, i, m* – „титла“; 3) лат. *tueor, tuitus, tutus sum*, 2 – „гледам“; 4) от дума с етруски произход *titus* – „защитаващ честта; почтен“; „полски гълъб“).

От направената класификация става ясно, че разглежданите групи са само две и по-голяма (макар и само с един антропоним) е тази, в която са представени имената с нееднозначна етимология.

Съществуват два модела за образуване на полски антропоними от латинско име – директно от формата за *Nom. sg.* на изходното латинско име или от неговата работна основа, т. е. от формата му за *Gen. sg.*, но с изпуснат падежен формант.

II. Класификация според модела на образуване

1. **Имена, образувани от формата за *Nom. sg.* на изходното латинско име:** Cezariusz/Cezary (< *Caesar*), Gajusz/Kajusz (< *Caius/Cajus/Gaius*), Lucjusz (< *Lucius*), Oktawiusz (< *Octavius*), Serwiusz (< *Servius*), Sykstus (< *Sextus/Sixstus*), Tyberiusz (< *Tiberius*), Tytus (< *Titus*);
2. **Имена, образувани от работната основа на изходното латинско име:** Faust (< *Faustus*), Marek (< *Marcus*), Paweł (< *Paullus/Paulus*).

Очевидно е, че по-продуктивен при мъжките полски лични имена, образувани от римски преномен, е първият от двата модела.

III. Класификация с оглед на канонизацията

1. **Имена, канонизирани от Католическата църква:**
Sykstus;
2. **Имена, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква:** *Cezariusz/Cezary*, *Gajusz/Kajusz*, *Faust*, *Lucjusz*, *Marek*, *Oktawiusz*, *Paweł*, *Tyberiusz*, *Tytus*.

От всички включени в настоящия текст антропоними само един, *Serwiusz*, не е канонизиран. Девет мъжки полски лични имена са включени в официалните канонични списъци на светците и от Католическата, и от Православната църква, а *Sykstus* е канонизирано само от Католическата църква.

Женски полски лични имена

I. Класификация според мотивиращата дума:

1. Образувани от съществително собствено име: Gaja/Kaja (< *Caius/Gaius*), Lucja (< *Lucius*);

2. Имена с нееднозначна етимология: Fausta (< 1) РП *Faustus*; 2) лат. *fausta* – „благоприятна, късметлийска, щастлива“ (форма за ж. р. от прил. име *faustus*, 3 – „благоприятен, късметлийски, щастлив“), Nonna (< 1) името на римската богиня на бременността; 2) РП *Nonnus/Nonus*; 3) лат. *nona* – „девета“ (форма за ж. р. на прил. име *nonus*, 3 – „девети“); 4) лат. *nonna, ae, f* – „монахиня; гледачка на деца“, Oktawia (< 1) РП *Octavius*; 2) лат. *octava* – „осма“ (форма за ж. р. от прил. име *octavus*, 3 – „осми“), Paula (< 1) РП *Paullus/Paulus*; 2) лат. *paula/paulla* – „малка; скромна“ (форма за ж. р. от прил. име *paullus*, 3/ *paulus*, 3 – „мальк; скромен“).

II. Класификация според модела на образуване

Имена, образувани от работната основа на изходното латинско име: *Fausta* (< *Faustus*), *Gaja/Kaja* (< *Caius/Gaius*), *Lucja* (< *Lucius*), *Nonna* (< *Nonnus/Nonus*), *Oktawia* (< *Octavius*), *Paula* (< *Paullus/Paulus*).

III. Класификация с оглед на канонизацията

Имена, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква: *Fausta*, *Gaja/Kaja*, *Lucja*, *Nonna*, *Oktawia*, *Paula*.

По-голяма е групата на имената с нееднозначна етимология. Всички от разглежданите женски полски лични имена, изведени от римски преномен, са образувани от работната основа на изходното латинско име и се откриват в официалните канонични списъци и от Католическата, и от Православната църква.

От наблюденията си можем да направим следните изводи:

1. И при мъжките, и при женските полски лични имена най-голяма е групата на антропонимите, които имат нееднозначна етимология. Това е напълно логично, защото изследваните имена са част от най-древния пласт не само на римската антропонимна система, но и на именните системи на другите италиански народи. Това прави невъзможно проследяването на етимологията на името до единствен антропоним, от който то е изведено;

2. С оглед на модела на образуване от изходно латинско име при мъжките полски лични имена по-продуктивен се оказва първият от двата представени модела, докато при женските полски лични имена всички примери са изведени от работната основа на римския преномен. Разликата в преобладаващото използване на горепосочените модели вероятно се дължи на пътя, по който римското име е навлязло в полската именна система. При мъжките антропоними вероятно това се е осъществило директно от латински език, а при женските – като производни на мъжките;

3. И при мъжките, и при женските полски лични имена най-голям е броят на тези, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква.

ЛИТЕРАТУРА

- Джонсън 1903, 1932:** Johnson, H. W. *The Private Life of the Romans*. Scott, Foresman and Company, 1903, 1932. (http://www.forumromanum.org/life/johnson_2.html (accessed 19 September 2011)).
- Кнапова 1985:** Кнаповá, М. *Jak se bude jmenovat?* Praha: „Academia“, 1985.
- Смит 1875:** Smith, W. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London: John Murray, 1875, pp. 800 – 803.
- Суперанска 1998:** Суперанская, А. В. *Словарь русских личных имён*. Москва: Издательство АСТ, 1998.
- Трийняк 2005:** Трийняк, І. І. *Словник українських імен*. Київ: Видавництво „Довіра“, 2005.
- Фелекан 2009:** Felecan, O. *Romanian-Ukrainian Connections in the Anthroponymy of the Northwestern Part of Romania*. pp. 399 – 407 (http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/3973/icos23_399.pdf (09.06. 2013)).
- Фелекан 2010а:** Felecan, O. *A Diachronic Excursion into the Anthroponymy of Eastern Romania*. “Philologia Jassyensia“, An. VI, Nr. 1 (11) 2010, pp. 57 – 80.

Фелекан 2010b: Felecan, O. *Multiethnic Connections Reflected in the Anthroponymy of a Central European Region*. “Nomina Africana“, Journal of the Names Society of Southern Africa, vol. 24 (1)/2010, pp. 1 – 23.

Фьодорова 1982: Фёдорова, Е. В. *Введение в латинскую эпиграфику*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1982, с. 85 – 101.

<www.behindthename.com> (24.07.2013).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_naming_conventions> (15.08.2014).

<<http://www.imena.org/latin.html>> (18.05.2010).

<www.ksiegaimion.com> (24.07.2012).

<<http://kurufin.narod.ru/>> (24.07.2013).

<www.leksykony.interia.pl> (24.07.2012).

<<http://www.novaroma.org>> (20.04.2011).

<<http://patronii.w.interia.pl/>> (24.07.2012).

<http://www.vroma.org/~bmcmanus/roman_names.html> (21.11.2011).

Индекс на полските лични имена, образуван от римски преномен

Използвани абривиатури:

ЖЛИ – женско лично име;

МЛИ – мъжко лично име;

КС – католически светец/светица;

ПС – православен светец/светица;

РП – римски преномен;

РК – римски когномен.

Мъжки полски лични имена

CEZARIUSZ (T²⁶)/ CEZARY (Б, К, КН, КС, Л, П, Т) (*Cezar (КН), Czarek, Czarus* (К, КС)) – МЛИ, образувано от РП *Caesar*, използван предимно като РК в *Юлиевия род (gens Iulia)* (К), изведен от лат. *caesaries, ei, f* – „коса“ (Б, К, КН, Л, Т), или от *caedo, 3* – „режа“ (КС, Л, Т). Известни личности с това име са *Гай Юлий Цезар (Gaius Iulius Caesar)* (90 – 33 г. пр. н. е.) и неговият осиновен син, *Юлий Цезар Ок-*

---

²⁶ С цел спазване на ограниченията в изискванията за обема и по-лесна четивност на приложения индекс, въвеждаме следните абривиатури за цитираните в него източници: Б = www.behindthename.com; К = <http://kurufin.narod.ru/>; КН = Кнапова 1985; КС = www.ksiegaimion.com; Л = www.leksykony.interia.pl; П = <http://patronii.w.interia.pl/>; С = Суперанска 1998; Т = Трийняк 2005;

тавиан (Iulius Caesar Octavianus), известен като *Август (Augustus)*, които са стоели начело на Римската империя (Б, КН, Т). Името е използвано като титла от императорите, които застават начело на Империята след тях (Б, КН). Име на КС (К, КС, Л, П, Т) и ПС (К, Т);

GAJUSZ/KAJUSZ (*Kajus (Л)*) – МЛИ, образувано от РП *Caius/Cajus/Gaius*, от етруски произход, с неясно значение (Б, К) или е изведено от лат. *gaudeo*, 2 – „радвам се“ (С). Известни личности с това име са *Гай Юлий Цезар (Gaius Iulius Caesar)* и неговият осиновен син, *Гай Октавиан (Gaius Octavius)*, по-късно известен като *Август (Augustus)*, който е и първият римски император (Б, К). Име на римокатолически папа и на КС (К, Л, Т) и ПС (К, С, Т);

FAUST (К, КН, Л) – МЛИ, образувано от РП *Faustus*, възроден от *Сула (Sulla/Sylla)* (К), използван и като РК (Б, К) в *Корнелиевия род (gens Cornelia)* (С), изведен от лат. *faustus*, 3 – „благоприятен, късметливски, щастлив“ (Б, К, КН, Л, С, Т). Име на КС (Б, К, Л, Т) и ПС (Б, К, С, Т);

LUCJUSZ (Б, К, КН, Л) (*Lucio, Lucek, Lucius (К), Lucyś, Łucjusz (К, Л)*) – МЛИ, образувано от РП *Lucius* (Б, К), изведен от лат. *lux, lucis, f* – „светлина“ (Б, К, КН, Л, С, Т), или от *loucus*, 3 – „ярък, светъл, блестящ“ (53). Традиционно е давано на дете, родено при изгрев. Първоначално името е използвано като епитет за *Марс (Mars)* (С). Известни личности с това име са двама етруски царе, както и редица изтъкнати римляни, включително и *Луций Аней Сенека (Lucius Annaeus Seneca)*. Споменава се в Новия завет (Б, К). Име на трима римокатолически папи (Б) и на КС (Б, К, Л, Т) и ПС (Б, К, С, Т);

MAREK (Б, К, КН, КС, Л, П) (*Mareczek (К, КС, Л), Markiel, Marko, Markosz (Л), Markusz (К, КС, Л), Markuszek (Л), Maruś (К, КС, Л)*) – МЛИ, образувано от РП *Marcus* (Б, С, Т), изведен от римското митологично име *Mars* (Б, К, КН) (т. е. от *Martius*, 3 – „роден през март, месец, посветен на бог Марс“ (КС, С), от лат. *mas, maris* – „мъжествен“ (С)), от *marcus, i, m* – „чук, чукче“, или от *marceo*, 2 – „посърнал съм; изтощен съм“ (Т). Известни личности с това име са *Марк Тулий Цицерон (Marcus Tullius Cicero)*, *Марк Антоний (Marcus Antonius)* и *Марк Аврелий (Marcus Aurelius)*. Име на римокатолически папа (Б) и на КС (К, КС, Л, П, Т) и ПС (К, С, Т);

OKTAWIUSZ (К, КН, Л) (*Oktawiuszek (К, Л)*) – МЛИ, образувано от РП *Octavius* (К), използван и като римско родово име (Б, К, КН, Л, С, Т), изведен от лат. *octavus*, 3 – „осми“ (Б, К, КН, Л, С, Т), и е със значение „който е осми“. Традиционно е давано на дете, родено осмо поред или през осмия месец на годината (С). Това е истинското име на

император *Август (Augustus)* (53 г. пр. н. е. – 13 г. от н. е.), роден като *Гай Октавий (Gaius Octavius)* (Б). Име на КС (Б, Т) и ПС (С, Т);

PAWEŁ (Б, К, КН, КС, Л, П, Т) (*Paul, Pawał (Л), Pawcio (К, КС, Л), Pawel (Т), Pawełek (К, КС, Л), Pawil, Pawliczko (Л), Pawlik (К, КС, Л), Pawlisz (Л), Pawliś, Pawlusz, Pawlusza (К, КС, Л), Pawluś, Pawoł (Л)*) – МЛИ, образувано от РП *Paullus/Paulus*, РК (Б, К) в *Емилиевия (gens Aemilia)* (К) и *Фабиевия род (gens Fabia)*, изведен от лат. *paullus, 3/ paulus, 3* – „малък; скромн“ (К, КН, КС, Л, С, Т). Известна личност с това име е *Юлий Павел (Julius Paulus)*, известен юрист, съвременник на *Александър Север (Alexander Severus)* (Б). Среща се в Новия завет (Б, К). Име на шестима римокатолически папи (Б) и на КС (Б, К, КС, Л, П, Т) и ПС (Б, К, С, Т);

SERWIUSZ (Л) – МЛИ, образувано от РП *Servius* (Б, К), използван предимно в *Сулпицевия род (gens Sulpicia)*, изведен от лат. *servo, 1* – „назя, предназвам“ (Б, К), или от *servus, i, m* – „роб“ (С). Известна личност с това име е *Сервий Тулий (Servius Tullius)*, шестият римски цар (467 – 433 г. пр. н. е.) (Б);

SYKSTUS (К, КН, П) (*Sykstusek, Sykstusik, Sykstuś (К)*) – МЛИ, образувано от РП *Sextus/Sixstus* (Б, К, С), използван и като РК (К), изведен от лат. *sextus, 3* – „шести“ (Б, К, С, Т). По традиция е давано на детето, роденото шесто поред или през шестия месец на годината (Б). Име на петима римокатолически папи и на КС (К, П, Т);

TYBERIUSZ (КН, Л) (*Tiberiuszek (Л)*) – МЛИ, образувано от РП *Tiberius* (Б, К, КН, Л), изведен от лат. *Tiberius, 3* – „на Тибър (река, преминаваща през Рим) (Б, К, КН, Л, С, Т); по името на бога на р. Тибър, син на Янус (С)“. Известна личност с това име е вторият римски император, *Тиберий Клавдий Нерон (Tiberius Claudius Nero)*, доведен син на *Август (Augustus)* (роден през 32 г. пр. н. е., умрял през 36 г. от н. е.) (Б). Име на КС (К, Т) и ПС (С, Т);

TYTUS (Б, К, КН, Л) (*Tytek, Tytusik, Tytuś (К, Л)*) – МЛИ, образувано от РП *Titus* (Б, С, Т) с неясно значение или е изведено от лат. *titulus, i, m* – „титла“ (Б, Т), от *tueor, tuitus, tutus sum, 2* – „гледам“ (С), или от дума с етруски произход: *titus* – „защитаващ честта; почтен“; „полски гълъб“ (К). Първоначално името се използва като епитет на *Марс (Mars)* (С). Известни личности с това име са римските императори *Тит Флавий Веспасиан (Titus Flavius Vespasianus)* (39 – 81 г. сл. н. е.) и *Тит Ливий Веспасиан (Titus Livius Vespasianus)* (9 – 79 г. сл. н. е.) (Б). Споменава се в Новия завет (един от спътниците на св. Павел, който по-късно става епископ на Крит). Име на КС (К, Л, Т) и ПС (К, Т).

Женски полски лични имена

FAUSTA (К, Л) – ЖЛИ, образувано от РП *Faustus* (Б, К, С, Т) или е изведено от лат. *fausta* – „благоприятна, късметлийска, щастлива“ (форма за ж. р. от прил. име *faustus*, *3* – „благоприятен, късметлийски, щастлив“) (С). Известна личност с това име е дъщерята на Сула (*Sulla/Sylla*) (К). Име на КС (К, Л, Т) и ПС (К, С, Т);

GAJA/KAJA (Gajana, Gajka, Kajka (Л)) – ЖЛИ, образувано от РП *Caius/Gaius*. Име на КС и ПС (С);

LUCJA (Б, К, Л) (Lucia (К, КС, Л), Lucjola (Л), Łucja (Б, К, Л), Łucja (КН, КС, Л, П)) – ЖЛИ, образувано от РП *Lucius* (Б, К, С, Т). Име на КС (Б, К, КС, Л, П, Т) и ПС (Б, К, Т);

NONNA (КН) – ЖЛИ, образувано от името на римската богиня на бременността (име на една от трите орисници) (Б, С), от РП *Nonnus/Nonus* (Б), от лат. *nona* – „девета“ (форма за ж. р. на прил. име *nonus*, *3* – „девети“) (във връзка с деветте месеца на бременността) (Б, К, КН, С, Т), или от *nonna, ae, f* – „монахиня; гледачка на деца“ (К, С, Т). Традиционно се е давало на детето, родено девето поред или през деветия месец на годината (Б, К, С). Име на КС и ПС (К, Т);

OKTAWIA (К, КН, Л) – ЖЛИ, образувано от РП *Octavius* (Б, С, Т) или е изведено от лат. *octava* – „осма“ (форма за ж. р. от прил. име *octavus*, *3* – „осми“), и е със значение „която е осма“ (С). Известна личност с това име е съпругата на Марк Антоний (*Marcus Antonius*) и сестра на римския император Август (*Augustus*) (Б). Име на КС (Т) и ПС (С, Т);

PAULA (Б, КН, КС, Л) (Paulka (КС, Л)) – ЖЛИ, образувано от РП *Paullus/Paulus* (Б, К, С, Т) или е изведено от лат. *paula/paulla* – „малка; скромна“ (форма за ж. р. от прил. име *paullus*, *3/ paulus*, *3* – „малък; скромен“) (С). Име на КС (Б, К, Л, Т) и ПС (Б, К, Т).

**CO PORASTAŁO PŁOWDIWSKIE WZGÓRZA?
(NA MATERIALE POWIEŚCI DYMITRA KIRKOWA ХЪЛМЪТ)**

Mariola Walczak-Mikołajczakowa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**WHAT HAS GROWN OVER THE HILLS IN PLOVDIV?
(BASED ON THE NOVEL *THE HILL* BY DIMITAR KIRKOV)**

Mariola Walczak-Mikołajczakowa
Adam Mickiewicz University in Poznań

The author of this paper offers an overview of the plants growing over Plovdiv Hills on the basis of Dimitar Kirkov's novel *The Hill*. The analysis of the extracted names indicates not only the variety of the wild flora of Plovdiv, but also becomes a pretext for reflecting on the motivation behind names of phytonyms in Polish and Bulgarian. Finally, the aforementioned analysis presents the difficulties met by every lexicologist dealing with names of plants in Slavic languages and points out possible relevant reasons.

Key words: plant names, botanical terminology, common names, plant names in dialect

Pretekst do napisania niniejszej pracy był co najmniej dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, od kilku lat jestem posiadaczką dość sporego ogrodu, który z mniejszym lub większym skutkiem staram się dobrze zagospodarować, a tym samym jestem uporczywą czytelniczką wszelkich lektur związanych z roślinami i (jak mi się zaczyna wydawać) coraz lepszym znawcą ich nazewnictwa oficjalnego i nieoficjalnego. Po drugie, zainspirowała mnie przeczytana po raz kolejny „płowdiwska” powieść Dymitra Kirkowa *Хълмът*, książka wielowątkowa i – chociaż bynajmniej nie związana z problematyką flory Płowdiwu (bo na płowdiwskich wzgórzach, jak czytamy u Kirkowa, najczęściej „цъфтяха слухове“, czyli kwitły plotki, a nie kwiaty – to jednak dostarczająca bogatego materiału językowego z tego zakresu i pobudzająca do refleksji.

Płowdiw opisywany przez Kirkowa był miastem, którego w takiej postaci, jak na kartach powieści już nie ma, które dzisiaj pamiętają tylko

nieliczni. Tytułowe wzgórze od dawna nie istnieje, inny więc był świat sprzed lat 80. XX wieku (i wcześniejszy) wyłaniający się z powieści *Хълмът*:

[...] Вехти и грохнали бяха тогава тия къщи – с опадала мазилка, пропукани еркери и продънени покриви, сиромашки поправки ги бяха кърпили, подкрепяли и преустройвали, но те се рушаха, някои бавно потъваха в земята [...] (Kirkow 2004, 5).

Przyroda budząca do życia zaniedbane, czy może po prostu postarzałe domostwa, była jednak ważnym składnikiem funkcjonowania nieistniejącego już wzgórza:

Пролет старите къщи бяха обградени със зеленина и цветове, свежите растения като че се чудеха и присмиваха на тлението, което заварваха на тоя свят, но скоро и те повяхваха под южното слънце и неусетно направеното от човека и роденото от природата се изравняваха пред прага на смъртта (Kirkow 2004, 6).

Kirkow pisze wprawdzie o ludziach i porusza wątki zarówno kryminalne, jak i historyczne, w powieści ważniejsza jest akcja od zarysowanego tła, ale niejako na marginesie autor – baczny obserwator – nie zapomina zauważyć, że na przykład jedno z opisywanych podwórek było obficie zarośnięte, że „Нямаше сякаш нещо, което можеше да роди южната ни земя и което да не растеше в него, макар и по няколко стръка” (Kirkow 2004, 12). Zatem rośło tam wszystko, co może zrodzić ziemia na południu naszego kontynentu – czyż nie pobudza to wyobraźni?

Jeśli wziąć więc pod uwagę liczne nazwy roślin pojawiające się na kartach powieści *Хълмът*, można pokusić się o odpowiedź na pytanie zawarte w temacie tego artykułu. Można także sformułować kilka postulatów badawczych, gdyż analiza porównawcza polsko-bułgarska (czy też, jak kto woli, bułgarsko-polska) z zakresu słownictwa botanicznego pozostawia bardzo wiele do życzenia. Na niedostatek badań porównawczych w zakresie słowiańskiej fitonimii i ciągłą potrzebę jej aktualizacji wciąż wskazują leksykolodzy zainteresowani problematyką nazw roślin. Obszerne wykazy bibliografii umieszczane w najnowszych polskich opracowaniach dowodzą, że badania w tym zakresie – chociaż nieustannie prowadzone – wciąż są wrywkowe i niepełne, bardzo dalekie np. od możliwości stworzenia wielojęzycznego słownika nazw słowiańskich z zakresu botaniki, czy nawet pewnego tylko jej wycinka (por. bibliografie w: Waniakowa 2012, Szcześniak 2008).

Leksemy użyte przez autora powieści *Хълмът*, stanowiące przykładowy wycinek bułgarskiej fitonimii wyekscerpowany na potrzeby niniejszego artykułu, przysparzają jeszcze innych rozterek – nie są to bowiem nazwy botaniczne, czyli zgodne z taksonomią Linneusza¹ nazwy binominalne (zawierające nazwę rodzajową i gatunkową²), nie są one też ani jednoznacznie ogólnobułgarskie, ani gwarowe, są to po prostu potoczne nazwy znane autorowi (zakładam, że powszechnie w Płowdiwie stosowane).

Nazwy roślin zielnych, krzewów i drzew (rzadziej traw) należą do najstarszej warstwy słownictwa w językach słowiańskich. I chociaż wiele z dzisiaj stosowanych określeń najbardziej popularnych gatunków roślin w większości języków zachowało swoje pierwotne formy i przeszło z użytku ludowego do nomenklatury naukowej, to jednak autorka artykułu może się jedynie pokusić o ich rozpoznanie i zgłosić dalsze postulaty badawcze.

Stwierdzenie, czy danej nazwie odpowiada dana roślina, nie zawsze jest proste. Bardzo często zdarza się, że nazwa ogólnosłowiańska w różnych językach słowiańskich oznacza inne rośliny. Czasem w ogóle nie można stwierdzić, jaką roślinę dana nazwa oznacza, o czym już przed ponad pięćdziesięciu laty wspominał Henryk Wróbel (Wróbel 1962 [2004, 66]). Pisał on także o tym, że dawniej nikt nie rozeznawał gatunków według cech branych dzisiaj pod uwagę, co szczególnie dotyczy roślin małych i podobnych do siebie, roślinę określano wedle cech czysto zewnętrznych. Nazwy wskazywały zatem na to, co ludziom rzucało się w oczy i wystarczyło czysto zewnętrzne podobieństwo, by jakieś rośliny uznać za pokrewne (Waniakowa 2012, 35).

Tu dodajmy, że problemy związane z nazewnictwem ludowym lub potocznym nie stanowią wyjątku, że nawet oficjalna fitonimia wciąż przysparza problemów zarówno botanikom, jak i językoznawcom. Zmiany w nazewnictwie botanicznym wciąż nie należą do rzadkości, o czym dobrze wiedzą ogrodnicy (nawet amatorscy, jak ja), klasyfikacja roślin do określonego rodzaju zależy bowiem nadal od stopnia zaawansowania badań

---

¹ Początek nomenklatury biologicznej na świecie dał Karol Linneusz¹, wydając w 1753 r. dzieło *Species plantarum*. W biologii upowszechnił on binominalny system nazewnictwa. W 1737 r. wydał *Genera Plantarum*, gdzie zawał klasyfikację roślin, która jest uznawana za podwaliny dzisiejszej botaniki.

² Binominalna terminologia to zasada naukowego oznaczania nazwy gatunku biologicznego z wykorzystaniem dwu członów – pierwszym członem nazwy w języku polskim i bułgarskim (ale już np. nie w serbskim) jest nazwa rodzajowa w formie rzeczownika, a drugim tzw. epitet gatunkowy, czyli nazwa gatunkowa, najczęściej w formie przymiotnikowej.

nad nimi. Dlatego dobrze się składa, że Dymitr Kirkow używał wyłącznie nazw stosowanych potocznie i, jak się wydaje, dość powszechnie

Na kartach powieści Kirkowa często pojawiają się określenia bardzo ogólne, por.: *буѝни бурени избухваха между византийските тухли* (s. 5)³, *гьст листак* (s. 6), *храсти и буренак* (s. 6), *гьст хрусталак* (7). Jednak nawet i te nie są dla polskiego czytelnika do końca jasne. Jeśli bowiem weźmie on do rąk jedyny obszerny słownik bułgarsko-polski autorstwa F. Sławskiego, wydany w 1987 roku⁴, to okaże się, że tylko *листка* ‘listowie’ i *храсти* ‘krzewy, krzaki’ mogą być rozumiane jednoznacznie (może w tym miejscu należałoby ogłosić pilny apel do leksykografów i leksykologów bułgarskich i polskich dotyczący konieczności wydania bardziej aktualnego obszernego słownika)⁵. Okazuje się bowiem, że takie leksemy, jak *бурени* i *буренак* mogą być odbierane dwuznacznie – jako ‘miejsce zarosłe chwastami, zielskiem’ (przy czym znaczenie ‘chwast’ pojawia się w słowniku dopiero na drugim miejscu, po polskim odpowiedniku ‘burzan’) lub jako archaizmy oznaczające ‘burzany’, czyli coś, co przeciętny Polak znać może jedynie z lektury dzieł epoki romantyzmu, np. wierszy Adama Mickiewicza (por. „Omijam koralowe ostrowy burzanu” w Mickiewiczowskich „Stepach Akermańskich”) lub prozy Henryka Sienkiewicza, gdzie znajdziemy opisy ukraińskich stepów. Jeden z najnowszych słowników języka polskiego definiuje leksem ‘burzan’ jako rzadki, powołuje się na jego wschodniosłowiańską proveniencję i opisuje burzany jako „wysokie kępy stepowej roślinności, zwłaszcza łopiany i osty” (Praktyczny słownik..., 1995, t. VI, 65). Zatem w tym przypadku niemal pełne współbrzmienie nazw bułgarskiej i polskiej może czytelnika wprowadzić w błąd. Należy też pamiętać, że nie wszyscy użytkownicy języków słowiańskich zdają sobie sprawę z faktu istnienia homonimii międzyjęzykowej. Innych problemów translacyjnych nastęrcza *треволяк* (12), leksem zbudowany analogicznie do *буренак*, który z łatwością da się przetłumaczyć na język polski jako ‘miejsce zarosłe trawą’, ale nie da się chyba znaleźć dla niego idealnego jednowyrazowego odpowiednika.

³ W nawiasach podaję strony z cytowanego wydania powieści „Хълмът“ D. Kirkowa, na których dany leksem pojawia się po raz pierwszy.

⁴ Może w tym miejscu należałoby ogłosić pilny apel do leksykografów i leksykologów bułgarskich i polskich konieczności wydania bardziej aktualnego słownika.

⁵ Na marginesie należałoby jednak zauważyć, że fitonimy przytaczane w słowniku F. Sławskiego są nazwami roślin dobrze rozpoznanych i przytacza się ich właściwe nazwy łacińskie, stąd słownik ten może służyć do identyfikacji niektórych (tj. odnotowanych w nim) roślin.

Niewiele kłopotów przysparzają natomiast takie określenia roślin, zastosowane przez autora powieści, jak *тъмнозеления бръшлян* (6), *копривата* (6), *лози* (6), *слива* (6), *вехнеци треви и листа* (7), *подивели овошки* (12), *здравец* (12), *czy лишеи от мъх* (11). Dają się one łatwo przetłumaczyć, gdyż są bardzo ogólne (np. *подивели овошки* ‘zdziczałe drzewa owocowe’, *вехнеци треви и листа* – ‘usychające trawy i liście’, *лишеи от мъх* – ‘liszaje mchu’), albo dotyczą najpospolitszych roślin, występujących na obszarze całej Europy, takich jak *bluszcz* (*Hedera helix*), *śliwa* (*Prunus domestica*), czy *winorośl* (*Vitis vinifera*). Łatwy do zidentyfikowania jest również *здравец* (*Geranium*, pol. ‘bodziszek’), gdyż ze względu na duże rozpowszechnienie tej rośliny w Bułgarii i jej trwałą obecność w kulturze tego kraju (por zastosowanie w tradycji i obrzędowości ludowej), polski i łaciński odpowiednik nazwy podaje słownik Sławskiego.

Jednak nawet w tej grupie roślin napotyka się pułapkę, okazuje się bowiem, że pospolita *коприва*, pokrzywa (*Urtica*), to tylko nazwa rodzajowa, a botanicy mogliby się domagać rozpoznania, czy chodzi o gatunek *Urtica dioica* (pol. *Pokrzywa zwyczajna*⁶), *Urtica cannabina* (pol. *Pokrzywa konopolistna*), *Urtica urens* (pol. *Pokrzywa żegawka*), czy może o jeszcze inną, gdyż rodzaj *Urtica* okazuje się dość licznie reprezentowany. Podobnie rzecz ma się z nazwą *здравец*, która odnosi się do około 40 gatunków rosnących w Europie i mających różne zastosowanie.

Przykład *pokrzywy* i *bodziszka* wskazuje na to, na jakie trudności może napotkać leksykolog i tłumacz nie będący jednocześnie botanikiem. Problem, jak widać stanowi tu obejmowanie jedną nazwą potoczną kilku podgatunków botanicznych roślin. Przykładem możliwych do napotkania trudności jest także inne wyrażenie zaczerpnięte z powieści Kirkowa: *стари бъзови дървета* (6), gdzie *бъз* odnosić się może zarówno do rośliny określanej przez botaników łacińską nazwą *Sambucus nigra*, jak i jej krewniaczki *Sambucus ebulus*. W języku polskim roślina ta określana jest potocznie jako *bez lekarski*, *bez pospolity* (w dialektach *bwovina*, *bzina*, *buzina*), ale i tak hasło *bez* nie kojarzy się przeciętnemu, niezainteresowanemu botanikowi Polakowi z pospolicie rosnącym przy drogach i na łąkach krzewem, przywracanym powoli do łask (ze względu na zastosowanie w ziołarstwie i medycynie ludowej) i coraz częściej spotykanym w ogrodach o charakterze rustykalnym, lecz z zupełnie innych

---

⁶ Nazwy botaniczne składające się z rzeczownikowego określenia rodzaju i przymiotnikowego (najczęściej określenia gatunku) zgodnie z normą ortograficzną zapisywane są właśnie w ten sposób.

gatunkiem krzewów ozdobnych *Syringa vulgaris* – *lilakiem pospolitym* należącym do zupełnie innej grupy roślin (bułg. *люлек. люляк*).

Wydawałoby się też, że stosunkowo mało kłopotliwe powinno być tłumaczenie zdania „Няколко мраморни блока белееха в дъното на стръмен ров, бог знае кога от кого и за какво копан, обрасъл като всяко заветно и влажно място тук с гарванов лук и диви моркови (6). Tymczasem o ile *диви моркови* odpowiadają polskiej nazwie potocznej *dzika marchew* (l.mn. *dzikie marchwie*) lub *polna marchew* (Waniakowa 2012, 32), to już *гарванов лук* może być mniej rozpoznawalny. Dosłowne tłumaczenie jako ‘krucza cebula’ nie przyniesie żadnych rezultatów, gdyż nikt z polskich czytelników powieści nie rozpozna w nim rośliny znanej w polszczyźnie pod nazwą *śniedek* i mającej ponad 20 podgatunków. Rozpoznać ją można jedynie poprzez identyfikację za pomocą oficjalnej łacińskiej nazwy rodzajowej *Ornithogalum*, która jak widać częściowo koresponduje z nazwą bułgarską. Bez znajomości nazwy łacińskiej próba identyfikacji rośliny skazana byłaby na niepowodzenie. Niewiele bowiem pomogłoby poszukiwanie innych ludowych odpowiedników tej nazwy w bułgarskim Internecie, gdyż tam znajdziemy nazwę *Ветлеемска звезда*, która sugeruje, że chodzi o *gwiazdę betlejemską*, a polską nazwą potoczną ‘gwiazda betlejemka’ objęte są zupełnie inne rośliny (najczęściej pochodzące z klimatu tropikalnego *poinsecje*, sprzedawane w doniczkach tuż przed Bożym Narodzeniem).

Fitonimy użyte w powieści Kirkowa *Хълмът* kryją w sobie więcej pułapek niż można by się tego spodziewać. Z pozoru zupełnie niezrozumiałe nazwy, wyjątkowo obco brzmiące dla Polaka, takie jak *чимшир* ‘bukszpan’ (7) czy *асмалък* (*асма*) ‘gatunek winnej latorośli rozpiętej na podpórkach’ (6), dają się jednak łatwo przetłumaczyć – i to przy użyciu najbardziej podstawowego słownika, w którym w przypadku bukkszpanu znajdziemy także jego nazwę łacińską *Buxus*, ułatwiająca niewątpliwie identyfikację rośliny (Sławski 1987, 1182, 18). Zaprezentowane powyżej tłumaczenie słowa *асмалък* nie jest może zbyt dokładne, ale spełni zapewne wymagania przeciętnego użytkownika polszczyzny, gdyż od gatunku winogron ważniejszy w tym wypadku jest fakt ich rozpięcia.

Wziąwszy pod uwagę wszystko to, co dotąd zostało powiedziane, można się pokusić o stwierdzenie, że najtrudniejsze do przetłumaczenia na język polski są nazwy ludowe, takie jak *кукувичата прежда* (6), *бабиният зъб* (6), *къклица* (6), *кучи език* (6). Identyfikacja tych roślin jest trudna, gdyż w różnych językach napotykaamy na różne motywacje semantyczne nazw, zatem stosowane potocznie nazewnictwo może się

znacznie różnić (tym bardziej że mamy do czynienia nawet z różnicami regionalnymi w obrębie jednego języka. Do najczęstszych motywacji semantycznych należą: 1) podobieństwo do innych roślin, 2) wygląd zewnętrzny i właściwości biologiczne, 3) zastosowanie, 4) miejsce występowania, 5) skojarzenie ze światem zwierzęcym, 6) czas wegetacji, 7) smak i zapach, 8) skojarzenie z człowiekiem, 9) metafory (Gajdamowicz-Mazurek 1985, 37; Pawłowski 1974, 164). Rozpoznanie każdego z gatunku roślin kryjącego się pod wyżej wskazanymi nazwami jest możliwe tylko przy użyciu bułgarskiej literatury specjalistycznej z zakresu botaniki (*Ботанически речник, Атлас на ендемичните растения в България* i in.).

Кукувичата прежда okazuje się być jedną z trawiastych roślin pasożytniczych (*Cuscuta europaea*) występujących powszechnie w północnej Afryce i cieplejszych regionach Europy. Zapewne dlatego w języku bułgarskim wytworzyła się jej nazwa potoczna (pol. dosł. 'kukułcza przędza'), a jej brak w polszczyźnie tłumaczyć można ograniczonym zakresem jej występowania ze względu na chłodniejszy klimat. *Бабиният зъб* (*Tribulus terrestris*) jest również rośliną trawiastą, w Polsce rzadko występującą, mająca jednak oficjalną nazwę 'buzdyganek naziemny'. Autor powieści *Хълмът* posłużył się nazwą w liczbie pojedynczej, słowniki odnotowują raczej nazwę *бабини зъби*. O pospolitym występowaniu tej rośliny w Bułgarii, a jednocześnie o różnorodności motywacji nazw ludowych niech świadczą jej liczne gwarowe odpowiedniki: *баба ручка, бабици, върти поп, гускини зъби, иглица, чюнка, щъркелова чонка, щърко игли, щъркова нога, трабузаан*.

Къклица (*Agrostemma*), pol. *kąkol* jest powszechnie występującym chwastem zbożowym. W nazwie bułgarskiej i polskiej odkryć można wspólny rdzeń, co wskazuje na ich jednakową etymologię, a zatem na prasłowiańskie pochodzenie. Według *Słownika etymologicznego języka polskiego* Wiesława Borysia nazwa pochodzi od psł. **kolkolъ*, a to od pie. **kel-* 'wołać, krzyczeć, dźwięczeć, brzmieć' z podwojeniem sylaby (Boryś 2008, 226). Znajduje to swoje uzasadnienie w dzwonkowatym kształcie kwiatów. Co ciekawe polska nazwa *kąkol* została utrwalona kulturowo, gdyż znalazła się w pierwszym pełnym tłumaczeniu *Biblii* na język polski, jakiego dokonał ks. Jakub Wujek w 1599 roku. Każdy wykształcony Polak zna więc przypowieść o kąkolu zasianym przez wroga między pszenicę, zaczerpniętą z Ewangelii św. Mateusza (Mt. 13, 24 – 30). Jednak zarówno współczesny polski, jak i cerkiewnosłowiański oraz bułgarski synodalny

przekład *Biblii* stosują w tym miejscu słowo *chwast*⁷. Co ciekawe, do prasłowiańskiej nazwy odwołuje się przekład macedoński: „А кога израсна растението и донесе плод, тогаш се прјави и каколот” (Свето писмо, 1998, 20)

Кучи език (łac. *Echium vulgare*) w bułgarskich gwarach znany także jako: *усойниче*, *кърско червило*, *сечено биле*, *усойниче*, *лесоча опашка*, *лисича опашка*, *лисичетиня*, *усойница трева*, *левче* jest rośliną znaną w języku polskim jako *żmijowiec*. W Polsce występuje on wprawdzie rzadko, gdyż jest rośliną śródziemnomorską, ale jego nazwa pochodzi od znanego w medycynie ludowej zastosowania jako środek przeciwko ukąszeniu żmij.

Dokonany przegląd nazw roślin porastających płowdiwskie wzgórza wykazał nie tylko różnorodność dzikiej lub zdiczałej roślinności w tym mieście, dał także asumpt do zastanowienia się nad motywacją nazewniczą fitonimów w języku polskim i bułgarskim, a przede wszystkim wykazał trudności, na jakie napotka lub może napotkać każdy tłumacz oraz leksykolog zajmujący się nazwami roślin w językach słowiańskich i wskazał ich przyczyny.

Na koniec pozwolę obie wyrazić rozczarowanie spowodowane faktem, że powieść Dymitra Kirkowa *Хълмът* nie została dotąd przetłumaczona na język polski. Jednocześnie mam nadzieję, że jeśli znajdzie się tłumacz tej powieści, to niniejszy artykuł choć w minimalnym stopniu będzie mógł mu pomóc.

BIBLIOGRAFIA

Źródło

Kirkow 2004: Кирков, Д. *Хълмът*. София: Захарий Стоянов, 2004.

Słowniki

Атлас на ендемичните растения в България, 1992. Ред. Велчев, В., Кожухаров, С., Анчев, М., София.

Ботанически речник, 2006, ред. Калайджиева, М., Димитрова, М., София.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, pod red. H. Zgólkowej, 1995. Poznań, t. VI.

⁷ Por. Mt. 13, 25: „Lecz gdy ludzie spali, przyszedł jego nieprzyjaciół, nasiał chwastu między pszenicę i odszedł” (Biblia Tysiąclecia, wyd. IV, Poznań, 1991), „И когато човеците спяха, дойде врагът му и посея между житото плевели, па си отиде” (Библия, София, 1993), *Спаштымъ же челоуѣкъмъ, прїиде врагъ егво и всѣх плевелы посреде пшеницы, и отиде* (Евангелие Господа Нашего Иисуса Христа на четырех языках, Минск, 1991).

- Boryś 2008:** Boryś, W. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków, 2008.
- Gawryś 2008:** Gawryś, W. *Słownik roślin zielnych łacińsko-polski*. Kraków, 2008.
- Sławski 1987:** Sławski, F. *Podręczny słownik bułgarsko-polski z suplementem*. Warszawa, 1987.

OPRACOWANIA

- Gajdamowicz-Mazurek 1985:** Gajdamowicz-Mazurek, A. *Nazwy roślin w języku rosyjskim. Zarys słowotwórczo-semantyczny*, Opole, 1985.
- Pawłowski 1974:** Pawłowski, E. *Polskie nazwy roślin (próba klasyfikacji. // Studia indoeuropejskie. Études indo-européennes*, pod ed. J. Kuryłowicza, Wrocław, 1974.
- Szcześniak 2008:** Szcześniak, K. *Świat roślin światem ludzi. Na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny*, Gdańsk, 2008.
- Waniakowa 2012:** Waniakowa, J. *Polskie nazwy gwarowe dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim*, Kraków, 2012.
- Wróbel 2004:** Wróbel, H. *Związki staroczesko-staropolskie w terminologii botanicznej*, (przedruk za: *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach. Prace Katedry Języka Polskiego II*, Katowice, 2004 [1962], s. 105 – 157), Kraków.

**ZDROWY CHOREGO NIE ZROZUMIE. КОНЦЕПТИТЕ ZDROWIE
И CHOROVA В ПОЛСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА НА СВЕТА**

Жана Станчева
Софийски университет „Свети Климент Охридски“

**THE CONCEPTS *DISEASE* AND *HEALTH* IN THE POLISH
LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD**

Zhana Stancheva
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The study compares the concepts *DISEASE* and *HEALTH* as fragments of the Polish linguistic picture of the world. In both concepts we find a tendency for objectivization and animalization, connecting to the paired domains *GOOD – BAD*, *LIFE – DEATH*, *WEALTH – POVERTY* and conceptualization as a *CONTAINER*. Specific for *HEALTH* is the interpretation as a valuable object and energy, for *DISEASE* – as an enemy, but also as an obstacle, which makes us wiser. We find the image of the malingering – the healthy man, who pretends to be sick. Disease is part of the domain *CURSE*, while toasts, wishes and gratitude predominantly involve health.

Key words: concept, disease, health, container, animalization, objectivization, curse, toast, malingering

Цел на изследването е съпоставка на концептите *ZDROWIE* и *CHOROVA* като фрагменти от полската езикова картина на света. Концептуализацията на болестта в полския език, както и в компаративен план с българския, е обект на предишни търсения на автора (Станчева 2012а, Станчева 2012б), които ще послужат за основа на настоящия материал.

Изследването е семантично, поставено в рамките на когнитивната теория на езика. Според нейните постулати познанието е процес на пораждање и трансформация на концепти, затова те са най-важен обект на когнитивната лингвистика.

Концептът отразява представата на носителите на дадена култура за явленията в пълното многообразие на техните асоциативни

връзки. Той се реализира не само в думата, но и в словосъчетанието, изказването, дискурса, текста. Не всяко име е концепт. Концептуализират се само тези явления от действителността, които са актуални и ценни за дадена култура, имат по-голямо количество езикови единици за своята фиксация, явяват се теми на пословици и поговорки, поетични и прозаични текстове. Концептът има много измерения, в него може да се отдели рационално и емоционално, абстрактно и конкретно, общонационално и индивидуално. Структурата на концепта може да се представи във вид на кръг, в центъра на който лежи основното понятие – ядрото на концепта, а в периферията се намира всичко това, което е привнесено от културата, традициите, народния и личния опит. Концептът е историческо понятие, което променя съдържанието си в хода на времето (Маслова 2004).

При интерпретацията на езиковите факти за основа служи теорията на концептуалната метафора на Дж. Лейкоф и М. Джонсън (Лейкоф, Джонсън 1980). Според авторите метафората е действащ в семантиката психологически принцип на аналогията, при който едни явления се осмислят и възприемат чрез други. Следователно във всяка метафора има изходна сфера и сфера цел (Пенчева 2011). Така например в израза *болестта атакува* глаголът е от изходната сфера, а болестта е цел, докато в словосъчетанието *болна амбиция* прилагателното принадлежи към изходната сфера.

Анализът на ядрото на концептите е съобразен с историята на значението на лексемите, като е почерпана информация от етимологични речници (Банковски 2000, Длугош-Курчабова 2008). Езиковият материал е ексцерпиран от фразеологични речници и сборници с пословици и поговорки (Глух 2005, Бомба, Либерек 2003, Скорупка 1967, Шверчинска 2003).

Описанието започва с етимологична информация за централните елементи на концептите. Относно произхода на лексемата *zdrow* етимолозите са единодушни – формацията е наследена от праславянски, с представка *съ-* от праиндоевропейското **su* ‘добро, красиво’ и корен *дорвъ-* от праиндоевропейското *doru-* ‘дърво’. Кр. Длугош-Курчабова предлага следното семантично развитие: от ‘добро дърво’ → ‘твърд, силен като дърво’ → ‘силен, мощен’ → ‘неразвален, непохабен, здрав’ (Длугош-Курчабова 2008). Следователно *zdrowy* означава силен, твърд, лишен от качества като сух или слаб. От своя страна етимологията на лексемата *choroba* е недоизяснена. Различните автори я свързват с болка, рана, гной, дявол, зло, грозота (вж. в Станчева

2012a). Предполага се, че инициалното *ch-* е експресивно, с негативен оттенък. Според А. Банковски значението на лексемата *chory* е пренесено от изсъхнали дървета на хора: ‘съхнещо дърво’ – ‘човек, отслабнал от глад или болест’ – ‘болен’ (Банковски 2000). Тази теория непосредствено свързва произхода на лексемите *zdrowy* и *chory*. Отчетлива е оценъчната опозиция в двойката, като първият елемент носи положителна, а вторият – изцяло отрицателна конотация.

На словообразователно ниво отново откриваме сходства – лексемите *zdrowie* и *choroba* са транспозиционни деадективни деривати. Основи са прилагателните *zdrowy* и *chory*. Различен е типът формант – афиксален при *choroba* (суфикс *-oba*) и парадигматичен при *zdrowie* (Вогелгесанг 2001: 52, 248).

В речника на В. Дорошевски значенията на лексемата *zdrowie* са три: 1. ‘състояние на живия организъм, в което всички функции протичат правилно, усещане за добро физическо и психическо състояние’; 2. ‘пиене на алкохол за нечие здраве, съпровожданият го тост’; 3. старо: ‘живот’. Толкова са и значенията на лексемата *choroba*: 1. ‘патологичен процес, проявяващ се в неправилно функциониране на организма или на негова част’; 2. преносно: ‘неморалност, недостатък, изопачаване на нещо, отклонение от приетите норми и правила’; 3. вулгарно: употреба в проклетия и ругатни (Дорошевски, ред. 1958). Може да заключим, че лексемите *zdrowie* и *choroba* представляват абсолютни антоними в своите основни значения: правилно – неправилно функциониране на организма. Отричането на едното понятие служи за определение на другото. Я. Домарадзки отбелязва, че здравето се разбира най-често чрез негация, като липса на болест (Домарадзки 2013: 408).

В структурата на концептите ZDROWIE и CHOROBA отделяме редица сфери и посоки на интерпретация. Повечето са общи, като се открояват и някои специфики.

Обща е тенденцията към опредметяване на понятията. Болестта и здравето се интерпретират като ПРЕДМЕТИ, на които се приписват физически характеристики. Болестта има форма и тегло:

Choroba ostra – букв. остра болест, ‘протича бързо и неочаквано’;

Ciężka choroba – букв. тежка, ‘опасна, трудна за лечение’;

Lekka choroba – букв. лека, ‘преминава бързо и без усложнения’.

Здравето е предмет с определена здравина, изработен от различни материали:

Zdrowie ze stali/ z żelaza, żelazne zdrowie, kamienne zdrowie – букв. здраве от стомана/ желязо, желязно, каменно здраве, ‘крепко здраве’;

Ktoś kruchego zdrowia, krucho ze zdrowiem – букв. крехко, ‘слабо, проблемно здраве’.

Предметите болест и здраве могат да се хванат с ръка, да се пренасят, да се получават и отнемат:

Łapać/ złapać chorobę – букв. хващам; ‘разболявам се’;

Przenosić chorobę do domu/ do szkoły – букв. пренасям вкъщи/ в училище, ‘заразявам семейството/ съучениците си’;

Wynieść/ wynosić zdrowie – букв. изнасям/ изнеса, ‘спасявам си живота’;

Mieć zdrowie/ nie mieć zdrowia – букв. имам/ нямам, ‘здрав съм, болен съм’;

Przywrócić/ wrócić zdrowie – букв. връщам, ‘оздравявам’;

Nabywać się/ dostać choroby – букв. придобивам/ получавам, ‘разболявам се’;

Odbierać/ odebrać zdrowie – букв. отнемам, ‘разболявам’.

Специфична за концепта ЗДРАВЕ е интерпретацията като ценен предмет, скъп дар, който лесно се губи и затова трябва внимателно да се пази:

Tracić/ stracić zdrowie – букв. губя, ‘нервирам се; разболявам се’;

Utrata zdrowia – букв. загуба, ‘разболяване’;

Zdrowie łatwo stracić, trudno nabyć. – Здравето се губи лесно, трудно се намира;

Zdrowie kto traci, gorzko za to zapłaci. – Който губи здравето си, горчиво ще си плати;

Darować kogo zdrowiem – букв. дарявам здраве някому, ‘пощадявам живота на някого’;

Chronić/ ochraniać zdrowie; ochrona zdrowia – букв. пазя, опазване на здравето, ‘грижа се за здравето’.

Без аналог с концепта БОЛЕСТ е и интерпретацията на здравето като енергия, която здравият човек излъчва:

Promienieć zdrowiem – букв. блестя, искря, излъчвам здраве;

Tryskać zdrowiem/ zdrowie tryska z kogoś – букв. блика, шурти, ‘много здрав’.

Освен като конкретни предмети, болестта и здравето се осмислят и като ВМЕСТИЛИЩА. Процесът на разболяване се възприема като влизане в болестта контейнер:

Popadać/ wpadać/ wpędzać się w chorobę – букв. падам, изпадам, вкарвам се в болест; ‘разболявам се, започвам да боледувам, връхлита ме болест’;

Zapadać na chorobę – букв. пропадам в болестта, ‘започвам да боледувам’;

Wpędzać kogoś w chorobę – букв. натиквам в болестта, ‘притеснявам, дразня, някого; предизвиквам нечие заболяване’.

От своя страна здравият човек се намира във вместилището здраве:

Być w dobrym/ złym zdrowiu; być w pełni sił i zdrowia – ‘в добро/ лошо здраве съм’;

Zostać/ zobaczyć kogoś w dobrym/ złym zdrowiu – виждам някого в добро/ лошо здраве;

Dożywać w zdrowiu (ileś lat) – ‘доживея здрав (до определена възраст)’.

При оздравяването си болният излиза от болестта вместилище и влиза във вместилището здраве:

Wychodzić z choroby – букв. излизам от болестта; ‘оздравявам’;

Wyprowadzić z choroby – букв. изведа, изнеса от болестта; ‘излекувам’;

Przywracać kogoś do zdrowia – букв. връщам някого към здравето, ‘излекувам’;

Powrót do zdrowia – букв. връщане към здравето, ‘излекуване’;

Przyprowadzić kogoś do zdrowia – букв. завеждам някого към здравето, ‘излекувам’.

Следователно процесите на заболяване и оздравяване се интерпретират като ДВИЖЕНИЯ в две измерения: по вертикала и по хоризонтала. Метафората ДОБРОТО е ГОРЕ, ЗЛОТО е ДОЛУ е една от основните в когнитивната семантика. Противоположната оценъчна интерпретация на болестта и здравето ги обвързва със срещуположни посоки. Разболяването е движение надолу:

Popadać/ wpadać w chorobę; zapadać na chorobę – букв. падам, изпадам, ‘разболявам се’;

Zapadać/ zapaść/ podupadać na zdrowiu – ‘разболявам се’;

Choroba powala/ ścina kogoś z nóg – поваля/ подкосява краката на болния, ‘заболявам от тежка болест’.

Обратно, оздравяването е движение нагоре:

Wygrzebywać się z choroby – букв. измъкна се на повърхността, ‘оздравея’;

Stawiać/ postawić kogoś na nogi – букв. изправям на крака, ‘връщам нечий физически и психически сили’;

Stanąć na nogi – букв. изправям се на краката си, ‘оздравявам’.

При движението по хоризонтала липсва противопоставяне на посоките ляво и дясно, напред и назад, актуални са само направлението НАВЪТРЕ и НАВЪН:

Wpędzać w chorobę – вкарвам, ‘разболявам’;

Wychodzić/ wyprowadzić z choroby – излизам/ извеждам, ‘оздравявам’;

Wyciągnąć kogoś – изваждам някого, ‘излекувам, връщам някого към здравето’;

Coś idzie/ wychodzi komuś na zdrowie – ‘полезно е за здравето’;

Dochodzić/ przychodzić/ wracać/ powracać do zdrowia, powrót do zdrowia – ‘оздравявам’.

Здравето се откроява като естественото за човека състояние, в което той би следвало да се намира и към което трябва да се завърне след боледуването.

На тенденцията за предметяване на болестта и здравето се противопоставя осмислянето им като ЖИВО СЪЩЕСТВО – като личност с определено поведение и навици. Така болестта има познавателни способности:

Choroba wie gdzie/ kiedy/ jak/ co – букв. знае, ‘неизвестно къде/ кога/ как/ какво’;

Choroba kogoś wie! – ‘неизвестно е какво се случва с някого’.

С нея може да се разговаря:

Wywołać chorobę – букв. повикам, ‘предизвиквам заболяване’;

Tu chorobo! – обидно обръщение.

Здравето, подобно на човека, има приятели и врагове и собствен дом:

Mysie nóg – zdrowia wróg – миенето на краката е враг на здравето;

Higiena przyjaciółką zdrowia – хигиената е приятелка на здравето;

Dom zdrowia – болница.

Одухотворената болест може да дава и да взима, да докосва, да пренася:

Choroba nadała! – букв. даде, ‘случило се е нещо неприятно’;

Niech kogoś choroba weźmie! – букв. нека го вземе болестта, ‘да го вземат дяволите’;

Choroba dotyka kogoś – букв. докосва, ‘разболява се’;

Choroba przyniosła! – букв. донесе, ‘с нежелание за нечия поява’.

Подобно на партньор, здравето може да ни напусне и да се върне при нас:

Zdrowie czyje opuszcza kogoś – букв. напуска го, ‘разболява се’;

Komuś wraca zdrowie – букв. връща се, ‘оздравявам, чувствам се по-добре’.

Болестта и здравето се придвижват подобно на човек:

Choroba przychodzi na kogoś – букв. идва при някого, ‘разболява се’;

Zawał jeździ samochodem, zdrowie chodzi piechotą – сърдечният удар пътува с кола, здравето върви пеша;

Nawiedzony chorobą – букв. посетен от болест, ‘болен’.

Специфично за действията на болестта като живо същество е, че те обикновено не са добронамерени. Болестта е ВРАГ, противник в бой, който може да загуби битката, но може и да надвие болния:

Mocować się z chorobą – букв. боря се, ‘лекувам се’;

Zwalczać chorobę – надвивам, преборвам, ‘излекувам болестта’;

Choroba zwala/ powala/ ścina kogoś z nóg – ‘заболявам от тежка болест’;

Choroba zmoęła kogoś – букв. побеждава, надвива, ‘заболявам тежко’;

Złamaną chorobą – букв. пречупен, сломен от болестта, ‘тежко болен’.

Самото боледуване се интерпретира като водене на военни действия. Вражеските сили атакуват, редуват се нападения и отстъпления:

Atak choroby – букв. атака, ‘неочаквано разболяване’;

Napad choroby – букв. нападение, ‘засилване, повторна поява на болестта’;

Choroba ustępuje – букв. изтегля се, отстъпва, ‘болният оздравява’.

При анимализацията на здравето също откриваме специфични интерпретации. То цъфти:

Kwitnące zdrowie/ kwitnąć zdrowiem – букв. цветущо, ‘крепко здраве’.

Редица образи от растителния и животинския свят са символи на здравето:

Zdrów jak byk/ koń/ ryba/ rybka/ ćwik / rydz / rzepa – здрав като бик/ кон/ риба/ рибка/ петел/ млечница/ ряпа.

И докато болестта е смъртен враг, здравето е благородник, заслужил уважение:

Szlachetne zdrowie – букв. благородно;

Szanować zdrowie – да уважаваш здравето;

Szanuj zdrowie należycie, bo jak umrzesz, stracisz życie. – букв. Уважавай здравето си, защото, когато умреш, ще загубиш живота си;

Kto zdrowia nie szanuje, ten na starość żałuje. – Който не уважава здравето, на старини съжaliaва.

Като обща сфера отделяме връзката с двойката сфери живот и смърт. Смъртта се възприема като естествен край на болестта и е третото звено във веригата ЗДРАВЕ – БОЛЕСТ – СМЪРТ (Стец 2007: 27). В полската езикова картина на света болестта и смъртта са тясно свързани:

Być między życiem a śmiercią – между живота и смъртта съм;

Pasować się/ walczyć/ zmagać się ze śmiercią – букв. боря се, надмогвам смъртта;

Żyjący/ żywy trup; trup za życia – букв. жив труп, ‘смъртно болен’;

Ktoś jest na wykończeniu – ‘смъртно болен’.

Леглото на болния е смъртно ложе:

Łóże śmiertelne; łóże śmierci – ‘смъртно ложе’.

Подобна е връзката между здравето и живота. Във фразеологията те са взаимнозамменяеми, ‘живот’ е третото значение на лексемата *здраве* в речника на В. Дорошевски:

Darować kogo zdrowiem – ‘пощадявам нечий живот’;

Wynieść/ wynosić zdrowie – ‘спасявам си живота’;

Zdrów i cały/ cały i zdrowy – ‘жив и без вреда за здравето’;

Ujść ze zdrową głową – ‘спасявам си живота’;

Czuć się jak nowonarodzony – ‘чувствам се добре, оздравял’.

Отчетливата оценъчна характеристика на двете понятия позволява интерпретацията им като самите висши ценности – ДОБРО и ЗЛО. Както отбелязахме, съществува и етимологична връзка.

От една страна, болният човек изглежда и се чувства зле, лошият външен вид е знак за болест:

Komuś zrobiło się, jest gorzej – стана му зле, някому е зле;

Źle jest z kimś/ z czyimś zdrowiem – някой е зле със здравето;

Niedobrze komuś jest – не му е добре.

Човек бяга от болестта като от проклетие, нечиста сила, която има власт над него, изсмуква жизнените му сили:

Zapobiegać chorobie – букв. избягвам, ‘не допускам да се разболея’;

Złamaną chorobą – букв. счупен, сломен, ‘покосен от болест’;

Kogoś trapią choroby – букв. измъчват го, ‘непрестанно боледуват’;

Choroba złożyła kogoś – болестта принуждава болния да лежи, ‘разболявам се’;

Trzymany/ przykuty do łóżka przez chorobę – букв. държан насила, прикован към леглото;

Rozbiera kogoś choroba – букв. съблича, срутва някого, ‘разболявам се, чувствам се зле’.

Всички глаголи имат негативно значение, носят отрицателен маркер.

За разлика от болния, здравият човек изглежда и се чувства добре:

Wydobrzeć – букв. подобрявам се, ‘излекувам се’.

При пожелания двете понятия са взаимнозаменяеми:

Niech ci idzie na zdrowie – ‘да ти върви по вода’;

Niech ci Bóg da zdrowie – ‘бъди добре’.

Здравето е радост, то е мило на всеки човек:

Śmiech to zdrowie. – Смехът е здраве.

Do zdrowia dobrego trzeba serca wesolego. – За добро здраве трябва весело сърце;

Każdemu zdrowie mile. – Здравето е всекиму мило.

Поредната обща за двете понятия сфера са ПАРИТЕ. Здравето се интерпретира като платежно средство, което може да бъде пестено:

Przypłacać coś zdrowiem – букв. плащам за нещо със здравето си, ‘вредя на здравето’;

Zdrowie to skarb – букв. здравето е съкровище;

Oszczędzać zdrowie – букв. пестя, ‘пазя, щадя здравето’.

То има стойност и цена:

Ktoś/ coś kosztuje kogoś dużo zdrowia – букв. струва много здраве, ‘мъчи, нервира’;

Kosztem zdrowia – букв. с цената на здравето си, ‘вредно за здравето’;

Zdrowie kto traci, gorzko za to zapłaci. – Който губи здравето си, горчиво ще си плати.

Като висша ценност здравето е по-стойностно от парите и материалните богатства:

Lepsze jest zdrowie niż pieniądze. – Здравето е по-добро от парите;

Zdrowie i czyste sumienie waż sobie nad dobre mienie. – Здравето и чистата съвест ценят повече от доброто имущество.

Човек често оценява това, което има, чак когато го загуби. Така е и със здравето, чиято стойност откриваме едва когато се разболеем:

Chory się dowie, co warte jest zdrowie. – Болният ще разбере колко струва здравето;

Tylko w chorobie ceni się zdrowie. – Здравето се ценят само в болестта.

И ако здравето е богатство, то липсата на пари се възприема като болест:

Chorować na brak gotówki/ chorować na kieszeń – букв. боледувам от липса на пари/ боледувам от джоб, ‘нямам пари’;

Chorować na suchoty w kieszeni/ kieszonkowe – букв. боледува от сухи джобове; ‘нямам пари’.

Тук болестта е изходна сфера, а сфера цел е бедността.

Обща за признаците здрав и болен е представата за **интензификация на рамката**. В. Дорошевски посочва като разговорно значение на прилагателното *zdrowy* ‘значителен от гледна точка на интензивност’:

Zdrowa forsa – ‘много пари’;

Zdrowa premia – ‘голяма премия’;

Zdrowy łobuz – ‘голям хулиган’.

Все пак връзката на болестта с интензификацията на признака е по-отчетлива:

Chorobliwa ambicja – букв. болна амбиция, ‘прекомерно силно, неутолимо желание за реализация на всички планове, надценяване на собствените възможности’;

Chorobliwa zazdrość – болезнена ревност, ‘прекомерна, неоснователна ревност’;

Chora wyobraźnia – болно въображение, ‘силно развито въображение, склонност да се измислят опасни неща’;

Chory z miłości – болен от любов, ‘много силно влюбен’;

Chory z tęsknoty – болен от мъка, ‘изпитва огромна тъга, мъка, силно страда’.

Силното желание се възприема като болестно състояние:

Chorować na coś/ kogoś – ‘страстно желая нещо/ някого, мечта за някого’;

Chory na coś – ‘страстно желаещ’;

Ktoś choruje na dorosłość – ‘иска да порасне на всяка цена, стреми се към съвършенство въпреки липса на възможности’.

Тук болестта отново е не сферата цел, а изходната сфера. Прекомерният стремеж към нещо се възприема като патология, т.е. оценява се негативно. Следователно в полската езикова картина на света склонността към силни желания е недостатък.

Интензификацията означава преминаване отвъд нормалното, прекрачване на приетите граници. В противопоставянето между норма и отклонение здравето и болестта застават на противоположните полюси. Това, което е здраво, е общоприето, правилно, умерено, трезво:

Zdrowy środek – ‘умерена, златна среда’;

Zdrowa myśl/ rada – ‘практична, сполучлива мисъл/ съвет’;

Zdrowa krytyka – ‘градивна критика’;

Zdrowy rozsądek – ‘практичен разсъдък’;

Być przy zdrowych zmysłach – ‘да бъдеш трезв, съзнателен’;

Wziąć coś na zdrowy rozum – ‘вода съм от трезва мисъл, без емоции, спокойно’.

Обратно, болестта се интерпретира като отклонение от приетите норми и правила, това е и второто значение на лексемата в речника на В. Дорошевски. Така болният се възприема като различен, неприет от обществото, неразумен, несериозен, неадекватен:

Chory psychicznie/ umysłowo – ‘чудак, държи се неприемливо’;

Chore poglądy – ‘луди, опасни, неморални убеждения, разсъждения’;

Chora baba – ‘неразумна, с буйно въображение, несериозна, държаща се неподходящо’;

Chory człowiek – ‘държащ се глупаво, несериозно, неподходящо’.

Тази посока на интерпретация естествено води до възприемането на болестта като глупост, на болния човек – като глупак:

Powiedzieć coś jak chory w kubel – ‘да кажеш нещо безсмислено, глупаво’;

Chory pomysł – ‘глупава, безсмислена, болна идея’;

Chory na rozum – ‘глупав’.

Болното и здравото се съотнасят като разумно и неразумно, умно и глупаво, ср. *za zdrowy rozum* ‘разумно, трезво’ – *chory na rozum* ‘глупав’.

На възприемането на болестта като глупост, т.е. като нещо просто и елементарно, се противопоставя следващата интерпретационна рамка. Тук боледуването се явява ПРЕПЯТСТВИЕ, изпитание, с което човек трябва да се справи:

Na choroby są sposoby – ‘всеки проблем може да бъде разрешен по някакъв начин’;

Każdy chory ma doktora – ‘всеки, който има нужда от нещо, ще намери начин да се сдобие с него, ще намери помощ’;

Każda choroba ma swoje lekarstwo – ‘всеки проблем може да бъде решен, няма ситуация без изход’.

Преодоляването на болестта препятствие прави болния по-мъдър и по-опитен от здравия:

Zdrowy chorego nie zrozumie – ‘този, който никога не е бил в дадена тежка ситуация, не може да разбере трудностите, които произлизат от нея’.

Следователно опозицията *болен – здрав* далеч не е еднозначна. Членовете ѝ могат да разменят ролите си, а образът на болния да носи противоположни конотации:

Chorego pytają, zdrowemu dają – ‘този, който получава, не е този, който заслужава, който наистина има нужда’.

Тук болният е несправедливо лишен от това, което му се полага, от отношението, което заслужава, а здравият го получава незаслужено.

Разменените роли на здравия и болния проличават най-отчетливо в образа на мнимо болния човек. Той е много чест в полската фразеология:

Chory na bachory – ‘иронично, преструва се на болен’ (*bachor* – грубо за дете);

Chory na zapalenie skarpetek – букв. болен от възпаление на чорапите, ‘преструва се на болен’;

Chory, dupa go boli – ‘преструва се на болен, задникът го боли’;

Chory na łacinę/ matematykę – училищен жаргон, ‘преструва се на болен заради неподготвен урок’;

Nie każdy chory, co stęka – ‘някой се преструва на болен, за да му обърнат внимание, преувеличава проблемите си’.

Причина за преструвките най-често са мързелът или стремежът към незаслужени облаги. Това поведение се оценява негативно. Наличието на апетит разкрива мнимо болния:

Chory na śmierć, a zjadłby ćwierć – ‘за някого, който се преструва на тежко болен, но е готов да яде’;

Chorować na lenia – букв. боледувам от мързел, ‘нямам желание да работя, скатавам се от работа’.

Реципрочният образ – на болен, който се преструва на здрав, липсва във фразеологията.

Последното – трето – значение на лексемата *choroba* в речника на В. Дорошевски е маркирано като вулгарно и разговорно, а именно – употребата ѝ в клетви и ругатни. Така в рамките на концепта се включва сферата ПРОКЛЯТИЕ:

O choroba! Choroba ciężka! A cóż, do choroby! – проклятия;

Choroba (kogoś) wie! – Дявол го знае!

Niech cię choroba weźmie/ ciśnie! – Да те вземат дяволите!

Choroba przyniosła! – проклятие, ‘някой дойде, стана нещо неприятно’;

Choroba nadała! – проклятие, ‘стана нещо неприятно’;

Ty, chorobo! – нападка, обида;

Idź do choroby! – Върви по дяволите!

Със същата употреба за клетвите: *Idź do cholery! Idź do kaduka! Idź do kata! Idź do diabła! Idź do licha! Idź do pioruna!* – Върви по дяволите!

Следователно натоварените с негативна конотация лексеми *cholera* ‘холера’; *kaduk* ‘наследство без наследници’, ‘епилепсия’; *kat* ‘палач’; *diabeł* ‘дявол’; *lichy* ‘беда’; *piorun* ‘гръмотевица, мълния’ се явяват синоними на болестта като част от тази сфера. И тук болестното състояние се интерпретира като заплаха (беда, палач) и нечиста сила (дявол). Включването на болестта в групата на обидните думи и изрази е свързано с негативния емоционален заряд на понятието. Подобна употреба говори за чувствителна деградация и понижаване на стила.

Значението ‘тост, пиене на алкохол за нечие здраве’ В. Дорошевски посочва като второ и актуално за полската лексема *zdrowie*. Така освен в основните си значение *zdrowie* и *choroba* са антонимични и в своята речева употреба. На акта на обидата и проклятието се противопоставя наздравицата и благословията:

Zdrowie! Zdrówko! Na zdrowie! – Наздраве!

Pić/ wychylić za czyjeś zdrowie – вдигам тост за нечие здраве;

Zdrowie wasze w gardło/ gardła nasze! – тост, ‘за ваше здраве’.

Като висша ценност здравето участва в почти всички езикови формули за благодарност и благопожелание:

Bądź/ bywaj zdrów – букв. бъди здрав, при сбогуване;

Niech ci Pan Bóg da zdrowie! – благодарност, Господ здраве да ти дава!

Niech ci będzie/ idzie na zdrowie – благопожелание.

Изводи

Можем да обобщим, че при интерпретацията на концептите ZDROWIE и CHOROBA се очертават много общи тенденции, което се дължи на тяхното антонимично значение. И двете понятия се определят – възприемат се като предмети с конкретни физически характеристики. И двете се интерпретират като вместилища, като разболяването и оздравяването се представят като движения по хоризонтала и вертикала. Обща е тенденцията за анимализация, т.е. осмислянето им като живи същества, като личности с поведение и навици. Двете понятия са пряко свързани с двойките сфери добро – зло, живот – смърт, богатство – бедност, норма и отклонение. Донякъде обща е и представата за интензификация на рамката.

Могат да се обособят и няколко специфики в интерпретацията. При определяването здравето се представя като ценен предмет, който лесно се губи, както и като енергия, която здравият човек излъчва. При анимализацията болестта е противник в бой, докато здравето се представя като благородник и се свързва с образи на животни и растения. Болестта се явява препятствие, преминаването през което ни прави по-мъдри и по-опитни. Като негативен образ се явява здравият човек, който се преструва на болен за лична изгода. Отрицателният емоционален заряд на болестта и пониженият престиж са причина за включването ѝ в сферата на клетвите, докато здравето като висша ценност е предмет на благопожелания и благодарности и е задължителен елемент при тостовете.

ЛИТЕРАТУРА

Банковски 2000: Bańkowski, A. *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN, 2000.

Бомба, Либерек 2003: Bąba, St., Liberek, J. *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa: PWN, 2003.

- Вогелгесанг 2001:** Vogelgesang, T. *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego. Tom I. Gniazda odprzymiotnikowe*. Kraków: Universitas, 2001.
- Глух 2005:** Głuch, W. *Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym*. Warszawa: Europa, 2005.
- Длугош-Курчабова 2008:** Długosz – Kurczabowa, Kr. *Wielki słownik etymologiczno historyczny języka polskiego*. Warszawa: PWN, 2008.
- Домарадзки 2013:** Domaradzki, J. O skrytości zdrowia. O problemach z konceptualizacją pojęcia zdrowie. // *Hygeia Public Health*, 2013, № 48, 408 – 419.
- Дорошевски, ред. 1958:** *Słownik języka polskiego*. T. I – XI. Под ред. на W. Doroszewski. Warszawa: PWN, 1958 – 1969.
- Лейкоф, Джонсън 1980:** Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Маслова 2004:** Маслова, В. *Когнитивная лингвистика*. Минск: ТетраСистемс, 2004.
- Мюлднер-Нецковски 2003:** Müldner-Nieckowski, P. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat książki, 2003.
- Пенчева 2011:** Пенчева, М. *Когнитивна лингвистика. Речник на понятията и термините*. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 2011.
- Скорупка 1967:** Skorupka, St. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. II. Warszawa: Wiedza powszechna, 1967.
- Станчева 2012а:** Станчева, Ж. Концептуализация на понятието болест в полския език. // *Време и история в славянските езици, литератури и култури*, т. I, 2012, 182 – 189.
- Станчева 2012б:** Станчева, Ж. Концептите БОЛЕСТ и CHOROVA в българската и полската езикова картина на света. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паусий Хилендарски“*. Т. 50, кн. 1, 2012 – Филология, 689 – 702.
- Стец 2007:** Stec, M. Концептуализация поjęcia CHOROVA w polszczyźnie. // *Poradnik językowy*, № 1, 2007, 20 – 32.
- Шверчинска 2003:** Świerczyńska, D. *Przysłowia są... na wszystko*. Warszawa: PWN, 2003.

**НЯКОЛКО БЕЛЕЖКИ ОТНОСНО СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНАТА
АНАЛОГИЯ В СЛАВЯНСКОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ
(В КОНТЕКСТА НА НАЙ-НОВИТЕ БЕЗАФИКСАЛНИ
СЛОЖНИ ДУМИ В ПОЛСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК)¹**

Наталия Длугош
Университет „Адам Мицкевич“, Познан

**A FEW COMMENTS ON MORPHOLOGICAL ANALOGY IN
SLAVONIC LINGUISTICS (IN THE CONTEXT OF THE LATEST
POLISH AND BULGARIAN NON-AFFIXAL COMPOUNDS)**

Natalia Dlugosz
Adam Mickiewicz University in Poznań

The purpose of this article is to introduce a manner of understanding the role of analogy in word formation – particularly with reference to a definite group of vocabulary which is being assigned by me as I have been guided by a formal criterion of the manner of constructing these words. Rather than presenting results of the detailed analyses, I actually refer to my own, previously conducted research, based on material from Polish and Bulgarian languages. I also include a proposal for the interpretation of most recent non-affixal compounds with initial foreign component in Polish and Bulgarian as one of the signs of morphological analogy.

Key words: word formation analogy, new compound structures, Polish and Bulgarian languages

Статията изследва начините за разбиране на понятието аналогия в съвременните славистични словообразователни изследвания (особено по отношение на полския и българския език). Именно затова се

---

¹ Настоящата статия е реализирана в рамките на проекта *Najnowsze złożenia beza-fiksalne w języku polskim i bułgarskim* [Най-новите безафиксални сложни думи в полския и българския език] – проектът се осъществява в Института по славянски филологии в Познан (2014 – 2017) с финансови средства на Националния център на науката въз основа на договор DEC-2013/11/B/HS2/02867.

фокусира върху представените възгледи във важните от гледна точка на разглеждания проблем разработки, датиращи от втората половина на ХХ век до наши дни². В контекста на тези разсъждения се предлага интерпретация на най-новите безафискални сложни думи с пръв чужд компонент в полския и българския език като една от проявите на действието на словообразователната аналогия. Бележките в текста се отнасят конкретно за двата формални типа композити³:

1. сложни думи с пръв дезинтегриран (често проявяващ тенденция за лексикализация) чужд компонент, напр. пол. *abortlans, art biozaleta, cybergejsza, e-tożsamość, e-klapa, e-podryw, ekomotywacja, ekopachnidło, ekosposób, ekonoreal, euromyślenie, eurowariactwo, erofota, fejsfrustracja, katoidiota, homoigrzyska, homobohater, retroprzeruch*; бълг. *агиттабло, аромалечение, е-идентичност, евромит, еврообиколка, еростимулант, ехостая, м-забавление, м-приобщаване, хомосреца, хомостраст* и много други;

2. сложни думи с пръв компонент, който функционира като самостоятелна лексема, напр. пол. *biedapartia, gejturystyka, gejbar, gazrurka, seksmaratończyk, sportterror*; бълг. *алоуизмамник, гейстил, гейдвойка, гейбира, геймразработчик, допингскандал, екшънгерой, интернет грамотност, онлайн свалка, пиар акция, ретронационализъм, чалгаманталитет, чалгаполитика, чалгадържава, чатсъкращения* и много други.

Сред синтетичните разработки на славянското словообразуване, датиращи от края на ХХ и началото на ХХІ век, на ролята на аналогията отделя особено внимание Ф. А. Никитина (Никитина 1973). Лингвистката, признавайки важното място на аналогията във функционирането на езика, едновременно отбелязва, че „аналогия в языке является одновременно конструктивной и деструктивной силой, систематизирующим и «анархизирующим» фактором: она создает парадигмати-

² В основата на славянското езикознание едва едно проучване на Ф. А. Никитина (Никитина 1973) запълва в известна степен празнината, произтичаща от липсата на подробни проучвания относно въздействието на аналогията в езикознанието.

³ Посочените в статията примери са почерпани от собствен регистър на думи, ексцерпирани главно от електронни издания на български и полски вестници от 2009 до 2015 година. Най-важните вестници и уеб страници на ексцерпирания материал: пол. „Gazeta Wyborcza“, „Polityka“, „Rzeczpospolita“, „Wprost“, „Claudia“, „Zwierciadło“, „elstilo“, www.onet.bg; www.interia.pl; www.wp.pl; www.ecowawa.pl, www.gotujwstylueko.pl и др.; бълг. „Дневник“: www.dnevnik.bg, „Капитал“: www.capital.bg, „Стандарт“: www.standard.bg, „Монитор“: www.monitor.bg, www.dir.bg, www.novinar.bg, www.dariknews.bg, www.jenata.bg, www.avtora.com, www.bebezona.bg, www.spisanie.manager.bg и др.

ческие ряды и классы слов и разрушает их“ (Никитина 1973: 3). Много ценен е прегледът на становищата по темата за разбирането на понятието аналогия и нейното въздействие при словообразуването, който тя прави в началото на разработката си *Влияние аналогии на словообразование: (На материале родственных языков)* (Никитина 1973). Важно е да се отбележи, че самата авторка подчертава, че върху действието и функционирането на аналогията в словообразуването е обърнал специално внимание Л. Блумфийлд. Той твърди, че създаването на нови словообразователни формации въз основа на аналогията подпомага съществуването на словообразователни модели, които внасят определено, регулярно значение, и в същото време подчертава липсата на проучвания относно ролята на аналогията в словообразуването (Никитина 1973: 5, 9). Сред представените възгледи в работата на самата авторка особено интересно изглежда тълкуването: „автоматическую мотивированность можно рассматривать как широкую регулярную аналогию в блумфилдовском смысле (аналогия с признаками рекурсивности согласно нашему обозначению)“ (Никитина 1973: 27). Ф. А. Никитина прави собствена класификация на процесите на езиковата аналогия, като изброява 1. аналогия с рекурсивни характеристики, 2. единична аналогия и 3. групов аналогия (Никитина 1973: 36). Изследователката констатира, че „наиболее продуктивные словообразовательные типы можно рассматривать как результат действия аналогии с признаками рекурсивности, если считать словообразовательный тип языковым классом, а аналогию с признаками рекурсивности тем механизмом, с помощью которого создается этот класс“ (Никитина 1973: 36). Освен това лингвистката обръща внимание на факта, че участието на присъщия за аналогията автоматизъм е особено забележимо при създаването на сложни думи (илюстрира извода с примери за словообразователни серии с други компоненти: *-способность, -ведение, -водство, -образование* и др.) (Никитина 1986). В руската литература разработката на Ф. А. Никитина е единствената, посветена изцяло на проблематиката на действието на аналогията в словообразуването на славянските езици (преди всичко на украинския, руския и полския език). Но въпросът за аналогията при словообразуването е разгледан по-рано от други руски учени⁴. Сред

---

⁴ Например в терминологичния речник на О. С. Ахманова (Ахманова 1966: 45) аналогията се разбира като „стремление к распространению продуктивных моделей в фонетике, морфологии и словообразовании“ (цитат, Jelitte 2000: 80). В речника на Д. Е. Розентал и М. Ал. Теленкова срещаме идея, според която аналогията следва да се свързва с разпространението на продуктивни езикови модели и тяхното влияние върху рядко срещани единици (Розентал, Теленкова 1976: 24).

по-новите проучвания върху особеното място на аналогията при словообразуването са обърнали внимание Ел. Земская и Е. Кубрякова. Първата разглежда въпросното понятие от гледна точка на проблемите, свързани с продуктивността и оказионалността, признавайки аналогията за най-важна в процеса на създаването на нови думи (Земская 2007: 181). Изследователката подчертава, че ключовата роля на аналогията в словообразуването се дължи на това, че „это тот механизм, который позволяет понимать новое слово, создавая опору существующее. Без аналогического сопоставления, аналогического фона новое слово не может быть понято и, следовательно не может существовать. Повторим, что таким аналогическим фоном могут быть: словообразовательная модель, конкретное словообразец, ассоциативный фон“ (Земская 2007: 184). В най-новите разработки на Е. Кубрякова е представено широкото разбиране за аналогията като основа на всички мисловни процеси, протичащи в човешкото съзнание (Кубрякова 2010: 16). Формулираната по-рано от лингвистката в *Лингвистический энциклопедический словарь* структурна дефиниция на аналогията, според която въздействието на аналогията може да се забележи на всички нива на езика, защото тя представлява важен фактор за неговото развитие и функциониране (Кубрякова 1990: 31 – 32), тук се разширява в когнитивен аспект. Е. Кубрякова изхожда именно от предположението, че „и podstaw każdego procesu modelowania nowych jednostek w słowotwórstwie (tak, jak i w morfologii) leży właśnie analogia, opierająca się, tak jak i wiele innych mentalnych procesów, na pojęciu asocjatywnego wiązania dwu lub więcej jednostek mentalnych, pojmowanych jako podobne lub tożsame“ [в основата на моделиране на всяка нова единица в словообразуването (така както и в морфологията) стои аналогията, която се опира, така както и много другите ментални процеси, на концепцията за асоциативно свързване на две или повече ментални единици, разбирани като подобни или еднакви] (цитирам по Вашакова 2012: 169; Кубрякова 2010: 18). По този начин механизмът на действието на аналогията в словообразуването се разглежда „как повтор схемы, программы, модели и т.п., принимаемых за своеобразный эталон поведения человека, по образцу и подобию с которым они осмысляются“ (Кубрякова 2010: 17).

И в българската, и в полската литература въпросът за аналогията при словообразуването няма все още отделно проучване. В областта на изследванията върху българското словообразуване не е обърнато все още специално внимание на ролята на действието на аналогията. Проблематиката за аналогията не е представена като отделен въпрос,

следователно в лингвистичните студии по българско словообразуване липсват този тип разработки. В изследванията на полските езиковеди тази проблематика се обсъжда все по-често, но използваният в най-новите лингвистични изследвания термин *analogia słowotwórcza* няма прецизирано значение (Вашакова 2012: 170). В разработките в областта на словообразуването на полския език се среща с множество определения, отнасящи се до аналогията. Сред тях са следните понятия: *analogia słowotwórcza* (Охман 2004: 29; Роговска-Цибулска 2006: 419; Вашакова 2012: 176); *słowotwórstwo analogiczne* (Охман 2004: 30; Ядацка 2005: 123; Вашакова 2012: 171); *prawo słowotwórczej analogii* (Кудра 2013: 16), *derywacja analogiczna* (Охман 2004: 29; Роговска-Цибулска 2006: 430; Вашакова 2012: 161), *formy/ formacje/ struktury/ konstrukcje/ derywaty analogiczne* (Бутлер 1976: 104 – 105; Ядацка 2005: 123; Вашакова 2012: 169), *neologizmy analogiczne* (Бутлер 1976: 104, Хрущинска 1978: 74), *analogiczne ciągi słowotwórcze, szeregi struktur analogicznych, serie analogicznych formacji, serie analogicznych złożzeń* (Бутлер 1976: 104; Вашакова 2012: 175). В повечето по-нови синтетични разработки и в множество статии въпросът за действието на аналогията в словообразуването на полския език се повдига най-често във връзка с определени групи деривати, такива като: 1. прости и сложни думи, образувани на базата на дума образец, която дава начало на цяла серия от думи, напр.: *pogodynka* по образец *zegarynka*, *żakinada* по образец *olimpiada*; *trawostan*, *wibrobeton* по образец на думите *krzewostan*, *żelazobeton*, съществителни с втори член *-dawca*, *-biorca*, *-znawca*, както и прилагателни с втори член *-twórczy*, *-dajny*, *-odporny*, *-chłonny*, *-bieżny* (Бутлер 1976: 104-105); *nartostrada* по образец *autostrada*, *pracoholik* по образец *alkoholik* (Нагурко 1998: 159); *jasnogród* по образец *ciemnogród*, *naukoholizm* отнасящ се до *pracoholizm* (Ядацка 2001: 99); *parafiada*, *kuroniada*, *balceroniada*, *fraciszkiada* по образец *olimpiada*, прилагателни с членове *nisko-*, *ogólno-*, *pełno-*, *wielo-*, *wysoko-*, *-genny*, *-podobny* (Ядацка 2005: 105, 123), деривати *Afganistangate*, *Reagangate*, създадени по образец на *Watergate* (Вашакова 2005: 13), серия от младежки етикетни формули от типа: *spxh*, *dzięks*, *pozdroks* и други (Роговска-Цибулска 2009: 421 – 422), *łże-elity* (Роговска-Цибулска 2009: 425); 2. сложни думи, в това число специално безафиксалните композити, създадени в резултат на автоматична подмяна на първия от членовете на сложните думи, които образуват цяла серия композити, напр. със сегменти: *mikro-*, *makro-*, *mono-*, *neo-*, *tele-*, *radio-*, *e-*, *eko-*, *bio-*, *euro-*, *foto-*, *homo-*, *info-*, *narko-*, *cyber-*, *seks-*, *-biznes*, *-fon*, *-mat*, *-kracja* и много други (сравни Вашако-

ва 2001; Охман 2004; Ядацка 2005: 105, 121; Капрон-Хажинска 2005: 39-40; Длугош 2015б). В най-новата литература по проблема Кр. Вашакова забелязва, че аналогичните формации се делят на такива, които са възникнали в резултат на въздействието на единичната аналогия (на базата на дума образец), и такива, които са създадени в резултат от въздействието на серийна аналогия (чрез повтаряне на някаква единична изходна аналогия) (Вашакова 2012: 162). От своя страна Е. Роговска-Цибулска причислява изредените по-горе примери на аналогични структури към резултатите от въздействието на единичната аналогия, при което сред „mechanizmów analogii słowotwórczej od jednostkowych struktur wyrazowych w warunkach cywilizacji medialnej“ [механизмите на словообразователната аналогия от единичните лексеми в условията на медийна цивилизация] посочва типа на верижната аналогия (новите? деривати, аналогични на? предишните, напр. *sposx, narax, pozdroks*) и звездовидната (всички деривирани думи са от един център, напр. *łze-elity, łze-chrześcijanie, łze-telewizja*) (Роговска-Цибулска 2009: 430). В полските лингвистични изследвания понятието словообразователна аналогия е свързвано с повторемостта както на словообразователния модел, така и с повтарянето на някои компоненти на структурите по автоматичен начин (Бутлер 1976: 104; Охман 2004: 31, 33, 36; Ядацка 2005: 104, Длугош 2015б). Х. Ядацка извежда дори теза за силното въздействие „tendencji do automatyzacji technik degywascujnych“ [на тенденцията за автоматизация на деривационните техники] върху съвременната словообразователна система на полския език (Ядацка 2005: 104). В този контекст се подчертава особено ключовото значение на словообразователната аналогия при създаването на нови сложни думи (сравни Бутлер 1976: 104 – 105; Охман 2004: 31; Ядацка 2005: 105, Вашакова 2001: 93, Вашакова 2005: 173, Роговска-Цибулска 2009: 425, Кудра 2013: 16 – 17, Длугош 2015).

В процеса на създаване на привлеклите нашето внимание най-нови композити с първи чужд член в съвременния полски език, както и в българския, правото на словообразователната аналогия несъмнено играе решаваща роля. Първо, словообразователният механизъм, който се базира на образуване на композити чрез свързване на два компонента без участие на афикси, от които компоненти вторият най-често е съществително, а първият се отличава с тенденция за лексикална самостоятелност или функционира като отделна лексема, се счита за нетипичен за славянските езици. Но този тип сложни думи се създават не само в полския или в българския език, а и в други славянски езици. Следователно вече от диахронна гледна точка може да се гово-

ри за ново, иновативно явление в основата на словообразуването на славянските езици, а всъщност в по-широк смисъл „*analogia jako proces diachroniczny o najszerszym zasięgu oznacza zmienność par excellence, a więc innowację*“ [аналогията като диахронен процес с най-широк обхват означава променяемост *par excellence*, т.е. иновация] (Хаинц 1988: 33). Високата активност на композицията в словообразуването на споменатите езици е проява на действието на аналогията като важен процес, който определя протичащите на различни нива промени в езика. В този контекст ролята на аналогията по отношение на словообразуването на славянските езици не може да се разглежда отделно от външноезиковите фактори. Като причина за интензификацията на въздействието на словообразователната аналогия Е. Роговска-Цибулска признава комуникационната динамизация на съвременната езикова реалност (Роговска-Цибулска 2009: 419 – 420). Тя обръща внимание, че на бързото темпо на развитие на количествената и качествената словообразователна аналогия, както и на степента на нейната вътрешна сложност въздействат редица фактори, които образуват тази езикова реалност. Сред тях изброява „*czynniki ekonomiczne i technologiczne komunikacji społecznej zmaterializowane dziś w konkurujących ze sobą mediach masowych i »pomasowych« oraz w związanych z nimi kulturze masowej i masowej perswazji*“ [икономическите и технологичните фактори на обществената комуникация, материализирани днес в конкуриращите се помежду си масмедии и други „постмасови“ медии, както и в свързаните с тях масова култура и масова персвазия] (цитирам Роговска-Цибулска 2009: 420, Писарек 2005: 158). В прираста на броя на участниците в публичния и квазипубличния дискурс изследователката наблюдава следното:

„[...] w odniesieniu do analogii słowotwórczej – zwiększenie potencjału skojarzeniowego stanowiącego jej podłoże, po pierwsze: poprzez przyrost liczby wyrażen językowych uznawanych za wzorce atrakcyjne do naśladowania, po drugie: poprzez pomnożenie związanych z nimi skojarzeń i sposobów ich interpretacji. Korzystaniu z mechanizmów analogii słowotwórczej, stanowiącej jeden z bardziej charakterystycznych w najnowszej rzeczywistości językowej przejawów kreacji językowej, sprzyja też emocjonalizacja języka dyskursu publicznego oraz wzrost roli funkcji autoprezentacyjnej wielu typów wypowiedzi (np. blogów i komentarzy do blogów). Dotyczy to przede wszystkim struktur analogicznych, rozumianych jako derywaty wzorowane na jednostkowych strukturach wyrazowych, pozbawione abstrakcyjnego modelu-reguły tworzenia“

„[...] по отношение на словообразователната аналогия – увеличение на асоциативния потенциал, съставляващ нейната основа, първо: чрез прираст на броя на езиковите изрази, считани за атрактивни образци за копиране, второ: чрез умножаване на свързаните с тях асоциации и начини за тяхната интерпретация. За използването на механизмите на словообразователната аналогия, като една от най-характерните прояви на езикова креативност в най-новата езикова реалност, допринася също емоционализацията на езика на публичния дискурс, както и нарастващата роля на автопрезентацията на много типове изказвания (напр. блогове и коментари в блогове). Това се отнася най-вече до аналогичните структури, разбирани като деривати, образувани въз основа на единичните лексеми, лишени от абстрактен модел – правило за създаване“ (Роговска-Цибулска 2009: 420).

В настоящата статия правя също така опит да опиша ролята на словообразователната аналогия по отношение на процеса на създаване на множество серии от безафиксални композити с първи чужд компонент в полския и в българския език в общ план. Разглеждам обсъжданите полски и български сложни думи като аналогични конструкции. При това разбирам аналогията като познавателен процес, който лежи в основата на много мисловни процеси, един вид механизъм за обработка на информацията, която достига до човешкия ум. В основата на словообразуването този механизъм участва във всеки процес на моделиране на нови единици чрез асоциативно свързване на две или повече ментални единици, разбирани като подобни. Такъв начин на разбиране на словообразователната аналогия приемам от руската изследователка Е. Кубрякова (Кубрякова 2010: 18). От контекста на приетата дефиниция обсъжданите серии от безафиксални композити в съвременния полски и български език приемам като аналитични конструкции, които не са лишени от абстрактния модел – правило на създаване. Следователно не ги разглеждам като резултат от единична аналогия, макар че естествено именно въз основа на единична аналогия (тоест базираща се на конструкция образец) се създават първите аналогични деривати. Приемайки, че „derywaty analogiczne, które w momencie ich powoływania do życia nie nawiązują do istniejących w polszczyźnie [w danym języku] modeli słowotwórczych, z czasem mogą stać się (i stają się) załączkiem nowej serii“ и „tego typu serie przy sprzyjających warunkach zewnętrznych z czasem uzyskują status modelu słowotwórczego“ [аналогичните деривати, които от момента на тяхната поява не отговарят на съществуващите в полския език (в дадения език) словообразователните модели, с течение на времето могат да дадат начало (и го дават) на нови серии“ и „този тип серии при благоприятни извънезикови условия с времето придобиват

статут на словообразователен модел“] (Вашакова 2012: 166) признавам съставляващите предмет на изследването сложни думи за резултат от функциониране на характеризиращ се с висока продуктивност и в двата езика словообразователен модел. Описваният словообразователен модел от формална гледна точка се характеризира с прозрачност, но не е прозрачен, когато става въпрос за план на съдържанието (значението). Създаването на сложни думи въз основа на посочения модел се състои от пряко (без участието на афикси) свързване на компоненти, при което⁵:

1. първият компонент в сложната дума е от чужд произход;
2. първият компонент в сложната дума подлежи на дезинтеграция (при което дезинтегрирането на първия от компонентите е необходимо словообразователно средство при създаване на нов дериват) и проявява тенденция към функциониране като самостоятелна лексема или първият компонент функционира като самостоятелна лексема (съществително) и не подлежи на дезинтеграция;
3. първият от компонентите загубва своите граматически свойства, напр. не приема форма на косвен падеж (полски език), не може да се членува (български език);
4. и двата компонента на сложната дума, независимо от значенията на компонентите, назовават едно понятие;
5. в позицията между компонентите на сложната дума не може да се вмъкне никакъв друг компонент без промяна на цялото значение;
6. невъзможна е промяна на компонент в думата без промяна на цялото значение;
7. между компонентите съществува отношение на субординация, тоест първият от компонентите изпълнява атрибутивна функция по отношение на втория компонент. В този случай става въпрос за особен вид атрибутивна функция – субсумция, тоест компонентът с по-ниска степен на обобщение се подчинява на компонента с по-висока степен на обобщение;
8. като се позоваваме се на описания по-горе словообразователен модел, не е възможно абстрахиране на словообразователното категориално значение;
9. в много случаи за актуализиране на прецизираното значение на сложната дума не е достатъчна самата словообразователна парафраза. Често семантичните отношения между компонентите са толкова

---

⁵ При описанието на словообразователния модел използвах до известна степен приетите от българските лингвистки Цв. Аврамова и П. Осенова критерии за признаване на думата за композитум (сравни Аврамова, Осенова 2002: 71).

хлабави и неясни, че не е възможно да се реконструира семантичното съдържание на сложна дума, дори ако се вземе предвид езиковият контекст. Оказва се полезно приложението на прагмалингвистичното схващане, при което се взема предвид и ситуационният контекст. Изглежда, че за решаването на проблема за постигането на по-широка гама смисли, каквито носи със себе си дадена дума, може да послужи също така и Лангакеровата енциклопедична дефиниция, според която „znaczenie leksykalne jest wynikiem dostępu mentalnego do otwartego zbioru wiedzy, odnoszącej się do danego przedmiotu czy zjawiska“ [лексикалното значение е резултат на менталния достъп до отворената съвкупност от знания, отнасящи се към дадения предмет или явление] (Лангакер 2009: 64).

Относно сериите от сложни думи с повтарящи се първи компоненти третирам аналогията като осъществяване на словообразователен модел – образец, а не като повтаряне на дума образец. За много нови серии от сложни думи както в полския, така и в българския език началото полагат словообразователни калки. Често обаче е невъзможно да се определи дали всъщност е било така и евентуално коя форма е първоначална и по аналогията на какви чужди образци е била създадена. Признавайки описания по-рано словообразователен модел за нов и продуктивен в двата обсъждани езика, споделям становището на Кр. Хандке, че: „można [...] mówić o kalkach jako wzorach inicjujących rozwój pewnych semantycznych typów compositów, a jednocześnie jako czynniku aktywizującym potencjalne rodzime możliwości języka“ [може да се говори за калки като образци, инициращи развитието на някои семантични типове композити, и едновременно като фактор, активизиращ родствените потенциални възможности на езика] (Хандке 1976: 70).

По отношение на най-новите полски и български композити забелязваме участието на словообразователната аналогия на всички етапи от конструирането на описвания тип сложни думи. Първо, чрез използване на словообразователния модел – аналогично свързване на компонентите без участие на допълнителни словообразователни средства (създаване на нови единици чрез автоматично попълване на модела). Второ, чрез създаване на дума, която съдържа в своя състав пръв компонент, повтарящ се в редица съществуващи вече в дадения език подобни сложни думи (конструиране на нови единици чрез автоматична подмяна на компонента). Трето, действието на словообразователната аналогия се забелязва също така и на ниво конституиране на значението. Този тип думи могат да създават многобройни серии.

Конструкции от този тип имат отворен характер и се размножават по неконтролируем (автоматичен) начин вследствие на иновативната дейност на всеки от потребителите на езика. С това състояние на нещата се свързва най-често отслабването на мотивационните отношения, на което обръща внимание Д. Охман: „*tworzone przez mechaniczne powielanie składników struktury nie zawsze są motywowane przez istniejący związek syntaktyczny, raczej przez określony typ związku*“ [създадените чрез механично повтаряне на съставките структури невинаги се мотивират от съществуващата синтактическа връзка, а по-скоро от определения тип връзка] (Охман 2004: 33).

По този начин се създават много обемни от синтактична гледна точка деривати, което е резултат от високата степен на семантичното сгъстяване на първите им компоненти и отслабването на мотивационните отношения между компонентите. Следователно в процеса на конструиране и констатиране на значението на сложните думи забелязваме участието на относителната аналогия, разбираана като психологическа тенденция към забелязване на по-съществените паралели на езикови форми в плана на съдържанието, при което тези паралели невинаги имат равностоен характер и често приемат формата на кръстосващи се серии (cross series)⁶ (срвн. Биела 1989: 112). В контекста на разглежданите композити под понятието по-съществени паралели на езикови форми в плана на съдържанието разбирам именно отслабване на семантичните отношения между компонентите на сложната дума, т.е. техния потенциален голям обем на значението като особеност, която характеризира дериватите, създадени на базата на обсъждания словообразователен модел.

В заключение бих искала да подчертая, че целта на настоящата разработка е да се представи преглед на някои избрани начини за разбиране на ролята на аналогията в словообразуването на славянските езици, особено по отношение на определена група от думи, която отделям, позовавайки се на формалните критерии за начина на конструиране на тези думи. Не представям резултати от подробен анализ, а по-скоро се опирам върху по-рано направени и публикувани изследвания върху езиковия материал от полския и българския език. Тук искам да подчертая, че виждам необходимостта от пренасочване на изследванията върху най-новите безафиксални сложни думи композити в посока участието на словообразователната аналогия в процеса на конструиране на значението им. Доколкото по отношение на самия сло-

---

⁶ Тук се позовавам на понятието относителна аналогия според схващането на Б. Уилър (B. Wheeler).

вообразователен модел може да се приеме, че създадените с неговото приложение езикови изрази съставляват резултат от основните психологически процеси: рутинизация, автоматизация, схематизация (Лангакер 2009: 34, 44), при уповаване на механизма за аналогия, дотолкова по отношение на повечето (родствени), създадени с помощта на този модел сложни думи не може да се говори за постоянно, установено значение. Доказвам това многократно, правейки текстологичен анализ на сложните думи с избрани компоненти, както и взимайки предвид ситуационния контекст, в който се използват композитите⁷. Наред с това считам, че може да се говори за участието на словообразователната аналогия в конституирането на значението на обсъжданите композити, като се имат предвид неясните семантични отношения между компонентите на сложните думи.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамова, Осенова 2002:** Аврамова, Цв. Осенова, П. Отново по въпроса за границата между сложна дума и словосъчетание (върху материал от най-новата българска лексика). // *Български език*, 2002, кн. 2, 68 – 75.
- Биела 1989:** Biela, A. *Analogia w nauce*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1989.
- Бутлер 1986:** Buttler, D. Kurkowska, H. Satkiewicz, H. *Kultura języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- Вашакова 2001:** Waszakowa, K. System słowotwórczy. // *Język polski*. Red. S. Gajda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 88 – 107.
- Вашакова 2005:** Waszakowa, K. *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2005.
- Вашакова 2012:** Waszakowa, K. O derywatach analogicznych i słowotwórstwie analogicznym. // *Sprache im Kulturkontext*. Red. Hanna Burkhardt, Robert Hammel, Marek Łaziński, Berlin: Peter Lang Verlag, 2012, 161 – 171.
- Длугош 2010а:** Długosz, N. Composita wewnątrzspółnotowe – wyrazy złożone z częścią евро- w języku bułgarskim. // *Slavia Meridionalis. Studia Slavica et Balcanica*, 2010, t. 10: Paradygmaty badawcze językoznawstwa południowosłowiańskiego, 69 – 86.

---

⁷ За привидната яснота на значението на сложните думи, произтичаща от формалната прозрачност на структурите, пиша между другото в: Длугош 2010а, Длугош 2010б, Длугош 2011а, Длугош 2011б, Длугош 2012, Длугош 2013, Длугош 2015а, Длугош 2015б.

- Длугош 2010б:** Длугош, Н. Прояви на културата на съкращението в медийното пространство – композитуми с компоненти еко- и био- в българския език. // *Паисиеви четения. Единадесети полско-български колоквиум*, Пловдив 26 – 30 ноември 2010, Научни трудове, том 48, кн. 1, сб. А, 2010, Филология, Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 415 – 427.
- Длугош 2011а:** Długosz, N. *Попфолкграници, попфолкпространство, попфолкпребход? – bułgarskie rzeczowniki złożone z komponentem попфолк-*. // *Progi, pasáže, granice w kulturach słowiańskich*. Red. A. Gawarecka, M. Balowski, Poznań: Wydawnictwo „Pro“, 2011, 299 – 308.
- Длугош 2011б:** Długosz, N. *Bułgarskie rzeczowniki złożone z komponentem чалга-*. // *Studia Slavica – Slovanské studie*, 2011, z. XV, Ostrava – Opole: Universitas Ostraviensis – Uniwersytet Opolski, 345 – 352.
- Длугош 2012:** Długosz, N. *Polskie i bułgarskie rzeczowniki złożone z członami homo- / хомо- i gej- / гей- jako przejaw internacjonalizacji słowotwórstwa w języku mediów*. // *Linguistica Copernicana* 2012, Nr 2 (6), 161 – 175.
- Длугош 2013:** Długosz, N. *Kognitywna interpretacja najnowszych złożeń z powtarzalnym w serii wyrazów członem związanym (na przykładach z języka polskiego i bułgarskiego)*. // *Slavia Meridionalis. Składniowe metody w słowotwórstwie*, 2013, t. XIII, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 187 – 200.
- Длугош 2015а:** Długosz, N. *Język jako narzędzie kształtowania postaw proekologicznych – o polskich i bułgarskich złozeniach z komponentem eko- w dyskursie publicystycznym*. // *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 2015, nr 8, 333 – 348.
- Длугош 2015б:** Długosz, N. *O zmianach w polskim i bułgarskim systemie słowotwórczym na przykładzie wybranych złożeń z komponentem obcym*. // *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 2015, z. LXX, red. Renata Przybylska (w druku).
- Домбровска 2006:** Dąbrowska, A. *Analogia i anomalia w języku i językoznawstwie*. // *Efekt motyla. Humanisci wobec teorii chaosu*. Red. K. Bakuła, D. Heck. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006, 54 – 61.
- Земская 2007:** Земская, Е. А. *Словообразование как деятельность*, Москва: ЛКИ, 2007.
- Йелите 2000:** Jelitte H. *Понятие аналогии в морфологии и словообразовании*. // *Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand*. Red. I. Ohnheiser. Innsbruck, 2000, 71 – 86.
- Капрон-Хажинска 2005:** Kaproń-Charzyńska, I. *Derywacja ujemne we współczesnym języku polskim. Rzeczowniki i przymiotniki*. Toruń: Wydawnictwo Top Kurier, 2005.

- Кубрякова 1990:** Кубрякова, Е. С. Аналогия. // *Лингвистический энциклопедический словарь*. Ред. В. Н. Ярцева, Москва: Советская энциклопедия, 1990, 31 – 32.
- Кубрякова 1998:** Кубрякова, Е. С. Актуальные проблемы изучения словообразовательных систем славянских языков. // *Научные доклады филологического факультета МГУ*, 1998, вып. 3., Москва, 12 – 13.
- Кубрякова 2010:** Кубрякова, Е. С. Роль аналогии в порождении новых производных слов. // *Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование*. Ред. Е. В. Петрухина. Москва: Издательство Московского университета, 2010, 14 – 24.
- Кудра 2013:** Kudra, B. O tzw. derywacji pragmatycznej i derywatach pragmatycznych (słowotwórstwo a pragmatyka). // *Wokół słów i znaczeń IV. Słowotwórstwo a media*. Red. E. Badyda, J. Maćkiewicz, E. Rogowska-Cybulska. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013, 13 – 18.
- Лангакер 2009:** Langacker, W. R. *Gramatyka kognitywna*. Kraków: Universitas, 2009.
- Нагурко 1998:** Nagórko, A. *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Никитина 1973:** Никитина, Ф. А. *Влияние аналогии на словообразование: (На материале родственных языков)*. Київ: Издательство Киевского университета им. Т. Г. Шевченко, 1973.
- Никитина 1986:** Никитина, Ф. А. Сложные слова и аналогия в русском языке в сопоставлении с украинским. // *Русское языкознание*, 1986, 13, 9 – 15.
- Охман 2004:** Ochmann, D. *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdeintegrowanej*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2004.
- Писарек 2005:** Pusarek, W. Kanon polszczyzny (kondycja współczesnej polszczyzny literackiej). // *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*. Red. R. Czermińska i in., 2005, t. II, Kraków, 158.
- Роговска-Цибулска 2009:** Rogowska-Cybulska, E. O analogii słowotwórczej jako jednym z mechanizmów rozwoju leksykalnego współczesnej polszczyzny. // *Tajemnice rozwoju. Materiały z konferencji 10-12 maja 2008*. Red. Danuta Bieńkowska, Anna Lenartowicz. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, 419 – 430.
- Розентал, Теленкова 1976:** Розенталь, Д. Е., Теленкова М. А. *Словарь-справочник лингвистических терминов*, Москва: Просвещение, 1976.
- Хаинц 1988:** Heinz, A. Starożytny spór o analogie i anomalie w świetle językoznawstwa współczesnego. // *Język i językoznawstwo*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, 26 – 35.
- Хандке 1976:** Handke, K. *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich (z uwzględnieniem innych języków zachodniosłowiańskich)*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Komitet Językoznawstwa PAN. Prace Językoznawcze 81, 1976.

- Хрушчинска 1978:** Chruścińska, K. O formacjach potencjalnych i okazjonalizmach. // *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*. Red. M. Szymczak. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978, 69 – 79.
- Ядацка 2005:** Jadacka, H. *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.

ЕЗЕРНАТА ЖЕНА В БАЛАДИТЕ НА АДАМ МИЦКЕВИЧ

Жоржета Чолакова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE WOMAN OF THE LAKE IN THE BALLADS OF ADAM MICKIEWICZ

Zhorzheta Cholakova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This paper aims to look at how a newly shaped image structure of romanticism, such as the lake, served Adam Mickiewicz's perception and implied inventions inherent to his artistic world. The lake is a transitive space where the two worlds (realistic and unrealistic) meet and whose anthropomorphic incarnation is the Woman of the Lake. Her mythological versions in the ancient and Nordic mythologies are revealed, and on this basis, her specific character structure and function in the ballads of Mickiewicz are outlined.

Key words: Woman of the Lake, mermaid, the ballads of Adam Mickiewicz, the lake as a ballad topos

В забележителната си монография *Водата и сънищата* Гастон Башлар казва: „Образите, открити от хората, еволюират бавно, трудно и става разбираемо проникновено наблюдение на Жак Буске: „Един образ струва на човечеството толкова усилие, колкото на растението една нова характеристика.“ [...] Ние вярваме, че една философия на въображението би трябвало да изучава отношенията между материалната каузалност и формалната каузалност“ (Башлар 1942: 9). За нас това изказване на Башлар е особено ценно, защото изрича основанията подобни изследователски намерения да се окачествяват не като тематологичен етюд, а като опит да се осмисли генезисът и еволюцията на даден образ или образен комплекс като епистемологичен акт. Реалността на човешкото мислене се удостоверява благодарение на иконичната си природа, а именно в перспективата на подобно изследване става възможно да се проследи раждането и движението на идеите.

Изборът на нашия изследователски обект е мотивиран именно от желанието ни да установим до каква степен и по какъв начин поезията на Мицкевич илюстрира едно явление от естетически, а не от национален или индивидуалнотворчески порядък, по-конкретно как една ново-създадена от романтизма образна структура, каквато е езерото, обслужва авторската концепция и имплицира същностни инвенции. Ще припомним, че като самостоятелен и основен център на цялостна образна структура езерото се появява чак при Гьоте¹ в неговото стихотворение „По езерото“ („Auf dem See“, 1775), а с Езерната школа на ранния английски романтизъм започва неговото изключително интензивно художествено битие през целия XIX век, за което свидетелстват Байроновите поеми *Шилънският затворник* (1816) и *Чайлд Харолд* (1818), известното стихотворение на Ламартин „Езерото“, включено в поетичната книга *Поетически съзерцания* (*Méditations poétiques*, 1820), или едноименното стихотворение на Едгар Алън По („The Lake. To –“, 1827), стихотворения на Виктор Юго от *Вътрешните гласове* (*Les voix intérieures*, 1837) и *Съзерцания* (*Les Contemplations*, 1855), поемата на К. Х. Маха „Май“ (1836), както и редица други поетически прояви на чешкия романтизъм и неоромантизъм (Адолф Хейдук, Витезслав Халек, Ян Неруда, Ярослав Врѝхлицки и др.). Присъствието на езерото в полското художествено пространство е отбелязано в студията на Маргрета Григорова „Пътеводител на романтичния пътешественик“, включена в книгата ѝ *Хоризонти и пътища на полската идентичност* (2002), в която авторката подчертава инспиративното въздействие на Ламартиновото „Езеро“ върху Крашински, както и поетичният образ на Юлиуш Словацки за любовната разходка като „вълшебно ходене по езерните води“ в поемата „В Швейцария“. „Езерата – казва М. Григорова, – тези любими водни пространства на романтиците, които спират движението на света и предизвикват неговото самосъзерцание със своята огледалност. Езерото организира космоса за романтика, то е око на прозрението, философски ключ, емблема, форма-инструмент за разгадаване на Вселената. Неговите конкретни земни възплъщения са откровена демиургия, осезаема природна прегръдка за съзерцаващия романтик, образи на екстаза“ (Григорова 2007: 121). И в по-нататъшните

---

¹ През периода на „Буря и натиск“ („Sturm und Drang“) от 1767 до 1785 г. Гьоте създава множество балади, които придобиват изключителна популярност не само в немскоезичните културни среди, но и в многонационалната Хабсбургска империя, към която по това време принадлежи част от полските земи.

си наблюдения върху наречените от нея „езерни балади на Мицкевич“² изследователката проявява усет към баладичната топка и семантичната роля на езерото, което според нея „се оказва идентично със сакралната сферичност на света, в която съ-съществуват скритата и явната част от световното знание. [...] Но езерото е не само прозрачно, то е огледално – отразява синия цвят на небето през деня и звездния хоровод през нощта. То е огледален щит, който пази, от една страна, ирационалните тайни на езерото, от друга – разумния кръг на Битието. Типът „езерна балада“ се явява идеален жанрово-светогледен код за взаимопроникване между Тук и Отвъд, за посвещаване в тайните на Отвъдността“ (пак там: 150). Освен обаче да „явява света в статичната си яснота“ (пак там), езерото – а не само морето – е наративно обвързано с мотива за изпитанията, но не на човешката сила и издръжливост срещу бурите и ураганите на живота, а изпитания от един по-висш регистър. Имайки предвид образните пристрастия на романтиците към морето и езерото като топоси на изпитанията, бихме си позволили да разграничим два типа акватичен семиозис³ – единия, който е наративно обвързан със стихийното вълнение на морето или океана и който извежда отворения хоризонт и движещите се водни прегради на вълните като екзистенциален модус на житейското пътуване. Другият, катартичният, се реали-

² Преди Мицкевич баладата има своите художествени образци в поезията на редица полски поети, между които Франчишек Карпински (1741 – 1825) – поет с лирико-сентиментална гласа, съзвучна с философията на Ж.-Ж. Русо. Карпински създава предимно религиозна и патриотична поезия, както и буколически идилии (пол. *sielanki*), пресъздаващи митологичния свят на Аркадия. Пасторалната поезия има изключително богата история в полската литература от Ренесанса до романтизма в лицето на Ян Кохановски, Шимон Шимонович, Шимон Жиморович, Самуел Твардовски, Адам Нарушевич, Франчишек Княжнин, а от времето на романтизма освен Мицкевич с този жанр се свързва и поемата *Веслав* на Кажимеш Броджински.

³ Термина семиозис употребяваме, за да подчертаем ролята на контекста за реализация на сигнификацията. Употребата на този централен за семиологията термин обаче не детерминира методологията на нашето изследване, макар че отчитаме основанията поставеният проблем да се разгледа с оглед на трите нива на семиозиса – семантика, синтактика и прагматика: семантиката, която изследва отношението на знака към неговия обект, очертава релацията между езерото като природен обект и като фикционален образ; синтактиката очертава отношението на този образ към други знаци от образната система (например към пейзажа като комплексна структура), а прагматиката би осветлила проблема защо точно през романтизма се ражда езерната поетика и защо този образ има такава висока честотност и активна естетическа функция при извеждане на категорията на възвишеното.

зира по вертикала на метафизичното пътуване към невидимите под езерната повърхност дълбочинни измерения на битието, за да реабилитира – след драматичната среща на двата субстанциално различни свята – идеята за преодоляване на кризата, застрашаваща универсални човешки ценности и заедно с това равновесието на духовния универсум. Онтологично условие за съхраняване на духовния ред се явява за романтиците нравствената ценностна система на отделната личност. Изпитанията например в езерните балади „Свитежанка“ и „Рибка“ изискват вярност в любовта и нарушаването на този закон на всемирната хармония е повод това престъпление да бъде възмездено със смърт.

В този смисъл художествените свидетелства на романтичeskата „езеромания“ всъщност реализират не само пейзажната концепция на романтизма, но заедно с това и една нова онтологична идея за пространството, материята и нравствената аксиология. Наред с образната конвенция, извеждаща езерото като структурно-семантичен знак на пейзажа, в редица текстове, определяни най-често от самите поети като балади, езерото се явява транзитивно пространство, в което се срещат двата свята – реалният и иреалният. Подобна неизследвана до този момент перспектива ще бъде предразположена от някои митологични наративи, където езерото е мислено не като природен топос, а по-скоро като трансцендентно пространство, обитавано от демонични сили (най-известни са разказите за двата подвига на Херакъл на езерото Лерна и на езерото Стимфал). Библейската идея за езерото допълнително разколебава неговия акватичен характер: Старият завет например изобилства от примери, в които думата за езеро се употребява със значение на ров, гроб, яма, а в Откровението на Йоан преизподнята е представена като „езеро, което гори с пламъци и сяра“⁴. Именно двойственият характер на епистемологичното му битие като природен и трансцендентен образ, като акватично и безводно пространство, като спокойна повърхност и тайнствени гълбини прави възможно осъществяването на специфичната за романтизма метафизична визия за съ-битието на видимо и невидимо. От една страна, като пейзажен образ езерото предразполага към медитативно единение с тишината и хармонията на природата, а от друга, се явява топос на отвъдното и на мистичните изпитания за човека.

Амбивалентният му характер да бъде и *locus amoenus* – заради спокойните, тихи, сънни води⁵, и *locus horridus* – заради непрогледна-

---

⁴ По този въпрос вж. Чолакова 2008, 2011.

⁵ В романтичeskата поезия езерото е най-често назовавано като спящо, спокойно и дълбоко.

та тъмна дълбочина на водната бездна, очертава широката амплитуда на образните му превъплъщения и му осигурява поливалентна образна функционалност. В поезията на романтизма езерото се отличава не само със своята фреквентност, но и със своята образна пластика, със способността си да съвместява в един потенциален метафизичен универсум биполярните измерения на човешката идея за света: света на удоволствието и света на ужаса, пасторално идиличното, но и есхатологично демоничното пространство, да имплицира философията на меланхолията, но и травматичната памет за националните исторически катаклизми.

Тази амбивалентност се проявява и във визията за загадъчната природа на жената, обитаваща езерните води. Тя се явява като *Genius loci* в поетичните визии на лейкистите – например в *Прелюдия (Preludium, 1799)* на Уърдсуърд, *Доника (Donica, 1797)* на Сауди, в обемната епическа поема от шест песни *Езерната дама (The Lady of the Lake, 1810)* на Уолтър Скот, която през 1822 г. е преведена на полски от Карол Кажимеж Шенкевич⁶, а през 1828 г. – и на чешки от Фр. Л. Челаковски, в „*La Belle Dame Sans Merci*“ на Джон Кийтс и редица други произведения, които самите автори определят като балади. А за персонажната значимост на езерната жена свидетелства фактът, че всяко нейно художествено присъствие се явява структурен център на произведението. Към архетипа на акватичния женски образ бихме отнесли и Ярмила от поемата на Маха „Май“, която самоубийствено потъва във водите на езерото, но сякаш продължава тайнствено и невидимо да присъства чрез шепота на вълните.

Несъмнено Боян Биолчев има основания да свързва генезиса на този женски образ в баладите на Мицкевич „Свитеж“, „Свитежанка“ и „Рибка“ и отчасти „Обичам това“ с образа на русалката, като говори за „езерна сценография на романтично-трагичната раздяла между любим и любима, майка и дете, където русалката е и славянско приказно творение, и романтичен литературен персонаж“ (Биолчев 1995: 142).

Ще се опитаме обаче съвсем накратко да щрихираме различията между двата акватични женски образа. Първото от тях произтича от техния топогенезис: за разлика от Езерната дама русалката обитава различни водни пространства и в този смисъл не е субстанционално свързана с езерото като митопоетичен топос. Както нимфата в античната митология, така и русалката в славянския фолклор се явява по-скоро фигурална инкарнация на двуединството на земния и водния

⁶ Карол Кажимеж Шенкевич (Karol Kazimierz Sienkiewicz, 1793 – 1860) – поет, историк, публицист, един от създателите на Полската библиотека в Париж.

свят: наполовина човек, наполовина риба, тя всъщност чрез тази двусъставна образна конфигурация символизира двуединството на водата и земята, като архетипна характеристика на Вечната жена. В този смисъл външността ѝ въплъщава идеята за органичната свързаност на тези два компонента, т.е. не само за тяхното хармонично съвместяване, но и за тяхната неделимост. В този смисъл русалката е жената риба – тя е антропозооморфно създание, което имплицира твърде архаични представи за водата и земята като дихотомна органика на животворната среда.

За разлика от русалката Езерната дама има изцяло антропоморфна външност – тя е красива млада жена, примамна и ефирна, с дълги разпуснати коси⁷. И ако художественият образ на русалката в романтическите балади има фолклорен генезис, първообразът на Езерната дама се появява най-напред в Артуровия цикъл и следователно е от митологичен порядък. Типологичните съответствия между двата акватични персонажа са рефлекс преди всичко на тяхната семиотична релация с архетипа на водата. Изненадващо обаче Езерната дама не отговаря на становището на Юнг, че „водата е най-общият символ на несъзнаваното. Езерото в долината е несъзнаваното, поради което често се нарича „подсъзнание“, обикновено с унищожителното подразбиране, че става дума за едно нисше съзнание. [...] Психически погледнато, водата е дух, който е станал несъзнаван. Но водата е зем-

---

⁷ Класическо описание на Езерната дама четем в Тридесета глава от романа на Уолтър Скот *Кенилуърт* (*Kenilworth*, 1821): „Внезапно на островчето се появи красива жена, облечена в небесносиня копринена туника и пристегната с широк пояс, върху който бяха изписани разни знаци, наподобяващи юдейски талисмани. Целите ѝ ръце и крака бяха голи, а китките и глезените ѝ бяха украсени с необикновено големи гривни. Върху дългите ѝ лъскави черни коси бе прикрепен венец от изкуствен имел, а в ръцете си държеше жезъл от черно дърво със сребърен връх. Съпътстваха я две нимфи, облечени със също такива чудновати дрехи. Всичко бе пресметнато толкова добре, че жената от Плаващия остров стъпи със спътничките си на брега при кулата Мортимър точно в мига, когато Елизабет стигна там. С красиво построена реч непознатата съобщи, че тя е прочутата Езерна дама, прославена в легендите за крал Артур; че е възпитала непобедимия сър Ланселот; че нейната красота се оказала по-силна от мъдростта и магиите на всемогъщия Мерлин. Още от тези далечни времена живеела тя в своя кристален дворец, въпреки че Кенилуърт преминавал от ръцете на едни прославени и могъщи владетели в ръцете на други. Сакси, датчани, нормани, родовете Сейнтлоу, Клинтън, Монфор, Мортимър, Пантагенет – колкото и страшни и величествени да били – не могли да я накарат да подаде глава от водата, която скривала нейния кристален дворец“ (превод от английски: Красимира Тодорова. София: ДИ „Отечество“, 1985).

на и осезаема, тя е течността на направляваното от инстинктите тяло, кръвта и кръвообращението, миризмата на звяра, чувствеността, на тежала от страст“ (Юнг 1999: 25, 26). Разсъжденията на Юнг по отношение на първичната и в този смисъл разрушителна намеса на Водната жена в живота на хората се отнася преди всичко за сирената, нимфата, русалката – митологиите и фолклорът предлагат редица примери за това. Смъртта, която причинява русалката, е може би следствие на нейната двойствена природа: човешката ѝ „горница“ реагира болезнено на накърнените ѝ любовни чувства и на изневяратата на нейния любим и тя причинява смърт, защото е водена от присъщата на човешката природа болка и инстинкт за отмъщение; люспестата ѝ животинска „долница“ – рибешката опашка, е знак за нейната принадлежност към друг, нечовешки свят, в който не разумът, не каузалната логика на никакви нравствени принципи ръководят нейното поведение: тя повлича в дълбоките води пленения от нейната красота мъж, водена от първичния либидов инстинкт и от неудържимата страст да властва над по-слабия, което е присъщо за света на дивата природа. Неслучайно именно русалката – а не Езерната дама – може да роди дете, на което да посвети своите грижи и любов: именно нейният майчин инстинкт повлича рибаря от едноименната балада на Гьоте⁸, за да му попречи да убива нейните рожби, а Криша от баладата на Мицкевич „Рибка“ излиза на брега, за да накърми своя новороден син. Русалката е най-често жертва на човешката коварност и поради това смъртта, която причинява, е самосъхранителна реакция срещу проява на аморално човешко поведение. В други случаи обаче – например в „Русалка“ на Пушкин, тя причинява човешка смърт, примамвайки в дълбоките води мъжа, пленен от нейната красота. Неслучайно обаче нейна жертва в Пушкиновата балада е монах – факт, който отново крие определено нравствено послание срещу поддалия се на еротично изкушение духовник.

За разлика от образа на русалката, който най-често е свързан с мотива за нещастната съдбовна любов, пораждаща смърт, то Езерната жена е много по-сложен образ и затова има много по-богато литературно битие – тя е способна да участва не само в приключенски наративи, но да имплицира много по-широк диапазон от послания. Трите езерни балади на Мицкевич – „Свитеж“, „Свитежанка“ и „Рибка“, ни предлагат съществени основания да разсъждаваме в тази посока.

⁸ В баладата на Гьоте тя е изобразена като риба, но нейното поведение е идентично с това на русалката.

Преди да пристъпим към Езерните жени на Мицкевич, нека да припомним няколко важни от наша гледна точка ориентира.

Първият принципно важен за нас въпрос се основава на митологичния страт на този акватичен образ (за разлика от фолклорния генотип на русалката). Подобен ракурс би ни осигурил и допълнителен аналитичен материал по въпроса за митологизма на романтичното художествено съзнание. Освен това подобен ракурс би ни освободил от едностранчивото тълкуване на баладите на Мицкевич (а и по принцип от баладите на романтизма) единствено като израз на литературния култ на романтизма към фолклорната традиция. От една страна, баладите на Мицкевич от неговата първа стихосбирка от 1822 г. се появяват в зората на западнославянския романтизъм, когато фокусът на възрожденската идеология извежда в доминираща позиция идентификационните национални каузи, и поради това разбираме защо традиционният литературоведски поглед разчита най-често на рефлекс на реабилитиращото собствената национална (или етногенетична) култура съзнание. От друга страна обаче, нашето убеждение е, че дори още с първите си прояви полският романтизъм в лицето на Мицкевич и неговата дебютна стихосбирка *Балади и романи* универсализира своите художествени послания посредством образотворческата стратегия на модерния митологизъм, чиято висша естетическа цел е да въплъти във фигурална динамична субстанция идеята за възвишеното.

Митологични хипостази на Езерната жена

В античната митология първата Езерна жена е Горгона Медуза⁹, който в културната памет битува преди всичко като персонифициран образ на ужаса и вкаменяващата смърт. В художествените интерпретации от различни културни епохи този женски образ не се свързва с езерния топос, но според Павзаний след смъртта на баща си тя се възцарила над областта край езерото Тритонида. Именно там тя намира смъртта си под меча на Персей. Павзаний отбелязва един нов, и при това изненадващ акцент в изображението на чудовищната глава на Медуза – нейната красота, и дори премълчава зловещата ѝ природа:

[...] тя била убита коварно през нощта, а Персей дотолкова бил удивен от красотата ѝ дори когато била мъртва, че отрязал главата ѝ и я занесъл на елините да я видят [II 21: 5].

---

⁹ По този въпрос вж. Чолакова 2011.

За разлика от Аполодор (II 4:2), според когото Медуза – владетелката на Тритонийското езеро, е жена демон със змии вместо коси на главата си и с поглед, който вкаменява всеки, който я погледне, Павзаний я изобразява като въплъщение на женската красота и невинност, станала жертва на „коварно убийство“. Контаминацията на тези два напълно противоположни образа ще формира митологичната фигура на Езерната жена – омайно красива и призрачно ефирна, която едновременно излъчва любов и носи смърт. Освен нейната красота обаче Павзаний изтъква и други нейни качества, които се свързват с героическия тип поведение, характерно за мъжа ловец и воин: „Тя била дъщеря на Форкос, а след смъртта на баща ѝ се възцарила над обитателите около езерото Тритонида, излизала на лов и в сражения предвождала либийците“ (Павзаний II 21: 5). В същия пасаж Павзаний отбелязва, че „всъщност тогава, когато се противопоставила на войската на Персей – Персей предвождал подобрани воини от Пелопонес – тя била убита коварно през нощта, а Персей дотолкова бил удивен от красотата ѝ, дори когато била мъртва, че отрязал главата ѝ и я занесъл на елините да я видят“. Следователно образният модел на Горгона Медуза, изграден от Павзаний, включва не само женски, но и мъжки позитивни качества – тя е не само пленително красива, което е задължителна характеристика на жената според античната естетика, но и смел воин, защитник на родното пространство. В тази посока бихме могли да тълкуваме и още един разказ на Павзаний: Атина отрязала няколко косъма от главата на Медуза и ги дала на Кефей, за да предпази град Тегея от завладяване (VIII 47: 5). Така се откроява една важна характеристика на този митологичен женски образ, която сякаш отсъства от наложената конвенционална схема, но която разчитаме и в художествената концепция на Мицкевич за Езерната жена – нейната магична способност да бъде пазителка на родното пространство. Следователно тази позабравена конотация на митичната езерна жена се оказва крайно ефективна в контекста на конструиране на националната митология на полския романтизъм, тъй като въплъщава **топоцентричната идея за национална идентичност**, характерна за възрожденската идеология на поробените славянски народи.

Подобни инвенции съдържа и Езерната жена в британската митология, която се появява с особено важна наративна и интенционална функция в Артуровия цикъл. След смъртта на своя баща Ланселот е отгледан от Езерната дама, тя е тази, която съхранява меча Ескалибур, за да го даде на крал Артур, и тази, която успява да очарова магьосника Мерлин и да го направи свой пленник. Така в келтската ми-

тология Езерната дама се явява изразител на комплекс от разнородни роли: проявява майчинска закрила спрямо Ланселот, без обаче да изключва инцестните си подбуди към него, тя е хранителка на рицарската чест и войнската доблест, покровителка на кралската власт в името на обединението и целостта на държавата, но в същото време коварно успява да надхитри влюбения в нея Мерлин, който с магическите си способности осигурява свръхестествена закрила на Камелот и лично на крал Артур. Двойствената ѝ същност ѝ осигурява ролята на медиатор между реда и хаоса, между света на цивилизацията и света на дивата природа, между разума и мистерията.

В баладата „Свитеж“¹⁰ очевидно можем да разпознаем именно този митичен страт на Езерната жена, в който античният и британският модел се пресичат: нейната покровителствена мощ не се проявява към отделна личност, както се случва често с античните герои, а към определен цивилизационен топос. Именно тази типологична характеристика на Езерната жена Мицкевич конотира с идеята за съхранение на родното. Вдъхновен от желанието за нов прочит и модерно преосмисляне на съхранените в културната памет общочовешки ценности, той вгражда в образа на Свитежанката идеята за родовата памет: в неговата балада Езерната жена се появява, за да разкаже историята за величавия героизъм и трагичната съдба на един приказно красив град и неговите достойни хора¹¹.

Имайки предвид начина, по който този образ присъства в трите балади на Мицкевич, ще очертаем проявленията на възвишеното¹², което според Льо Сканф „в много по-голяма степен от красивото се явява

---

¹⁰ Това забележително лиро-епическо произведение е написано по време на престоя на Мицкевич в Плужин (днес в Беларус, близо до Новогрудек), където среща своята първа голяма любов Марила Верещчагувна. Както е известно, метаморфозата е образотворчески принцип, който се среща във всички митологии и фолклорни традиции. Нейното предназначение е да докаже зависимостта на човека от божествената воля, която или наказва, или спасява.

¹¹ С езерото Свитеж (белар. Свіцязь) е свързана една много популярна легенда, която е разказана и в едноименната балада на Мицкевич от Езерната жена. Историята е следната. На мястото на езерото някога имало красив град, който бил нападнат от руския цар. Всички били готови да умрат, но не и да приемат позора на робството. Тогава станало чудо – за да не предаде хората на врага, земята се отворила и погълнала града, на неговото място се появило приказното езеро Свитеж, а жените и девиците били превърнати в цветя – красиви и отровни, които се носели по водната му повърхност. Когато руските нашественици започнали да късат от тях, отровата им ги погубила.

¹² По въпроса за възвишеното в романтичeskата естетика вж. Льо Сканф 2007, Жирон 2005.

гаранция за ценност, тъй като не може да бъде заподозряно в утилитаризъм, то представлява една удивителна вселена, изцяло конструирана в името на естетическото удоволствие и нравственото извисяване“ (Льо Сканф 2007: 56). Отнасяйки тази постановка за възвишеното към образната интерпретация на Езерната жена в баладите на Мицкевич, установяваме нейната принципна основателност. Всъщност раждането на романтичeskата балада (и нейните диахронно и концептуално съпътстващи варианти в контекста на предромантизма и неоромантизма) от подобен жанрово-тематичен тип, съдържащ фолклорно-митологични компоненти, ще отвори благодатна перспектива за художествена реализация на романтичeskия концепт за възвишеното.

Възвишеното се проявява чрез изграждане на **монументални образи на някогашна историческа слава**, които са погубени вследствие или на война, или на Божия гняв – най-често това са топоси на човешката цивилизация, които подобно на Омировата Троя свидетелстват за погрома на протичащото време над величавото минало. (Една от темите, които вълнуват Мицкевич, е например упадъкът на Рим.) Поради факта, че романтизмът в славянските литератури се развива в условията на Националното възраждане, когато се формират националните митове и един своеобразен тип „поетичен“, а не само патриотичен историзъм, тази мощна вълна ражда и големите разкази за величавото минало. Подобен тематичен и идеологически комплекс се оказва напълно приложим и към романтичeskата балада – свидетелство за това е баладата на Мицкевич „Свитеж“ (бълг. превод на Найден Вълчев „Свитяз“), където чрез образа на Езерната жена е представен поетичният разказ за унищожения град, който лежи на дъното на езерото. Езерната жена тук е носител на културна памет и тя се явява медиатор между миналото и настоящето, между легендарния разказ за физическата гибел и духовното надмогване на смъртта чрез съхранения от нея разказ за трагичната история на жителите, които доброволно приемат жертвата, превръщайки езерото в своя обител, неприкосновена за вражеската агресия. Баладичният наратив съчетава приказно-фантазияния образ на Езерната жена със свидетелската позиция на лиричeskия герой, въплъщаващ тъгата и бунта на своето поколение, като участва по този начин в художествената експликация на един своеобразен „митологичен историзъм“.

Друго проявление на възвишеното, което ще се окаже подходящо за жанровата структура на романтичeskата балада, е неговото първостепенно участие в артикулиране на **космогоничната идея за човека**. Лиричeskият субект става изразител на една титанична и про-

фетична идея за смисъла на човешкия живот. Неговите интимни духовни проблеми се преекспонират и преосмислят като проблеми на всемирното битие. Ето защо в романтическата балада чрез проявленията на свръхземното се манифестира хилозоистичната идея за вечно живата и разумна същност на всичко съществуващо – видимо и невидимо, чиято екзистенциална форма е винаги зрима, тоест материална или материализирана. Жизнената динамика и воля в името на моралната правда определят същността и наративното поведение на природата, разбираана като материално възплъщение на духовния универсум. От водите изплува прекрасна женска фигура като възплъщение на паметта за героичната гибел на свитежаните, свидетелствайки за способността на природата да пази истината за миналото, а чрез митопоетичните си персонификации – като тази на Езерната жена – да гарантира историческата памет. Хилозоистичният характер на баладичната образност следователно кореспондира с метафизичния космогонизъм на романтизма, реализирайки интенцията за моралната отговорност на личността пред вечността. Като доказателство на тази максима в „Свитеж“ земята се разтваря и покрива града с вода, превръща го в езеро, за да го спаси от унизителна смърт, а покривайки водната повърхност с красиви, но отровни цветя, отмъщава на нашествениците.

Чрез образа на Езерната жена се реализира и друга основополагаща за възвишеното функция – характерната за романтизма идея за **вездесъщата сила на Словото**. В баладичния нарратив още от времето на Гьоте и Шилер, а по-късно и в редица поетически послания на романтиците, включително и на Мицкевич, важно участие има диалогът, който свързва в общо епистемологично поле реалния и иреалния свят, субекта и универсума. Така земното, възплътено в представата за ранимостта и преходността на човешкия живот, се среща с превъплъщенията на свръхземни сили, които със своята поява в света на хората провокират тяхната духовна устойчивост и морални ценности. Типичен пример за това е баладата „Свитежанка“. В определени случаи, както е например в „Свитеж“, в доминираща позиция е изведен монологът. Въсщност по въпроса за това дали монологът, или диалогът са по-подходящи за баладата, спорят Гьоте и Шилер. Важното в случая е, че именно разказът на Свитежанката изважда от дълбините на забравата спомена за историческата гибел и провокира надежда за бъднините, отговорността за които осъзнава лирическият говорител.

За разглеждания тук проблем е от значение и склонността на романтиците да изразяват възвишеното чрез **идеала за женска кра-**

сота, който се измерва вече не чрез класически пропорции на тялото, а чрез загадъчната сила на чувственото въздействие:

Powiem jednakże: nie straszyciło wcale,
Żywa kobieta w niewodzie,
Twarz miała jasną, usta jak korale,
Włos biały skapany w wodzie.

Тази мистична сила на красотата въвежда възвишеното в полето на най-дълбоко интимно изживяване. За това свидетелства например баладата „Свитежанка“, където този приказно-фантазен образ се явява възплъщение преди всичко на еротичната магия: мъжът се разхожда с „горската“ жена, но „езерната“ жена го привлича и те танцуват над водата.

Изразяването на естетическия идеал на романтизма чрез съвършената красота както на природата, така и на жената успоредява тяхното участие в образната структура и ги прави взаимно изразими. Чрез прилагане на сходни образотворчески принципи в изграждането на пейзажния и женския образ несъмнено се внушава представата за единородния характер на тяхната същност, което Юнг декодира в архетипа на водата като възплъщение на женското начало.

Образът на Езерната жена изплува в дискурсивния план на митопоетическия език на романтизма, за да осъществи неговата онтологична идея. Разбирането за този персонаж се оказва нелека задача – първо, защото не се идентифицира напълно с архетипа на водата, независимо че е родена от нея и живее в нея. Възщност не само Свитежанката на Мицкевич, но и други образни инкарнации на Езерната жена имплицират представата за нейната прозрачност, призрачност. И това е така, защото в своята образна структура Езерната жена имплицира двуединството на вода и въздух. Именно в тази структурна специфика откриваме разликата спрямо образа на русалката – следователно не говорим за вариативни различия на един и същи персонажен тип, а за фундаментална онтологична разлика между двата акватични женски персонажа.

Появата на Езерната жена в образната система на романтизма подсказва за настъпването на важна промяна в отношението към природата. Лейкистите, които възщност първи въвеждат този образ, показват, че литературата вече не само изразява непознато до този момент чувство към природата, но започват да осмислят чрез нея универсалната идея за битието и за измеренията и стойностите на живота. Субективизмът от романтически тип следователно за първи път за-

почва да мисли за субекта чрез външни за него измерения и критерии. Религиозната метафизика ползва за критерий божественото единоначание на света и човека, което прави невъзможно мисленето за субекта чрез екстериорна спрямо него система. Без да я игнорира, романтизмът развива и друг епистемологичен рефлекс, при който метафизичното мислене не е непременно теологично, нито пък теокосмогонично, каквото е в примарните митологични представи. Романтизмът формулира и своя собствена идея за субекта чрез средствата на универсалисткия дискурс (в смисъла на Лиотар), което води до деперсонализация на субекта посредством демонстративна хиперактивност на азовата идентификация и саморефлексия. Амбивалентният характер на тази проява на модерното съзнание се изразява в съчетаването на дискурсивния план на азовата рефлексия с интенционалния план на космогонична деперсонализация. Пресечната зона, в която се осъществява тази двойственост на романтичния субект, е концептът на природата, мислен едновременно като физис (φύσις) и натура (natura), чиято персонажна инкарнация се явява акватичният женски образ.

ЛИТЕРАТУРА

- Аполодор 1992:** Аполодор. *Митологическа библиотека*. Превод от старогръцки Мирена Славова. София: Наука и изкуство, 1992.
- Башлар 1942:** Bachelard, Gaston. *L'eau et les rêves. Essai sur l'imagination de la matière*. José Corti, 1942.
- Бергло 1984:** Berthelot, Anne. Du lac à la fontaine : Lancelot et la fée-amante. // *Médiévales*, № 6, 1984. Au pays d'Arthur, pp. 3 – 17.
- Биолчев 1995:** Биолчев, Боян. *Отвъд мита. Адам Бернард Мицкевич. Между осанката на народния пророк и homo ludens*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995.
- Бахнева 1993:** Бахнева, Калина. *Преселението на художественото слово. Полският романтизъм и модернизъм и френският символизъм в българския поетичен контекст от края на XIX до 20-те години на XX век*. С., 1993.
- Боавен 1984:** Boivin, Jeanne-Marie. La Dame du Lac, Morgane et Galehaut [Symbolique de trois figures emblématiques de l'Autre Monde dans le « Lancelot »]. // *Médiévales*, № 6, 1984. Au pays d'Arthur, pp. 18 – 25.
- Григорова 2007:** Григорова, Маргрета. *Хоризонти и пътища на полската идентичност*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2007.
- Льо Сканф 2007:** Le Scanff, Yvon. *Le paysage romantique et l'expérience du Sublime*. Pays/Paysages. Seyssel Camp Vallon, 2007.

- Жирон 2005:** Girons, Baldine Saint. *Le Sublime de l'Antiquité a nos jours*. Paris Desjonqueres, 2005.
- Павзаний, http:** Павзаний. *Описание на Елада*, < <https://antichniavtori.wordpress.com/2008/11/12/onek2/>>, 23.12.2012.
- Чолакова 2008:** Чолакова, Ж. Библейското езеро. // *Интеркултурният диалог – традиции и перспективи. Научни трудове на Пловдивския университет „Паусий Хилендарски“*, Филология. Т. 46, кн. 1, сб. Б, 2008, 54 – 64.
- Чолакова 2011:** Чолакова, Ж. Античната представа за езерото. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паусий Хилендарски“*, Филология. Т. 49, кн. 1, сб. Б, 2011, 48 – 64.
- Юнг 1999:** Юнг, К. *Архетиповете и колективното несъзнавано*. Плевен, 1999, 25 – 26.

**КАРТИНАТА КАТО РАЗКАЗ: „УМИРАЩАТА МОНАХИНЯ“
НА ФРАНЦИСКО ГОЯ
И ГУСТАВ ХЕРЛИНГ-ГРУДЖИНСКИ**

Маргрета Григорова
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

**THE PAINTING AS A STORY :
FRANZISKO GOYA AND GUSTAW HERLING-GRUDZIŃSKI’S
„THE DEAD NUN”**

Margreta Grigorova
St Cyril and St Methodius University of Veliko Turnovo

The text analyzes Gustaw Herling-Grudzinski’s short story „Monologue of a Dead Nun”, inspired by a painting of Franzisco Goya which conquered the writer and left him no peace until he „confessed” the image from the painting. The sinful love of sister Wirginia Maria (who is the prototype of the character with the same name from „The Nun of Monza” by Manzoni), convicted and walled up alive, was rewritten and represented by Herling-Grudzinski through the reflection of the image from the picture painted by the writer himself in his imagination. He calls her a „sleeping lover of Death” and is captured by the mystery of her haunting presence.

Some moments from the biography and psychography of Herling-Grudzinski give extra light on the image of the living dead.

Key words: Herling-Grudzinski, Goya, Manzoni, rewriting, postmodernism

В творчеството на влюбения в изкуството полски писател Густав Херлинг-Груджински (1919 – 2000) картините са важни, любими, често тайнствени и магични обекти. В тях като в сейф той крие свои загадки и намерения. Немият образ на картината имплицитно носи значението на премълчаната тайна¹, а херменевтичната ситуация на разказа е свър-

---

¹ На този въпрос отделям внимание в следните свои текстове: *Legenda – Obraz – Apokryf. Przesłania malarza Paollo Ucello w utworach Olgi Tokarczuk i Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Legendy-obrazy-apokryficzność. // Świat i słowo. Obrazy literatury. Bielsko-Biała, 2011, 119 – 135; Седмата картина от цикъла „Легенда за*

зана с нея и с опита за нейното овладяване. Попадаме по дирите на ключова творческа философия, която засилва критическия интерес към неговите творби и го прави привлекателен за аналитични хипотези. Като сентенция, водеща към тази философия, звучи мисълта от разказа „Легенда за покаяния отшелник“ („Legenda o nawróconym pustelniku“): „Може ли да се разказва живописиста? Може ли словото да извърши предателство на окото? Не, категорично не може“ („Легенда за покаяния отшелник“, с. 34). Оттам следва, че картината известява тайната, без да я издава (предава), а разказът, в който е вплетена, съдържа зони на премълчаното, на невъзможното и непозволеното за казване. Херлинг поставя не само знак за невъзможност, но и знак за забрана над разказването на скритото в живописиста и същевременно пише разкази за картини и художници. Създава специфичен модел на разказа, в който словото може да изразява (разказва) „само“ тайните на картините, носещи отвъдсловесно знание. „Мощта на окото“ е основен казус в неговата творческа философия², окото вижда повече, отколкото словото може да каже, словото се стреми да бъде Око.

Ролята на картините в творчеството на Херлинг-Груджински позволява да се говори за система от модели на разказа. Картини с решаващо значение срещаме още в първия му метафизичен разказ „Кулата“ („Wieża“) – това са стоящите в съседство две картини: едната е на художника на руините и затворите, наричан „черния мозък“³, Пиранези (1720 – 1778), върху втората е нарисувана Кулата на прокажени, чиято съдба е в центъра на разказа. Стоящи в съседство картини на Паоло Учело и Пиеро де ла Франческа виждаме в „Легенда за покаяния отшелник“, а както се оказва, Херлинг-Груджински измисля

оскверненото причастие“ на Паоло Учело – истина и измислица в посланията на Густав Херлинг-Груджински. // *Истина, мистификация, лъжа в славянските езици, литератури и култури*. Сборник с доклади от Десетите славистични четения. София: Лектура, 2011, 568 – 577.

² Базисен анализ на концепцията за всемогъществото на окото при Груджински се съдържа в книгата на Йоанна Биелска-Кравчик *Между видимото и невидимото* (Вж. Биелска-Кравчик 2004: 23 – 77). Йоанна Биелска-Кравчик е един от основните изследвачи на ролята на живописиста в творчеството на Херлинг-Груджински. През 2011 г. излиза още една нейна монография по тази тема – „Свят в съседство с отвъдните светове“ („Świat w sąsiedztwie Zaświatów“).

³ „Черният мозък на Пиранези прокарва пътя на съвременната чувствителност – пише Войчех Карпински. – По спиралите на времето преминаваме от римските руини към днешното неспокойствие. В празните зали на Затворите срещнах съвременни творци, удивени, изплашени, очаровани, ужасени“ (Карпински 1997: 155 – 156).

наличието на седмо, несъществуващо платно от цикъла „Чудото на осквернената хостия“ на Учело⁴.

При Груджински се среща и с мотива за оживяването на картината. Оживяване на фреските на Страшния съд на Микеландело виждаме в психопатичното съзнание на героя в разказа „Пожар в Сикстинската капела“ („Pożar w Kapelli Sykstyńskiej“). Един от най-интересните случаи на оживяла картина присъства в новелата „Дон Илдебрандо“, в която диaboличният герой от заглавието⁵, който се занимава с магически практики (сред тях *iettatura*, или омагьосване с поглед)⁶ излиза от портрета си, след което се случват няколко природни бедствия. Както сочат двата последни примера, Херлинг-Груджински конципира проходимост на границата между картината и света извън нея. Биелска-Кравчик говори и за наличие на емпатичен модел на общуване между възприемателя и картината в творчеството на полския писател (Биелска-Кравчик 2004: 45).

Изобразителното изкуство и литературната форма се намират при Херлинг-Груджински в активна симбиоза, обменят си изразни средства и жанрово-светогледни послания, той е известен като „писател в градината на изкуството“. Четенето на неговото т. нар. „метафизично творчество“ (окачествено като „второ раждане на писателя“)⁷, писано в Италия (разкази, есета, „Дневник, писан през нощта“), създава усещане за енигматична разходка сред дълга галерия от художници и картини. Сред любимите художници на Херлинг-Груджински са Караваджо, Учело, Де ла Франческа, Пиранези, Джото, Микеланджело, Рибера, Кореджо, Лото, Тициан, Вермеер и Гоя, който се намесва в настоящия разказ.

Отношението на Херлинг-Груджински към картините и словесното му осъществяване като художник или тълкувател на картини има своите предполагаеми психографични и биографични обяснения, на които ще обърнем внимание в хода на текста. Биографията му е жигосана от няколко болезнени печата: затворническите години в съветския лагер в Ерцево (1943 – 1944), описани в лагерните му записки

---

⁴ Подробна информация за това се съдържа в цитираните по-горе мои статии. Тук предлагаме друг преводен вариант на заглавието.

⁵ Дон Илдебрандо е прадядо на живеещ в съвременното на наратора лекар хирург, който също се интересува от магически практики.

⁶ Литературно-етнологичен анализ на мотива за *iettatura* (омагьосване с поглед) в този разказ прави Агата Пшибилска (Пшибилска 2011: 289 – 312).

⁷ „Второто раждане“ на писателя е забелязано от ред емигрантски критици – Мария Данилевич Желинска, Ян Белатович, Кажимеж Вежински, Юзеф Витлин. За него говори Зджислав Куделски (Куделски 2001: 224).

„Друг свят“ („Inny świat“), емигрантско-изгнаническата съдба в Италия (където се установява за постоянно след 1955 г.)⁸, смъртта на първата му съпруга – художничката Кристина, която се самоубива. Тя е неговата основна посветителка в света на изкуството и това нейно завещание е един от важните пътеуказатели в творчеството му. „Посещавах галерии, влачех се по музеи, възхищавах се на архитектурата благодарение на Кристина, която в нашето мансардно жилище си устрои ателие, започнах да се уча да разбирам живописца – пише той в „Най-кратък пътеводител през самия себе си“. – Моята любов към Кристина бе съпроводена от новородената ми любов към изкуството“ („Най-кратък пътеводител през самия себе си“, 52 – 53).

В творчеството на Херлинг-Груджински неведнъж се случва картина да задава код и авторът да се опитва да дешифрира затворена в нея история. Неведнъж се случва и картината, която разказва себе си, да е измислена или пренарисувана от разказвача и да е предмет на авторова мистификация (споменахме по-горе случая със седмата картина от цикъла на Учело). За Густав Херлинг-Груджински е характерно да пренаписва текстове и да пренарисува картина (понякога и двете заедно) – стратегия, характерна за поетиката на постмодернизма и неговата игра с текстовете и посланията. В някои случаи пренаписването на текст се оказва идентично с тайната на картина. За един от тези случаи ще стане дума в настоящия текст.

Еретична история, греховна любов на монахиня аристократка, попаднала твърде рано зад стените на манастира, арестувана, подложена на инквизиционен процес и осъдена на зазидане, се излива от потока на разказа „Монолог за мъртвата монахиня“ („Monolog o martwej mniszce“, 1991) сякаш за да освободи душата на затворницата. Душа, затворена не само в кулата на изолацията, но и в метафизичния затвор, за който често мисли авторът на разказа. И не на последно място – душа, затворена в една картина. Върху лицето от картината е изписана усмивка, не по-малко загадъчна от тази на Джокондата, картината гледа със затворени очи (което предизвиква асоциация с един

⁸ След амнистията в лагера в Ерцево Херлинг става войник в армията на ген. Владислав Андерс и в нейните редици воюва в края на Втората световна война. Участва в битката при Монте Касино, за което получава ордена *Virtuti militari*. Десет години минават по емигрантското трасе между Италия, Англия, Франция, Германия, а след 1955 г. по семейни причини се установява в подвулканичния Неапол, където живее до края на живота си. Повече от половината живот на родения през 1919 г. Груджински минава там. През цялото време е свързан с полската културна емиграция и е един от стожерите на емигрантското издателство „Култура“.

от иконичните варианти на кърпата на Вероника – Христос, гледащ едновременно с отворени и със затворени очи).

Пътят към разказа започва поне 13 години по-рано. Най-ранни бележки за въздействието на картината откриваме в „Дневник, писан през нощта“ от края на ноември 1978 г. Допълнителни разяснения Херлинг дава на своя събеседник и критик Влоджимеж Болецки в „Разговори в Драгонея“, проведени през 1994 г. **Както се вижда, сюжетът на картината живее дълго в съзнанието на писателя – във времеви диапазон от близо 16 години.** Той принадлежи към типичните дълготраещи сюжети на автора, каквито са сюжетът за Бруно и Караваджо⁹, мотивът за осквернената хостия¹⁰, чудото на свети Дженаро¹¹ – покровителя на Неапол, и др. За тези сюжети е характерно, че създават цикли от разкази и присъстват в размислите и бележките от *Дневник, писан през нощта*.

„Монолог за мъртвата монахиня“ принадлежи към типа разкази, обгръщащи битието на картини, мистифицирани от автора. В центъра ѝ стои загадъчната картина, известна като „Портрет на мъртвата монахиня“ или „Монахиня на смъртния одър“, за която се предполага, че е рисувана от Гоя. Херлинг придава на картината загадъчен и тайнствен характер и целенасочено изплита нишката на нейното съществуване-несъществуване, разказвайки странната история на своята среща с шедьовъра. В общи линии историята е следната: Херлинг първо е съвсем сигурен, че е видял такава картина в голям албум на свой приятел (с указание, че платното е в Ермитажа), спомня си как образът го е поразил и не му е давал да заспи през нощта. После се

---

⁹ За Херлинг е важна близостта между философа еретик Бруно и художника еретик Караваджо, на които посвещава няколко текста. Той създава от тях двойка сродни души и счита, че Караваджо е бил в Рим по време на изгарянето на Джордано Бруно и се е намирал близо до площада. Първо се е явява есето „Караваджо – светлина и сянка“ (1990), след това разказът „Дълбоката сянка“ (1994), пояснения относно разказа имаме в „Разговори в Драгонея“ и „Дневник, писан през нощта“ (1985, 1996).

¹⁰ Мотивът за осквернената хостия свързва два разказа, писани в интервал от 36 години – „Второто пришествие“ („Drugie przyjście“, 1961) и „Легенда за покаяния отшелник“ („Legenda o nawróconym pustelniku“, 1997), като във втория разказ Густав Херлинг-Груджински прави препратка към първия.

¹¹ Мотивът за чудото на свети Дженаро, покровителя на Неапол (града, в който се заселва Херлинг), чиято кръв се втечнява в деня на патронния му празник, свързва разказите „Чудо“ („Cudo“, 1959) и „Чумата в Неапол. Рапорт за извънредното положение“ (Dżuma w Neapolu. Relacja o stanie wyjątkowym, 1990). Интервалът между тях, както се вижда, е 31 години.

оказва, че такава репродукция няма в този албум. По-късно в разговор с Болецки Херлинг добавя, че доказателство за евентуалното съществуване на картината е открил в писмо на свой приятел, професор от Броцлавския университет, който също твърди, че е виждал такава картина в някаква руска галерия (Вж. Херлинг-Груджински, Болецки, 1997: 252). Но когато пише разказа, Херлинг не е сигурен в съществуването на картината и това е решаващо, тъй като придава на портрета статут на привидение и подсилва факта на неговото дорисуване в писателското въображение.

Известен е друг, популярен портрет на монахиня, нарисуван от Гоя една година преди смъртта му, за който Херлинг пише в разказа – това е „прекрасен портрет, леко загадъчен, чудните очи на монахинята гледат с малко недоверие към художника, а формата на устните е изразително чувствена“¹². **Но Херлинг прави разказ не от него, а от призрачната картина, която се превръща в образ преследвач. Важна за него е загадката и желанието на образа от картината да проговори. Следователно може да се каже, че той дорисува картината на Гоя и по пътя на това странно съавторство картината оживява и се превръща в разказ. В неговия свят на удвояване и търсене на автентичния двойник има не само пренаписване, но и пренарисуване. „Така или иначе, видях я, такива неща не могат да се измислят. И моето виждане беше нещо повече от възхищение. Чувствах се омагьосан от мъртвата монахиня; омагьосан по изключителен начин, сякаш че злата и добрата (почти любовна) магия си подадоха ръце“ („Монолог за мъртвата монахиня“, с. 317) (к. м. – М. Г.).**

За Херлинг омагьосващата картина е много различна от известната картина на Гоя, за която стана дума. С какво, как и защо го е омагьосала? Основната разлика е в затворените очи и в леката усмивка (подобни на усмивката на Джокондата?). Но не е само това. Решаваща е граничността. Още когато я вижда за пръв път, в съзнанието на Херлинг остава „лицето на мъртвата монахиня, не, не мъртва, а висяща като че ли на границата на живота и смъртта. Вглеждайки се интензивно, можех да доловя в тъгълчетата на устните следа от угасен смях, който веднага преминаваше в гримаса на страдание, на мъка. Чудноватостта на образа се основаваше на това, че по някакъв необясним начин красивата монахиня беше **едновременно** мъртва и жи-

¹² На описанието съответства портретът на Гоя, рисуван през 1927 г., известен под заглавието „Монахиня“ („Una monja“). Биографите на Гоя отбелязват, че в младите си години е имал любовно приключение с монахиня, която дори е искал да отвлече.

ва, нейните очи бяха затворени завинаги. Също така беше **едновременно** млада и стара. Това беше неразбираемо, повеляваше да се мисли по-скоро за магия, отколкото за живопис“ (к. а. – Х.) („Монолог за мъртвата монахиня“, с. 317). Цитираният току-що образ е медитативният образ на картината, която внушава загадка, упражнява магическо въздействие и повелява да бъде разгадана. Ключът е тук и неслучайно Херлинг е подчертал с курсив думата „едновременно“, която се отнася до живота и смъртта, до тяхната поразителна едновременност.

Ако потърсим в „Дневник, писан през нощта“ сведение за картината, ще попаднем на бележка от края на ноември 1978 г., която ясно показва, че в този момент е настъпило поразителното въздействие на картината: „Съществува неголяма, рядко репродуцирана картина на Гоя – „Мъртвата монахиня“, струва ми се, че е притежание на някоя от руските галерии. Не познавам нейната история, нито обстоятелствата, при които е създадена. Но знам, че никога не съм виждал, няма и да видя подобно чудо на границата между живота и смъртта. По-скоро вместо умряла жена Гоя е нарисувал **заспалата любовница на смъртта**“ („Дневник, писан през нощта“, с. 122) (к. м., – М. Г.). Цитираната бележка показва, че медитативното прозрение се е появило още тогава, в годината на написването на бележката, и че Херлинг е запазил същината му в написания 13 години по-късно разказ.

Съществува ли наистина тази картина? Херлинг, който често измисля факти на изкуството и извършва съзнателни мистификации, дава основание да си зададем този въпрос. Проверката показва, че такава картина има и тя присъства в каталога на живописните платна, намиращи се в Държавния музей на изобразителните изкуства „А. С. Пушкин“ (ГМИИ) в Москва. За известно време е била в Ермитажа и отново през 2012 г. се е върнала в московския музей (Каталог ГМИИ 1995: 236). Оказва се, че картината е била част от колекцията на художника и поета Иля Остроухов (европейско изкуство от XVI – XIX в.), съхранена в ГМИИ и Ермитажа (Журнал „Третяковская галерея“). Данни за картината срещаме и в статията „Западноевропейско изкуство“ от Детската енциклопедия, т. 12: „Във фонда на Музея на изобразителните изкуства „А. С. Пушкин“ в Москва се съхранява неголяма картина – „Монахиня на смъртното ложе“. Дълго време тя е считана за произведение на неизвестен испански художник от XVIII в. Но изследванията на специфичната живописна техника на картината водят до предположението, че е рисувана от великия испански художник Гоя. Доказателства за това дава и съпоставката с доказани оригинали на автора, сред които „Портрет на монахиня“, където ви-

димо присъства същият този модел“ (Детска енциклопедия 1968: 60). Авторството на картината е обект на спорове и дискусии. Евгений Терновски, руско-френски писател от т.нар. „трета емиграция“, казва в интервю за Александър Лебедев, че разглеждал в споменатия музей тази картина заедно със своя приятел, изкуствоведа Владимир Свешников, който „след продължително мълчание отбелязал, че в нейните цветове не присъства „цветовата форма“, характерна за испанския художник“ (Терновски, Лебедев 2010). Но и той също открива сходство между образа на монахинята от доказания портрет на Гоя и този на мъртвата монахиня. Всички посочени тук данни са използвани в интернет дискусия на сайта „Живой журнал“ по повод на разказа „Тайнствената монахиня“ от Глеб Борисов (Живой журнал 2012 – 2014). В центъра на този разказ стои въпросната картина на Гоя, вероятно същата, за която пише Херлинг, представена по подобен начин – като магнетична, омагьосваща, изключителна. Би било интересно да се разбере дали руският писател познава творбата на Херлинг-Груджински, или става дума за съвпадение (за което са предвидени понататъшни проучвания и опит за контакт с писателя). Едно е ясно – загадъчната картина на Гоя е обект на литературна митологизация и мистификация.

Каква история и каква изповед носи това необикновено гранично лице в разказа на Густав Херлинг-Груджински? Образът от картината омагьосва писателя и като дух преследвач не го оставя на мира, докато не го изповяда. Още в началото на разказа предупреждава, че монологът на разказа не трябва да бъде прекъсван. И това е монолог изповед колкото на автора, толкова и на образа от самата картина. Душата на картината има нужда от изповед. „Бих искал гласът на сестра Виргиния Мария, онемял или слабо дочут, гласът на „несретницата“ (както я нарича Мандзони), да се разнесе у мен със звън едностранен“ („Монолог за мъртвата монахиня“, с. 318).

Херлинг установява, че образът се появява в съзнанието му със сигурност, когато започва да проучва историята на сестра Виргиния Изкупителка, известна като прототип на „Монахинята от Монца“ на Мандзони (от едноименното произведение, включено в поредицата „Годениците“). Както и в много други случаи при Херлинг имаме типичното за него двойно, дори тройно „пренаписване“ на история (Мандзони, историческите документи, устните разкази). На първо място е пренаписването на текста на Мандзони, чиято интерпретация Херлинг счита за твърде ограничена. В разговора с Болецки той предполага, че поради своята набожност Мандзони не е поискал да развие

историята докрай – тя свършва с изречението „За свое нещастие тя отговори на чувствата му“.

Не се случва за пръв път Мандзони да бъде пренаписан. Умберто Еко, на когото Херлинг прилича по много страни на своето писане¹³, пренаписва „Годениците“ в рамките на проекта „Запази историята“ на Алесандро Барико¹⁴. Самият Мандзони използва метода на пренаписването, представяйки романа си като история, намерена в една тетрадка.

Мандзони не е единственият извор за Херлинг, много повече подробности той открива в книгата на католическия историк Мацучели под същото заглавие – „Монахинята от Монца“ (Mazzucchelli, „La Monaca di Monza“). Тази книга се опира на разточителните и „шокиращи“ подробности, които историкът е намерил в протоколите от процеса. От тях се разбира, че монахинята е била измъчвана и физически. Както пояснява в „Разговори в Драгонея“, подробностите засягат и сексуалната страна на любовната история, включително участието на още две монахини в нея. В самия разказ също има позоваване на документални извори: „Четейки протоколите от разпитите, виждах непрестанно въобразената (вероятно) от мен картина на Гоя: мъртва монахиня, която изглежда с навеки затворени очи, с нежна, едва забележима усмивка в тъгълчетата на устните, безсмъртна в своята мраморна белота“ („Монолог за мъртвата монахиня“, с. 324). Така изглежда нарисуваната от Херлинг картина на Гоя. Различното е в очите, които са затворени, и в загадъчната усмивка. Каква история се крие в загадката?

И ето че отново се появява мотивът за едновременното действие на живота-смърт. Херлинг разказва историята на една „мъртва монахиня, жива жена“, която е едновременно жива и мъртва и живее между два свята: света на манастира и съседния до него свят на градината на любовта – светското имение на Джан Паоло. Между тях има зид, в който постепенно е създаден отвор, както казва Херлинг, „метафоричен“. Виргиния влиза в манастира на 14 години, но когато е вече на 18, забелязва „най-красивото нещо на света“ (тук Херлинг обръща внимание на думата „нещо“) – очите на Джан Паоло, който живее в съседство с градината на манастира. Започва любовна история, която

---

¹³ Криминално-семиотичната ситуативност и ориентацията към Средновековието.

¹⁴ Проектът на Барико (ръководител на школата по творческо писане в Торино) включва пренаписване на 10 известни творби в световната литература, между които са още *Дон Жуан* (пренаписан от самия Барико) и *Престъпление и наказание*, пренаписана от Аврам Йешуа.

преминава през етапите на погледите, срещите и достига до екстаза на сливането. От значение е и огненият темперамент на бившата графиня. Херлинг придава двойствен ореол на описаната любов и не спестява неудобните сексуални моменти, за които е научил от протоколите на инквизиционните разпити (участието на още две монахини в любовната връзка). Може би за да спаси духовната страна, той споменава, че Виргиния е все пак единствената истинска любов в живота на любовния съсед на манастира. Заченати са и две деца – първото, момче, е мъртвородено, момичето е наречено Алма по желание на майката (на италиански „душа“) – то е взето и отгледано от бащата.

От страната на манастирския свят връзката е непозволена, любовта е грешна и съгрешилата монахиня е арестувана, подложена на суров процес и осъдена на зазиждане. Когато влиза в затвора, е на тридесет и шест, когато излиза от него, е на четиридесет и шест години, одеждата ѝ е станала на парцали и няма с какво да прикрива голотата си. Загубила е усещането за време. Носят ѝ храна през единствения отвор на килията, тя няма право да гледа през него навън, но тези, които я наблюдават, могат и с любопитство правят това. За дълго е красива и така възниква легендата за „красивата през цялото време монахиня“. Но когато е срутена стената на наказанието, отвътре излиза старица, заслепена от светлината, с треперещи ръце. Според Херлинг в нея заиграва испанско-италианската кръв и тя се опитва да постигне опрощението на кардинала инквизитор, „оплитайки го с ангелските си видения“ и образите на възнесеното над собствения живот тяло към небесния мистичен екстаз“. Той, поддавайки се на убеждаването, започва да я нарича „огледало на изкуплението“.

Съзнавайки, че трябва да поясни защо преразказва историята, Херлинг сам си задава този въпрос и отговаря на него. „Какъв е скритият смисъл на моя монолог? Защо след толкова години измъкнах историята, описана подробно от историците и хроникьорите, фрагментарно (твърде фрагментарно) пренесена в литературата? [...] За какво ще послужи моето усилие, възкресяващо мъртвата монахиня, усилие, в което моралната аверсия върви ръка за ръка с любовта и учудването?“ Отговаряйки на този самопоставен въпрос, авторът на монолога се обръща към Шекспир и неговото определение за човека, направен от материята на сънищата, а след това и към дневника на любимия си Достоевски, който говори за „разкола“ в човека. Мисълта за „амплитудата“ и „неограничеността на човешката природа, безпределна като сънищата, т.е. чертата, за която твърде често забравяме, творейки философски, морални и психологически доктрини“ – това е сразяващото

оръжие на картината, казва той, и дава отново думата на монахинята. На това място монологът се превръща в диалог. „Що за същество е човекът?“ – „Ето такава същество, каквото бях аз“ – отговаря накрая *Мъртвата монахиня* от вероятно несъществуващата картина на Гоя, описал съня на разума, който ражда чудовища („Монолог за мъртвата монахиня“, с. 326 – 327).

Разгадаване на тайната на картината предлага Йоанна Биелска-Кравчик в книгата си *Свят в съседство с отвъдните светове* и използва за това много обоснован психологически и биографичен ключ – образа на мъртвата първа съпруга на Густав Херлинг-Груджински – художничката Кристина, която се самоубива. Биелска-Кравчик смята, че през целия си живот Херлинг-Груджински е поддържал връзка с мъртвата, че е „призовавал присъствието ѝ в литературните си текстове“ (Биелска-Кравчик 2011: 112), че това се засилва в по-късните творби и триумфира в късния разказ „Зима в отвъдното“ (в образа на Джейн), където Херлинг прави на Кристина литературен портрет. Както посочва изследвачката, в кабинета му (забранена стая за останалите членове на семейството – втората съпруга Лидия и дъщеря му) виси портретът му, нарисуван от мъртвата Кристина. Биелска-Кравчик смята, че по този начин писателят продължава да живее с нея и че тя е неговата муза, защото типът въображение на писателя е такъв, че се захранва от екстремални ситуации, които съдържат зло и нещастие (Биелска-Кравчик 2011: 113 – 114). Изследвачката счита, че следата на мъртвата-жива Кристина може да бъде открита и в разказокартина за мъртвата-жива монахиня (Биелска-Кравчик 2011: 128).

В рамките на нашата интерпретация не можем да не си зададем и въпроса: „Защо Гоя?“. Дали заради призрачния статут на *Мъртвата монахиня* и призраците на самия Гоя, дали заради мотивите на ужаса в неговите картини, или заради отношението му към Инквизицията, което особено ясно личи върху платното му *Светият трибунал*, пълно с гротесков ужас от грозотата и лудостта на Инквизицията? В тази и други картини на кошмарните привидения на Гоя виждаме прословутите конусообразни високи шапки, с каквито са били окичвани еретиците. Акцентуването върху този образ говори за превръщането му в obsesивен кошмар. Виждаме островърхите шапки във *Веицици готови за полет*, *Капризи*, *Капризите на двора* и *капризите на народа*. Интересна препратка може да се направи към постмодерния прочит на биографията на Гоя, представен от Милош Форман и Жан-Клод Кариер в книгата *Призраците на Гоя* (Форман, Кариер 2008) и филмовата продукция по нея. Интерпретацията поставя акцент върху еретичната

муза на Гоя – Инес, която попада в лапите на Инквизицията, върху приключенския еретизъм на биографията. Но дали това е най-важното?

Със сигурност светът на Гоя е близък на Херлинг-Груджински със своите готически видения и с гротесковите си образи на Инквизицията – мъчителна тема за писателя, преживял лагера в Ерцево. За него диктатурите на XX век са наследници на Инквизицията, а бунтарите срещу тях – сродни души на някогашните еретици. Съвременето той нарича „нашето ново средновековие“ (*Дневник, писан през нощта*, с. 10). Затова и виденията на Гоя са му особено близки, защото отразяват кошмари, които сам е почувствал.

За начина, по който Гоя следва съзнанието, говори и балканският нобелист Иво Андрич: „Гоя ви понася, смайва и въодушевява. И вие си отивате, вървите по света и из музеите, но Гоя няма да забравите никога. Животът на този необикновен човек е легенда, пълна с блясък и мрак. Понякога тя ви напомня за Микеланджело и Бетховен, само че разиграна в по-нисък план, по-неясна и по-страшна. Няма в нея нищо прометеовско, нито фаустовско. Това е страдание без утеха свише. Трагика на чувствеността преди всичко. Гордо мълчание на плътта, която страда без надежда и илюзия“ (Андрич 2003: 83).

От кошмарите и визиите на Гоя е увлечен и Цветан Тодоров, който посвещава на испанския художник монографията *Гоя в сянката на Просвещението*. Той вижда черните му откровения като сянка на разума (емблема на Просвещенския век), говори за „визуализация на невидимото“. „Не откриваме нито един подобен пример сред художниците от миналото – пише Цветан Тодоров, – нито сред тези от по-късно време: никой друг художник не е следвал по този начин две творчески линии, изцяло различни една от друга, едната – официална, а другата – конфиденциална. В Съветска Русия, където болшевишката власт упражнява цензура по-зорко дори от тази на Инквизицията, някои художници познават сходно разделение между обществения и личния живот. [...] При Гоя, изглежда, причините са едновременно обществени и лични“ (Тодоров 2012: 100).

И двете цитирани оценки за Гоя носят усещането за близост с вселената на Густав Херлинг-Груджински.

ЛИТЕРАТУРА

А. Цитирани творби на Херлинг-Груджински

- „Дневник, писан през нощта“: Herling-Grudziński, G. *Dziennik pisany nocą*. Warszawa: Czytelnik, 2001.
- „Легенда за покаяния отшелник“: Herling-Grudziński, G. *Biała noc miłości*. Opowiadania, Warszawa: Czytelnik, 2002, 27 – 45.
- „Монолог за мъртвата монахиня“: Herling-Grudziński, G. *Pisma wybrane I*. Opowiadania. Warszawa: Czytelnik, 2001, 316 – 329.
- „Най-кратък пътеводител през самия себе си“: Herling-Grudziński, G. *Najkrótszy przewodnik po sobie samym*. Kraków: Wyd.literackie, 2000.

Б. Литературна критика

- Андрич 2003**: Андрич, И. *Мостове*. Варна: Г. Бакалов, 2003.
- Биелска-Кравчик 2004**: Bielska-Krawczuk, J. *Między widzialnym i niewidzialnym: widzenie, kolor, światłocień i dzieła sztuki w twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*. Kraków: Uniwersytas, 2004.
- Биелска-Кравчик 2011**: Bielska-Krawczyk, J. *Świat w sąsiedztwie zaświatów. Gustaw Herling-Grudziński, Krystyna Herling-Grudzińska, Jan Lebenstein*. Kraków: Uniwersytas, 2011.
- Карпински 1997**: Karpiński, W. *Pamięć Włoch*. Gdańsk: Słowo/Obraz Teritoria, 1997.
- Каталог ГМИИ 1995**: *Государственный музей изобразительных искусств имени А. С. Пушкина*. Каталог живописи. Москва, 1995.
- Куделски 2001**: Kudelski, Z. Posłowie. // Herling-Grudziński G. *Skrzydła oltarza*. Warszawa: Czytelnik, 2001, 223 – 229.
- Пшибилска 2011**: Przybylska, A. Don Ildebrando w świetle ‚jettatury‘. Próba interpretacji etnologicznej opowiadania Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. // *Teksty Drugie*, 2011, 1 – 2, 289 – 312.
- Тодоров 2012**: Тодоров, Ц. *Гоя в сянката на Просвещението*. София: Изток-Запад, 2012.
- Форман, Карьер 2008**: Форман, М., Карьер Ж.-Кл. *Призраците на Гоя*. София: Колибри, 2008.
- Херлинг-Груджински, Болецки 1997**: Herling-Grudziński, G., Wolecki, W. *Rozmowy w Dragonei*. Warszawa: Szpak, 1997.

В. Онлайн източници

- Детска енциклопедия 1968**: *Детская энциклопедия, т. 12. Искусство*. Москва: Просвещение, 1968, ст. Зарубежное изобразительное искусство XIX в., <<http://bse.uaio.ru/DE/1201.htm#a790>>
- Живой журнал 2012 – 2014**: „Умираща монахиня“, <<http://svkmos.livejournal.com/tag/>>

Иовлева 2006: Иовлева, Лидия. Илья Остроухов – московский художник и собиратель. // Журнал – Третьяковская галерея, 2/ 2006, <<http://www.tg-m.ru/magazine/archive/2006/2>>

Терновски, Лебедев 2010: Евгений Терновский: „Нас всех касается смерть великого художника...“. Французский прозаик русского происхождения объясняет Андрею Лебедеву, как можно рисовать в прозе, 13/08/2010, <http://www.chaskor.rccu/article/evgenij_ternovskij_nas_vseh_kasaetsya_smert_velikogo_hudozhnika_19069>

РЕЦЕНЗИИ

Диана Иванова. *Култура на деловото общуване. Лингвостилистика на деловите текстове.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 249 с.

Само пет години след излизането на книгата „Култура на деловото общуване. Делова кореспонденция“ (2007) Диана Иванова публикува второто актуализирано и допълнено издание на учебника по писмено делово общуване със заглавие „Култура на деловото общуване. Лингвостилистика на деловите текстове (Учебно помагало за студенти от икономическите специалности (бакалаври и магистри)“, Пловдив, 2012. Новото издание се налага по няколко причини – от една страна, големия интерес към предишното, довел до изчерпването му, а от друга – динамиката на съвременния общественно-политически и социален живот в условията на европейска интеграция и глобализация. Императивът на настъпилите промени поставя нови предизвикателства и изисквания към учебния процес, свързани с преосмисляне на приоритетите и адаптиране на учебните програми към новите реалности. В този контекст учебното помагало следва новите тенденции за преориентация на аудиторната и извънаудиторната работа във висшите училища към практически и целесъобразни занимания, които да подпомогнат студентите в тяхната бъдеща професионална реализация чрез разширяване на компетенциите им и създаването на навици за адаптивност в постоянно развиващите се бизнес отношения.

Учебникът привлича вниманието на читателя, от една страна, с достъпния си език, а от друга – с модерната си концепция представените теоретически постановки да имат практическа насоченост. Той е предназначен за студенти от икономическите специалности, но предложените научни теории и образците на документи, представящи БДС и европейските формати и стандарти, го трансформират в своеобразен справочник по делово общуване. Ето защо книгата би била полезна и на една по-широка аудитория.

Структурата на учебника се състои от предговор, уводна част под заглавието „Предмет, задачи, цели на учебната дисциплина „Лингвостилистика на деловите текстове“, шест глави, приложение с модели на документи, тестове за самопроверка, задачи за самостоятелна подготовка, примерни въпроси към изпитните теми и списък на използваната литература. Още със самото си заглавие учебникът ориен-

тира читателя към двете основни насоки, около които е структурирано цялостното изложение: изкуството да се общува в деловата сфера и умението за водене на деловата кореспонденция като съпътстващ, но не второстепенен аспект в бизнес комуникацията. Тъй като дисциплината е с теоретико-приложен и интердисциплинарен характер, са потърсени връзки с редица научни теории от различни сфери на познанието, като теория на комуникациите, теория на книжовните езици, езикова култура, текстолингвистика, лингвостилистика, което превръща помагалото в модерно, диалогично и недогматично, въпреки че ключови думи в него са понятия като *държавен стандарт*, *норма* или *етикетна формула*. В широк аспект фундаменталното отношение *език – реч* и техните функции са представени в контекста на динамиката на съвременните езикови процеси и езиковата комуникация в различните сфери на обществения живот. Видовете речева дейност и речевите роли, в които попадат комуникантите (участниците в комуникативния акт), се разглеждат в светлината не само на социолингвистичните теории, но и от гледна точка на прагматиката на езика. Особен акцент се поставя върху понятията *комуникативна ситуация* и *комуникативни качества на речта* и се коментират етичните и комуникативните норми и принципите, върху които се изграждат.

Първата глава (стр. 13 – 53) разглежда диалектичката връзка между езика и обществото и ролята на езика като един от основните компоненти на самоопределение, които създават своеобразието на културата и менталитета на народа. В началото на изложението авторката представя историята на това взаимоотношение като непрекъснат процес, в който различното отношение към езика и ролята, която социумът му придава като консолидиращ и самоидентификационен фактор, са поставени в пряка зависимост със социокултурните, политическите и икономическите преобразования през различните епохи. Авторката подробно се спира на езиковата ситуация и езиковата политика на Европейската общност и мястото на българския език на езиковата карта на Обединена Европа. В контекста на европейските усилия да се изградят общи институции и обща идентичност проблемите на българската езикова политика придобиват допълнителна натовареност. Според Д. Иванова „България има уникалния шанс да разпространява своята култура и език в контекста на европейското езиково многообразие и да участва със своите постижения в международния културен диалог“ (стр. 53). Ето защо трябва да се обърне специално внимание върху създаването и поддържането на адекватна национална политика по отношение на владееенето на родния език и

чужди езици на високо равнище, на представянето на българския език и култура зад граница, както и на нуждата за издигане на престижа на българския език като равноправен език и официален език в Съвета на ЕС. „Правилната национална езикова политика с дългогодишна стратегия и регулативна практика е най-добрата гаранция за оцеляването и развитието на езика ни“ (пак там).

Втората глава (стр. 54 – 75) се фокусира върху съотношението между теорията на книжовните стандарти и съвременната езикова комуникация. Тук се въвеждат основните понятия от теорията на книжовните езици и терминологичния апарат, създаден от Пражката лингвистична школа, с който ще се оперира в процеса на изучаване на учебната дисциплина. Д. Иванова се спира на понятията *национален език*, *книжовен език*, *диалекти*, *мезолекти*, разкрива връзката между тях и отличителните им черти. Тя насочва вниманието на читателя към характерните особености на книжовния език в контекста на съотношението *норма – кодификация*. По този начин авторката представя постановката за нормативността, правилността като един от основните показатели на кодифицирания книжовен език. От друга страна, дава възможност за един по-широк поглед върху тези явления, чието дефиниране ще послужи на студентите за по-нататъшното ясно разбиране и лесно осмисляне на понятията *норма*, *стандарт*, *стереотип*, свойствени за задължителната формалност, присъща на голяма част от явленията в деловото общуване и официалната среда. Като характерна особеност на книжовния език се разглежда и стилистичното му разслоение – системата за подбор и употреба на езиковите средства в различните комуникативни сфери. Дадено е определение на понятието стил, а функционалните стилове на езика се представени в тяхната специфика и във връзка със сферите на общуване.

Трета глава (стр. 76 – 123) анализира текста (изказването) в деловото общуване. Материалът в нея условно е разположен в три тематични блока. Първият запознава студентите със същността и спецификите на речевата дейност „като текстова дейност, основана на уменията да се създават и възприемат текстове (изказвания) в процеса на речева комуникация“ (стр. 76), и съответно на текста като комуникативна единица. Наред с това авторката разглежда продуктивните и рецептивните форми, поставяйки общия знаменател между тях в разбирането, че при създаването и възприемането на текста най-важен е смисълът на изказването.

Вторият тематичен блок е посветен на езиковите характеристики и функционалностистилистичните особености на деловите текстове

със специфичните за тях лексикални и граматически маркери. Поднесени на достъпен език, кратките исторически бележки за създаването и функционирането на официално-деловия стил, които авторката, виден професор по история на българския книжовен език, прави, са един от ценните приноси на книгата. Със своя задълбочен и вещ поглед над книжовностроителните процеси Д. Иванова привежда примери на писма и документи още от епохата на Възраждането и илюстрира хронологията и развоя на официално-деловия стил от XIX век до наши дни (стр. 87 – 89).

В третият тематичен блок авторката пристъпва към разглеждането на типовете делови текстове и разпределя отделните документи със стандартната им структура и задължително присъщите им реквизити в съответствие с класификацията. Особено полезни за усъвършенстването на писмената култура на студентите и развиването на уменията им за интерпретиране на чужд текст се оказват разгледаните видове вторични текстове, като конспект, анотация, реферат, използвани ежедневно в учебната работа.

Специално внимание е обърнато на публичната реч, нейните особености и общите принципи при подготовката ѝ. Освен че се спира на жанровете и типовете публична реч, Д. Иванова предлага и полезни практически съвети под формата на въпроси за това как да се структурира дадено изказване, за да бъде убедително, езиково и стилистично издържано и адекватно. Например „Как да формулираме тезата си?“, „Какви видове аргументи е целесъобразно да използваме?“, „Кои са най-често срещаните грешки при подготовката на доклада?“ (стр. 114 – 116) и др.

Четвъртата глава (стр. 124 – 141) е посветена на речевата култура в деловото общуване. Тук авторката разглежда компонентите на комуникативната ситуация и представя структуралистическия поглед върху проблема за *културата на речта* като процес, при който книжовноезиковата нормативност е основен регулатор на дейността по създаването на текст. Обърнато е внимание на типовете речеви роли, в които могат да влязат комуникантите, етичните норми на речта, свързани с едно от най-важните качества на деловата речева практика – вежливостта (стр. 135). Основен акцент е поставен върху комуникативните качества на речта и свойството им да подпомагат общуването и да го правят резултативно. В този контекст уместността се представя като онова качество на речевата практика, което повече от всяко друго е ориентирано към ситуацията на общуване и свидетелства за компетентността на адресанта.

Като своеобразен преход към следващата глава се поставя темата за деловия речев етикет. Д. Иванова обръща внимание на фактори-

те, способстващи за постигане на оптимално общуване, с помощта на които се създават по-добри условия за реализация на комуникативните цели на всички партньори и благоприятен психологически климат вследствие на преодоляването на различни бариери и максималното разкриване на собствената личност пред другите (стр. 134). Тя представя стереотипните етикетни формули, служещи за привличане на вниманието на събеседника и за специфично отношение (уважение, благосклонност, респект), т. нар. „магически формули“, които гарантират успех в служебната комуникация (стр. 135 – 137).

Петата глава (стр. 136 – 169) е посветена на деловата кореспонденция – нейната същност, критериите за съставяне и писане на документи, както и качествата, компетенциите и уменията, които трябва да притежава или придобие човек, за да бъде адекватен и акуратен в своето писмено общуване в делова среда. Документите са систематизирани в четири големи групи според сферата им на приложение – бизнес кореспонденция (в тази група са разгледани стопанските писма); вътрешнофирмена кореспонденция (разпределена в две подгрупи – документи, свързани с организационната дейност на институцията, и справочно-информационни документи); общоадминистративни документи; лични документи. Във всяка една група документите са разгледани детайлно, изброени са техните реквизити, а структурата им е представена в съобразност с изискванията на БДС и европейските формати и стандарти. В помощ на студентите авторката е предложила своите инструкции за оформянето на различните видове документи, дала е примерни образци за въвеждащи и заключителни изречения при съставянето на деловите писма, както и няколко правила, спазването на които би довело до усвояването на съвременния делови стил.

Въпреки че шестата глава (стр. 165 – 184) е със закачливото подзаглавие „Как да избегнем главоболията с грешките“, тя очертава книжовноезиковия нормативен комплекс в неговата писмена и устна форма и се занимава със сериозния въпрос за езиковата и стилистичната страна на документите. Предложените теми биха били подходящи за практически занятия със студенти. Тук Д. Иванова припомня някои основни правописни, правоговорни и пунктуационни норми, които биха опреснили знанията на студентите, биха повишили тяхната езикова компетентност и биха им помогнали за създаването на навици за автокорекция при ортографични и пунктуационни грешки не само при писането на документи, но и при съставянето на собствен текст изобщо.

В приложението (стр. 185 – 221) са подбрани модели на документи, групирани според предложената в пета глава класификация, но тук разпределението е още по-детайлно – предвидени са две допълни-

телни групи, като особено полезна за бъдещата реализация на студентите се оказва втората, в която са поместени документи, свързани с кандидатстване за работа. Авторката е нанесла известни корекции, за да актуализира всички примерни образци с оглед на промените в БДС, синхронизирани с европейските стандарти.

За да отговори на практическата насоченост на помагалото, в края му Д. Иванова предлага примерни въпроси за самоподготовка, които да насочат студентите към основните моменти от предложения материал. Въпросите са разпределени в евентуални изпитни теми, съобразени с представената във всяка глава научна и теоретична информация. Със същото предназначение и цел са поместени още две структурно самостоятелни цялости – тестове за самопроверка (стр. 222 – 232) и задачи за самостоятелна подготовка (стр. 233 – 237).

Книгата на Д. Иванова *Култура на деловото общуване. Лингвостилистика на деловите текстове* е едно модерно университетско помагало, в основата на което стоят националният и международният опит в областта на деловото общуване. Със завидната прецизност на подбрания теоретичен материал, с представената библиография на български, руски и английски език и с визията за практическата страна на всяка една преподавана теория то е пример за това, каква гъвкавост и адаптивност към променящия се стопански и социален свят трябва да се проявява в изготвянето на учебни програми и учебници за студенти икономисти. Представяйки в достъпна и диалогична форма основните принципи на деловото общуване и спецификите на деловата кореспонденция като „важна част от работата на институциите и средство за ефективен бизнес и лична комуникация“ (стр. 12), авторката доказва голямото им значение в трудовата сфера на съвременното общество. В този аспект учебникът би бил полезен на по-широк кръг читатели, защото наред със задълбочения научно-теоретичен анализ на проблемите представя и съвременния поглед към бизнес комуникациите като част и от всекидневието на всеки от нас. Помагалото предлага полезни съвети за ефективно писмено и говоримо общуване и може да послужи като наръчник за деловия български книжовен език и своеобразен справочник по бизнес кореспонденция с предложените образци на документи, съобразени с БДС и отговарящи на европейските стандарти.

Мария Мицкова

**Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“**

**НАУЧНИ ТРУДОВЕ
том 52, кн. 1, сб. А, 2014**

Филология

*Предпечатна подготовка: Гергана Георгиева
Печат и подвързия: УИ „Паисий Хилендарски“*

Пловдив, 2015
ISSN 0861-0029